

९८
१ (A)

अथ

१८
१ (A)

ग्रन्थनामः-	“व्रतार्कः”	हस्तलिखित- समयः
कर्तृनामः-	नीलकण्ठात्मज शङ्करप्रणीतः	शके १६७४
विषयः-	व्रतम्	

Vrita

A.D 1752

1925

९८
९

अथ

९८
१

प्रतीकः

नीलकण्ठात्मज राहु रघुजीतः

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ दिवाकरपदद्वंद्वफलद्वंद्वप्रदायकं॥ त्रैलोक्यतमसोनाशकर्तृत्तत्प्रणामाभ्यहं॥ १॥ योजाग्रं नि
 जकरमंदरादिमैथेनिर्मध्यप्रथिततरांधकारसिंधुं॥ लोकेभ्योवितरति सत्प्रकाशरत्नतं वंदे वनजवनीविनोदबंधुं॥ २॥
 नामं नामं प्रणामौदुतभरतवल्लोचनालिंगनेत्राभ्यङ्गगाजं हरिभ्रमजननपरोजानकीजानिपादौ॥ तातश्री लि
 नीलकंठामलपद्मपयालब्धशास्त्रार्थतत्वः कुर्वेश्वरीशकरोहंसहृदयहृदयप्रीतये सद्गताके॥ ३॥ अत्रचत्त
 कर्तव्यविषयोनियतः संकल्पो व्रतमिति श्री दत्तः॥ तत्र॥ आग्निहोत्रसंध्यावंदनादिविषये संकल्पेति प्रसक्तः
 किंत्वभियुक्तव्रतप्रसिद्धिविषयः संकल्पविशेष एव व्रतं॥ नवव्रतं संकल्पयेदित्येन न्वयइति वाच्यं॥ पा
 कं पंचतिदानंदद्यादिति वत्प्रत्ययानुग्रहाय प्रयोगोपापत्तेरिति नव्याः॥ तत्रव्रतकालमाह हेमाद्रौ ग
 र्ग्यः॥ ॥ अस्तगे च गुरोश्चुके बाल्ये बृधे मलिम्लुचे॥ उद्यापनमुपारंभव्रतानां नैव कारयेत्॥ तत्रैव बृधमनुबृह
 स्पतिः॥ अग्न्याधानं प्रतिष्ठाचयज्ञदानव्रतानि च॥ मागल्यमभिषेकंच मूलमासविवर्जयेत्॥ बाले वा यदि
 वायुश्चुके वास्तंगते गुरो॥ मूलमासइवैतानि वर्जयेद्वददर्शने॥ लल्लः॥ नीचस्थे वक्रसंस्थे पतिवरणागते वा
 लवृधास्तगे वा संन्यासो देव्यान्नाव्रतनियमविधिः कर्णवेधः स्तुतीक्षा॥ मौजीबंधो यच्छडापरिणयनविधिर्विस्त
 देवप्रतिष्ठावर्ज्याः सद्भिः प्रयत्नान्निदरापतिगुरोसिंहराशिस्थिते चेति॥ नीचस्थो मकररश्चः॥ कल्पतरो देवी

पुराणे॥ सिंहसंस्थं गुरुं शुक्रं सर्वां भेषु वर्जयेत्॥ प्रारब्धं न च सिध्येत्तमहाभयकरं भवेत्॥ पुत्रमित्रकलत्रादि
 हन्यादी घ्ननसंशयः॥ देवारामतडागेषु व्रतोद्यानगृहेषु च॥ सिंहसंस्थं मकरसंस्थं च गुरुं यत्नेन वर्जयेत्॥ वृत्तिषुः॥
 सिंहसंस्थं तु मघासंस्थं गुरुं यत्नेन वर्जयेत्॥ अन्यत्र सिंहभागे तु सिंहसंस्थोऽपि न दुष्यतीति सिंहसंस्थं गुरुं वर्जनीय
 त्वेन मे होतरभागे च॥ अन्यत्र तु सिंहो शक्य एव वर्ज्यः॥ तथा च मदनरत्नादिधनकाले विधाने॥ सिंहस्थितः सुर
 गुरुर्यदि नर्मदायास्तं वर्जयेत्स कलकर्मसुसौम्यभागे॥ विध्यस्य दक्षिणादिशि प्रवदंति चार्थाः सिंहो शक्ये मृगप
 ताचपि वर्जनीमिति॥ सिंहो शक्यः पूर्वाफल्गुन्याः प्रथमपादः मृगपतो मकरस्थे गुरो॥ मकरस्थे गुरोर्विशेष
 माह लल्लः॥ नर्मदापूर्वभागे तु शोणयोऽप्योत्तरदक्षिणे॥ गंडक्याः पश्चिमे भागे मकरस्थो न दूषतः॥ केषां चित्स्त्रीक
 रिकाणां मन्येषां च व्रतानां मगस्योदये प्रारंभनिषेधाति॥ हेमाद्रौ लोकाक्षिः॥ उद्यानिकाशिवपवित्रकमे
 घपूजादूर्वाष्टमीफलविरूढकजागराणि॥ स्त्रीणां व्रतानि निरविलान्यपि वार्षिकाणि कुर्याद्गस्य उ
 दितेन भुजानिलिभुः॥ उद्यानिकाव्रतविशेषः॥ ॥ शिवपवित्रकं आषाढयमथवा भाद्र्यां विहितं शिव
 स्य पवित्रारोपणं मेघपूजाव्रतविशेषः॥ दूर्वाष्टमीभाद्रपुष्काष्टमी॥ फलविरूढकं भाद्रपुष्कचतुर्दश्या
 पारिव्रतं॥ कदलीव्रतापरनामकं॥ जागरं॥ आश्विनपौर्णमास्यां कोजागरव्रतं॥ कार्तिकशुद्धचतुर्दश्यं

विहितं जागर व्रतं वा ॥ अत्रोभयत्रागस्त्योदयस्यावश्यं भावित्वेन विधेरनवकाशापतेर्विकल्पो ज्ञेयः ॥ वार्षिक
 काणीत्यत्र वर्षासु भवन्ति वार्षिकाणीत्येव व्युत्पत्तिर्न तु वर्षे भवानीति तथा शारदादिग्रीष्मपर्यंतमगस्त्योद
 यानुवृत्तेः तन्मध्यविहितानां रत्री व्रतानां सर्वथानारंभ एवापद्येत इति अगस्त्योदयश्चादिवोदासीये ॥ उद
 तियाभ्यां हरिसंक्रमाद्रवरेकाधिके विंशतिमेह्यगस्त्यः ॥ सप्तमेस्तं वृषसेक्रमाच्च प्रयाति ग्रीष्मि रभ्यभा
 णि ॥ अतारंभसमाप्त्योत्तिथिं विंशतिमहिमाद्रौ सत्यव्रतः ॥ उदयस्त्वातिथिर्याहिनसवेद्दिनमध्यमाक ॥ सा
 रं वडानव्रतानां स्याद्वारंभश्च समाप्तनं ॥ एतद्व्यतिरिक्त्या मरवेडयां प्रारंभमाह तत्रैव वृद्धवसिष्ठः ॥ खंडव्या
 पिमातं डयाधरं वडाभवेतिथिः ॥ ततः प्रारंभणंतस्यामनसा गुरुशुक्रयो रिति ॥ अनस्तमिस्तगुरुशुक्रयो रित्यो
 व्रतमारंभणीयमित्यर्थः ॥ रत्नमालाया ॥ सोमसौम्यगुरुशुक्रवासराः सर्वकर्मसु भवन्ति सिद्धिदाः ॥ मानुषो
 मंशानिवासरेषु च प्रोक्तमेव रवल्कर्मसिध्यति ॥ विरुद्धसंज्ञा इह्ये च योगः तेषामनिष्टः रवल्कपाद आ
 द्यः ॥ सर्वे धृतिस्तुष्पतिपातनाम सर्वे च रिष्टः परिष्टः परिधस्त्य चार्धः ॥ तिस्रस्तयोगे प्रथमे सवज्जे व्याघातसं
 ज्ञेन वपंचश्ले ॥ गंडेति गंडे च षडे च नाड्य शुभेषु कार्येषु विवर्जनीयाः ॥ ब्रह्मयामले ॥ दिवाभद्रायदा
 रात्रौ रात्रौ भद्रायदादिवा ॥ न त्याज्यशुभकार्येषु प्रादुरेव पुरातनमिति ॥ अथ देशाः ॥ व्यासः ॥ सर्व

यज्ञदानसमाधिभिः॥ व्रतोपवासनियमैर्होमस्वाध्यायतर्पणैः॥ तेषां वैरुद्रसायुज्यं सामीप्यं चातिदुर्लभं॥ सलोक
 तावसारूपं जायते यत्प्रसादतः॥ देवलोपि॥ व्रतोपवासनियमैः शरीरोत्तापनैस्तथा॥ वर्णाः सर्वेऽपि मुच्यंते पातके
 भ्योनसंशयः॥ अत्राधिकारि विशेषणं पुंस्त्वस्याविवक्षितत्वात्स्त्रीणामप्यधिकारः॥ भारते॥ मातृपुत्राभ्यां कौ
 तिययेऽपि स्युः पापयो नयः॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तोऽपि याति परांगतिमिति॥ कवित्तुलुङ्गानामप्यधिकारो ह
 माद्रौ देवीपुराणे॥ स्नातैः प्रमुह्यते हृष्टैः ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्नृपैः॥ वैश्यैः शूद्रैः सक्तियुक्तैर्मूर्खैरन्यैश्च मानवैः॥
 स्त्रीभिश्च कुरुवाद्भूतद्विधानमिदं शृणु॥ वैश्यशूद्रयोस्तद्विराजिधिकोपवासो न भवति वैश्याः शूद्राय
 मोहादुपवासं प्रकुर्वते॥ विराजं पंचरात्रं वातयोर्व्युष्टिर्न विद्यते इति प्राज्यालिरिव तन्निषेधात्॥ व्युष्टिः फलं॥
 सप्तर्षिकाणां सप्तर्ष्याणां विनानधिकारः॥ तथा च मदनरत्ने मार्कंडेयपुराणे॥ नारीखल्वननुज्ञाता सतीपित्रा
 सुतेन वा॥ तिः फलं तु भवत्तस्य यत्करोति व्रतादिकं॥ भर्ता श्यालुसर्वव्रतेऽधिकारः॥ भ्रातृपुत्रपुत्रेभ्यो व्रता
 दीनां चरत्सदेति॥ काल्यायनोक्तेः॥ तथा च॥ पत्यो जीवति यानारी उपवासव्रतं चरेत्॥ आयुष्यं हरतमनुः सा
 नारी नरकं प्रजयति विष्णुवचनं॥ तद्भर्तृननुज्ञापरं॥ यत्तु काश्चित्तस्त्रिपदांश्च गृह्यज्ञानव्रतं नाप्युपाषणं॥
 भर्तृशुश्रूषये वेतो लोका निष्ठानुव्रजति ताः॥ अथ द्वेभ्यो यच्च पितृादिकेषुः कुर्याद्भ्रातृभ्यश्च न संक्रि
 यां च॥ तस्य ह्यर्धसाफलं नान्यवितानारी पुक्ते भर्तृशुश्रूषवति॥ स्कंदोत्समर्तृकाणामेकादश्याद्युपवासादा

वनधिकारा इति तन्म॥ तस्यापि पृथक् स्वातंत्र्येण भर्तृननुज्ञापरत्वात्॥ अतएव व्यासः॥ कामं भर्तृरनुज्ञाता व्रता
 दिष्वधिकारिणीति॥ शंखोपि॥ कामं भर्तृरनुज्ञाया व्रतोपवासनियमभारत्रीधर्मा इति॥ न च अनुज्ञाया व्रते धिवय
 ज्ञेपि पृथग् अधिकारापत्तिरतिशयं तस्यां श्रुत्यध्ययनजन्यज्ञानाभावेनापत्यभावात्तद्वत्कोदस्य भर्तृशु
 श्रूषया स्तावकत्वेनाप्युपपन्ना इति॥ न च भर्तृनुज्ञये वाधिकारे सिद्धे विधवायाः व्रतादाधिकारापत्तिरिति वा
 च्यं॥ नारीखल्वननुज्ञाता सतीपित्रा सुतेन वा॥ विफलं तद्भवत्तस्य यत्करोत्योर्ध्वदेहिकमिति मार्कंडेयोक्तेः॥ पि
 तृाद्याज्ञयास्तस्या अधिकार इति हेमाद्रिः॥ स्त्रीणां व्रतग्रहणे विशेषाह माद्रौ हरिवंशे॥ स्नानं च कार्यं शिरसः स्त
 तः फलमवाप्नुयात्॥ स्नात्वा स्त्री प्रातरुत्थाय पतिं विज्ञापयेत्सती॥ अथ व्रतधर्माः व्रतसंकल्पविधिर्भारते॥
 गृहीत्वौदुंबरपात्रं वारिष्णमुदङ्मुखः॥ उपवासं तु गृहीत्वा धृष्टं संकल्प्य मूर्ध्नि वाको येदुधः॥ औदुंबरताम्र
 मयं॥ उदुंबरं स्मृते ताम्रे विश्वोक्तेः॥ यद्वा न्यन्नं तादिकं कल्पयेदिति कल्पतरुः॥ श्रीदत्तः॥ कल्पतरुमते वाका
 रश्चायं तनाथ मयः यस्तु न संक्रादिकं कुरुमिच्छेत्तदपि उक्तविधिने वृद्धीयादिति तन्मतं परिष्कृत्य वाकारस्योप
 वासपदस्य च वैयर्थ्यापत्तेः॥ येत्संकल्पयेत्तद्गृहीत्वा हित्यनेनैवोपपत्तेरित्यदुष्यत॥ ताम्रपात्राद्यभावे हस्तनापि
 जलगृहीत्वा संकल्पयेदिति युक्तं॥ अतएव न तमटया यद्वा वायं वधास्यत॥ इति पाठः॥ मदनरत्ने देवलवा
 क्ये तु यथा संकल्पयेदिति पाठः॥ यथा कामे फलं मुह्यति खदित्यर्थः॥ अतएव मार्कंडेयः॥ संकल्पचयथाकु

योक्तान्नदानव्रतादिके ॥ अनंतरं कृत्यमाहमदनवेदेवतः ॥ अभुक्त्वा प्रातराहारं स्नात्वा च मयि समाहितः ॥ सूर्या
 यदेवताभ्यश्च निवेद्या व्रतमाचरेत् ॥ अत्र प्रातर्व्रतमाचरेदित्येवान्वयः ॥ प्रधानक्रियान्वयस्याप्यस्ति तात्पर्यम् ॥ अ
 भुक्त्वा तनुं अशक्तस्याभ्यनुज्ञातश्चादिमक्षणापवादः ॥ केचित्तु व्रतदिने प्रातराहारमभुक्त्वा व्रतमाचरेदि
 त्याहुः ॥ तत्र उपवासव्रताकार्यमित्यनेनैवाभुक्त्वा व्रताधिकारस्य प्राप्तत्वादेतस्य वैयर्थ्यापत्तेः ॥ अन्ये तु पूर्वं
 दिने प्रातराहारमभुक्त्वा अर्थादेकभक्तकृत्वोत्तरदिने स्नात्वा च मयि व्रतादिकं कुर्यादित्याहुः ॥ परंतु सर्वत्र पूर्वशु
 र्वसायं संध्यात्तरं व्रतं ग्राह्याचारव्रतादौ बहुशस्तथा दृष्टत्वात् ॥ प्रातस्नातेति चान्वय इत्याहुः ॥ सामान्य
 महेमाद्रौ भविष्ये ॥ इति मासस्य दद्यादानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥ देवपूजाग्निहवनं संतोषस्तैयर्जनं ॥ सर्व
 व्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्थितः ॥ देवपूजाय देवस्य व्रतस्य पूजा ॥ अग्निहवनं पूज्यदेवतोद्देशेन होमः प्र
 क्रमात् ॥ एतच्च सप्तमी व्रते सूर्यपूजा अग्निहवनं नवमी व्रते दुर्गापूजा ॥ अग्निहवनं मित्यादि सविष्ये एव स्पष्टं ॥
 अनुक्ते देवता व्रते इष्टदेवता पूजा ॥ हनं व्याहृति होमकेचित् ॥ अत्र सप्तमादीनां स्वतंत्रतया चतुर्वर्गसाधन
 त्वेन विहितानां व्रतांगतया विधानं रवादि रवीय कामस्य पूषे कुर्यादिति वत्संयोगे दृष्टत्वा उपपन्नमिति हेमा
 द्रिः ॥ सर्वव्रतेष्वित्यत्र सर्वव्रतपदं विषयत्पराणां सर्वव्रतपरमत्तो व्रतांतरे विध्यंतरसत्त्वं एव होमादी

शिलोच्चयाः पुण्यादसागराः सरितस्तथा ॥ अरण्यानि च पुण्यानि विशेषान्नैमिषंतथा ॥ देवीपुराणे ॥ देशेन दीगया शै
 लंगंगानर्भदपुष्करं ॥ वाराणाशी कुरुक्षेत्रं प्रयागं जंबुकेश्वरं ॥ केदारं वामपादं च कुंडं च उधरं ॥ यथा ॥ सोमेश्वरं महापु
 ष्यतथा च मरुकरं ॥ कालं जंरं तथा विध्यं यत्र वासो हस्य वा ॥ गुरुः स्वामिनां तिकेयः ॥ मनुः ॥ सरस्वती वृषदत्तो दे
 वनचार्यदत्तरे ॥ तं ब्रह्मनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रवक्षते ॥ यस्मिन् देशे य आचारः पारंपरिकमागतः ॥ वर्षां प्रासांतराणां
 नां सः सदाचार उच्यते ॥ कुरुक्षेत्रं च मत्स्याश्च पांचालाः शूरसेनिकाः ॥ एष ब्रह्मर्षिदेशो ब्रह्मावर्त इति ॥ मत्स्यावि
 राटाः पांचालाः केन्यजाः शूरसेनिका मथुरादेशाः ॥ अनंतरं समः ॥ हिमावृद्धिं ध्येयार्थं ध्येयं त्रिगुणं भनादपि प्रत्यगे
 व प्रयागाच्च मध्यदेश उदाहृतः ॥ विनशान् कुरुक्षेत्रं ॥ आसमुद्रात्तु वै पूर्वोदो समुद्रात्तु पश्चिमाह ॥ तयोरेवांतरंगियो
 राणावर्तं विदुर्बुधाः ॥ सिंधुनदी पश्चिमतीरे व्यावृत्त्यर्थमाह ॥ कलसारस्तु चरति मृगं यत्र स्वभावतः ॥ संज्ञेयो यश्चि
 यादेशो क्लृप्तदेशः स्ततः परः ॥ एतान् हि जातयोद्देशान् संश्रयोरनुप्रयत्नतः ॥ याज्ञवल्क्यापि ॥ यस्मिन् देशे मृग
 कलः सस्मिन् धर्मो निबोधतेति ॥ अथ व्रताधिकारिणः स्कादे ॥ निजवर्णाश्रमाचारनिरतः शुद्धमानसः ॥ अल
 व्यसत्यवादी च सर्वभूतहिते रतः ॥ व्रतेष्वधिकृतो राजन्नन्यथा विफलः प्रमः ॥ अध्यावा नृपापपीरुश्च मद्दं मा विव
 र्जितः ॥ पूर्वनिश्चयमाश्रित्य यथावत्कर्मकारकः ॥ अवेदनिन्दको धीमानधिकारिव्रतादिषु निजवर्णाश्रमाचारइत्य
 नेन चतुर्वर्णमप्यधिकारो गम्यते ॥ अतएव कौर्म्यं ॥ ब्राह्मणः क्षत्रिया वैश्याश्चूद्राश्चैव हि जातम ॥ अवयति महादेवं

उनंशिरसोथवा ॥ न चात्र प्रायश्चित्तोक्तेरिति क्रांतव्रतानाचरणमिति वाच्यं ॥ प्रायश्चित्तमिदं कृत्वा पुनरेव व्रती भवेदिति
 स्कोदात् ॥ अथापवासधर्माः ॥ तत्रोपवासस्वरूपं कालाय न वृद्धवसिष्ठः प्रादुर्ब्रूति ॥ उपवृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वा
 सागुणैः सह ॥ उपवासः सविज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ॥ गुणैः तज्जथ जपध्यानतत्कथाश्रवणादयः ॥ उपवासकृ
 तामेते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ दया सर्वभूतेषु क्षातिरुत्तम्या शौचमनया सोमांगस्य मकार्पण्यमसृहेत्यादि
 विष्णुधर्मोत्तरगौतमदिप्रतिपादितैः तच्छेदोपास्यादेवताव्रतदेवताएव च पापनिवृत्त्या गुणानुष्ठानेन वसति
 तौ निराहारस्य वासो वस्त्रानमुपवास इत्युक्तं भवति ॥ इदं च फलसाधनस्योपवासस्य स्वरूपमुक्तं ॥ उपवासपदार्थ
 स्तु स्मृतिपुराणेष्वच हारे रूढयानिराहारावस्थानमात्रं ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ उपवासे तथा श्राद्धेन कुर्याद्व्रतधा
 वन ॥ काष्ठेनेति शेषः ॥ अतएव तं निन्दितं ॥ दंतानां काष्ठसंयोगो हेतिसप्तकुष्ठानिवेति वाक्यशेषाद्देधेरिव नि
 षेधस्यापि विशेषपरत्वायुक्तैव ॥ तेन ॥ अलाभे वा निषेधे वा काष्ठानां दंतधावने ॥ पूर्णादिना विप्रुधेति जिह्वाले
 खः स देवहीति पैठीनसि वचसा ॥ अलाभे दंतकाष्ठानां निषिधायान् तथा तिथौ ॥ अपादो दवागडूषेर्विदध्याद
 तधावनमिति व्यासवचसा पूर्णादिना दूदृशंगडूषेर्विदंतधावनं कार्यमेव ॥ देवलः ॥ असकृज्जलपानाच्च
 सकृत्तु ब्रूलचर्वयात् ॥ उपवासः प्रणश्येति दिवा स्तोपाश्च मेथुनं ॥ अशक्तैस्तु तेनैव जलपानमभ्यनुज्ञातं ॥
 अत्यये वा बुधानेन नोपवासः प्रणश्यति ॥ अत्यये जलपानं विना प्राणात्यये ॥ विष्णुधर्म ॥ असकृज्जल

पानं च दिवा स्तोपाश्च मेथुनं ॥ तां ब्रूलचर्वणं मांसं वर्जयेद्ब्रतवासरे ॥ असकृज्जलपानेन दोषः ॥ अत्र ॥
 पाराणां तत्र तं ज्ञेयं व्रतातिप्रसोजनं ॥ असमाप्ते व्रते पूर्णं कुर्यान्नैव व्रतांतरमिति ॥ तस्यापि व्रतवासरत्वात्मा
 सनिषेधः पाराणादिन एव ॥ नतुपवासदिने प्रसक्त्यभावात् ॥ अतएव निर्णयामृते व्यासः ॥ वर्जयेत्पारवां मांसं
 व्रताहेपोषधंसदति ॥ अष्टौ तान्यव्रतानि आपामूलफलेषु ॥ हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्विनमोषधमिति
 स्कोदवचसा प्रसक्तमौषधरूपमपि मांसव्रताहेव वर्जयेदित्यर्थः ॥ विष्णुरहस्ये ॥ स्मृत्या लोकनगंधादिस्वाद
 नं परिकीर्तितं ॥ अन्तस्य वर्जयेत्सर्वं ग्रासानां चापिकंक्षिणं ॥ गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबूलं चानुलेपनं
 व्रतस्त्वावर्जयेत्सर्वं यच्चान्यद्वलरागकदिति ॥ हाशितः पणितः पारवडादिनास्तिकादिसंभाषणानृताश्लाघा
 दिकमुपवासादिषु वर्जयेदिति ॥ अत्रादिपदेन यत्परावार्थतया सर्वदानिषिधंतदपितत्वात्तया सेव्यते ॥
 अतएव व्रताधिकारे सुमेतुः ॥ विहितस्याननुष्ठानामिद्विद्याणामनिग्रहः ॥ निषिधसेवनेनित्यं वर्जनीयं प्रयु
 त्ततः ॥ पूतिता ददृशं नितुविष्णुपुराणे ॥ तस्यावलोकनात्सर्वं पश्येत मतिमान्नरः ॥ स्थशदिो विष्णुधर्म ॥
 संस्पृशेच नरस्तात्वा मुचिरादित्यदर्शनात् ॥ संभाष्यतान् मुचिपदं चितयेदयतबुधः ॥ योगयज्ञवल्क्यः ॥
 यदिवाग्यमलोपस्याद्ब्रतदानक्रियादिषु ॥ व्याहरेद्द्वैलवं मेत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं ॥ यमः ॥ मानसेनियमे

लुप्तेस्मरेदितुमनामयमिति॥ बृहन्नारदीये॥ रजेचलंचचोडालं महापातकिनेतथा॥ मोनेसंमिस्त्रुतिकेपतितं
 चैवमुच्छिरजाकदिकं॥ व्रतादिमध्येष्टपुयाद्येषां धनिमुत्तमः॥ अष्टोत्तरसहस्रं वाजयेद्वेदमात्रे॥ वेदमा
 तागयत्री॥ मिताक्षरायोदक्षः॥ संध्याहीनेशुविनिर्लभमनहः सर्वकर्मसु॥ यदन्यकुरुते किंचित् तस्य फलमश्रु
 ते॥ अत्र प्रातः संध्यावांगमतिकेचित्॥ तातवरणास्तु॥ अविशेषात्तत्तत्संध्यांतरमाविनीकर्मदोसांगमित्यु
 क्तमाहुः॥ प्रातः कालीनव्रतादिसंकल्पस्तु प्रातः संध्याकृतैवकार्यः॥ प्रातः संध्याबुधः कृत्वा संकल्पेन तत्र
 आचरेदिति गौडनिबंधादतस्मृतेः॥ मार्कंडेयपुराणे॥ सूर्योदयं विना नैव व्रतदानादिकः कर्म इति॥ कर्मः
 उपक्रमः॥ वंदोगपरिशिष्टे॥ सदा पवीतीनामायं सदा बध्नि शिखरेन च॥ विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न
 त्कृतं॥ पित्र्यमंत्रानुद्रवणे आत्मा तं मे अवक्षणे॥ अधोवायुसमुत्सर्गे ग्रहासेनूतमावणे॥ मार्जारमूषकेभ्य
 र्ना आकृष्टे क्रोधसंभवे॥ निमित्तेष्वेव सर्वत्र कर्म कुर्वन् न पश्येत्॥ मार्कंडेयपुराणे॥ शिरान्नान् च कुर्वीत
 देवं पित्र्यमथापि वा॥ वराहपुराणे॥ स्नानं संध्यातर्पणादिजपहोमाचनसदा॥ उपवासवता कार्यसायं संध्या
 कृती विना॥ भगवद्गीताया॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः॥ प्रवर्तते विधाने क्ताः सततं ब्रह्मवा
 दिना॥ आपस्तंबः॥ त्रिमात्रस्तु प्रयोक्तव्यः कर्मभिरेषु सर्वशक्तिः॥ विस्तृता च येन सामान्यपरिभाषा॥ तातव

नामगत्वनान्यथा॥ अतरेव कादशी व्रतादौ शिष्टानां होमाद्यनावरणमिति केचित्॥ वस्तुतस्तु येष्वेव पुराणां तरोक्तं व्रते
 षु होमादिविधिरस्ति तद्विषयकमेव सर्वपदमन्यथा तदितरत्वेन संकोचापत्तेरिति॥ पृथ्वीचंद्रादये निपुराणे॥ स्ना
 त्वा व्रतवत्ता सर्वव्रतेषु व्रतमूर्तयः॥ पूज्याः सुवर्णमप्याद्या शक्त्या वैश्वमिश्रायिना॥ जपे होमश्च सामान्यं व्रतांते
 दानमचव॥ चतुर्विंशद्वादशापंचवात्रय एव वा॥ विष्णुः पूज्याथा शक्त्या तेषां दद्याच्च दक्षिणां॥ व्रतमूर्तयस्तद्
 वता प्रतिमा देवतः॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च सत्यमाभिषर्जनं॥ व्रते चेतानि चत्वारि चरितव्यानि नित्यशः॥ स्त्रीणां
 प्रेक्षणात्स्पर्शातापिः संकथनीदपि॥ विपद्यते ब्रह्मचर्यं न दारेषु तु संगमात् इति॥ स्वदारेषु तु संगमादितिक
 वित्याहः॥ आमिषं मोक्षं॥ अमिषं दत्तं प्राणीयं गोचर्यं क्षीरमाभिषं॥ मस्तूरमाभिषं सस्य फले जंबीरमा
 भिषं॥ आमिषं शुक्तिकाचूर्णं मारनालंतथा॥ भिषां मिति स्मृत्यंतरोक्तं च॥ व्रताद्यारंभे दधि आधकार्यं॥ तदाह
 शातातपः॥ तानि दृष्ट्वा तु पितृन् आधे कर्म किंचित्समारभेत्॥ गृहीतव्रतानां चरणमदनरत्ने छागयः॥ पूर्वव्रतं
 गृहीत्वा यो नाचरेत्काममोहितः॥ जीवन्मवति चोडालं मृतश्चावमिजायते॥ काममोहित इति विशेषणाद्वा
 ध्यादिना नाचरणं दोषः॥ तथा बहेमाद्रौ स्कांदे॥ सर्वभूतभयं व्याधिः प्रमादो गुरुशसनं॥ अत्रतद्वाभिपठ्य
 ते सकृदेतानि शास्त्रतः॥ सर्वभूतभयं सकारात्तत्र तत्कृतं भयं॥ गुरुशसनं गुरुराजा सकृदुक्त्याऽसकृ
 त्या गज्रायाश्चिंतं॥ तदुक्तं स्कांदगुरुडयोः॥ क्रोधात्प्रमादोऽपि भावाद्वा व्रतभंगो भवेद्यदि॥ दिनत्रयं न भुञ्जीत मुं

प्रतिनिधातव्यं निषिद्धं वस्तु कुत्रचित् ॥ अथ व्रतहविष्याणि हेमाद्रौ छांदोगपरिशिष्टे कात्यायनः ॥ हविष्येषु
 यवामुख्यारुदनुव्रीहयस्मृताः ॥ माषकोद्भवगौरादीन् सर्वाभावेऽपि कर्जयेत् ॥ तत्रैव अग्निपुराणे ॥ व्रीहि
 षष्टिकमुद्राश्च कलयाः सलिलपयः ॥ श्यामाकाश्चैव नीवारागोधमाद्याव्रतेहिताः ॥ कूष्मांडालाबुवतीका
 पालक्या ज्योत्स्निका त्यजेत् ॥ चतुर्भेदस्य सक्तकणाः शृणु कंदधितं मधु ॥ श्यामाकाः शालिनीवाराः यावत्कमल
 तंडुलं ॥ हविष्यव्रतनत्तादावग्निकार्यादिकेहितं ॥ मधुमासं विहाय हितं च हितमिरितं ॥ पालकीतिशक्त
 विशेषः ॥ ज्योतिनकाकोशातकी ॥ तत्रैव हविष्ये ॥ हेमंतिकं सितारिचिन्नं धान्यं मुद्रायवास्तिलाः ॥ कल्या
 पकं गुनीवारवास्तुकं हिलमोचिका ॥ षष्टिकाकालशकं च मूलकं केमुकेतरत् ॥ कंदसेधवसामुद्रगं
 व्येचदधिसर्पिषी ॥ पयोनुघृतसारं च पनसाम्नहरितकी ॥ पिप्पलीर्जरिकं चैव नगरं कतिं वीणी ॥ क
 रलीलवलीधात्रीफलान्यंगुडमेक्षवं ॥ अतैलपकं मुनयो हविष्याणि प्रचक्षते ॥ लवणे मधुसर्पिषी
 तिक्वचिप्रातः ॥ हेमंतिकं धान्यं कलमः ॥ लवपिसितं चैव ॥ अस्विन्नं च हविष्यं कल्याः सतीनापरपया
 याः मठरइति प्रसिद्धा ॥ वाटापो इति महाराष्ट्रभाषायां प्रसिद्धं धान्यं ॥ वास्तुकं बथुवाख्यः शाकः ॥ हिलं शु
 कं मोचयतीति क्षीरस्वामी लुक्तेः ॥ शुकसरी हिलसा इति प्रसिद्धः शाकजलोद्भवाः ॥ गोत्रेषु हिलं च

तिप्रसिद्धाः ॥ कालशाकमुत्तरदेशे कालिकेति प्रसिद्धं ॥ केमुकं केमुत्रा इति पूर्वदेशे प्रसिद्धं ॥ नागरं गंगारिगं ॥
 एरावतं नागरं गंगादेयी मूत्रमिजं कडक इत्यमरः ॥ नागरं वेति पाठे नागरं शुद्धी ॥ लवलीराय अवले ॥ इति महारा
 ष्ट्रयोच्यमानं फलं ॥ हरफारेव डीति मध्यदेशे भाषया ॥ अतैलपकमित्येतत्कथितं हविष्याणामेव विशेषः ॥
 मनुः ॥ मूत्रं नानिपयः सोमो मांसं यश्चानुपस्कृतं ॥ अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हविष्यं चैव ॥ अनुपस्कृतमप
 कं ॥ अथ व्रतहविष्यानि निवस्तुनि ॥ तत्र पंचवरत्नान्यादित्यपुराणे ॥ सुवर्णं रजतं मुक्तारं जावत्प्रवालकं ॥ र
 लपंचकमाख्यातं शेषं वस्तु ब्रवीम्यहं ॥ कनकं कुलिशं नीलं पद्मं रत्नं च मोक्तिकं ॥ एतानि पंचवरत्नानि रत्न
 शास्त्रविदो विदुरिति समयप्रदीपघृतकालिकापुराणोक्तानि वा ॥ कुलिशं हीरकं ॥ स्मृत्यंतरे ॥ अभावे स
 वरत्नानां हेमं सर्वत्र ये ज्ञेयं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ मुक्ताफलं हिरण्यं च वैदुर्यं पद्मरागकं ॥ पुष्करागं
 च गोमेदं नीलं गारुत्मतं तथा ॥ प्रवलं युक्तं मुक्ता नि महारत्नानि वै नवी ॥ हेमाद्रौ ब्रह्माडपुराणे ॥
 अश्वत्था दुर्बलं सुचूतं न्यग्रोधपल्लवाः ॥ पंचभगा इति प्रोक्ताः सर्वकर्मसु शोभनं ॥ पंचभगाः प
 चपल्लवाः ॥ पंचगव्यं तत्रैव रक्तादं ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पि र्यथाक्रमे ॥ विष्णुधर्मे ॥ गोमूत्रं
 नागतश्चार्धं सरुक्षीरस्य च त्रयं ॥ इयं दधौ घृतस्यैकमेकं च कुशवारिजं ॥ गोमूत्रादिपरिमाणं

तातवरपाकतप्रायश्चित्तमयूरेवेजेयं ॥ विष्णुधर्म ॥ गायत्र्यादायगोमूत्रगंधद्वारेतिगोमयं ॥ आप्यायस्वेति
 चक्षीरदधिक्राव्योतिवेदधि ॥ तैजोसिद्धकमित्याज्यं देवस्यत्वाकुरोदकं ॥ एभिस्तुपंचभिर्विष्णुं पंचगव्यं
 प्रचक्षते ॥ पंचामृतं हेमाद्रौ शिवधर्म ॥ पंचामृतं दधिहीरं सितामधुघृतं नृप ॥ मदनरत्ने कात्यायनः ॥ आ
 ज्यं हीरं मधु तथा मधुरजयमुच्यते ॥ तत्रैव स विष्णु ॥ मधुरो म्लक्ष्णलवणः कषायस्तित्तरवच ॥ कंदुक
 श्वेति राजेंद्रसंघट्टमुदाहृतं ॥ चतुःसंभगास्तु ॥ कस्तूरिकाया द्वौ भागौ चत्वारश्च दनस्य च ॥ कंकुम
 स्य त्रयश्चैकं शशिनः स्याच्चतुःसमं ॥ शशी कर्पूरः ॥ कर्पूरं च दनं दर्पं कंकुमं च समाशकं ॥ सर्वगंध
 मिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्लभं ॥ दर्पः कस्तूरिका ॥ तथा ॥ कर्पूरमगुरुश्चैव कस्तूरी चंदनं तथा ॥ केकोलं च
 सवेदेभिः पंचभिर्विष्णुकर्मः ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ कुष्ठं मोसं हरिद्रं हेमुराशैल्यं चंदनं ॥ वचा चंपकमु
 स्ते च सर्वे षड्यो दश स्मृताः ॥ पद्मे ॥ इक्षुवस्तु पारजेंद्रं च निष्पावाऽज्जिधान्यकं ॥ विकारवच्च गोही
 रं कुसुमं कंकुमं तथा ॥ लवणं चाष्टमं तत्र सौभाग्याष्टकमुच्यते ॥ तृणारजास्तालुः अज्जिजीरकं ॥
 अपः हीरकं शशापि दध्यक्षततिलस्तथा ॥ यवाः सिधार्यकाश्चेति द्रव्यैः द्वांगः प्रकीर्तिताः ॥ पं
 चरात्रे ॥ रजासि पंचवर्णाग्निमंडलार्थं हि कारयेत् ॥ शालितंदुलचूर्णेन शुक्लवायवसंभवः ॥ रक्तं कु

रणकृतआचारमयूरेवेद्रष्टव्यं ॥ अत्रस्त्रीणां विशेषो हेमाद्रौ पाद्ये ॥ गर्भिणीस्तिकादिश्च कुमारी वायरो गिणी ॥ य
 दाशुधातदान्येन कारयेत्प्रयताः स्वयां ॥ प्रयताशुधास्वयंकुर्यादित्यर्थः ॥ पुंसोपेषविधिलिंगस्याविवक्षितत्वादिति
 हेमाद्रिः ॥ एवस्त्रीभिर्जोदर्शनेपिकार्यं ॥ तथा च सत्यव्रतः ॥ प्रारब्धदीर्घतपसां नीरिणां यदजो भवेत् ॥ न च तत्र व्र
 तस्यास्यादुपरोधः कथंचन ॥ व्रतस्य उपवासस्येत्यर्थः ॥ पूजादिकं त्वन्येन कारयेत् ॥ तथा च मदनरत्ने मास्ये ॥ अं
 तरातुरजो योगे पूजा मन्येन कारयेत् ॥ स्तनके प्रारब्धं भवेत्येव ॥ तथा च तत्रैव ॥ पूर्वसंकल्पितयज्ञव्रतं सुनिय
 तव्रतैः ॥ तत्कृतं च नैरेऽशुद्धं दानं च न विवर्जितमिति ॥ केन कारयेदित्यपेक्षायां तत्रैव पठि नसिः ॥ भार्याप
 त्युव्रतं कुर्याद्भार्यायाश्च पतिव्रतं ॥ असा मर्थे पतिस्तास्यं व्रतं भगवन् जायते ॥ तत्रैव वा युपुराणे ॥ उपसासि
 त्वं शक्तस्तु आहिताग्नि रथापि वा ॥ पुत्राद्वा कारयेदन्या ब्राह्मणाद्वा विकारयेत् ॥ उपवासं प्रकुर्वीत ॥ पुण्यं
 शतगुणं लभेत् ॥ नारी च पतिमुद्दिश्य एकादश्यामुपोषिता ॥ पुण्यं शतगुणं यायादित्याह गालवो मुनिः ॥
 माता महादीनुद्दिश्य एकादश्यामुपोषणे ॥ कृते तु ते फलं विप्राः समग्रं फलमाप्नुयुः ॥ ये तु च प्रतिनिधये
 न काम्ये ॥ तथा च मंडनः ॥ काम्यप्रतिनिधिर्नास्ति नित्येनैमिति केपि च ॥ काम्येणुपक्रमाद्द्वैके चिप्रति
 निधिर्विदुः ॥ न स्यात्प्रतिनिधिर्मत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु ॥ स देशकालयोनीस्ति नीरणे रग्निरैतसा ॥ नापि

सुभसिंदूरगैरकादिसमुद्भवां हरितालोद्भवपीतं रजनीसंभवतथा ॥ कृष्णदग्धयैव हरितं पीतकृष्णविमिश्रकं ॥ रजनीहरि
द्रां ॥ कैवल्यसंज्ञानिप्रविष्ये ॥ इत्येवांकुराश्चैव चालकं च तपल्लवा ॥ हरिद्रादयसिधार्थशिरिषपत्रोरगतवः ॥ कंक
पोषधयश्चैतां कौतुकार्थानवस्मृतः ॥ सप्तमृदोमाह्वये ॥ गजाश्वरथ्याबल्मीकसंगमाद्वर्गकुलात् ॥ मृदुमानी
यकुंभेषुप्रक्षिपेच्चतरातथा ॥ गोकुलावधिसप्तचत्वरणसहाष्टोमृदोभवति ॥ हेमाद्रौमविष्ये ॥ सुवर्णं रजतं तोम
नारकृष्टं तथैव च ॥ लोहं वपुतयासीसंघातकः सप्त कीर्तितः ॥ आरकृष्टं पितलं ॥ तत्रैवषट्त्रिंशन्मते ॥ यवगोधू
मधान्यानि तिलाः कंगुतथैव च ॥ श्यामाकं चीनकं चैव सप्तधान्यमुदाहृतं ॥ सप्तदशधान्यानि मार्कंडेयपुराणे ॥
ब्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमाः कंगुकास्तिलाः ॥ प्रियंगवः कोविदारः कोरूपाः सतीनकाः ॥ माषामुद्गामसूराश्च
निष्पावाः सकुलियकाः ॥ आढ्यकाश्चणकाश्चैव गणाः सप्तदशस्मृतः ॥ कोरूपाः ॥ कोद्रवाः सतीनकाः कलापाः ॥
माठर इति प्रसिद्धाः ॥ तान्यष्टादशानि स्कांदे ॥ यवगोधूमधान्यानि तिलाः कंगुकुलियकाः ॥ माषामुद्गामसूराश्च निष्पा
वाः श्यामसर्षपाः ॥ गोवमानमाह ॥ द्वैकल्लैरूप्यमाषाधरणं षोडशैवते ॥ शतमानंतु दशभिर्धरणैः पलमेव तु ॥ नि
क्षसुवर्णश्च तार इति ॥ ताम्रमानमाह ॥ कार्षिकः सान्निकः पण इति ॥ पणचतुर्थी शनकषेणां निमतः कार्षिकस्ता
म्रसंबंधी पणोऽष्टवर्ती कर्षसेनश्च निघंटो ॥ तेषोडशाक्षः कर्षोऽस्त्रिपलं कर्षचतुष्टयमिति मिताक्षरायाम्
तेः ॥ तेषोडशमाषः षोडशलाक्षः स एव कर्ष इत्यर्थः ॥ धरणास्यैव पुराणा इति संज्ञांतरं ॥ तेषोडशास्याह

रणपुराणांश्चैव राजतमिति मिताक्षरायां स्मृतेः ॥ शतमाने पलपर्याये सुवर्णचतुष्टयसंमतो लितं रूपं राजते निष्क इ
 त्यर्थः ॥ सुवर्णनिष्कस्तुः सौवर्णिको निष्को विज्ञेयस्तु प्रमाण इति मन्त्रः ॥ स च पलसमान एवाकोत्र कर्षापण इत्य
 पसायां देशभेदेन कार्षापणो द्विन्न इत्याह हिमाद्रौ नारदः ॥ कर्षापणो दक्षिणास्यां दिशि रोप्यः प्रवर्तते ॥ पणो निर्व
 दः पूर्वस्यां दिशि रोप्यः प्रवर्तते ॥ षोडशैव प्राणाः संतु ॥ षोडशपणा आष्टौ दृका कार्षापणाः पूर्वस्यां नित्यर्थः ॥ तावता
 लभ्यं शेषं दक्षिणास्यां स इति द्वैतनिर्णये पितामह रणाः ॥ लीलावत्या ॥ चराटकानां दशकद्वयं यत्सा काकिनी ताश्च प
 णश्चतस्रः ॥ ते षोडशद्रुम इहा वगम्ये ॥ द्रुमैस्तथा षोडशभिश्च निष्क इति ॥ अथ धान्यमानं स्तु विधे ॥ पलद्वयं तु प्र
 स्तं द्विगुणं कुडवं मनं ॥ चतुर्भिः कुडैव प्रस्तः प्रस्तश्चत्वार आढकः ॥ आढकसौ चतुर्भिश्च द्रोणस्तु कथितो बुधेः ॥
 कुम्भो द्रोणद्वयं रक्षः रक्षारो द्रोणस्तु षोडश ॥ द्रोणद्वयस्यै रक्ष इति संज्ञा ॥ पलं च कुडवः प्रस्त आढको द्रोण एव च ॥
 धान्यमानेषु बोधव्याः क्रमशो मीचतुर्गुणाः ॥ द्रोणैस्तु षोडशभिः रक्षारो विंशत्या कुम्भ उच्यते ॥ कुम्भैस्तु दशवीहो
 धान्यसंख्याः प्रकीर्तिताः ॥ विंशत्येत्यत्रापि द्रोणैरिति संबध्यते ॥ तथा कुम्भो द्रोणद्वयमिति पक्षाद्वा विंशति द्रोणा
 मितः कुम्भ इति पक्षांतरं ॥ एतेषां च न्यून अधिकपक्षाणां शक्तिदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्था ज्ञेया ॥ अथ होमद्रव्यमानं ॥
 सिधांतशेरवरं ॥ होमद्रव्यप्रमाणानि वक्ष्यंते यथाक्रमं ॥ कर्षप्रमाणमाज्यस्यान्धुक्षीरं च तत्समं ॥ तंडुलानां शु
 क्तिमात्रं पायसं प्रस्तैः समं ॥ कर्षमात्राणि भक्ष्याणि लाजामुष्टिमितामताः ॥ अन्नं ग्रासं समं ग्राह्यं शकं ग्रासाधमा

त्रके॥ मूलानां त्रिभागस्यात्कंदानामष्टमोऽंशकः॥ इक्षुः पर्वप्रमाणं स्याद्दुल्लिखितयत्नतः॥ प्रादेशमात्रं समिधोऽपि ही-
 णामंजलीः समाः॥ तिलसंयुक्तपादीनां मृगीमुद्राप्रमाणतः॥ पत्रपुष्पफलादीनां प्रमाणादुक्तिरिष्यते॥ चंद्रश्रीखंडक-
 स्तरीकुंकुमागुरुकंदमाः॥ हरिमंथसमाप्रोक्तगुग्गुलुबंदरोपमाः॥ हरिमंथश्चणकः॥ आडुतीनामिदं मानं कथितं वेदवे-
 दिति॥ स्यात्त्रिमुद्रामृगीमुद्राहोमसर्वफलप्रदेति॥ मानान्तरं शारदातिलकटीकायां पदार्थोद्दिशति॥ कर्षमात्रमिदं
 होमश्रुतिमात्रं पयः स्मृतं॥ उक्तानि पंचगव्यानि श्रुतिमात्राणि साधुभिः॥ तत्समे मधुर्गुग्गुधानं ग्रासमात्रमुदाहृतं॥
 दधिप्रस्तुतमात्रं स्यात्तल्लाजस्य मुष्टिसंमिताः॥ पृथुकास्तत्प्रमाणास्युः सक्तवेपितथाविधाः॥ पलार्धं गुडमानं च शर्क-
 रापितथाविधा॥ ग्रासार्धमात्रमन्नानि मिश्रुः पर्वप्रमाणकः॥ एकं स्यात्पत्रपुष्पं च तथा धूपपादिकल्पयेत्॥ मानुलि-
 गंचतुःखंडं पनसंदंशधाकृतं॥ अष्टधानारिकेरं च चतुर्धा किं दलीफलं॥ त्रिधा कृतं फलं बेल्वं कपित्थं खंडितं द्विधा॥ त्री-
 हयो मुष्टिमानास्युर्मुद्रामाषायवास्तथा॥ तंदुलास्युस्तदर्थं श्लेष्मकेद्रवा मुष्टिसंमिताः॥ लवणं श्रुतिमात्रं स्यान्मरीचा-
 न्येकविंशतिः॥ घृतस्य कर्षिको होमः क्षीरस्य मधुनस्तथा॥ श्रुतिमात्रादुक्तिर्दध्नः प्रसूतिः पायसस्य तु॥ खंडत्रयं तु
 मूलानां फलानां स्वप्रमाणतः॥ ग्रासमात्रं तु होमं स्यात्तद्विषयं च तंदुलाः॥ अक्षतस्तथावाः प्रोक्ताः अभावे त्रीहयः
 स्मृताः॥ तदभवे तु गोधूमानं तुरं खंडितं तंदुलाः॥ येषां केषां चिदप्येषां द्रव्याणामथ संभवे॥ सर्वत्राज्यमुपादेयं भार-

द्वाजमुनेर्मतात् ॥ सर्वप्रमाणमाहुत्पापंचागुलुगृहीतयेति ॥ सर्वत्रसूक्ष्माणिपंचपंचव ॥ इक्षूपापर्विकमानंलतानामंगु
 लद्वयं ॥ चंद्रचंदनकाशमीरकस्तूरीयक्षकंदमाह ॥ कलायासंमितानेतान्गुगुलुबंदरास्थित ॥ इवस्कवेणोह
 तव्यपाणिनाकटिनहविः ॥ स्क्रवक्ष्णोद्वाप्रोक्तः कटिनायासमात्रिकाः ॥ ब्रीहयोयवगोधूमप्रियंगुतिलशालयः ॥ स्व
 रूपेणैवहोतव्याइतरैषांचतुंदुलाः ॥ अथऋत्विग्वरणं ॥ हेमाद्रौपामे ॥ वालाग्निहोत्रिणांविप्रंसुरूपंचगुणान्वितं ॥
 सपत्नीकंचसंपूज्यभूषयित्वाचभूषणैः ॥ पुरोहितेमुख्यतमंकृतान्याश्चतयात्विजः ॥ चतुर्विंशद्गुणोपेतासप
 त्नीकान्निमंत्रितान् ॥ अहतांबरसंपन्नान्स्वर्गविणः शुचिभूषितान् ॥ अंगुलीकानिचतयाकर्णवैष्टान्प्रदापयेत् ॥ त
 त्रैलेंगे ॥ वरत्रयुग्मेतथोलीषंकुंडलेकंभूषणं ॥ अंगुलीभूषणंचैवमणिबंधस्यभूषणं ॥ एतानिचैवसर्वाणि
 प्रारंभधर्मकर्मणां ॥ पुरोहितायदत्त्वायऋत्विक्कष्यः संप्रदापयेत् ॥ पूर्वोक्तभूषणंसर्वसौष्णीषं वस्त्रं समुत्तं ॥ द
 द्यादेतत्प्रयोक्तृभ्यआच्छादनपटंतथा ॥ वृत्तानामधुपर्कमाह ॥ तत्रैवविश्वामित्रः ॥ संपूज्यमधुपर्कणाऋत्विजः
 कर्मकारयेत् ॥ अपूज्यात्कारयेत्कर्मकिल्बिषेनैवयुज्यते ॥ ऋत्विजां संख्यामाह ॥ तत्रैवमाह ॥ हेमाल्लकारि
 णाः कार्याः पंचविंशतिऋत्विजः ॥ दक्षयेच्चसमः सर्वानाचार्ये द्विगुणं प्रवेदिति ॥ दक्षिणायाप्तोषयेदित्यर्थः ॥ अ
 थसर्वतोभद्रमंडले ॥ हेमाद्रौस्कांदे ॥ प्रागुद्दीच्यांगतारेखाकुर्यादेकोनविंशतिः ॥ रवंडैर्दुस्त्रिपदः कोणः शृंग

कापंचभिः पदैः ॥ एकादशपदावल्ली भद्रं तु नवभिः पदैः ॥ चतुर्विंशत्पदावापि परिधिर्विंशतिः पदैः ॥ मध्येषोडश
भिः कोष्ठैः पञ्चमष्टदलं स्मृतं ॥ तच्च आद्यं तृतीयं तत एव मूलं मूलाद्वितीयं च ततश्चतुर्थं आद्यं च तस्मादिति च प्र
कारैर्बन्धं भवेदष्टदलं तु पञ्च ॥ श्वेतैः दुःश्रुतं बलाकृष्णवल्ली नीलेन पूरयेत् ॥ भद्रा रुणा सिता वापि परिधिः पीतवर्ण
कः ॥ बाह्यांतरदलश्चेता कर्णिका पीतवर्णिका ॥ परिध्या वेष्टितं पञ्च बाह्यं सत्परजस्तमैः ॥ तन्मध्ये स्थापयेद्देवा
त्रह्याद्यांश्च सुरासुरान् ॥ इति सूक्तं भद्रं ॥ आग्नेये ॥ चतुर्विंशतिरालेख्यारखाः प्राग्दक्षिणायता ॥ कोणेषु
श्रुतं बलापंचपदावत्यस्तु पाश्वस्तौ तः ॥ पदैर्नवभिरालेख्या चतुर्भिर्लघुश्रुतं बलाः ॥ लघुबल्यः पदैः षड्विंश
तोष्ठादशभिः पदैः ॥ कृत्वा लिङ्गानि वाप्यस्तस्त्रयोदशभिरंतरा ॥ ततो वीथी द्वये नैव पीठं कुर्याद्द्विचक्षणाः ॥ त
स्यः पदापंचपदाद्वाराण्यपि ॥ तथैव च ॥ एकादशतिपदं मध्ये पञ्च स्वस्तिकमुच्यते ॥ कोणेषु श्रुतं बलाकार्यपदैः वि
भिरनंतरं ॥ पदैश्चतुर्भिर्दिक्षु सुसुप्तं द्वाण्येषां समंततः ॥ एकादशपदावल्या मध्ये षट्दलमालिखेत् ॥ पञ्चनवपद
त्येवं लिङ्गतो भद्रमुच्यते ॥ श्रुतं बलाकृष्णवर्णेन वल्ली नीलेन पूरयेत् ॥ रक्तेन श्रुतं बलाकृष्णवल्ली पीतेन पू
रयेत् ॥ लिङ्गानि कृष्णवर्णानि श्वेतैर्नाथिथवापिकाः ॥ पीठं सपादं श्वेतं न पीतेन द्वारपूरणं ॥ मध्ये स्वः श्रुतं
लारक्ताः वल्ली नीलेन पूरयेत् ॥ भद्राणि पीतवर्णानि पीतापंकजकर्णिका ॥ दलानि श्वेतवर्णानि यद्वा चित्राणि
कल्पयेत् ॥ तिस्रो रेखा बहिः कार्या सितरक्ता सिताः क्रमादिति ॥ अथ चतुर्लिङ्गोद्भवैर्लिंगैः ॥ रेखास्त्वष्टादश

प्रोक्ताश्चतुर्लिंगसमुद्भवे ॥ रवेन्दुस्त्रिपदश्चेतस्त्रिपदैः कृष्णश्चरवलाः ॥ गल्लीसप्तपदानीला मद्रक्तचतुष्पदं ॥
 मद्रपाश्वर्धमहारुद्रं कृष्णमष्टादशैः पदैः ॥ शिवस्य पाश्वर्धतो वापी कुर्यात्पंचपदां सितं ॥ पदमेकं तथा पीतं मद्रं
 वाप्योक्तमध्यमः ॥ शिरसि श्चरवलायाश्च कुर्यात्पीतं पदत्रयं ॥ लिंगानां स्कंदतः कोष्ठाविंशतीरक्तवर्णिकाः ॥
 परिधिः पीतवर्णोक्तपदैः षोडशभिः स्मृतः ॥ पदैस्तु नवभिः पश्चाद्द्रुपदांसकर्णिकं ॥ अथ द्वादशालिंगोद्भवः ॥
 तत्रैवांगुदीच्यायस्तारखाः षट्त्रिंशद्विप्रकल्पयेत् ॥ पदानि द्वादशरातं पंचविंशतिरेव च ॥ रवेन्दुः स्त्रिप
 दः कोपोश्चरवला षट्पदैः स्मृताः ॥ त्रयोदशपदावल्ली मद्रंतुनवभिः पदैः ॥ त्रयोदशपदावापिलिंगमष्टादशैः
 स्मृतं ॥ पदानि त्रीणि पातानि वल्लिवाप्योश्च मध्यतः ॥ लिंगत्रयस्य पंचकौतुशो ॥ आकोष्ठाश्चतुर्दश ॥ तेषामुप
 रिपंचकौतुकोष्ठाः सप्तदशैव तु ॥ पूजापंक्तिस्तु विज्ञेया परितः परिकल्पितः ॥ पूजापंक्त्यांतरापंचको कोष्ठान्य
 त्रीतिसेरव्यया ॥ परिधिः सच विज्ञेयो मंडलयोरंतरा द्वयोः ॥ परिध्यंतरकोष्ठेषु सर्वतो मद्रमालिखेत् ॥ विज्ञे
 यश्चात्र विज्ञेयः श्चरवला षट्पदा मवेत् ॥ त्रयोदशपदावल्ली मद्रंतुनवभिः पदैः ॥ पंचविंशतिपदावापि परि
 धिः षोडशात्मकः ॥ मध्ये नवपदं पद्मे कर्णिका केसरान्वितं ॥ सत्वरजस्तमो वर्णाः पुरितो मंडलस्य तु
 त्रयः कार्यास्तत्र द्वारणिकारयेत् ॥ सितेन्दुश्चरवलाः कृष्णावल्ली नीलाः प्रकीर्तिताः ॥ मद्रं चैव वराणां श्रेयं वापी
 स्याद्देववर्णिका ॥ लिंगानि कृष्णवर्णानि पाश्वर्धतो द्वादशैः तु ॥ परिधिः पीतवर्णस्यात्कमलं पंचवर्णकं ॥

इति लिङ्गतोषट्मंडलानि॥ ॥ अथ मंडलदेवताः॥ ॥ तत्र मध्ये ब्रह्माणं॥ ब्रह्मजज्ञानं गौतमो ब्रह्मास्त्रिष्टुप्॥ ब्रह्मस्त्रि
पनपूजने विनियोगः॥ एवमग्नेपि॥ ब्रह्मजज्ञानं॥ तत उद्दीचीमारभ्य वायवीपर्वतं सोमादयो वायवता अष्टौ लोकपाल
स्थापनीयाः॥ तत्र आप्यायस्व गौतमः सोमो गायत्री॥ ॐ आप्यायस्व॥ अमिताजीगर्भः शुनः शेष इशानो गौतमी॥ अ
मितादेव सवितः॥ इन्द्रो मधुच्छंदा इन्द्रो गायत्री॥ इन्द्रो वो विश्वतः॥ अग्निं काण्वो मेधातिथिरग्निगौतमी॥ अग्निं दूतं॥ य
माय सोमं यमो नुष्टुप्॥ यमाय सोमं॥ मोषु षो धोरः कण्वो निर्वृतिगौतमी॥ मोषु षः॥ तत्वायामि शुनः शेषो वरुणः
स्त्रिष्टुप्॥ तत्वायामि॥ वायो शतं गौतमो वायुरनुष्टुप्॥ वायो शतं॥ वायुसोममध्ये अष्टौ वसून्॥ उमायौ अत्र वसवो मे
त्रा वरुणो वसिष्ठो वसवस्त्रिष्टुप्॥ उमया अत्र॥ सोमो ज्ञानमध्ये एकादश रुद्रान्॥ आरुद्रासः श्यावाश्व एकादश रुद्रा
जगती॥ आरुद्रासः॥ इशाने द्रुमध्ये द्वादश गदित्यान्॥ त्यान्नु सामं दोमस्यो द्वादश गदित्या गायत्री॥ त्यान्नु क्षत्रिया
न्॥ इन्द्राग्नि मेध्ये अश्विनारादुगणो गौतमो अश्विनो अहिक॥ अश्विनावर्तिः॥ अग्नियममध्ये विश्वे देवान् सपैतृ
कान्॥ ओमा सोमधुच्छंदा विश्वे देवा गायत्री॥ ओमासः॥ यमनिर्वृतिमध्ये सप्त यज्ञान्॥ अमित्यं देवं सप्त यज्ञा
प्रकृतिः॥ अमित्यं देवं सयितारमोष्योः कविक्रतुमर्चामिसत्यसंवरत्नधाममिप्रियं मतिकविं॥ उर्ध्वायस्यामति
र्मा अद्विद्युतत्सवीमनिहिरण्यपापिरमिमीतुक्रतुः कृपास्वः॥ निर्वृतिवरुणमध्ये शतनागान्॥ अश्वे
गोः सार्वराग्निः सर्पा गायत्री॥ आयेगोः॥ वरुणवायुमध्ये गंधर्वा अश्वरसः॥ अश्वरसो मे तत्रात क्रुष्यं गौगंध

अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 कुमारमाता ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 तिर्दक्षो नुष्टु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 इदं विष्णुः ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 रतां सन्तताः ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 निर्वृतिमध्ये गणपति ॥ गणानां त्वागृत्समदो गणपतिर्जगति ॥ गणानां त्वा ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 धुर्वी पद्मापो गायत्री ॥ शन्तो देवीः ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥ अस्मिन् सोमेषु ॥
 पाः पादमूले कर्णिकाधः पृथ्वी ॥ स्योना मेधातिथिर्मुनिर्गायत्री ॥ स्योना पृथिवी ॥ तत्रैव गंगानद्यः ॥
 धुस्तित्रैयमेधा गंगायमुना सरस्वत्यो जगती ॥ इमं मे गंगेयमुने ॥ तत्रैव सप्तसागरान् ॥
 वरुणो मुंच ॥ यदापो अग्रा इति वरुणो ति शपामहे ततो वरुणो मुंच ॥ मयि वापो मोषधीर्हि सीरतो विश्वव्य
 वा अश्रुस्तेतो वरुणो मुंच ॥ तदुपरि मेरवे नम इति नमना मेकं ॥ ततो मंडालाद्बहिः ॥ सोमादि सप्त पीत क्रमेण
 युधानि ॥ गदा ॥ त्रिशूल ॥ वज्र ॥ शक्ति ॥ दंड ॥ रक्त ॥ पाश ॥ अंकुश ॥ तद्बाह्ये पुनरीपते नैव क्रमेण ॥ गो
 तम ॥ भरद्वाज ॥ विश्वामित्र ॥ कश्यप ॥ जमदग्नि ॥ वसिष्ठ ॥ अत्रि ॥ अरुंधती ॥ तद्बाह्ये ॥ पूर्वादि ॥ ऐंद्रि ॥

कौमारी॥ ब्राह्मी॥ वारही॥ चामुंडा॥ वैष्णवी॥ माहेश्वरी॥ विनायकी॥ इत्यष्टौ शक्तयः॥ प्रतिष्ठाप्रत्येकं सह वा पूजये
त्॥ इति मंडल देवताः॥ ॥ अथ मुद्रालक्षणा निहमोद्रे॥ संमुखी कृत्य हस्तौ द्वौ किंचित्संकुलतांगुली॥ मुकुली
तु समारव्यातापंकजं प्रसृतैव सा॥ पूर्वोक्तगमुकलीयाचप्रदेशेयनिःसृतांगुलिः॥ व्याकोशमुद्रामुकुलाप
प्रमुद्राप्रदर्शयेत्॥ अंगुष्ठैर्वचितातौ तु स्वकीयांगुलिवेष्टितौ॥ उच्चाचाभिमुखौ हस्तौ योजयित्वा तु निष्पु
रा॥ तर्जिन्यो कुंचिते कृत्वा तथैव च कनीयसी॥ अधोमुखी दृष्ट्वा नखास्त्रितामध्वे करस्य तु॥ चतस्रश्चोद्यिता
पृष्ठे अंगुष्ठावैकतः कुक्कुटं॥ नालव्यवस्थितौ द्वौ तु व्योममुद्राप्रकीर्तितौ॥ तत्रांतरे सर्वदेवता पूजने न साधा
रण्ये न षण्मुद्रा उच्यते॥ देवतानेन संतुष्टा सर्वसंमुखी भवेत्॥ अंगुष्ठौ निक्षिपेत्सपेमुद्रात्वा वाहिनीम
ता॥ उद्धिता उद्धितौ कुर्यात्संमुखी करणी भवेत्॥ प्रसृतांगुलिकौ हस्तौ मिथः स्थिष्टौ तु संमुखैः॥ कुर्यात्स्व
हृदये सैयमुद्रा प्रार्थित संज्ञिता॥ इत्येवं सर्वदेवानां पूजने षट्प्रदर्शने॥ शिवपूजने लिंगमुद्रा उद्धितक्षिणा
गुष्ठं वामांगुष्ठे न बंधयेत्॥ वामांगुलीर्दक्षिणाभि उंगुलीभिश्च वेष्टयेत्॥ लिंगमुद्रेयमारव्याता शिवसान्नि
ध्यकारिणी॥ श्रीकामः श्रीर्षिकुर्वितदा ज्यकामस्तु नेत्रयो॥ मुखे त्वन्नायकामस्तु श्रीवायं रोगशान्तिह
त्॥ हृदये सर्वकामी च ज्ञानार्थिनाभि मंडे॥ राज्यकामस्तु गुह्ये वैराग्यकामस्तु पादयोः॥ रामपूजे न सप्त

दशमुद्रासंमुखीकरणंतथा॥संकलीकरणाचैवमहामुद्रातथैवच॥शंखचक्रगदापद्मधेनुकौस्तभगारुडः
 श्रीवत्सवनमालेचयोनिमुद्राप्रदर्शयेत्॥एताभिःसप्तदशभिर्मुद्राभिस्तुविचक्षणाः॥योराममर्चयामित्येमादौ
 यत्ससुरेश्वरं॥द्राव्येदपिविप्रेद्रततःपार्थिवमाप्नुयात्॥मुलाधाराद्वाद्दशातमानीतकुसुमांजलिः॥त्रि
 स्थानगतैकजोभिर्विनीतःप्रतिमादिषु॥आवाहनीयमुद्रास्यादेवार्चनविधौमुने॥एषैवाधोमुखीचार्वनवि
 धौमुने॥अंगुष्ठगर्भिणीसैवमुद्रास्यात्संनिरोधिनी॥उत्तानमुखियुगलासंमुखीकरणीमता॥अंगैर
 वांगविन्यासःसंकलीकरणंभवेत्॥अन्योन्यांगुष्ठसंलग्नाविस्तारितकरद्वयी॥महामुद्रेमयारव्यातान्ध्रन
 धिकसमापनी॥कनिष्ठानामिकामध्यातस्त्रांगुष्ठातदग्रतः॥गोपितांगुष्ठमूलेनसंन्नधामुकुलीकृता॥
 करद्वयेनमुद्रास्याच्छंखारव्ययंसुराचने॥अन्योन्याभिमुखस्पर्शव्यत्ययेनतुवेष्टयेत्॥अंगुलीभिःप्रयत्ने
 नमंडलीकरणंमुने॥चक्रमुद्रेयमारव्यातागदामुद्राततःपरं॥अन्योन्याभिमुखस्त्रिषाततःकौस्तभ
 संज्ञिता॥कनिष्ठेन्योन्यसंलग्नेमुखेहिरपरस्परं॥वामस्त्रतर्जनीमध्येमध्यानामिकयोरपि॥वामानामि
 कसंस्त्रष्टातर्जनीमध्येगोभिता॥पर्यायेणांनतांगुष्ठद्वयोर्कौस्तभलक्षणा॥कनिष्ठेन्योन्यसंलग्नाविप
 रीतंतुयोजिता॥अधस्तात्प्रापितांगुष्ठामुद्रागारुडसंज्ञिका॥तर्जन्यांगुष्ठमध्यस्थामध्यमानामिकाद्वयी॥

कनिष्ठानामिका मध्यतर्जनीभ्यां द्वौ कसः॥ योनिमुद्रा समाख्याता द्योतत्कारद्वयाश्रिताः॥ तर्जन्या क्लृप्तम
ध्याते स्थिरानामिका युग्मिका॥ मध्यस्थलस्थिता गुह्या येयं शस्तानुनेर्वये इति॥ इति मुद्रालक्षणं॥ अथोप
पचाराः पदार्थादर्शज्ञानमालायां॥ अष्टत्रिंशत्षोडशो वा दशपंचोपचारकाः॥ तान्विष्णुज्यप्रवक्ष्यामिकेतैश्च
किं॥ अर्घ्यं च पाद्या च मने मधुपर्कमुपस्पृशं॥ स्नानं नीराजनं वस्त्रमाचमं चोपवीतकं॥ पुनराचममपूषे च
दर्पणालोकनं ततः॥ गंधपुष्पैर्धूपदीपौ नैवेद्यं च ततः क्रमात्॥ पानीयं तोयमाचमं हस्तवासस्ततः परं॥ ह
स्तावासः करो हर्तनं॥ तांबूलमनुलेपं च दक्षिणांतपुनः पुनः॥ गीतं वाद्यं तथा नृत्यं स्तुतिं चैव प्रदक्षिणं॥ पुष्पा
जालिनमस्कारावष्टत्रिंशत्समीरिता॥ इत्यष्टत्रिंशत्॥ आसनं स्वागतं चार्घ्यपाद्यमाचमनीयकं॥ मधुप
र्कसंनयनं नयसनाभरणानि च॥ सुगंधसुमनोर्धूपो दीपमन्त्रेन तर्पणं॥ माल्यानुलेपनं चैव नमस्कार
विसर्जने॥ इति षोडश॥ अर्घ्यपाद्याचमन्येव मधुपर्काचमान्यपि॥ गंधादयो निवेद्यांता उपचारादत्र
क्रमादिति दश॥ गंधपुष्पैर्धूपदीपौ नैवेद्यं पंचमं स्मृतं॥ इति पंच॥ शारदा तिलकेषोडशोक्ताः तथा आ
सनस्नानवस्त्रभूषणानि परित्यज्य द्वादशमहाकपिलपंचरात्रे॥ गंधतैलमथोदधादेव स्यात्प्रतिमं

ततः॥ दूर्वातु विलुकांतं च श्यामा कं पाद्यपाद्यमेव वा॥ पाद्यांगानि च चत्वारि कथितानि समासतः॥ कर्पूर
 मगुरुं पुष्पं द्रव्याण्या च मनीयके॥ सिद्धार्थमक्षतं चैव दूर्वाजिलकमेव च॥ पंचगंधफलं पुष्पं मष्टांगं त्व
 र्धमुच्यते॥ स्नाने वस्त्रे तथा भक्ष्ये दद्ये दा च मनीयकं॥ उर्ध्वर्त्तनमपि तत्रैव॥ रजनी सह देवी च शिरीषं ल
 क्षणापि वा॥ सह भद्रा कुशाग्राणि उर्ध्वर्त्तनमिहोच्यते॥ मंत्रप्रकाशे॥ अक्षता गंधपुष्पाणि स्नापने तथा त्रयं॥
 तत्रैव॥ द्रव्याभावे प्रदातव्याः क्षालितास्तुंडुलाः शुभाः॥ अगस्त्यसंहितायां॥ तथा च मनपात्रे पि दद्याज्जा
 तीफलं मुने॥ लवंगमपिकंकोलं शस्तमा च मनीयके॥ उक्तद्रव्यालाभे तत्रांतरे॥ तंडुलान् प्रक्षिपेत्तेषु
 द्रव्याभावे तु तत्तमरम्॥ प्रयोगे पारिजाते व्यासः॥ प्रतिमापदयंत्राणां नित्यस्नानं न कारयेत्॥ कारयेत्प
 र्वदिवसे यदा वामलधारणं॥ ज्ञानमालापां॥ नाक्षत्रैरर्चयेद्दिष्णुनतुलस्य गणाधिपं॥ न दूर्वयाय
 जेद्देवी बिल्वपत्रैर्दिवाकरं॥ उन्नतमर्कपुष्पं च विष्णोर्वर्ज्यं सदा बुधैः॥ अक्षरास्तु यवाः प्रोक्ता इति
 पदार्थाद्देर् उक्तत्वाद्यवानामेवायं प्रतिषेधो न तंडुलादीनां तत्रांतरे॥ महाभिषेकं सर्वत्र शरवे नैव
 प्रकल्पयेत्॥ सर्वत्रैव प्रशस्तो ज्ञः शिवस्तु र्चनं विनेति॥ विस्फुरस्तु तातद्वरणकृते आचारमयू

स्वेद्रष्टव्यः॥ अथ व्रतोद्यापनानुक्तो विधिः॥ ॥ पृथ्वी चंद्रोदयेन हि पुराणे॥ कुर्यादुद्यापनं तस्य समाप्तौ यदुदीरि
तं॥ उद्यापनं विना यत्तु तद्व्रतं निष्फलं भवेत्॥ यत्र चोद्यापनं नोक्तं व्रतानुगुणतश्चरेत्॥ वितानुसारतो दद्यादनु
क्तोद्यापने व्रते॥ गां चैव कांचनीं दद्यात् व्रतस्य परिपूर्तये॥ समाप्ता उद्यापनविषयं॥ उक्तोद्यापने तु आहोम
ध्ये तथा चोक्ते व्रतस्योद्यापनं भवेदिति वचनाच्चित्तयत्रापि॥ अथ व्रतभगसंपूर्णताविधिर्हमाद्रौ भविष्ये॥
युधिष्ठिर उवाच॥ ॥ संपूर्णतामनुष्ठानं व्रतानां तु जनार्दन॥ कुरु प्रसादं गुह्यार्थमेतन्मे वक्तुमर्हसि॥ ॥ श्री
श्रीकृष्ण उवाच॥ ॥ साधुसाधु महाबाहो कुरु राज युधिष्ठिर॥ रहस्यानां रहस्यं ते कथयामि ब्रतं तव॥ संपूर्
णता कृता यत्र तत्सम्यक्फलप्रदं॥ यच्चीर्षानरनारीभिर्भवेत्संपूर्णकारकं॥ अवश्यं तत्र कर्तुं संपूर्णफल
लकां क्षिप्तिः॥ किंचिद्भग्नं प्रमादेन यद्व्रतं व्रतिनो र्छितं॥ तत्संपूर्णं भवेत्सर्वव्रतेनानेन पांडव॥ उपद्र
वै बहु विधैर्महामोहाच्च पांडव॥ यद्भग्नं किंचिदेव स्यात्तद्व्रते विघ्ननाशकं॥ तत्संपूर्णं भवेत्पार्थ सत्यं सत्यं
न संशयः॥ कांचनं रूपकं रूपं शिल्पिना तु घटापयेत्॥ भग्नव्रतस्य यो देवः तस्य रूपं विनिर्मितं॥ व्रतं
स्त्रीपुंसयोर्वाथ प्रारब्धं यद्व्रतं किल॥ न वनिष्यादितं किंचैद्देवात्सर्वं तथा रक्षितं॥ द्विभुजं पंकजं रू
ढं सौम्यं प्रहसिताननं॥ निष्यादितं शिल्पिताय तस्मिन्नेवादिने पुनः॥ तन्माने तु पुनः प्राप्ते ब्राह्म

णोविधिनागृहे ॥ स्नापयेत्पायसादध्नाद्युतक्षौद्रसंबुधिः ॥ गंधचंदनपुष्पैश्च पूजां कुर्यात्समाहितः ॥ तोयपूर्णस्य
 कुंभस्य मुखे विन्यस्येद्वतां ॥ धूपदीपाक्षतैर्वर्जितैर्वाहपरांरकैः ॥ अर्घ्यप्रदधातन्नाम्नामंत्रेणानेन पांडव ॥ उपा
 सनस्यदानस्य प्रायश्चित्तं कृतं जले ॥ शरणं वः प्रपन्तास्मः कुरुष्वद्यदयां पुनः ॥ प्रसन्नाभवती तस्य भिन्नचर्यव्रत
 स्थ ॥ कुरु प्रसादं संपूर्णं व्रतं संजायतां मम ॥ यशश्छिद्रं तपश्छिद्रं यशश्छिद्रं यशश्छिद्रं ॥ तत्सर्वं त्वत्प्रसादेन संपूर्णं वि
 यतां मम ॥ पूर्वदक्षिणपश्चात्सु उत्तरे च बलिं हरेत् ॥ उपयधस्तात्सर्वेभ्यो दिक्पालेभ्यो नमो नमः ॥ इदमर्घ्यमिदं
 पाद्यं तेभ्यस्तेभ्यो नमो नमः ॥ पादौ च जानुनी चैव कटिं शीर्षं कक्षं वक्षसि ॥ कुक्षीं तु हृदयं पृष्ठं वाक्कुक्ष्यं विशरेच्छ्रुहं ॥
 पूजयित्वा स्य देवस्य ततः पश्चात्समापयेत् ॥ पूजयित्वा यथाशक्त्या नमस्ते स्तु सुरोत्तम ॥ ऐहिकामुष्मिकी देवकी देवकी ॥
 धिं हि शास्वमे ॥ एवमप्यप्यित्वा तु देवरूपविधानतः ॥ तन्मूर्तिविधिजातिभ्यो विधिवत्प्रतिपादयेत् ॥ स्थित्वा पूर्वे मु
 खे विप्रो गृण्हीयाद्दर्शपाणिना ॥ विप्रहस्ते प्रयच्छेद्ब्रह्मातां चैवोत्तरां मुखः ॥ मंत्रेणानेन कौंतेय सोपवासप्रयत्नतः ॥
 इदं व्रतं मया खंडं कृतमासी पुरा द्विज ॥ तत्सर्वं पूजामेवास्तु तच्च मूर्तिप्रदानतः ॥ ब्राह्मणोऽपि प्रयच्छेत्तमंत्रेणानेन तद्व
 तं ॥ वक्ष्यं पूर्णमन्त्रः पूजाव्रतेनानेन ते पुरा ॥ संपूर्णस्यात्प्रसादेन तव पूर्णमनोरथाः ॥ ब्राह्मणाय प्रसाधते त
 न्नन्यते दिवौकसः ॥ सर्वदेवमया विप्रानतद्वचनमन्यथा ॥ जालिधिः क्षारतां नीतिः पावकः सर्वभक्षतां ॥ सहस्र

नेत्रः शक्तोऽपि कृती विप्रैर्महात्मभिः ॥ ब्राह्मणानुवचनात् तस्माद्ब्रह्मलये हत्या विनश्यति ॥ अश्वमेधफलं संप्रलभते नात्र
संशयः ॥ व्यासवाल्मीकिवचनात् तस्मात्साराशरवसिष्ठयोः ॥ गंगो गोतमधौ म्यात्रिवसिष्ठगिरस्तथा ॥ वचनान्नारदा
दीनां पूर्णो भवतु मे व्रतं ॥ एवं विधि विधानेन गृहीत्वा ब्राह्मणो व्रजेत् ॥ दाता तत्संषेयं सर्वं ब्राह्मणस्य गृहं स्वयं ॥ ततः पं
चमहायज्ञान्निर्वपेद्देजनादिकं ॥ एवं यः कुरुते भक्त्या व्रते मेतन्नरोत्तम ॥ तस्य संपूर्णतायाति प्रसन्ने व्रतदेवते ॥ स
ग्नानियानिमदमोहवशाद्गृहीत्वा जन्मान्तरे धर्मे नरेण समत्सरेण ॥ संपूर्णपूजनपरस्य पुरो भवति पर्वव्रतातिपरिपू
र्णफलप्रदानि ॥ अथ सर्वव्रतेषु सामान्यतः पूजाविधिः ॥ ॥ सहस्रं शीर्षेत्यावाहनं ॥ आगच्छ देवदेवेश तेजोराशि
गजत्पते ॥ क्रियमाणामया पूजां गृहाण सुरसत्तम ॥ पुरुष एवेत्यासनं ॥ नानारत्नसमायुक्तं कर्तस्व रविमणिं ॥ आसुने
देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ॥ एतावानिति पाद्यं ॥ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया हतं ॥ तौ यमेतत्सुरवस्पर्शया
द्यार्थं प्रतिगृह्यतां ॥ त्रिपादूर्ध्वत्यर्घ्यं ॥ नमस्तु देवदेवेश नमस्तो भरणी धर ॥ नमस्तु कमलाकांत अर्घ्येनः प्रतिगृह्यतां ॥
तस्माद्विराळेत्याचमनीयं ॥ कपूर्व वासितं तौ यमं दक्षिण्याः समाहृतं ॥ आचम्य तां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः ॥ य
यत्पुर्वेणोति स्नानं ॥ गंगाचयमुनाचैव नर्मदाचसस्वनी ॥ तापी पयोहरीरेवाचताभ्याः स्नानार्थमाहृतं ॥ तं यज्ञमिति
क्त्वा ॥ सर्वभूषाधिके देवलोके लज्जानि कारणे ॥ गयोपपादितं तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वदुःखसंश
तमिति यज्ञोपवीतं ॥ दासो हरनमस्तेस्तु ॥ ब्राह्मणं भवसागरात् ॥ ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम ॥ तस्माद्यज्ञात्स

सर्वकृत इति गंधः ॥ श्रीरवंडं चंदनं दिव्यं गंधाद्यं सुमनोहरं । विलेपनं सुरश्रेष्ठं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ॥ तस्मादम्वा इति पुष्पं ॥
 माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥ मया हतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यतां ॥ तत्पुरुषमिति धूपं ॥ वनस्पतिर
 सोधूपो गंधाद्यं सुमनोहरं ॥ आश्रयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां ॥ ब्राह्मणोस्येति दीपं ॥ अज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना
 योजितं मम ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यं तिमिराग्रह ॥ चंद्रमा इति नैवेद्यं ॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विधं समन्वितं ॥
 भक्ष्यं ज्योत्समायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव ॥ तेन मे स फलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्म
 नि ॥ नाभ्या आसीदिति तांबूलं ॥ पूगी फलं महद्दिव्यं नागल्लीदलेयुतं ॥ कर्पूरगदिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ स
 मास्यासन्निति दक्षिणं ॥ हिरण्यगर्भगर्भरुहे मबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ चंद्रादिलो
 चधरिणी विद्युदग्निस्तथैव च ॥ तमेक सर्वज्योतीषि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यतां ॥ इति निराजनं ॥ यज्ञेनेति पुष्पांजलिः ॥ नम
 स्ते पुडरीकाक्ष नमस्ते ह्यमरप्रिये ॥ नमस्ते कमलाकांता वासुदेव नमोऽस्तुते ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्या समा
 नि च ॥ तानि तानि विनश्यंति प्रदक्षिणपदे पदे ॥ इति प्रदक्षिणा ॥ नमः सर्वहितार्थाय जगदाधारहेतवे ॥ साष्टांगाय प्रणा
 मस्तु प्रयत्नेन मया कृतं ॥ इति नमस्कारः ॥ इति सामान्यपूजाविधिः ॥ इति श्रीमीमांसकभट्टनीलकण्ठजशंकर
 रक्तौव्रताके परिभाषासमाप्तिमगमतः ॥ अथादौ प्रतिपद्व्रतानि ॥ मात्स्ये ॥ वर्जयित्वौ मधोयस्तदधिक्षीरघृतै
 र्शवे ॥ दद्याद्दद्यादिपात्रैः संपूज्य विप्रमिथुनं गौरीमै प्रियतामिति ॥

हेमाद्रौपाद्ये॥ वर्जयेच्चैत्रमासेतुयस्तुगंधानुलेपनं॥ शुक्तिगंधमृतंदद्याद्विप्रायश्चेतवाससी॥ मत्स्यातुदक्षिणांद
द्यात्सर्वकामार्थसिद्धये॥ गंधदानवस्त्रदानमंत्रो॥ चंद्रनावासमंदारसरवेष्टंदारकार्त्तिकं॥ चंदनत्वंप्रसादान्मेसां
नंदप्रदोभव॥ शरण्यं सर्वलोकानां लज्जयारक्षणपरं॥ सुवेषधारीत्वंयस्मादतःशान्तिप्रयच्छमे॥ इतिमंत्राभ्यांगंधचा
ससीदद्यात्॥ अथचैत्रशुक्लप्रतिपदिसंवत्सराविधिब्राह्मे॥ अत्रप्रतिपत्सूर्योदयव्यापिनीग्राह्या॥ श्रीसगवानुवाच॥
चैत्रमासिजगद्ब्रह्माससर्जप्रथमेहनि॥ शुक्लपक्षेसमग्रंतुतदास्त्येदियेसतीतिब्रूयात्॥ प्रवृत्तेमधुमासेतुप्रति
पद्यदितेववाकितेभविष्योत्तराच्च॥ दिनद्वयेतद्याप्तावव्याप्तौवापूवैव॥ वत्सरादौवसंतादौबालिरज्येतथैव॥
पूर्वविधेकर्तव्याप्रतिपत्सर्वदाबुधैरितिबृहवसिष्ठावचनादितिबहवः॥ युक्तंतुदिनद्वयेउदयसंबंधाभावेसंवत्स
रारंभप्रयुक्तकार्यलोपप्रसक्ताविदं चचनंपूर्वयुताविधानकंदिनद्वयेतत्संबंधेतुसंपूर्णत्वादिवर्षाप्रतिपत्तेकदाका
र्यमित्येवैसाविरहात्पूर्वयुतत्वाविरहश्चनैतद्वचानात्पूर्वतिब्राह्मेप्रवर्तयामासतथाकालस्यगणनामपि॥ य
हादब्दावृत्तून्मासात्पक्षात्संवत्सराधियान्॥ इदौसहस्रगवान्ब्रह्मासर्वदेवसमागमे॥ ब्राह्म्यसभायांब्रह्मा
पामनिदृश्यतनुंततः॥ तथोक्तैस्तैर्नमस्यंतुस्तुवंतश्चाप्युपासते॥ ततस्तैरुतशुश्रूषागत्वाचैवस्वमालयं॥
स्वानिस्वान्यथकर्माणिनित्युक्तास्तुचक्रिरे॥ ब्राह्मीसभाकामरूपाविशेषणतदानघ॥ धारयंत्यमलं

पृथग्निर्देव्यमनोहराः॥ ततः प्रवृत्तियोधर्मपूर्वः पूर्वतैः कृतः॥ अद्यापि गृहः सुतरां कर्तव्यो सोऽप्रयत्नतः॥ तत्र का
 र्यामहाशांतिः सर्वकल्मषनाशिनी॥ सर्वोत्पातप्रशमनी कलिदुःखनिनाशिनी॥ आयुःप्रदा पुष्टिकरी धनसौम्या
 मयवीर्धिनी॥ मांगल्या च पवित्रा च लोकद्वयसुरवावहा॥ तस्यामादो च सं पूज्यो ब्रह्मा कमलसंभवः॥ पाद्याध्य
 पुष्पधूपैश्च वस्त्रालंकारभोजनेः॥ होमैर्बल्यपहारैश्च तथा ब्राह्मणतर्पणैः॥ ततः क्रमेण देवैः पूजाकार्यपु
 थ्यकृष्टयक॥ कृत्वोकारं नमस्कारैः कुर्यादकतिलादनेतैः॥ पुष्पधूपप्रदीपाद्यैर्भोजने च यथाक्रमं॥ मंत्रसं पूजनार्थं
 तु बहुरूपं परिस्पृशेत्॥ मंत्रमिति जाते वक्तव्यं न च नंबहुरूपं मंत्रं नानारूपात् मंत्रान् परिगृहीयादित्यर्थः॥ तेन ॐ
 नामो ब्रह्मणा इत्यादिविल्लवे परमात्मने नम इत्येवमंत्रवाक्यं वृद्धोपाते देवताशब्दार्थश्चतुर्थ्यताः प्रणवादयो नमो
 ताः मंत्रत्वेन ग्राह्यः॥ ॐ नमो ब्रह्मणे तुभ्यं कामाय च महात्मने॥ नमस्ते रक्तनिमेषाय त्रुटये च नमोऽस्तुते॥ त्ववाय च
 नमस्तेऽभ्यं नमस्ते तत्क्षणाय च॥ नमो नमस्ते काष्ठायै कालायै ते नमो नमः॥ नाडिकोयै सुरस्मायै मुहूर्तायै
 नमो नमः॥ नमो निशाभ्यः पुण्ये च दिवसेभ्यश्च नित्यशः॥ पक्षाभ्यां चाथ मासेभ्यश्च तुभ्यः षड्य एव च॥ अयना
 भ्यां च पंचम्यो वत्सरेभ्यश्च सर्वदा॥ नमस्तेत्ययुगादिष्यो गृहेभ्य नमो नमः॥ राशिभ्यः करपोभ्यश्च व्यतीपातेभ्य
 एव च॥ प्रतिवर्षाधिपेभ्यश्च विज्ञातेभ्यो नमः सदा॥ नमोऽस्तु कुलनागे सानुयात्रेभ्य एव च॥ सानुयात्रेभ्यः सा

नुचरेभ्यः॥ नमश्चतुर्दशभित्तं संख्येभ्यो नमो नमः॥ पंचाशतेन योनित्यं दक्षकन्याय एव च॥ नमो देवैः सप्तद्रोणैः
जयायै वायु सर्वदा॥ ऋशस्त्राय नमस्तुभ्यं सर्वस्त्रजनकाव च॥ नमस्ते बहुपुत्राय पत्नीभिः सहिताय च॥ नमो बुधैः
तथा बुधैः निद्राये धनदाय च॥ नलकूबरयक्षाय गुह्यकः स्वामिने नमः॥ नमो स्तरारवपद्माभ्यां निधिभ्यां म
थ नित्यशः॥ मद्राकाल्ये नमो नित्यं सुरभ्यो नमो नमः॥ वेदे वेदांगवेदांतविद्यासंस्थेभ्य एव च॥ नागाय ह्यसुव
र्णभ्यो नमो स्तु गुरुडाय च॥ सप्तभ्यश्च समुद्रेभ्यः सागरेभ्यश्च सर्वदा॥ उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्च नमो हैरण्यता
य च॥ मद्राश्च केतुमालायां नमः सर्वत्र सर्वदा॥ इक्ष्वाकुताय च नमो हरिवर्षाय चैव हि॥ नमः किंपुरुषेभ्यश्च भर
ताय नमो नमः॥ नमो भारतभेदेभ्यो नवभ्यश्च सर्वदा॥ पातालेभ्यश्च सप्तभ्यो नरकेभ्यो नमो नमः॥ काला
ग्निरुद्रशैवाभ्यां हरये क्रौडरूपिणे॥ सप्तभ्यस्त्वलोकेभ्यो महाभूतेभ्य एव च॥ नमस्ते बुधये चैव नमः प्रकृत
ये तथा॥ पुरुषायाः क्षिमानाय नमो स्त्वव्यक्तमूर्तये॥ हिमवत्प्रमुखेभ्यः पर्वतेभ्यो नमस्त्वथा॥ पौराणिभ्यश्च गंगा
भ्यः सप्तभ्यश्च नमो नमः॥ नमो स्वाद्यमुनिभ्यश्च सप्तभ्यश्च सर्वदा॥ नमो स्तु पुष्यादिभ्यः तीर्थेभ्यश्च पु
नः पुनः॥ निम्नगाभ्यो नमो नित्यं वितस्ताद्याभ्य एव च॥ चतुर्दशेभ्यो दीर्घेभ्यो धारिणीभ्यो नमो नमः॥ नमो धा
त्रे विधात्रेभ्यः षड्दोभ्यश्च नमो नमः॥ सुरभ्यैरावणाभ्यां च नमो भूयो नमो नमः॥ नमस्तथोच्चैः श्रवसे भ्रवाय

नमो नमः॥ नमोस्तु धन्वंतरये शस्त्राभ्यां नमः सदा॥ विनायक कुमाराभ्यां विघ्नेभ्यश्च नमः सदा॥ शारवाय च वि
शारवाय नैगमेयाय च नमः॥ नमस्तु स्कंदग्रेहेभ्यश्च स्कंदमातृभ्यश्च॥ जरायु रोगपतयेभ्यश्च प्रहरपाय च॥ क
विभ्यो वालिरिव ल्येभ्यः केशवाय नमः सदा॥ अगस्तये नारदाय व्यासादिभ्यो नमो नमः॥ असुरेभ्यः सोमपे
त्यः देवेभ्यश्च नमो नमः॥ असोमपेभ्यश्च नमस्तु पितृभ्यो नमः सदा॥ अदितेभ्यो नमो नित्यं द्वादशाभ्यश्च स
र्वशः॥ एकादशेभ्यो रुद्रेभ्यस्तपस्विभ्यो नमो नमः॥ नमो नासत्य दस्त्राभ्यां भिभ्यो नित्यं मेव हि॥ साध्येभ्यो
द्वादशेभ्यश्च पौराणेभ्यो नमः सदा॥ एकोनपंचाशते च मरुद्भ्यश्च नमः सदा॥ शिल्पाचार्याय देवाय नमस्तु वि
श्वकर्मणे॥ अहभ्यो लोकपालेभ्यस्तु गेभ्यश्च सर्वदा॥ अत्युद्येभ्यो वाहनेभ्यो चर्मभ्यश्च नमः सदा॥
आसनेभ्यो दुंदुभीभ्यो देवेभ्यश्च नमः सदा॥ दैत्यराक्षसगंधर्षपिशाचेभ्यश्च नित्यं शः॥ पितृभ्यस्तु भे
देभ्यः प्रतेभ्यश्च नमो नमः॥ सुसूक्ष्मेभ्यश्च देवेभ्यो भ्रातृभ्यश्च एव च॥ नमस्तु बहुरूपाय विश्वे परमात्म
ने॥ अथ किं बहुनोक्तेन मंत्रेणानेन चार्चयेत्॥ प्राङ्मुखो ह्यङ्मुखो विप्रान् देवानुद्दिश पूर्ववत्॥ अथ वा किमत्र
विस्तारेण ब्रह्मर्षीने च देवतोद्देशेन पूजयेदित्यर्थः॥ पूर्ववत् मंत्रोक्तक्रमेण अर्घ्यं पुष्पैश्च धूपैश्च वस्त्रै
र्माल्यैः सद्दृष्टं सरोमां च हृष्टरोमासनं च येदित्यर्थः॥ धनधान्यादि विभवेर्दक्षिणाभिश्च सर्वदा॥ इति हा

सपुराणानां प्रसूतं द्विजोत्तमांशं ॥ कालज्ञानं वेददेवज्ञानं मृत्यान्संबंधिबांधवान् ॥ अनेनैव तु मंत्रेण स्वाहोते
नष्टं कष्टं कष्टं ॥ यविष्ठायाग्रहे होमः कर्तव्यः सर्वतः प्राये ॥ वेदविष्णुषीदत्वास्त्रोते प्राधानिके स्तुति ॥ यविष्ठा अ
यश्चैषाय वेदवित् वेदोक्तविधिज्ञः मदनरत्ने तु वेदवत् इति यष्टित्वा वेदोक्तविधिनेति व्याख्यातं ॥ चक्षुषी अज्यमा
गौ ॥ प्राधानिके स्त्रोते प्रधानं होमारंभे ॥ होमारंभे ततः कुर्यात् मंगलालंभं नंतरः ॥ मदनरत्ने ॥ शालाशोभा
ततः कुर्यात् मंगलालंभं नंतरं इति पाठः ॥ भोजयित्वा द्विजान् सर्वान्सुहृत्संबंधिबांधवान् ॥ विशेषेण च प्रोक्तं
कार्यं अपि महोत्सवः ॥ नवसंवत्सरारंभः सर्वसिद्धिप्रवर्तकः ॥ इति संवत्सरारंभविधिः ॥ ॥ अथात्रैव विष्णुध
र्मोक्तोक्तमारोग्यप्रतिषद्भूतं ॥ पुष्करजवाच ॥ संवत्सरावसाने तु पंच दश्यामुपोषितः ॥ प्रातः प्रतिपदि स्नातः कु
र्याद्भूतमानन्यधी ॥ पूजयेद्भास्करं देवं वर्णकैः कमलेक्षते ॥ वर्णकैरुक्तं चेतनीलपीतादिभिः ॥ शुक्ले नगंधमा
ल्येन चंदनेन सितेन च ॥ तथा कुंदुरुधमेन भार्गव कुंदुरुसलकीनिर्यासः ॥ अष्टपैः सैकैर्देहापरमान्नेन प्र
रिषा ॥ सैकैः शर्कराविकैः ॥ ओदनेन च शुक्लेन सतालवणसर्पिषा ॥ सतालमेन च क्षीरेण च फलेः शुक्ले
र्वह्निब्राह्मणतर्पणैः ॥ पूजयित्वा जगद्धामदिनभागे चतुर्थके ॥ आहारं प्रथमं कुर्यात्सद्यतं मनुजोत्तम ॥ स
र्वमनुजश्चैष्टुतहीनं विवर्जयेत् ॥ उक्ता च सकृदेवान्माहारं सभाचरेत् ॥ पानीयपानं कुर्यात्ब्राह्म

पानुमुते पुनः॥ प्रथममाहारं प्रथमग्रासे॥ सर्वप्रथमं प्रथमं चाहारं॥ एकमेव ग्रासं भक्षयित्वा शिष्टमन्नं त्यजेत्॥
 ब्राह्मणानुमत्या पुनराहारमवशिष्टान्नमोजनं॥ पुनः पानीयपानं च कुर्यादित्यर्थः॥ ब्राह्मणानुमत्या भुञ्जानोपि
 यत्तहीनं न भुञ्जीत॥ एतहीनं विवर्जयेदिति निषेधात्॥ संवत्सरमिदं कृतारुतः॥ साक्षाद्भानंदेवतस्मिन्नहनिमा
 र्गि॥ संवत्सरं वत्सरशुक्लप्रतिपत्तुः॥ त्रयोदशमिति लिङ्गदर्शनात्॥ सवस्त्रं सहिरण्यं च ततो दद्याद्विजायते॥
 पूजनं पूजोपकरणं प्रतिमादि॥ ब्रतेनानेन धर्मज्ञरोगमेव व्यपोहति॥ आरोग्यमाप्नोति गतिं तथा व्यायसस्त
 थागमं विपुलांश्च भोगान्॥ ब्रतेन सम्यक् पुरुषोऽथ नारी संपूजयेद्यस्तज्जात्यधानं॥ जगत्प्रधानं सूर्यं॥ आरो
 ग्यपतिपद्मं॥ अथास्यामेवोक्तं विद्याप्रतिपद्मं॥ मदनरत्ने विस्तुधर्मे॥ मार्कंडेय उवाच॥ अष्टपत्रं तु कमलं
 विन्यसेद्दणकैः शुभैः॥ ब्राह्मणो कर्षिकायां तु न्यस्य संपूजयेद्दिशुः॥ ऋग्वेदं पूर्वपक्षे तु यजुर्वेदं तु दक्षिणे॥ पश्चि
 मे सामवेदं तु उदग्वाथर्वेण तथा॥ आग्नेया च तथा गानि धर्मशास्त्राणि निऋते॥ पुराणां चैव वायव्ये ऐशा
 न्या न्यायविस्तारात्॥ एवं विन्यस्य धर्मज्ञः सोमवासस्त पूजयेत्॥ चैत्रशुक्लं तथारथ्य सोमवासो जितेन्द्रियः॥
 सदा प्रतिपदं प्राप्य शुक्लपक्षस्य पांडव॥ संवत्सरं महाराज शुक्लगंधानुलेपनैः॥ मूर्ध्नि पापमान्नेत धूषदी
 पेरज्जोदितः॥ संवत्सरं ते गोदद्याद्दृते वीर्णेन रोचतम॥ इदं ब्रतं यस्तु करोति राजसर्वदयित्वा दुविधमनिष्टः॥

कृत्वा द्वादशवत्सराणि विरिंचिलोकः पुरुषः प्रयाति ॥ इति विद्या प्रतिपद्यत ॥ अथ त्रेव भविष्योक्तं तिलकव्र
 तं ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ वसन्ते किंशुका नौक श्रेणभिते प्रातिपतिथिः ॥ शुक्ला तस्यां प्रकुर्वीत स्नानं नियममास्ति
 तः ॥ नारी नरो वारजिंद्रसंतर्प्य पितृदेवताः ॥ नद्यास्तीरे तडा गोवा गृह्यात् दलभतः ॥ पिष्टात केन विलिखे
 दत्तरं पुरुषा कृतिः ॥ पिष्टात कोपदवासको गंधचूर्णद्रव्यविशेषः ॥ ततः श्वदनं धूपं न पुष्यधूपादिना चये
 त ॥ मासर्तुनामभिः पश्वानमस्कारांतयो जितैः ॥ मासर्तुनामभिः चैत्रवसंतादिनामभिः ॥ पूजयेद्वा स्त्रिणां
 विद्वान्मंत्रैर्वेदोदितैः शुभैः ॥ संवत्सरोसीति पठन्मंत्रं वेदोदितं द्विजः ॥ नमस्कारेणामंत्रेण शूद्रोऽपि स्थं प्रपू
 जयेत् ॥ शूद्रोऽपीत्यनेन तस्त्रीणां परिग्रहः ॥ तासां विशेषविध्यभावे वेदिकमंत्रानधिकारात् संवत्सरोऽपि प
 रिवत्सरोऽस्मिन्त्यादियजुर्वेदप्रसिद्धो मंत्रः ॥ नमस्कारेणामंत्रेण संवत्सराय नम इत्यादिना ॥ एवमभ्यर्चवा
 साभिः पश्वान्मभिर्वेष्टयेत् ॥ कालोद्भवे मूलफलैर्नैवेद्यैर्मोदकादिभिः ॥ ततस्तं पूजयेत्पार्थ पुरस्त्विवा
 कृतांजलिः ॥ भगवस्त्वत्प्रसादेन वर्षक्षेममिहास्त्वमे संवत्सरोऽपमर्गो मे विलयं यावदेषतः ॥ एवमुक्त्वा य
 थाशक्त्या दत्त्वा विप्राय दक्षिणां ॥ ललाटपदे तिलकं कुर्याच्चंदनपंकजं ॥ ततः प्रभृत्यनुदितं तिलकालं
 कृतं मुखं ॥ धार्य संवत्सरयावच्छिष्ये वनमस्तलं ॥ एवं नरो वानारी वा व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ सदैव पुरुष

व्याघ्रभोगान् सुविनमस्यसौ ॥ भक्तप्रेतपिशवाये दुर्वारवैरिणो ग्रहाः ॥ निरर्थका भवत्येते तिलकं वीक्ष्य तद
 क्षणात् ॥ निरर्थकाः प्रयोजनशून्या अनिष्टकरणे असमर्था मित्यर्थः ॥ अत्र वस्तुंते प्रतिपत्तिश्चिः ॥ श्रुक्ता तस्या
 प्रकुर्वतेति वसंतशुक्ल प्रतिपल्लवा ॥ नदां व्रतमिदं चैत्रगृहीतं द्विजसंनिधौ ॥ संवत्सरं पूजयित्वा ध्यात्वा ह
 द्विजनादेन ॥ हंतुमाक्षेप्तुकामो वासमागच्छतु युः पुरा ॥ प्रयाति प्रियकृतस्य दृष्ट्वा तु तिलकं नरः ॥ सपत्नीद
 पप्रहरावशीकृतमहीतला ॥ भर्तुर्दृष्ट्वा प्रहृष्टा सोऽसुरवमासे निराकुला ॥ यावत्करेणाभिभूतो भर्ता पुत्र
 स वेदनः ॥ शिरोर्तिना संप्रयातः सुहृदोऽसुखदायकः ॥ शिरोर्तिना प्रयातः शिरोवेदनप्रयातः शिरोवेदनस्य
 क्तः ॥ धर्मराजपुरा प्राप्ता सर्वभूता महारकाः ॥ तस्मिन्क्षणे महाराजधर्मराजस्य किंकराः ॥ पार्श्वस्थितां चि
 त्रलेखां तिलकालंकृताननं ॥ दृष्ट्वा प्रनष्ट संकल्पपरावृत्य गताः पुनः ॥ गतेषु ते धुचनृपः पुत्रेण सह भारत ॥
 नीरुजो बुभुजो भोगान् पूर्वकर्माजितान् शुभान् ॥ अक्रूरेण ससारथ्यानं मम पूर्वयुधिष्ठिर ॥ एतत्रिलोक
 तिलकारव्यविष्षपां च पुण्यव्रतं सकल दुष्टहरं परंच ॥ इत्थं समाचरति यः सुमुखं निहत्य मर्त्युः प्रयाति पद
 मच्युतमिदुमौले ॥ इति तिलकव्रतं ॥ ॥ अथ श्रावणशुद्ध प्रतिपदादि सोमवारमारण्यवारप्राप्तिरोट
 कव्रतं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ हृषीकेश भयाकारि व्रतं दानान्यनेकथा ॥ श्रोतुमिच्छामि देवेश व्रतं संप

तिदायकं॥ येन व्रतेन देवेश पुनराज्यं लभे मेहे॥ तथा व्रतं तु मे ब्रूहि या दवानां कृपाकर॥ श्रीभगवानुवाच॥
वदामि शुभं पार्थ लक्ष्मीं वृद्धिप्रदायकं॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां निदानं परमं व्रतं॥ युधिष्ठिर उवाच॥ के
न चादौ पुराचीर्णं मृत्युं केन प्रकाशितं॥ विधिना केन कर्तव्यं तत्सर्वं ब्रूहि केनैव॥ श्रीभगवानुवाच॥ अ
सीत्सौम्यपरो राजा सोमो नामेति विश्रुतः॥ अत्र धर्मेति कुशलप्रजापालनतत्परः॥ तस्य राज्यं प्रजा
सौम्या सर्वधर्मपरायणाः॥ तस्य राज्यस्तु चागत्य सोपि सौम्यः शुभा बहः॥ तस्मिं सरस्तु सौम्यं च सदा
सौम्यं बुनाल्लतं॥ आप्तुस्सोमेश्वरो देवो लोकानां पालनाय च॥ तत्राभवत्सोमश्चर्मा ब्राह्मणो वेदपराणां॥
वेदार्थविष्ठास्त्रविष्ठाशुद्धाचारोति दुर्लभः॥ तस्य भार्यं शुभाचारपुराधी चारुभाषिणी॥ भर्तुः शुभ्रं
पारता कल्याणी प्रियवादिनी॥ सा करोच्च कुटुंबार्थं कृपायज्ञं दिनेदिने॥ न लभ्यते धिकं तेन धनं धान्यं
तथैव च॥ अतीवरवेदरिव नस्तु विचार्य च पुनः पुनः॥ किं करोमि कुगच्छामि स भार्यो हं महीतले॥ केन
कर्मविपाकेन ईदृशं लभते फलं॥ अथ वार्थं करं धर्मदेव प्रजाधिकं शुभं॥ स सोमेशं करोद्भक्तिं दे
न्यनाशाय पार्थिव॥ कदाचित् वेदरिव नोसौ प्रजगाम सरोवरं॥ आप्तुस्सोमेशः प्रत्यक्षः स्तस्मि
न्सौम्यसरोवरे॥ दृष्ट्वा ब्राह्मणरूपेण ह्यपया परया पुनः॥ तेन स दुःखितो दृष्टः सोमश्चर्म द्विजोत्तमः॥

किमर्थं क्रियते दुरवत्त्वयाथाचरणेन च ॥ किंचिदत्तनास्ति पूर्वतदर्थं भीदशीफलं ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा
 ब्राह्मणस्त्विदमब्रवीत् ॥ ओमो विप्रवरश्रेष्ठ व्रतमेकं वादो मिते ॥ तेनादिष्टं व्रतं चेदं पूर्णसंपत्तिदा
 यकं ॥ सोमशर्म उवाच ॥ ओमो ब्राह्मणशार्दूल व्रतं तद्वदमे प्रभो ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण लक्ष्मीवृद्धि
 प्रजायते ॥ कस्मिन्मासे च कर्तव्यं चतुर्दश्यातु कार्तिके ॥ व्रतारं भेतु कर्तव्यो नियमस्तु विचक्षणैः ॥
 अद्यारभ्य व्रतं केन कस्य देवस्य पूजनं ॥ कैस्तु पुण्यैः प्रकर्तव्या पूजाचारतया शुभा ॥ नैवेद्यं कीदृशं
 देयं अर्घ्यं कैस्तु फलं लभेत ॥ यदि तुष्टोसि विप्रेद्रुतत्सर्वं ब्रूहि मे प्रभो ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ साधुत्वा
 या विप्रष्टुं व्रतं वृद्धिप्रदायकं ॥ विधानंतरस्य वक्ष्यामि सर्वसिद्धिप्रदायकं ॥ श्रावणे च सिते पक्षे प्रथ
 मे सोमवासरे ॥ प्रकर्तव्यं व्रतं विप्रशुभं नियमपूर्वकं ॥ बिल्वदलैस्तु कर्तव्यं चतुर्दश्यातु कार्तिके ॥ व्र
 तारं भेतु कर्तव्यो नियमस्तु विचक्षणैः ॥ अद्यारभ्य व्रतं देवरोचकारव्यमनेहरं ॥ करोमि परयाप्ततया
 पाहि मां जगतां गुरो ॥ दिने दिने प्रकर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः ॥ कथं विना न भोक्तव्यं प्रत्यहं च
 पुनः पुनः ॥ उपोषणं चतुर्दश्यां कर्तव्यं विधिपूर्वकं ॥ श्रुत्वा हि तस्मिन् कर्तव्यं रोदकं व्रते ॥

दत्तायफलमाप्नोति तेन तत्फलमाप्नुयात् ॥ अनेनैव विधानेन तत्कार्यं कृतं सिद्धये ॥ पंचवर्षं तु कर्तव्यं मतु
 लं धनमीशुभिः ॥ पश्चाद्दद्यापनं कुर्याद्रोहकारं च तस्य च ॥ उद्यापने तु कर्तव्यो हेमरेणोत्तरोरको ॥ ॥
 इति शिवपुराणे बिल्वारोहकव्रतं ॥ अथ कार्तिकद्वितीयायामद्वितीयासाचापराह्व्यापिनी ॥ ऊर्ज
 शुक्लद्वितीयायामपराह्वे च ये व्रतं ॥ स्नानं कृत्वा भानुजन्याय मलोकं न पश्यति ॥ ऊर्ज शुक्लद्वितीयायां
 पूजितस्तर्पितो यमः ॥ वेष्टितः केन रेहृष्टैः सस्मै यच्छति वाञ्छितं ॥ मितिस्कांदात् ॥ दिनद्वये उपराह्व्यासा
 चव्याप्तौ वावपरे वयुगमानीति युग्मवाक्यात् ॥ श्रीविक्रमोक्तं वानो मंतथाभाद्रचनिर्मल ॥ आश्विने प्रेत
 हिमाद्रौ भविष्ये ॥ प्रथमाश्रावणमासितथाभाद्रपदे परा ॥ तृतीयाश्वयुजे मासि चतुर्थी कार्तिके मवेत्तथा
 वणिकलुषानामतथाभाद्रचनिर्मल ॥ आश्विने प्रेतसंचारकार्तिके युग्ममासतेति ॥ चतस्रद्वितीया उप
 म्यप्रथमायां प्रायश्चित्तं द्वितीयायां सरस्वती पूजा तृतीयायां आश्वकतव्यत्वेन स्तवयित्वा चतुर्थ्या मस्यां कर्त
 व्यमुक्तं ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे तु द्वितीयायां युधिष्ठिर ॥ यमो यमुनया पूर्वमाजितः स्वर्गहे चितः ॥ अतो य
 मद्वितीये यन्निष्ठलोकेषु विभ्रता ॥ तस्यानिजगृहे पार्थनं भोक्तव्यमिति नरे ॥ यत्नेन मगिनीहस्तान्
 भोक्तव्यं पुष्टिवर्धनं ॥ दानानि च प्रदेयानि मगिनीभ्यो विशेषतः ॥ सुवर्णालंकारवस्त्राब्जपूजास्त

लकारभोजनैः ॥ सवाभगिन्यासं पूज्य अभावे प्रतिपन्नकाः ॥ तत्र स्थाने मता ॥ पितृव्यमगिनीहस्ता प्रथमायां
 युधिष्ठिर ॥ पितृव्यमगिनी पितृव्यसंबंधेन मगिनी पितृव्यकन्येत्यर्थः ॥ मातुलस्य सुताहस्ता तद्वितीयायां
 यथानृप ॥ पितुर्मातुस्वसुः श्वेव तृतीयायां तयोः करात् ॥ भक्तव्यं सहतायाश्च मगिन्याहस्ततः परा ॥ सर्वा
 सुभगिनीहस्तात् भोक्तव्यं बलवर्धनं ॥ धनयशस्यमायुधं सर्वकामार्थदायकं ॥ तस्यातिथौ यमुनया यमरा
 जदेव संभोजितो निजकरास्वस्तौ ददेत् ॥ तस्यास्वसाकरतलादिहयो भुक्तिप्राप्नोति रत्नधनधान्यमनुत्त
 मंसः ॥ इति हेमाद्रौ भविष्ये यमद्वितीयविधिः ॥ अत्रैव भ्रातृद्वितीयाविधिः तिथितत्वेस्कां दे ॥ यातुभोजयते ना
 रीभ्रातरयुग्मकेतिथौ ॥ अर्चयेच्चापिता बूलेन सौवैधव्यमाप्नुयात् ॥ भ्रातुरायुः क्षयानूनं न भवेत्तत्र कर्हि चि
 त् ॥ यमं चित्रगुप्तं च यमद्वितीयायां पूजयेत् ॥ अर्घ्याश्चात्र प्रदत्तव्यायमाय सहजद्वयैः ॥ भ्रातृव्यमगिनीभिः
 अर्घ्यमंत्रस्तु ॥ एह्यहि मातुर्जयात्राहस्ताय मां कालोकपरामरेश ॥ भ्रातृद्वितीयां कृतं देवपूजा गृहाण
 चार्घ्यं भगवनमस्ते ॥ धर्मराजनमस्तुभ्यं नमस्तयमुनाय जा ॥ त्राहि मां किं करे सार्धं सूर्यपुत्रनमोस्तु ते
 लेंगे ॥ कार्तिके तु द्वितीयायां शुक्लाया भ्रातृपूजनं ॥ यानकुर्याद्दिनश्यंति भ्रातरं सप्तजन्मसु ॥ पादौ
 चरखेडे ॥ भद्रं मगिनिभो मातस्त्वद्वि सरसीरुहे ॥ श्रेयसे धनमस्तुभ्यं आगतोऽनुभावहं ॥ शिवालया

को

मृदुवाक्यंततः श्रुत्वा सत्वरं क्रियते तदा ॥ अद्य भ्रातृभतीभ्रातृस्वयाधन्यास्मि मानद ॥ भोक्तव्यं ते च मद्देहे
 स्वायुधे मम मानद ॥ कार्तिके शुक्ल पक्षे तु द्वितीयायामहोदरः ॥ यमोयमुनया पूर्व भोजितः स्वर्गं चितः ॥ अस्मि
 न्दिने यमेनात्र नारीवापुरुषोऽपि वा ॥ अपवित्रा कर्मपाशोऽस्वेच्छया ये पचति हि ॥ पापेभ्यो विप्रमुख्यास्ते मुक्ता क
 र्मेनिबधनात् ॥ तेषामहोत्सवो वृत्तो यमराष्ट्रमुखवहः ॥ तस्मावेधोत्रमद्देहे भोजनं कुरु कार्तिके ॥ आशिषः प्र
 तिगृह्णास्यानमस्कृत्य ततो चयेत् ॥ सर्वाभगिन्यासं पूजा ज्येष्ठा दुष्पयत स्मृत ॥ वस्त्रादिना नमस्कृत्य निजविता
 नुसारतः ॥ भ्रातुरप्युष्य वृध्यर्थं भगिनीभिर्यमस्य वै ॥ पूजनीया प्रयत्नेन प्रतिमाश्च विधानतः ॥ मार्कंडेयो बलि
 र्यासो हनुमान् विभीषणः ॥ कंदोऽपि परशुरामश्च अष्टौ ते विरजीविनः ॥ मार्कंडेय महाभाग सप्तकल्प
 तजीविता ॥ विरजीवी न्यथा त्वंहि तथा मे भ्रातरं कुरु ॥ इति भ्रातृद्वितीयाविधिः ॥ इति श्रीमदनीलकंठ
 त्मजमद्वंशकारकौत्रतीर्कद्वितीयव्रतानि ॥ अथ तृतीयाव्रतानि ॥ चैत्र शुक्ल तृतीयायां सोमाग्यश
 नव्रतं ॥ मातुल्य ॥ मत्स्य उवाच ॥ वसंतमाघ तृतीयायां जनप्रियं सोमाग्याय सदा स्त्रीभिः पुत्रैश्च पुंभिः शुक्लप
 क्षस्य पूर्वाह्णे तिलैस्तानं समर्चयेत् ॥ तस्मिन्महानि सा देवी किल विश्वत्मना सती ॥ पाणिगृह्णीके मंत्रेण
 राख्णो वरवर्णिनी ॥ तया सहैव देवेशं तृतीयायां समर्चयेत् ॥ फलेर्नानाविधैर्धूपैर्दक्षैर्न चैद्यसंयुतैः ॥

२३

चतुर्दश्यां निराहारं स्त्रित्वा चैव परे हनि ॥ भोक्ष्यामि पार्वतीनाथ सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ उपोषाणमंत्रः ॥ कृत्वा माध्याह्नि
 कं कर्म नित्यं पूजादिकं तथा ॥ तस्यां रात्रौ तु कर्तव्या पूजा देवस्य भूलिनः ॥ शुभे च तत्प्रदेशे तु कर्तव्यं पुष्पमंडपं ॥ पू
 ज्यस्तत्र शिवो देवो धर्मकामार्थसिद्धये ॥ क्षीरादिस्तपनं कुर्याच्च दनादिविलेपनं ॥ कृष्णामृतसकृद्भक्षेत् मृगनाभिवि
 मिश्रितं ॥ पुष्पैर्नानाविधैरभ्येक्ष्य पूज्यो देव महेश्वरः ॥ धनं मेन कर्तव्या पूजा देवस्य भूलिनः ॥ बिल्वपत्रैरसंवदंश्च
 तुलसीपत्रकैस्तथा ॥ नीलोत्पलैश्चारुतैः कर्तव्या पुण्यवर्धनी ॥ कल्हारकमलैश्चैव कुमुदैश्च शिरोभूषणैः
 चंपकैर्मालतीपुष्पैश्चैव शुभांबुधैः ॥ मंदारैर्कपुष्पैश्च पूजावाच्यैः शिवप्रियैः ॥ अन्यैर्नानाविधैः पुष्पै
 र्गुणैश्चैव भूषणैः ॥ धूपैर्नानाविधैः पार्थ पुण्यवर्धन सायकैः ॥ दीपस्तत्र प्रकर्तव्या घृतपूर्णमनोरमाः ॥
 लेह्यपेयैस्तथा माज्यैश्चाङ्गिश्च शिवप्रियैः ॥ अन्यैर्नानाविधैरभ्येक्ष्य तथा विप्रवरैस्ततः ॥ नैवेद्यं तत्प्रक
 र्तव्यं रोहकानां विशेषतः ॥ कर्तव्यं रोहकाः पंचपुरुषाहारमानतः ॥ दातुं विप्राय दातव्यो ह्यप्यां च भोजनं शुभं ॥
 यको देवो यदा तव्यो नैवेद्यार्थं सदा बुधैः ॥ महेशाय च दातव्यं तांबूलं सुमनोहरं ॥ अर्घ्यं दानं प्रकर्तव्यं धनसं
 पत्तिदायकं ॥ पोवाफलं नारिकेलं बीरबीजं पूरकं ॥ रक्तरंजीतं शुभाद्राक्षामातुल्यं मनोहरं ॥ आरवा
 निचदाडिं बं नागरानि शुभांबुधैः ॥ कर्कटी च शुभा प्रोक्ता अर्घ्यदाने मनोहरी ॥ अन्यैर्नानाविधैः पार्थ कुरु
 कालोद्भवैः शुभैः ॥ यः करोत्यर्घ्यदानं च तस्य पुण्यं वदाम्यहं ॥ ईला च सारं यत्कुरुते श्रान्ये मनोरमेः

का

एवं संवत्सरं यावत् तृतीयायां सदा मुने ॥ प्राशने दानमंत्रे च विशेषो यं निबोध मे ॥ गोभे गोदकमथो स्याच्च शारे
गोमये पुनः ॥ ज्येष्ठं मदारकुसुमं बिल्वपत्रं शुचौ स्मृतं ॥ श्रावणे दधिसप्राशयनमस्य च कुशोदकं ॥ क्षीर
माश्वयुजे मासिकार्तिके षष्ठ्युपवासं ॥ मार्गशीर्षे तु गोमूत्रं पोषे सौ प्राशयेत्तद्वृत्ते ॥ माघे कलतिलास्त
द्वत्ये च गव्यं च फलानि ॥ ललिता विजया मद्राभवानी कुमुदा शिवा ॥ वासुदेवी तथा गौरी मंगला कमला स
ती ॥ उमाय दानं काले तु प्रीतायामि वि कीर्तयेत् ॥ मल्लिकाशोक कमल कुस्तु बोत्पल मालती ॥ कुञ्जक
करवीरं च बाणामलमानं कुकुमं ॥ इंदुवारं च सर्वेषु मासेषु क्रमशः स्मृतं ॥ बाणनील कुरंदकः ॥ जपाकु
सुं सकुस्तु वमालती शतपत्रिक ॥ यथा लाभं प्रशस्तानि करवीरं च सर्वदा ॥ एवं संवत्सरं यावदुपोष्य विधिं
नरः ॥ स्त्री वा मत्स्या कुमारी च शिवमस्य च शक्तिः ॥ प्रतापे शयनं दद्यात्सर्वोपस्करसंयुतं ॥ उमामहेश्वरं
मं वृषभं च गवासह ॥ स्थापयित्वा च शयने ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ गौयुगं हेमं ॥ अन्यान्यपि यथा श
क्त्या मिथुनान्यं वरादिभिः ॥ धान्यालंकारं गोदाने रम्यं च गंधसंचयैः ॥ विजयं च धेनुरहितः पूज
येद्भूतविस्मयः ॥ एवं करोति यः सम्यक् सौभाग्यशयनं व्रतं ॥ सर्वोदकामानवाप्नोति पदमानं च तम
श्नुते ॥ फलस्यैकस्य च सांगमेतत् कुर्वन्ने समाचरेत् ॥ यत्र कीर्तिसमाप्नोति प्रतिमासं नराधिप ॥ सोभा

ज्यारोग्यरूपाय सर्वस्वालंकारभूषणैः ॥ नवियुक्ता भवेद्भजनं नष्टेषु च शतत्रयं ॥ यस्तु द्वादश वर्षाणि सौभाग्यश
यनं व्रतं ॥ करोति सप्तचाष्टौ वा श्रीकंठं भवने मुरैः ॥ पूज्यमानो वसेत्सम्यक् कथावत्कल्पायुतत्रयं ॥ नारी वा कुरु
ते वापि कुमारी वा नरेभ्यः ॥ सापितकलमाप्नोति देवानुग्रहलालिता ॥ ॥ इति मास्ये सौभाग्यशयनव्रतं
अत्रैव गौरी दाले स्तवः ॥ तदुक्तं हेमाद्रौ देवीपुराणे ॥ तृतीयाया जयेद्देवीं शंकरेण समन्वितां ॥ कुंकुमागस
कं रमणिवस्त्रगार्चितां ॥ सुगंधपुष्पधूपैश्च मरुने नखमालिना ॥ ओं देवि नंदोलये दत्तमक्षि बो मातुष्टये सदा
रात्रौ जागरणं कार्यं प्रातर्देया तु दक्षिणा ॥ सौभाग्याय सदा स्त्रीभिः कार्या उत्र वरादिभिः ॥ अथ चैत्र शुक्ल
तीयायामरुंधती व्रतं ॥ ततस्त्रीणामेवाधिकारः ॥ अवैधव्यादिफलश्रवणात् ॥ अथ पूजा ॥ अष्टकर्णिकया यु
क्ते मंडले पूजयेत्तुतां ॥ अरुंधती महादेवी वसिष्ठसहिता सती ॥ आ० ॥ अरुंधती महादेवी सर्वसौभाग्यदायिके ॥
दिद्यं सुचारुमेषं च आसनं प्रतिगृह्यतां ॥ आस० ॥ सुचारुशीतलं दिव्यं नानागंधसुवासितं ॥ पाद्यं गृहाण देवे
शि अरुंधति नमोऽस्तुते ॥ पा० ॥ अरुंधति महाभागे वसिष्ठप्रियवादिनी ॥ अर्घ्यं गृण कल्याणि भर्ता सहपतिव्रतं ॥
अ० ॥ गंगातोयं समानीतं सुवर्णकलशे स्तितं ॥ आचम्यतां महाभागे वसिष्ठसहितेन घे ॥ अच० ॥ गंगासरस्वती
रेवा प्रबोली नर्मदा जले ॥ स्नापिता सिमया देवी तथा शान्तिरुत्पद्यते ॥ स्नाने ० ॥ नानारागसमुद्भूतं दिव्यं च
रुमनोहरं ॥ वस्त्रं गृहाण देवेशि अरुंधती नमोऽस्तुते ॥ वस्त्रं ॥ कर्पूरकुंकुमे युक्ते हरिद्रादिसमन्वितं ॥ कस्तुरि

कसमायुक्तं चंदनं प्रतिगृह्यतां ॥ वंदन ॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमाकासुशोभाः ॥ मालालंकारसिन्धुर्थप्रतीत्यर्थप्र
 तिगृह्यतां ॥ असौ ॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वेपुनः ॥ मया हतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां ॥ पु
 वनस्पतिरसो दिव्यो गंधादयो गंध उत्तमः ॥ आश्रयः सर्वदेवानां धूपो यं प्रतिगृह्यतां ॥ धूपं ॥ अज्यं त्रिवर्तिसंयुक्तं
 दीपं ॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्भिः समन्वितं ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देवि प्रसादं कुरु सर्वदा ॥ शृंगीफलं महर्दिव्यं ना
 गवल्लीदलैर्युतं ॥ कर्पूरादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ इक्षुफलं मितिफलं ॥ हिरण्यं गर्भमिति द
 क्षिणां ॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सोभाग्यं देहि सुव्रते ॥ अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तुते ॥ मूलमंत्रप्रार्थ
 अरुंधति माहात्म्यागे वसिष्ठ प्रियवादिनी ॥ सोभाग्यं देहि मे देवि धनं पुत्रांश्च सर्वदा ॥ उत्तरार्घ्यं ॥ विभुजं चारुसर्वा
 गीसाक्षसूत्रकमंडलुं ॥ प्रतिमाकांचनीकृतानामभिः परिपूजयेत् ॥ ॐ देववंद्ये नमः ॥ पादौ पूजयामि ॥ ले
 कवंद्ये नमः ॥ जानुनी ॥ संपत्तिदायै नमः ॥ कटिं ॥ गंभीरनाभ्यै नमः ॥ नाभिं ॥ लोकधात्र्यै नमः ॥ स्तनौ ॥ जग
 धात्र्यै नमः ॥ कंठं ॥ शोण्यै नमः ॥ बाहुं ॥ वरदाय नमः ॥ हस्तौ ॥ धृत्यै नमः ॥ मुखं ॥ अरुंधत्यै नमः ॥ शिरः ॥
 सकलप्रियै नमः ॥ शिरवां ॥ वसिष्ठ प्रियायै नमः ॥ सर्वांगं पूजयामि ॥ ततो नीराजने ॥ पुष्पांजलिं ॥ वंशपात्र
 स्थितं पूर्णवापाकं वस्तु संयुतं ॥ अरुंधती प्रीणतार्थं ज्वालपायददाम्यहं ॥ मूर्तिदानमंत्रं ॥ गच्छ देवि यथास्तु
 नं सर्वालंकारभूषिते ॥ अरुंधति नमस्तुभ्यं देहि सोभाग्यमुत्तमं ॥ विसर्जनं ॥ इति अरुंधती पूजनं ॥ अ
 थ कथा स्कोदे ॥ स्कंद उवाच ॥ अरुंधती व्रतं वक्ष्ये नारी सोभाग्यमुत्तमं ॥ येन चीर्णेन वै सम्यक् नारी सोभाग्य

नेवे.

२६

प्रतिमां पंचगव्येन तथा गंधोदकेन च ॥ स्नापयित्वा विलेप्यै जौरीमिंदुशेखरसंयुतां ॥ नमोस्तु पादलाभ्यै तु पादौ दिव्या
 शिवस्य तु ॥ शिवायैति च संकीर्त्य जयाये गुल्फयोस्तथा ॥ त्रिगुणायैति रुद्रस्य भवन्यो जंघयोर्गुणं ॥ शिव
 रुद्रेश्वरायैति जयाये इति जानुनी ॥ संकीर्त्य हरिकेशाय तथैरुवरदेनमः ॥ इक्ष्वाये शंकटिपातु शंकरायैति शं
 करं ॥ कुक्षिद्वयं च कोट्यै शलिनः शूलपाणिनः ॥ मंगलायै नमस्तुभ्यं मुदकं वापि पूजयेत् ॥ सर्वात्मने नमो
 रुद्रमीशान्यै च कुचद्वयं ॥ शिवं वेदात्मने तद्वत् रुद्रायै कंठमर्चयेत् ॥ त्रिपुराद्याय विभ्वेशमने ताय करद्वयं ॥
 त्रिलोचनायैति हरं बाहूकालानलप्रिये ॥ सोभाग्यं भवनायैति मूषणादिसमर्चयेत् ॥ नमोर्ध्वनारीशहस्
 प्रसितांगीति नासिका ॥ नमोऽग्राय लोकेशं ललितेति युतभुयो ॥ शर्वाय पुरहतारं वसुदेवैतथालकं ॥ न
 मः श्रीकठनाथाय शिवं केशं स्तथा चयेत् ॥ श्रीमोग्नसौम्यरूपायै शिरः सर्वात्मने नमः ॥ शिवमश्वर्यवि
 धिवत् सोभाग्याष्टकमित्यतः ॥ स्थापयेत् घृतनिध्यातकुसुमक्षीरजीरकं ॥ तृणराजं सुलवणं कुस्तुबुरु
 मथाष्टमं ॥ दत्तं सोभाग्यं कृत्वा धस्मात् सोभाग्याष्टकमित्यतः ॥ एवं निवेद्य तत्सर्वं मग्नतः शिवेयापुरा ॥ चित्रे
 शृंगोदकं प्रात्र्यस्वयेष्टमावरिदमा ॥ पुनः प्रभाते तु कथां कृतस्नानजपः शुचिः ॥ संपूज्य द्विजदंपत्यं माल्य
 वस्त्रविभूषणं ॥ सोभाग्याष्टकं संयुक्तं सुवर्णं प्रतिमाद्वयं ॥ प्रियतामत्र ललितां ब्रह्मपायनिवेदयेत् ॥

सदीपकं॥ आदर्शविमरं वैवधेनुदयोद्यात्तत्रोभनं॥ पश्चान्नभोजयित्वाथस्त्रियः॥ रूपांश्च मोदकान्॥ मोदकां
नृकांचनं वैवध्यावस्त्रयथाविधिः॥ पोलिकापुत्रपूयाश्चपरिकाश्चविशेषतः॥ सुहोलिकाश्चदातव्याएकैकं
द्विगुणतया॥ भोजनद्वयपर्याप्तदीनानाथोश्चपूजयेत्॥ एवंव्रतं समाप्याथपश्चात्सर्वसमाचरेत्॥ अनेन
वविधानेनमानुनीकुरुतेव्रतं॥ अवैधव्यत्वमाप्नोति तथा जन्मसहस्रकं॥ पुत्रपोत्रसमायुक्ताधनुधान्यस
मावृता॥ जीवेद्वर्षातेसाग्रसहस्रतो नहव्रतं॥ एवमभ्यस्यमित्यातुपदं गच्छेत्त्यनामयं॥ देवभायाययासा
र्गेऋषिभार्यातथैवच॥ राज्यभार्यामहाभागसर्वकामफलप्रदं॥ पुरावृत्तमिदंविप्राशृणुध्वं व्रतमुत्तमं॥ आसी
द्विप्रः पुराविप्रासर्वशास्त्रविशारदः॥ तस्यैकाकन्यकाजातारूपेणाप्रतिमाश्रुवि॥ ततोविवाहं सम्यक्कैवपित
तस्यकद्विजः॥ बालरुडातुसाजातानिर्वेदादगमद्वहात्॥ यमुनातीरमासाद्यचकारविपुलतथैतः॥ एकप
त्नादिकैश्चैवकुरुवांदायपौरुषथा॥ मासोपवासनियमैरात्मानं माचयन्सतो॥ कदाविदागतस्तत्र
मन्दगौर्यासदाशिवः॥ यमुनातीरमासाद्यविनीतातादृशसा॥ कृपयाचशिवागौर्यामहादेवमुवाच॥
देवकेनेदृशीप्राप्ताबालवैधव्यतादृशी॥ गेहेश्वरमहादेवकृपांकुरुदयानिधे॥ महादेवउवाच॥ अयं
विप्रः पुरागौरीकुलशीलयुतोऽश्रुवि॥ तेनकन्यापरिवृतासरूपायुवतीसती॥ सतांविवाह्यतरुणीचिदे
शव्यपमद्विजः॥ तस्याबहुतिथेकालसपत्न्यात्पितुरागमं॥ नागतस्तदाविप्रोयावज्जीवेगतोद्विजः॥
तस्यजन्मगतेसर्वनिःफलपतिनाविना॥ तेनपापेनविप्रोसौ नारीत्वं प्राप्तवानशिवे॥ स्वनारीयः परि

त्यन्यनिर्दोषांकुलसंभवान्॥ पतिदेशेतरंवाप्यअंधाश्चमहार्णवे॥ परदारंतेरवस्थादन्यांवाकुरुतेस्त्रियं॥ सो
न्यजन्मनिदेवशिस्त्रीभूत्वाविधवाभवत्॥ भ्यानारीतुपतीत्यत्कामनोवाक्कायकर्मभिः॥ रहःकरोतिवैजारंग
त्वावापुरुषांतरं॥ भोगाशुक्तावयायोचिन्मदेनप्रमदासती॥ तेनकर्मविपाकेनसानारीविधवाभवत्॥ सप
तीकुलसंभूतापतीव्रततरांसती॥ अनुकूलपरित्यज्यपरांयोयातिचेच्छया॥ सपापीजायतेन्यस्मिन्
स्त्रीहोनोविप्रजन्मनि॥ अनेनसदृशेदेविलोकेस्मिन्नास्तिपातकं॥ नवैधव्यात्परोव्याधिर्नवैधव्यात्परोज
रः॥ नवैधव्यात्परःशोकोनवैधव्यात्परोऽकुशः॥ निरयो नवैधव्यात्कष्टं वैधव्यतानृषु॥ तेनपापेनबहुना
जायतेबालरुडका॥ इति तस्यवचः श्रुत्वासागौरीविस्मिताभवत्॥ पृच्छतंमहादेवगौरीसाकुरुणान्विता
केनेदृशमहत्यापंबालवैधव्यदायकं॥ नश्यतेकर्मणाकेनतन्मां चवेदरुपांकुरु॥ महादेवउवाच शृणु
द्विप्रवह्यामिबालवैधव्यनाशने॥ अरुंधतीव्रतंपुण्यंनारीसौभाग्यदायकं॥ यत्कृत्वाबालवैधव्यान्मु
च्यतेनात्रसंशयः॥ श्रुतमेतत्तदाविप्रागौर्याशंकरताव्रतं॥ यमुनातीरमासाद्यउपदिष्टं तदाद्विजः॥ तस्यै
नार्थमहादेव्याकृतमेतद्व्रतंतथा॥ तेनपुण्येनमहताव्रतजेनमुरनीश्वराः॥ सानारीचागमत्स्वर्गमुक्ता
वैधव्यतःस्तदा॥ इत्यव्रतफलं सम्यक्उपविष्टमुनीश्वराः॥ नारीवैधव्यतोमुच्येतसौभाग्यप्रमुखात्प
रं॥ इतिहेमाद्रौस्कोदेअरुंधतीव्रतं॥ अथवैशारवशुक्लतृतीयायांमविष्यात्तरमक्षतृतीयाव्रतं॥ इयं

वश्वादादौ पूर्वोक्त्यापि नीत्याद्या ॥ देवुक्ते देवता कलसयुगादिकवयोविदुः ॥ शुक्ले पूर्वोक्ते गाले कलसे वैवापराहि
के ॥ इति गारुडाच ॥ अत्र पूर्वाह्णपररुक्ताश्चैवोद्देधाविभागविपराति ॥ तथा ॥ योस्यां ददाति कूरकान् वारिबीजं
समन्वितान् ॥ समयाति पुरुषो वीरलोका नैवे हेममालिनः ॥ बीजमंत्रं ॥ हेममालीसूर्यः ॥ तथा ॥ वैशारव्यमुक्ता
क्षेतुत्ततीयायां तथैव च ॥ गंगातोयनरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ तथा तत्रैव ॥ कलस उवाच ॥ बहुनात्र किं
मुक्तेन किं बहु क्षीरमालया ॥ वैशारव्यस्य सितामेकात्ततीयामक्षयाशृणु ॥ तस्यां स्नानं जयो हि मः स्वाध्यायः
पितृतर्पणं ॥ दानं च क्रियते तस्यां तत्सर्वस्यादिहाक्षयं ॥ आदि कृतयुगस्यैव युगादिस्तेन कथ्यते तत्सर्वपापप्र
शमनी सर्वसौख्यप्रदायिनी ॥ पुरामहोदये पार्थ बाणिगासीत्सुनिर्धनः ॥ प्रियंवदा सत्यवृत्तिर्देवब्रह्म
ण पूजकः ॥ पुण्याख्या नैकचित्तो मत्कुटुंबव्याकुलोपि सन् ॥ तेन श्रुता वाच्यमाना तृतीयारोहिणी युता ॥ यदा
स्याद्धुधसंयुक्ता तदा सा तु महत्फलं ॥ तस्यां यद्दीयते कैचिदक्षयं सत्यदेवहि ॥ इति श्रुत्वा च गंगायां सेतप्य
पितृदेवताः ॥ गृहमागत्य कूरकान् स्नानानुदकसंयुतान् ॥ अत्र पूर्णान् बृहत्कुम्भाजले न विमले न च ॥ यत्र
गोधूमवपाकान् सक्तुर्दध्यो दनं तथा ॥ इक्षुक्षीरविकारोश्च सहिरण्यं च शक्तितः ॥ सुविशुद्धे नम्रं न सा ब्राह्मे
भ्यो देवो वपिक ॥ भाय या चार्थमाणोपि कुटुंबासक्तचित्तया ॥ तावत्स्वैः स्थिरे सत्त्वमत्वा सर्वविनश्वरं ॥
धर्मासक्तमतिः पार्थ कालेन बहुना ततः ॥ जगाम पंचत्वमसौ पासुदेवमनुस्मरन् ॥ ततः स क्षिप्रियोजातः कु

माप्नुयात् ॥ जायते रूपसंपन्ना पुत्रपौत्रसमन्वितं ॥ वसन्ते तु समासाद्य तृतीयां पुरुषवर्षमा ॥ स्नानं कृत्वा तु वै सम्यक् त्रिरात्रो
पोषिता सती ॥ मिथुनानि च चत्वारि स माहूय प्रतिव्रता ॥ पूजयेत्पुण्यां ब्रूते च नैश्वतया क्षतैः ॥ कुकुमाग्रक
पूरैः सिंहमगनामभिः शिलापदेन संस्थाप्य जीरकलवणावृत्तं ॥ लोष्टकेन समावृत्तं वस्त्रयुगेन वेष्टयेत् ॥ आ
वाहयेन्महादेवीं शिष्टप्राणसमितां ॥ पतिव्रतानां सर्वासो मुख्या वै दिवभा मिनी ॥ द्विजुजां चारुसर्वांगीम
क्षस्तचकमंडलुं ॥ प्रतिमां कांचनी कृतानामभिः परिपूजयेत् ॥ देववंधेनमः पादौ जानुभ्यां लोकवर्धिते ॥ क
टिंसं पूजयेत्तस्यां सर्वसंपत्तिदायिनी ॥ नाभिं गंभीरनाभ्यै तु लोकधात्रे तथास्तनौ ॥ जगद्धात्रे तथा स्कंधौ
बाहुभ्यां नमस्तथा ॥ हस्तौ तु वरदायै नमः पुरा ॥ अरुंधत्यै तथा पूज्या शरस्तसकला प्रिया ॥ ए
वं संपूज्यतां हेलीगंधपुष्पोपचारकैः ॥ पूजयित्वा सतीं देवीं ततश्चाप्यप्रदापयेत् ॥ अरुंधतिमाहाभागे व
सिष्ठप्रियवादिनी ॥ सोमाग्ये देहि मे देवि धनं पुत्रांश्च सर्वदा ॥ उत्तरार्घ्यं ॥ पुत्रां देहि धनं देहि धनं देहि सोमा
ग्ये देहि सुव्रते ॥ अन्यांश्च सर्वकांश्च देहि देवि नमोस्तुते ॥ प्रार्थनमंत्रः ॥ सुवासिन्यो यः संपूज्या समाप्तिर्दिव
से सदा ॥ भुवने धासते पुष्टे दद्यात्तत्सर्वं पादतान् ॥ होमं चैव तदा कुर्यात्समिद्धिं च तिलैः पृथक् ॥ अष्टोत्त
रशतं संख्या प्रार्थनामंत्रतस्तुधीः ॥ मिथुनानि च संपूज्य पण्डितादनादिभिः ॥ नानाविधोपचारैश्चैव तु
चतुर्विंशतिसंख्यया ॥ आचार्याय सभार्याय वस्त्राण्याभरणानि च ॥ शय्यासोपकरणं दद्यात्तत्कांक्षया

ल्यतां॥अक्षता॥सुचारुशीतलंदिव्यनाभागंधसुवासितं॥पाद्यं॥गृहणदेवेशिमहादेविनमोस्तुते॥पाद्यं॥श्रीपार्वतिमहाभोगे
 शंकरप्रियवादिनि॥अर्घ्यं॥गंगातोयसमानीयसुवर्णकलशेस्थितं॥अक्षम्यतां
 महाभागेरुद्रेणसहितेनद्ये॥आचमनं॥गंगासरस्वतीरेवाकावेरीनर्मदाजलैः॥स्नापितासिमहादेवितथाशांतिं कुरुधमे
 स्नानं॥सर्वसत्ताधिकेसौम्येलोकलज्जानिवारणे॥मयापपादितंतुभ्यंवाससिप्रतिगृह्यतां॥वस्त्रं॥श्रीरवेचंदनंदिव्यं॥
 चंदनं॥मल्यादीनि॥पुष्पं॥देवदुमरसोद्भूतः॥कालागरुसमन्वितः॥आदीयमेमहोदधौभवानीप्राणतर्पणीः॥साज्यं॥त्रि
 वर्तिसंयुक्तं॥दीपं॥अन्नंचतुर्विदुस्पादुरसैः॥पद्मसमन्वितं॥नैवेद्यं॥गृह्यतां॥देविप्रसादंकुरुसर्वदा॥नैवेद्यं॥कर्पूरैः
 लवंगादितांबूलंदलसंयुतं॥ऋमुकस्यफलंचैतेतांबूलंप्रतिगृह्यतां॥तांबूलं॥इदंफलंमयादेविस्थापितंपुरत
 स्तव॥तेनमेसफलावाप्तिर्भवेजन्मनिजन्मनि॥फलं॥हिरण्यगर्भगुप्तिस्तं॥दक्षिणा॥पुत्रंदेहिधनंदेहिःसौ
 भाग्यंदेहिसुव्रते॥अन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहिदेविनमोस्तुते॥आर्यान्ना॥भवान्याश्वमहादेव्याव्रतंसंपूर्णहे
 तवे॥प्रीतयद्विजवर्यायवापाकंप्रददाम्यहं॥वायनमंत्रः॥नानाषोडशपक्वान्नैर्वेणुमात्रादिषोडश॥कुर्याद्वि
 स्त्रादिभिर्युक्तान्याह्यद्विजदंपती॥ब्रनोद्यापनप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यंतुभूषितां॥शक्तिगोरीपूजा॥युधि
 क्षिरउवाच॥उद्यापनविधिंब्रूहि तृतीयायासुरेश्वरी॥भक्तितःश्रोतुमिच्छामिब्रतंहेसैर्णहेतवे॥श्रीकृष्ण
 उवाच॥उद्यापनविधिंवक्ष्येत्सावकधानेनवैश्वर्यं॥त्रिंशदंउप्रभापोनप्रतीतंदक्षिणोत्तरे॥प्रत्यक्प्राग

पिराजेंद्रनवगोचर्ममिष्यते॥गोचर्ममात्रंसंलिप्यगोमयेनविचक्षणः॥मंडलंकारयेत्तत्रनानावर्णसुशोभनैः॥गृहमे
 डलपाश्वेतुपुत्रमष्टदलंलिखेत्॥तन्मध्येस्थापयेत्कुंतमव्रणंमृन्मयेऽभुषं॥ताम्रपात्रंप्रकुर्वीतपलैःषोडशभिस्त
 दा॥तदधीनवाकुर्याद्विंशत्यांनकारयेत्॥कलशमात्रसुवर्णेनप्रतिमांकुरयेद्धयः॥तदधर्मध्यभागस्तदधृतु
 कनिष्ठकं॥रुत्वारूपप्रयत्नेनपारित्याचहरस्यच॥अथताम्रमयपात्रेप्रतिमांतत्रविन्यसे॥श्वेतवस्त्रयुगलंनश्वेतय
 ज्ञोपवीतिनं॥भाजनंचतिलैःपूर्णंकलशस्योपरिन्यसेत्॥पार्वत्यास्तयुगंदद्यास्थापयित्वाविधानतः॥वेदेतेनप्र
 तिष्ठाचकर्तव्यातुयथाविधि॥पंचामृतेनस्नपनंकृत्वादेवस्याचोत्तमं॥स्नानंचकारयेत्सश्चाततःपूजासंभारभेत्॥चंद
 नेनसुगंधेनसुपुष्पैश्चप्रपूजयेत्॥धूपंचकल्पयद्गंधंचंदनागरुसंयुक्तं॥नानाप्रकारनैवेद्यंतथादीपंचका
 रयेत्॥अर्चयेत्पूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पैश्चप्रपूजयेत्॥आवाहनादिकर्तव्यंपुराणागमसंभवैः॥कार्याविधानतःपूजाभ
 क्तिश्चास्मासमन्वितः॥देवदेसमागच्छप्रार्थयेहजगत्पते॥इमामयाकृतांपूजांगृहाणसुरसत्तम॥एवंपूजाप्रकर्तव्यासा
 त्रौजागरणंततः॥गीतनृत्यादिसंयुक्ताकथापुस्तकवाचनं॥अर्चयेत्पूर्ववद्देवपश्चादोमंचकारयेत्॥स्वगृह्योक्तवि
 धानेनकृत्वाग्निस्थापनंततः॥संकर्षेतिपर्यंतान्कृत्वाविधिंवदाचरेत्॥एवंसमाप्यहोमंतुतत्राचार्यप्रपूजयेत्॥अ
 र्घ्यपुष्पप्रदानैश्चवस्त्रालंकारभूषणैः॥शक्त्यासदक्षिणांकुर्यात्प्रकारैर्गोधिकान्वितान्॥येनृंसदक्षिणोदत्तासु
 शीलांचपयस्वीनी॥सुवर्णश्रीरौप्यरुक्मीकांस्यदोहनसंयुतान्॥रत्नपुष्पावस्त्रयुक्ताताम्रपट्टीमलंकृतां॥सवस्त्रा
 भव्रणाभद्राधेनुदद्यात्प्रयत्नतः॥सुवर्णेनसमोपेतंआचार्यायचसाधवे॥षोडशभिःप्रकारैश्चपक्वान्नैःप्रीणयेत्

दा॥ षोडशप्रमितैर्दद्याद्वास्त्राणेषु प्रयत्नतः॥ वंशपात्रस्त्रितैः पञ्चात्यक्तान्नं वायनैः शुभैः॥ अन्योभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च ब्राह्मणां
च प्रयत्नतः प्रयत्नपरया भक्त्या प्रदद्याद्विस्तारतः॥ बंधुभिः सह भुंजीत नियश्च परे हनि॥ एवं कृत्वा भवेत्पार्थपरिपूर्णव्रत
यतः॥ ॥ इति भविष्योत्तरपुराणे स्वर्णगोरीव्रत उद्यापन समाप्तः॥ अथ कथा॥ सुत उवाच॥ पुरा कैलासशिखरे
सिंधुगंधर्वसेविते॥ उभया सहितः रकंदः पृष्ठं शिवमव्ययं॥ स्कंद उवाच॥ व्रतं कथय देवेश पुत्रपोत्र प्रवर्धन॥ सर्वसौ
भाग्यदंस्त्रीणां सर्वैर्भार्य्यप्रदं नृणां॥ ईश्वर उवाच॥ साधुष्टुमाहाभाग कथयामि षडनन॥ स्वर्णगोरीव्रतं नाम सर्व
संपत्करं नृणां॥ पुरा सरस्वतीतीरे विमलाख्या महापुरी॥ तत्र चंद्रप्रभो नाम राजा भूधनदोषमः॥ तस्य स्त्रीरूपलावण्य
सौंदर्यं स्मरन् विभ्रमा॥ माहादेवि शालाक्ष्यै हेमार्थे वाम्गोक्षणे॥ तयोः प्रियतरो ज्येष्ठा तस्यासीत् पिनेर्मता॥ सका
दाचिद्वनं भजे मगया सक्तमानसः॥ तत्र शार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरान्॥ हत्वा बभ्रा मत्स्यार्तसरसीविधि
ने महत्॥ चकोरचक्रवारं च पुंडरीकं शताकुतं॥ उत्फुल्लहल्लकल्लोलकुमुदोत्पलमंडितं॥ अपूर्वमवनीशो सोददृश
स्तरसांसः॥ समासाय सयस्तीरे पीत्वा जलमनुत्तमं॥ भक्त्या गोरीमर्चयंतं ददृश स्तरसां गणं॥ किमेतदिति पप्र
च्छ राजा जीवलोचनः॥ स्त्रिया उवाच॥ स्वर्णगोरीव्रतमिदं क्रियते स्माभि रनुत्तमं॥ सर्वसंपत्करं नृणां तत्कुसु
मं नृपोत्तम॥ राजोवाच॥ विधानं कीदृशं ब्रूहि किं फलं विस्तरान्मम॥ ता उचुर्यो विंताः सर्वानमो मासि तृतीयेके॥ प्रार
ब्धव्रतमिदं गोयं षोडशवत्सरान्॥ तद्धृत्वा सौपि जग्राह व्रतं नियतमानसः॥ गुणैः षोडशसंयुक्तं होरकंदक्षिणे करे
व बंधानेन मंत्रेण करिष्ये व्रतं तव॥ ततः कृत्वा व्रतं देव्याभ्यस्व भवने मयौ॥ रममाणो महो देव्यामदिरा मदमत्तमः॥

शावत्या युधिष्ठिर॥ बभ्रुव वासतो यातस्यासमृद्धिधर्मसंयुता॥ इयाय सुमहायज्ञे सभासवरदक्षिणे॥ सदहो गोहि
रण्यानि दानान्यन्यान्यहर्निशं॥ बुभुजे कामतो भागान् दीनां धास्तपय नृशतेः॥ अधा पूर्वतृतीयायां यतं विभवं विना॥
इत्येतत्ते समाख्यातं श्रूयतामंत्रयो विधिः॥ तृतीयां तु समासाद्य रत्नात्वा सतर्प्य देवताः॥ एकभक्तं तथा कुर्याद्वासुदेवं प्र
भूजयेत्॥ उद्धुमानसकरकान् सन्नान् सर्वरसैः सह॥ ग्रैष्मिकं सर्वमेवान्नं सस्यं दाने प्रवर्तते॥ छत्रोपा नस्प्रदानं
च गोधूकां च न वाससां॥ यद्यदिष्टं तमवान्यत देयं मविद्रा कथा॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं किमन्यो ब्रूतुमिच्छसि॥ अ
नारख्येयं न मे किंचिदस्ति स्वस्त्यस्तमेन घ॥ अस्यातिथौ क्षयमुपैति कुत न दत्तं तेनाक्षयेति कथिता मुनिभिस्तृतीया
उद्दिश्य देवतपितृन् क्रियते मनुष्यैस्तच्चाक्षयं भवति भारत सर्वमेव॥ इति भविष्योत्तरे क्तमष्टतृतीया व्रतं॥
अस्यामेव विष्णुधर्मोक्तमष्टतृतीया व्रतं॥ वंशारवशुक्लपक्षे तु तृतीयायां मुपोषितं॥ अस्य फलमात्राति सर्वस्य
सुकृतस्य तु॥ तथा सा कृतिकोपोत्ता विशेषणच पूजिता॥ तत्र जैष्ठ्यं तु जपसर्वमक्षय्यमुच्यते॥ अक्षया सा तिथि
स्तस्मात्स्या सुकृतमक्षयं॥ अक्षतैः पूज्यते विष्णुस्तेन सा प्यक्षया स्मृता॥ अक्षतैस्तनरस्नातो विष्णुर्देवाश्च आक्षताः॥
सक्तश्च संस्कृताश्चैव दुत्वा च षडगुणं दनं॥ एतामष्टतृतीयां सां तु फलं भवेत्॥ इति विष्णुधर्मोक्तमष्टतृतीया व्रतं॥
अचारप्राप्तं आवणशुद्धतृतीयायां स्वर्णगोरीव्रतं॥ तत्र पूजा॥ देवि देवि समागच्छ प्रार्थय हं जगत्ते॥ इमामयां क
तां पूजां याहाण सुरसत्तमे॥ आवाहनं॥ भवानी त्वं महादेवि सर्वसौभाग्यदायके॥ अनेकरत्नसंयुक्ता मासनं प्रतिगृ

यायुतनिषेधाप्रहतेश्चैवैव॥ अतएव॥ कलाकाष्ठापिवाचैवद्वितीयासंप्रदर्शयते॥ सत्तृतीयानकर्तव्याकर्तव्यागण
 संयुतेतिस्कांदेति तच्छेन पूर्वद्वितीयोगनिवृत्तिपूर्वकएवचतुर्थयुतायाविधिः संगच्छते॥ एवंचतुर्थसहिताया
 तृतीयाफलप्रदेत्यापस्तवीयमप्येतत्परमेव॥ एकश्रुतिमूलकल्पनालाघवात्॥ द्वितीयायुतानधिकानुसृत्य
 पिनिषेधेद्वितीयायुतैवकार्यं॥ गुणानुरोधेन प्रधानानुलोपस्यन्याय्यत्वात्॥ अग्निहोत्रहवण्यालाभेनिर्वापस्ये
 व॥ एकादशीतृतीयाचषष्ठीचैवत्रयोदशी॥ पूर्वविधाप्रकर्तव्यायदिनस्यात्परेहनीतिवृद्धवसिष्ठवचनात्॥ तत्र
 तविधिः॥ ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्यममसमस्तपापक्षयपूर्वकसप्तजन्मराज्यसौभाग्यदिविदुष्येउमामहेश्वरस
 युज्यतासिध्यर्थंहरितालिकात्रतंकरिष्ये॥ तत्रादौगौरीयुक्तंमहेश्वरपूजयिष्ये॥ पीतकोशयवसनांहेमां कम
 लासनां॥ भक्तानांवरदानित्यं पार्वतीं चिंतयाम्यहं॥ मंदारमालांकुलितालकायैकपालमालांकितरेणवराय
 दिव्यंबरायैवदिगंबरायनमःशिवायैवनमःशिवाय॥ इतिध्यानं॥ देविदेविसमागच्छप्रार्थयेहंजगन्मये॥ इ
 मांमयाकृतांपूजांयूहापासुरसत्तमे॥ शिवगौरीभ्यांनमः॥ आवाहनं॥ भवानित्वंमहादेविसर्वसौभाग्यदाय
 को॥ अनेकरत्नसंयुक्तमासनंप्रतिगृह्यतां॥ आसनं॥ सुचारुशीतलंदिव्यनानागंधसमन्वितं॥ गृहाणदेवदेव
 शिमहादेविनमोस्तुते॥ पाद्यं॥ श्रीपार्वतिमहासागे शंकरप्रियवादिनि॥ अर्घ्यं गृहाण कल्याणि भर्त्रा सह
 पतिव्रते॥ अर्घ्यं॥ गंगाजलं समानीतं सुवर्णकलत्रे स्थितं॥ आचम्यतां महासागरे रुद्रेण सहिते नद्ये॥ अक्षमनी

गंगासरस्वतीरेवाकावेरीनर्मदाजलैः॥ स्नापितासिमयादेवितथा शान्तिं प्रयच्छमे॥ स्नानं॥ पंचामृतैस्नपनं॥ आप्यायस्व
 तिपयसा॥ दधिक्राव्या इति दध्ना॥ घृतं मिमिक्ष इति घृतं॥ मधुवातं ति मधुना॥ स्वादुःपवस्वेति शर्करया॥ इति पंचामृतं ॥ ३२
 शुद्धोदकेन वारुणस्नानं॥ हरिद्रासुगंधद्रव्यैरुद्धर्तनं॥ पुनराचमनं॥ रससत्त्वाधिके रस्ये लोकलज्जानिवारणे॥ मया
 पपादितैतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां॥ वस्त्रं॥ कर्पूरागरुसंघुष्टं कुंकुमादिसमन्वितं॥ कस्तूरिकासमायुक्तं चंद
 नं प्रतिगृह्यतां॥ वंदनं॥ रंजितांकुंकुमोघेन अक्षताश्चातिशोभनाः॥ ममैषां देवि दानेन प्रसन्ना भवपार्वती॥ अक्ष
 तां॥ मल्लिकावकुलचंयकपाटलाश्च पुन्ना गजाति करवीरसाच्छ पुष्पैः॥ बिल्वप्रवालतुलसीदलमालिनीभि
 र्सा पूजयामि जगदीश्वरि मे प्रसीदा॥ पुष्पाणि॥ देवदुमरसोद्भूतः कृष्णगरु समन्वितः॥ उानीतोयं मया धूपे
 भवानीति गृह्यतां॥ धूपं॥ त्वं ज्योतिःसर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमं॥ आत्मज्योतिः परंधामदीपोयं प्रतिगृह्यतां॥
 नैवेद्यं॥ पुनराचमनीयं॥ मलयाचलसंभूतं कर्पूरेण सन्वितं॥ करोद्धर्तनं कंचारगृह्यतां जगतः पते॥ करोद्धर्त
 नं॥ इदं फलं मिति फलं॥ कर्पूरे लालवेगादितांबूलीदलसंयुतं॥ क्रमुकस्य फलं चैव तांबूलं प्रतिगृह्यतां॥ तां
 बूलं॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणा॥ वज्रमाणिक्यवैडूर्यमुक्ताविद्रुममंडितं॥ पुष्परागसमायुक्तं काचनं प्रतिगृह्यतां॥
 नीराजनं॥ अथ नाम पूजा॥ उमायै नमः॥ गौर्यै नमः॥ धात्र्यै नमः॥ पार्वत्यै नमः॥ जगत्प्रतिभायै नमः॥ शान्तिरू
 पिण्यै नमः॥ हराय नमः॥ महेश्वराय नमः॥ शोभवे नमः॥ शूलपाणये नमः॥ पिनाकधरे नमः॥ शिवाय नमः॥ पशु

पतयेनमः॥ महादेवाय नमः॥ पुण्यांजलिं॥ यानिकानि च पापानि॥ प्रदक्षिणा॥ अन्यथा शरणं नास्ति॥ ततो वैष्णवपात्रं
 स्तंवायनं दद्यात्॥ अन्नं सुवर्णपात्रं स्तं सवस्त्रं फलदक्षिणं॥ वायनं गौरीविप्राय ददामि प्रीतयेतव॥ सोऽभ्यासो ग्य
 मानां सर्वसंपत्समक्षये॥ गौरीगिरिशनुष्यर्थं वायनं तदेदाम्यहं॥ इति मंत्राभ्यां वायनं दद्यात्॥ ॥ अथ कथा ॥
 मंदारमालां कुलितालकायेकपालमालां कितशेखराय॥ दिव्यं वराये च दिगंबराय नमः॥ शिवाये नमः॥ शिवाय॥
 कैलासशिखरे रम्ये गौरीपृच्छति शंकरं॥ गुह्यादुत्तरं गुह्यं कथयस्व महेश्वरं॥ सर्वपां धर्मसर्वस्वमलयाया सम
 हतफलं॥ प्रसन्नोऽसि॥ दीनाय तया ब्रूहि ममाग्रतः॥ केन त्वं हि मया प्राप्तस्तथोदानं व्रतादिना॥ उन्नदि मयि निध
 नो भर्ता चैव जगत्प्रभुः॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तवाग्रे व्रतं सुतमं॥ यद्वाप्यं व्रतं सर्वस्वं कथयामि
 तव प्रिये॥ यथा चेदुगणे चंद्रो ग्रहाणां भानुरेव च॥ वर्णानां च यथा विप्रो देवानां विष्णुरुत्तमः॥ नदीषु च यथा गंगा
 पुराणानां तु भारत॥ वेदानां च यथा साम ईद्रियाणां मनोयथा॥ पुराणवेदसर्वस्वं आगमेन यथोदितं॥ एकत्र ये
 ण शृणुध्वैत तथैवा ईष्टं पुरातनं॥ येन पुण्यप्रभावेन प्राप्तमर्धासनं मम॥ तत्सर्वं कथयिष्ये ह त्वं मम प्रियसीयतः॥
 सोऽद्रमासि सिते पक्षे तृतीयाहस्तसंयुते॥ तदनुष्ठानमात्रेण साविपापैः प्रमुच्यते॥ शृणु देवि त्वया पूर्वयद्भुतं चरितं
 महत्॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि यथा वृत्तं हिमालये॥ पार्वत्युवाच॥ आसीत् तत्र महोदिव्यो हिमवान् नगउत्तमः॥ नाना
 भूमिसमाकीर्णो नानाद्रुमसमाकुलः॥ पार्वत्युवाच॥ असीत् तत्र महान् दिव्यो हिमवान् नगउत्तमः॥ नानापक्षि

प्रथमं दोरकं हस्ते दृष्ट्वा च पतिकोपना॥ तदा टित्वा सा च विशेषवाह्यभुङ्क्त रूपरि॥ न कर्तव्यं भर्तृव्यं मितिराज्ञो वदत्यपि॥
 तेन संस्पृष्टमात्रेण तत्पल्लवतां गतः॥ तद्वितीया ततो दृष्ट्वा विस्मया कुलिता भवत्॥ तमूले देरकं हि च गृहीत्वा सा बंध
 ह॥ ततस्तद्रतमाहातया तपति प्रियतरा भवत्॥ देवी व्रतोपचारेण सात्यक्ता दुःखिता वने॥ प्रययौ सामहो देवी धावतीति
 समविता॥ मुनीनामाश्रमं पुण्ये निवासं तीसती क्वचित्॥ निवारिता मुनिवरैर्गच्छपोषयथाक्रमं॥ धावती चिपिनं घोरं
 गणाध्यक्षं दर्शह॥ तेन दृष्ट्वा पिसा गौरी द्रष्टव्याम्यहमुपाविता॥ तैस्तैर्निराकृता दृष्ट्वा निर्विणनिषसादह॥ ततस्तत्कप
 आ गौरी प्रादुरासीन्महासती॥ ततो ददर्शाग्रतरुगच्छती वसरोदयं॥ ततो वनश्रियं चाग्रे सर्वाभरणभूषिता॥ पश्यती
 शानकैस्तद्वज्रं तीवैवमानुषी॥ तां दृष्ट्वा दंडवद्भूमौ नत्वा स्तुत्या नृपप्रिया॥ जयदेवि नमस्तुभ्यं जयभक्तवरप्रदे॥ जय
 शंकरवामांगे मंगले सर्वमंगले॥ ततो वध्वा वरं लब्ध्वा गौरीमभ्यर्चयत्तद्व्रतं॥ वक्रदेवि त्वत्सददो सोऽभ्यासं संपदः॥ इति
 तस्या प्रसादेन सर्वाभोगानवाप्य च॥ अंतश्चिवपुरं प्राप्तः कान्ताभिः सहितो नृप॥ यः शोभनं व्रतमिदं कथितं शिवायाः
 कुर्यान्मम प्रिय करोमि वता च गौर्याः॥ प्राप्याश्रयं समविकं शु- राजुसंघानिर्जित्य निर्मलपदं सहसा प्रयाति॥ इ
 ति स्कंदपुराणे गौरीखंडे स्वर्णगौरी व्रतसंश्रुतिः॥ ॥ अथ भाद्रपुद्गलतीयायां त्रिष्टुपरिगृहीतैलिकाव्रतं॥ तत्र तृती
 यामुहूर्तसत्वे पिपरे बयाद्याशिष्टाचारात्॥ मुहूर्तमभ्यसत्वे पिदिने गौरी व्रतं परे॥ शुद्धाधिकायामप्येवंगणयोग
 प्रशंसनादिति माधवः॥ युक्तं तु विष्णुधिकायामिव श्रुद्धाधिकायामपि परा प्रायः कप्रमाणाभावात्संपूर्णयेतद्वि

समायुक्तो नानामृगविचित्रितः॥ यत्र देवाः सगंधर्वाः सिधुचारणपुष्पकाः॥ विचरन्ति यथा देवि गंधर्वध्वनिसंकुलं॥ स्फा
 टिकैः कांचनैः शृंगैर्मणिषैर्दूर्यशेमितैः॥ भुजैर्लिरवन्निवाकाशं सुहृदो मंदिरं यथा॥ हिमेन सहितो नित्यं गंगाध्वनिविनो
 दितः॥ पार्वती त्वंतर्था बाल्ये परमाचरतीतपः॥ अष्टदाहृता कंदे विधुपानमधोमुखी॥ संवत्सरं चतुषष्टिपक्षपणी
 शनं कृतं॥ दृष्ट्वा तातेन ते कष्टं चिंतयादुःखितो भवत्॥ तदैवांबरतः प्राप्तो ब्रह्मपुत्रस्तु धर्मवित॥ नारदो मुनिश्च ईलः
 त्रैलपुत्रीदिदृक्षया॥ दत्वा धर्मं विष्टुं पादं नारदायोक्तवान् गिरिः॥ शैल उवाच॥ किमर्थमागतं स्वामिन् वदस्व मुनि स
 तम॥ महद्भाग्येन संप्राप्तं त्वदागमनमुत्तमं॥ नारद उवाच॥ शृणु शैलेन्द्र मे वाक्यं विष्टुना प्रेषितोऽस्म्यहं॥ योग्यं यो
 ग्यायदातव्यं कन्यारत्नमिदं त्वया॥ वासुदेवसमो नास्ति ब्रह्मा विष्टुत्रिवादिषु॥ तस्मै देया त्वया कन्या अत्रार्थं समं
 मम॥ गिरि उवाच॥ वासुदेवः स्वयं देवः कन्यां प्रार्थयते यदि॥ तदा मया प्रदातव्या त्वदागमनं गौरवात्॥ इत्येवं कथितं
 श्रुत्वा तस्य त्वं तर्धे मुनिः॥ ययौ पीतांबरधरं शंखचक्रगदाधरं॥ कृतांजलिपुत्रं द्रोणमुनीन्द्रं ब्रह्मभाषते॥ नार
 द उवाच॥ शृणु देव भवत्कार्यं विवाहो निश्चितस्तवा॥ हिमवांस्तु तदा गौरीमुवाच वचनमुदा॥ दत्तासितं मया पुत्री देवा
 यगरुडध्वजे॥ श्रुत्वा वाक्यं पितुर्देवी सखीभिः सहिता वनं॥ सिंहव्याघ्रमृगैर्व्याघ्रं तत्र सुप्तासि निजने॥ सख्युवाच॥
 किमर्थं दुःखिता देविकथयस्व ममाग्रतः॥ यतो भवत्यभिहितं करिष्ये हं न संशयः॥ पार्वत्युवाच॥ सखि शृणु मम प्रीतिं
 मनोभिलषितं मम॥ कपदिर्न च भर्तारं करिष्ये हं न संशयः॥ एतन्मे चिंतितं कार्यं तातेन कृतमन्यथा॥ तस्माद्देहं परित्या

३३

उ

गं करिष्ये हंसखिप्रिये ॥ पार्वत्यावचनं श्रुत्वा सखीवचनमब्रवीत् ॥ पिताभ्यत्र न जानाति गमिष्याद्योहितद्वन ॥ एतेवं समते
 कृत्वा नीतासित्वं महद्वनं ॥ पिता निरीक्षयामास हिमवांस्तु गृहे गृहे ॥ केन नीतासि मे पुत्री देवदानवकिं नरे ॥ नारदाय क
 तं सत्यं किं दास्ये गरुध्वजे ॥ एतेवं चिंतया विष्टो मूर्छितो निपपात ह ॥ हा हा कृत्वा प्रधावंति लोकास्तु गिरिपुंगव ॥ उबु
 गिरिवरं सर्वमूर्च्छीहेतुं गिरिवर ॥ ॥ गिरिरुवाच ॥ दुःखस्य हेतुं शृणु तं कन्यारत्नं ददं मम ॥ दष्टा वा कालसर्पणसिंह
 व्याघ्रेण वा हता ॥ न जाने घगता पुत्री केन दुष्टेन वा हता ॥ चक्रे पेशो कसंतमो वा तेने वमहातरुः ॥ गिरिर्वनादनं यातस्त
 दालोकनकारणात् ॥ सिंहव्याघ्रैश्च भल्लकैश्च हिमिः सहितं वनं ॥ त्वंचापि विपिनं घोरं व्रजं तीसखिभिः सह ॥ तत्र दष्टा
 नदीरम्या ततीरे च महागुहो ॥ तां प्रविश्य सखी सार्धं मन्नभोगविवर्जिता ॥ संस्थाप्य वालुकापिंडं पार्वत्या सहितं मम ॥
 यातृतीयाभाद्रपदे हस्तनक्षत्रसंयुता ॥ तत्र वाद्येन गीतेन रात्रौ क्षागरणं कृतं ॥ तेन व्रतप्रभावेन आसनं चलितं मम ॥
 संप्राप्ते हंतदा तत्र यत्र त्वंसखिभिः सह ॥ प्रसन्नोऽस्मि मया प्रोक्तं वरं ब्रह्मविरानेने ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ यदि देव प्रसन्नो
 सि मती भवतु मे हरः ॥ तथेत्युक्त्वा तु तां देवी कैलासं पुनरागतः ॥ ततः प्रभाते संप्राप्ते नद्यां सर्वविषर्जितं ॥ पारणांतु क
 तं तत्र सर्वव्याधिसार्धं त्वया शुभे ॥ हिमवानपि तं देशं माजगाम वनं घनं ॥ चतुराशानि रीक्षित्वा विह्वलं पीतित
 पुनः ॥ दष्टात्र नदीतीरे प्रसुप्तं कन्यां दय ॥ उत्थाप्योत्संगमारोप्य रोदनं कृतवान् गिरिः ॥ सिंहव्याघ्रादिभल्ल
 कचने दुष्टकुले स्थिता ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ शृणु तां मया ज्ञातं त्वं दास्यसीं भूराय मं ॥ तदन्यथा कृतं तां तेने ना

का

३३

हं वनमागता ॥ ददासितातयदिमामीश्वरायतदाग्रहं ॥ आगमिष्यामि नैवं चेदिहस्थास्यामि निश्चितं ॥ तथेत्युक्त्वा हिमव
तानीतासिलुंगं प्रति ॥ पश्चाद्भूतात्मस्माकं कृत्वा वैवाहिकीं क्रियां ॥ तेन व्रतभावेन सौभाग्यं साधितं त्वया ॥ अद्या
पि प्रतराजस्तु न कस्यापि निवेदितः ॥ नामास्य व्रतराजस्य शृणु देवियशाभवत् ॥ अलिभिर्हरितायस्मादतः सा
हारिलिका ॥ पार्वत्युवाच ॥ नामेदं कथितं तस्य विधिं वद मम प्रभो ॥ किंपुण्यं किं फलं चास्य केन च क्रियते कथं ॥ ईश्व
र उवाच ॥ शृणु देवि विधिं वक्ष्ये नारीणां व्रतमीदृशं ॥ करिष्ये सि प्रयत्नेन यदि सौभाग्यमिच्छसि ॥ तोरणादि
प्रकर्तव्यं कदलीसंभमंडितं ॥ आद्यापदवस्त्रैस्तनानावर्णविचित्रितैः ॥ चंदनेन सुगंधेन लेपयेद्गृहमंडपं ॥
शंखभेरिभिरंगैस्तु कारयेद्बहुनिस्वनं ॥ नानामंगलगीतं च कर्तव्यं मम संनिधिः ॥ स्थापयेद्वालुकालिंगं पार्व
त्या सहितं मम ॥ पूजयेद्बहुपुष्पैस्तु गंधधूपादिभिर्भूषणैः ॥ नानाप्रकारैर्नैवेद्यैः पूजयेज्जागरं चरेत् ॥ नारिकेलैः ज्वर
पूगफलैः जंवीरैर्वकुलेस्तथा ॥ बीजपूरैः सनारिगैः फलैश्चान्यैश्च भूरिशः ॥ ऋतुकालोद्भवैरिषकारैः क
दमूलकैः ॥ धूपादिगंधैश्च तथा मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ नमः शिवाय शंभवाय पंचवक्त्राय शूलिने ॥ नंदिभृंगिमहा
कालगणयुक्ताय शंभवे ॥ शिवायै हरकांतायै प्रकृत्यै सृष्टिहेतवे ॥ शिवायै सर्वभोगल्यै शिवरूपे जगन्मये ॥ शि
वे कल्पाय नित्यं शिवरूपे नमोस्तुते ॥ शिवरूपे नमस्तुभ्यं शिवायै सततं तमः ॥ नमस्ते ब्रह्मरूपिण्ये जगद्युष्ये
नमोनमः ॥ संसारभयसंतापा त्राहि मां सिंहवाहिनी ॥ येन कामेन देवित्वं पूजितासि महेश्वरि ॥ राज्यं सौभाग्यं

संपत्तिं देहि मामंब पार्वति ॥ मंत्रेणानेन देवित्वा पूजित्वामया सह ॥ कथां श्रुत्वा विधानेन दद्याद्दत्तं भूरिशः ॥ ब्राह्म
णोभ्यो यथाशक्त्या देवा वस्त्रहिरण्यगाः ॥ अन्येभ्यो दीयते भूरिस्त्रीणां वा भूषणादिकं ॥ भर्तृसहकथां श्रुत्वा भक्ति
युक्तेन चेतसा ॥ कृत्वा व्रते श्वरं देवि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ सप्तजन्म भवेद्वा ज्यं सौभाग्यं चैव वर्धते ॥ तृतीयो यो नुना
रीश्वरं हारं कुरुते यदि ॥ सप्तजन्म भवेद्द्विधा वै ध्वजं जन्म जन्मनि ॥ दारिद्र्यं पुत्रशोकं च कर्कशादुःखभागिनी ॥
पच्यते नरके घोरे नोपवासं करोति या ॥ राजते कांचने ताम्रैर्वैणवे वा धूम्रये ॥ साजने विन्यसेदन्नं स वस्त्र
फलदक्षिणं ॥ वायनं द्विजवर्गस्य दद्यादंते च पारणां ॥ एवं विधिया कुरुते च नारी ब्यासमानो भूते च भर्ता ॥ भोगा
ननेकान् सुविभुज्यमाना सा सुज्यमाने लभते हरेण ॥ अश्वमेधसहस्राणि वा जपेय शतानि च ॥ कथां श्रु
त्वा मात्रेण तत्फलं प्राप्यते नरैः ॥ एतमेकथितं देवितवाग्रे व्रतमुत्तमं ॥ कोटियज्ञफलं पुण्यं मस्यानुष्ठानमात्रतः
इति भविष्योत्तरपुराणे हरितालिकाव्रतं ॥ ॥ अथोद्यापने ॥ पार्वत्युवाच ॥ उद्यापनविधिं ब्रूहि तृतीयाया
सुरेश्वरे ॥ शक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतं संपूर्णं हेतवे ॥ महादेव उवाच ॥ उद्यापनविधिं वक्ष्ये व्रतराजस्य शोभ
ने ॥ तस्यानुष्ठानमात्रेण संपूर्णं व्रतं भवेत् ॥ चतुस्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभमंडितं ॥ घटिका चामरयुतं क
मलैरुपशोभितं ॥ चंदनागस्तकपूरैर्लेपितं मंडपं शुभं ॥ मध्ये वितानं बध्नीयात् पंचवर्णैरलंकृतं ॥ तन्मध्ये कार
येत्पद्मं पंचवर्णैः सुशोभनैः ॥ तस्यापरिण्यसें ब्रीहीन्क्षोणेन परिसंमिताम् ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं कलशं विन्य

श्री

म

३४

अभिनंदसुरवासीनंदेवदेवजनादनं॥ उवाचसीकुंतीसानंदात्प्रगल्भमचमिदं वचः॥ कुंत्युवाच॥ धन्यास्मिह
 तत्कृत्यास्मि सनाथास्मि परंतप॥ साहसं भाविताद्यास्मि त्वया सर्वजङ्गुगेरो॥ यदि सुप्रसन्नोऽसि तदा च शृणु व्रतं वि
 भो॥ यद्विधाय सुखं राज्यं प्राप्नुयांत नयैः सह॥ कृष्ण उवाच॥ कुंतिते कथयिष्यामि व्रतानां मुत्तमं व्रतं॥ यत्कृत्वा सु
 खं सततं धनधान्यसमन्वितं॥ विधत्तुं कृता पुण्यास्तु त्रयमाश्रयः॥ हस्तिगोरी व्रतं तद्रे कुरु घृष्टु विमा
 नसि॥ यत्कृत्वा सर्वसंपत्तिं लभते वांछितं फलं॥ कुंत्युवाच॥ यथोक्तं ते व्रतं नाथ विधानं तस्य कीदृशं॥ तेन श्र
 वं कृतं देवं तमेव हि जनार्दनः॥ कृष्ण उवाच॥ कैलासशिखरे देवि हस्तस्ते च दिवाकरे॥ दिवा प्रसुप्ता
 गोरी तु हरसंनिधिमागता॥ सा सुप्ता देवदेवं शोचन्नेत्रांशुददर्श ह॥ अर्धदेहं वृषार्धस्त्र्यं मर्धं चंद्रकलाधरं
 किमिदं तन्ममाचक्षत पतेमानसं ममा॥ ईश्वर उवाच॥ देवि पूर्वं निषिद्धा सि हस्तः क्षागते रवौ॥ न स्य प्रव्य
 दिवा तत्र तस्येदं विहितं फलं॥ शृणु देवितया नैव नखं डितो हं विलोकि तः॥ त्वयारब्धं व्रतं देवि मदारोधनकाम्यया
 अपूर्णोऽस्मि प्रसन्नोऽस्मि तत्त्वतस्तया च समुद्भूतं॥ अपूर्णं व्रतं मानेन दृष्टो हं तादृशस्तया॥ तत्कुरु चाधनं देवि हस्ति
 गौरिव्रतं शुभं॥ पार्वत्युवाच॥ आदिश्यतां व्रतं नाथ विधानेन महेश्वर॥ आरंभोऽस्य कदा कार्या को विधिः कस्य पूज
 नं॥ ईश्वर उवाच॥ मंडपे स्थापनं कुर्यात्सिवालं कारभूषितं॥ अन्वहं कांचनेः पुष्पैः फलमुक्ता वितैः शुभैः॥ नै

वैद्यैः पंचरात्रैश्च शृणुयात्प्रत्यहं कथा॥ दिनप्राते हस्तिगोरीं स्थापयेत्प्रतिमां शुभं॥ पक्वान्नैः पूरितैः शुभैः सार्धं त्रयो
 दश॥ सार्धं त्रयोदशदिने नैवेद्यं मुपकल्पयेत्॥ फलमूलानि चान्यानि तावेति समुपाहयेत्॥ पूजयेच्च सुवर्णस्य
 पुष्पैश्चान्यैः सुगंधिभिः॥ चंदनैर्धूपदीपैश्च स्तौतृत्वेन फलादिभिः॥ ध्यायेच्च हृदये गोरीं हरं हरं वसं युतं॥ दक्षि
 णां च ततो दत्त्वा नत्वा देवीं विसर्जयेत्॥ सार्धं त्रयोदशतथा दीपकाश्चोलिकां वित्तु॥ सुवासिन्यैस्त्रियैर्दत्त्वा ता
 वतस्त्वयमाहरेत्॥ व्रतं समाचरेद्देवि त्रावर्षं त्रयोदश॥ स्वर्णभाजनगोयादिप्रतिवर्षं विसर्जयेत्॥ ततश्चतुर्द
 शे वर्षे तदुद्यापनमाचरेत्॥ संस्थाप्य गणपं गोरीं कांचनं कांचनं गजे॥ पूर्वोक्तविधिना पूज्यवासरं त्रयोद
 शं॥ चतुर्दशे यदि वसे संजाते प्रातरुत्थिता॥ कृत्वोपवासं नियमे गते गोरीं प्रपूजयेत्॥ पक्वान्नं स्वर्णपात्रेषु
 त्रयोदशं सुविहितं॥ स्त्रीभ्यश्च कंबुकीर्त्तित्वा सोऽजयित्वा विसर्जयेत्॥ एवं देवि व्रतं कृत्वा सर्वान्कामानवाप्नुया
 त्॥ अशक्तोऽनुसदा कार्या प्रतिमा मृत्तिका मयी॥ पात्राणि वैपावान्येव पीतपुष्पाणि चैव हि॥ कृष्ण उवाच॥
 ततश्च के व्रतं गोरीं प्राप्ता सा वांछितं फलं॥ त्वमप्येतद्व्रतं कुंतिकुरु श्रद्धा समन्विता॥ अथ मत्तया व्रतं कुंती सिद्धि
 धानं तदा करोत॥ गंधारी वापि तद्ब्रुत्वा व्रतं च केयथा विधि॥ उष्ट्रावभक्तिभोवनपुष्पागोरी व्रतो भवेत्॥ पार्व
 त्य उवाच॥ कुंतिते परितुष्टास्मि वरं वरय सुव्रतं॥ कुंत्युवाच॥ देहि मे सर्वसंपत्तिं सर्वसौख्यं सदा दयं॥ पृष्ठ

ममपुत्राणां महद्गुणमनामयं व्रतमेतत्तु यः कुर्यात्तव लोकमवाप्स्यति ॥ न हारिद्र्यं न वैधव्यं न शोकानपि दुःखं ॥ कृष्णं
नापहते देविकदाचित्संभविष्यति ॥ तथेत्युक्ता ततो गौरी तत्रैवांतरधीयत ॥ एतद्ब्रह्मसकलदुःखविनाशहेतुसौभाग्य
राज्यफलभाग्यवृत्तं ॥ या योषितः सुखमनंतमह्यपि पूज्या गौरी पतिं पतिरत्तास्तु ततो लभते ॥ इति
भविष्योत्तरपुराणे हस्तिगौरी व्रतं ॥ अथ भाद्रपुष्कलक्ष्मीयायां कोटेश्वरी व्रतं ॥ मदनरत्ने कोटेश्वरी
रंभोवाच ॥ देवलोके महादेवि गुणिका सौख्यसंयुताः ॥ मर्त्यलोके तथा सर्वाः सौभाग्यावर्तिताः ॥ कथं भाग्यं
च भोगं च त्वं भवेत्परमेश्वरी ॥ पार्वत्युवाच ॥ शृणु भद्रं परं गुह्यं सर्वकामफलप्रदं ॥ दुर्भगानां च तारीणां सौभाग्य
करणं परं ॥ लक्ष्मेश्वरीति विख्यातं ततः कोटीश्वरी व्रतं ॥ तृतीया शुक्लपक्षे तु मासि भाद्रपदे भवेत् ॥ तस्यां व्रतं तु सं
ग्राह्यं यावद्दशचतुष्टयं ॥ उपवासं न कर्तव्यं वर्षे वर्षे तु सुंदरी ॥ अखंडानां तं दुलानां तिलानां वा सुलोचने ॥ ल
क्ष्मणे कंचिद्विद्याथ क्षिपेत्पयसि शोभने ॥ क्षीरसंमिश्रितैः कार्या देव्या मूर्ति सुलोचना ॥ कृत्वा तु पुष्पप्राकारं
पुष्पमालाभिर्मंडितं ॥ संस्थाप्य पार्वती देवी पूजयेद्भक्तिशक्तितः ॥ पूजयेद्विधैः पुष्पैः कुंकुमागरुचंदनैः ॥
गंधधूपैश्च नैवेद्यैः फलैश्च विविधैस्तथा ॥ वस्त्रेण वै वरत्नेन पूजयेत्परमेश्वरी ॥ नमो नमस्ते देवेशिलक्ष्मेश्व
रि नमो स्तुते ॥ कोटीश्वरी नमस्तुभ्यं नमस्ते हरि वल्लभे ॥ उमा देव्यै नमस्तुभ्यं कात्यायनि नमो स्तुते ॥ नमः कालि

सेद्धुः ॥ पंचरत्नानि निक्षिप्य सर्वोषधिसमन्वितं ॥ तस्योपरि न्यसेत्पान्त्रं सौवर्णं राजतं ॥ रत्नाह्वयं महादेवं रजतेन
विनिर्मितं ॥ सर्वावयवसंयुक्तां गौरीं हेम्ना विनिर्मितां ॥ पूजयेत्तत्र गंधाद्यैः पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्
कथां च न पूर्वकं ॥ ततः प्रभाते विमले कृत्वा स्नानादिकर्म च ॥ पूर्ववच्चार्चयेद्देवं पश्चात् होमं च कारयेत् ॥ स्वर्ग
होक्तेन विधिना कृत्वा गिरिस्थापनं ततः ॥ प्रारभेच्च ततो होमं नवग्रहपुरःसरं ॥ तिलांश्च यवसंमिश्रान् उभे नव
वरिष्ठुतान् ॥ जुहुयाद्भुद्रमंत्रेण गौरी मंत्रेण मंत्रचित् ॥ अष्टोत्तरशतं वा पि मण्डविश्रुतिमेव वा ॥ एवं समाप्य होमं
तु तत्राचार्यं प्रपूजयेत् ॥ सुवर्णं रत्नं वा सोमिर्गोदद्याच्च यथाविधि ॥ शाय्यां सोपस्कंदद्याद्वा चार्याय प्र
यत्नतः ॥ षोडशदिग्जयुग्मांश्च पक्वान्नाद्यैश्च भोजयेत् ॥ सौभाग्यद्रव्यवस्त्राणि वंशपात्राणि षोडश ॥ दा
तव्यानि प्रयत्नेन ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥ अन्येभ्यो विप्रवर्येभ्यो दक्षिणां च प्रयत्नतः ॥ भयसंपरया भक्त्या
प्रदद्याच्छिवतुष्टये ॥ उद्दिश्य पार्वतीं च सर्वकुर्यादतं द्रितः ॥ बंधुभिः सह भुंजीत नियतपरेहनि ॥ एवं या
कुरुते नारी व्रतराजं सुमध्यमे ॥ सौभाग्यमखिलं तस्य संप्रजननं संशयः ॥ इति भविष्योत्तरे तृतीयोऽध्या
यः ॥ अथ हस्तक्षेपं गतं वा वाचारं प्राप्तं हस्तिगौरी व्रतं ॥ स्तुतुवाच ॥ कुंत्यां च तदुपेतायां
हस्तिना पुरमुत्तमे ॥ मानितायां नरेन्द्रैश्च तनयैः पंचभिः सह ॥ तस्याः कुरालमविच्छन्ना जगामाथ माधवः ॥

मया तोयं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यते ॥ ओपाद्यं ॥ अर्घ्यं ददाति ते मातर्भक्तानामभयं करे ॥ गृहाण त्वं बृहज्जोरिनमस्कारस्तुते
मम ॥ अर्घ्यं ॥ भक्तानामिष्टदे मातः सर्वालंकारसंयुते ॥ आचम्यतां जगन्मातर्बृहज्जोरिनमोस्तुते ॥ आचमनं
ततः पंचामृतस्नानं ॥ स्नानं ॥ स्नापयामि जगन्मातः स्वस्मिन्तीर्थजलेन वै ॥ प्रार्थयित्वा मया देविसद्यस्तापविना
शिनि ॥ स्नानं ॥ वस्त्रधौतं महादेवि कुलंतवनिर्मितं ॥ भक्त्या समर्पितं मातर्गृह्यतां जगदेविके ॥ वस्त्रं ॥ अथ सिं
दूरहरिद्राकुंकुमादिसौभाग्यद्रव्याणि निवेदयेत् ॥ मलयजलं शुद्धं घनसारमनोहरं ॥ गंधं गृहाण देवेशि बृहज्जोरि
नमोस्तुते ॥ गंधं ॥ चंपकादीनि पुष्पाणि भक्त्या नीतानि मे शुभे ॥ प्रजार्थं गृह्यतां देवि जगत्पुनर्गमालती ॥ पुष्पं
धूपोयं गृह्यतां देविका लगरुच्यतां विभु ॥ आश्रेयः सर्वदेवानां देवदुमरसोद्भवः ॥ धूपं ॥ दीपं गृहाण देवेशि त्रैलो
क्यतिमिरापहं ॥ वह्निना योजितं मातर्बृहज्जोरिनमोस्तुते ॥ दीपं नैवेद्यं गृह्यतां देवि इति नैवेद्यं ॥ कर्पूरं जालवंगा
दिनागवल्लीदलेयुतं ॥ पूगीफलं युतं देवि तांबूलं प्रतिगृह्यते ॥ तांबूलं ॥ हिरण्यगर्भमिति दक्षिणा ॥ धारयिष्यामि
भद्रं त्वां तद्भक्तास्त्वत्परायणा ॥ आयुर्देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शिवे ॥ दोरकबंधनं ॥ श्लोकं पत्करे देवि दे
वि सौभाग्यदायिनि ॥ सर्वकार्यप्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ ततः श्वदार्घ्यं ॥ गगनंतरसं दीपक्षीराब्धितन
योऽर्घ्यं भव ॥ भामासितादिगाभोगरमानुजनमोस्तुते ॥ पक्वानां फलसंयुक्तमिति वाणकं ॥ आहूतासिमया

देवि प्रजितासि मये शुभे ॥ मम सौभाग्यदानाय यथेच्छा तत्र गच्छतां ॥ इति विसर्जने ॥ अथ कथा ॥ विजयो
वाच ॥ अथान्यबृहती गौरी व्रतं वक्ष्यामि कन्यके ॥ मासि भाद्रपदे पक्षे तृतीयायां च यद्रते ॥ भाद्रपददशम्यां ॥ चंद्रोद
योत्तरं पूजाविधानं कुरु पक्षे पूजाव्रतानुष्ठानाचारान् ॥ पक्षोत्रकुरु पक्षः ॥ आनयेद्बृहती गौरी शारवाभूलफलैः स
ह ॥ निक्षिप्य देवतां वेद्यां तदधः सिकतां शुभं ॥ न्यसेच्चंद्रोदये दृष्ट्वा स्नात्वा धौतां बरावृता ॥ सखिभिः सहिता सम्यज
ले कृत्य प्रपूजयेत् ॥ एवं पूज्य यथा सम्यक् कृत्वा चैव प्रदक्षिणं ॥ दोरकबंधयेत् श्रान्तं तु पञ्चाकर्भितं ॥ बभ्राभिर्दोरकं भ
क्त्या तद्भक्तास्त्वत्परायणा ॥ आयुर्देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शुभे ॥ अनेन दोरकं बध्वा चंद्रायाऽर्घ्यं निवेदयेत् ॥ श्लोकं
पत्करे देवि सर्वसौभाग्यदायिनि ॥ सर्वकामप्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ गंगानां गणासं दीप्तेति चंद्रार्घ्यं ॥ कथामेतां
च शृणुयाद्गौरी प्रेतमनाः सदा ॥ ततो गोधूमचूर्णेन पंचभिः कुंडैर्भितं ॥ पक्वान्नमर्धं विप्राय दत्वा भुंजीत वसुधं ॥
एवं वै पंचवर्षाणि कृत्वा व्रतमनुत्तमं ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ कन्योवाच ॥ ॥ शृणुकन्ये
यथा पूर्वपार्वत्या कथितं यथा ॥ विजयोवाच ॥ ॥ केन चादौ पुराचीर्णं व्रतं यत्तु त्वयोदितं ॥ ईक्षितं कोपिले मेवाव्रत
स्यास्य प्रभावतः ॥ ॥ स्तुतुवाच ॥ शृणु ध्वमृषयः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः ॥ पुरा कृतयुगस्यादौ सर्वभूत
हिते पिणी ॥ शंभुना कथितं गौर्यैतद्भूतं कथयाम्यहं ॥ कदाचिदुपविष्टं पार्वती परिपृच्छत ॥ शंभो त्वां परिपृच्छामि क

रुणाकरांकर ॥ सर्वबाधोपशान्तसर्वकामफलप्रदं ॥ व्रतानां सर्वदेवानां मुत्तमं ब्रूहि त्वत्तः ॥ आयुरारोग्यदं देवपुत्रपौ
त्रप्रदायकं ॥ न द्रुतं ब्रूहि देवेश्यद्यहंतवल्लभ ॥ इच्छर उवाच ॥ शृणु देवि परं गुह्यं व्रतं परममुत्तमं ॥ पुराभूद्वा परस्य
ते पंडोः प्रियवरांगना ॥ वर्षे षोडशसंपूर्णसंपन्ननवयौवच ॥ अनपत्या तु साकुंती भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ केन कर्मवि
पाकेन पुत्रहीना स्मिदुःखिता ॥ अनपत्या प्रतीकारमिदानीं ब्रूहि त्वत्तः ॥ ॥ पंडुरुवाच ॥ ऋषिर्वापोस्ति मे
भद्रे अनपते भविष्यति ॥ भर्तुस्तद्वचने क्रत्वा पितृगेहेभ्य गतस्वयं ॥ पितुर्गौहवर्तमाना कुंतीया संददर्शसि ॥ नमस्क
त्यं च तं प्राह कुंती मुकुलितं जलिः ॥ कुंत्युवाच ॥ तातं मे कथयिष्यामि पुत्रसंतानदायकं ॥ सर्वसंपत्करं नृणां व्रत
मेकं महामुने ॥ व्यास उवाच ॥ शृणु त्वं हृती गौरी व्रतं संतानदायकं ॥ आद्रक्ष्यस्व हृतीयायां निश्चितं ददयेश्च मे ॥
स्नानं कृत्वा तु विधिवन्मौनी भूत्वा व्रतं चरेत् ॥ सर्वसंपत्करं स्त्रीणां धनपुत्रात्रसौख्यकृत् ॥ पूर्णं एवादिदानं च सर्वेषां
सधिकं व्रतं ॥ पंचवर्षविधा तव्यं तत उद्यापनं चरेत् ॥ उद्यापनविधानेन संपूर्णफलमश्नुते ॥ अंतं तु कारयेद्भद्रं सौवर्णं बृहती
फलं ॥ षष्ठ्युत्तरं चतुर्विंशत्युत्तं तु कृत् ॥ देव्याः पुरंतु संस्थाप्य पूर्ववत्प्रतिपूजयेत् ॥ आचार्यं पूजयेद्भद्रतया वि
प्रान्यं च तथैव च ॥ सुवासिन्यः पंचपूज्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ कंबुकैश्चैव तातं कैः कंवस्त्रं हरिप्रिया ॥ वंशपात्रा
णि युग्मानि सूत्रैः संवेष्टितानि च ॥ सिंदूरं जीरकं चैव सोभाभ्यद्रव्यसंयुतं ॥ गोधूमपिष्टजातं च हृतीफलपंच

र

महाकालिशिवदुर्गे नमोःस्तुते ॥ नमः सर्वाणिरुद्राणि अपर्णाशंकरप्रिये ॥ सर्वभूतहिते देवि त्राहि संसारसागरात् ॥ पू
जामंत्रः ॥ पुरा व्रतमिदं भद्रे इन्द्राण्याय कृतं शुभं ॥ संध्यवल्याच सा विद्या अरुंधत्या कृतं पुरा ॥ दमयत्या कुंत्या च रो
हिण्या च कृतं व्रतं ॥ गौरीणि भोजयेत्तया इत्या कोऽप्ये सुदीक्षितः ॥ गौरीणि सुवासिनी ॥ एवं विधि विधानेन करोति
नियतव्रतं ॥ नमैकं कृतं स्याच्च दारिद्र्यं न च दुष्टवियोजनं ॥ अष्टपुत्रा भवेन्तारी भर्तारं च गुणाधीकं ॥ सुरूपं गुणिनं को
तं पंडितं प्रियदर्शनं ॥ सुरूपा सुभगां चैव सदापत्युः प्रिया भवेत् ॥ सहपत्या वराहेरौ कुरुते राज्यमुत्तमं ॥ अंतं काले
संतते नमो दिते त्रिदिवे तथा ॥ षष्ठिर्वर्षसहस्राणि षष्ठिर्वर्षं वंशानि च ॥ इदं कृत्वा पुरं द्राणि लेभे पतिमुत्तमं ॥ रो
हिणी पतिमालेभे चंद्रव्रतनिषेवणात् ॥ राणा देवी सुभर्तारमादित्यं प्राप्य सत्पतिं ॥ इदं ते कथितं भद्रे व्रतं कोटीश्व
रीपरां लक्षेश्वरीति विख्यातं कुरुते मे मनोहरं ॥ इति कोटीश्वरी व्रतं ॥ अथाभिन कृत्वा हृतीया च हृती व्र
तं ॥ तत्र पूजा ॥ चतुर्भुजां सुवर्णाभां नालंकारभूषितं ॥ हिमं दुहुहिना सां मुक्तामणि विभूषितं ॥ पाशां
कुराधरां देवी ध्यायेत्सर्वार्थसिद्धये ॥ कमंडलुधरां शृङ्गोपानपात्रं च विभ्रती ॥ ध्याने ॥ एहि मम विभूषे त्वं त्रि
गुणोपरमेश्वरी ॥ आवाहयामि मात्स्यात्वां प्रसन्ताम वसर्वदा ॥ आवाहने ॥ हे मरुतं व्रतं देवि आसनं ते विनिर्मि
तं ॥ पाशां कुराधरे देवी मासने स्थापयाम्यहं ॥ आसनं ॥ अक्षमालां कुराधरे वीणां पुस्तकधारिणी ॥ भक्त्या दत्तं

रुणाकरशंकर ॥ सर्वबाधोपशान्तसर्वकामफलप्रदं ॥ व्रतानां सर्वदेवानां मुत्तमं ब्रूहि त्वत्तः ॥ आयुरारोग्यदं देवपुत्रपौ
त्रप्रदायकं ॥ नमो ब्रूहि देवेश्यद्यहंतवल्लभ ॥ इच्छरउवाच ॥ शृणु देवि परं गुह्यं व्रतं परममुत्तमं ॥ पुराभूद्वा परस्य
ते पंडोः प्रियवरांगना ॥ वर्षे षोडशसंपूर्णासंपन्ननवयौवच ॥ अनपत्यातु साकुंतीमर्तारमिदमब्रवीत् ॥ केन कर्मवि
पाकेन पुत्रहीनास्मि दुःखिता ॥ अनपत्याप्रतीकारमिदानीं ब्रूहि त्वत्तः ॥ ॥ पंडुरुवाच ॥ ऋषिशापोस्ति मे
भद्रे अनपते भविष्यति ॥ मर्तुस्तद्वचनं कृत्वा पितृगोहेभ्य गतस्वयं ॥ पितुर्गोहे वर्तमाना कुंतीया संददर्शसि ॥ नमस्क
त्यं च तं प्राह कुंती मुकुलितं जलिः ॥ कुंतुवाच ॥ तातं मे कथयिष्यामि पुत्रसंतानदायकं ॥ सर्वसंपत्करं नृणां व्रत
मेकं महामुने ॥ व्यास उवाच ॥ शृणु त्वं हृती गौरी व्रतं संतानदायकं ॥ आद्रक्षस्तृतीयायां निशिवंदोदये शुभे ॥
स्नानं कृत्वा तु विधिवन्मौनी भूत्वा व्रतं चरेत् ॥ सर्वसंपत्करं स्त्रीणां धनपुत्रात्रसौख्यकृत् ॥ मूर्तिं एयादिदानं च सर्वेषां
सधिकं व्रतं ॥ पंचवर्षविधा तव्यं तत उद्यापनं चरेत् ॥ उद्यापनविधानेन संपूर्णफलमश्नुते ॥ अंतं तु कारयेद्भद्रं सौवर्णवृहती
फलं ॥ षष्ठ्युत्तरचतुर्विंशत्युत्तं तु कृत् ॥ देव्याः पुरंतु संस्थाप्य पूर्ववत्प्रतिपूजयेत् ॥ आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वि
प्रान्यं च तथैव च ॥ सुवासिन्यः पंचपूज्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ कंबुकैश्चैव तातं कैः कंठस्त्रहरिप्रिया ॥ वंशपात्रा
णि युग्मानि सूत्रैः संवेष्टितानि च ॥ सिंदूरं जीरकं चैव सोमाभ्यद्रव्यसंयुतं ॥ गोधूमपिष्टजातं च हृतीफलपंच

र

महाकालिशिवदुर्गे नमोःस्तुते ॥ नमः सर्वाणिरुद्राणि अपर्णाशंकरप्रिये ॥ सर्वभूतहिते देवि त्राहि संसारसागरात् ॥ पू
जामंत्रः ॥ पुराव्रतमिदं भद्रे इन्द्राण्याय कृतं शुभं ॥ संध्यवल्याच सावित्र्या अरुंधत्या कृतं पुरा ॥ दमयंत्या कुंत्या च रो
हिण्या च कृतं व्रतं ॥ गौरीणि भोजयेत्तया इत्यां कोऽस्वसुदीक्षितः ॥ गौरीणि सुवासिनी ॥ एवं विधि विधानेन करोति
नियतव्रतं ॥ नमैकं कृतं स्याच्च दारिद्र्यं न च दुष्टवियोजनं ॥ अष्टपुत्रा भवेन्तारी भर्तारं च गुणाधीकं ॥ सुरूपं गुणिनं को
तं पंडितं प्रियदर्शने ॥ सुरूपा सुभगां चैव सदापत्युः प्रिया भवेत् ॥ सहपत्या वराहेरौ कुरुते राज्यमुत्तमं ॥ अंतं काले
संतते नमो दिते त्रिदिवे तथा ॥ षष्ठिर्वर्षसहस्राणि षष्ठिर्वर्षं वंशानि च ॥ इदं कृत्वा पुरं द्राणि लेभे पतिमुत्तमं ॥ रो
हिणी पतिमालेभे चंद्रव्रतनिषेवणात् ॥ राणा देवी सुभर्तारमादित्यं प्राप्सत्यति ॥ इदं ते कथितं भद्रे व्रतं कोटीश्व
रीपरां लक्षेश्वरीति विख्यातं कुरुते मे मनोहरं ॥ इति कोटीश्वरी व्रतं ॥ अथाभिन कृत्वा तृतीयां हृती व्र
तं ॥ तत्र शृणु ॥ चतुर्भुजां सुवर्णाभां नालंकारभूषितं ॥ हिमं दुहुहिनाभासां मुक्तामणिविभूषितं ॥ पाशां
कुराधरां देवी ध्यायेत्सर्वार्थसिद्धये ॥ कमंडलुधरां शृङ्गोपानपात्रं च विभ्रती ॥ ध्याने ॥ एहि मम विभूषे त्वं त्रि
गुणोपरमेश्वरी ॥ आवाहयामि मातया त्वां प्रसन्ताम वसर्वदा ॥ आवाहने ॥ हे मरत्नं व्रतं देवि आसनं ते विनिर्मि
तं ॥ पाशां कुराधरे देवी मासने स्थापयाम्यहं ॥ आसनं ॥ अक्षमालां कुराधरे वीणां पुस्तकधारिणी ॥ भक्त्या दत्तं

हंतारः प्रणि नो वैव अमस्यापांचमसकाः ॥ हृमिशो नरकान् भुक्त्वा जायते कुत्सितानराः ॥ दुरिद्रः पंगवो मूकाकारः
 द्यादुर्भगस्तथा ॥ नारदो वस्वकामो धैर्यवानार्याश्रवः खितः ॥ नारद उवाच ॥ उपायब्रूहि भगवन् येन कर्मक्षयो भवेत् ॥ त
 पोदानं व्रतं तीर्थशरीरस्थच शोषणं ॥ दुःखसतापतप्तानां जीवितान्मरणं वरं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद यदुक्तं
 तानामुत्तमं व्रतं ॥ सर्वदुःखमने व्याधिद्रारिद्रशोकनाशनं ॥ सुखसौभाग्यजननं पुत्रपौत्रप्रदायकं ॥ सुरुपां देवसौ
 भाग्यं करुणं कामदं तथा ॥ नारीणां च विशेषेण सुखसौभाग्यदायकं ॥ वसिष्ठाय पुरा प्रोक्तं ऋषीणां च समागमे ॥
 कैलासशिखरे रम्ये शंकरेण महात्मना ॥ नारद उवाच ॥ कस्मात्प्रोवाच भगवान् कृपां कस्मादजायत ॥ ब्र
 ह्मोवाच ॥ दृष्ट्वा द्रुतं च सौभाग्यं अरुंधत्या जगत्प्रभुः ॥ तथारूपं च शीलं च सौभाग्यं मनुजं तथा ॥ दृष्ट्वा शिरः
 प्रकंपं च जहास मूढशंकरः ॥ पृष्ट्वा नकारणं देवं वसिष्ठः स्मितकारणं ॥ ईश्वर उवाच ॥ अहो व्रतस्य माहात्म्यं श्रू
 यतामृषिसत्तमाः ॥ पुरा जन्मनि श्रुत्वा सदास्य कर्मरता सदा ॥ उच्छिष्टभोजनमित्यं उच्छिष्टशयना सदा ॥ कुरुपा
 दुर्भगादीनां रुक्षा गद्गदभाषिणी ॥ नाम्ना मेघवतीख्याता दुर्दर्शवदनाश्रुभा ॥ एकदा प्रेषणार्थं सागता ब्राह्म
 णसंनिधौ ॥ शुभं व्रतं च नारीणां वाच्यमानं हि जन्मनां ॥ सौभाग्यसुंदरी नाम तृतीया सर्वकामदा ॥ ज्ञानचोरा
 गमेशास्त्रे सर्वकर्मफलप्रदा ॥ मया प्रकाशिता पूर्वप्रार्थितं नो मया तथा ॥ वीर्णं तासां प्रसंगाच्च मेघवत्या प्रसंग

तः ॥ कुत्सितं चैव नैवेद्यं दत्तदानं च किंचन ॥ हविष्यं च तथोच्छिष्टं पारपांतथाकृतं ॥ केवलं च व्रतं वीर्णं प्राध्याप्य तेन च
 तसा ॥ अद्यापि धार्यतं धर्मो बहुभिर्निर्यरादिभिः ॥ शृणु यश्चक्रिरे धर्मं प्रध्याया भावितात्मनः ॥ तेन धर्मविपाकेन नि
 षादाधिपते सुता ॥ सुरुपा च सुशीला च सर्वलक्षणसंयुता ॥ संपूर्णा वयवशिरा ता तस्या देव्या प्रसादतः ॥ उच्छिष्ट
 भोजनं जातानिषदानां च योनिषु ॥ अदत्तदानात्संजाता तपसा भोगवर्जिता ॥ व्रतप्रमावा जायते सुरुपा च
 पतिव्रता ॥ महासौभाग्यसंयुक्ता साक्षालक्ष्मीरिवापरा ॥ सर्वकामप्रदा देवि नंदिनी वसते गृहे ॥ तद्रुतं चास्मि देवर्षे
 सर्वकामफलप्रदे ॥ नारद उवाच ॥ व्रतस्य विधिं ब्रूहि को विधिः किं व्रतं जन ॥ कस्मिन्मासे प्रकुर्वीत्ये देवताका
 प्रकीर्तिता ॥ किंपुण्यं किंच नैवेद्यं ध्यानं कस्य च पूजनं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ व्रतस्यारंभणं चादौ मार्गशीर्षे शुक्ल
 के ॥ द्वितीयां च धरिहता तृतीयायां सता भवेत् ॥ चतुर्थी योगिनी किंचिच्छुद्धा विपियदा भवेत् ॥ उपवासं प्रकुर्वी
 त दंतशुद्धितदा व्रतं ॥ उमे देवि नमस्कृत्य शंकरस्यार्धहारिणी ॥ प्रसीद श्रीमहेशानिकरिष्ये व्रतमुत्तमं ॥
 संनिध्यं कुरु मे तत्र व्रते स्मिन् हरिवल्लभे ॥ नियममंत्रः ॥ सौभाग्यसुंदरी नाम वशिष्ठी सा प्रकीर्तिता ॥ सर्वकाम
 प्रदे देवि सर्वसत्त्ववशंकरी ॥ तस्या दर्शनमात्रेण सदा संजायते जगत् ॥ द्रोणपुत्रे श्रुत्वा पूज्यदा डिमं चाघहेत
 वे ॥ नैवेद्यं मोद कन्दद्यात् कर्पूरं प्राशयेत्ततः ॥ धात्रीफलं ददेदध्यं केकोले प्राशयेत्तिश्रो ॥ नैवेद्यं बहकाः काया

घृतशर्करया चिता ॥ केकोलांबुतदा प्राश्य राज्यसौभाग्यहेतवे ॥ घृतेन बोधयेद्दीपरात्रौ जागृणं सदा ॥ सर्वकाम
 प्रदा देव सर्वदुःखहरापरा ॥ सर्वैश्वर्यप्रदा देवि सर्वपापहरा सदा ॥ एकापि बुद्ध्यात्मानं नाम रूपं प्रभेदतः ॥ माघमा
 सेव संप्राप्ते बर्ह्या दंतशोधनं ॥ प्रातः कुर्वितनियमं रूपसौभाग्यहेतवे ॥ अपराह्णततः स्नात्वा सर्वाभिरुपाभूषि
 ता ॥ चूतपुष्पैश्च संप्रज्य रूपसौभाग्यसुंदरी ॥ नारिकेलार्घदानेनैवैद्यं शकुली स्मृता ॥ आशानेनैव कस्तूरी
 रूपसौभाग्यसंयुता ॥ पूजयेत्तत्र सार्वकामसौभाग्यसुंदरी ॥ फलपुनस्यासिते पक्षे प्रातर्नियमसंयुता ॥ सौभ
 ग्यसुंदरी बिल्वदंतकाष्ठं तु कारयेत् ॥ स्नानं कृत्वा तथा नारीकां च नारैश्च पूजयेत् ॥ नैवेद्यं सकं वस्तत्र घृतश
 र्करया चिता ॥ यक्षकर्मजोले पोष्य पश्चात् सार्वभौव ॥ सर्वासु चतुर्था सुविधिरेष उदाहृतः ॥ बीजप्रार्घ्य
 दानं च प्राशनं च दनोदकं ॥ प्राशनस्य प्रभावेन सर्वान्कामानयाप्नुयात् ॥ पारणं च प्रकर्तव्यं सह सर्वैश्च बांधवैः ॥
 चैत्रमासि प्रकर्तव्या तृतीयापापनाशनी ॥ प्रयत्नेन प्रकर्तव्या सुखसौभाग्यसुंदरी ॥ दंतकाष्ठं प्रकुर्वितजंबु
 वृक्षसमुद्भवं ॥ पूजामदनं केनैवैद्यं बिल्वफलं स्मृतं ॥ नैवेद्यं मंडकाः कार्या शर्करा घृतसंयुताः ॥ सुख
 सौभाग्यसिद्ध्यर्थं प्राशनं वज्रधारिणः ॥ वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयायामुपोषयेत् ॥ मालतीदंतकाष्ठं च निय
 मगृह्णततः ॥ पति सौभाग्यदा देवी सुंदरी पूजयेत्ततः ॥ पद्मे सितैः सुरक्तैश्च मल्लिकाभिश्च पूजने ॥ द

का ॥ वायनानि च पंचैव ताभ्यो दत्त्वा तु भोजयेत् ॥ अर्घ्यं दत्त्वा वायनानि दत्त्वा भुंजीत वाग्यतः ॥ तत्फलं धारयो कंठे स
 र्वकामसमृद्धये ॥ ततः प्रातः समुत्थाय सालंकारं सखिजने ॥ गीतवाद्ययुतानां गौरीतोलुपि सर्जयेत् ॥ आहूता
 सिमया देवि पूजता सिमयाभुजे ॥ समसौभाग्यदानाय गम्यता ॥ त्वया ॥ एतन्नतः प्रभावेन काचिद्ब्रह्मण कन्यका
 पतिसंजीवयामास निर्भत्स्ययमकिं करान् ॥ तस्माच्चरत्वेन्न तमेतदाद्यमायुः प्रदं पुत्रसमृद्धिदं च ॥ पुत्रैश्च पौत्रैश्च युता
 च पत्या जौरी प्रसादाद्भवजीवपत्या ॥ इयं देवपुण्यां नित्यं श्रावयेद्दासमाहितः ॥ समुत्का विपुला भोगान् अंतर्दि
 वपदं व्रजेत् ॥ ॥ इति त्रिष्योत्तरे च हजौरी व्रतं ॥ ॥ इदं कर्तव्यं केपु प्रसिद्धं ॥ अथ मार्गशीर्षमाघे वा कृष्ण
 तृतीयायां सौभाग्यसुंदरी व्रतं तच्च चतुर्थीयुतायां कार्यं न द्वितीया विहाया ॥ द्वितीयावेधरहिता तृतीयायां सिता भवे
 त् ॥ चतुर्थीयौ गिनी किं विदुः द्वावापि यदा भवेद्विदितं कथायामुक्तैः ॥ नारद उवाच ॥ भगवन् त्वं प्रजास्थानानां व
 र्णस्तथा गुणाः ॥ स्वेदजा अंडजा श्वेव उद्रिजा श्वजरा युजाः ॥ देवासुराः सगंधर्वाः सयक्षोरग राक्षसाः ॥ एके सुरु
 पा सुभगा वलिताश्चापरे तथा ॥ तथान्ये दुःखसंयुक्ता काणामूकाश्च पंगवाः ॥ दुःशीला दुर्भगा दीना धरकर्मकरा
 सदा ॥ एतन्नेह हृदि संतापसंशयं हेतुमहं हि ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि त्वं भोक्ता सि प्रियो सि मे ॥ क
 र्मबीजप्रसूदं हि शरीरं पांचभौतिकं ॥ ये दत्तदानं जायंते परकर्मरताः सदा ॥ परापवादवक्तारः परद्रव्यापहारिणः

सुंदरी॥ उत्पलैः शतपत्रैश्च पूजाकार्या प्रयत्नतः॥ नारंगमर्चदानं च कृष्णं डावापि कल्पयेत्॥ नैवेद्ये गणका तु फो
 न घृतशर्करया चित्वात्॥ औडुंबरपत्रः प्रारथ्य सुंदरी प्रीयतामम॥ पुत्रपौत्रसमायुक्ता सुखसौभाग्यसुंदरी॥ कान्ति
 के मासि संप्राप्ते तृतीया शुपवासतः॥ औडुंबरदंतकाष्ठं कृत्वा व्रतमुपाचरेत्॥ केतकी मिश्रं सौभाग्यं नाम्ना सौ
 भाग्य सुंदरी॥ निवेद्येदं पूजां च सुगंधाच्छालि संभवान्॥ अक्रौडं चार्घदानं च लवंगं प्रारथयेत्ततः॥ साविके
 गनचाप्त्रोतिपितृभ्रातृसुतादिभिः॥ एवं चोर्णव्रते कुर्यादुद्यापनविधिततः॥ सर्वशस्त्रमधीयानां आगमेषु
 विशारदं॥ आचार्यं प्रार्थयेत्प्रातर्मार्गशीर्षे यथाविधि॥ चोर्णव्रतमाहाचार्य उद्यापनविधि मम॥ व्रतं वै क
 ल्पनाशायथाशास्त्रं समाहितः॥ सुंदरी मंडलं कार्यं गौरी तिलकमेव च॥ उमामहेश्वरदेवसौ वर्णेन तु का
 रयेत्॥ अन्तारं भेयथा शक्त्यारजतं वापि कारयेत्॥ वित्तश्राद्धं न कुर्वीत सति द्रव्ये मसार्थिना॥ वर्षे प्रपूज्यतां
 मूर्तितामेवं मंडले चयेत्॥ सर्वोपहारैर्गंधाश्च पुष्पैर्नानाविधैरपि॥ एकैव सा जगन्माता बहु रूपैर्व्यवस्थिता॥
 रूपैर्द्वादशभिश्चैव पूज्या सौभाग्यसुंदरी॥ ततः पद्मनिभां देवीं रक्तवस्त्रोपशोभितां॥ रक्ताभरणशोभाद्वार
 क्तं कुंकुमचर्चितां॥ ध्यात्वा ह्येवं विधौ देवीं पूजयेद्देवमानसः॥ राज्ञो जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिस्सनेः॥ ततः
 सर्वाणि पुष्पाणि नैवेद्यानि फलानि च॥ अर्घ्यार्थं परिकल्प्यानि सर्वकामार्थसिद्धये॥ ततः प्रभाते विमले स्नाने

रूपाविधानतः॥ कुसुमकुसुमैर्हर्मैर्किंशुकैर्वापि कारयेत्॥ अष्टोत्तरशतं पूर्णमधुसर्पिसमवित॥ तदभावे तु कर्तव्यं
 शतपत्रैर्विधानतः॥ आसुरेण च मंत्रेण गौणं मुखं समाचरेत्॥ भोजयेच्च प्रयत्नेन च त्वार्यष्टौ प्रयत्नतः॥ मिश्रान्मेन
 सपत्नीकान् सुत्कान् च परिधापयेत्॥ वस्त्रालंकरणश्चैव यथाशक्त्या प्रपूजयेत्॥ सौभाग्यवस्त्रं चैकैकं नारीणां चैव
 दाययेत्॥ ततो हस्ते प्रदातव्यं कुंकुमं लवणं गुडं॥ नारिकेलं तथा वल्लीदूर्वासिंहरक्ज्जलं॥ मंगळाष्टकमेतद्देव्युपा
 सौभाग्यमाप्नुयात्॥ आचार्यं च सपत्नीकं वस्त्रालंकरणभूषणैः॥ परिधाप्य यथाशक्त्या मंडलं तत्समर्पयेत्॥ प्रार्थ
 येच्च ततो देवी सर्वसौभाग्यसुंदरी॥ दत्त्वा मत्प्रार्थितान् कामान् गृहदेवियथासुखं॥ मूर्तिं च मंडले देव्युपा
 हारश्च सर्वशः॥ गुरो गृहाण सर्वं सुंदरी प्रियतामिति॥ त्वत्प्रसादान्मया वीर्यं व्रतमेतत्कदुलेभं॥ क्षमस्व
 विप्रशार्दूलप्रसादसुमुखोभव॥ एवं चोर्णव्रतानारीकृत्यो ह्येवमेव तदा॥ येनेदं चकृतं वत्ससे प्राप्ता जन्मतः फ
 लं॥ नातः परन्तरं किंचि व्रतं सौभाग्यकारकं॥ देहांते शिवलोके तु भोगान् भुक्त्वा यथोचितान्॥ इति सौभा
 ग्यसुंदरीव्रतं॥ ॥ इति श्रीमोमोसकमहनीलकण्ठमजभट्टशंकरकृतौ व्रताके तृतीया व्रतानि॥ अथ
 चतुर्थव्रतानि॥ ॥ तत्र श्रावणं कृत्वा चतुर्थ्यां संकष्टचतुर्थी व्रतं॥ तच्च द्रोदयव्यापिन्यां कार्यं॥ श्रावणे बहु
 लेपक्षे चतुर्थ्यां तु विधूयेत्॥ गणेशपूजयित्वा तु चंद्रार्घ्यं प्रदीयते॥ इति कथायां तत्र पूजाविधानात्॥ द्वि

नद्वयेव्याप्तव्याप्तौवापूर्वमात्विद्योगणेश्वर इति वचनात् ॥ गणेशगोशिवकुलाप्यतिरिक्ताः प्रकीर्तिताः ॥ च
 तुर्थः पंचमीविधादेवतांतरयोगतः ॥ इति ॥ ब्रह्मवैवर्तवचनात् ॥ नन्दतृतीयाविधाविधारकवचनानोदिवा
 त्रिमूर्तवेद्येसत्यवप्रवृत्तिर्नरात्राविति त्रिमित्यं ॥ अहः सुतिथयः पुण्यकर्मानुष्ठानतोदिवा ॥ नक्तान्द्रितयो
 गेषरात्रियोगोविशिष्यत इति वचनेनरात्रिवेधस्यापिरात्रिसाध्यकर्मसुहेमाद्रिमाधवादिभिरुक्तत्वात् ॥ अ
 थव्रतविधिः ॥ ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्यविद्याधनपुत्ररोगमुक्तिसंकष्टनाशकामः स्त्रीतुमर्गादिकामासंकष्ट
 चतुर्थव्रतं करिष्ये इति संकल्प ॥ सौवर्णरूपताम्रमृन्मयाद्यन्यतमांगणपतिमूर्तिं कृत्वा जलप्रर्पवस्त्रयु
 तं कुम्भतरयाग्रे स्थापयित्वा षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ लंबोदरं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं रक्तवर्णकं ॥ नानारत्नैः सुवेषा
 द्यं प्रसन्नास्यं विवर्तयेत् ॥ ध्यायेद्भजाननं देवं तप्तकोचनसुप्रभं ॥ चतुर्भुजं महाकायं सूर्यकोटिसमप्रभं ॥ अ
 वाहनं ॥ ॥ आगच्छस्व जगन्नाथ सुरासुरनमस्कृतं ॥ अनाथनाथ सर्वज्ञ विघ्नराज रूपं कुरु ॥ गजास्यायन
 मः ॥ ॥ अरसनं ॥ गोप्तात्वं सर्वलोकानां मित्रादीनां विशेषतः ॥ अश्वत्थादरिद्रविच्छेत्ता एकदंत नमोस्तुते ॥
 विघ्नराजाय नमः ॥ पाद्यं ॥ मोदकान्ममवर्णेन भक्तानां वरदायक ॥ देवदेवनमस्तेस्तु भक्तानां फलदोत्तम ॥ लं
 बोदराय नमः ॥ ॥ अथार्घ्यमंत्रः ॥ महाकाय महारूप अनंत फलदायक ॥ देवदेवनमस्तेस्तु सर्वपापना

धिभक्तसकृत् शर्वराष्ट्रसंयुतं ॥ नैवेद्यकल्पयेद्देव्या अर्घ्यं चान्नफलं कुरुते ॥ हस्तोदकं च संप्राश्य पुष्टिसौभाग्यमा
 भुयात् ॥ ज्येष्ठे मासि तृतीयायां उपवासपराभवेत् ॥ मृथिकादंतकाष्ठं च लावण्यं सुभगार्थिनी ॥ मल्लिकाकुसुमैः पू
 ज्यायस्तकर्मचर्चिता ॥ लावण्यसुभगां देवीं सुदरीं पूजयेत्ततः ॥ कच्छलीफलाद्यर्घ्यदानं च नैवेद्यं घृतपूरिका ॥ मौक्ति
 कांबुततः पीतालावण्यसुभगाभवेत् ॥ आषाढे च ततो मासि पतिसौभाग्यसुदरी ॥ प्रातस्त्याय कर्तव्यं दंतकाष्ठ
 मशोकजं ॥ नियमं तत्र कुर्वत तृतीयायां प्रयत्नतः ॥ निल्वपवैः कोमलैश्च पतिसौभाग्यसुदरी ॥ जंबूफलाद्य
 र्घ्यदानं च नैवेद्यं पायसं स्मृतं ॥ शर्कराष्ट्रसंयुक्तं सुदरीं प्रीयतामम ॥ विद्रुमांबुनिशि प्रात्र्यहविष्यं पारणं स्मृतं ॥
 सपत्नीनां पुरं नैव सदय श्रुतिकदाचन ॥ श्रावणे मासि संप्राप्ते तृतीयायां मुपोषिता ॥ बिल्वी वा दंतकाष्ठं च ॥
 तीपुष्पैश्च पूजनं ॥ सर्वैश्चर्यं च सौभाग्यं सुदरीं पूजयेत्ततः ॥ नैवेद्यं शुक्लकंसारं धूपदीपादिकं ततः ॥ कदलीफल
 र्घ्यदानं च प्राशनं राजतं पयः ॥ गजाश्वपशुदासीनाहमेरत्नादिवाससां ॥ ईश्वरी सर्वलोकानां भगवत्या प्रसादतः
 मासि भाद्रपदे प्राप्ते पूज्य सौभाग्यसुदरी ॥ दंतकाष्ठं तु कर्तव्यं मातुलिंगी समुद्रवं ॥ उमलैः पूजयेद्देवी अर्घ्यं क
 कोटकीफलं ॥ नैवेद्यं शोकवर्तिन्यपि वेन्मालि क्यजंपयः ॥ कर्पूरगन्धकस्तूरीमुखे स्वादे सुगंधितां ॥ अप्च
 युज्यसिते पक्षे तृतीयायां व्रतं चरेत् ॥ दंतकाष्ठं प्रकर्तव्यं क्लृप्तं वृक्षसमुद्भवं ॥ पूजयेत्परया सात्तया पुत्रसौभाग्य

विदेवाय नमः॥ एवं पूजाप्रकर्तव्या षोडशैरुपचारैः॥ मोदकान्कारयेन्मातस्तिलजन्द्रापविती॥ देवाये स्थापयेत्यं च वि
 प्रायकल्पयेत्॥ पूजयित्वा तु तं विप्रं भक्तिभवेन देवयेत्॥ दक्षिणां च यथा शक्त्या दत्त्वा पंचैव मोदकान्॥ भक्तये न्ति
 शिचंद्रस्य अर्घ्यं दत्वा यथाविधि॥ चंद्रार्घ्यमंत्रः॥ क्षीरसागरसंभूतसुधा रूपजिवाकर॥ ग्रहार्घ्यं गोमया दत्तं ग
 णेश प्रीतिवर्धन॥ मोदकदानमंत्रः चित्रवर्चनमस्तु भ्यमोदकान् चैददाम्यहं॥ मोदकान् सफलान् मंत्रदेया द
 क्षिणायान्वितान्॥ आपदुधरणार्थाय गृहाण दिजसराम॥ गणेश प्रार्थना अबुधमतिरिक्तं चाद्रव्यहीनं मया
 कृतं॥ तत्सर्वं पूर्णतायां तु विप्ररूपगणेश्वर॥ बालगान् भोजयेद्देवयथान्नेन यथासुखं॥ स्वयं भुंजीत यै चैव मो
 दकान् फलसंयुतान्॥ अशक्तैश्चैकमन्नं वा भुंजीत दधिसंयुतं॥ अथ वा भोजनं कार्यमेकवारं हिमाद्रिसे॥ प्र
 तिमां गुरवे दद्यादाचार्याय सदक्षिणं॥ वस्त्रं कुंभसमायुक्तं आदौ मंत्रमिजयेत्॥ विसर्जनमंत्रः॥ गच्छ गच्छ सुर
 श्रेष्ठ स्वस्त्वनंतं गणेश्वरं॥ व्रते नो ने न मे नित्यं यथोक्तं फलदो सव॥ ॥ अथ कथा॥ ॥ हेमाद्रौ स्कांदे॥ ॥
 ऋषय उचुः॥ दारिद्र्यशोककष्टाद्यै पीडितानां च चैरिभिः॥ राज्यभ्रष्टैः नृपैः सर्वैः क्रियते किं शुभार्थिभिः॥ ध
 नहीनैर्नरैस्संदर्शय पद्रवपीडितैः॥ विद्यापुत्रगृहभ्रष्टैः रोगयुक्तैः शिवार्तिभिः॥ कर्तव्यं किं वदोपायं पुनः क्षमा
 र्थं सिध्यते॥ स्कंद उवाच॥ शृणु ध्यमुनयः सर्वं व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ संकष्टतरणं नामामु चैह सुखदायकं॥ ये

नोपायेन संकष्टं तरंति भुवि देहि नः॥ यद्रतं देवकीपुत्रः क्लृप्तो धर्मापदतवान्॥ अरं त्ये किं त्रयमाणा भुनः क्षेमार्थं सिध्यते
 यथा कथितवान् पूर्वगणेशो मानरं प्रति॥ तथा कथितवान् श्रीशोदापरे पांडवान् प्रति॥ ऋषय उचुः॥ कथं कथि
 तवानं बापार्वती श्रीगणेश्वरः॥ तथा पृच्छंति मुनयो लोकानुग्रहकोक्षिणः॥ स्कंद उवाच पुरा कृतयुगे पुण्ये हिमा
 चलसुता सती॥ तपस्तप्तवती भूरि नष्टः शंकरः प्रति॥ तदा संस्मारहे रं वंगणेशं पूर्वजं सुते॥ तत्क्षणं दागतं द
 द्वागणेशो परिपृच्छती॥ पार्वत्युवाच॥ तपस्तप्तं मया घोरं दुस्तरं लोमहर्षिणं॥ नमस्तपः पार्वती कान्तो गिरीशो
 मम वल्लभः॥ संकष्टतरणं दिव्यं व्रतं नारदमुक्तवान्॥ त्वदीयं यद्रतं तावत्कथयस्व पुरातना॥ तदुत्वा पार्वती
 वाक्यं संकष्टतरणं व्रतं॥ प्रीत्या कथितवान् देवो गणेशो ज्ञानसिद्धिदः॥ गणेश उवाच॥ श्रावणे वृद्धलेपे
 चतुर्थ्यां तु विधुदये॥ गणेश प्रजियित्वा तु चंद्रायार्घ्यं च दीयते॥ पार्वत्युवाच क्रियते केन विधिना किं का
 र्यं किंच पूजनं॥ उद्यापनं कदा कार्यं मंत्राः केस्युक्तं पूजने॥ किं ध्यानं श्रीगणेशस्य गणेश वद विस्तरात्॥ श्री
 गणेश उवाच॥ चतुर्थ्यां प्रातरारभ्य दंतधावनं पूर्वकं॥ ग्रहं व्रतमिदं पुण्यं संकष्टतरणं शुभं॥ कर्तव्यमिति संकल्प्य व्रते स्मि
 न्गणपते स्मरेत्॥ स्वीकारमंत्रः॥ निराहारोऽस्मि देव शयावचंद्रो ह्येषा भवेत्॥ मोक्ष्यामि पूजयित्वा हं संकष्टात्तारयस्व मां॥ ए
 वं संकल्प्य राजं स्नात्वा क्लृप्तं तिलैः शुभैः॥ आहं कंतु विधायैव पश्चात्संयोग्याधिपः॥ त्रिभिर्मघैस्तर्धेन तृतीयां

शेनवापुनः॥ यथाशक्त्यानुबोहेमीप्रतिमाक्रियतेमला॥ माषमात्रातद्वर्धस्यतृतीयोशेनवापुनः॥ हेमाभावेतुरोप्यस्य
ताम्रस्यापियथासुरवं॥ सर्वथेवदरिदेणक्रियतेभृन्मयीशुभा॥ चित्तादायनकर्तव्यंरुतेकार्यंविनश्यति॥ जलपू
र्णंविस्त्रयुतेकुंभंतस्याग्रतो न्यसेह॥ पद्ममष्टदंनपुण्यं गंधपुष्पैः प्रपूजयेत्॥ श्रीगणेशउवाच एवंब्रतंनृकर्तव्यं
प्रतिमासंत्वयाद्रिजे॥ यावज्जीवंतुवावर्षोपयेकविंशतिपार्वती॥ अशक्त्यस्त्वैकवर्षवाप्रतिवर्षमथापिवा॥ उद्याप
नंतुकर्तव्यंचतुर्थीप्रावणोसिते॥ स्वीकारश्चातथाकार्यसंकष्टहरणेतिथौ॥ गाणापत्यंतथाचार्यसर्वशास्त्रवि
शारदं॥ अध्यापयार्थयेदादौतेनोक्तंविधिमाचरेत्॥ एकविंशतिविप्रांश्चस्त्रालंकारश्रवणैः॥ पूजयेद्गोहिरण्याद्यैर्जलादौवि
धिनानलं॥ होमयेन्मोदकान्यश्चात्तिलजान्घृतसंयुतान्॥ अष्टोत्तरसहस्रंवातेनैवदृष्टोत्तरंशतं॥ अष्टाविंशतिसंख्या
तेर्मोदकैर्वसिष्ठैः॥ अशक्तोऽप्युमान्ब्रूतान्ब्रूयाज्जातनेदासि॥ पुण्यमंडपिकाकार्यागणेशाल्लादकारिणी॥
पूजयेत्तत्रगणपंभक्तसंकष्टनाशनं॥ गीतैर्वीतत्रानेनैर्मक्तिर्भाविपुरस्कृतैः॥ उराणावेवाध्ययनेस्तोषयेत्श्री
गणेश्वरं॥ पूजागरणंकार्यंशक्त्यादानादिकंतथा॥ सपत्नीकमथाचार्यभूषयेदस्त्रभूषणैः॥ उपानच्छत्रगोदानकमं
डलुफलादिभिः॥ शय्यावाहनभूदाधनधान्यगृहादिभिः॥ यथाशक्त्याप्रकर्तव्यंदारिद्र्याभावमिच्छता॥ एकविंशतिविप्रा
श्चमोजयेन्नामभिर्मम॥ गजास्योविघ्नराजश्चलंबोदरशिवात्मजौ॥ वक्रतुंडःशूर्पकर्णकुञ्जश्चैवगणेश्वरः॥ विघ्न
नाशोहि विकटो वामनः सर्वदेवताः॥ सर्वार्तिनाशी भगवान् विघ्नहर्ता च धूम्रकः॥ सर्वदेवाधिदेवश्च सर्वघोडशक्स्म

शानेः॥ शंकरस्तनवेनमः॥ अर्घ्यं॥ स्नानेयंचाष्टतेनैवगृह्यहाणगणनायक॥ अनाथनाथसर्वज्ञनमोमहेश्वकवाहन॥ उमासु
तायनमः॥ स्नाने॥ कुरुष्वचमनं देवसुरवंघस्तुवाहनः॥ सर्वापदलनस्वामी नृनीलकंठनमोस्तुते॥ वक्रतुंडायनमः॥
आचमन॥ रक्तवस्त्रकयुग्मंचदेवानामपि दुर्भुजं॥ गृहाणामंडलं देवलंबोदरहरात्मजः॥ शूर्पकर्णायनमः॥ वस्त्रं
ब्रह्मस्तत्रं सोऽस्मिरियं गृहाण गणनायक॥ आरक्तब्रह्मस्तत्रंचकनकमकस्योत्तरीयकं॥ कुञ्जायनमः॥ यज्ञोप
वीतं॥ गृहाणे श्वरसर्वज्ञदिव्यचंदनमुत्तमं॥ करुणाकरगुंजाक्षगौरीसुतनमोस्तुते॥ गणेश्वरायनमः॥ चंदनं
सुगंधदिव्यमाल्यंचगृहाण गणनायक॥ विनायकनमस्तुभ्यं शिवस्तनो नमोस्तुते॥ विघ्नानाशनेनमः॥ पुष्पं
अनेनैवनाम्नादूर्वाकुंकुमाक्षताश्च देयाः॥ दशगुलं गुग्गुलं धूपं मुत्तमं गणनायकं॥ गृहाण देवदेवेश उमासु
तनमोस्तुते॥ ॥ विकटायनमः॥ धूपं॥ सर्वज्ञसर्वरत्नाद्यसर्वशविबुधप्रिय॥ गृहाण मेगलेदीपं घृतकर्पूरसं
युतं॥ वामनायनमः॥ दीपं॥ नैवेद्यं गृह्यतां देवनानामोदकसंयुतं॥ सर्वान्नफलसंयुक्तं सर्वभक्तिसमन्वितं॥
सर्वदेवायनमः॥ नैवेद्यं॥ फलामृततुल्यानि सुगंधिमयानाशनं॥ आनीतलीयथाशक्त्या गृहाणोमानि सर्वदा॥
सर्वार्तिनाशनेनमः॥ फलं॥ तांबूलं गृह्यतां देवनागवल्लीदलैर्युतं॥ कर्पूरगुग्गुलं सुगंधमुखभूषणं॥ विघ्न
हर्त्रेनमः॥ तांबूलं॥ सर्वदेवाधिदेवाय सर्वसिद्धिप्रदायक॥ भक्त्याकृतातिमां पूजां गृहाणे मां सुरप्रभो॥ स

नाः॥ एकदंतः कृष्णपिंगो बालचंद्रो गणेश्वरः॥ गणपतिश्चैकविंशत्सर्व एते गणेश्वराः॥ दुर्गे कैलासशिखरे सर्वदेवनिषेवितः॥
सिंघसंघसमाकीर्णो धर्भगणसेवितः॥ देव्याः सहमहादेवे दिव्यं नक्षत्रं विनिर्दिष्टः॥ जितासितं जितेत्याह पार्वती परमेश्वरः॥
सापितं जित इत्याह सविवादस्तयोरभूत्॥ चित्रनेमिस्तदाष्टमृषावा दमप्रापत्॥ तदा क्रोधसमाविष्टा गौरी शापददौ तत्॥
प्रसादिता तस्तेन विशापं च जगाद सा॥ यदा स्मरो वरे रत्ये चरिष्यति भवान् भुवि॥ तदा स्वर्गणि कास चोद्दिश्यंते त्वां समागताः॥
तदा भावविशायत्तु मित्यक्तः सर्षपातहः॥ ततः कतिपया होमिः कृष्णानं तसरो वरे॥ कृष्णे भूत्वा वसंतस्तदा ददर्श स्वविला
सिनी॥ ततस्तस्मादरंगतापप्रच्छप्रणिपत्य ताः॥ किमेतदमहाभागपूजायामभिवाञ्छिते॥ ततस्ता अब्रुवन् तस्मै दूतं वि
घ्नेश्वर व्रतं॥ क्रियते स्माभि र्हव परत्राभीष्टसिद्धये॥ प्रतो ब्रवीन्महाराज व्रतमेदातुमर्हथ॥ येनाहं गिरिजाशापान्मु
च्येयं चिरदुःखितः॥ ततस्ता अब्रुवन् सर्वा व्रतमेतदनुत्तमं॥ दूर्वा विघ्नेश्वरो यत्र पूज्यते सर्वसिद्धितः॥ शुक्लपक्षे चतुर्थि
या भातु वारेण संयुता॥ तस्यातिथौ समाश्रय्य षण्मासा व्रतमाचरेत्॥ प्रत्यहं षण्ममस्काराः षट् दूर्वा षट् प्रदक्षिणाः॥
शुक्लपक्षे चतुर्थ्या च प्रत्येकं चैकविंशतिः॥ एकभक्तं च कर्तव्यं कथां च शृणुयादिमां॥ ध्यायेद्दिनायकं देवं वंतमोदक
धारिणं॥ महादंरं महानागं बद्धकुक्षिमुदान्वितं॥ सुंदरां व्रतसंवीतमिभास्यामपराजितं॥ प्रणत्तामरसंदोहमोलि
माणिक्यरश्मिभिः॥ विराजितां प्रिकमलं सर्वदेवनमस्कृतं॥ अभीष्टफलदं देवं सर्वभूतोपकारकं॥ एवं ध्यात्वा जपेन्नि

। त्यविनायकमतं द्रितः ॥ एवं वरित्वा षण्मासान् शुचिः सत्यपरायणः पश्चाद्देवादिदूर्वाभिरर्चयेत्तसदा पुनः ॥ ठघापनं च कु
 र्यात्तु देशकालानुसारतः ॥ ततो मगधदेशस्य मानेन नवपिष्टकं ॥ दशमानकमादाय दद्यात्षावपि मोदकान् ॥ कृत्वा घृतेन
 तत्सम्यक् षट् देवाय षडात्मने ॥ षट् विप्राय प्रदातव्यं श्रोत्रियाय कुटुंबिने ॥ विनायको गणाध्यक्षो विघ्नेशः श्रीगण
 धिपः ॥ वरदः सुमुखश्चैव दूर्वाषट्कैः प्रपूजयेत् ॥ षट् दूर्वाश्च तथा दद्यात् महापूजा प्रकल्पयेत् ॥ एवं कुरु महे शानं श्री
 त्यर्थं भविष्यति ॥ तथेत्युक्त्वा चित्रनेमिः प्रीणयित्वा विनायकं ॥ शापाः सुक्तस्ततः शंभुमभ्यागत्य हसन्निव ॥ शं
 करेण ततः पृष्टश्चित्रनेमिस्तथा जगौ ॥ व्रतं श्रुत्वा ततः शंभुर्गणेशस्य कुत्सहस्तात् ॥ गौरीकोपप्रसादाय शिवोपिकृतवा
 स्तथा ॥ सापि देवी शिवे नोक्तं चक्रे व्रतं मनुजसमं ॥ कार्तिकेयोपि मात्रोक्तं च सरस्वतीर्दशने च यथा ॥ व्रतं चकार नंदा च कार्ति
 केयोक्तमादरात् ॥ सोऽपि राजा प्रसादाय पुत्रार्थं च चकार ह ॥ ततः क्रमेण लोके सिद्धिप्रचुरीभूतमुत्तमं ॥ व्रतं दूर्वागणेशस्य
 सर्वसिद्धिप्रदं ॥ शोकव्याधिभयोद्वेगबन्धव्यसनवार्जितः ॥ विमुक्तः पुत्रपौत्रादिधनधाव्यसमावृतः ॥ इह लोके सुखी भू
 त्वा पश्चाच्छिवपुरं व्रजेत् ॥ व्रतं नानेन दूर्वाख्यविघ्नेशस्य प्रसादतः ॥ मः पवत्सरया सत्कथा मेतांदिने दिने ॥ शृणु या द्वापि
 सततं मनसि धिमेवाश्रयात् ॥ ॥ इति स्कंदपुराणे कूर्वागणपतिव्रतं समाप्तं ॥ ॥ अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यां सि
 धि विनायकव्रतं ॥ हेमाद्रौ र्कांदे ॥ तच्च मध्याह्नव्यापिन्यां कार्या ॥ प्रातः शुक्लतिलैस्नान्नामध्याह्ने पूजयेत्तपेति ग

बो

णपति कल्पे तत्रै पूजा विधानात् ॥ दिनद्वये तद्वाप्ता व व्याप्ता देशव्याप्तौ वा पूर्वा न्यथा परा ॥ चतुर्थी गणनाथस्य मातृविद्या प्र
दास्यते ॥ मध्याह्न्या पिनी सा तु परतश्चेत्परे हनी ॥ तिष्ठ हस्यत्युक्तेः ॥ अथ व्रतविधिः ॥ मासपक्षाद्युक्तिर्युजयपुत्रादि
कामस्त्रीतुसौभाग्यकामश्रीसिद्धिविनायकप्रोत्पत्त्यर्थसिद्धि विनायकश्च नमस्कृत्य महर्कं रथे इति संकल्प्य षोडशोपचारैः पू
जा कुर्यात् ॥ एकदंते शूर्पकरणं गजवक्त्रं चतुर्भुजं ॥ पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धि विनायकं ॥ ध्यायेद्भुजाननं देवं परमं
कांचनसन्निभम् ॥ चतुर्भुजं महाकायं सर्वाभरणभूषितम् ॥ दंताक्षमालं परशुपणं मोदकधारिणम् ॥ मोदकं सक्तं शुंडाग्र
मेकदंते विनायकम् ॥ ध्यानम् ॥ आवाहयामि विघ्नेशं सुरराजार्चितेश्वरम् ॥ अनाथनाथ सर्वज्ञ पूजार्थं गणनायकम् ॥ आ
वाहनम् ॥ विचित्ररत्नखरितं दिव्यास्तरणसंयुतम् ॥ स्वर्णसिंहासनं चारुगृहीघ्रं सुरपुजिता आसनम् ॥ अर्घ्यचक्रं
संयुक्तं गंधपुष्पाक्षतैर्युतम् ॥ गणाध्यक्ष नमस्तु गृहापाकरूपानिधे ॥ अथ ॥ सर्वतीर्थसमुद्भूतपाद्यं गंधादिभिर्यु
तम् ॥ विघ्नराजगृहाणेदं भगवान्भक्तिवत्सलम् ॥ पाद्यम् ॥ दध्याज्यमधुसंकुलं मधुपर्कमयम् ॥ गृहापोसर्वलोकेश गणना
थ नमोस्तुते ॥ दुपर्कम् ॥ विनायक नमस्तुभ्यं त्रिदशैरभिवादिताम् ॥ गंगोदकेन देवेश सद्यमाचमनं कुरु ॥ आचमनम् ॥
स्नानं पंचाभ्युदयं सर्वतीर्थहृत्तेर्मया ॥ गंधतोयैरुमापुत्रगृहभूषासीष्टदायकम् ॥ स्नानम् ॥ रक्तवस्त्रद्वयं देवदेवा
गसदृशप्रभम् ॥ सर्वप्रदगृहाणेदं लंघनं हरहरात्मजम् ॥ वस्त्रम् ॥ रजतं ब्रह्मसूत्रं च कांचनं चोत्तरीयकम् ॥ गृहाणाचारु

सर्वज्ञभक्तानां भक्तवत्सल ॥ यज्ञोपवीतं समर्पयामि ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानारत्नोज्ज्वलानि च ॥ भूषणानि गृहाणार्घ्यं पा-
 र्वतीप्रियमंदने ॥ अमरणं ॥ गंधगृहाण भगवान् सर्वगंधसमन्वितं ॥ गणाध्यक्ष नमस्ते स्तुतं भक्त्या मीष्टफलप्रदं ॥ गंध ॥
 अक्षतान्धवलान् देवान् गृहाण दिरक्षतान् ॥ अनाथनाथ सर्वज्ञगीर्वाण सुरपूजितः ॥ अक्षतः ॥ सुगंधिनी च पुष्पाणि ज्ञा-
 कुंदमुरवान्यपि ॥ विविधानि च पुष्पाणि गृहाण गणनायक ॥ पुष्पं ॥ अथांग पूजा ॥ गणेशाय नमः ॥ पादो पूजयामि ॥ विष्णु-
 राजाय नमः ॥ जादुनी ॥ आरुचिहनाय नमः ॥ उरुं ॥ हेरंबाय नमः ॥ कटिं ॥ कामरिसूनवे नमः ॥ नाभिं ॥ लंबोदराय न-
 मः ॥ उदरं पूजयामि ॥ गौरीसुताय नमः ॥ स्तनौ ॥ गणनाथकाय नमः ॥ हृदयं ॥ स्कूलकंठाय नमः ॥ कंठं ॥ स्कंदाग्रजान-
 मः ॥ स्कंते ॥ पादहस्ताय नमः ॥ हस्तौ ॥ गजवक्त्राय नमः ॥ मुखं ॥ सर्वेश्वराय नमः ॥ शिरः पूजयामि ॥ श्रीगणाधिपय नमः ॥
 सर्वांग पूजयामि ॥ अथ पत्रिका पूजा ॥ सुमुखाय नमः ॥ मांचीपत्रं ॥ गणाधिपानय नमः ॥ भृंगिराजं ॥ उमापुत्राय नमः ॥ विष्णु-
 यंत्रं ॥ गजाननाय नमः ॥ द्वीपत्रं ॥ लंबोदराय नमः ॥ बदरीपत्रं ॥ हरसूनवे ॥ धूपं धूपपत्रं ॥ गजवर्णाय नमः ॥ तुलसीपत्रं ॥
 वक्तुंदाय नमः ॥ शमीपत्रं ॥ मुहूर्ताय नमः ॥ अपामार्गपत्रं ॥ एकदंताय नमः ॥ बृहतीपत्रं ॥ विकटाय नमः ॥ करवीरपत्रं ॥
 विनायकाय ॥ अमृतकपत्रं ॥ कपिलाय नमः ॥ अर्कपत्रं ॥ गजदंताय नमः ॥ अर्कनयनं समर्पयामि ॥ विष्णुराजाय ॥ विष्णु-
 कांतपत्रं ॥ वटवे नमः ॥ दाडिमपत्रं ॥ सुराग्रगण्याय नमः ॥ देवदारुपत्रं समर्पयामि ॥ भालचंद्राय नमः ॥ मरुगपत्रं समर्पयामि ॥
 हेरंबाय नमः ॥ सिंदूरपत्रं समर्पयामि ॥ चतुर्भुजाय ॥ धात्रीपत्रं ॥ सर्वेश्वराय नमः ॥ अगस्तिपत्रं ॥ एकविंशतिपत्राणि

समर्प्य॥ ततः॥ दूर्वायुग्मं गृह्णित्वा तु गंधपुष्पाक्षतैर्युतं॥ प्रजयेत्सिधिविघ्नेशं प्रत्येकं सर्वनामभिः॥ गणाधिप नमस्तेस्तु मा पुत्र
घनाशनः॥ विनायकेश पुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक॥ एकदंते भवकेतितथा मूषकवाहनः॥ कुमारगुरवे नित्यं पूजनीयः
प्रयत्नतः॥ दशांगगुलं धूपं सुगंधं मनोहरं॥ गृहापासं सर्वदेव उमापुत्र नमोस्तुते॥ धूपं॥ सर्वज्ञ सर्वलोकेशं त्रैलोक्यति
मिरापहं॥ गृहापासं गलादीपं रुद्रप्रिय नमोस्तुते॥ दीपं॥ सुफलान्नसमुत्तमं चैव मोदकान् घृतपाचितान्॥ नैवेद्यं सफल
दद्यान्ममस्ते विघ्ननाशने॥ नैवेद्यं॥ ततः आचमनं॥ करोद्धर्तनं॥ इदं फलमिति फलं॥ तांबूलं गृह्यतां देवगृहाण सुरपू
जित॥ अनाद्यनाथ सर्वज्ञमा मुक्षरमहेश्वर॥ तांबूलं॥ हिरण्यगर्भमिति दक्षिणा॥ विघ्नेश्वर विशालाक्ष सर्वभूष
फलप्रद॥ प्रदक्षिणा करोमि त्वा सर्वान् कामान् प्रयच्छ मे॥ प्रदक्षिणा॥ नमस्ते विघ्नहं चैव नमस्ते ईशितप्रद॥ नम
स्ते देवदेवेश नमस्ते गणनायक॥ यन्मया चरितं देवव्रतमेतत्तत्तु दुर्लभं॥ त्वत्प्रसादाद्गुणेश त्वंसफलं कुरु सर्वदा॥ वायनम
त्र॥ विनायकस्य प्रतिमां वस्त्रयुग्मं समर्पितं॥ तुभ्यं संप्रददे देवः प्रियतामे गजाननः॥ विनायक गणेशान सर्वदेवनमस्तु
तः॥ पार्वती प्रियविघ्नेशममविघ्नं विनाशय॥ प्रतिमादाने॥ गणेशः प्रतिगृह्णतु गणेशो वै ददाति च॥ गणेशात्ताम्रकोभा
भ्यां गणेशाय नमो नमः॥ ॥ इति पूजा॥ अथ कथा॥ ऋषिय उचुः॥ निर्विघ्ने न तु कार्याणि कथं सिध्यन्ति सूतज॥
अर्थी सिद्धिः कथं नृणां पुत्रसौभाग्यसंपरं॥ दंपत्योः कलहे चैव बंधुभेदे तथानृप्य॥ उदासीनेषु लोकेषु कथं समुत्पत्ता

सवेत॥ विद्यारंभे तथानृणां वाणिज्यायां कृषौ तथा॥ नृपतेः परचक्रे च जयसिद्धि कथं भवेत्॥ कां देवातां नमस्कृत्य सर्वक-
 र्यं लभेमहि॥ एतं समस्तं विस्तार्य ब्रह्मि मे स्तुतं प्रहृतः॥ स्तुत उवाच॥ सन्नक्षयोः पुराविप्राः कुरुप्रोडवसे नयोः॥ पृष्टवान् दे-
 वकीं पुत्रं कुंती पुत्रो युधिष्ठिरः॥ युधिष्ठिर उवाच॥ निर्विघ्ने न जयो मह्यं वदेव किं नदन॥ कां देवतां नमस्कृत्य सम्यग्वाज्यं
 लभेमहि॥ कृष्ण उवाच॥ पूजयस्व गणाध्यात्मसु मा मल समुद्रं॥ तस्मिन् संपूजिते वीरध्वं गजय मवाप्स्यसि॥ युधि-
 ष्ठिर उवाच॥ देवकेन विधानेन पूजनीय गणाधिपः॥ पूजितस्तुतिद्यो कस्यां सिद्धिदो गणेषां भवेत्॥ कृष्ण उवाच॥ मा-
 मासि भाद्रपदे शुक्ल चतुर्थ्यां पूजयेत् नृप॥ मासि माघे श्रावणे तु मार्गशीर्षे तु थवा भवेत्॥ गजवक्त्रं तु शुक्लायां च
 तुर्थ्यां पूजयेत् नृप॥ यदा चोद्ब्रूते भक्तिस्तदा पूज्यो गणाधिपः॥ प्रातः शुक्ल तिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेत् नृप॥ निष्कृमात्रं
 सुवर्णनतर्द्धं नैव वा पुनः॥ अथ शक्त्या गणनायस्य स्वर्णं रौप्यं मथारुति॥ अथ वामं नम्र्यां कुर्याद्दिगं दानं कारयेत्॥
 गणनायस्य सिद्धि विनायकः तदुपस्कां दे॥ एकदंष्ट्रं इत्येकं गजवक्त्रं चतुर्भुजं॥ पाशां कुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धि विना-
 यकं॥ कृत्वा पूजां प्रयत्नेन स्नाप्य पुष्पामृतैः प्रथक॥ गणाध्यक्षेति नाम्ना वै गंधं दद्याच्च भक्तितः॥ आवाहनासनाध्य-
 च दत्त्वा पश्चात्प्रयत्नतः॥ रक्तं सर्वप्रदं वस्त्रं युग्मे दद्याच्च भक्तितः॥ विनायकं ति पुण्याणि धूपं चोमा सुताय च॥ दीपं रुद्र
 प्रदयेति नैवेद्यं विघ्ना नाशिने॥ किंचित्कृत्वा पूजां च तां बूले च समर्पयेत्॥ ततो दूर्वा कुरान्दृष्ट्वा विंशतिश्चैकमे

वहि॥ पूजनीयः प्रयत्नेन एभिर्नामपदैः सदा॥ गणाधिप नमस्तेस्तु उमा पुत्राद्यनाशन॥ विनायकेश पुत्रेति सरीसिधिरदाय
 क॥ एकदंतेभवकेतितथा मूषकवाहनः॥ कुमारगुरवेतुभयं पूजनीयाः प्रयत्नतः॥ दूर्वायुगमंगृहीत्वा तु गंधपुष्पाक्षतैर्य
 ते॥ एकैकेन तु नाम्ना तु दत्तैः कं सर्वनामभिः॥ अथैकविंशतिस्तु त्वमोदकान् दधत्वा चितान्॥ स्थापयित्वा गणाध्यक्षस
 मीपे कुरु नंदन॥ दशविप्राय दातव्यं स्वयं वा द्यात्तथा दश॥ एकगणाधिपे दद्यात् सने वेद्यं नृप॥ तम॥ जातरूपमयं देवब्रा
 ह्मणाय निवेदयेत्॥ कृत्वा नैमित्तिकं कर्म पूजयेद्दिष्टदेवतां॥ ब्राह्मणान् पूजयेत्पश्चात् शुद्धीयात्ते लवर्जिते॥ विज
 यस्ते भवेन्मनसत्यं सत्यं मयोदितं॥ वैष्णवाद्या सुदीक्षास्तु॥ आदौ पूज्यो गणाधिपः॥ तस्मिन् संपूजिते विष्णुरीशो
 माचतथा ह्यमा॥ हव्यवाह मुरवा देवा पूजितास्तु न संशयः॥ चंडिकाद्या मातृगणाः परितुष्टा भवन्ति च॥ तस्मिन् संपूज
 जिते विप्रा भक्त्या सिद्धि विनायके॥ यद्दंष्ट्रं पुत्रानित्यं श्रावयेद्वासमाहितः॥ सिध्यति सर्वकार्याणि सिद्धिदस्य प्र
 दत्तः॥ ॥ इति सिद्धि विनायक व्रते॥ हेमाद्रौ भविष्योत्तरे॥ मासि भाद्रपदे शुक्लादि च लोके प्रपूजिता॥ तस्यां स्ना
 नं तथा दानं उपवासोर्चनं तथा॥ क्रियमाणं शतगुणं प्रसादादिति तो नृप॥ चतुर्थीत्यनुषंगः॥ अस्यामेव चंद्रदर्शनं दोष
 माह॥ पाराशरः॥ कन्यादित्येव चतुर्थ्या तु शुक्ले चंद्रस्पर्शनं॥ मित्याभिदूषणं कुर्यात्तस्मात्प्रश्येन्न तं तदा॥ तद्दोष
 शान्तये॥ विष्णुपुराणे॥ सिंहप्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवतः॥ सुकुमारकमरो दीस्तवस्थेषस्य मंतकः॥ अथा

हतः

स्वमंतके गान्ध्यानं ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ शृणु धैकाग्रचित्तः स नृगणे प्रव्रित्तं शुभं ॥ चतुर्थ्यां शुरुपक्षे तु सदा कार्यं प्र
 यत्नतः ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ यदि चेच्छुभं मात्मनः ॥ नारी वा पुरुषो वा पियः कुर्याद्भूतमुत्तमं ॥ मोचयत्याशु विप्रेन्द्र
 संकष्टाद्भूतिनंतरं ॥ अपवादहरं चैव सर्वं विघ्नप्रनाशनं ॥ कांतारे विषमे वापि गृहे राजकुले तथा ॥ सर्वसिद्धि करं चैव
 व्रतानामुत्तमोत्तमं ॥ गजानन प्रियं प्रीतिषु लोकेषु विश्रुतं ॥ अतो न विद्यते ब्रह्म नृसर्वसंकष्टनाशनं ॥ सनत्कु
 मार उवाच ॥ केन चादौ पुरा चीर्णमर्त्यलोके कथ्यते ॥ एतत्समस्तं विस्तार्य ब्रूहि मे गणेश्वर व्रतं ॥ नंदिकेश्वर उवाच
 च के व्रतं जगन्नाथो वासुदेवः प्रतापवान् ॥ आदिष्टं नारदे नैव दृष्टं लोकांश्च न ज्ञातये ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ षड्गुणैश्च
 र्यसंपन्नं रश्मि संहारकारकः ॥ वासुदेवो जगद्ध्यापी प्राप्तः लोकांश्च न कथं ॥ एतदश्चैव मारव्यानं ब्रूहि तं नंदिकेश्वर ॥ वाच
 नंदिकेश्वर उवाच ॥ सुवोभारावता शयं वासुदेवस्तु तावुभौ ॥ रामकृष्णौ समुत्पन्नौ पद्मनाभहलायुधौ ॥ जरासंध
 मयात्कृष्णो हारको रमकल्पयत् ॥ विश्वकर्मा मामाह्वय पुरीहाटकं निर्मितं ॥ तत्र षोडशसहस्रं स्त्रीणां चैव वृद्धिं क
 भवनानि मनो ज्ञानितस्यामध्ये व्यकल्पयत् ॥ पारिजाततरुं चैव तासां भोगं व्यकल्पयत् ॥ यादवानां गृहास्तत्र षट्प
 चाशत्कोटयः ॥ अन्येऽपि बहवो लोका वसंति विगतज्वराः ॥ यत्किंचिद्विषु लोकेषु सुंदरं तत्र दृश्यते ॥ सत्राजितप्र
 सेनारव्यो पुत्रावुग्रस्य विश्रुतौ ॥ अंभोधितीरमासाद्य तन्मनस्कतया च सः ॥ सत्राजितस्तपस्ते पौंस्यमुद्दिश्य बुधि

पंचगुंजोमाषः १ बोडशमाषाः कर्षः २ कर्षचतुष्टयं पलं ३ पलशतं तुला ४ विंशतिस्तुला भारः ५ एवं च व्यावहारिकाष्टगुंजात्मकमाषमानेन एकस्मिन् भारे सुवर्णमिणा ५०॥१॥ २॥ द्विदं काधिकपादो न शेरदितयाधिकपादो नाः षण्मणाः भाराष्टके मणास्तु ४६२६१६

श मान् ॥ व्रतनिरा नगद्यसूर्यसंबधलोचनः ॥ ततः प्रसन्नो भगवानुसत्राजितपुरस्थितः ॥ सत्राजितोपिबुष्टावदृष्टादेवदिवाकरं ॥ तेजोराशिनुमस्तेस्तनमस्ते सर्वतोमुख ॥ विश्वव्यापितुमस्तेस्तनमस्ते विश्वरूपिणे ॥ काश्यपेयनमस्तेस्तनमस्ते सर्वदेवनमोस्तुते ॥ ग्रहराजनमस्तेस्तनमस्ते चंद्रज्योतिषो ॥ वेदत्रयनमस्तेस्तनमस्ते हरिदश्वनमोस्तुते ॥ प्रसीदपाहि देवेश सुदृष्ट्या मंदिवाकर ॥ इत्थं संस्तूयमानो सौ देवदेवो दिवाकरः ॥ स्निग्धगभीरमधुरं सत्राजितमुवाच ह ॥ वरं ब्रूहि प्रसन्नो स्मियते मनसि वर्तते ॥ सत्राजितमहाभाग तुष्टो हतवनिश्चयात् ॥ सत्राजित उवाच ॥ स्यमंतकमणिं देहि परि तुष्टो सिभास्कर ॥ ददौ तस्मै च तद्रत्नं स्वकं तदवतर्पितः ॥ सूर्य उवाच ॥ भाराष्टशतं कुंभं सूते सौ मणिः ॥ शुचिष्मता सदा धार्य रत्नमेतन्न होतम ॥ सत्राजितस्तुष्टो नैतदश्रुचिं हंति मानवं ॥ इत्युक्त्वा तदधे देवस्तेजोराशिर्दिवाकरः ॥ तत्कंठरत्नं ज्वलमानरूपी पुरस्करं स्यविवेश सत्वरं ॥ दृष्ट्वा तु लोकामनुसंधिवा करमचिंतयन्तं तस्मिन्नितात्मन दृष्टयः ॥ समागतो यं हरिदश्वदीधितिर्जनार्दनं द्रष्टुमसंशयेन ॥ नायं सहस्राक्षुरितीह कोवि ॥ सत्राजितोयं मणिकंठभास्वर ॥ स्यमंतकं महारत्नं दृष्ट्वा तत्कंठमंडले ॥ स्पृहां चक्रे जगन्नाथो नृजहारमणिं ततः ॥ सत्राजितो जातभयो याचयिष्यति मां हरिः ॥ प्रसेनाय ददौ प्रावेधायैव शुचिना त्वया ॥ एकदा कंठदेशे सौ हि स्वातं मणिमुत्तम ॥ मृगया क्रीडनार्थाय ययौ कृष्णेन संयुतः ॥ अश्वारूढो शुचिश्चासौ हतसिंहेन तत्क्षणं ॥ रत्नमादाय सिंहोपि गच्छां ब्रूयताहतः ॥ चात्तः स विवेर रत्नं तदादाय जांबवान् ॥ पुरीविवेश कृष्णेन पितृकैः सर्वैः समावृतः ॥ प्रसेनोद्यापि नायातिहतः कृष्णेन निश्चितः ॥ मणिलोभेनेनैकं बांधवः पापिनाहतः ॥ द्वारकावासिनः सर्वे

न

प्रत्यहं

ष्ण

स्मा

२ संस्थाप्य तु बिलद्वारे २

२ पादवान् सैनिकांस्तदा २

५ इति श्लोकं सुस्वरेण गाथं त्रीणि सामानोहरा ॥

स्ते सप्तमे दिने ॥ जना ऊचुः ॥ परस्परं ॥ वृथापवादसंतप्तं हृष्टोऽपि न गारा छनैः ॥ सहेवैतैर्गतिरप्येदं दृष्ट्वा सिंहं न पातितं ॥ प्रसेनं
वाहनयुतं तत्पादानुसंवारं ॥ अक्षेपातिहंतं दृष्ट्वा तद्विलंगतः ॥ विवेश योजनं तं मंधकारं स्वतेजसा ॥ निवारय नृदंशं
ये प्रासादं बध्नामि ककुमारं जांबवंतस्य दोलाया ममितकृतिं ॥ मणिक्क्यं लब्धमानं च ददर्श मगवान् हरिः ॥ रूपयौवनसंपन्नं
कन्यां जांबवतीपुनः ॥ दोलां दौल्यमानं च ददर्श कमलेश्वरः ॥ विस्मयं च महच्चक्रे दृष्ट्वा तं चारुहासिनीं ॥ सिंहप्रसेनम
वधीत् सिंहो जांबवताहतः ॥ सुकुमारकमारो दीप्तवह्नेयस्य मंतकः ॥ मदनज्वरदाहो तं दृष्ट्वा तं कमलेश्वरं ॥ उवाच ल
लितं वाक्यं गम्यतं गम्यतामिति ॥ रत्नं गृहीत्वा वेगेन यावच्छेते तु जांबवान् ॥ इत्याकर्ण्य हसन् शौरिः शरं दध्मौ प्र
तापवान् ॥ आकर्ण्य सहसोऽथाय क्रुद्धः सुयुधेततः ॥ तयोर्युद्धमभूत् ॥ रं हरिजांबवतोस्तदा ॥ द्वारकावासिनः स
र्वे गतास्ते सप्तमे दिने ॥ गतः कृष्णो रक्षितानि संदिग्धं विचार्य ॥ परलोकक्रियां चक्रुः परित्यज्य तु ते तदा ॥ एकं द्विंशद्विंशयाव
द्वाकुप्रहरणविभुः ॥ युयुधतेन क्रुद्धे पायुधे कर्मपातोषितः ॥ जांबवान् प्राक्तनं स्मृत्वा दृष्ट्वा देवबलं महत् ॥ जांबवा
नुवाच ॥ अजेयो हं सुरैः सर्वैर्यक्षैः सदानवैः ॥ तया जितो हं देवेश देवस्त्वमिति निश्चितः ॥ जाने त्वं वैष्णवं तेजो नान्य
था बलमीदृशं ॥ इति प्रसाद्य देवेशं ददौ मणिक्क्यमुत्तमं ॥ सुतं जांबवतीचाथ भार्यार्थं वरवर्णिनीं ॥ पाणिं च ग्राह
यामासे देवदेव जांबवान् ॥ मणिमादाय देवेशं जांबवत्यापि संयुतः ॥ तद्वृत्तांतं समाचष्टे द्वारकावासिनस्तदा ॥ सत्राजि

गा

६ दिनषट्कं बिलद्वारे संप्रतीक्ष्य
६ तु सैनिकाः

तदा

द्वो
प्रसेनस्य

राक्ष

ला
सु

कृष्णे

तस्य माणिक्यं दत्तवान् संसदि स्थितः ॥ मित्यामि शापसंशुद्धिं प्राप्तवान् मधुसूदनः ॥ सत्राजितोऽपि संत्रस्तं कृष्णाय प्रद-
दौ सुतां ॥ सत्यभामां महाबुद्धिं ददौ सर्वगुणान्वितां ॥ शतधन्वा क्रूरमुख्याया दवा दुष्टमानसा ॥ सत्राजितेन ते वैरं च
कुरत्नामिषिणः ॥ दुरात्मा शतधन्वापि गते कृष्णेपि कुत्रचित् ॥ सत्राजिते निहत्याशुमणिं जग्राह पापधीः ॥ कृष्णस्य
पुरतः सत्यासमाचष्टे विचेष्टितं ॥ अंतं यो बहिः को पीकृष्णः कपटनायकः ॥ बलदेवपुरो वाक्यमुवाच धरणीधरः ॥ हत्वा स-
त्राजितं हत्वा मणिमादाय गच्छति ॥ गृहीत्वा शतधन्वाय गृहीत्वा रत्नमावयोः ॥ मम भोग्यं वै दत्तं भविष्यति न संश-
यः ॥ एतद्ब्रुत्वा मयत्रस्तौ शतधन्वापि यादवः ॥ आहूया क्रूरनामानं माणिक्यं प्रददौ वसः ॥ अमृतं वडवां वेगां निगीतो
दक्षिणादिशः ॥ रथस्था वनु गच्छेतां तदारामजनादनौ ॥ शतयोजनमात्रेण ममारुह्य वदतः ॥ पलायमानो निहतप्र-
तिस्फुपदातिना ॥ रथस्थे बलदेवे तु हरिपा रत्नलोभिना ॥ अदृष्टं तद्रत्नं बलदेवपुरो वदतः ॥ तदा कपर्यं महारो-
षात् ॥ वाच वचनं बलः ॥ कपटी त्वं सदा कृष्णलोभापापी सुनिश्चितः ॥ अथायस्व जनहंसि कृत्वा बंधुः समाश्रयेत् ॥
अनेकशपथैः कृष्णो बलदेवप्रतोयत् ॥ सोऽपि धिक् कृष्णमित्यक्ता ययो वै दत्तं मंडलं ॥ कृष्णेऽपि रथमारुह्य द्वारकां प्रया-
यौ पुनः ॥ तथैवोचुर्जनाः सर्वे न साधायानयं हरिः ॥ निष्काशितो रत्नलोभाज्ज्येष्ठो भ्राता बललोचनी ॥ तच्छ्रुत्वा दीनव-
दनः ॥ नैव विभ्राति च ॥ दृष्ट्वा मिशापसंशुद्धिं बभूव स जगत्पतिः ॥ अक्रूरोऽपि विनिष्क्रम्य तीर्थयात्रामिषाततः ॥
काशीं गत्वा सुरवेनासौ यज्ञं यज्ञपतिं प्रभुः ॥ तोषमुत्पादयामास तेन व्रजेण बुद्धिमान् ॥ सुरालयगृहेऽपि त्रेन गदं

तथ

मिति

समकल्पयत्॥ नदोर्षिक्षं न वै रोगा इति यो न विदुरं॥ शुचिना धार्यते तत्र मणिस्तूर्यस्य निश्चितं॥ जानं नपि हि सर्वज्ञो
 मानुषं सावमाश्रितः॥ लोकावारणायामायां अज्ञानं च समाश्रितः॥ बंधुवैरं समुत्पन्नं लोकां छेदने समुपस्थितं॥ वृथापवा
 दवद्भूलं जायमानं कथं हसेत्॥ इति चिंतातुरं कृष्णं नारदः समुपस्थितः॥ गृहीत्वा तत्कृतां पूजां सुरवासी नस्ततो ब्रवीत्
 श्रीकृष्ण उवाच॥ किमर्थं विवदसे देव किं वा ते शोककारणं॥ यथावृत्तं समाचष्टे नारदाय च केवाचः॥ नारद उवाच॥ जानामि का
 रणं देव यदर्थं लोकां छेदने तदा॥ त्वया प्रादुर्देष्टुं चतुर्थ्या चंद्रदर्शने॥ कृतं ते न समुत्पन्नं लोकां छेदने तु वृथैव हि॥ श्रीकृष्ण उवा
 च॥ वद नारद मे शीघ्रं को दोषश्चंद्रदर्शने॥ किमर्थं तु चतुर्थ्यां तस्य कुर्वीते दर्शनं॥ नारद उवाच॥ गणनाथेन संशयः
 चंद्रमारूपदर्पितः॥ त्वदर्शने नराणां हि वृथानि दासविष्यति॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ किमर्थं गणनाथेन शप्तश्चंद्रमुधामयः॥
 इदमारव्या न कं श्रेष्ठे यथा बद्धकुमहसि॥ नारद उवाच॥ गणनामाधिपतिरुद्रेण ब्रह्मणा सुरैः॥ अधिमा महिमा
 वैवलधिमा गरिमा तथा॥ प्राकान्ये मीशित्वे च॥ यथा कामो म्रसा ताः॥ निवेन प्रवृत्तमासां गणेशस्य प्रजापतिः
 पूजयित्वा गणाध्यक्षं स्तुतिं कर्तुं प्रवक्तुमे॥ ब्रह्मे उवाच॥ गजवक्त्रगणाध्यक्षं लंबोदरवरप्रदं॥ विद्याधीशं शश
 वेशस्त्रिसंहारकारकं॥ संपूजयेद्गणाध्यक्षं मोदकाद्यैः प्रयत्नतः॥ तेषां प्रजायते सिद्धिर्निर्विघ्नेन न संशयः॥ अ
 संपूज्य गणाध्यक्षं ये वा छेदंति सुरासुराः॥ न तेषां जायते सिद्धिः कल्पकोटिशतैरपि॥ त्वद्भक्त्या तु गणाध्यक्षवि
 ष्णुपालयते सदा॥ रूद्रोऽपि संहरत्याशु तच्छतैश्च करोम्यहं॥ इत्थं संस्तूयमानो सौ देव देवो गजाननः॥ उवा

प्राप्तिः

वि

उपरमप्रीतो ब्रह्माणं जगतां पतिं ॥ गणेश उवाच ॥ वरं ब्रूहि प्रदा तं स्थामि यत्ते मनसि वर्तते ॥ ब्रह्मोवाच ॥ क्रियमाणस्य
 मे स्मृष्टिं निर्विघ्नं जायतां प्रभो ॥ एवमस्त्विति देवो सो गृहीत्वा मोदकान् करे ॥ सप्तलोकान् समागच्छन् सेवयामगमनेन ॥ चंद्रलेख
 कं समासाद्य स्वकृतो गणनायकः ॥ अथ हासं कृत्वा सोमो रूपमदान्वितः ॥ तं दृष्ट्वा को पतांशो गणनाथः शशाप ह ॥ दर्शनी
 यः सुरुषो ह सुदरश्चाहमिष्यथ ॥ गर्वितो सि शशाकस्त्वं फलं प्राप्स्यसि सत्वरं ॥ अद्य प्रभृति देवास्त्वा न हि पश्यंति पापिने ॥ ये प
 श्यंति प्रमादेन त्वं न रामगलं छने ॥ मिथ्या भिक्षापसंयुक्ता भविष्यंति हि ते भ्रवं ॥ हाहाकारो महाजातः श्रुत्वा शपंच पीषणं ॥
 अत्यंतं म्लानं वदनं श्वेदो जलमवाविशत् ॥ मुकुंदकुमुदानाथः स्मिन्नस्तत्र कृतालये ॥ ततो देवर्षिगंधर्वानिराशादी
 नमानसा ॥ सुराणां ह पुरोधाय जग्मुस्तत्पितामहं ॥ दृष्ट्वा पितामहं देवं शशां सुश्रु च वेष्टितं ॥ दत्तं शपो गणेशेन कथ
 यामासुरा द्वात् ॥ विचार्य भगवान् ब्रह्मात्मा सुरानि दमब्रवीत् ॥ गणे शशापो देवं द्राक्ष्यते केन नान्यथा ॥ कर्तुमिदं
 न मे व्याविष्णुना वापि निश्चितं ॥ तमेव देवदेवेशं ब्रजं शरणं सुराः ॥ सुरवशापमोक्षं च करिष्याति न संशयः ॥ देवा उ
 त् ॥ केनोपायेन वरदो गजवक्त्रो गणेश्वरः ॥ पितामहं महाप्राज्ञं तदस्माकं च दप्रभो ॥ पितामहोवाच ॥ चतुर्थ्यं दिव देवेश
 पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ कुरु पक्षे विशेषेण नक्तं कुर्याच्च तत्प्रियं ॥ अष्टौ पौर्णमास्युक्तैर्मासैः परितोषयेत् ॥ मधुरान्नं
 हविष्यं च स्वयं भुंजीत कामतः ॥ स्वर्गरूपं गणे शस्य दानं व्यद्विजसत्तमे ॥ शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्वित्तशाल्यं नका

रा६ स्येत् ॥ एवमुक्त्वा सः प्रेषयामास ॥ सा तूः सगत्वा कथया मासमैव चोब्रह्मोदितं तु तत् ॥ व्रतं च केततश्चंद्रो यथोक्तं ब्रह्म
 णापुरा ॥ आविर्बभूव भगवान् गणेशो ॥ व्रततोषितं ॥ तं क्रीडमाणं गणनायकं चतुष्टावदृष्ट्वा तु कलानिधानः ॥ त्वं कारणं कारणका
 रणानां वेतासि वेद्यं च विप्रो प्रसीद ॥ प्रसीद देवेश जगन्निवास गणेश लंबोदर वक्रतुंड ॥ विरंचि नारायण पूज्यमान क्षमस्व ग
 र्वं स्वकृतं चहास्यं ॥ भूत्वा मसं पूज्य गणेश नूनं वाञ्छंति मूढा विहितार्थसिद्धिं ॥ तैर्देवैः प्रोक्तं भवं तिलो के सातो मया ते सकलं प्रमा
 नः ॥ ये चाप्युदासीनतरास्तपापातेयांति पावनं रेके सदैव ॥ एव संस्तूयमानो सौ चंद्रो गणेश गजाननः ॥ गणेश उवाच ॥ तुष्टो
 हंतवदास्यामि वरं ब्रह्मिनि शाकर ॥ चंद्र उवाच ॥ लोकानां दर्शनीयो हं भवामि पुनरेव हि ॥ विपापो हं विशापो हं त्यक्तसा दाज
 पोश्वर ॥ गणेश उवाच ॥ वरमन्यं प्रदास्यामि नैतदेयं मया तव ॥ विशापंकुरु देवेश प्रार्थयामि वरं तव ॥ विशापमकरोच्चंद्रकम
 लासनगौरवात् ॥ ब्रुह्मपक्षे चतुर्थ्यां तु ये पश्यंति सदैव हि ॥ मिथ्यापवादं मां संप्राप्यंति न संशयः ॥ मासादौ पूर्वमेव च
 त्वां ये पश्यंति सदा जनाः ॥ भद्रायां शुक्लपक्षस्य तेषां दोषो न जायते ॥ तदा प्रभृति लोको यं द्वितीयायां कृतादरः ॥ चंद्रस्पेश
 नार्थाय गणनाथस्य भविष्यति ॥ साद्रे शुक्लचतुर्थ्यां तु यस्त्वां पश्यति पापधीः ॥ मिथ्यापवादमलिन आवर्षसं जायते ॥ पु
 नरेव च प्रकृतावान् गणनायकः ॥ केनोपायेन देवेश तुष्टो भवसितद्वद ॥ गणेश उवाच ॥ सदा ह्यहं चतुर्थ्यां तु मे
 दकाद्यैः पूज्यमां ॥ रोहिणी सहितं त्वां च समभ्यर्च्य विधानतः ॥ यथा शक्त्या च मद्रूपं स्वर्णं न परिकल्पयेत् ॥ दत्त्वा विप्राय सु

न

चंद्र उवाचः

च

द

कथायकथांश्रुताविधानतः॥ सदातस्य करिष्यामि संकष्टस्य निवारणं॥ भाद्र शुक्ल चतुर्थ्यां तु मृन्मयी प्रतिमा शुभा॥ हे माभावे
 तु कर्तव्यानां पुण्यैः प्रसूज्यमां॥ अस्मिन् पान्मोजयेत्पञ्चाङ्गागरं च विशेषतः॥ स्थापयेद्द्वपां कुम्भं धान्यस्योपरि शोभितं॥
 यथा शक्त्या तु मद्रूपं शतकुम्भेन निर्मितं॥ वस्त्रं दिव्यप्रियायेति गणाधिप नमो रक्तते॥ गंधं लंबोदरायेति पुण्यसिद्धिप्रदा
 यच॥ धूपं गजमुखायेति दीपं मूषकवाहनं॥ विघ्ननाथाय नैवेद्यं फलं सर्वार्थसिद्धिदं॥ तांबूलं कामरूपाय दक्षिणाधनदा
 यच॥ इक्षुदंडैस्तदा पूज्येनाम्ना शोभाकरं शुभं॥ विमर्जनं समारंभैः सर्वसिद्धिप्रदायकं॥ एवं संपूज्य विघ्नेशं कथांश्रुतावि
 धानतः॥ मंत्रे पानेन तत्सर्वं ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ दानेनानेन देवेना प्रीतो भव गणेश्वर॥ सर्वत्र सर्वदा देवनिवि
 ष्णु कुरु सर्वदा॥ मानो न्नति च राज्यं च पुत्रं पौत्रं प्रदेहि मे॥ गावो ध्यानं च वासांसि दद्यात्सर्वं स्वशक्तितः॥ दत्त्वा तु ब्राह्म
 णे सर्वं स्वयं भुंजीत वाग्यतः॥ मोदकाक्षपमधुरं लवणं क्षरिवर्जितं॥ एवं करोति श्वेदे तस्याहं सर्वदा जयं॥ सिद्धिं च धनं
 धान्यानि ददामि विपुलप्रजां॥ इत्युक्त्वा तदधे देवो गणनाथो विनायकः॥ तद्व्रतं कुरु कृष्ण त्वं ततः शुद्धिं मवाप्स्यसि
 नारदे नैव मुक्तश्च व्रतं च केहरि स्वयं॥ मिथ्यापवादं संशुद्धिर्द्वितीयं कृष्णयाचितं॥ ये शृण्वन्ति तवाख्यानं स्यमंत क
 मणीयकं॥ चंद्रस्य चरितं सर्वं ते प्रादोषो न जायतं॥ भाद्र शुक्ल चतुर्थ्यां तु चंद्रस्य दर्शनं क्वचित् भजातं तत्परिहास
 र्थं श्रोतव्यं सर्वमेव तु॥ यदा यदा मनः कष्टं संदेह उपजायते॥ तदा तदा च श्रोतव्यं मारव्यानं कष्टनाशनं॥ तथेमुक्तं

पूजितो गणनाथस्तु प्रसूतो भूतैरेतस्मात् तस्यास्य प्रभावे जाना कुरु स्य तत्क्षणम्॥

गतो देवो गणेशः कृष्णतोषितः ॥ यदा यदा पश्यसि कार्यमुत्थितं नारी नरश्चैककरोति सद्रतं ॥ सिध्येद्भुक्ताय नमो नैमित्तं ॥
 किंदुर्लभं विघ्नहरे प्रसन्ने ॥ आवणस्य सिते पक्षे चतुर्थ्यामेकमुग्रवती ॥ व्रतं कुर्याद्गणेशस्य यावन्मास चतुर्थ्यं ॥ इति स्कंदपुरा
 पोत्थमंतकारव्याने ॥ अथ शुक्लचतुर्थ्यां कपद्विंशतिविनायकव्रतं ॥ तद्विधिः ॥ तिथ्यादिस्मृत्वा समचतुर्विधपुरषार्थसि
 ध्यर्थं कपद्विंशतिगणेशव्रतमहंकरिष्ये ॥ अथ शुक्लचतुर्थ्यां कपद्विंशतिविनायकव्रतं ॥ तद्विधिः ॥ तिथ्यादिस्मृत्वा समचतुर्विधपुर
 षार्थसिध्यर्थं कपद्विंशतिगणेशव्रतमहंकरिष्ये ॥ मन्त्रं त्रेपाद्यगन्यासं कृत्वा पूजां समारभेत् ॥ तत्रादौ पीठपूजा ॥ ॐ न
 मो भगवते सकलगुणात्मका शक्तिर्युक्ताय नमः ॥ ययोगपीठाय नमः ॥ अष्टदलकेसरेषु ॥ ॐ तीव्रायै नमः ॥ ॐ चालि
 न्यै नमः ॥ ॐ नंदाय नमः ॥ ॐ नागेशायै नमः ॥ ॐ कामरूपिण्यै नमः ॥ ॐ उग्राय नमः ॥ ॐ तेजोवत्यै नमः ॥ ॐ स
 त्याये नमः ॥ विघ्ननाशिन्यै नमः ॥ अथ ध्यानं ॥ एकदंतं महाकायलंबोदरगजाननं ॥ विघ्ननाशकरं देवं हेरंबं प्रणमा
 म्यहं ॥ इमां पूजां गृहाणे शकपद्विंशतिगणनायक ॥ आगच्छ नूतनं त्रिवारपेवत् ॥ विनायकं नमस्तुभ्यमुमामलसमुद्रजं ॥ इ
 मामं यां कृतां पूजां गृहीष्वसुरसत्तम ॥ सहस्रशीर्षित्यावाहनं ॥ अलंकारसमायुक्तं मुक्तामपि विस्मृतं ॥ स्वर्णसि
 हासनं चाकप्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ॥ पुरुष एवमित्यासनं ॥ गौरीसूक्तं नमस्ते स्तुतं शंकरप्रियकारक ॥ भक्त्या पाद्यं म
 या दत्तं गृहाण प्रणतप्रिय ॥ एतावानस्येति पाद्यं ॥ व्रतमुद्दिश्य विघ्ने शगंधदुग्धादि संयुते ॥ गृहाणां धर्ममया दत्तं स
 र्वसिद्धिप्रदायक ॥ त्रिपादूर्ध्व इत्यर्घ्यं ॥ गणाधिप नमस्तुभ्यं गौरीस्तुतं गणेशाननं ॥ गृहाणां च मनीयतां सर्वसि

एहलेषु तृतीयावरणं॥ इन्द्राय० अग्नये० यमाय० निऋतये० वरुणाय० वायवे० कुबेराय० ईशानाय० निर्ऋतिवरुणयोर्म
 ध्ये अन्नताय० ईशानयोर्मध्ये ब्रह्मणे नमः॥ इति चतुर्थीवरणं॥ वज्राय० शक्तये० दंडाय० खड्गाय० पाशाय० अंकुशाय० गदा
 ये० त्रिशूलाय० चक्राय०॥ इति पंचमावरणं॥ दशांगं गुगुलं धूपं चंदनागरसंयुतं॥ उमास्तुतनमस्तु गृहापावरदोषव॥ य
 त्पुरुषं व्यदधुरिति धूपं॥ गृहापामंगलं देवघृतवर्तिसमन्वितं॥ दीपं तद्वैश्वान प्रदं चारुद्रप्रियनमोस्तुते॥ ब्राह्मणोऽस्येति
 दीपं॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु० चंद्रमासिति नैवेद्यं॥ इदं फलमया देवस्थापितं पुरतस्तव॥ तेन मे सफलावापि भवेज्जन्मनि
 जन्मनि॥ इति फलं॥ पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदले युतं॥ चूर्णं कर्पूरसंयुक्तं गृहापागणनायक॥ नास्या आसीति तां
 बूलं॥ हिरण्यगर्भगर्भस्तं० सप्तास्यासन्निति दक्षिणा॥ गणाधिप नमस्तेस्तु न गजानन॥ लंबोदर नमस्तेस्तु नमस्ते
 त्वांबिकास्तुत॥ एकदंत नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु भवप्रिया॥ स्कंदाय नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु लफलप्रद॥ कपर्दिगणनाथस्य
 सर्वसंपत्प्रार्थिनः॥ यज्ञेनेति पुष्पांजलिः॥ प्रदक्षिणां तु देवेश सर्वकार्येषु सर्वदा॥ कपर्दिगणनाथस्वामी श्रितार्थप्र
 दायक॥ इति प्रदक्षिणा॥ नमस्करोमि देवेश सर्वविघ्नहरो भव॥ शीघ्रं मम वरं देहि परत्र च परां गतिं॥ इति नमस्कारः
 अथ ब्रह्मचारिपूजा॥ अकणान्मुष्टिगणितान् तंडुलान् सवराट्कान्॥ विप्राय बटवे दद्याद्गंधपुष्पावित्ताय च॥ तंडुला
 वैश्वदेवत्यापके नान्नेन शोभना॥ कपर्दिगणनाथोऽसौ प्रीयतां तंडुलैः सदा॥ कथां श्रुत्वा देवमुद्धासयेत्॥ अथ
 कथा॥ कदाचिदुपविष्टश्च पावत्या सह शंकर॥ इति प्राह प्रियां तां किं द्यूतं चारतिरस्ति ते॥ हृदोदरमया जेतुं वोष्ठितं प्र

द्विप्रदायक॥ तस्माद्विरडित्याचमनं॥ अनाथनाथसर्वज्ञगीर्वाणपतिप्रजित॥ स्नानं पंचामृतदेवगृहाण गणनायक॥
आप्यायस्व दधिकावां घृतं मिमिक्षे मधुवाता स्वादुःपवस्व॥ इति पंचामृतस्नानं॥ गंगाजलसमानीतं कृपयामम॥ स्नानं स्वीकु
रुविघ्नेश्वाकपद्मिगणनायक॥ यत्पुरुषेण स्नानं॥ हरिद्वस्त्रद्वयं देवदेवांगवसनोपमं॥ भक्त्या दत्तं गृहाणे शालं चोदरहरात्म
ज॥ तं यज्ञमिति वस्त्रं॥ नानालंकारसंयुक्तं नानारत्नविभूषितं॥ अनेकदिव्याभरणं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ इत्याभरणं॥ रज
तञ्जस्तत्र च काचनं चोत्तरीयकं॥ भालचंद्रनमस्तु गृहाण वरदोभव॥ तस्माद्यज्ञमिति यज्ञोपवीतं॥ गंधकर्पूरसंयुक्तं
दिव्यचंदनमुत्तमं॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठप्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वदुःखं तच्छुच इति गंधं॥ अक्षतान्धवलान्देव
सिद्धगंधर्वसेवित॥ भक्त्या दत्तान् गृहाणे शालं सर्वसिद्धिप्रदायक॥ इत्यक्षतः॥ सुगंधीनिचपुष्पाणि वरसिद्धिप्रदाय
क॥ कपद्मिगणनाथस्य श्वेतपुष्पं ददाम्यहं॥ तस्मादश्वा अजायंतेति पुष्पं॥ अथांगजपूजा॥ कपद्मिगणनाथाय नमः
पादौ पूजयामि॥ गणेशाय॥ जलुनी॥ गणनाथाय॥ उरु॥ मणिक्रीडाय॥ कटिपूजयामि॥ वक्रतुंडाय॥ हस्त्य॥ लंबोद
राय॥ कंठं॥ गजाननाय॥ स्कंदो॥ हेरंबाय॥ हस्तौ॥ विकटाय॥ मुखौ॥ विघ्नराजाय॥ नेत्रे॥ धूम्रवर्णाय॥ शिरः॥ कपर्दिने॥
सर्वांगपूजयामि॥ षडंगैः प्रथमावरणं॥ वक्रतुंडाय॥ एकदंष्ट्राय॥ महोदराय॥ गजाननाय॥ विकटाय॥ विघ्नराजा
य॥ धूम्रवर्णाय॥ इति द्वितीयावरणं॥ ब्रह्मै॥ माहेश्वर्यै॥ कोमार्यै॥ वैष्णव्यै॥ वाराह्यै॥ चामुंडायै॥ महालक्ष्म्यै॥ इत्य

प्रमुवाचसां॥ ममापितस्मिन्सात्येवत्वयादेदीयतेपणः॥ तवकिंकिमपिष्टंतुदास्यामिपरमेश्वर॥ लोकत्रयंवापृच्छस्वकिमन्यै
र्वचनं वृथा॥ पृच्छामियश्चदेतन्मेदातव्यमिति नोच्यते॥ यदित्वया तदानींतुं विश्वासो नास्ति मे त्वयि॥ वाक्यमेवंविधं श्रुत्वा शर्व
सर्वात्मनां बिके॥ न विश्वासयुतं केन शक्यते किंपुनर्मम॥ सोल्लुं वनेन का देवि घृते छासितैव चेत॥ पृणाः कल्प्या क्रियतां
पणोतिष्ठाम्यहं सदा॥ सावसंचित्य पार्वत्यापणमाकल्पयत्ततः॥ त्रिशूलं त्रिदशान् सर्वान्साक्ष्यं च दुरोदरे॥ तस्मिन् कर्म
पातज्जित्वापणमप्यगृहीच्छिव॥ एवं दंडमरुकादीनि तान्यन्याजययत्पृथक्॥ दीनो भूत्वा महो देवो भवान्नीमब्रवीदिति॥ श
ईलं चर्म तन्मध्ये प्रयच्छगिरिजे मम॥ न चैवं वक्तुमुचितं किं देव प्रीतिमन्निह॥ दास्यामि सति किं पृष्ठे पूर्वस्मरस्मि किं नहि॥
अविचिंत्य ब्रवीषित्वा जगदीश रूपानिधे॥ इति कृत्वा कृत्वा पन्नो देव को न्यो यथा मया॥ आद्या द्वादशदिनं देवि न करिष्यामि
भाषणं॥ तथेत्कत्का महादेव त्वरूपां च तिस्रो दधे॥ रक्षरक्ष कृगच्छामि किं जीवनमतः परं॥ इति संचिंत्य सान्वेषु मुद्यानं
प्रत्यपद्यत॥ गिरिजातंत्रवनिता वृद्ध दृष्ट्वा ब्रवीदिति॥ किमर्थं मागतः सर्वा किमेतत्क्रियते धुना॥ कपर्दिगणनायस्य व्रतं कर्तुं
मिहागताः॥ पूजैषा तस्य चेदानीं मस्माभिः श्रूयते कथा॥ किमर्थं तद्भूतं नार्थं युष्माभिः क्रियते वने॥ फलमप्यथ चाना
स्ति पार्वती सहतां प्रति॥ प्रवृद्धे किं त्वया देवि नरै नारीभिरंबिके॥ अस्मीष्टसिद्धिरस्मात्तुल्यते सुवनत्रये॥ मातः कुपित्वा
गतवान्निरूपस्तु मेहेश्वरः॥ तव संदर्शनाद्यैव तत्करिष्ये व्रतोत्तमं॥ व्रतरमैतस्यै किं दानं विधानं कीदृशं मम॥ सर्वा

विविच्यमानासाकथयंतुसुरांगना॥ कालो विधानदानं च व्रतस्याच फलानि च ॥ तत्सर्वं सावधानेन वक्ष्यामि शृणु पार्वती
 स्त्रिया उचुः॥ मूढादिदोषरहिते स चतुर्भानुवासे ॥ मासकार्यं व्रतं सम्यक् गणेशार्पितमानसैः ॥ तैल तांबूल भोगादीन्
 वर्जयित्वा स्नानाप्रिये ॥ मंदवारे तु भुंजीयादेकवारमिमं तथा ॥ प्रातः काले शुचिर्भूत्वा स्नानं कुर्याद्विधानतः ॥ नद्यांतडागैक
 पेवाश्वत्थं शुक्लतिलैः सह ॥ संध्यादिकं यथान्यायं सर्वं निर्वृत्य यत्नतः ॥ अर्चनागारमासाद्य गोमयेनोपलिप्य च ॥ गोचर्ममा
 त्रंतन्मध्ये कुर्याद्विधेन मंडलं ॥ तन्मध्येष्टदलं पद्मं तन्मध्ये गणनायकं ॥ पूजयेत्स्वच्छं कुसुमैर्हरिद्रामिश्रिताक्षतैः ॥ गंगी
 गंगैर्गौगश्च न्यासं कृत्वा ततः परं ॥ मंत्रेणानेन कुसुमैर्देवमाहूय निक्षिपेत् ॥ अथ वा गणनाथस्य प्रतिमामथ पूजयेत् ॥ तत
 स्तद्गतचित्तः सन् ध्यानं कुर्याद्यथाविधिः ॥ एकदंते महाकायं लंबोदरगजाननं ॥ विघ्ननाशकरं देवहेरं वं प्रणमाम्यहं ॥ इमं
 पूजां गृहापोशकपदि गणनायकं ॥ आगच्छेति त्रिरुच्चार्य कुर्यादावाहनादिकं ॥ पुराणमंत्रैरथ वा वेदमंत्रैश्च षोडशं पू
 जयेदुपचारैश्च मूलमंत्रेण वा तथा ॥ ततः प्रकाशकैर्मंत्रैर्गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ इद्रादिलोकपालांश्च पूजयेद्देवसन्निधौ
 लंबोदरं नमस्ते स्तनमस्ते त्वं विकासुत ॥ एकदंतं नमस्ते स्तनमस्ते स्तुतिं प्रदा कपदि गणनाथस्य सर्वसंपत्प्रदायिन ॥
 पूजाप्रकारकथितस्तव तानिः शुचिस्मृते ॥ अकृपानेजलिमिता नृविष्यत्रीहितदुलान् ॥ स्वच्छं नयत्नेन संशोध्य
 तूष्णीं कुर्यान्महेश्वरि ॥ शिवेति पूर्णप्रथमं मानुवारे र्द्धचंद्रवत् ॥ कुर्याद्वितीये संपूर्णं चंद्रवत्पिष्ठाक्षकं ॥ तृतीये पाय

तश्चंद्रोदयोत्तरचंद्रायार्घ्यं दद्यात् ॥ अथ कथामाधातोवाच ॥ अर्जुने नु गते तस्मिन् इन्द्रलोकगिरिप्रति ॥ विषमनसा सुभृ
 दुपदी समचितयत् ॥ अहोकिरीटिनी कर्मसमारब्धं महेश्वर ॥ विघ्नप्रणवमेतद्विबहवः परिपांथिनः ॥ चित्तयित्तेति सादेवी काला
 कलंजगद्गुरु ॥ भर्तुः प्रियं चिकीर्षती सा पृच्छद्विघ्नवारणं ॥ द्रौपद्युवाच ॥ कथयस्व जगन्नाथ व्रतमेकं सुदुर्लभं ॥ यत्कृत्वा या
 तिविघ्नानि विजयस्ते सदा प्रियः ॥ कृष्ण उवाच ॥ एतदेव महाभोगे शंभुः पृच्छविलोमया ॥ यतत्पृष्ठः कच्छपूर्वपार्वत्याशंकरप्रति ॥
 तस्यास्तद्वचं न श्रुत्वा प्राह देवो महेश्वर ॥ श्रुत्वा देविवरारोहे वक्ष्यामि त्वां महेश्वरि ॥ पतिविघ्नवरीत्याह करकारयं चतु
 र्थिकां ॥ पार्वत्युवाच ॥ भगवान् कीदृशी प्रोक्ता चतुर्थी करकाविता ॥ विधानकीदृशी प्रोक्तं केनेयं च प्राकृता ॥ ईश्वरः
 शक्रप्रच्छपुरं ये विद्वज्जलसमाकुले ॥ स्वर्णरूपसमाकीर्णरक्तप्राकारशोभिते ॥ दिव्यनारीजनालोकवशीकृतज
 गत्रये ॥ वेदध्वनिसमायुक्ते स्वर्गादपि मनोहरे ॥ वेदधर्माद्विजास्तत्र वसन् देवो विदांवरः ॥ पत्नी तस्यैव विप्रस्य नाम्नी
 लावनीशुभा ॥ स संजनयामास पुत्रान्सप्तमितौजसः ॥ कन्यावीरवती नाम्नी सर्वलक्षणा संयुता ॥ नीलोत्पलासनय
 नापूर्णदुसहशान्म ॥ ततः काले शुभदिने विधिवच्च द्विजोत्तमः ॥ इदौ वेदाय विदुषे विप्राय विधिपूर्वकं ॥ अत्रोत्तरपुयातस्य
 चक्रे गौर्याः शुभं व्रतं ॥ चतुर्थ्यां कार्तिकस्याथ कृष्णायानुविशेषतः ॥ स्नात्वा सायं तेन काले सर्वान् भक्त्या भावतः ॥
 विलिख्य वरहं च गौरी तस्य तले लिरवेत् ॥ शिवेन विघ्ननाथेन षण्मुखेन समचितं ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्गौरीमंत्रोपनिन

५५

सान्चदद्यादन्नं चतुर्थकं ॥ आनीयाष्टशकं सम्यक् देवं संपूज्य भक्तिः ॥ कल्पितान्नानि विधिवद्वियंते यानि यानि च ॥ तेषां ते
 षामष्टमांशं तस्मै सम्यक् समर्पयेत् ॥ ततः शुद्धाय बटवे दद्यादेकं वराटकं ॥ पुष्पान्वितां तंडुलांश्च धुंजीयाद्रागसंसकं ॥ याक
 मयनये भक्त्या पूजास्ते प्राप्नुवन्ति हि ॥ इत्युक्त्वा भगवती तु स्त्रियो विगतकल्मषाः ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा तदा नीमकरोद्भूतं
 तत्र क्षणाविश्वेशं प्रत्यक्षः समजायत ॥ त्रिलोकनाथदेवेशाकरुणाकरं शंकरं ॥ दीनामनन्यगतिकां भक्तवत्सलपाहिमं ॥
 तुष्टश्च शंकरः प्राह कथमेतत्तया कृतं ॥ कपर्दिगणनाथस्य माहात्म्यात् किं न सिध्यति ॥ व्रतस्यैतस्य माहात्म्यं ज्ञातुं च त
 भवांस्त्वयं ॥ उद्दिश्यागमनं विरक्तशैतद्वतं शिवः ॥ तदा च गरुडारूढः समामत्ये दमब्रवीत् ॥ मदागममिनिमित्तं किं
 किं कृतं वांकरत्वा ॥ मया पिज्ञापनीयं तद्विद्यते ज्ञापयस्विवः ॥ अथैतदकृतविष्णुरुद्दिश्यागमनं विधेः ॥ आगतं स नू
 विधिः शिघ्रं ममाज्ञापय माधव ॥ प्रयोजनं नास्ति विधेस्तदागमनकारणे ॥ एकदंतव्रतं किंतु भवत्येव न संशयः ॥ इ
 द्रागमनमुद्दिश्य तदानीं तेन तत्कृतं ॥ आगत्या सह सा सोपिममाज्ञापय विश्वरूप ॥ हेरंबव्रतमाहात्म्यं द्रष्टुमेव कृतं म
 या ॥ ममापि ज्ञापनीयं तद्विद्यते विधिनेदितं ॥ विक्रमादित्यमुद्दिश्य वज्रीतदकरोच सः ॥ आगत्या हं मनुष्यत्वं इ
 दं मातः किमीप्सितं ॥ कपर्दिहस्तिवदनव्रतमाहात्म्यमीदृशं ॥ इति ज्ञातुं ममाभीष्टमेतच्छ्रुत्वा ब्रवीत् ॥ विधानं तस्य मा

सजयेत् ॥ नमः शिवाये शर्वाण्यै सौभाग्ये संततिं शुभां ॥ प्रयच्छ भक्तियुक्तानां नारीणां हरवल्लभे ॥ तस्यापार्श्वे महादेवविघ्न
नाथं षडननं ॥ पुनः पुष्पाक्षतैर्धूपैरर्चयेच्च शृङ्गकृष्टयकूपकान्नाक्षतसंपन्नासर्वपाङ्कारकाभिराभितथापिष्टक
नैवेद्यं भोज्यं सर्वं न्यवेदयेत् ॥ प्रतीक्षंतीस्त्रियः सर्वाश्चंद्रमर्धपराः स्थिताः ॥ साबालाविकलादीनां क्षुब्ध्या परिपीडिता ॥
निपपातमहीष्टैरुदुर्वाबास्तदा ॥ समाश्वास्य वतां तैस्तु मुखमभ्युक्षवारिणा ॥ तज्जांती चिंतयत्येवमारुरोहमहा
वटं ॥ हस्ते तोलां समात्तं दायज्वलंतीं स्नेहं पंडितां ॥ भगिन्ये दर्शयामास चंद्रव्याजोदितं तदा ॥ तं दृष्ट्वा वर्तिमुत्तरज्यं
बुभुभजे सुमनां तदा ॥ चंद्रोदयदमाज्ञाय अर्घ्यं दत्त्वा विधानतः ॥ तद्दोषेण मृतस्तस्याः पतिर्धर्मश्च दूषिता ॥ पतिं तथा वि
धिं दृष्ट्वा शिवमभ्यर्च्य तपुनः ॥ व्रतं निराजनं चक्रे यावत्संवत्सरोगतः ॥ ततः संवत्सरजातं व्रतं न दत्तं योषितं ॥ पूर्वोक्तेन
विधानेन सापि चक्रे शुभानना ॥ तदा याता शची देवी कन्याभिः परिवारिता ॥ एतदेव व्रतं कर्तुं मागताः स्वर्गलोक
तः ॥ वीरावती तदा आशमगमद्भाग्यतः स्वयं ॥ दृष्ट्वा तां मानुषीं देवीं पप्रच्छ सकलं शची ॥ विरावती तदा एषा प्रोवा
च विनयाविता ॥ अहं पितृगृहं प्राप्तुमृतोयं मे वृत्तिः प्रभु ॥ न जाने कर्मणा कस्य फलं प्राप्तमया धुना ॥ मम भा
ग्यवशादेवि आगता सिमहेष्वरि ॥ अनुगृहीष्वमो मात जीवमाशुपतिं मम ॥ इंद्राण्युवाच ॥ त्वया पितृगृहे प्र

वकुवर्त्या करकाव्रते॥ तथैवार्धस्त्वया दत्तो विना चंद्रोदयं शुभे॥ तेन ते व्रतदोषेण स्वामी लोकांतरं गतः॥ इदानीं कुरुय
 त्वेन करकाव्रतमुत्तमं॥ पति ते जीवयिष्यामि व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ व्यास उवाच॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा व्रतं चक्रे वि
 धानतः॥ प्रसन्नासा भवेद्देवी शक्रस्य प्राणावल्लभा॥ तथा व्रते कृते देवि जले नाशुक्ष्यत तपति॥ जीवस्यामास चंद्राणी
 देववच्च वभूवसः॥ ततश्चागाद्गृहं स्वीयं रे मे सा पतिना सह॥ धनं सान्यं सपुत्रं च दीर्घमायुश्च लब्धवान्॥ त
 स्मात्त्वयापि यत्नेन व्रतमेहि तै धीयतां॥ सूत उवाच॥ द्वैपायनवक्त्रं श्रुत्वा चकार द्रौपदी व्रतं॥ तद्व्रतस्य प्रभावेन जित्वा
 तान् कौरवान् रणे॥ लेभिरे राज्यं मतुलं पुत्रं संपत्करं यशः॥ करकाव्रतसंश्रुणो परिपूर्वमथापि वा॥ ददामि रत्न
 संयुक्तं चिरं जीवतु मे पतिः॥ इति मंत्रेण करकान् प्रदद्याद्विजसत्तमे॥ सुवासिनीभ्यो दत्वा च आदद्यात्ताम्य एव
 वा॥ एवं व्रतं या कुरुते नारी सौभाग्यं काम्यया॥ सौभाग्यं पुत्रपौत्रादिलभते सुखं रंश्रियं॥ इति वामनपु
 राणे करकमद्राचं व्रतं॥ अथ माघशुक्लचतुर्थ्यां गौरीचतुर्थी व्रतं हेमाद्रौ पात्रे॥ उमाचतुर्थ्यां भोषेत्तु शुक्ला
 यां योगिनी गणैः॥ प्रागपक्षयित्वा तुष्टावभूय स्वां सा स्वकैः गुणैः॥ तस्मात्सा तत्र संपूज्या नैरेस्त्रिभिर्विशेषतः॥
 कंदुपुष्पैः प्रयत्नेन सम्यगभक्त्या समाहितैः॥ कुंकुमारुकाभ्यां वरक्तसूत्रैः सकंकणैः॥ रक्तैः पुष्पैस्तथा धूपै

दृश्यैर्बलिभिरेव च ॥ गुडाश्काभ्यां पयसालवणे नाथपाठकैः ॥ पालकं मृदां डमिति हेमाद्रिः ॥ पूज्यास्त्रियश्च विधवास्तथा
 विप्राश्च शोभनाः ॥ सौभाग्यवृद्धये देयं भोक्तव्यं बंधुभिः सह ॥ इति गौरीव्रतं ॥ इति व्रतार्कचतुर्थव्रतानि ॥
 अथ पंचमीव्रतानि ॥ तत्र भाद्रपदशुक्लपंचम्यां ऋषिपंचमीव्रतं ॥ तच्च मध्याह्न्यापिन्यां कार्यं ॥ तथा च माधवीये हा
 रीतः ॥ पूजां व्रतेषु सर्वेषु मध्याह्ने व्यापिनी तिथि रिति दिनद्वये तद्वा प्रावा व्याप्तौ वा पूर्वविद्यायां कार्यं सुगमवाक्यात् ॥
 अथ व्रतविधिः ॥ हेमाद्रौ मदनरत्ने च ब्राह्मे ॥ नभस्ये शुक्लपक्षे तु यावै भवति पंचमी ॥ नद्यादिके तद्वा स्नात्वा कृत्वा नियम
 मेव च ॥ ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्याश्च द्वावापि वरानने ॥ कृत्वा नैमित्तिकं कर्म गत्वा निजमहं पुनः ॥ वेदी सम्यक्
 प्रकुर्वीत गोमये नोपलिप्यतां ॥ रंगवली समा युक्तं श्वेतपुष्पोपशोभितां ॥ तत्र सप्त ऋषीन् दिव्यान् भक्तियुक्तां च
 पूजयेत् ॥ गंधैश्च विविधैः पुष्पैर्धूपदीपैश्च शोभनैः ॥ ततो नैवेद्यसंपन्नमर्घ्यं दद्यात् पुष्पैः फलैः ॥ अर्घ्यं संपन्नं ॥ क
 त्रयप्रोत्रिंशद्विंशतिविधं विश्वामित्रो यगौतमः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठः सप्तैते ऋषयः स्मृताः ॥ गृहं त्वर्घ्यं मया दत्तं तु
 षा भवति मे स्तेदति ॥ एवं पूजां विनिर्वर्त्य ऋषीं ध्यात्वा समाहितः ॥ अनेन विधिना सप्तवर्षाणि व्रतमाचरेत् ॥
 आदौ मध्ये तथा नानां कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ आचार्यान् वरयेत् सप्तवेदवेदांगपारगान् ॥ प्रतिमाः सप्तकुर्वी

तसुवर्णेन स्वशक्तिः॥ जटिलाः साक्षस्त्राश्च कमंडलुसमन्विताः॥ संस्थापकलशेषेतानुमृन्मयेष्वक्रणेषु च॥ स्ना-
 पयेद्विधिवद्भक्त्या पंचामृतैर्यथाविधिः॥ एवं पूजां विनिर्वृत्य अर्घ्यं दद्याद्यथापुरा॥ आचार्यान् प्रक्षयेद्भक्त्या वस्त्रालं-
 कारभूषणैः॥ अनुज्ञया गुरोर्पश्चाद्ब्रह्मणो भयो निवेदयेत्॥ प्रीतिभावसमय्युक्ताप्नो जयित्वा यथाविधिः॥ अनेन
 विधिना सम्यक् व्रतमेतत्समाचरेत्॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं॥ सर्वदानेषु दत्तेषु तदेतद्व्रतचारिणां॥
 १ अथ काथा हेमोद्रौ मदनरत्ने च ब्रह्मांडे॥ सिताश्व उवाच॥ श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि सुहृद्बहूनि च॥ सांप्रतं मे समान-
 श्च व्रतं पापप्रणाशनं॥ ब्रह्मोवाच॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानां मुत्तमं व्रतं॥ ऋषिर्ष्वर्चमिति विख्यातं स-
 र्वपापहरं परं॥ येन वीर्णेन राजेन्द्र नरकं नैव पश्यति॥ अत्रैवोदाहरंती ममिति हासं पुरातनं॥ वैदिशे भद्रं द्विजवर उत्तमो ना-
 मनामतः॥ तस्य भार्या सुशीलेति पतिव्रतपरायणा॥ तस्या अपत्यं युगलं पुत्रो हि सुविभीषणः॥ अधीतवान् स-
 तस्तस्यैव दानं सागपदक्रमात्॥ समानेन कुलेनेन सुता वापि विवाहिता॥ विवाहितैव सा देवा द्वे धव्यप्राप-
 सत्तम॥ सती त्वं पालयंती सा आस्ते निजपितुर्गृहे॥ तस्या दुःखेन संतप्तास्तं संस्थाप्य वेश्मनि॥ गंगातीरवने
 प्राप्त सकलवस्तुया सह॥ स तत्राध्यापयामास शिष्यान् ते दंष्ट्रिजोत्तमः॥ सुता च कुरुते तस्य पितुश्च श्रूयमाणं परं॥ पि-

तुःशुश्रूषणं कृत्वा परिश्रान्ता कदाचन ॥ निशीथे किल संसृता कृमिराशिरजायत ॥ तां ते तथा विधां दृष्ट्वा विवस्त्रां प्रस-
रस्थितां ॥ दिष्ट्या निवेद्या मासुस्तन्मातुः करणास्थिता ॥ न जानीमो वयं किं विदेवी साधी तथा विधा ॥ कृमिराशि मयी
जाता मातः संप्रति दृश्यते ॥ वज्रपातसदृशां तत् श्रुत्वा दिष्ट्युत्तरीरितं ॥ संभ्रातं मनसा शीघ्रं तत्समीपं सुपागता ॥ सा
तां तथा विधां दृष्ट्वा विलपीं कायसदुःखिता ॥ उरश्च ताडयामास सुतं रं मोहमाय च ॥ क्षणेन प्राप्तं चैतन्यमुत्थाप्य
प्रतिमृज्य च ॥ समालभ्य च बाहुभ्यां निन्येतत्पितुरंतिकं ॥ स्वामिन् कथय मे साधी केन दुष्कृतकर्णणा ॥ निशीथे
संप्रसृष्टे यं जायते कृमि संकुला ॥ एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यमभिध्याय न परायणः ॥ ज्ञात्वा निवेद्या मास तस्या प्राज्जगन्म-
चेष्टितं ॥ ऋषिरुवाच ॥ प्रागियं सप्तमे तीते जन्म निब्रह्मणीयं भूत् ॥ नोत्ससारस्वभां देभ्यः संजाता च रजस्वला ॥
अस्यास्तृणाप्यनाते न जायते कृमि वदपुः ॥ रजस्वला यो पापे न युक्ता भवति सानधे ॥ प्रथमे हनि चांडाली द्वितीये
ग्रामस्तकरी ॥ तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे हनि शुध्यति ॥ तथानया सरसी संगे द्रुतं दृष्ट्वा वमानितं ॥ दृष्ट्वैव प्रभावे
न जाता द्विजकुले परे ॥ अवमाना द्रुतस्यास्य कृमिराशि मयी धुना ॥ एतत्ते कारणं सर्वं कारणं दुष्कृतस्य च ॥ सु-
शीलो वाच ॥ दूरीनादपि यस्यास्या द्विप्राणं निर्मलकुले ॥ जन्म युष्य द्विधानं हि जायते ब्रह्म ते जसा ॥ अ-
वसया प्रजायते विग्रहे कृमिराशयः ॥ महाश्चर्यं करेनाथ तद्वत्तं कथयस्व मे ॥ ऋषिरुवाच ॥ सुशीले शृणु

तत्सम्यग्ब्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ येन चीर्णेन सह सा पापाद्दस्मात्प्रमुच्यते ॥ दुःखत्रयाभिघातश्च जातं येन त्रिसं-
 शयः ॥ कल्याणानि विवर्धते संपदश्च निरापदः ॥ नमस्ये शुक्लपक्षे तु यदा भवति पंचमी ॥ नद्यादिषु तदा स्ना-
 नं कृत्वा नियममेव च ॥ विधाय नित्यं कर्माणि गत्वा दारावती मणिल ॥ स्नापयेद्विधिवद्भक्त्या पुनः मंतरैः शु-
 भैः ॥ दारावत्यग्निहोत्रं शाला ॥ चंदनागरु कर्पूरेर्विलिप्य च सुगंधिभिः ॥ पूजयेद्विधेः पुष्पैर्गंधधूपैर्हृदी-
 पकैः ॥ समाच्छाद्य शुभैर्वस्त्रैः सोपवीतैर्यथाविधि ॥ ततो नैवेद्यं संपन्नं मूर्ध्नि दद्यात्पुनः फलेः ॥ अर्घ्यं मंत्रं प्रा-
 गुक्तवे ॥ श्रोतव्यं मिह मारव्या न शाकाहारं प्रकल्पयेत् ॥ स्नातव्यं ब्रह्मचर्येण ऋषिध्या न परायणम् ॥ अनेन
 विधिना सम्यक् ब्रतमेतत्समाचरेत् ॥ तस्य यज्जायते पुण्यं तद्बुधसमाहितः ॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वं त-
 र्येषु यत्फलं ॥ सर्वदानेषु दत्तेषु तदस्य व्रतपारणात् ॥ कुरुते याव्रतं चैतस्मान् नारी सुरवभागिनी ॥ रूपलाव-
 ण्यसंयुक्ता पुत्रपौत्रादिसंयुता ॥ इह लोके सदैव आस्यात्परत्राप्यक्षया गतिः ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन जाति-
 स्मरति पौर्विकी ॥ ॥ इति ब्रह्मांडपुराणे ऋषिपंचमी व्रतं ॥ ॥ अथ शिष्टाचारप्राप्तं व्रतं ॥ मासप-
 क्षाद्युल्लिख्य प्रयाज्ञानसहितान् सप्त ऋषीन् पूजयेत् ॥ तत्र पूजाविधिः ॥ आगच्छंतु महाभागाश्च

ममाज्ञाता जाता तन्मुखेन रजोवेषनिवर्त्य
 सप्तब्रह्मलोके निवाससिद्ध्यर्थं अरुंधती सहितसप्त ऋषिपंचमी व्रतं करि ० तदंग
 लक्ष्मणसप्त ऋषिपंचमी ॥ गणपतिपूजनं यमुनापूजनं ॥ नमिषूज न करि ॥

तुर्वेदस्वरूपिणः॥ यावद्भूतं महं कुर्वन्कृपायां भवतां प्रभो॥ आवाहनं॥ इत्तं ब्रह्मण्यदेवस्य ब्रह्मणं स्तेज उन्नमं॥ सूर्य
कोटिप्रतीकांशं ऋषिबृंहं विचिंतयेत्॥ ध्यानं॥ ऋग्यजुःसामवेदानं स्वरूपेभ्यो नमो नमः॥ पुराणपुरुषेभ्यो हि देवर्षिभ्यो नमो
नमः॥ आसनं॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पाद्यं गृह्णतु भो द्विजाः॥ प्रसादं कुरुतः प्रीता तुष्टाः संतु सदा मम॥ पाद्यं॥ नमस्ये शुक्लं
च म्यामर्चिता ऋषिसत्तमः॥ ६ दहंतु पापं मे सर्वं अर्घ्यं गृह्णतु वै नमः॥ अर्घ्यं॥ लोका नांतुष्टि कर्तारो यूयं सर्वतपोधनाः॥
नमो बोधर्मविज्ञेभ्यो महर्षिभ्यो नमो नमः॥ आचमनं॥ मंदाकिनी गौतमी च यमुना च सरस्वती॥ गौतमी नर्मदा तापी ताप्तिः
स्नानाय माहताः स्नानं॥ सर्वनित्यं तपो निष्ठा ब्रह्मज्ञासत्यवादिनः॥ वस्त्राणि प्रतिगृह्णतु भक्तिदाः संतु मे सदा॥ वस्त्रं॥ यज्ञो
पवीतमंत्रेण यज्ञोपवीतामि॥ कुकुमागरु कर्पूरसुगंधैर्मिश्रितं शुभं॥ गंधाढ्यं चंदनं दिव्यं गृह्णतु ऋषिसत्तमाः॥ चंदनं॥
रजितांकु कुमाद्यैश्च अक्षतास्कसुशोभनाः॥ गृह्णतु मम संतुष्टा प्रसन्ना ऋषिसत्तमाः॥ अक्षताः॥ मालती चंपकादीनि मा
लत्यादीनि वै प्रभो॥ मया हतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां॥ पुष्पं॥ वनस्पतिरसो गंधाढ्यः सुमनोहरः॥ अघ्रेयः
सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां॥ धूपं॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना येजितं मया॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिराप
हं॥ दीपं॥ नानापक्वान्नसंयुक्तं रसेऽपि स मन्त्रितं॥ नैवेद्यमृषयः सर्वं गृह्णतु वसुदायकाः॥ नैवेद्यं॥ लोका नामित्या
चमनं॥ चंदनेन करो द्वर्तनं॥ पूगीफलमिति तांबूलं॥ इदं फलमिति फलं॥ हिरण्यगर्भगर्भस्तु मिति दक्षिणा॥ यानि

कानिच पापानि ति प्रदक्षिणा ॥ एते सप्तर्षयः सर्वे भक्त्या संश्रिता मया ॥ सर्वपापव्यपोहं तु जानतो जानतः कृतं ॥ नमस्करः ॥ वा
 यणं फलसंयुक्तं सद्यतं दक्षिणान्वितं ॥ द्विजवर्याय दास्यामि अतः संपूर्तिहेतवे ॥ भवतः प्रतिग्रहं तु ज्योतिरूपस्तपोधनाः ॥
 वायणं ॥ न्यूनातिरिक्तकर्माणि मया यानि कृतानि च ॥ क्षमधंतानि कर्माणि यस्य सर्वतोपोधनाः ॥ विसर्जनं ॥ युधिष्ठिर उवा
 च ॥ श्रुतमिदं वेदेषु वेशवतामि सुबहुनि च ॥ सांप्रतमिदं चक्षुः श्रुतं पापप्रणाशनं ॥ कृच्छ्र उवाच ॥ अथान्यपि पुराणि द्रष्टुं
 चर्मा कृषिसंज्ञिता ॥ कथयिष्यामि मूलं त्वानारी पापात्प्रमुच्यते ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कीदृशी पंचमी कृच्छ्र कथं च कृषिसं
 ज्ञिता ॥ पातकान्मुच्यते यस्मान्नारी यदुकुलोद्भव ॥ पापानि च बहुन्यत्र विद्यंतं किल केशव ॥ कृत्यामभ्युपेक्ष्य च म्यां नारी क
 स्मात्प्रमुच्यते ॥ कृच्छ्र उवाच ॥ अज्ञाना ज्ञानतो वापि यास्त्री जातारजस्वला ॥ दुष्टा स्पृशति भ्रातृनि गृहकर्मणि संस्मिता ॥
 प्राप्नोति सा महापापं सर्वानारी रजस्वला ॥ शृणुष्व कारणं यस्माद्दर्जनीयारजस्वला ॥ प्रोत्सार्या गृहं तश्चापि चतुर्वर्ण्य
 नमरत ॥ ब्रह्महत्यां पुरा शकौ हन्तं हत्या समाप्तवान् ॥ तया वैराजशाईल व्रीहि तो वृत्रसूदनः ॥ ब्रह्माणं समुपागच्छा
 त्मनःशुद्धिकारणात् ॥ शुद्धिं शक्रस्य राजेन्द्र प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ विभज्य ब्रह्महत्यां तु चतुर्धा च चतुर्मुखः ॥ प्राक्षिपद्वा
 जशाईल चतुस्त्राणेषु वैतरा ॥ बह्वेः प्रथमजाता सुज्वाला सुवनदीषु च ॥ पर्वतेषु च राजेन्द्र नारी रजसि पार्थिव ॥
 अतो रजस्वला नारी प्रोत्सार्या च प्रयत्नतः ॥ ब्रह्मणः शासनात्पार्थ चतुर्वर्णं न स र्देहा ॥ प्रथमे हनि चंडाणि द्वितीये

लि

ब्रह्मघातकी॥ तृतीये रजकी प्रोक्ता वतुर्थे हनिशुद्धि॥ अज्ञानात्ज्ञानतो वापि ज्ञानं संसर्गपातकं॥ तत्पापसंहाया र्थाहिका
 र्ये यमविपक्षमी॥ सर्वपापप्रशमनी सर्वपाद्रवनाशिनी॥ ब्रह्मक्षत्रियविद्वद्भिरस्त्रीभिः कार्याविशेषतः॥ क्लृप्तवाच॥ अ
 थान्यदपि राजेन्द्रप्रवक्ष्यामि कथांतरं॥ पुराकृतयुगे राजेन्द्रविदर्भायां बभूवह॥ श्येनजिन्नाम राजा र्बिश्चतुर्वर्गानुपालकः॥
 तस्य देशे वसेद्विप्रो वेदवेदांगपारगः॥ सुमित्रो नाम राजेन्द्रसर्वभूतहिते रतः॥ कृषि वृत्त्या समासीने कुटुंबपरिपालकः॥ त
 स्य भार्या सुसाध्वी च पतिशुश्रूषणे रता॥ जयश्रीनाम विख्याता बड्ढ भृत्य सुहृज्जना॥ क्षेत्रादिषु रता साध्वी व्याकुली कृतमा
 नसा॥ एकदा सात्मनः प्राप्तमृतु कालं व्यलोकयत्॥ रजस्वलापि सा राजानुग्रह कर्मचकार ह॥ भांडानि सा स्पृशद्वा जन्
 त्रतौ प्राप्ते पिभामिनी॥ कालेन बड्ढा साध्वी पंचत्व मगं तदा॥ तस्या भर्तापि विप्रो सौ कालधर्ममुपेयि वात्॥ एवं तौ दंप
 ती राजन्सकर्म वश गौतमैदा॥ भार्या तस्य जयश्री सा साक्षात्संपर्क दोषतः॥ शुनियोनि मनु प्राप्ता सुमित्रोपि नेश्वर
 तस्याः संपर्क दोषेण बलिवर्दो बभूवह॥ तदोषेण महाराज दुर्गतिं तौ गतौ तदा॥ सुमित्रस्य च पुत्रो भूत् पितृशुश्रूष
 णो रतः॥ भार्या चंद्रवती प्राह सुमतिश्रद्धया दितः॥ आद्यसंवत्सरे दिनं पितुर्मे चारुहा सिनी॥ भोजनीयामया विप्रापाक
 शुद्धिर्विधीयतां॥ तया कृता पाकशुद्धिः सुमते भर्तुराज्ञया॥ मुक्तपायस भांडे स्यात्सर्वे नगरं ततः॥ दृष्ट्वा ब्रह्मवधाद्भी

स्मि

१

सु

त्वाशुनीभांडानिसासृशत्॥ द्विजभार्याचतां दृष्ट्वा उल्लेखेन जघानतां॥ भोजिताब्रह्मणास्तत्र आदं कृत्वा प्रयत्नतः॥ ततो भुक्ते
षु विप्रेषु नो छिष्टं तु ददौ बहिः॥ द्वारस्थया तया शून्या उपवासस्तदा भवत्॥ ततो राज्यां प्रवृत्तायां सा शूनी क्षुधिता नृप॥ बेली
वर्दमुपागत्य भर्तारमिदमब्रवीत्॥ बुभुक्षिताद्यथा नाथाहं न दत्तं भोजनं तु मे॥ ग्रासादिकंच न लभेक्षु धामां बाध्यते बला
त्॥ अन्यस्मिन् दिवसे पुत्रो मम लेह्यं तदा त्यसौ॥ अद्य मद्यं किमप्येष उच्छिष्टमपि नो ददौ॥ पायसान्ते पपाताद्यगरलं सर्प
संप्रवृत्तं॥ मया विचिंत्य मनसा मरिष्यंति द्विजोत्तमाः॥ संस्पृष्टं पायसं रोषात्तया हंताडिता भृशं॥ दुःखितं ते न गात्रं मे कटिर्भ
ग्नो करोमि किं॥ ततः प्रहस्य वैदर्भीर्ताभेदे ते पापसंग्रहात्॥ किं करोमि ह्यशक्तस्तु भारवाहत्वमागतः॥ आद्याहमात्मजक्षे
त्रे वाहितः सकलं दिनं॥ मारितश्चात्मजे नेहं मुरवं बध्वा बुभुक्षितः॥ इथा आदं कृतं तेन जाताद्यममकष्टता॥ क्लृप्त उवा
तयोः संवादि तोरेवं मातापित्रोश्च भारत॥ श्रुत्वा पुत्रस्तदा वाक्यं यदुक्तं च तथोभये॥ मातापित्रोस्तु राजेंद्र तदासौ प्रसि
तो वनं॥ स्नातुमिच्छामि कष्टं वै मातापित्रोश्च भारत॥ तत्र गत्वा ज्ञानवृद्धान् ऋषीन् सप्तवनश्रितान्॥ प्रणिपत्या ब्रवीद्वा
क्यं हि तैश्चैव तदा तयोः॥ सुमतिरुवाच॥ कथय ध्वं ब्रह्मर्षयः प्रश्नमेतं समाहिताः॥ केन कर्म विपाकेन पितरौ मे तपो
धनाः॥ इमा मवस्थां संप्राप्तौ मोक्षेते पातकात्कथं॥ ऋषय उचुः॥ तव मातापुत्रा विप्रस्यंहे बालभावावतः॥ प्राप्तं

ऋतुं विदितानुसंपर्कमकरोद्भिज्ज॥ तेन कर्मविपाकेन शुनीयोनिमुपागता॥ पिता च स्पर्शदोषेण बलिवर्दी बभूव ह॥ एतयोर्मु
क्तिकामार्थं कुरुत्वमृषिपंचमी॥ भार्यया सह विप्रेन्द्रमृषीन्संश्रज्ययत्नतः॥ आचरस्व व्रतं तत्र सप्त वर्षं द्विजोत्तम॥ अंते चोद्य
पनं कुर्याद्विशालं विवर्जितः॥ शाकहारस्तु कर्तव्यः स्यात्माकाहार एव वा॥ नीवारैर्वापि कर्तव्यं कृष्टपच्यनभैश्च येत्॥ प्राप्ते
मादृपदे मासि शुक्लपक्षस्य पंचमी॥ तस्यां मध्याह्नसमये नद्यादौ विमले जले॥ कृत्वा पामार्गं दृष्ट्वा दंतधावनमादितः
आयुर्वलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवस्तु निच॥ ब्रह्म प्रजां च मेधां च त्वत्तो देहि वनस्पते॥ संप्रार्थ्य ते नमंत्रेण कुर्याद्दे दंतधावनं॥
मुखदुर्गंधिनाशा यदंतानां च विशुद्धये॥ क्षीवनाय च गात्राणां कुर्वेद्दे दंतधावनं॥ अनेन दंतान्संशोध्य स्नायान्मृत
स्नानपूर्वकं॥ तिलामलककल्केन केशान्संशोध्य यत्नतः॥ परिधाय नवैशुद्धे काससीसुसमाहितः॥ व्रतेन ऋषिपंचम्यां
कृते नैवं द्विजोत्तम॥ ऋतुसंपर्कजो दोषः क्षयं याति न संशयः॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ तद्धुत्वा सुमतिर्वाक्यं परमं ऋषिभाषि
तं॥ गृहमेत्यव्रतं च केसभार्यः श्रद्धया चितः॥ व्रतं तु ऋषिपंचम्यां सर्वपापप्रणाशनं॥ कृत्वा सर्वयथोक्तं च मातापि
त्रैः फलं ददौ॥ व्रतपुण्यप्रसादेन माता तस्य श्वयोनि तः॥ मुक्ता नृपतिशार्दूलविमानवरसंस्थिता॥ दिव्यांबरध
रा स्थित्वा गता स्वर्गं च भारत॥ पितापि सोमतो गच्छत्सुमतेः पशुयोनि तः॥ स्वर्गं प्राप्तौ महाराज व्रतस्यास्य प्रसा

वतः॥ कायिकं वाचकं वापि मानसं यच्च दुष्कृतं॥ तत्सर्वं विनिर्दिष्टं यथांति व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ यस्य यज्जायते पुण्यं त
 क्षुण्णेषु द्विजोत्तम॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं तक्षुण्णेषु द्विजोत्तम॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं॥ सर्वदानेषु दत्तेषु
 तदेतद्व्रतचारणात्॥ कुरुते याव्रतं नारी सा भवेत्सुखभोगिनि॥ कूपलवण्ययुक्ता च पुत्रपौत्रादिसंयुता॥ इह लोकसौदेवास्या
 परचेच परागतिं॥ एतत्ते कथितं राजन् व्रतानां मुत्तमं व्रतं॥ सर्वसंपत्तये चैव नारीणां पापनाशनं॥ धनं यशश्च स्वर्गं च
 पुत्रानपि युधिष्ठिर॥ पठतां शृण्वतां चापि सर्वपापप्रणाशनं॥ ॥ इति श्रीमविष्णोत्तरपुराणोक्तं ऋषिपंचमीव्रतक
 था॥ अथोद्यापनं॥ युधिष्ठिर उवाच॥ पूर्वस्मिन् दिवसे कुर्याद्देकप्राक्तिसमाहितः॥ उच्यते देशो समालिप्तः॥ ॥ ६१ ॥
 सर्वतो भद्रमेतत्॥ अब्रूणं सजलं कुसंताम्रमृन्मयमेव च॥ संस्थाप्य वस्त्रं संवीतं कंठदेशे सुशोभनं॥ पंचरत्नस
 मायुक्तं फलगंधाक्षतैर्युतं॥ सहिरण्यं समाच्छाद्य ताम्रेण पटलेन वै॥ वंशमृन्मयपात्रेण यवपूषेन चैव हि॥ उग्राब्जा
 दये तद्विलेपितं लिरवदष्टदलतथा॥ सौवर्ण्यप्रतिमां कार्यां ऋषीणां भावितात्मनः॥ पलेन वा तदर्धेन तदर्धाधेन वा
 पुनः॥ शक्त्या वा कारयेत्तत्र विनशाख्यविवर्जितः॥ वितानं पंचवर्णं च फलयुष्यं समन्वितं॥ बध्नीयादुपरि श्रीमत्सं
 भारान् संविधाय च॥ मध्याह्ने पूजयेद्भक्त्या ऋषीन् अर्घ्या समाच्यतः॥ कश्यपोऽत्र परदाजो विश्वामित्रो यगौ

तमः॥ अमदग्निर्वसिष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती॥ मंत्रेणानेन राजेन्द्र कृत्वा पूजां समाहितः॥ राजौजागरणं कुर्यात्पुण्यं
वणादिभिः॥ कृतनित्यक्रियः प्रातर्जुह्यातिलसर्पिषा॥ वैदिकेऽपि पौराण्यैः अधिकारान्मनुसारतः॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा शत
मष्टोत्तरं तु वा॥ पुनः पूजां ततः कृत्वा गुह्यं सं पूजयेद्ब्रती॥ स्वर्णं गुह्यं वा सोमं भिः कुंडलासनना जनैः॥ दद्यादेकां सवत्सां
च गुरवे गां पयस्विनीं॥ पूजयेद्दत्तिजः सप्त वा सोमं भिर्दक्षिणादिभिः॥ कलशाश्च पवित्रादी न दद्यातेभ्यः सुभाकितः॥ अ
चार्यं च सपत्नीकं प्रणिपत्य क्षमापयेत्॥ भोजयेद्ब्राह्मणं भक्त्या दीनानाथं च तर्पयेत्॥ सोपस्करातां प्रतिमां माचार्या
यनिवेदयेत्॥ लब्धानुज्ञातुं भुंजीत इष्टैर्बन्धुजनैः सह॥ उद्यापनविधिः प्रोक्तः सर्वत्रायं फलार्थिनां॥ एवं यः कुरुते भूष
उद्यापनविधिं परं॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो स्वर्गलोके महीयते॥ इह लोके चिरं कालं भर्त्रा सह दुःखं विस्मृता॥ पुत्रपौत्रैः प
रिव ताभुक्ता भोगान्मनोहरान्॥ निःपाप सुभगानित्यं लभते चाक्षयां गतिं॥ ॥ इति सोद्यापनमृषिपञ्चमीव्रतं॥
अस्यामेव नागपञ्चमीव्रतं हेमाद्रौ प्रभासं रवंडे॥ ईश्वर उवाच॥ मासि भद्रपदे वापि कुक्कुरपक्षे तु पञ्चमी॥ सा तु पुण्य
तमा प्रोक्ता देवानामपि दुर्लभा॥ कुर्याद्वा दश वर्षे स्तु पञ्चम्यां च वरानने॥ चतुर्थ्यां मेकभक्तं तु तस्या नक्तं प्रकीर्तितं॥
भूरिचंद्रमयं नाथवाकालधौतजं॥ कलधौजै तजं सुवर्णं॥ कृत्वा हारमयं वापि अथ वामं नमयं प्रिये॥ पञ्चम्यां मर्चये

द्रुत्यानागपंचकसंस्तुतं॥ करवीरैः शतपत्रैश्चर्जाती पुष्पैश्च पद्मकैः॥ अंनंतवस्तु किं बोधं पद्मकं बलमेव च॥ तथा क
 र्ति कं नागं नागमश्च तं तथा॥ धृतराष्ट्रं शंख फालं कालीयं तक्षकं तथा॥ पिंगलं च महानागं मासि मासि प्रकीर्तितः॥
 अतस्यांते पारणं स्यात्॥ ह्रीरैर्ब्राह्मणभोजनं॥ सुवर्णभारनिष्पन्नं नागं दद्याच्च गंतया॥ तथा वस्त्राणि देयानि व्यात्या
 यामितैस्तेजसे॥ एवं संपूजयेन्नागान् सदा भक्त्या समन्वितः॥ विशेषतस्तु पंचम्यां प्रयसा पायसेन वेति॥ ॥ इति
 प्रभासरवंडे नागपंचमीव्रतं॥ ॥ हेमाद्रौ भविष्योत्तरे॥ नागदहौ नरो राजन् प्राप्य मृत्युं व्रजत्यधः॥ अधोगता भवेत्
 निर्विषानात्र संशयः॥ शतानीक उवाच॥ ॥ नागदहः पितायस्य भ्राता बह्वहितापि वा॥ माता पित्रोश्च वा भाया
 कर्तव्यं तद्वदस्वमे॥ मोक्षाय तस्य विप्रेन्द्रदानं व्रतमुपोषितं॥ ब्रूहि मे द्विज शार्दूल येन तद्वै करोम्यहं॥ सुमंत उ
 वाच॥ उपोष्या पंचमीसम्यक् नागानां बलिबध्नी॥ उमेकमेकं यावच्च विधानं शृणु भारत॥ उपोष्येति
 दिवा भोजनाभावतस्तस्यामुक्तमित्यग्रे नक्तोक्तेः॥ मुमेका संवत्सरः॥ मासि भाद्रपदे राजन्॥ इरुक्लपश्चेत्तु पं
 चमी॥ सापि पुण्ये तमाप्रोक्ता ग्राह्यास्वौ गतिकाम्यया॥ चतुर्थ्या मेकभक्तं च तस्यां नक्तं प्रकीर्तितं॥ तस्यां
 पंचम्यां॥ कुर्याच्च द्रुमसं नागं मथ बालधौ तजं॥ हेमं रौप्यं चेत्यर्थः॥ अथ दारुमयं भव्यं मृन्मयं वा शक्तिः॥

पंचम्यामर्चयेद्भक्त्या नागं पंचफलं तथा ॥ करवीरैस्तथा पद्मैर्जातीपुष्पैः सुगंधिभिः ॥ गंधपुष्पैः सनैवेद्यैः स्नाप्य स्त्री
रादिभिर्नृप ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् घृतपायसमोदकैः ॥ अनंतवासुकिं शंखं पद्मकंबलमेव च ॥ ततः कूर्कोटकं ना
गं नागमभ्युत्तरं नृप ॥ धृत राष्ट्रं शंखं वपालं कालीयं तक्षकं तथा ॥ पिंगलं च तथा नागं मासि मासिकमाद्यजेत् ॥ पूजयि
प्रयत्नेन पंचम्यां नक्तुं भवेत् ॥ एवं द्वादशकृतैव मासि भाद्रपदे नृप ॥ वत्सरांते यथा कृत्या महाभोज्यं तु कारयेत् ॥ ब्रा
ह्मणानां यतीनां च नागानुद्दिश्य भक्तिः ॥ इति हासविदे नागं कांचनं रत्नचित्रितं ॥ गां च दद्यात्सवत्सां वै सर्वे परस्पर
संयुतं ॥ दानकाले पठेद्देतत्तमरं नारायणं विभुं ॥ सर्वगं सर्वधातारं मनंतं मपराजितं ॥ ये केचिन्मे कुले सार्धं दृष्ट्वा प्रा
प्ता ह्यधोगतिं ॥ व्रतदानेन गोविंदमुत्तमं भवन्तु ते ॥ इत्युच्चार्य क्षौतेर्भुक्तं सितचंदनमिश्रितं ॥ वासुदेवाकृतो भूय
तो यतो येन नृपि पेत ॥ अनेन विधिना सर्वे ये मरिष्यंति वामृताः ॥ तर्पतस्ते भिया स्यंति स्वर्गतिं नृपसप्ततमं ॥ कृ
त्वा सर्वान् समुद्यत्कुलजान् कुलनंदनं ॥ प्रयातु विष्णुसनिध्यं सव्यभानेऽश्वरोगणैः ॥ विज्ञातव्यविहीनाय स
र्वमेतत्फलं लभेत् ॥ नक्तो न भक्तिसाहिताः सितपंचमीषु ये पूजयन्ति सुभगास्तु सुमोपहारैः ॥ तेषां गृहेषु भयदा

हि भवन्ति सर्पान्विता मणिमयैर्विभाषितांगः॥ ॥ इति नागदष्टमीपंचमीव्रतं॥ ॥ अथाश्विनशुक्लपंचम्या
मुपांगललिताव्रतं॥ तत्र दक्षिणात्यशिष्टाचार एव मानं॥ अत्र पूजैव प्रधानं॥ तत्तु जपान्निजगृहे परामृक्षिमवाप्स्यसी
तिकथायां पूजायाः फलसंघातः॥ फलवत्संनिधावफलं तदंगमिति न्यायेन जागरणवायणादानवकादिभक्षणदेस्त
दंगत्वं तत्तत्पूजनं मध्याह्नव्यापिन्याकार्यं॥ पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनीतिधिरिति माधवीयेहारीतोक्तेदि
नद्वियेन द्वाप्तावव्याप्नोवापूर्वायुगभूतानामिति वाक्यात्॥ एतेन जागरणमंगं॥ भुक्ता जागरणेन क्वचंद्राद्यर्थ
व्रते तथा॥ ताराव्रतेषु सर्वेषु रात्रियोगो विशिष्यत इति हेमाद्रिलिरिव तत्त्वनाद्रात्रिव्यापिनी ग्राह्येति कस्यचिदु
क्तिरुपेक्षणीया॥ अंगानुरोधेन निर्णयस्य काप्यदृष्टत्वात्॥ वचनं तु जागरणप्रधानं के सावकाक्षमिति॥ अ
थ व्रतविधिः॥ आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य पुत्रधनविद्यारोगनिर्मुक्तिसुखगोजयपुष्ट्यादिकाम
स्वीत्वे धन्यकामः उपांगलिलिता प्रीत्यर्थं यथामीलितोपचारैः उपांगलिलि पूजनमहं करिष्ये॥ इति संक
ल्प्य पूजां कुर्यात्॥ अथ पूजाविधानं च कुर्मा देकाग्रमानसः॥ सो वण्प्रतिमो कृत्वा शक्त्या मंत्रैः प्रपूज्य

येत् ॥ नीलकौशेयवसनां हेमाभां कमलासनां ॥ भक्तानां वरदानित्यं लिलिनां चिंतयाम्यहं ॥ ध्यानं ॥ निजासने
 स्वपुत्रैश्चासहिते भक्तवत्सले ॥ उपांगललिते मातर्देहि मे व्रतकर्मणि ॥ आगच्छललिते देवी सर्वसंपत्तिदायिनी ॥ या
 वद्व्रतं समाप्येतावत्वं सन्निधौ भवेत्यावाहनं ॥ हिरण्यवर्णा ॥ कर्तस्वरमयं देवी नाना मणिगणार्चितं ॥ अनेन व्रत्ति सं
 युक्तं आसनं प्रतिगृह्यतां ॥ तामुश्रावह इत्यासनं ॥ गंगादि सर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया हतं ॥ तोयमेतत्सुरवस्पर्शपाद्या
 र्थं प्रतिगृह्यतां ॥ अश्वत्थार्थमिति पाद्यं ॥ निधानं सर्वरत्नानां त्वमनर्घ्यगुणहृदि ॥ त्वयापि भक्त्या ललिते गृहाणा
 र्घ्यं नमोस्तुते ॥ कां सोस्मितामित्यर्घ्यं ॥ पादलेखी रक्त्तपूरसुरभिः स्वादुसीतलं ॥ तोयमाचमनीयार्थं ललिते प्र
 तिगृह्यतां ॥ चंद्राप्रभासामित्याचमनं ॥ पंचामृतं मयानीतं पयोदधिघृतं च वै ॥ शर्करामधुसंयुक्तं स्नानार्थं प्रति
 गृह्यतां ॥ पंचामृतं ॥ मंदाकिन्याः समानीतं हेमांभोरुहवासितं ॥ स्नानाय ते मया भक्त्या गांगेस्वीक्रियतां जलं ॥
 अदित्यवर्णमिति स्नानं ॥ सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे ॥ मयोपपादिते तुभ्यं वामसि प्रतिगृ
 ह्यतां ॥ उपेतुमामिति वस्त्रं ॥ मलयचलसंभूतं घनसारं मनोहरं ॥ हृदयानंदं चारुश्चंदनं प्रतिगृह्यतां ॥ हि
 क्षिप्तिपासेति चंदनं ॥ अक्षताविमलाः शुद्धामुक्तामणिसमप्रभाः ॥ भूषणार्थं मया दत्ता देहि मे निर्मलाधिवं ॥

गंधद्वारामित्यक्षताः॥मालतीकेतकीजांतीतुलसीचंपकानिच॥मयाहृतानिपुष्पाणिहृजार्थेप्रतिगृह्यतां॥मनसः
 कामेतिपुष्पं॥अथपुष्पैःप्रत्यंगपुजा॥उपांगललितायेनमः॥पादोपूजयामि॥भावान्यैःगुल्फैःसिंहेश्वर्यैः
 कुक्षिःशिवायैःहृदयं॥वागीश्वर्यैःनमः॥स्कंधैःमहादेव्यैःबाहूःप्रकृतिभद्रा॥करोपूजयामि॥पद्मिन्यैःकं
 ठं॥सरस्वत्यैःनमः॥मुखं॥पद्मेकैःसरवासिन्यैःनासिकायां॥महिषमर्दिन्यैःनेत्रे॥लक्ष्म्यैःकण्ठे॥भवान्यैः
 ललाटे॥विध्यवासिन्यैःशिरः॥सिंहाहिन्यैःसर्वांगपूज॥देवदुमरसोद्भूतःकालागरसमन्वितः॥आधीय
 नांमयाधूपोभवानीप्रतिणतर्पण॥कर्दमेनेतिधूपं॥चक्षुदंसर्वलोकानांतिमिरस्यनिवारणं॥आर्तिक्यं क
 ल्पितंभक्त्याग्रहाणपरमेश्वरी॥आपस्त्रजंत्वितिदीपं॥मोदकापूपलड्डकवटकोदुंबरादिभिः॥सद्यंतपात
 यसेनान्ननैवेद्यंप्रतिगृह्यतां॥आद्रांपुष्करिणीमिति नैवेद्यं॥आचमनं॥मलयाचलसंभूतंकर्पूरेपास
 मन्वितं॥करोद्वर्तनकंचारुग्रहाणपरमेश्वरि॥कर्पूरैःलालवंगगदितांबूलदलसंयुतं॥कमुकस्यफलं
 तुभ्यंतांबूलंप्रतिगृह्यतां॥आर्द्रायःकरणीयष्टीतितांबूलं॥इदंफलमितिफलं॥हिरण्यगर्भमितिदक्षिणां॥
 चेद्रादित्यौचधरणीविद्युदग्निस्तथैवच॥त्वमेवसर्वज्योतीषीआर्तिक्यंप्रतिगृह्यतां॥नीरांजनं॥उ

उपांगललिते मात नमस्ते विध्यवासिनि ॥ दुर्गे देवि नमस्तुभ्यं नमस्ते विश्वरूपिणी ॥ पुष्पांजलिः ॥ अथ दूर्वांकुरा
न्नाग्रान् चत्वारिंशत्तथाष्टभिः ॥ अधिकान् हस्त आदाय मंत्रमेतं जपेद्बुधः ॥ ब्रह्मप्ररोहासततं ममृता हरितालिम् ॥
यथेयं ललिते मातस्तथा मे सुर्मनोरथाः ॥ इति दूर्वा मंत्रः ॥ इत्थं क्वा पूजयेद्देवीमेव विधानमः ॥ मंत्रेणानेना
ष्टचत्वारिंशत्कृतस्तु समाचरेत् ॥ प्रदक्षिणानमस्कारः ॥ अथ वाणकमादाय वटकोदुंबरादिभिः ॥ कइत्यादि
क मंत्रेण आचार्याय निवेदयेत् ॥ पक्वान् फल संयुक्तं सघृतं दक्षिणावितं ॥ द्विजवर्याय दद्यात्सामि व्रतसंपूर्ण
हेतवे ॥ उपांगललिता देव्या व्रतसंपूर्ण हेतवे ॥ वाणकं द्विजवर्याय सहिरण्यं दद्यात्सह ॥ इति वायनमंत्रः
ततः कथां समाकर्ष्य वाणकान्नस्य संख्यया ॥ स्वयमेव तदेवान्नं वाग्यतः सह बांधवैः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्या
न्त्य गीतादिमंगलैः ॥ प्रभाते पूजयेद्देवी ततः कुर्याद्विसर्जनं ॥ सवाहना शक्तियुक्ता वरदा पूजिता मया ॥ मा
तर्मा मनुग्रहाद्यं गम्यतां निजमंदिरं ॥ इति पूजा ॥ ॥ अथ कथा ॥ ॥ पुरा कैलासशिखरे सुस्वा
सीनं देविक्रमा ॥ आख्यातानि सुपण्यानि श्रुतानि त्वत्प्रसादतः ॥ कथास्त इदं देवप्रसूता भूरिभूतया ॥
नक्षत्रमधिगताः पायं पायं सुधामिव ॥ शुश्रूषको वयं देव्या व्रतं कृतं यत्स्वनः ॥ मनो निलक्षितार्थायै नोसि
कुमुदकं ॥ पञ्च घृः परमप्रीत्या मुनयो दययानृणां ॥

धिर्यस्मिन्नकृतो भवेत् ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधुष्टं महादेव्या महात्म्यं मुनिपुंगवाः ॥ तस्मिन् सर्वविधानेन तद्वृणु
 ध्वं जगद्धितं ॥ भृगुक्षेत्रे किंचिदपुराविप्रो भूद्रौ तमा मिधः ॥ श्रुतिरंभे पुराणो धनी च बहु बांधवः ॥ अनपत्यस्य
 तस्याथ जज्ञाते जरतः सुतौ ॥ श्रीपतिर्गोपतिश्चैव नाम नीविदधी तयोः ॥ अचिरैव कालेन पंचत्वमगमद्विजः ॥ तौ
 तु बालौ धनं बंधून् हित्वा साधर्मचारिणी ॥ सती विवेश दहनं स्वर्गं त्वं पतिना सह ॥ अथ तद्वाधवाः सर्वहाकष्ट
 मिति चक्रुः ॥ निंदतो दुःखिताश्च क्रुस्तं क्रियां परलौकिकीं ॥ अथ तस्य सपत्नो भूद्रा तासजगृहे धनं ॥ आक्रो
 शं तौ च तौ गेहं निजमा नीयदुर्मनाः ॥ नास्ति चेकं धनं सर्वं ताभ्यां किंचिन्त वेददौ ॥ ततो मौः ॥ श्रीधरो बालौ
 बंधुभिः कथितं वसु ॥ यया चतुः पितृव्यं तं देहिने द्रविणं हितम् ॥ सता दूचे गतं द्रव्यं युवां केन प्रतारितौ ॥ नि
 र्गृतां मम गृहादित्यादि प्रसंबु ॥ तौ तद्वचोभिनिर्विहो बालौ श्रीपतिगोपती ॥ बभाषतुर्मिथः कष्टं
 गहो पितृहीनता ॥ यावो देशांतरं यत्र स्वजनो नास्ति कश्चन ॥ अनाभाष्यै वसुहृदो जग्मतुर्दिशमुत्तरां ॥
 भिक्षाचारौ बहून् देशान् वनानि सरितो गिरीन् ॥ समतिक्रम्य ययतुर्विशालां नामतः पुरीं ॥ कासार
 मीदृशं चुक्राते ततो स्य सनिधौ शुभं ॥ पुंडरीकवनाकीर्णं रक्तसंध्याविभूषितं ॥ संध्यावकपिशं चास
 यथा तारु कितं नमः ॥ आंतो पथि गतौ बालौ क्षणं विश्रांते ततः ॥ आचम्याश्च शिरंतो यं समुत्तु अयथा

म्य

ति
न

विधि॥ गताध्वरेवदौ विप्राग्र्यौ पुरी प्राविशतां ततः॥ द्वितीयं चतुष्पथं युतं चारुगोपुरमंडितं॥ देवतागाररुचिसंसाध
 राविराजितं॥ नानावीथीरतिक्रम्य विप्रावासमवापतु॥ कस्येचित्त्वथ विप्रस्य शुषिपासाद्वितौ गृहं॥ इयत्तुर्व
 दिकायां तावुप विष्टौ श्रमातुरौ॥ स्वामी ततोस्य गेहस्य विवेक इति विश्रुतः॥ आयांतौ वैश्वदेवांते सदृशं तिथी
 द्विजौ॥ अनाष्टुत्तथाशीलतथाचकुलनामनी॥ ऋषिवत्सु जयामास स्मरन् धर्मसनात्तनं॥ अतिथी भोजया
 मास सदन्नं संहतात्मना॥ तौ ब्रह्मचारिणौ विप्रौ सपयंति विलोक्य च॥ देवबन्धुपरित्यागरवेदमुज्ञौ बभूवतुः॥
 अथाष्टुत्तुलपलुस्तौ क्रौंचांकुत अगतौ॥ किमर्थं मल्यवयसौ निर्गतौ स्वगृहादिति॥ तद्विवेकस्य वचनमाक
 ण्य श्रीपतिस्तदा॥ अनुपूर्व्येण स कलं वृतांतं समभाषत॥ पितृहीनौ चेतौ ज्ञात्वा त्यक्तौ बन्धुजनेष्विवा॥ आश्वा
 स्य रक्षापयामास स्वगृहे बकुवासरं॥ प्रचक्रमेथ शिष्ये श्वसहाध्यापयितुं श्रुतं॥ बभूवतुश्चेतौ बालौ गुरुश्रु
 त् श्रवणे रतौ॥ गुरोर्गेहे तैर्वसितौ रागतानिर्मलाशरत्नं॥ फलपत्रविशालाक्षी प्रसन्नं दुःखभानना॥ तस्यां सवि
 ष्यमाचार्यं चरंतं व्रतमुत्तमं॥ पप्रच्छ तु भो किमिदं आवाभ्यामिति कथ्यतां॥ ताभ्यामेवं कृते प्रश्ने विवेक इदम

नि

नि

क्तो

न

ब्रवीत् ॥ विवेक उवाच ॥ उपांगललितादेव्या व्रतं देवर्षिप्रतजितं ॥ सर्वकामप्रदं नृणां मस्मात्तुः समुपास्यते ॥ विद्याका
मेन कर्तव्यं तथैव धनकाम्यया ॥ सुतार्थिना च कर्तव्यं व्रतमेतदनुत्तमं ॥ विद्याकामौ च तौ बालौ व्रतमाचरतुर्मदा ॥
भक्तितौ तुर्वनुज्ञातौ यथाशक्तियथाविधि ॥ तौ तत्प्रसादात्सकलं शास्त्रमेवाववापतुः ॥ अन्यस्मिन् नृहायने भक्त्या
विवाहार्धं प्रचक्रतुः ॥ श्रीपतिर्गोपतिश्चैव व्रतमेतत्तपोधना ॥ अचिरेणैव कालेन मासिमाघे तयोर्गुरुः ॥ स्वां वि
वाहोचितां कन्यां नाम गुणवतीमिति ॥ विनीताय श्रुतवते अने श्रीपतये तदा ॥ विचार्य बांधवैः साकंददौ पुण्यक्ष
वासरे ॥ पारिवर्हं बद्धमुदा प्रादाद्बुद्धिं वत्सलः ॥ विवेकोपि मुदं लेभे सानुरागे विलोक्य तौ ॥ अन्यादे पुनरेतत्तु
व्रतं देव्याश्च चक्रतुः ॥ भ्रातरौ तौ निजं देशमिच्छतौ च धनादिकं ॥ अथानेन्ये हनिकस्मिंश्चिता उपाध्यायमूचतुः
स्वामिन् पुष्पप्रसादेन लब्धा विद्या तथा वसु ॥ अनुजानीहि गच्छावो निजं देशमितः पुनः ॥ इत्याकर्ण्य समालो
क्य शुभवासरमादतः ॥ स्वयं प्रापयितुं तातो विप्रौ कन्या च निर्ययौ ॥ अथ देव्याः प्रसादेन पितृव्यस्य तयोर्कि
ल ॥ श्रेष्ठे षणो मतिर्जाता कुतः श्रीपतिर्गोपती ॥ निर्गतौ कगतौ देशं वसतः केत्यचित्तयत् ॥ किंचित्स नगरं

एवं भोजनयेत्ताया मागत्वा गत्यतद्गृहं ॥ मुंजं मुंजं निजगृहं गतो तौ बहुवारं ॥ कदाचिदागतो यवज्ञो पतिर्भार्यया
 ह ॥ उपविष्टेषु विप्रेषु भोक्तुं नो विददासनं ॥ अथान्तराशेरभोजनाय क्षुधातुरः ॥ उपविष्टः श्रीपतिस्तु भार्यया संनि-
 वारितः ॥ अस्मादुत्तिष्ठ वै सर्पात् त्वमुच्छिष्टं करिष्यसि ॥ तिष्ठति क्षणं चैव पश्चाद्भुंक्ष्वेति सा ब्रवीत् ॥ गोपतेः कोत्तया दृष्टं
 ततो विमनसा बुभौ ॥ अभुक्ता वेव निःक्रां तौ जग्मतुर्निर्मदिरं ॥ ततस्त्वजाया प्रोवाच निजमार्गं विचिंतयन् ॥ भ्रात्रा
 मया समं वित्तं स विभक्तमपि प्रिये ॥ दुर्गतो हं धनो न्मतः श्रयतामत्र कारणं ॥ पुरावाभ्यां गुरुकुले ब्रतमाचरितं
 शुभं ॥ उपांगललिता देव्या विद्यादिसकलं ततः ॥ प्राप्तं मया तत्सकलं परित्यक्तं प्रमादतः ॥ ज्येष्ठ आचरतो नित्यं त-
 तस्माद्ब्रूस्तनुवर्तते ॥ तस्माद्दहं तदा भोक्ष्ययदा दृश्यामि तां शिवं ॥ इत्थं क्त्वा निर्गतो गेहस्तस्मादरुत भोजनः ॥ त-
 द्भार्या चिंतया विष्णुसापितस्तु वनश्रमती ॥ भुक्तवत्स ब्राह्मणेषु श्रीपतिपर्यटुत ॥ कगलोगोपतिरिति तच्छ्रु-
 त्वा सोऽपि दुःखितः ॥ गोपतिस्तु सरिदुर्गवनानि बहुशो भ्रमन् ॥ दृष्टं च पश्चिक्त्वा न मार्गं सिदेव्या परमभ्य-
 गात् ॥ पंचमेवासेर प्राप्ते क्षुप्तिपासादिनो वने ॥ अलब्धदर्शनो देव्या दुःखितो निपपातह ॥ तत्कृच्छ्रं तमालोक्य

॥ ६९ ॥

भवानी भक्तवत्सला ॥ कृतापराधमपि तमनुजग्राहवैतदा ॥ गतमूर्च्छं समुत्थाय दिगंतां प्रविलोकयन् ॥ दृष्ट्वा ह-
 रतो गोपं चारयंतं गवांगणं ॥ तं दृष्ट्वा किंचिदाश्चस्तो ययौ तस्यातिकंज्ञानैः ॥ अप्रच्छत्क भवान्यात कुत्रत्यः कुत आगतः ॥
 कोयं देशः कः भूपालः किंपुरं नाम तद्दद ॥ निशम्य च वने तस्य वक्तुं गोपप्रचक्रमे ॥ गोप उवाच ॥ उपांगो नाम नगरं उ-
 पांगो नाम भूपतिः ॥ तत्र त्योयं समायातः पुनस्तत्र ब्रजाम्यहं ॥ उपांगललिता देव्याः विष्णुते तत्र मंदिरं ॥ इत्याकर्ण्य
 वचस्तस्य विप्रः समुदितो भवेत् ॥ समोपसहितः सायं विवरं प्रविवेश ह ॥ दूराद्दर्शं भुवनं पुरमध्ये तपोधना ॥ उ-
 पांगललिता देव्या स्फाटिकं गगनं लिहं ॥ सौवर्णेन विवित्रेण कलशो नोपशोभितं ॥ यथोदयाचलः शैलेर्द-
 धानो भानुमंडलः ॥ त्वरितो गोपमामं च प्रासादं सम्यग्यौ मुदा ॥ प्रणम्य दंडुवद्भूमौ बद्धां जलिपुटस्तदा ॥ उपांगल-
 लिता देवी मथस्तेतुं प्रचक्रमे ॥ गोपतिरुवाच ॥ नमस्तुभ्यं गगद्वात्री भक्तानां हितकारिणि ॥ जगद्गीतिवि-
 नाशिन्यै सर्वमंगलमूर्तये ॥ हत्वानिशुभमहिषप्रभृतीन् सुरारी निद्रादयो निजपदेषु मया भिषिक्ताः ॥ लो-
 कत्रया वनगृहीतमहावतारे मातः प्रसीद सततं कुरु मे नुकंपं ॥ त्वामुक्तये मिनिजनाः कुटिलीकृतां गीगोरी

मिजेवपुषि कुंडलिनी भजंति॥ मुक्तैवेव देवमनुजाः कनकारविंदवधासनामविरतं कमलांस्तुवंति॥ सापराधो
 स्मि शरणां प्राप्तास्त्वांजगदंबिके॥ इदानीमनुकंप्योहं यदा ह्यसि कुरुष्वतत्॥ इति स्तुत्या यशर्वणी प्रणिपत्य पुनः पुनः॥
 कृतसंध्याविधिस्तत्रोत्तेस्मा कृतभोजनः॥ स्वप्ने मूर्ति मयी देवी विप्रमेवं समादिशत्॥ गोपते वत्स तुष्टास्मि गच्छो
 पांगमहीपति॥ मत्पूजनकरंडस्य प्रार्थयस्व पिधानके॥ तत्पूज्यमन्त्रिजगृहे पराम्भिमवाश्रयसि॥ सप्त इत्या सर्व
 देशो प्रभाते गोपतिस्तदा॥ राजदर्शनवैलायां नृपद्वारं समभ्यगात्॥ प्रविष्टो सौ नृपसभां प्रति हारिनिवेदितः॥
 राजा संमानितस्तत्र निषादासेने शुभे॥ पृष्टो गमनहेतुश्च यथा चेत् नृपपुंगव॥ देव्यर्चनकरंडस्य पिधानं देहि
 मे नृप॥ इत्यर्थितो स विप्रेण जातो देशो नृपो देहो॥ पिधानकं नमस्कृत्य तस्मै चार्थधनादिकं॥ आशीर्वा
 रमि नं द्याथ तमामं च भूपति॥ उपांगललितदेव्याः प्रसादं पुनरागतः॥ प्रणिपत्यो बिकां विप्रस्वरितो नि
 र्ययौ पुरात्॥ पूजयित्वा पिधानं तद्विदधे पारपांततः॥ एवमारध्यमानस्तु सप्तम्यो भवत्पुनः॥ सोपितत्रं स
 मोरभेदि जाग्र्यो बद्धवासरां॥ अथैतस्या भवत्कन्या ललितानाम सुंदरी॥ सा पिधानकमादाय विहर्तुयाति
 सर्वदा॥ सप्तमं दृष्टुं तत्स्थितो देव्याः प्रसादतः॥ सापिकांतं द्विजं दृष्ट्वा मनसा चिंतयत्यसिंति॥ जुहावाभ्य

प्राप द्विजो बालौ गवेषयत्॥ तदेवनरं प्राप्तो विवेकारव्यो द्विजोत्तमः॥ स शिष्यः कन्यया सार्धं क्रमन्मार्गशिनैः शनैः॥ तत्र ते
 षां समजनि संगमो मुनिपुंगवाः॥ विद्वच्चकार तौ कृच्छ्रान् मध्यमेव यस्मिं स्थितौ॥ तौ मूर्ध्ना यपरमां सुदं लेभे परांततः॥
 नराकुवाभु देवकुंप्रेमगद्गदया गिरा॥ परानतां गुणवतीं विवेकेन प्रणेदितां॥ आशिर्वादे बद्धविधैस्तां स्तुषां समये
 जयत्॥ विवेकस्तदा तत्र संविभाष्य परस्परं॥ सुतावेतौ मया विप्रपालितौ पवितौ तव॥ प्रापयितुं प्रयातो स्मि भव
 तां याममुत्तमं॥ इति संभाष्य माणास्ते नृपक्षेत्रं ययुर्दुदा॥ शान्तिमि सह संगम्य शृण्वन्निस्तद्वचं श्रितं॥ स्वपि
 त्व्यगृहे कांश्चिदुषित्वादिवसांस्तथा॥ लब्धापि तधनं गेहं सर्वं श्रीपतिगोपती॥ इत्युस्तदनुज्ञातो विवेकः
 स्वपुरीययौ॥ श्रीपतिगोपते स्तत्र विवाहमकरोत्तदा॥ तावेकचेतसौ तत्रौ चक्रतुर्द्विजतर्पणं॥ श्रीपतिः अथायायु
 क्तः कनीयान्ययशंकितः॥ विचार्य भार्याया साकं विभक्तः श्रीपते रभूत्॥ स भोगान्दिवि विधानं भुंजन् प्रमत्तो बद्ध
 पदा॥ न देव्या राधनं चक्रे गोपतिः सुखलं पटः॥ अथ स्वल्पेन काले न नष्टं तस्य शनैर्धनं॥ अकिंच नो गतांश्च
 श्रितां भार्याया वासितस्तदा॥ तव भ्रातृगृहे विप्राभुंजते बहवः सदा॥ गच्छावो दुदिनं कांतं तत्र भोक्तुं भवति॥

एवंभोजनयेलायामागत्यागत्यतद्गृहं॥भुंजंभुजंनिजगृहंगतोतौबहुवारं॥कदाचिदागतोयवज्ञापतिर्भार्यया
 ह॥उपविष्टेषुविप्रेषुभोक्तुंनोविददासनं॥अथान्तराशेरभोजनायक्षुधातुरः॥उपविष्टश्रीपतिसुभार्ययोसंनि
 वारितः॥अस्मादुतिष्ठवैशर्पण्यमुच्छिष्टंकरिष्यसि॥तिष्ठतिक्षणंचैवपश्चादुद्वेगितिसाब्रवीत्॥गोपतेःकोत्तयादृष्टं
 ततोविमनसाबुभौ॥अभुक्तावेवनिःक्रांतौजग्मतुर्निर्महिरं॥ततस्वजायोप्रोवाचनिजमार्गविचिंतयन्॥भ्रात्रा
 मयासमंवित्तंसविभक्तमपिप्रिये॥दुर्गतोहंघनोन्मत्तश्च्युतामत्रकारणं॥पुरावाभ्यांगुरुकुलेव्रतमाचरितं
 शुभं॥उपांगललितादेव्याविद्यादिसकलंततः॥प्राप्तमयातत्सकलंपरित्यक्तंप्रमादतः॥ज्येष्ठआचरतो नित्यं
 तस्माद्वीस्तुवर्तते॥तस्मादहं तदाभोक्ष्ययदा दृश्यामितांशिवं॥इत्येकानिर्गतो गेहस्तस्मादकृतमोजनः॥त
 द्भार्याचिंतयाविष्टासापितस्तथावनश्रुती॥भुक्तवत्सब्राह्मणेषुश्रीपतिपर्यट्टत॥कगलोगोपतिरितितच्छ्रु
 त्वा सोऽपिदुःखितः॥गोपतिसुसरिदुर्गवनानिबहुशोभनम्॥दृष्टंश्चपथिकान्मार्गसिदेव्यापदमभ्य
 गात्॥पंचमेवासेरप्राप्तेक्षुप्तिपासादिनोवने॥अबन्धदर्शनोदेव्यादुःखितो निपपातह॥तत्कष्टं गतमालोक्य

॥६९॥

भवानीभक्तवत्सला॥कृतापराधमपितमनुजग्राहवैतदा॥गतमूर्च्छसमुत्थायदिगंतांप्रविलोकयन्॥दर्शित
 रतो गोपं चारयंतं गवांगणं॥तदृष्ट्वा किंचिदाश्चस्तो ययौ तस्यातिक्लेशेनैः॥अप्रच्छत्कृत्वान्यातकुत्रत्यकुत आगतः॥
 कोयं देशः कभृपालः किंपुरं नाम तद्दद॥निशम्य च वनंतस्य वक्तुं गोपप्रचक्रमे॥गोपउवाच॥उपांगो नाम नगरं उ
 पांगो नाम भूपतिः॥तत्रत्योयं समायातः पुनस्तत्र ब्रजाम्यहं॥उपांगललितादेव्याः विष्णुतेतत्रमंदिरं॥इत्याकर्ण्य
 वचस्तस्य विप्रः समुदितो भवेत्॥समोपसहितः सायं विवरं प्रविवेशह॥दूराद्दर्शितुवनं पुरमध्ये तपोधनाः॥उ
 पांगललितादेव्यास्फाटिकंगगनं लिहं॥सौवर्णेन विचित्रेण कलशो नोपशोभितं॥यथोदयाचलः शैलेर्द
 धानो भानुमंडलं॥त्वरितो गोपमामं च प्रासादं समयौ मुदा॥प्रणम्य दंडुवद्भूमौ बद्धांजलिपुटस्तदा॥उपांगल
 लितादेवी मधस्तेतुं प्रचक्रमे॥गोपतिरुवाच॥नमस्तुभ्यं गगद्वात्रीभक्तानां हितकारिणि॥जगद्गीतिवि
 नाशिन्ये सर्वमंगलमूर्तये॥हत्वानिशुभमहिषप्रभृतीन्पुरारीनिद्रादयो निजपदेषु मया भिषिक्ताः॥लो
 कत्रया वनगृहीतमहावतारे मातः प्रसीद सततं कुरु मे नुकंपं॥तां मुक्तये मुनिजनाः कुटिलीकृतांगीगोरी

वहारायजनकस्यनिवेशने॥मार्गेचपरिपप्रच्छकुलंशीलंचतस्यसा॥सोपिसेर्वसमाचख्योगुपाराशीतिनामच॥
ललितामंत्रयामासगुणराशिमितिद्विजं॥परिविष्टेषुचान्नेषुपितृवेश्मनिमेद्विज॥गृहीत्वापोशनोभूत्वाभार्याथ
च॥मांत्वमर्थय॥मयानुमोदितस्तातःमांतुभ्यैदहास्यति॥तयोक्तोगुणराशिस्तुतथासर्वचकारह॥गोपतिर्भार्या
भ्रातासमालोक्यस्वबंधवै॥परिक्षितायविप्रत्वेविद्यायांकुलशीलयो॥प्रतिजसेततःकन्यालुलितांगुणशा
लिने॥शुभेमुहूर्तेचतिथौविवाहंकृतवान्प्रभुः॥वरायब्राह्मणोभ्यश्चददौबद्धधनंतदा॥विदधेचतयोर्गेहं
नातिदूरंस्ववेश्मनः॥तत्रोपतुःसानुरागौमिथस्तौदंपतीचिरं॥पिधानकंतयानीतंनिजंलुलितयागृहं॥शनै
रथधनंसर्वगोपतेरगमद्गृहं॥गुणराशिर्धनीजातोमहादेव्याःप्रसादतः॥करंडस्यपिधानंतज्जनन्याबद्धवा
सरं॥याचितापिनवैप्रादालुलितापूजनंगृहे॥अथसागोपतेर्जायातस्यैवानर्चनाकृतं॥इत्थंविचिंत्यचाया
तुजामारतमघातयत्॥समिदर्थवनंयातंस्वयंतद्देहमाययौ॥शोचंतीकलितांकन्यास्तुदेव्याःप्रसादतः
उत्थायविपिनादेत्यभुत्काशेतेसुखंगृहे॥पादसंवाहनंतस्यकुरुतैल्ललितानघ॥तंदृष्ट्वालिदुःखिताभू
मौप्रणिपत्यपुनःपुनः॥लज्जिताकृच्छ्रतःपृष्टोनिजमाहस्मपातकं॥गुणराशिरहातस्याप्रायश्चित्तंतदाब

सत्यं च

ॐ॥ सात्मानं बहुकालेन पूतं रुद्धैश्चकार च॥ श्रीपतेस्त्वबलां लक्ष्मीसमालोक्य तपोधना॥ गोपतिस्तमथाष्टद्व
तस्त्वं वर्तसे कथं॥ किमाचरसि कल्याणं येन श्रीरनभीपायिनी॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा श्रीपतिर्विस्मितः पुनः॥ अस्मा
भिस्तद्भूतं देव्या यत्कृतं गुप्तमंदिरे॥ सोऽपि मत्स्यापुनश्चक्रे व्रतं भ्रात्रोपदेशितं॥ त्वमेस परमा मृद्धिं पुत्रांश्च सु
दितो भवेत्॥ उपांगललितो देव्या प्रसादेना भवत्सुखी॥ एवमेतत्पुरा वृत्तं माहात्म्यं कथितं मया॥ कृतमन्यैश्च बहु
भिस्तेऽपि लब्धमनोरथाः॥ विधानं तस्य वक्ष्यामि तच्छृणु ध्वं तपोधनाः॥ शुक्लपक्षे तु पंचम्यामीषे मासि चरेद्भूतं॥
गर्जितं संध्योस्त्याज्यं दिनवृद्धिं क्षये तथा॥ निर्हृत्या वस्य कर्म शुचीराग विवर्जितः॥ चत्वारिंशत्तथाष्टौ च क
ल्पितानि विधानतः॥ दंतकाष्ठान्युपादाय तडागं वा नदीं व्रजेत्॥ आयुर्वलयशो वचः प्रजापतुः पुत्रधनानि च॥
ब्रह्मप्रज्ञां चैतन्मोदेहि वनस्पते॥ दंतधावनिपूर्वाणि मज्जानानि समाचरेत्॥ ततो यथाविधि स्नात्वा शुक्ल
वासा गृहं व्रजेत्॥ उपचारैः षोडशभिः रोमिर्मंत्रैः समाहितः॥ कुर्यात्सृजां प्रयत्नेन दुर्वाभिश्च विशेषतः॥ शु
चौ देशे मंडपं चकृत्वा तीव्रमनो हरं॥ सोऽवणिश्रुतिमांशत्प्या कल्पयेन्मंत्रपूर्वकं॥ द्विजाय वाणकं दद्याद्द्वि
शत्यो वटकादिभिः॥ ततः कथां समाकर्ण्य वाणकान्नस्य संरक्षया॥ मातर्मामनुगृह्णाथ गम्यतां निजमंदिरे॥

तामर्चागुरवेद्यानिशिवास्यादिसर्जनं ॥ व्रतं एवं च यत्कुर्यात्पुत्रवान्धनगान्भवेत् ॥ विद्यावागैर्गनिर्मुक्तः सुखीगोमा
श्वजायते ॥ अवैधव्यचलभतेस्त्रीकन्यावरमुत्तमं ॥ विजयः पुष्टिमायुष्यं यच्चान्यदपि वांछितं ॥ इत्येतद्रतमाख्या
तं सेतिहासं महर्षयः ॥ शृण्वन्मयिनरो भक्त्या सुरवमाप्नोति निश्चितं ॥ ॥ इति श्री स्कान्दे उपो गललिता व्रतं संपूर्णं ॥
इति श्री नीलकंठ गतमजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्क पंचमी व्रतानि ॥ ॥ अथ षष्ठी व्रतानि ॥ तत्र भाद्र शुक्ल षष्ठी
व्रतौ हेमाद्रौ भविष्ये ॥ कृष्ण उवाच ॥ भाद्र भाद्र पदे मासि शुक्ल षष्ठ्यां सुसंयुता ॥ नारी स्नात्वा प्रभावे तु शुक्ल मा
ल्यांबरप्रिया ॥ सुवस्त्राभरणोपेता भूत्वा संगृह्य चालुकां ॥ आनीय वंशपात्रे तु पंच पिंडा कृतिं शुभां ॥ ध्यात्वा तु ल
लितं देवी तपोवननिवासिनीं ॥ पंकजं कारवीरं च नेपाली मालती तथा ॥ गृहीत्वा पूजयेदिति शेषः ॥ नीलोत्पलं के
तकी च संगृह्य तागरं तथा ॥ एकैकाष्टशतं ग्राह्यमष्टविंशतिरेव च ॥ अक्षता कलिका गृह्यताभिर्देवी समर्चयेत् ॥
प्रार्थयेद्यतो भूत्वा देवी तागिरि शप्रियं ॥ गंगाद्वारे कुर्यावर्त बिल्वके नीलपर्वते ॥ स्नात्वा कनखले तीर्थे
हरिं लब्धवतीं पतिं ॥ ललिते ललिते देवी सौख्यसौभाग्यदायनी ॥ अनंतं देहि सौभाग्यं भगवत्यवरं परं ॥ मं

त्रेणानेनकुसुमैश्चपकस्यसुशोभनैः॥ एवमभ्यर्चविधिनाचैवेद्यंपुरतो न्यसेत्॥ अपुसैरपि कूष्माण्डनारिकेरैः सु
 दाडिमैः॥ बीजपूरैः सतुंडीरैः करवैल्लैः सचिर्भटैः॥ फलैस्तत्कालसंभूतैः कृत्वाशेषां तदग्रतः॥ विरूढैर्धान्यसंभूतैश्च
 पाल्मिभिः समंततः॥ सार्धसगकैर्धूपैः सोहालककरंजकैः॥ गुरुपुष्पैः कर्पावैष्टैः मोदकेरुपमोदकैः॥ बहुप्रकारैर्नै
 वेद्यैर्यथाविभवसारतः॥ एवमभ्यर्चविधिवद्रात्रौ जागरणोत्सवैः॥ गीतवाद्यनैर्नृत्यैः प्रेक्षणीयैरेकैकधा॥ स
 विभिः सहितासाध्वीतां रात्रिं प्रशमनयेत्॥ नचसंमीलयन्ते वं नारीयामचतुष्टयं॥ दुर्भगादुर्गता वंध्यानेत्रसंमी
 ललाङ्गवेत्॥ एवं जागरणं कृत्वा सप्तम्यां सरितं नयेत्॥ गंधपुष्पैरथ अभ्यर्च्य गीतवाद्यपुरःसरं॥ तच्चतुर्थादि
 जेंद्राय नैवेद्यादि नरोत्तम॥ स्नात्वा गृहं समागत्य हित्वा वैश्वरनं क्रमात्॥ देवान्पितृन्मनुष्यांश्च पूजयित्वा
 सुवासिनीः॥ कन्याकाश्चैव संभोज्या ब्राह्मण्योदरापंचव॥ भक्षभोज्यैर्बहुविधैर्दत्त्वा दानानि भरिषाः॥ ल
 लिते मेस्तु सुप्रीता इत्युक्त्वा तु विसर्जयेत्॥ यः कश्चिदाचरेद्देतद्रतं सौभाग्यवेपरं॥ ललिताषष्ठि संज्ञं
 च सर्वपापनिबर्हणं॥ नरो वायदिवानारी तस्य पुण्यफलं शृणु॥ यत्तत्कृत्यं व्रतैश्चान्यैर्दानैर्वानृपसत्तम॥

तयोभिनि यमैर्वापितदेतेन हिलभ्यते ॥ रहचैवातुलासंपत्तसौभाग्यमनुभूयते ॥ कृत्वा मूर्ध्नि पदं पार्थ सपत्नीनां
यशस्विनी ॥ मृताशिवपुरं प्राप्य देवैरसुरपन्तगैः ॥ प्राप्नोति दर्शनं देव्या तया तु सह मोदते ॥ पुण्यत्रोषादिहागत्य
पुण्यसौख्येकभाजनं ॥ शास्त्रात्रेता युगेनारी सीतेव प्रियवक्त्रभा ॥ यद्दंष्ट्रं युयात्पार्थ पाठेद्वासाधुसंदि ॥ सोऽपि पा
विनिर्मुक्तश्चक्रलोके महीयते ॥ षष्ठांजलांतरमतां वरवंशपात्रे संगृह्य प्रजयितया सिकतां क्रमेण ॥ नक्तं च
जागरमनुश्च नवेशीलकुर्यादसौ त्रिभुवने ललितेव भाति ॥ ॥ इति हेमद्रौ ललिताषष्ठी इदं च गुर्जरैरु
छादिर्भाद्रपदासितषष्ठा मनुष्ठीयते ॥ अथ शुक्लदिभाद्रपदकृत्वा षष्ठां कपिलाषष्ठीव्रतं ॥ तच्च योग
विशेषणं पूर्वयुतायां परयुतावां कार्यं ॥ ते च योगाः पुराणसमुच्चये र्शितः ॥ भाद्रमास्यसिते पक्षे भानौ चैव करे
तो ॥ पाते कुजे च रोहिण्यां साषष्ठी कपिला स्मृता ॥ संयोगे तु चतुर्णां च निदिष्टा परमेष्ठिनेति ॥ वराहपुराणे
नभस्यैरुल्लपक्षे तुरोहिणी पातु भू सुतौ ॥ युक्ता षष्ठी पुराणज्ञैः कपिला परिकीर्तिता ॥ व्रतोपवासनिग्रहैर्भा
स्करं तत्र प्रजयेत् ॥ कपिलां च द्विजाग्र्या यद्वत्वा क्रतुफलं लभेत् ॥ यत्तु कालादर्शितं तत्रैव शुक्लाया षष्ठी
रोहिणी पातु भू सुतौ सा कपिला षष्ठी व्रते स्तत्रार्चयेद् विमिति रवकारि कां लिखित्वा तत्रैव भाद्रपदे मासे रो

हिणीव्यातभौमवारयुताभाद्रपदषष्ठीकपिलाषष्ठीकल्का इतिव्याख्यातै यतत्र प्रमाणांबाराहनभस्ये उ
 क्तपक्षेति लिखितं तत्सर्वप्रामादिकमेव भाद्रपदषष्ठीरोहिणी व्यतिपातयोः सर्वथा बाधात् ॥ अथ
 कथा ॥ हेमाद्रौस्कांदे ॥ विकांत उवाच ॥ रूपसंपदमारोग्यं संततिं चातिपुस्कला ॥ प्राप्नुवंति नरा येन
 नियतं तद्वदस्वमे ॥ अगस्त्य उवाच ॥ साधुसाधु महाप्राज्ञ यत्पृष्टे ह त्वयानयः ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि तव
 श्रेयो भविष्यति ॥ शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां ॥ यच्च गुप्तं पुरा राजन् ब्रह्मरुद्रदेवतैः ॥ अ
 सुश्रूणो च सर्वेषां राक्षसानां तथैव च ॥ शंकरेण पुरा चैव षण्मुखाय निवेदितुं ॥ षण्मुखेन ममा
 ख्यातं महापातकनाशनं ॥ यद्भूत्वा ब्रह्महोगा हासुरापो गुरुतत्पगः ॥ अगारक्षहि गरदः सर्वपापरतोषि
 वा ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः सर्वलोकं च गच्छति ॥ पुण्यपवित्रं च नृणां पापमद्भुतनाशनं ॥ उपकाराय लोक
 नांतथा तव नृपोत्तम ॥ शृणु रूपमहापुण्यं षष्ठीमहस्यमुत्तमं ॥ प्रोष्ठपद्यसिते पक्षे षष्ठीभौमेन संयुता ॥
 व्यतीपाते नरोहिण्या साधष्ठीकपिला स्मृता ॥ प्रोष्ठपदोः भाद्रपदः सचात्र दर्शितो ग्राह्यः रोहिणीयोग
 स्थितैव संभवति ॥ द्वितीया तु महापुण्या दुर्लभा त्रितीया च वित् ॥ षष्ठीसंवत्सरे स्यात्ते रसायुतस्तेन संयु
 ता ॥ चैत्रवैशाखयोर्मध्ये सिते पक्षे शुभोदये ॥ वैशाखे पि च राजेन्द्रद्वारवत्यां परास्मृता ॥ तस्यां चैव कुत

वैश्वरोहरिः॥ गोमयेनोपलितायां भूभ्यां वैकुंकुमेन तु॥ मंडलं सर्वतोभद्रमालिरवेदुधिमामूरः॥ तत्र मध्ये लि
 रवेत्यग्नमप्यप्यैत्रेयसकृपिकं॥ पूर्वपत्रेन्यसेत्सूर्यमाग्नेयेभास्करेन्यसेत्॥ सुवर्णरितसंयाम्येनैर्ऋतेचन्य
 सेद्विं॥ आदित्यं वारुणपत्रे वायवे च दिवाकरं॥ सौम्ये प्रभाकरं तत्र सूर्यमीशानपत्रके॥ तीव्ररस्मिधरं देवं ब्र
 ह्माणं चैव विन्यसेत्॥ आधाररूपिणं देवं मध्ये वै वारुणं न्यसेत्॥ सहस्रराशिमं सूर्यं च सूर्यमस्त्रलगुणान्वि
 तं॥ सर्वगं सर्वरूपं च मध्ये भास्करमेवं च॥ सप्ताश्वरथमारुढं पद्महस्तं दिवाकरं॥ अक्षस्तत्र धनुः पाणिं कु
 उल्लैर्मुकटेन च॥ रत्नैर्नानाविधैर्युक्तं सुवर्णं तत्र कारयेत्॥ शक्तिस्तत्पलादूर्ध्वतदधर्कं ततोपि वा॥ सोव
 र्णमरुणं कुर्यात्तनो कंचैव तथा परं॥ सप्ताश्वैर्ऋषितं कृतारथं तस्याग्रतस्त्रितं॥ अरुणं विनितापुत्रं गृही
 ताश्वमश्वरकं॥ एवंपरं रथं कृत्वा पद्मस्योपरि विन्यसेत्॥ तस्योपरि न्यसेद्देवं रक्तवस्त्रविभूषणं॥ रक्तचंद
 नमाल्यादिमंडितं चानि शोभितं अग्रतः सारथिं कृत्वा पूजयेद्दरुणं शुचिः॥ रक्तपुष्पैः सुगंधैश्च तथा न्य
 रपि शक्तः॥ विनितातनयो देवकर्मसाक्षी तमेवुदः॥ सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च अरुणो मे प्रसीदतु॥ मंत्रेणा
 नेन संपूज्य सारथिं तदनंतरं॥ देवस्य संशानं कल्प्य प्रभूतादिकपंचकं॥ प्रभूतमविलम्बं सारं आराध्य पर

॥६२॥

मंशुभं॥ दीप्तादिशक्तिभिश्चैव तनोभानुं प्रपूजयेत्॥ दीप्ता सूक्ष्मा तथा भद्रा बं विनीविमला नद्या॥ प्रमोघावे
 द्युताचेति नवया सर्वतोमुखी॥ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वा वरच्छांगतोपि वा॥ यः स्मरेद्भास्करं देवं स बाह्याभ्यंतर
 शुचिः॥ क्षिरवायां भास्करं न्यस्य ललाटे सूर्यमेकं॥ चक्षुर्मध्ये न्यसेद्भानुं मुखे तत्र विन्यसेत्॥ कंठे न्य
 सेद्भानुं मंते पद्मगर्भं द्विहस्तयोः॥ तिमिरक्षयकृद्देवं स्तत्र नयोरेव विन्यसेत्॥ जातवेदाभिधं नाभ्यां कट्यां
 भानुं तथा न्यसेत्॥ उग्ररूपं गुह्यदेशे तेजोरूपं द्विजं धयोः॥ पादयोः सर्वरूपं तु सूर्यमस्त्रलगुणान्वितं॥
 एवं यथोक्तविन्यस्य पात्रं गृह्यत तोर्चयेत्॥ करवीरार्ककुसुमैरक्तचंदनचंपकैः॥ पुष्पैः सुगंधैश्च तथा न्य
 कुंकुमैरुपशोभितं॥ मार्तण्डं भानुमादित्यं भास्करं तपनं रविं॥ जानुन्यामवनीं रात्र्या सूर्यायां ध्वनिं वेदये
 त्॥ वेदगर्भं नमस्कृत्य वेदगर्भं नमोस्तुते॥ अव्यक्तं मूर्तये तु न्यमर्घ्यं कृत्वा नमोस्तुते॥ ब्रह्ममूर्तिधरा
 ये च चतुर्वक्त्रसनातनः॥ सृष्टिं स्थितौ संस्थिताय गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते॥ विष्णुसूत्रधरो देवपीवस्त्रश्चतु
 र्भुजः॥ प्रभूतसर्वकलौ जां मर्ष्यं गृह्ण नमोस्तुते॥ कालात्मा सर्वमृतात्मा देवात्मा सर्वतोमुखः॥ जन्मम

त्यजराशोकसेसारभयनाशनः॥ दारिद्र्यसन्ध्वंसीश्रीमान्देवोदिवाकरः॥ सर्वणस्फाटिकाभानुस्वर्णरेता
 दिवाकरः॥ हरिदम्बाशुमालीच अर्घ्यं गृह्णन्मोस्तुते॥ चतुर्भिर्मूर्तिभिः संस्त्रामष्टाभिः परिगीयते॥ सामध
 निस्तपोयज्ञे अर्घ्यं गृह्णन्मोस्तुते॥ अथ गंधं च पुष्पं च तथा धूपं प्रदीपकं॥ नैवेद्यं च यथाशक्त्या प्रार्थयेत्
 र्यदेवतां॥ अग्निमीलेनमस्तुभ्यं नमस्ते जातवेदसे॥ इषे चैव नमस्तुभ्यं मग्ने चैव नमो नमः॥ आत्मरूपनमस्तु
 भ्यं विश्वमूर्ते नमो नमः॥ त्वं ब्रह्मा त्वं चैव विष्णु त्वं धाता त्वं ऊताशनः॥ मुक्तिकामा अभिष्यामि प्रार्थय
 मिसुरेश्वर॥ इति मंत्रं समच्चार्य नमस्कृत्त भारकरं॥ सर्वं च सेति पाणिभ्यां तोयेन विस्तृजेत्सुरवं॥ हं
 सः शुचिषड्युवा स्तूर्यस्यैवावलोकनं॥ ५ उडुत्वं चित्रमित्येतत्सूक्तं देवाग्रतेजोपेतं॥ प्रथमे स्वे चैव को
 फलकं चैव कारयेत्॥ फलैः पुष्पैरक्षताभिर्भक्षैर्नानाविधैरपि॥ शयांतत्र च देवस्य शुभे देशे प्रक
 ल्पयेत्॥ षडधान्यं षडसं देवैरौप्यं चैव महाप्रभुं॥ पुरुषं स्वद्वहस्तं च कारयेच्चैव बुद्धिमान्॥ वस्त्रं यु
 ग्मेन संछन्तं लवणोपरिविन्त्यसेत्॥ अनेनैव तु मंत्रेण स्नानमर्घ्यं विमंततः॥ नमस्ते क्रोधरूपाय रक्ता
 हस्तजिघांसेवे॥ जिघांसकामं त्वां दृष्ट्वा दृष्टुं दुःखः सर्वदेवताः॥ त्वया व्याप्तं मे रूढं चंडभास्करसुप्रभा॥

दत्तयत्किं वित्प्रतिपादितं॥ तस्य सर्वस्य पुण्यस्य संख्या वक्तुं न शक्यते॥ यस्मिन्काले भवेदेतौ गुणौः षष्ठीयुता तदा॥
 पंचम्यामेकभक्तचकुर्यात्तत्र विविक्षणः॥ षष्ठ्यां प्रातः समुत्थाय कृत्वा दौ दंतधावनं॥ जलपूर्णं जलिकृत्वा
 इमं मंत्रमुदीरयेत्॥ निराहारेद्यदेवेशत्वद्भक्तस्त्वत्परायणः॥ पूजयिष्याम्यहं भक्त्या शरणं भवसात्कर॥ अ
 र्घ्यं दत्तेति संकल्पं कृत्वा यत्नं लुचिस्मितः॥ स्नानं कृत्वा प्रयत्नेन नद्यां तीर्थं द्वेहदे॥ तडागे दीर्यिकां
 यां वा गृहे वा नियतात्मवान्॥ देवदारुतथोसीरकुंकुंमैनामनःशिलं॥ पद्मकंपत्रकं यष्टिमधुगव्येन
 पेषयेत्॥ क्षीरेणा लोड्य कल्केन स्नानं कुर्यात्स मंत्रकं॥ आपस्त्वमसि देवेश ज्योतिषां प्रतिरेव च॥ पापं
 नाशाय मे देव मनोवाक्कायकर्मजं॥ पंचगव्यं कृतस्नानं पंचभोगैस्तु मार्जयेत्॥ पंचभोगैः पंचपल्लवैः॥ अ
 नयेन्मृत्तिकां शुद्धिं स्नानार्थं वै प्रयत्नतः॥ मृत्तिके ब्रूतासि कश्यपेनाभि मंत्रिता॥ प्रवित्रं कुरु मानित्यं
 सर्वपापत्समुद्धर॥ मंत्रेणानेन वरुणं पूजयेद्भक्तिमान्नरः॥ पाशाग्रहस्तवरुणं सर्वचारी श्वरिप्रसा॥ अद्या
 हं प्रथयामि त्वां व्रतं कुरु सुरेश्वर॥ आदित्यो भास्करो भानूरविः सूर्यो दिवाकरः॥ प्रभाकरो मितो वीरो देवस

अतस्त्वां पूजयिष्यामि अर्घ्यं गृह्णं नमोस्तुते ॥ क्षपयित्वा तु तारां विंगीतवादित्रनिस्वनैः ॥ ततस्त्वभ्युदिते सूर्ये
होमं कुर्यात्स्वशक्तितः ॥ पूजयेत्तत्र शक्त्या च देवाश्च विधिवद्गुरुः ॥ होमोर्कस्य समिद्धिश्च घृतमिश्रैस्तिलैस्तथा
संसीधे च चरुद्रव्यं घृतं च जुहुयाद्विजः ॥ आकृष्टेनेति मंत्रेण शतमष्टोत्तरं क्रमात् ॥ होमो व्याहृतिभिर्वाथ
स्विष्टकृतदंतरं ॥ कपिलां पूजयेद्देवीं संवत्सां पापनाशिनीं ॥ वस्त्रयुग्मासघंटां च स्वर्णशृंगविभूषितां ॥ स्व
र्णशृंगीरोप्यस्वरां कानितां ॥ मंत्रेणानेन तां दद्याद्ब्राह्मणयेति शक्तितः ॥ कपिले सर्वदेवानां पूजनी
यासिरोहिणी ॥ सर्वतीर्थमयी यस्मादत्तः शक्तिं प्रयच्छमे ॥ आचार्यस्य ततो भक्त्या सर्वपापैर्गोविनिक्षिपे
त् ॥ गोभृद्द्विरण्यवासां सिञ्ची हयो लवणं तिलाः ॥ एतत्सर्वं प्रदत्वा च कपिला प्रार्थयेत्ततः ॥ कपिले पुण्य
कर्मसि निष्पापे पुण्यकर्मणि ॥ मांसमुद्धरदीनं च ददतो ह्यक्षयं कुरु ॥ दिवा वादित्रशब्दैश्च सेव्यसे कपि
ला सदा ॥ तथा विद्याधरः सिद्धाभूतनागगणाग्रहाः ॥ कपिलारोमसंख्यातास्तत्र देवा प्रतिष्ठिताः ॥ पु
ण्यवृष्टिं प्रमुञ्चन्ति नित्ये माकाशमास्थिताः ॥ ब्रह्मणो त्यादिता देवी अग्निकुंडासु सुप्रभा ॥ नमस्तैक

पिच्छो पुण्ये सर्वदेवनमस्कृते ॥ जयं नित्यं महीसत्वे सर्वतीर्थादिमंगले ॥ दातारं स्वजलोपेतं ब्रह्मलोकं नयाशु वै
 ततः प्रदक्षिणोक्तत्वा नत्वा ब्राह्मणपुंगवान् ॥ अशीर्वादान्वदेयुस्ते पुत्रपौत्रधनागमात् ॥ आरोग्यं रूपसौभा
 ग्यं सर्वदुःखविवर्जितं ॥ अन्ते गोलोकमासाद्य चिरायुः सुखभागं भवेत् ॥ यदा स्वर्गात् प्रपतति राजा भवति राजा
 भवति धामिकाः ॥ सप्तद्वीपावतीभुक्ते भुक्त्वा राज्ञ्यमकंठके ॥ अहो व्रतमिदं पुण्यं सर्वदुःखप्रणाशने ॥ अतः परं
 प्रवक्ष्यामि दानस्य फलमुत्तमं ॥ तदा देवमये प्राप्ते सदृते चाक्षयं भवेत् ॥ व्रतं सर्वव्रतं श्रेष्ठमिदमग्न्यं महाफलं ॥
 उधरिष्यति दातारं नूनमक्षयमजयं ॥ एवं देवगणाः सर्वभूतसंघातहर्षिताः ॥ आकाशश्चाप्रव्रजंति पुण्ये
 स्मिन् दिवसागमे ॥ पात्रभूताय ऋषये श्रोत्रियाय कुटुंबिने ॥ एवं यः कपिला दद्याद्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥
 स याति परं स्थानं यावन्त्यवते पुनः ॥ स्कांदे प्रभासरवं जैविशेषतः ॥ उपलिप्ते बुभुक्षे देवो पुण्याक्षतविध
 पिते ॥ स्थापयेद्द्रव्यं कुंभं चंदनोदकपूरितं ॥ पंचरत्नसमायुक्तं दूर्वापुष्पाक्षतान्वितं ॥ रक्तवस्त्रयुग
 लं तां म्रपात्रेण संयुतं ॥ रत्नैरौक्यफलस्यैव चतुष्कः सुविचित्रितः ॥ सौवर्णफलसंयुक्तं मुर्तिसूर्य
 स्थकारयेत् ॥ कुंभस्थोपरि संस्थाप्य गंधपुष्पैस्तथार्चयेत् ॥ आदित्यं पूजयेद्देवं नामभिः स्वैर्यथोदिताः ॥ आ

नां देवसेनानि संपदाय तु हृदयते ॥ दत्वा विप्राय चामान्नं यच्चान्यदपि वर्तते ॥ पश्चाद्भुक्ते त्वसौ राज्याभ्यर्चि
 त्वानुभोजनं ॥ एष षष्ठीव्रतस्तस्य उक्तं स्कंदे नयत्फलं ॥ तं निबोध महा राज प्रोच्यमानं मया रिवलं ॥ षष्ठी
 फलाशनो यस्तु ॥ नक्काहारो भविष्यति ॥ शुक्लाय मथ कृष्णाय ब्रह्मचारी समाहितः ॥ तस्य सिद्धिर्धृतिः
 पुष्टिराज्यमायुरनामयं ॥ पारत्रिकं वैहिकं च दद्यात्स्कंदो न संशयः ॥ अशक्तो नोपवासस्य सनत्के
 न व्रती भवेत् ॥ तैलं षष्ठ्या न्नभुंजीत नदीकुरुत नंदन ॥ युरुतुं षष्ठ्यां नरो नक्तं कुर्याद्भरत सतम ॥
 इह चागत्य कालं ते यथोक्तफलभागे वेत् ॥ देवानामपि वंद्यो सौ राजराजो भविष्यति ॥ ॥ इति श्री
 स्कंद षष्ठीव्रतं ॥ ॥ इति श्री नीलकंठात्मज भट्टशंकरकृतौ व्रतार्क षष्ठीव्रतानि ॥ अथ सप्तमीव्र
 तानि ॥ तत्र वैशारव शुक्ल सप्तम्यां गंगोत्पत्तिस्तत्पूजाचोक्ता पृथ्वी चंद्रोदये ब्राह्मे ॥ वैशारव शुक्ल सप्त
 म्यां जङ्गुना जह्नु वीस्वयं ॥ क्रोक् ॥ धात्पीता पुनस्त्यक्ता कर्णरधा तु दक्षिणात् ॥ नां तत्र पूजयेद्देवीं गं
 गा गमन मेखलामिति हरि वंशे पुण्य कव्रतांते अष्टे प्रातः स्नात मभिधाय गंगाय व्रत कंतथैवो मय
 शस्करि ॥ स्नानमभ्यधिकं कार्यं प्रत्युषस्य मले जले ॥ अन्यत्रा जले स्नानं न शुक्ल पक्षे हरि प्रिये ॥ एतद्गंगा
 व्रतं नाम सर्वकामप्रदं शुभं ॥ सप्त सप्त च सप्ताथ कुलानि हारिवल्लभे ॥ स्त्री तारयति धर्मं हो गंगाव्रत

कचारिणी ॥ देयं कुंभसहस्रं तु गंगाय व्रतके शुभे ॥ तारणं पारणं चैव तद्व्रतं सर्वकामदमिति ॥ इति गंगाव्र
 तं ॥ अथ शुक्लादिश्रावणा कृष्ण सप्तम्यां शीतला व्रतं ॥ तच्च मध्याह्न्याग्निन्या कार्यं ॥ तथा च माधवी ये हारी
 तः ॥ पूजा व्रतेषु सर्वेषु मध्याह्न्याग्निनीति धिरिति ॥ अथ द्विधिः ॥ मास पक्षाद्युक्तिरव्यममवैधव्यदारिद्र्य
 भर्ता वियोग पुत्र सौख्य धन धान्य प्राप्तये शीतला व्रतं करिष्यति संकल्प्य यथा मीलितोपचारैः ॥ शी
 तला पूजयिष्यति संकल्पे कंकलं संस्थाप्य तदुपरि शीतला पूजयेत् ॥ तत्र ध्यानं स्कंदे ॥ वैदेह शीत
 लां देवीं रासभस्तां दिगंबरं ॥ मार्जनी कल शोपेतां इक्ष्वाकुं कृतमस्तकं मिति ॥ कुंभे संस्थापयेद्देवीं पू
 जयेन्नाममंत्रतः ॥ शीतले दह मे पापं पुत्र सौख्य फल प्रदे ॥ धन धान्य प्रदे वि पूजा गृह नमो स्तुते ॥ इ
 त्यर्घ्यं दद्यात् ॥ शीतले मानि पक्वानि दध्ना समन्वितानि च ॥ नैवेद्यं च प्रकुर्वतेष्टु तमिष्टं च सुंदरि ॥
 गौरीणां भोजयेत्सप्त पूजनीया प्रयत्नत इति ॥ पूजा विधिः ॥ हेमाद्रौ भविष्यपुराणौ ॥ कृष्ण उवाच
 प्रसिद्धं श्रूयतां रम्यं नगरं हस्तिनापुरं ॥ इन्द्र दुम्नश्च राजा भू नृपतिर्लोकपालकः ॥ धर्मशर्मा मिधा
 नाम तस्य भार्या यशस्विनी ॥ क्रियानाम्ना त्रसाध्वी च दानशीला प्रियंवदा ॥ बभूव प्रथमं पुत्रो महा

धर्मेति नामनः॥ नंदनेपितृवत्सल्याकुलेन्यस्मिंततो जनतः॥ द्वितीयावतथापुत्रीतस्यजाता गुणोत्तमा॥
 पुत्रीलक्षणसंपन्ना शुभकारीति नामनः॥ विदधे सापि दुर्गे हे सर्वांगगुणसुंदरी॥ नाम्ना रूपेण सा बाला
 सर्वापि सगुणाधिपा॥ सामुद्रिकगुणोपेता पद्महस्ता प्रियंवदा॥ परो हृदहमाने नलक्ष्मीवान् रूपवान् गु
 णैः॥ समापय्यै च जग्राह पाणिग्रहणार्थकं॥ कदाचित्सपितुर्गेहं जामात्रानयनापि च॥ आजगामोपरिज
 नैतत्पुत्रागमेनोत्सुकः॥ प्रणम्य च पितुः पादौ त्वरितं चारुहासिनीं॥ तत्पुत्रीमुक्तयामास जामाता कृतविग्र
 हः॥ स्थमा रुद्धे हे मास्मियास्यामि स्वपुरे गृहं॥ तस्यापिते त्ववाचे दंदं पत्योः शुभहेतवे॥ पुत्रित्वं सुस्थिरा
 भूत्वा वासरेकं क्षमस्व मे॥ शीतला सप्तमी मव्रतं चरसुते शुभे॥ सौभाग्यारोग्यजनकं अवेधव्यप्रदं तथा॥
 कन्यावाच॥ तात तत्र परिज्ञातं युतं पद्मयोनिता॥ पतिव्रता समो धर्मे नास्तीह भुवनत्रये॥ तात स्तां कार
 या मास शीतला व्रतमुत्तमं॥ तां पुत्रीं प्रेषया मास ब्राह्मणो ब्रह्मपारणः॥ व्रतोपकरणं पुत्री मार्गे पूज्या
 सरोवरे॥ मार्गे पश्यानि संस्पृष्ट व्रतोपकरणं शुभा॥ शीतला पूजने हे तो गत्वा सा धी सरोवरं॥ तददृष्टं तथा
 मोहात्तडा गविधिसाधने॥ ब्रह्मामसावने शून्ये स्मरंती पूर्वशास्त्रं॥ स्मरंती शीतला व्रतं॥ अतिश्रान्ता
 व्ययो मोहात् भयेन करणा बद्धा॥ स्मरंती शीतला वृक्षां नारी रूपं ददर्श सा॥ स्ववासरे विजानीहि सा धी सा

हित्यभास्कर रेवमानो सूर्य दिवाकरे॥ प्रभाकर नमस्तुभ्यं संसारान्नां समुद्धर॥ भुक्तिमुक्तिप्रदो यस्मात्तस्माच्छा
 तिप्रयच्छ मे॥ प्रार्थनामंत्रः॥ नमो नमस्ते वरद ऋक् सम यजुषां पते॥ नमोस्तु विश्वरूपाय विश्वधात्रे नमस्तुते॥
 एवं संपूज्य विधिं वंदे देव दिवाकरे॥ पूजयेत्कापिलां धेनुं वस्त्रमाल्यानुलेपनैः॥ दानमंत्रः॥ दिव्यमूर्ति
 र्जगच्च सुर्वादिशात्मा दिवाकरः॥ कपिलासाततो देवो मम मुक्तिप्रयच्छतु॥ तस्मात्वं कपिले पुण्ये सर्वलोकस्य
 पावनी॥ प्रदत्ता सहसूर्येण मम मुक्तिप्रदा भव॥ इति हेमाद्रौ स्कांदे कपिलाष्टोत्रं॥ अथ सर्वां सुष
 षी सुस्कंद षष्ठी व्रतं हेमाद्रौ स्कांदे वै भविष्ये॥ कृष्ण उवाच॥ षष्ठ्यां कलाशानो राजन् विशेषात्कार्ति
 केनृप॥ राज्यं युतो विशेषेण स्वराज्यं लभते चिरात्॥ षष्ठी तिथिर्महाराज सर्वदा सर्वकामदा॥ उपोष्या
 सा प्रयत्नेन सर्वकालं जयार्थिना॥ कार्तिकेयस्य दयिता एषा षष्ठी महातिथिः॥ देवसेनाधिपत्यं हि प्राप्त
 मस्यां महात्मना॥ अस्यां हि श्रीसभा युक्तो यस्मात्स्कंदो भवत्पुरा॥ तस्मात् षष्ठ्यां न भुंजीत प्राप्नुयाद्वा
 र्गवीमदा॥ भार्गवी लक्ष्मी॥ इत्यर्घ्यं कार्तिकेयाय स्थित्वा वैदक्षिणा मुखः॥ दध्ना घृतोदकैः पुण्यैः मंत्रेण
 नेन सुव्रत॥ समर्पिहारज स्कंदसेनाधिप महाबला॥ रुद्रो माग्निज षड्भुक्तं गंगाभैर्गर्भनमोस्तुते॥ प्रीया

वरवर्णिनी॥ भविष्यति चिरं जीवी भर्तृति भक्तवत्सले॥ आगच्छ पूजनार्थाय दर्शयामि रसो वरं॥ तथा सहगता
सा ध्वी तडागं विधिपूर्वकं॥ पूजयामास शर्वापीतोषयामास शीतलां॥ पूजयित्वा च तां देवीं स्वपथं गतुमुद्यता॥
शीतलाया परं गृह्य सहसंख्या च प्रस्थिता यथा च दृशे रण्ये स्वभर्ता किन्तु वक्ष्यति॥ सरोवरे मया तोन्येष
यन् शान्तविग्रहः॥ ब्राह्मणो निद्रया सुप्तः पूर्वकर्म प्रभावतः॥ दष्टो भुजंगरूपेण संयुक्तं पूर्वकर्मणा॥ विषहं
तं पतिं दृष्ट्वा शीतलायाः पतिं व्रता॥ वरं संगृह्य शालायां सरोदकरुणं बद्धुं॥ तयोस्त रुणदं पत्योर्योग्यसौभाग्य
दर्शनात्॥ रुदंती करुणं बालशोचयामास तद्व्रतं॥ यावन्न परलोकरं च जन्म गत्य न लभते॥ कुशलेन सहैवात्र
अनुगच्छामि वन्दिना॥ तस्मात्तु सा धियिष्यामि पावकं पतिना सह॥ अर्जयिष्ये दिवं दिव्ये॥ अक्षयं च भवति
रं॥ शीत उवाच॥ वत्से किमिदमित्युक्तं न श्रुतं वरवर्णिनी॥ शीतला व्रतचारिण्या वैधव्यं नैव जायते॥ स्व
यमुत्थाय कल्पापीपतिं सुप्तगृहे तदाक्ष बोधयाशुत्वया चीर्णं व्रतं वैधव्यनाशनं॥ इत्युक्त्वा बोधया
मास भर्तारं सा पतिं व्रता॥ भर्तापि मुदितो दृष्ट्वा स्वोपियां प्रीति कर्मणा॥ दृष्ट्वा तु महदाश्चर्यं तद्भ्रामस्थपि
नाजनाः॥ सर्वते विस्मयं जग्मु ब्राह्मणा पतिरक्षणात्॥ ब्राह्मणी हर्षिता वृद्धां प्रणिपत्य पतिं व्रतं॥ याचे

माननर्ह्यो नो वैधव्यं च वियोगता ॥ अय्यापि शीतला यारक्तव्रतं नारी करिष्यति ॥ अवैधव्यमदारिद्र्यमपि
 योगसमर्पितं ॥ इत्थं कान्तर्द्धे देवो शीतला कामरूपिणी ॥ शीतला या चरलुवाजगामात्मीयवैश्व
 नि ॥ पद्मानिवासप्रभुविश्ववधसमर्हणासाधितसर्वमंगला ॥ प्राद्यसाद्यमासाद्यचशीतलायाः नित्यो
 त्सवार्पती बद्धभूवा ॥ इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरशीतलाव्रतं ॥ अथ भाद्रपुक्कसप्तम्यां अमुक्ताभ
 रणव्रतपूजा ॥ देवदेवमहेशानपरमात्मन्कृष्णगुहरो ॥ प्रतिपादितया सोमपूजया पूजयाम्यहं ॥ इत्या
 वाहनं ॥ अनेकरत्नरवचितं सौवर्णमणिसंयुतं ॥ मुक्ताचिंतमहोदेवग्रहाणासनमुत्तममित्यास
 नं ॥ पाद्यं ग्रहाणां देवशसर्वविद्यापरायणं ॥ ध्यानं गं सतां शंभो सर्वेश्वर नमोस्तुते ॥ पाद्यं ॥ इदमर्घ्यं
 मनर्घ्यत्वं मम राधीश शंकर ॥ किंकरीभूतया सोममया दत्तं ग्रहाण वै ॥ अर्घ्यं ॥ गंगा हि सर्वतीर्थे
 भ्यः समानीतं सुशीतलं ॥ जलमाचमनीयार्थं ग्रहाणेशो मया सह ॥ अचमनं ॥ मध्वाज्यशर्करामिश्र
 सुधया परिकल्पितं ॥ शंकरप्रीतये ते हं मधुपर्कं निवेदये ॥ मधुपर्कः ॥ ओहौ पंचामृतस्नानं पञ्चा
 लुधेनवारिणा ॥ स्नानं कुरु महोदेव निजया कंतया सह ॥ यत्पुरुषेणोति स्नानं ॥ स्नानादूर्ध्वमह

देवप्रीत्यापापप्रणाशने॥ वस्त्रयुग्ममया दत्तं महत्प्रतिगृह्यतां॥ तं यज्ञं वस्त्रं॥ उपवीतं सोतरीयं नानाभूषण
 भूषितं॥ गृहाण सोमममलं मया दत्तमिदं शुभं॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वकृतः यज्ञोपवीतं॥ मलयाचलसेभृतं सुगं
 धिघनसारयकु॥ चंदनं पंचवदनं गृहाण वनितायुत इति गंधं॥ ज्ञाती च पकपुन्नखा बकुलैः॥ शतपत्रैश्च
 कङ्कारैश्च ये ह्यमुमापतिं॥ तस्मादश्वापुष्पाणि॥ त्रैलोक्यपावनात्तं तपरमात्मनः जगद्गुरो॥ चंदनागरुक
 र्ध्वं धूपं दास्यामि शंकर॥ धूपं॥ शुभवर्तियुतं सर्पिलोलितं वह्निनायुतं॥ दीपमेकमनेकार्कप्रतिमा
 कलयति ममिति दीपं॥ पायसाक्षरं सरंदुग्धान्नं सगुडोदनं॥ अदिव्यान्तषड्रसोपेतं सुधारससा
 मन्वितं॥ समयं याभिदेवेश किंकरः शंकरायते॥ नैवेद्यं॥ पुनराचमनं शुद्धं कुरु सोमांबुना मुना॥ मुख
 भुधिकरं पूरकपयात्वं गृहाणो वै॥ कस्तूरिकासमायुक्तं मलयाचलसंभवं॥ गृहाण चंदनं सोमकरो द
 र्शनहेतवे॥ करोद्वर्तनं॥ नारिकेलफलं जंबुफलं नारंगमुत्तमं॥ कृष्णान्दं परमेभक्त्या कल्पितं प्रतिगृह्य
 तामिति फलं॥ पूगीफलं महद्दिव्यमिति तांबूलं॥ सप्तास्यासन्नं॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणा॥ भक्त्या दीप

पारलेख

मितिनीराजनं॥ पुष्पांजलिः॥ यानिकानिचेतिप्रदक्षिणा॥ महोदेवमहाराजप्रीत्यापापप्रणाशनं॥ अस्माकं
कुर्वतांस्त्रांसाधुवासाधुयोजिनां॥ ज्ञानतो ज्ञानतोवापिभवतोविहितांचयां॥ संपूर्णयतिविश्वेशोविमलको
मलस्तुतां॥ माणोहिमितिप्रार्थना॥ देवदेवजगन्नाथसर्वसौभाग्यदायकागृह्णीयांदोररूपत्वांपुत्रपौत्र
प्रवर्धनं॥ दोरग्रहणं॥ सप्तसामोपगीतत्वांधारयामिजगद्गुरो॥ सूत्रग्रंथिस्थितंनित्यंधारयामिस्थिरोभव॥
इतिदोरबंधनं॥ हरपापानिसर्वाणितुष्टंकुरुदयादानिधे॥ प्रसन्नसल्लुमाकांतर्दीर्घायुःपुत्रदोभव॥ इ
तिजीर्णदोरकोत्तरणं॥ अथवायनं॥ मंडकान्वेषकान्वाथसद्यस्तदक्षिणाश्रुतम्॥ एकादशसतकृत्वान्वज
ह्मणायकुटुंबिने॥ वेदशास्त्रप्रवीणायतद्यात्सोमस्यतुष्टये॥ शंकरप्रतिगृह्णातिशंकरोवेददातिच॥ शंक
रस्तारकोभाभ्यांशंकरायनमोनमः॥ इतिवायनं॥ एवंयाष्टजनंकुर्यात्सोमस्यसुखदास्यतु॥ सर्वान्कामा
नवाप्नोतिपुत्रपौत्रैश्चमोदते॥ ॥ अथकथा॥ हेमाद्रौभविष्योत्तरे॥ कृष्णउवाच॥ मुनीन्द्रोलोम
शोनामंमथुरायंगतःपुरा॥ सोर्चतोवसुदेवेनदेवक्याचयुधिष्ठिर॥ उपविष्टःकथापुण्याःकथयित्वाम
नारमाः॥ ततःकथयितुंभूयःकथामेतांप्रचक्रमे॥ कंसेनतेहताःपुत्राःजाताजाताःपुनःपुनः॥ मृतकसौ

हारि

देवकित्वं पुत्रदुःखेन दुःखिता ॥ यथा चंद्रमुखी दीना बभूव नृकुष प्रिया ॥ पश्चाच्छीर्णव्रता चैव बभूव हसनवत्सवा
त्वमपि देविकित्वा भविष्यति न संशयः ॥ देवक्य उवाच ॥ कासा चंद्रमुखी ब्रह्म नृबद्धे वनकुष प्रिया ॥ किंची
र्ण हि व्रतं दिव्यं तथा संततितं वर्धनं ॥ सिपलौ द्रव्यदमनं सौ भाग्यारोग्यदं विभो ॥ लोमशो वाच ॥ अयोध्यायां
प्रसाराजम् नृकुषो लोमविश्रुतः ॥ तस्यासीदुपसंपन्ना देवी चंद्रमुखी प्रिया ॥ तथा तत्रैव नगरे विष्णुगुप्तो भव
द्विजः ॥ आसीदुपवती तस्य पत्नी भद्रमुखी तथा ॥ तयोरासीदति प्रीतिस्पृहणीया परं स्मरं ॥ अथ ते द्वेपि सा
रथ्यौ वैस्नानार्थं सरयूजले ॥ प्राप्ते प्राप्ते तत्रैव बाह्या वै नगरांगनाः ॥ तास्नात्वा मंडलं च कुस्तन्मध्ये व्यकरु
पिणं ॥ लेखयित्वा शिवं शान्तमुमया सह शंकरं ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्घुंतां पूजयित्वा यथाविधि ॥ प्रणम्य गंतुं का
मास्तैः प्रप्रच्छतुर्वस्त्रियैः ॥ ता उचुः शंकरोऽस्माभिः पार्वत्या सह पूजितः ॥ बद्धास्तत्र मयं तं तु शिवस्यात्मानि
वेदितः ॥ धारणीयमिदं तावद्वा वत्प्राणविधारणं ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा सख्यौ चैतौपि देवाकि ॥ कृत्वा
तुभ्यमयेतत्र बद्ध्वा दोभ्यां सुदोरकं ॥ ततस्तौ श्वगृहं जग्मुः स्वसरवीभिः समावृताः ॥ काले न महता तस्म

चु
भ्यां

४ राशेः प्रेतामासासीदीश्वरी नामनामतः

भद्रमुरव्या

तद्रतं विस्मितं शुभं ॥ चंद्रमुरव्या प्रमताया विस्मृतः सतु दोरकः ॥ भद्रमुरव्यास्तथा भद्रे विस्मृतं सर्वमेव त
त ॥ मृतौ कैश्चिदहोरात्रैः सा बभूव लवंगमी ॥ भद्रमुरव्या कुकुटीजाता व्रतभंगाच्छुभानने ॥ संभृत्य समयं प्रा
प्तं तत्तत्तुः सदा ॥ कालेन पंचतां प्राप्ते सरवीभावात्सहैव ते ॥ अर्द्धमातृके देशे जाते पिकुलसंयुते ॥ ब्राह्म
णी ब्राह्मणीजाता यासी चंद्रमुरवीपरा ॥ नाम्ना भद्रमुरवीयासीत् भूषणानामसाभवत् ॥ अग्निमीलस्य
सादतापित्रा तस्य पुरोधसः ॥ अतीव वल्लभा चासीत् भूषणाभूषणप्रिया ॥ भूषिता भूषणवैरूपेणा लंकृता
स्वया ॥ तस्या बभूवुरष्टैव पुत्रा सर्वगुणान्विता ॥ मातृवदुपसंपन्ना पितृवद्धर्मी शीलिनः ॥ सरव्यो ते ते न
तद्वच्च जाते जातिस्मरे कुल ॥ पुनर्निरंतरा प्रीतिस्तयो रासीद्यथा पुरा ॥ काले वृद्धतिथे जाते त्यक्ता प्रात्यकु
यौवना ॥ मध्ये वयसि राज्ञी च पुत्रमेकमजीजनत् ॥ ईश्वरी रोगिणो मूकं प्रज्ञाहीनं च विश्वरं ॥ तादृशोपि म
हाभागे मृतो सो न वार्षिकः ॥ ततस्तां भूषणाद्रष्टुमीश्वरी पुत्रदुःखिता ॥ सरवीभावा दतिस्नेहात् पुत्रैः
स्वैः परिवारिता ॥ अमुकाभरणाभद्रास्वरूपेणैव भूषिता ॥ सा हि भद्रा हि जस्या भूद्रार्या भूषणानामिका ॥
पुरोहितस्य कालेन कुकुटी वृद्धपुत्रिणी ॥ तां दृष्ट्वा तां दृशी भव्यां प्रजज्ज्वाले श्वरी रुषा ॥ ततो गृहं प्रेषयित्वा

हता अपि यो ते पुत्राः पुनर्जयितुं स हरं ॥१॥

ब्रह्मणी तीव्रमत्सरां ॥ चिंतयामास सा शीघ्रं तस्याः पुत्रवधं प्रति ॥ तद्द्रुततरं दृष्ट्वा सखी माह यभूषणां ॥ उपवि
श्या सने श्रेष्ठे यऊ मान पुनः सरं ॥ अष्टछद्दिस्मया विष्णुसाक्षी सान्द्रपवल्ली भो ॥ ब्रूहि तथ्यं महाभोगे किं त्वया सु
कृतं कृतं ॥ दानव्रतं तपोभिश्च शुश्रूषणमुपोषणं ॥ येन ते निहता पुत्री पुनर्जयितुं नामया ॥ तथा हि बह्वपुत्रा चं
जीवन्त्सा शुभानन ॥ अमुक्ता भरणानित्यं भर्तुं श्रेतस्य वस्थिता ॥ प्रतीचशो भसे भदे विद्युत्सर्मात्यये य
था ॥ भूषणो वाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि जन्मांतरविवेक्षितं ॥ किं तद्धि विस्मृतं सामयोध्यायं कृतं हि
तत् ॥ अवाभ्यां व्रतवैकल्यं प्रमत्ताभ्यां चरानने ॥ येन त्वं लवगीजाती जाता हं कुकुटी तथा ॥ तथा पीव्रत
वैकल्यं त्वया चापूज्यं तः कृतं ॥ मया तु सर्वभावेन चैतसाध्याय शंकरं ॥ तिर्यग्योन्यनुसारेण मनोवृ
त्त्याद्यनुष्ठितं ॥ एतद्वि कारणं भदे नान्यत्किंचित्करोम्यहं ॥ लोमश उवाच ॥ इत्याकर्ण्य च संस्मृत्य पूर्व
जन्म निवेष्टितं ॥ ईश्वरीवतया सार्धं पुनः सम्यक् चकार ह ॥ अतस्यास्य प्रभावेन पुत्रपौत्रादिसंभवं ॥ भु
क्त्वा च सौरभ्यं मुकुलं मृताशिवपुरंगता ॥ तस्मात्त्वमपि कल्याणि व्रतमेतत्समाचर ॥ आरब्धेस्मिन् व्र
ते दिव्ये जीवपुत्रा भविष्यसि ॥ देवक्य उवाच ॥ ब्रह्मन्तारव्यहि मे सम्यक् व्रतमेतत्सुरवप्रदं ॥ संतानवृक्षि

करणेशिवलोकस्थितिप्रदं॥ लोमशाउवाच॥ भद्रे भाद्रपदे मासि सप्तम्यां सलिलाशये॥ स्नात्वा शिवं मंडलं
 केले रवित्वासहो बिकां॥ तत्र संप्रज्य समयं कुर्याद्विधाकरे गुणं॥ यावज्जीवं मया त्मा तु शिवस्य वि
 निवेदितः॥ इत्येवं समयं कृत्वा ततः प्रकृतिदोरकं॥ सौवर्णं राजतं वापि सौत्रं वा धारयेत्करो॥ मंडकान् वेष्टिका
 न् दद्यात् मसि पक्षे थवा द्विजे॥ स्वयं ते श्वैरभोक्तव्या व्रतभंगभयाद्बुधे॥ प्रतिमां संतु सप्तम्यां शुक्लपक्षे
 विशेषतः॥ कुर्याद्देवव्रतं भद्रे वर्षां तोपितु देवकि॥ कारिता मुद्रिकां ब्रह्मो हेमी रूप्या स्वशक्तितः॥ तां म्रपा
 त्रैपरिच्छाप्य ब्रह्मणो न्योनि वेदयेत्॥ आचार्य्य विशेषेण सुवर्णस्यांगुलीयकं॥ पुष्पकुं कुमसंयुक्ते स्तां ब्रू
 लंजनसूत्रके॥ सहार्थे तृतीय॥ एवं तत्पारयित्वा तु व्रतं संततिवर्धनं॥ सर्वपापविनिर्मुक्ता भुक्ता सो
 रप्पमना मयं॥ संतानं वर्धयित्वा च शिवलोके महीयेत॥ एतत्ते सर्वं मरव्या तमारव्या न ब्रमुत्तमं॥ कुरु देव कि
 यत्नेन जीवपुत्रा भविष्यसि॥ कृष्ण उवाच॥ इत्युक्त्वा थमुनि श्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत॥ चकार सर्वय
 त्नेन यदुक्तं तेन धीमता॥ व्रतस्याथस्य प्रभावेन देवकी मामजीजनत॥ तस्मात्पर्य्य नरैः कार्यं स्त्रीभिः॥
 कार्या विशेषतः॥ व्रतं पापप्रशमनं सुखसंततिवर्धनं॥ एवं यः शृणुयाद्भक्त्या यश्चैतत्प्रतिपादयेत्

देवि

सम्पूज्य नमस्कृत्य पुष्पधूपाक्षतैः शुभैः ॥ आगत्य भवनं पश्चात्पंचयज्ञांश्च निर्वपेत् ॥ संभोज्यातिथिभृत्यांश्च व
 ल्भृत्यांश्चितान् स्वयं ॥ विद्यमाने श्रीमान् वाग्यतस्तैलवर्जितं ॥ रात्रौ विप्रं प्रमाहूय विधित्तं वेदपारगं ॥ सं
 पूज्य नियमं कुर्यात्सूर्यमाधाय चेतसि ॥ सप्तम्यां तु निराहारो भुत्वा भोगविबर्जितः ॥ भोक्षेष्टं दृष्ट्या जगन्ता
 थ निनिर्विघ्नं तत्र मे कुरु ॥ इत्युच्चार्य नृपश्रेष्ठ तोयं तोयेषु निक्षिपेत् ॥ ततो विस्तृत्य तं विप्रं स्वयेष्टमौजितेन्द्रियं ॥
 ततः प्रातः समुत्थाय कृत्वा वश्यं शुचिर्नरः ॥ कारयित्वा रथं दिव्यं किंकिणीजालमालिनं ॥ सर्वोपस्करसंयुक्तं
 रत्नैः सर्वांगचित्रितं ॥ कांचने राजतं चाथ हयसारथि संयुतं ॥ ततो मध्याह्न समये कृतस्नानादिको व्रती ॥
 अतीर्य ग्रीष्ममाणास्तु पारवंजलापवर्जितः ॥ सौरस्त्यं जपत्पुनः आगच्छेत् स्वयं ॥ निर्वृतं नित्यका
 र्यं सुकृत्वा ब्राह्मणवाचनं ॥ वस्त्रमंडपिकामध्ये स्थापयेत् वरथोत्तमं ॥ कुंकुमेन सुगंधेन च चरयित्वा समं
 ततः ॥ मालाभिपुष्पदीपानां समं तात्परि वेषयेत् ॥ धूपेनागरुमिश्रेण धूपयित्वा रथोपरि ॥ रथं संस्थापये
 द्भानुं सर्वसंपूर्णलक्षणं ॥ वित्तानुरूपं हेमं च वित्तशाल्यं विवर्जितः ॥ शगव्या द्वजतिमैवैकल्पवैकल्पद्वि
 कलं फलं ॥ ततो देवं समभ्यर्च्य रथं सहसारथिं ॥ पुष्पैर्धूपैस्तथा गंधैर्वस्त्रालंकारभूषणैः फलैर्ना

॥८१॥

नाविधौर्भक्षेर्न वेद्ये घृतपाचिते ॥ प्रजयेद्भास्करं द्रुतया मंत्रैरेभिस्त्रिभिः क्रमात् ॥ भानो दिवा कादित्य मा
 र्त्तुं जगतां पते ॥ अपानिधे जगद्भूतभावनभास्कर ॥ प्रणतानिहरा चिंत्य विश्वचिंतामणे विभो ॥ वि
 श्वाहंसाधिर्भूतेशादिमध्यांतकारक ॥ भक्तिहीनं क्रियाहीनं मंत्रहीनं जगत्पते ॥ प्रसादात्तव संपूर्णमच
 नं यदिहास्तु मे ॥ एव संपूज्य देवेशं प्रार्थयेत्सुमनो गतं ॥ ददाति प्रार्थितो भानुं भक्त्या संतोषितो नरैः ॥ वित्त
 हीनोऽपि विधिना सर्वमेतत्प्रकल्पयेत् ॥ रथं ससारथिं साश्ववर्णकैर्भिन्नवेरितं ॥ सौवर्णं च तथा भानुं
 यथाशक्त्या विनिमित्तं ॥ प्रागुक्तेन विधानेन विधेनेन हजयित्वा सुविस्तरे ॥ जागरं कारयेद्वात्रौ
 गीतवादिभिरनिस्वनैः ॥ प्रोक्षणीयेर्विचित्रैश्च पुण्याख्यानकथादिभिः ॥ रथपात्रां प्रपश्येत्तमानो रायत
 नं श्रिया ॥ अग्निमीलितेन वस्त्रेन येतां रजनीबुधः ॥ प्रभाते विमले स्नातकृतकृत्यस्ततो द्विजान् ॥ त
 र्पयेद्विधौ कामेर्दानेर्वासो विभूषणैः ॥ अश्वमेधेन तुल्यं तदिदं ब्रह्मविदो विदुः ॥ अतो देयानि देया
 नियथा ब्राह्म्या विचक्षणैः ॥ अश्वमेधेन तुल्यं तदिदं ब्रह्मविदो विदुः ॥ रथं तु गुरवे देयं सर्वोपस्करसं
 युतं ॥ रक्तवस्त्रं च मुगलं रक्तधेनुं समवितं ॥ एवं चीर्णं व्रतो राजन् किनाप्तोऽतिजगन्नये ॥ तस्मात्सर्वप्र

यत्नेन कुरुत्वं रथसप्तमीं ॥ ये नारोग्यो भवेत्पुत्रस्त्वदीयो नृपसत्तम ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन प्रभावाद्भास्कर
 रस्य च ॥ भविष्यति महातेजा महाबलपराक्रमैः ॥ भोगान्मुविपुलान्कृत्वा भुत्कारज्यमकटकं ॥ दत्त्वा सौर
 थसप्तम्यां मते त्वयि महाभुजा ॥ उत्पातपुत्रपौत्राभ्यां श्वसर्वलोकं सयास्यति ॥ तत्र स्थित्वा कल्पमेकं चक्र
 वृत्तिं भविष्यति ॥ कृत्वा उवाच ॥ इति सर्वं समाख्याय विपरीतो द्विजो तमे ॥ तथा गतं जगामासौ नृपस
 विचकार ह ॥ यथा द्विजे देवा तत्सर्वं बभूव ह ॥ एवं स चक्रवर्तितं प्राप्तवान्दपनंदन ॥ श्रूयते यस्तु मां धा
 ता पुराणेषु परंतप ॥ यद्दंष्ट्रं पुण्याद्भक्त्या यो वापि परिकीर्तयेत् ॥ तस्यैव तु श्रुते भानुर्यं छत्वे वाप संपदा ॥
 एवं विधं रथवरं रथवाजियुक्तं हैमं च हैमशतदीधितिना स मेतं ॥ दद्याच्च माघसितसप्तमि वा सौरथः सोमं
 गचक्रगतिरेव मही भुक्तिः ॥ इति रथसप्तमीव्रतं ॥ अथास्यामेव स्नानविधिः ॥ तत्रासुणोदयव्यापि
 न्यां स्नानं कार्यात्तदुक्तं मदनरत्ने स्मृतिसंग्रहे ॥ सूर्यग्रहपातुल्यानुशुक्रा माघस्य सप्तमी ॥ असुणोदय
 वेलायां तस्यां स्नानं महत्फलं ॥ माघे मासि सिति पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा ॥ कुर्यात्स्नानार्घ्यं दा
 नभ्यामायुरारोग्यसंपद इति ॥ दिनद्वये सुणोदयसत्वे पूर्वैव ॥ कृत्वा चक्षुष्यामेकभक्तिमिति वक्ष्यमा

व्रतमारत्यामसहितं सोपि पापैः प्रमुच्यते ॥ सारव्या न कं व्रतमिदं सुतसौख्यकामास्त्रिंशत्करिष्यति शिवं हृदं
 ये निधाया ॥ दुःखं विहाय बद्धशो कृतकल्पवौघान् सारस्त्री व्रताद्भवति शोभनजीववत्सा ॥ इति हेमाद्रौ भविष्ये
 ष्योत्तरे अमुक्ताभरणसप्तमीव्रतं ॥ अथ माघशुक्लपक्षम्यारथसप्तमीव्रतं ॥ हेमाद्रौ भविष्ये ॥ युधिष्ठिर
 उवाच ॥ कथं सा क्रियते कुरु मनुष्यै रथसप्तमी ॥ चक्रवर्तित्वफलदाया विख्याता त्वयामम ॥ कृत्वा उवा
 आसीत्कां भोजविषये यशोवर्मानराधियः ॥ वृद्धे वयसितस्यासीत्सर्वव्याधियुतः सुतः ॥ तत्कर्म पाकं सोष्ट
 छत्वा विनीतं द्विजपुंगवं ॥ सप्ताहं राजचैत्रयोहं रूपणः पूर्वजन्मनि ॥ ददर्श रथसप्तम्याः क्रियमाणां व्रतं नृप ॥ व्रत
 दर्शनमाहात्म्यारुत्य न्नोजरं रेतव ॥ आदाते विभवे तस्मात्तेन च व्याधितो भवेत् ॥ ततः स राजाप प्रच्छ किमेतस्य
 विधीयतां ॥ यस्य संदर्शनात्पापो लोभी भवति केतनं ॥ तदेव क्रियतां राजन रथसप्तमिति संज्ञितं ॥ व्रतपाप
 हरये न चक्रमर्तित्वमाप्नोते ॥ राजोवाच ॥ ब्रूहि विप्र व्रतं कुरुत्वं सविधानं समंत्रकं ॥ ईश्वराणां दरिद्राणां सर्व
 संपत्प्रदायकं ॥ द्विज उवाच ॥ उक्तपक्षे तु माघस्य षष्ठीमासं त्रयेद्वह ॥ स्नानं शुक्लतिलैः कार्यं ॥ नद्यभावे
 तु कुत्रचित् ॥ विमलसलिले राजन विधिं वद धर्माधर्मतः ॥ देवादीन् पूजयित्वा तु गत्वा सूर्यालयं ततः ॥ सूर्य

कभक्तपठ्याधिकरणत्वसंभवात्सप्तार्कपत्राणिसप्तबदरीपत्राणिचसिरसिनिधायकर्तव्यामितिमदनः॥ तत्रमं
यद्यज्जन्मरुतपापमयासप्तसुजन्मसु॥ तन्मेरोगं चशोकं चमाकरीहंतुसप्तमी॥ स्नानानंतरं अर्घ्यदानकर्तव्यं॥ तन्मं
त्रश्च॥ सप्तसप्तिवहप्रीतसत्यलोकप्रदीपक॥ सप्तम्यांसहितोदेवगृह्णाण्यर्घ्यदिवाकरेति॥ तत्प्रार्थना॥ जननीसर्व
भूतानांसप्तमीसप्तकेतिथिः॥ सप्तम्या व्याहृतिकेदेवि नमस्तेस्सूर्यमंडले इति॥ इति भविष्योत्तरोक्तः स्नानादिवि
धिः॥ अथात्रैवाचलासप्तमीव्रतं॥ युधिष्ठिर उवाच॥ कथंस्त्रियः सुरुपस्युः सुभगासुप्रजास्तथा॥ पुण्याश्च
महतश्चात्रसर्वमेतत्प्रलयतः॥ अत्यायासेनसुमहद्येनपुण्यमवाप्यते॥ स्त्रियविममब्रूहिस्तानमेकंज
गद्गुरोः॥ कृष्ण उवाच॥ श्रूयतामरतश्रेष्ठगृहस्थमुनिपाषितं॥ यन्मयाकस्यचिन्नोक्तमचलासप्तमीव्रतं॥
वेश्याचंदुमनीनामरूपौदार्यगुणाविता॥ आसीत्कुलकुलश्रेष्ठसागरस्यविलासिनी॥ सावसिष्ठाश्चमंपुण्यजगा
मजगगामिनी॥ वसिष्ठभषिसासीनंप्रणम्यानतकंधरा॥ कृतांजलिपुटोभूत्वाप्रहेदंजगतोहितः॥ मयाद
त्तंनृत्तंनोपवासकृतं व्रतं॥ भक्त्यासंस्तुजितः शंभुस्वामी नृशार्द्धरोनच॥ साप्रतंतत्पमानीयाव्रतंकिंचिद्
तस्यमे॥ येनदुरवातुपंकौद्यावुत्तराभिषवार्पाव॥ एतत्तस्यासुबकुशः शत्वातिकरुणावचः॥ करुण्यात्कथया

मासवसिष्ठमुनिपुंगवः॥माघस्यसितसप्तम्यां सर्वकामफलप्रदं॥नृपसौभाग्यजननंस्नानंकुर्यात्सुवराजने॥कृत्वा
 षष्ठ्यामेकभक्तसप्तम्यांनिश्चलंतलं॥रात्र्यंतेचालयेथास्त्वादत्वाशिरसिदीपिकं॥माघस्यसितसप्तम्यांअचछेच
 लितंवयत्॥जलंमलानांसर्वेषांस्नानंप्रक्षालनंततः॥वसिष्ठवचनंश्रुत्वातस्मिन्नहतिभारत॥चकारेदुम
 तीसानंज्ञातंसम्यग्यथाविधि॥सातस्यास्यप्रभावेनतुकाभोगान्यथेक्षितान्॥इंद्रलोकेश्वरोमर्थेनपिका
 त्वमवापसा॥अचलासप्तमीस्नानंकथितंतेविशंतये॥सर्वपापप्रशमनंसुखसौभाग्यवर्धनं॥युधिष्ठि
 रउवाच॥सप्तमीस्नानमाहात्म्यंश्रुतंनिरवशेषतः॥सांप्रतश्चोलुमिच्छामिविधिंसमन्वितं॥कल्लउ
 वाच॥एकभक्तेनसंतिष्ठत्षष्ठ्यांसंस्तुज्यभास्करं॥सप्तम्यांतुव्रतीप्रातःसुगंधीनिजलाश्रयं॥सरित्सरतडागंवादेव
 खान्तमथापिवा॥सुरवावगाहमत्वेष्टुष्टसत्वेरहर्षित॥व्यावांबुपक्षिभिश्चैवजलगेमह्यकच्छपे॥नकेनंचा
 ल्यतेयावत्स्ननंसमाचरेत्॥सौवर्णैराजतेपात्रेभक्त्यालंबुमयेथवा॥तैलस्यवर्तिदीपेषामहाराजनंजि
 ता॥महाराजनंकुसुमं॥समाहितमनाभूत्वादत्वाशिरसिदीपकं॥भास्करंहृदयेध्यात्वाइमंमंत्रमुदीरयेत्॥न
 मस्तेरुद्ररूपायरसानापतयेनमः॥वरुणायनमस्तेस्तुहिरवासनमोस्तुते॥जलेपरिहरेदेयंस्नात्वासंतर्प्यदेव
 ताः॥चंदनेनलिखेत्पद्मपत्रसकणिकं॥मध्येत्रिवंसपत्नीकंप्रणवेरं॥माचसंयुतं॥शाक्रेदलेरविः॥

ज्योभानुश्चैवानलेतथा॥ याम्येविवरवान्यत्रे नैर्ऋत्येभास्करंततः॥ पश्चिमेविततापूज्योर्किश्चानिदलेदमे॥ सो
म्येसहस्रकिरणंशैवेसर्वात्मनेमहत्॥ पूजाप्रणवपूर्वामुनमस्कारांतयोर्जितः॥ पुष्पैः सुगंधधूपैश्चष्टयत्केन
युधिष्ठिर॥ विसर्ज्यवरत्रसंवीतंस्वस्थानंगम्यातामिति॥ विसर्जितेसहस्रांशौसमागम्यस्वस्मालयं॥ ताम्रपात्रे
यथाशक्त्याहन्मयेवाथभक्तिमान्॥ स्थापयेत्तिलपिष्टं चसद्यंतसगुडंतथा॥ कांचनंतालकंकंकत्वा अशक्तास्ति
लपिष्टजं॥ संध्याघरक्तवस्त्रेणपुष्पैर्धूपैरथर्चयेत्॥ ततस्तंवालयेद्विप्रेर्दद्यान्मंत्रेणतालकं॥ आदित्यस्य
प्रसादेनप्राप्तस्तानफलेनवा॥ दुष्टदौर्भाग्यदुःखघ्नंमयादत्तंतुनालकं॥ तालकतालपत्रं॥ पूज
यित्वापदेष्टारंविप्रानमांश्चपूजयेत्॥ ततोद्दिनंसमग्रंचभास्करज्ञानतत्परः॥ ताएवचकथाशृण्वन्नन्यावा
धर्मसंहिताः॥ पारवंडादिभिरालापदृशनिस्पर्शनादिकं॥ वर्जयेत्क्षपयेत्प्राज्ञस्ततोबंधुजनैःसह॥ एतत्तक
थितंपार्श्वरूपसौभाग्यकारकं॥ अचलासप्तमीस्नानंसर्वयामफलदं॥ इतिपठतियश्चयःशृणोतिप्र
संगात्कलिकलुषविनाशंसप्तमीस्नानमेतत्॥ मतिमपिचजनानांयोददातिप्रयत्नात्सरसदनगतो
सेव्यतेचाशरोभिः॥ इत्यचलासप्तमीव्रतं॥ अथास्यामेवपुत्रसप्तमीव्रतं॥ मदनरत्नेआदित्यपुराणे॥

अदित्य उवाच ॥ माघमासे तु शुक्लयां सप्तम्यां समुपोषितः ॥ यः पूजयेत्तमां भक्त्या तस्या हं पुत्रलां व्रजेत् ॥ एवं बोधय स
 प्रम्यां मासि मासि सुरोत्तम ॥ यस्तु मां पूजयेत्कैद्वत्त्या सुमेकमेकमादात् ॥ सुमेकः संवत्सरः ॥ अथ षष्ठि सुमेतस्य द्वा
 त्मानो ह्यंगसंभवो ॥ विजयशस्तथा पुत्रममोग्यं परमं सदा ॥ माघमासे तु यो ब्रह्म न शुक्ल पक्षे जितेन्द्रियः ॥ उपोष्य वि
 धिवत्स्रमां श्वेतमाल्यविलेपनैः ॥ पूजयित्वा तु मां भक्त्या निशि भूमौ स्वपेक्षुधः ॥ पुनरुत्थाय सप्तम्यां कृत्वा स्नानादि
 का क्रिया ॥ पूजयित्वा तु मां ब्रह्म न वीरहो मं समाचरेत् ॥ प्रणशत्वा हरिभक्त्या हविषा पद्मलोचनं ॥ वीरहो मं अग्नि
 त्रहो मां हरिरत्रादित्यः ॥ दध्योदने नययसा पायसेन द्विजस्तथा ॥ तस्यैव कलपक्षस्य षष्ठां सम्यगुपोषि
 तः ॥ तस्यैवेति मास्यं सस्य ॥ रक्तोत्पलैः सुगंधाढ्यै रक्तपुष्पैश्च पूजयेत् ॥ एवं यः पूजयेत्तम्या नरो मां विधि
 वत्सदा ॥ उभयोरपि देवेन्द्र सुपुत्रं लभते वरं ॥ ॥ इति पुत्रसप्तमी व्रतं ॥ ॥ इति श्रीभट्टनीलकण्ठ
 जशोकरकृतौ व्रतार्कसप्तमी व्रतानि ॥ अथ अष्टमी व्रतानि ॥ तत्र बुधयुक्तायां शुक्लपक्ष्यां बुधाष्ट
 मी व्रतं ॥ अथ व्रतविधिः ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य मम इह जन्मनि जन्मांतरे बाल्यादि आरभ्य कर्मणा
 मनसा वाचा जानता जानता वा स्वर्णाद्यपहृद्दोषनिरासार्थं पुत्रपौत्रादिसकल मनोरथप्राप्त्यर्थं च श्रीपरमे
 श्वरप्रीत्यर्थं बुधाष्टमी व्रतमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य बुधपौडशापचारैः कलशोपरि पूजयेत् ॥ चतुर्बाहुं

ग्रहपतिसुप्रसन्नं मुखं बुजं ॥ ध्यायेहं शंखचक्रासिपाशहस्तमिलाप्रियं ॥ मास्यो बुधरूपं ॥ पीतमाल्यांबरधरः
कर्णिकारसमापतिः ॥ रवञ्चर्मगदापाणिः ॥ सिंहस्थो वरहो बुध इति ॥ ध्याने ॥ तारासुत नमस्ते सुनक्षत्राधीश्वर
प्रिय ॥ गृहाणा पूजां भगवान्समागत्य ग्रहेश्वर ॥ आवाहनं ॥ अधिदेवता प्रत्यधिदेवता च सहस्रशीर्षं दं विष्णु
स्यां आवाह्य ॥ इलापते नमस्ते सुनिशेषप्रियस्त्रनेव ॥ हेमसिंहासनं देवग्रहाणां प्रीतये मम ॥ आसनं ॥ शीतलोदक
मानी तं सुपुण्यसरि दुद्रवं ॥ पाद्यं गृहाणा भगवन्मया घपरिशुद्धये ॥ पाद्यं ॥ तारासुत नमस्ते सुसततं भगवत्प्रिय ॥
गृहाणार्घ्यं ग्रहपते नानाफलसमन्वितं ॥ अर्घ्यं ॥ सुगंधद्रव्यसंयुतैः सुधैः स्वादुसरिज्जलैः ॥ आचम्यतां निशा
नाथ नंदन प्रीतये मम ॥ आचमनं ॥ पयोदधिघृतैश्चैव मधुकर्पूरसंयुतैः ॥ पंचामृतैस्मादेव स्नानं तस्वीकृतप
भो ॥ पंचामृतं ॥ वासितं गंधकर्पूरैर्निर्मलं जलमुत्तमं ॥ स्नानाय ते मया भक्त्या दीयते व्रतसिद्धये ॥ अतो देवादि
कैः षड्भिः स्नापयितुं ततो बुधं ॥ पौरोषोऽयेण सूक्तेनोद्धृतास्वेत्यू वै कथा ॥ स्नानं ॥ तदस्त्विति प्रतिष्ठाप्य ॥ पीतव
स्त्रद्वयं देवराजवंशकरप्रभो ॥ उर्वशीनाथ जनक गृहाणा प्रीतये सदा ॥ वस्त्रं ॥ यज्ञोपवीतकं सूत्रं त्रिगुणं त्रि
दशप्रिय ॥ मत्सर्वपापमुक्तयर्थं गृहाणा प्रीतये बुध ॥ यज्ञोपवीतं ॥ हरिचंदनकस्तूरीकर्पूरादिसमचित्तं गंध

भगवते तुभ्यं इच्छानाथनमोस्तुते ॥ अक्षताश्र ॥ अष्टांगपूजा ॥ बुधायनमः ॥ पादौ पूजयामि ॥ सोमायनमः ॥ जा
 तुनी पूजयामि ॥ तारकायनमः ॥ कटिं ॥ राजपुत्रायनमः ॥ उदरं ॥ इच्छा प्रियायनमः ॥ हृदयं ॥ कुमारायनमः ॥
 वक्षसि ॥ पुरुरवः पित्रे ॥ बडुं ॥ सोमसुतायनमः ॥ अंसौ ॥ पीतवर्णायनमः ॥ मुखं ॥ स्नानायनमः ॥ नेत्रे ॥ बुधा
 यनमः ॥ मूर्ध्नि ॥ याः फलितीरिति पुष्पं ॥ वनस्पतिरसो धूप इति धूपं ॥ साज्यं त्रिवर्ति इति दीपं ॥ अन्नं चतुर्वि
 धमिति नैवेद्यं ॥ पूगीफलं महद्दिव्यमिति फलं ॥ हिरण्यं तिदक्षिणा ॥ उदुच्यध्वमिति मंत्रेण पुष्पं ॥ उर्वश्याश्च
 गतिर्यस्तु यः पुरुरवसः पिता ॥ यो ग्रहाणामधिपतिर्बुधो न संप्रसीदतु ॥ यानि कानि चेति प्रदक्षिणा ॥ नम
 रकारप्रार्थयैना ॥ ततो वायनदानं ॥ संतुष्टो वायनाय समादित्वा नाथो ग्रहे श्वरः ॥ वरांश्च विस्तु दत्तान्सं
 फलान्कप्रयच्छतु ॥ अथ कथा ॥ कल्ल उवाच ॥ बुधाष्टमी व्रतं भूय वक्ष्यामि शृणु पांडव ॥ येन चीर्णेन नरकं
 नरः पश्यति न क्वचित् ॥ पुरा कृतयुगस्य दौ इलो राजा बभूव ह ॥ बडुभृत्यसु हन्मित्रैर्मित्रिभिः परिवारितः ॥
 जगाम हिमवत्पार्श्वं महादेवपालितं ॥ योस्यां प्रविशते भूमौ सास्त्रीत्वं जगाम ह ॥ सबभ्रामवने शून्ये पी
 नोन्नतपयोधरा ॥ काहं कस्य कुतः प्राप्तानपा बुध्य किंचन ॥ तादृशं बुधस्तन्वीरसौ दार्यगुणान्वितं ॥

अष्टम्यां बुधवारेण तस्यास्तुष्टे बुधग्रहः ॥ ददौ ग्रहाश्रमं रभ्यं आत्मीयं रूपं तोषितः ॥ पुत्रमुत्पातयामास यो
 सौरव्यातः पुरुरवः ॥ चंद्रवंशकरो राजा आद्यसर्वमहीमृतं ॥ ततः प्रभृतिपूज्येयं साष्टमी बुधसंयुता ॥ सर्व
 पापप्रशमनी सर्वपाद्वनाशनी ॥ आथान्यमपि तेवन्निधर्मराजकथानकं ॥ आसीद्राजा विदेहाया निमि
 र्नामसवैरिभिः ॥ संग्रामे निहतो राजा तस्य भार्यातिनिर्धना ॥ उर्मिलानामवभ्राममहीबालकसंयुता ॥ अ
 वंति विषयं प्राप्य ब्राह्मणस्य निकेतेने ॥ चकारोदरपूत्यर्थं नित्यं कंडनपेषणं ॥ हत्वा सासप्तगोधूमानुद
 दौ बालकयोस्तयोः ॥ कारुण्यात्पुत्रवात्सल्यात्कृधासं पीड्यमानयोः ॥ कालेन बद्धनासाध्वी पंचत्वमग
 मत्तदा ॥ पुत्रस्तस्या विदेहायां गत्वा स्वपितुराश्रमे ॥ उपविष्टः सत्ययोगाद्बुभुजे गामिनीकुवं ॥ अन्विष्य
 धर्मराजेन सक्रमानि मिवंशजा ॥ शामलानामचार्वंगी सर्वलक्षणसंयुता ॥ तामुवाच वरारोहं धर्म
 राजश्चकं प्रियं ॥ बहस्वसर्वव्यापारं श्यामहेत्वंगृहे मम ॥ कुरुष्व सर्वभृत्यानां दानशिक्षां यथोचितं ॥ किं
 त्वेते प्रवराः सप्तकले कैरति यंत्रिता ॥ कदाचिदपि नो ध्यायांस्त्वया वैदेहि नंदिनि ॥ एवमास्त्विति वैप्रो

महाराष्ट्र भाषया खोली मुच्यते

काद्या

क्तानिजकर्मचकर्मचकारह॥ ततोभुक्ताबुधस्यायेबाधवैप्रीतिपूर्वकं॥ तावदेवहिभोक्तव्यंयावत्साकथ्य
 तेकथा॥ कदाचिद्वाकुलीभूत्वाधर्मराजविदेहजा॥ उत्पटयित्वाप्रवरं ददर्शजननीस्वकां॥ पत्यमानां
 चरुदतीभीषणैर्यमकिंकरैः॥ लीलायास्त्रिष्यतेवच्चातसतैलेषुसापुनः॥ तथैवतलकांवध्याप्रीडितासा
 मनस्विनी॥ द्वितीयेप्रवरेतद्वत्तामेवचददर्शह॥ तत्रनिष्पीड्यमानासाशिलायांलोष्टकेनच॥ तृतीये
 प्रहरेतद्वत्तां ददर्शस्वमातरां॥ करकैःपीड्यमानांतुययुक्तैश्चकल्पतोश्चभिः॥ चतुर्थेप्रवरेभीषणैर्दरुणा
 ननैः॥ अभक्ष्याभक्षणाद्यैश्चक्रंदतीतांपुनःपुनः॥ पंचमेप्रवरेभूमौकंवेप्रोदनताडिता॥ सदंशोर्ध
 नपातैश्चछिद्यमानांसहस्रशः॥ षष्ठेतामिदंयंत्रंरुष्टामस्तकेमुद्राहतां॥ संपीड्यमानामनिशंसुभ
 शंदारुरवंडवत्॥ सप्तमेप्रवरेचैवकृमिरूपैस्सुदारणैः॥ दृष्ट्वातथागतंतांतुमातरंदुःखकर्षितां॥ शाम
 लाम्लानवदनाकिंचिन्नोवाचभामिनी॥ आयागतेयमप्राहसरोषांश्यामलामिति॥ किमर्थंम्ल
 नवदनातिष्ठसित्वमनंदिते॥ कारणंतत्रब्रूहि किंचित्रोद्धातितीत्वया॥ एतेप्रवरकाःसामनिषिद्धा
 येपुरामया॥ इत्युक्त्वाश्यामलाप्राहभर्तारविनयान्विता॥ किंनुपायंकृतंराजन्मममात्रासुह

वं प्रवरा कलतिथि वैतु बुधाष्टमी ॥ तस्यामेव विधि ब्रूहि यदि तुष्टो सिमाधव ॥ कल उवाच ॥ शृणु
 उवाच तेन बुधाष्टम्या विधिः कुम्भं ॥ यदा यदा सिताष्टम्या बुधवारो भवेद्यदि ॥ तदा तदा हि सा ग्राह्या एकभक्ता
 शोने नृभिः ॥ स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाह्ने गृहीत्वा करकेन वं ॥ जलपूर्णं रुसद्रत्नं कनकैः समन्वितं ॥ पूजयि
 त्वा गृहीत्वा बुधमेव क्रमेण तु ॥ माषकेण सुवर्णेन तर्प्यार्धेन वा पुनः ॥ कारयेद्बुधरूपं तु स्वशक्त्या
 वा प्रयत्नतः ॥ अंगुष्ठमात्रं पुरुषं चतुर्बाहुं सुलक्षणं ॥ पद्ममध्ये व्रणं कुम्भं प्रयेत्सिततंडुलैः ॥ हेमपात्रे
 ण संस्थाप्य पीतवस्त्रयुगेन च ॥ वस्त्रोपरि स्थितं देवं पीतवस्त्राक्षतादिभिः ॥ पंचामृतेन संस्थाप्य ततन्म
 त्रैः क्रमेण तु ॥ नैवेद्यं गुग्गुलुं धूपं दशांगेन सुगंधकं ॥ पायसैर्घृतैश्च मोदकांशो कवर्तकैः ॥ फलैश्च वि
 विधैश्चैव शर्कराभिर्गुडैः शुभैः ॥ ततः पुष्पाक्षतैः पीतैः यक्ष्यमाणैश्च नामसि ॥ नमो बुधाय पादौ तु सोम
 पुत्राय जानुनी ॥ नारकाय कटिं चैव राजपुत्राय चोदरं ॥ श्लापियाय हृदयं कुमारयेति वक्षसि ॥ बद्ध
 पुरुरवेऽपि चैव जंसौ सोमसुताय च ॥ मुखं तु पीवर्षाय ज्ञानाय नयनद्वयं ॥ मूर्ध्नि बुधायैति एषु स्था
 नेषु पूजयेत् ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं पात्रमादाय शोभनं ॥ गंधपुष्पाक्षतैः पीतैर्गुडभिश्चांबुपुरितैः

८७

जानुभ्यां मवनी गत्वा तेन चार्घ्यं निवेदयेत् ॥ उर्वश्यश्च गुरुर्यस्तु यः पुरुरवसः पिता ॥ यो गृहाणामधिपति
 बुधो न संप्रसीदतु ॥ वराश्च विष्णुना दत्ता सकलान्मप्रसीदतु ॥ मंत्रेणानेन दत्वा र्घ्यं जप्त्वा मंत्रमिमं पु
 नः ॥ प्रथमोदकां दद्याद्द्वितीये फेणिकास्तथा ॥ तृतीये घृतपुरांश्च चतुर्थे तु वटपत्रकान् ॥ पंचमेऽनुभ्रं
 रांश्च षष्ठे सोहालिकास्तथा ॥ अशोकवर्तिकाश्चैव सप्तमे वच ॥ अष्टमेशर्करामिश्रैः स्वंडैश्च युधिष्ठिर ॥
 विप्राय वाय नंदद्यात् प्रतीभोजनमाचरेत् ॥ एकं क्रमेण कर्तव्यं बुधाष्टम्या युधिष्ठिर ॥ बांधवैः सह
 मित्रैश्च भोक्तव्यं प्रीतिपूर्वकं ॥ सोम्यमाख्यायनं शृण्वन्मरकेन्यो विमुच्यते ॥ सोमात्मजात्मकम
 शेषसुखप्रदं संप्रैजयेत् सकलनीलयुतं कुम्भं ॥ पक्वान्पात्रसहितं सहितैर्गन्धवस्त्रं पश्यत्यसौ य
 मपुरीनकदाचिदेव ॥ ॥ इति श्री भविष्योत्तरपुराणे कल्लयुधिष्ठिरसंबोद्धुधाष्टमीव्रतं ॥ अथ
 ध्यापनं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ उद्यापनं विधिं ब्रूहि रूपया मत्तवत्सला ॥ कस्मिं काले च किं द्रव्यं कथं
 सकलभागभवेत् ॥ ॥ श्री कल उवाच ॥ आदौ मध्ये तथा चांते कुर्यादुद्यापनक्रियां ॥ सप्तम्यां
 प्रियतामर्त्यं कुर्याद्वैदंत्यावनं ॥ अत्र म्य कुर्यात्संकल्पदशविप्रानिमंत्रयेत् ॥ अष्टम्यां प्रातरुत्था

यशस्विर्भुत्वा व्रती ततः॥ गंगाद्यादिमहातीर्थे स्नात्वानित्यक्तक्रिय॥ गृहमध्ये शुचौ देशे गवच्छी
 विराजिते॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा कुर्याद्रक्ष्यविधानकं॥ प्राणानायम्यविधिवत्कृत्वा संकल्पनादिकं॥
 तिथ्यापुल्लेखनात्तेन व्रतनामप्रकीर्तयेत्॥ मया कृतं बुधाष्टम्या व्रतं सांगफाप्तये॥ उद्यापने करिष्ये
 हमित्यसत कुशोदकं॥ कृत्वा चार्थादि वरणां कुर्याद्वस्त्रादिभिः फलैः॥ ब्राह्मणे दण्ड्यात्तत्र वस्त्रं
 बूलभूषणैः॥ ततः पूजादिकं कुर्यात्प्रहयज्ञपुरःसरं॥ ततस्त्वष्टदलं कुर्यान्मध्ये कर्णिकया सह॥
 पंचवर्णैः समाहृत्य दलाग्रानि च केसरसान्॥ कर्णिकायान्यसेदाख्यं पंच प्रच्छिद्यमाणतः॥ द
 लेषु वदतां प्रेषु यथाशक्त्या विनिक्षिपेत्॥ तत्रैव स्थापयेत्कुंभान्मध्ये पूर्वादिदिक्षु च॥ गंगाजले न संपू
 र्य वस्त्रादिभिरलंकृतात्॥ पंचत्वक्पल्लवोपेतान् नवकुंभान्यथाविधि॥ तदुत्तरे ग्रहाः सर्वा मंडले स्था
 पयेत्ततः॥ तत्पूर्वे स्थापयेत्कुंभं वारुणं च विशेषतः॥ वस्त्रत्वक्पल्लवफलैः पंचरत्नैः सकंचनैः॥ ततः
 त्रैः प्रतिष्ठप्य पूजयेच्च यथाविधि॥ सप्तजन्मा जितं चौर्यं पातकादिच यत्कृतं॥ तद्दोषपरिहा

रणं॥ येनेह विविधैर्घोरैर्बध्यते बहुशस्त्वया॥ इत्युक्तः प्रियया प्राह तां यमः प्रहसन्निव॥ तव मात्रायुतस्ते
 ह जोधमावै हतं किल॥ किं न जानेसितं भद्रे येन दृष्टं सिमाक्षिह॥ ब्रह्मस्वंप्रणयाद्वक्तृदहन्या सप्तमं कु
 लं॥ ते देवकिभिरूपेणैकं श्रयन्या संप्रमकुलं॥ गोधूमास्तदमेभूत्वा कृमिरूपाः सुदारुणाः॥ येषुरा ब्रा
 ह्मण गृहे हतास्ते ह त्वत्कृतं तया॥ तानाम्येतदहं सर्वयते मात्रा कृतं पुरा॥ श्यामलो वाच॥ तथापि तां मुमा
 साद्य देवं जामातरं विभुं॥ मुच्यते तेन पापेन यथा त्वमधुना कुरु॥ तच्छ्रुत्वा चित्तया विष्टः विरंध्यात्वा जगा
 दतां॥ धर्मज॥ राजसुरवासीनं प्रियां प्रणहेरश्वरी॥ इतस्त्वसप्तमेतीते जन्मानि ब्राह्मणी शुभा॥ आ
 सीत्तस्मिंस्तदा स्तंगात्सरवीनां पर्युपोषिता॥ बुधाष्टमी सुसंपूर्णा यथोक्तफलदायिनी॥ तस्यापुण्यं दद
 स्वं त्वयि सत्यं ममाग्रतः॥ तेन मुच्येत नरकात्ते माता पापसद्य कृत्॥ तच्छ्रुत्वा त्वरितं स्नात्वा ददौ पुण्यं
 त्रिवाचकं॥ स्वमातुः श्यामला तुष्टा तेन मोक्षं जगाम सा॥ शुभिलारूप सपत्ना दिव्या बरांशुका॥ विमा
 नवरमारुढा दिव्यमाल्यांबरान्विता॥ भर्तुः समीपे स्वर्गरुहा दृश्यते द्यापि सज्जनैः॥ बुधस्य पार्श्वे
 नभसि निमिराजं समीपण॥ विस्फुरती महाराज बुधाष्टम्या प्रभावतः॥ युधिष्ठिर उवाच॥ यद्ये

रायबुधाष्टमीव्रतं कृते ॥ तस्य सांगफलप्राप्त्यै पूजा होमं करोम्यहं ॥ बुधप्रीत्यर्थं तं सर्वमिति संकल्प्य पूज
येत् ॥ कर्ममात्रेण राजेंद्र तदर्थार्धेन वा पुनः ॥ बुधस्य प्रतिमां कुर्यात्सुवर्णेन विचक्षणः ॥ कर्णिकायामध्यकुं
भेताग्रपात्रे बुधं न्यसेत् ॥ पंचामृतेन स्नपनं वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ ध्यायन्तारायणं देवं बुधवारसमाकृतिं ॥
चतुर्भुजं शंखचक्रगदाशार्ङ्गधरं जयेत् ॥ पात्रे यं पीतवस्त्रं च पीतपुष्पाक्षतादिभिः ॥ उपचारैः शौघोदश
भिः पुरुषसूक्तविधानतः ॥ तद्दक्षिणे विष्णुमिदं विष्णुरित्यधिदैवतं ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषं वामे प्रत्यधिदै
वतं ॥ दक्षेष्णुविन्यसेद्देवान् प्रागारभ्य प्रदक्षिणं ॥ रविभौमकुजगुरुशुक्रार्कीराहुकेतवः ॥ अनंतवा
सनं विष्णुशौरिं सत्यं जनार्दनं ॥ हंसं नारायणं चाष्टौ द्वायेषु च पूजयेत् ॥ धूपदीपैस्तु नैवेद्यफलै
श्च विविधैर्यजेत् ॥ बहिरिंद्रादयः पूज्या दशादिक्पालकस्तथा ॥ यमं च वित्रगुप्तं च श्यामलं दक्षिणे
यजेत् ॥ कुंभेषु वंशपात्रेषु मक्ष्मणैश्च लड्डुकान् ॥ यज्ञोपवीतान् फलान् दक्षिणान् सहितान्यसेत् ॥
पूजयित्वा ततो होमं शस्त्रैश्च विधिना शुधी ॥ मंडलात्पश्चिमे भागे रच्छंदिलं चतुरस्रकं ॥ कृत्वा तूलेषु

नादीनिरुत्वाग्निं स्थाप्ये सुधीः ॥ इध्मा दर्भे परिस्तीर्य पात्राः सादनमाचरेत् ॥ पूर्णपात्रनिधानं ते ब्राह्मसन्
मतः परं ॥ इध्मा धानमुखप्रांते प्रधानाहुतिर्विहं न ॥ अणामार्गसमिद्धिश्च यवव्रीहितिलैर्घृतैः ॥ गोधूमै
सतिलैर्होमैः पृथक् पृथक् मतं द्वितः ॥ उद्धुध्वरेवेति मंत्रेण होममष्टोत्तरं शतं ॥ मंत्रेण विष्णुं जुहुयात्
तथा नारायणं हुनेत् ॥ अधिपत्यधिदेवौ च मंत्राभ्यां जुहुयात्तयोः ॥ ग्रहादिभ्यश्च जुहुयात् प्रायश्चित्तादि
कं तथा ॥ पूर्णहुतिं च जुहुयात् कुर्याद्ब्रह्मविसर्जनं ॥ पूर्णपात्रो दासनं च बलिदानमतः परं ॥ वद्रादि
पूजनं कृत्वा देवतो दासनां ततः ॥ अभिषिञ्चाथ तिलकरक्षाबंधनमेव च ॥ आचार्यं च सपत्नीकं
पूजयित्वा यथाविधि ॥ प्रतिमां वस्त्रकलशान् गौदानं दक्षिणां तथा ॥ दत्त्वा ब्रह्मादिविप्रेभ्यः कल
शां च सदक्षिणान् ॥ ब्राह्मणाभोजयेत्पश्चादाशिषो वाचयेत्तथा ॥ ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुरा
णे बुधाष्टमीव्रतोच्चापने ॥ ॥ अथ शुक्लादिश्रावणकृष्णाष्टम्यां दशाफलव्रतं ॥ तत्र पूजाविधिः ॥
तमद्भुतं बालकमंबुजं क्षणे चतुर्भुजं शंखगदाद्युदायुधं ॥ श्रीवत्सलहस्यांगलेशाभिकौस्तुभं पी

त्विहसदामम॥ वायनं॥ श्रीकृष्णप्रतिष्ठाति श्रीकृष्णो वेददाति॥ श्रीकृष्णस्नानकोभाभ्यां श्रीकृष्ण
 यनमोनम॥ ॥ इति पूजाविधि॥ अथ कथा॥ श्री॥ सुत उवाच॥ शृणु धर्मपथः सर्वे नैमिषा
 रण्य वासिनः॥ पुरा कृत युगस्यादौ कृष्णदेवेन भाषिते॥ तत्र तयः प्रवक्ष्यामि सांगोपांगं मुनीश्व
 रा॥ पुरा वै द्वापरस्यान्ते पांडवाः कौरवास्तथा॥ पूतप्रचक्रिरे सर्वे धनमानेन मोहिताः॥ निर्जिताः पा
 उवाहुः रवावनं प्रापुमुनीश्वराः॥ कुंती विदुरगेहेतु संस्थिता तु महायशः॥ तद्वृत्ता कृष्णदेवोपि कृपया
 परया युतः॥ आययौ गरुडस्तद्विदुरस्य गृहं प्रति॥ तत्रापश्यन् महातेजा कुंती परमहर्षिता॥ विदुरे
 षा चितः कृष्णकुंती चैवाह भक्तिः॥ नत्वा ह कुंती तां देवीं अभ्यशामं विडं वयतः॥ त्वयुत्रा सुमहादुः
 खात्प्रापुर्गहनं वने॥ तवापि सुमहदुखं सर्वदा तन्ममापियं॥ कुंत्य उवाच॥ हृषीकेश महादुः
 खेन कर्षिता॥ कृपया परया देव रक्षिता वयमीदृशाः॥ ममैवैवमहदुखं त्वयि जामातरि स्थिते॥
 मत्पुत्रास्ते महदुखात्प्रविष्टा गहनं वने॥ कृपया विदुरे ममैवैवमहदुखं प्रसूतं संमितं॥ ददाति प्रीतिदः

९०

कृष्णजीवन्मय महागतिः॥ गृहस्थपश्चिमे भागे वसोमं वं जनार्दन॥ दर्शिता कौरवाणां हि सर्वेषां कुमतिस्त
 था॥ इति तस्य वचनं कृष्णं परमधर्मवित्॥ आह चैना वासुदेवो भक्तप्रियतमस्तदा॥ व्रतं ते कथयिष्या
 मियेन दुःखात्प्रमुच्यते॥ पुत्रपौत्रैः परिवृत्तास्त्राज्यं प्राप्स्यते भवान्॥ दशाफलमितिख्यातं तद्रतं कुस्तु
 व्रते॥ कुंत्य उवाच॥ कस्मिन्काले तु कर्तव्यं तद्रतं केशवप्रभो॥ वद मा प्रति इत्युक्त्वा जगाद यादवैश्व
 र॥ श्रावणस्यासिते पक्षे कृष्णष्टम्या निशीथे क॥ देवक्या वासुदेवश्च प्रादुर्भवति केशवः॥ तस्यै
 दशागुणितं सत्रं स्थाप्यं प्रपूजयेत्॥ हस्ते बध्वा तु तत्सत्रं दशाहं व्रतमाचरेत्॥ संसारार्णवमग्नानां
 नराणां पापकर्मणाम्॥ इहामुत्र फलां वामिं कुरुष्व पुरुषोत्तम॥ अनेन दोषैश्च दशवर्षं व्रतं चरेत्॥
 देवस्य पुरतो नित्यं दशपद्मानि कारयेत्॥ ततश्च शृणुयात्पुण्यां कथामेतां शुभावहाम्॥ तुलस्या
 कृष्णवर्णाया दलैर्दशभिरर्पयेत्॥ कृष्णं विष्णुं तथानंतं गोविंदं गरुडध्वजम्॥ दामोदरं हृषीकेशं पद्म
 नाभं हरिप्रभुम्॥ एतैश्च नामभिर्नित्यं कृष्णदेवं समर्चयेत्॥ नमस्कारे ततः कुर्यात्प्रदक्षिणासमन्वि

तं॥ एवं दशदिनं कुर्याद्दत्तानामुत्तमं व्रतं॥ आदौ मध्ये तथा चांते होमं कुर्याद्विधानतः॥ कलमंत्रेण जुहु-
 याच्च रुपाष्टोत्तरं शते॥ ततो होमांते विधिना आचार्यं पूजयेत्सुधीः॥ सुवर्णताम्रपात्रे वामं नमये वण-
 पात्रके॥ तुलसीदलसुवर्णे कारयित्वा सुलक्षणां॥ प्रतिमां च तथा कृत्वा अर्चयित्वा विधानतः॥ निधाय
 प्रतिमां तत्र आचार्याय निवेदयेत्॥ दातव्यं गौसवत्सा च वस्त्रालंकारभूषिता॥ दशहोमे तु कृत्वा यष्ट-
 रिकादशार्चयेत्॥ दापयेत्तु ब्राह्मणाय स्वयं भुक्ता तथैव च॥ उपायनं गृहीधत्वं सर्वं पस्करसंयु-
 तं॥ संसाराणां वमनं नापाहि मां देवकी सुत॥ अनेनोपायनं दत्त्वा नमस्कृत्वा क्षमापयेत्॥ दक्षिणां
 भियुतां देवी दातव्या कृष्णसन्निधौ॥ व्रतांते दशविप्रेभ्यः प्रत्येकं दशश्रुरिका॥ एवं दशसुवर्षेषु व्रतं कु-
 र्यान्नरोत्तम॥ एवं व्रतं त्वया देवि कर्तव्यं कृष्णसन्निधौ॥ एवमुक्त्वा तु कृष्णेन कुंतीश्रुत्वा मुदाम्बिता॥
 उवाच कृष्ण देवं तं मम चित्तं न विद्यते॥ प्रत्यवाच हृषीकेशस्तु वित्तं न विष्यते॥ एवमुक्त्वा ययौ कृष्णः
 कर्णद्वयं सुरचाम्बितः॥ कर्णेपि च महात्मानं कृष्णं दत्त्वा ह्वा प्रहर्षितः॥ सिंहासनं ददौ तस्मै पाद्यं ता-
 तिदुःखिता॥ भुवि मया च तथा कृष्णमातरं याम्यहं --- ॥ कथं वा दुःखिता मे सामुच्यते दस्यसे॥ श्री

११

तां वरं सादपयो दसौ भः॥ महार्हं वैदूर्यं किरीटकुंडलं विषापरिव्यक्तसहस्रकुंतलं॥ उद्दामकां च्यंगदकंक-
 णादिभिर्विशोयमानं वासुदेव ईक्षितः॥ श्रीगोपाळकृष्णाय नमः॥ ध्यायामि॥ वासुदेवाय० आवाहया-
 मि॥ शेषशायिने० आसन॥ तीर्थपादाय० पाद्यं गंगाजनकाय० अर्घ्यं॥ यमुनावेगसंहारिणे०
 आचमनं॥ विप्रमुक्ताय० पंचाक्षतं॥ कृष्णाय नमः॥ शुधोदकरत्नानं॥ पीतवासिने० वस्त्रं॥ यज्ञप्रियाय०
 यज्ञोपवीतं सम० सर्वेश्वरा० गंधं॥ अधोक्षजाय० अक्षतान्॥ कमप्रिया० पुष्पापितुलसी-
 दलसमर्पणे॥ कृष्णाय० विल्वे० हरये० शेषशायिने० गोविंदाय० गरुडध्वजाय० दामोद-
 राय० हृषीकेशाय० पद्मनाभाय० उपेन्द्राय० संसारार्णवमग्नानां नराणां पापकर्मणां॥ इह मोक्ष-
 फलासिं कुरुष्व पुरुषोत्तम॥ दोरबंधनं॥ पारिजातापहारकाय० वनस्पतिधूपं ज्ञानप्रदायदीपं॥
 चक्रिणे० नैवेद्यं॥ पद्मनाभाय० नीराजनं॥ देवदेवनमस्ते तु भक्तप्रियं कृपानिधे॥ गृहाणार्घ्यं मया
 दत्तं देवक्या सहितो प्रभो॥ अर्घ्यं त्रिलोचनाय देवेश सर्वभूतदयानिधिः॥ दानेनानेन सुप्रीतो भव

श्रीकृष्ण उवाच ॥ सुवर्णपात्रे संपूर्णपायसं क्षीरसंयुतं ॥ सहस्रतुयदा तव्यविप्रवावायुहस्तके ॥ तवमाता तथा प्रीता भवि
ष्यति न संशयः ॥ एवमुक्त्वा तथा कृष्णो द्वारकासंजगाम सौ ॥ पंचभक्षसमायुक्तं पात्रं स्वर्णेन कारितं ॥ शतनिष्कसमा
युक्तं पात्रं स्वर्णेन कारितं ॥ शतनिष्कसमायुक्तं वायुर्हेस्ते प्रदापसः ॥ प्रसहैव तथा कुंती पात्रं दृष्ट्वा यद्विचिता ॥ देवस्य
संनिधौ कुंती व्रतं चक्रे यमभक्तिः ॥ कृष्णेन कारितं सर्वं मम भाग्याय वैधुवं ॥ कृष्णपूजां ततः कृत्वा कथां श्रुत्वा य
द्वैवत् ॥ उपायं नंददौ पात्रब्रह्मणेभ्यो यथाक्रमं ॥ तुलसीदलं सुवर्णेन कारयित्वा सुलक्षणं ॥ प्रतिमां विष्णुभक्ता
यस्वर्णपात्रे निधाय च ॥ गोदानेन समायुक्ता आचार्याय महामते ॥ कुंती ददौ महादेवि विष्णुर्यः प्रियतामिति ॥ व्र
तं दशसुवर्षेषु चकारो ध्यामनंततः ॥ तद्व्रतस्य प्रभावेन तनूजाश्चागतांततः ॥ हत्वा शत्रून् मध्ये सर्वा कृष्णस्यैव
प्रसादतः ॥ युधिष्ठिरमुधर्मात्मा स्वराज्यं प्राप्तवान्मुधीः ॥ प्रोवाचेदं व्रतं कुंती द्रौपदी च पतिव्रता ॥ दशाफलमिति
ख्यातं कृष्णदेवेन भाषितं ॥ यत्तत्सर्वं महादुःखान्विस्तीर्य स्वपुरीं गतिं ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन कृष्णस्यैव प्रसा
दतः ॥ त्वमप्येवं व्रतं भद्रे कुरुष्व सुसमाहिता ॥ पुत्रपौत्रैः परिवृता सर्वान् कामानवाप्स्यसि ॥ सा चष्टौ व्रतं तस्मै कुंती
परमहर्षिता ॥ सा च चक्रे महाभागं द्रौपदी व्रतमुत्तमं ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं सुजनैः सदा ॥ सद्गत्या कुरुते

नारी व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ सर्वान्कामनवाप्नोति विष्णुलोके महीयते ॥ इदं व्रतं महापुण्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ वदतांष्टपव
तां चैव विष्णुलोके भवेत्कृतं ॥ ॥ इति श्रीमद्विष्णोत्तरे दशाफलव्रतं ॥ ॥ अत्र मुलं चित्यं ॥ अथ कल्लादिमोसेनभाद्र
कल्ल अष्टम्यां जन्माष्टमी व्रतं ॥ तच्चार्धरात्रि व्यापिन्यां कार्यं ॥ रोहिणी सहित कल्लामासि भाद्रपदेष्टमी ॥ अर्धरा
त्रे तयो र्योगं तारापत्कदये तथा ॥ नियतात्मन्नुचिः सम्यक्प्रजां तत्र प्रवर्तय्येति विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तस्य काल
त्वोक्तं ॥ दिनद्वये अर्धरात्रि व्याप्ताव व्याप्तौ चापरैव प्रातः संकल्प काल सत्त्वादि वारात्रि योगाद्दर्जनीया प्रयत्नेन
सप्तमी संयुताष्टमी ति ब्रह्म वैवर्ते सप्तमी युक्ता निषेधाच्च यदाष्ट्वेर्द्युर्निशीथे केवलाष्टमी उत्तरे द्युर्निशीथ
स्पर्शान्पष्टमी रोहिणी युक्ता तदष्ट्वेर्व्याह्या कर्म काले सत्त्वात् ॥ रोहिणी योगस्तु केवलं फलातिशयार्थे न
वमी बुधादियोगात् ॥ ननु निर्णयो योगी इतरथा प्रैतयो निगता नानुप्रतत्त्वं नाशितं नरैः ॥ यैः कृताश्चावो
मासि अष्टमी रोहिणी युता ॥ किंपुनर्बुधवारं सोमेनापि विशेषतः ॥ किंपुनर्नवमी युता कुलकोय्यास्तु मुक्ति
देति पाञ्चवचसा सरोहिणी मष्टमी विहाय बुधनवमी युता कार्या यद्येता सोमः सोमवार इति केचित् ॥ ताराप
त्पुदयेतथेति विष्णुधर्मोत्तरे कमूल कल्पनालाघवाच्चंद्रोदयतितातचरणाः ॥ उदये चाष्टमी किंच न्नवमी स

स्थस्त्वावकत्वेन सार्धक्यात् ॥ किंचैतद्वचनद्वयगतापिशब्दस्य स्वार्थे तात्पर्याभावेन ऋक्षयोगस्य स्त्वावकत्वेन
 प्राशस्त्यबोधवत्त्वस्यैवोचितत्वादिति ॥ यत्पुनस्तत्रोक्तं कर्मकालव्याप्तिशब्दादेव प्रधानभूताया अष्ट
 म्या एवार्धरात्रसत्त्वेन प्राप्तग्राह्यत्वं दिवावायदि वारात्रौ नास्ति चेद्द्रोहिणी कला ॥ रात्रियुक्तां प्रकुर्वत
 विशेषेणेंदुसंयुतामिति वचनेन रोहिणीयोगाभावे विषयं क्रियते ॥ एवं तस्यार्थः ॥ दिवा वच्छेदेन रात्र्यव
 छेदेन वा कला मात्रापि चेद्द्रोहिण्यष्टम्या नानास्येते देवचंद्रोदयसंयुता अर्धरात्रि व्यापिनीमिति याव
 त् ॥ दिनद्वयेपि तादृश्य अभावे बहुरात्रिसंयुता मुतरां कुर्वते चेति ॥ तत्रेति तान चरणाः ॥ नेदं कर्मका
 लशास्त्रबाधकमन्यथाप्यर्थसंज्ञातथाहि ॥ दिनद्वये वैषम्येण निशीथे स्पर्श अहोरात्रावच्छेदेन रोहि
 णीयोगाभावे वविशेषणाधिक्ये नेंदुसहिता अधिकनिशीथ व्यापिनामपि विहाय परिस्वल्पनिशीथयो
 गिनी रोहिणीयुते वग्राह्येति अत्रक्षियंतिकेचित् ॥ वैषम्येण निशीथस्पर्शस्याशब्दस्यार्थस्य न वाक्यार्थ
 तिर्गतत्वकल्पनमुचितं ॥ नापिरात्रियुक्तां प्रकुर्वतितृतीययादवैषम्यं च स्वीकर्तुमुचितं ॥ रोहिणी
 योगानुरोधेनाधिकनिशीथ व्यापिनो विहाय स्वल्पनिशीथगायाग्रहेण कर्मकशास्त्रस्य पक्षबाधा

९३

वश्यं भावेन वचनचरसा तृतीयमानसर्वदेवबाधः स्वीकर्तुमुचित इति सर्वेथैव नेदं वाक्यं कर्मकालशास्त्र
 बाधमंतरेणामथासिद्धं ॥ उदयेचाष्टमीन्यत्रोदयपदस्य चंद्रोदयपरत्वे सकलानवमीत्यस्यान्यापतेनाहि
 निशीथोत्तरप्रवृत्तानवमीके चिदपि सकलत्वेन व्यवहारेयुः बुधवारस्य तु रोहिणीतुल्यत्वं रोहिणीप्रापक
 दिवावेन्यादिवाक्यबुधप्रापकानमथासिद्धवचनाभावात् ॥ विह्विपुराणविष्णुरहस्यवचनयोर्मुहूर्तपदस्य
 तद्वर्तिकलापरत्वे वचनयोरानर्थक्यं मुहूर्तमपीत्यपिशब्दनन्वश्च मुख्यकालस्य तत्र संबंधे हि सत्यं चि
 त्तकालयोर्भावाद्वाद्योतकोपिशब्दो संगतः दिनद्वये निशीथ व्याप्ता व व्याप्तौ वा एतद्वचनद्वयरदसाव
 काशांगत्वे मुहूर्तपदस्य स्वोक्तनिशीथपरत्यागप्रसंग एकदिनेष्वे रोहिणीपरदिने बुधस्तदानिर्णयाभाव ए
 वापायेन ॥ तस्मात्पष्टिदंडामपिके वष्टमीविहाय घटिकादि मात्रापि रोहिणीसहिता परैवेत्याहुः ॥ तन्न विशेष
 पदस्याधिक्यार्थस्येंदुशब्दार्थार्धरात्रपदार्थेनैवैषम्यस्य शब्दार्थत्वात् ॥ तृतीयपादस्यानुवादकत्वा
 मेव यतु विशेषपदस्य रात्रिपदेनान्वयं कृत्वा रोहिणीयोगाभावे धिरात्रिव्यापिनी ग्राह्येति सार्धक्य
 मुक्तं दिनद्वये निशीथा व्याप्तौ पूर्वयुरधिकरात्रिव्याप्तिसत्त्वेन पूर्वयुर्वतापते माधवादिसर्वविषयबाधकारा

नि

णामनिष्ठत्वादयुक्तं तेनानुवादत्वसमाधानं विना न विस्तारः ॥ यत्तद्व्यनिशीयागाग्रद्वेणो कर्मकालास्त्रेवो
 धोस्येवेति तत्र बाधोऽनन्यगति का गतिर्याविता बाधं विना शास्त्रनन्यगतिकं भवति तावत्तैव बाधस्यांगा
 कर्तुमुचितत्वात् ॥ नहि त्रीहि शास्त्रेण यवशास्त्रस्य सार्वत्रिको बाधोभ्युपगम्यते तेन वा तस्येति ॥ यत्तु बुद्धयध
 पदस्य चंद्रोदयापरत्वे सकलेत्यस्या नन्वय इति ॥ तत्र भवन्मतेपि मुख्यसाकल्यस्या संभवो नाष्टमी प्रति
 योधिकाधिक्यरूपस्यैव वक्ष्यमाणास्य ग्रहणौचित्यात् ॥ तथा च ॥ उदये चाष्टमी किंचिदिति वचनं तातच
 रणव्याख्यातदिवो वेत्यादिवदि न द्वये वैषम्येण निशीथस्पृशेव योज्यं उदये चंद्रोदयो निशीथारव्य
 मुहूर्तेति यावत् ॥ किंचित् ॥ स्वल्पान्तदुत्तरं न वमी सकल ॥ निशीथान्तदुत्तरकालव्याप्ता ॥ किंचित्पदस
 कलपदयो रथं वलाय एवं च दिनद्वये वैषम्येण निशीथस्पृशे लिभ्यते ॥ तथा च स्वल्पनिशीथयुक्ताम्य
 ष्टमी बुधरोहिणी युक्ता ग्राह्या न त्वधिक निशीथव्यापिनी तद्रहितेति ॥ उदयपदस्य सूर्योदयपरत्वे
 तु उदयव्यापिनी ग्राह्यत्वे वा वच्यते ॥ ननु किंचिन्न वमी सकलेति ॥ न च न वमी दिन एवास्य
 निशीथस्पृशे किंचित्पदसकलपदयो मथ वत्तेन दिनद्वये वैषम्ये वा स्पृशे एतद्वचनप्रवृत्तिः कथमिति

१४

कलायदि ॥ भवेत्तु बुधसंयुक्ता प्राजापत्यर्हसंयुक्ता ॥ अपि कर्षातेनापिलभ्यते यदि वानवेति तत्रोदयशङ्कश्चंद्रोद
 यपरः सूर्योदयपरत्वे तु यदा पूर्वद्युर्निशीथे के वलाष्टमी उत्तरे द्युश्च निशीथस्पृशे न्यष्टमी रोहिणी युक्ता सती
 बुधायुक्ता तदेवोत्तरास्या तत्र दक्षा बोयावद्वचनं वाचनीकमिति न्यायात् ॥ यदितु बुधमावेपि रोहिणी योगमात्रा
 देवोत्तरोच्यते तदा रोहिणी योगाभावेपि बुधमात्रसद्भावादुत्तरास्यादन्यतरायाप्येत्तद्वचनप्रवृत्तेरंगिकारा
 त् ॥ ऋक्षयोगवद्वारयोगस्यापि प्राशस्महेतुत्वाच्च अनेधर्मजरतीयं रयात् ॥ किंच यथा पूर्वद्युर्निशीथेष्टमी
 मात्रसत्वे उत्तरे द्युश्चत्पररुक्षयोगे बुधसत्वे चैतद्वचनादुत्तरे द्युर्ब्रतं एवं पूर्वद्युर्निशीथे सन्नरुक्षाष्टमी सत्वे बुधा
 धिक्या दुत्तरे द्युर्ब्रतापत्तिरित्यच्च विष्णुरहस्ये प्राजापत्यर्हसंयुक्ता रुक्षानमसिचाष्टमी ॥ मुहूर्तमपिलभ्यते स
 पोषासामहाफलेत्युत्रापि मुहूर्तपरं निशीथारव्यमुहूर्तपरमिति पिता महचरणावतिदमत्यंता मुहूर्तं तथात्वे
 वाक्यस्यैवानर्थक्यप्रसंगात् ॥ यदा हि शुभाप्यष्टम्यहोरात्रे वर्तमाना ग्राह्या तदारोहिणी सहिता सुतरामिति
 किंच वचनेन मुहूर्तमप्यहोरात्रे यस्मिन् युक्तं हिलभ्यते ॥ अष्टमी रोहिणी युक्ता ऋक्षसंयुक्ता ॥ सुपुण्यामुपावासेदिति
 विष्णुरहस्य एव स्पष्टेवाहोरात्रसंबाधित्किंचिन्मुहूर्तप्रातातिरिक्तिकालतत्त्वविवचनेन द्विपरीतं ऋक्षयोग

कालः सविज्ञेयस्तत्र जातो हरिश्च यमिति वचने नार्धरात्रे रोहिणीयोगस्य मुख्यकालत्वेन निर्णयित्वात् ॥
 नान्यः ॥ अहोरात्रसंबन्धस्य नवमीयोगस्य च निर्णयित्वात् ॥ अत्रैव वक्तव्यं ॥ यदि दिवा वा यदि मुहूर्तमथ
 होरात्रे प्राजापत्यं कृत्वा संयुक्तेत्यादीनां निशातारव्यक्रमकालबाधवत्त्वे यथा पूर्वद्वयो रोहिणीरहितां षष्ठि
 दंडामप्यष्टमीत्युक्त्वा दंडादिमात्रावशिष्टाया रोहिणीयुक्तायामुत्तरे द्युरेव व्रतमित्युच्यते ॥ एवं दिनद्वये नि
 शीतव्यापिनी पूर्वद्वारे वनिशीयात् पूर्वरोहिणीयुक्तां तथा पूर्वद्वारे वसूर्योदयमारभ्य प्रवृत्तरोहिणी
 युक्तां निशीयोत्तरप्रवृत्ता उत्तरे द्युरोहिणीरहितां निशीथगामथाष्टमीत्युक्त्वा कथन्न पूर्वद्वारे वृत्तानुष्ठानमि
 तिसुधिय एव विवेचयंतु ॥ एतत्प्रोक्तं ॥ सकल्यात्मकव्रतस्य प्रधानत्वेन प्रातः संकल्पयेद्विद्वानुपवासत्र
 तादिकमिति प्रातःकालस्य प्रधानकालत्वेन तद्व्यापिन्येव ग्राह्येति तदुक्तं ॥ रोहिणीसहितनिशीथ
 गायत्र्यापित्यागापत्तेः ॥ मुख्यकालसविज्ञेयइत्यादेस्तदपवादत्वे तु दिवा वेत्यादिना अर्धरात्र्याप्ता
 बाधइव प्रातःकालस्य सामान्यशारत्रत्वेन बाधापत्तिरुच्यते ॥ एतेन मुहूर्तकलापेदयो र्धरा

त्रिवर्तिकलापरत्वे वचनार्थक्यपादनमपि शब्दानन्वयातिशयेत्यपास्तं ॥ ननु निशीथोत्तरप्रवृत्ताष्टमीदिन एदि
 न पूर्वरोहिणीयोगो न परे द्युरित्युदाहरणस्यासंभवान्न पूर्वद्वारे वृत्तानुष्ठानाभावापत्तिरिति चेन्न ॥ सप्तमी
 संयुक्ताष्टम्यां भूत्वारिष्टं द्विजोत्तमं ॥ प्राजापत्यं द्वितीये हि मुहूर्तार्धं भवेद्यदि ति वचने यदि मुहूर्तार्धं भ
 वेदिति मुहूर्तार्धसंभवनया कदाचित्तदभावस्यापि संभवेनोदाहरणसंभवात् ॥ पारणातिथिभांते का
 र्या ॥ तदाह भृगुः ॥ जन्माष्टमी रोहिणी च शिरात्रिस्तथैव च ॥ पूर्वविधा च कर्त्तव्या तिथिभांते च पार
 णानिषेधोऽपि ब्रह्मवैवर्ते ॥ अष्टम्यामथ रोहिण्यां न कुर्यात्परं ॥ कर्त्तव्यं ॥ हन्यासुराकृतं कर्म उप
 वासार्जितफलं ॥ तिथिरष्टगुणं हति नक्षत्रं च चतुर्गुणं ॥ तस्मात्पयत्नः कुर्यात्तिथिभांते च पारणामि
 ति मुख्यः पक्षः ॥ एकतरांतरत्वनुकल्पः ॥ यदा तु तिथि नक्षत्रयो रन्यतरस्यैव दिनस्तदारात्रो पारणानि
 षेधादन्यतरांते पारणाभ्यनुज्ञानादिवैवान्यतरांते कार्यं ॥ अतएव बह्विपुराणे ॥ भांते कुर्यात्तिथे
 र्वापि शास्त्रभारतपारणामिति ॥ ॥ अथ जन्माष्टमीव्रतप्रयोगः ॥ व्रतपूर्वदिने दंतधावनं कृतोपवास

दिने प्रातः सूर्यः सोमो यमः कालो संध्ये भूतान्ययः । क्षपापवनादि क्यति भूत राका शंख चरा नराः ॥ ब्राह्म
 शासनमा स्थाय कल्पध्वमिह संनिधिमिति उक्ता स सफल पुष्पाक्षते जल पूर्णताम्रभात्रमाहाय मा
 सायुस्त्रिरया मुकफल कामः पाप क्षयका मो वा कल प्रीतये कल जन्माष्टमी व्रतं करिष्ये ॥ वासुदेवं समुदि
 श्य सर्वपाप प्रशान्तये ॥ उपवासं करिष्यामि कल्लाष्टम्यां नमस्यहं ॥ अद्य कल्लाष्टमी देवी नमस्यहं सरो
 हिणी ॥ अर्चयित्वा पवासेन भोक्ष्ये ह्यपरमे हनि एनसो मोक्षका मोक्षियज्ञो विंदनियोजितं ॥ तमे
 मुचमात्रा हि पतितं शोक सागरे ॥ आजन्म मरणायावद्यन्म यादुष्कृतं कृतं ॥ तत्पणात्राय गोविंद प
 सीद पुरुषोत्तमे ॥ तत्कापात्रं जलं क्षिपेत् ॥ ततः कदली स्वभवासो भिराम पल्लवयुत स जल पूर्णक
 लशो दीपैः पुष्पमाला विर्युत मगरु धूपितं अग्निस्वद्व कल्लाष्टमी गुरुक्षामणि द्वारं न्यस्त मुसलादि
 युतं मंगलोपेतं षष्ठा देव्याधिष्ठितं देवक्याः स्तुति कागदं विधाय तस्य समंताद्विषु सकुसुमांजली न
 देवगंधर्वादीन् रक्ताचर्मधर वसुदेव देवकीने दय शोदागर्भ गोपी गोपान् कंसनियुक्तान् गोधेनु

९६

वाच्यं ॥ तथा त्वेकर्म काल शास्त्रादेव परा प्राप्तेरेतद्वचनं वैयर्थ्यापत्तेः ॥ तस्मादिदं शब्देन द्वचनस्य विषयो
 वाच्य इति ॥ किंचैतद्वचनोपात्त सकल त्वं दुर्वतथा हि किं षष्ठि घटिका व्यापित्वे तत् ॥ उताष्टम्युत्तरमास
 योदित्यव्यापित्वं ॥ उतोक्त पक्षान्यतमत्वं ॥ नायः सूर्योदयो किंचिदष्टमी सत्वे तादृश न वम्यस्तद्विशेष
 संभवात् ॥ दिनांतरमादाय षष्ठि दंडाया सत्वे पितत्र सकल व्यवहार भावात् ॥ उदयमारभ्य द्वितीयोद
 यव्यापित्ति थावेव सकल त्वं व्यवहारात् ॥ तस्मात्सकल त्वमष्टमी प्रतियोगिकाधि ॥ वस्वरूपं वस्वरू
 पं पारिभाषिकमेवाच्यं ॥ तच्च सूर्योदये चंद्रोदये वा किंचिदष्टमी सत्वे वेति ॥ यत्तु बुधवार प्रापक वच
 नांतर विरहान्तरोहिणी तुल्यत्वे त्यक्तं ॥ तत्र न हि सर्वत्र वचनांतर प्राप्तस्यैव रोहिणी तुल्यत्वेनेति
 नियम भवद्विरेव न वमी योगस्यैतद्वचनमात्रोपात्तस्यापि निर्णायकत्वस्या सकृदुक्तत्वात् ॥ यत्तु
 एकदिन रोहिणी पारदिने बुधस्तदा निर्णयाभाव एवापवेत्त तदपि न तत्र निर्णयाभावापादनं किंदि
 न द्वयेकर्म कालस्यै सत्वेऽसत्वे वा नाद्यः अष्टमी रोहिणी परदिने बुधस्तदा निर्णयाभावे यदि मुख्य

जरान् यमुनांतन्मध्ये कालीयं अन्यच्चतकालीनं गोकुलचरितं यथा संभवति रिवित्वा स्तुतिका गृहमध्ये
प्रच्छदपटवृतामंबुकं रक्षापयित्व मध्याह्ने नद्याजले तिलैः स्नात्वा अर्धरात्रे सपरिवारकूलपूजां करिष्येति
संकल्प्य ॥ कांचनी रजतीताम्रौ पैतलीमृन्मयी तथा ॥ वासश्मणी मयी चैव वपुर्कैर्लिरिता येव ॥ त्वात्वा
न्यमेन प्रतिमां विधाया ग्युतरणं कृत्वा प्रतिमा कपोलैः सृष्ट्वा ॥ तद्देवतानां ममूलमंत्रैः प्रणवादिचतुर्थ्यंतना
मवा अस्मै देवतं संख्याये स्वाहेति चमंत्रं पठन् प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥ अस्मा इत्यस्य रक्षाने तत्ते देवतानां
मग्राह्यं ॥ यागद्विः किनराद्ये सततपरिगता वेणुवीणा निनादैर्भृगारादर्शकुंभप्रचुरतररकैः सेव्यमा
ना ॥ पर्यं केखापि मृते या मुदिततरमुखी पुत्रिणी सम्यगास्तेसा देवमाता जयति सुवर्णदेवकी दिव्य
रूपा ॥ इति देवकीमां चापि बालकं सुप्तं पर्यं केस्तनपायिनं ॥ श्रीवत्सवक्षसं शांतं नीलोत्पलदलछ
विमिश्रीकलंध्यात्वा ॥ ओ नमो देव्यै श्रियै इति श्रियं ॥ योगेश्वराय देवाय योगानां पतये विभो ॥ योगो
द्भावाय नित्याय गोविंदाय नमो नमः ॥ धूपादौ ॥ विश्वेश्वराय देवाय तथा विश्वोद्भावाय च ॥ विश्वस्य पत

येतुभ्यं गोविंदाय नमो नमः ॥ नैवेद्यं ॥ गच्छते ॥ यज्ञायै यज्ञेश्वराय यज्ञपतये यज्ञांगाय गोविंदाय नमो नमः ॥
 दौ सर्वेषां यज्ञपदानां स्थानयोगपदान्युक्ता यमेवमंत्रः स्नाने विश्वेश्वरायेत्युक्ता ॥ नैवेद्यं ॥ धर्माधर्मेश्व
 रायेत्यादि स्वाहा तस्तिलः होमो विश्वाय विश्वेश्वरायेत्यादि श्रृंगद्वयज्यामिति मंत्रा उक्ताः ॥ ततो गव्य
 धूते नाग्नौ वसोर्धारा कुचिदुद्धृते नेति ततो जातकर्मनालछेदषष्ठीपुजानामकर्माणि ॥ ततश्चंद्रोदये रो
 हिणीयुतं चंद्रच्छंडिले प्रतिमायां वाममंत्रैः संपूज्य ॥ शंखे तोयं समादाय खड्गपुष्पकुशचंदनं ॥ जानु
 भ्यां धरणी गत्वा चंद्रार्घ्यं निवेदयेत् ॥ क्षीरोदार्णवसंस्तुत आत्रिगोत्रसमुद्रव ॥ गृहणाध्यंशं केमरोहि
 ण्या सहितो ममेति ॥ ततो ज्योत्स्नायाः पतयेतुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः ॥ नमस्ते रोहिणीकांत सुधावस
 नमोस्तुते ॥ नमो मंडलदीपाय शिरोरत्नाय धूर्जटे ॥ कालाभिवर्धमानाय नमश्चंद्राय चारव इति प्रण
 मेत् ॥ ततः अनघ वामनं शौरिवैकुण्ठं पुरुषोत्तमं ॥ वासुदेवं हृषीकेशं माधवं मधुसूदनं ॥ दामोदरं प
 श्चनाभं केशवं गरुडध्वजं ॥ गोविंदमुच्यत मनंतपराजितं ॥ अधोक्षजं जगद्धीजं सर्गस्थित्यंतका

रणं ॥ अनादिनिधनं विष्णुलोकेशं त्रिविक्रमं ॥ नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं ॥ पीतांबरधरं नित्यं
वनमालाविभूषितं ॥ श्रीवत्सोकं जगत्सेतुं श्रीलल्लं श्रीधरं हरिं ॥ शरणं तु प्रपद्ये हं सर्वकामार्थसिद्धये ॥ प्रणमामि
सरोदेवं वासुदेवं जगत्पतिमिति मंत्रैः प्रणम्य ॥ आहिमां सर्वगं श्रीशहरे संसारसागरात् ॥ आहिमां सर्वपा
पघ्नं दुःखशोकार्णवात्प्रभो ॥ सर्वलोकेश्वर आहिपति नमो भवार्णवे ॥ देवकी नंदनं श्रीशहरे संसारसागरात्
आहिमां सर्वरोगघ्नं रोगशोकार्णवश्चरे ॥ दुर्गतोऽस्त्राय सेविष्ये ये स्मरन्ति सकृत् सकृत् ॥ सोऽहं देवातिदु
र्ध्वं तत्र आहिमां शोकसागरात् ॥ पुष्कराक्षनिमग्नोऽहं मायाविज्ञानमत्सरात् ॥ आहिमां देवदेवेश त्वत्तो ना
स्तीति रक्षिता ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमावरे यौवने यच्च वार्धके ॥ तत्सुण्यं वृद्धिमाप्नोति पापं हरहरायुधेति
मंत्रैः प्रार्थयेत् ॥ ततस्तोत्रं पठ्या पुराणां श्रवणादिना जागरणं कृत्वा द्वितीये हि प्रातः ॥ कालीनं नित्यं कृ
त्वा पूर्ववद्देवं प्रजयित्वा ब्राह्मणान् भोजयित्वा तेभ्यः सुवर्णधेनुवस्त्रादिकृत्वा मे प्रीयतामिति दत्वा यं
देवं देवकीदेवं वासुदेवाद्जीजनत् ॥ भो मे स्य ब्राह्मणो गुप्तैस्तस्मै ब्रह्मात्मने नमः ॥ सुजन्म वासुदेवाय

गोब्राह्मणाहिताय च ॥ शान्तिरस्तु शिवाचास्त्वितित्कत्काप्रतिमामुदास्यतां ब्राह्मणाय दत्त्वा पारणं कृत्वा व्रतं समाप-
 येत् ॥ सर्वाय सर्वपतये सर्वसंभवाय गोविंदाय नमो नम इति परिणाय ॥ भूतादिभूतपतय इत्यादि समापने च मंत्रैः
 इति जन्माष्टमीव्रतपद्धतिः ॥ अथ जन्माष्टमीव्रतं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ जन्माष्टमीव्रतं ब्रूहि विस्तरेण मया च्युत ॥
 कस्मिन्काले समुत्पन्नं किंपुण्यं कोविधिः स्मृतः ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ मल्लयुधे पुरा व्रते शमिते कुरांधके ॥ स्वज-
 नेर्बुध्निरस्त्रीभिः समं स्निग्धैः समावृते ॥ हंते कंसासुरैर्दुष्टे मथुरायां युधिष्ठिर ॥ देवकीमां परिष्वज्य कृतोत्संगे
 रुरोदह ॥ वसुदेवो पितत्रैव वात्सल्यात्प्ररुरोदह ॥ समाहिं ग्याश्रुवदनः पुत्रपुत्रे त्युवाच ह ॥ सगद्गदस्वरो दीनो
 वाक्यपर्याकुलेश्च पाश ॥ बलभद्रं च मां चैव परिष्वज्य मुदा पुनः ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितं ॥ उभा-
 भ्यामद्य पुत्राभ्यामुद्भूतं समागमः ॥ एवं हर्षपादां पत्यं दृष्टुं तर्वा ह्यभूत् ॥ प्रणिपत्य जनाः सर्वे बभूवुस्ते प्रहर्षि-
 ताः ॥ एवं महोत्सवं दृष्ट्वा समाजं मधुसूदनः ॥ प्रसादः कीयतामस्य लोकस्यार्तस्य दुःखिनः ॥ यस्मिन्दिने प्रस-
 तोयं देवकीत्वा जनार्दन ॥ तद्दिनं देहि वैकुण्ठकर्मस्तत्र महोत्सवं ॥ एवं सुते मनोद्येन वसुदेवो मया योक्षितः ॥ वि-

यत्नतः॥ द्वारे विन्यस्य मुसलं रक्षितं रक्षपालकैः॥ प्रष्ट्या देव्याधिष्ठितं चतुर्द्वारं चोत्सवे तथा॥ एवं विभवसारेण कृत्वा
तु सुतिकागृहं॥ तन्मध्ये प्रतिमां स्थाप्य सावाप्यष्टविधा स्मृता॥ कांचनी राजनीता म्रीपेतली मृन्मयी तथा॥ वाक्षी
मपि मयी चैवरंगैर्लिखितास्तथा॥ सर्वलक्षणसंपूर्णा पर्यं केचाष्टमी शिल्पके॥ प्रातस्तु कांचनाभासां महासु
तपश्चिनी॥ प्रसूतांच प्रसुप्ता च स्थापयेन्मंचकोपरि॥ मां तत्र बालको सुप्तं पर्यं केस्तनपायिनं॥ श्रीवत्सवक्षसं
शांतं नीलोत्पलदलच्छविं॥ यशोदां तत्र चैकस्मिन् प्रदेशे स्तिकागृहे॥ तद्वच्च कल्पयेत्पार्थ प्रसूतां वरकन्य
कां॥ तथैव मम पार्श्वे रक्षान् कृत्वा जलिपुटान्दप॥ देवा ग्राहं रत्नं तथा नागान्यक्षा विद्याधरा नराः॥ प्रपातपुष्प
मालयचारुहस्तासुरासुराः॥ संचरंत इवाकाशे प्रहारैरुदितो नृतैः॥ वसुदेवो पितृवै वरवङ्गचर्मधरश्चितः॥ क
श्यपो वसुदेवाय नमदिति श्रवैव देवकी॥ शेषो वै बलदेवो ययशोदातिरत्नभूतः॥ न प्रजापतिर्दक्षो गगश्चापि
चतुर्मुखः॥ गोपश्चात्सरसर्वा गोपाश्चापि दिवौ कसः॥ एवो वतोराराजेन्द्रकंसो यंकालनेमिजः॥ तत्र कंसानियुक्ताश्च
मोहिता योगनिद्रया॥ गोधेनुकुंजराश्चैव दानवाः॥ राक्षसाणां च॥ नृत्यंतश्चात्सरामिस्ते गंधर्वा गीततत्पराः॥
लेखनीयश्च तत्रैव कालियो यमुनाहृदे॥ इत्येवमादित्य किंचित् कृतं चरितं मम॥ भले रवयित्वा प्रयत्ने

नक्षत्रयेद्विदितसरः॥ रम्याभैर्विजयुरैश्च लक्ष्म्यैश्च पुसेस्तथा॥ कालादेशोद्भवैः पुष्पैः फलैश्चापि युधिष्ठिर॥ पाद्य
र्घ्यः पूजयेद्भक्त्या गंधपुष्पाक्षतैः फलैः॥ मंत्रेणानेन कौंतेय देवकीपूजयेन्नरः॥ गायत्रिः किंनराद्यैश्च ततपरिग
तां वेणुवीणानिनादोर्ध्वगारादर्शकुंभप्रभककरकृतकरैः सेव्यमाना॥ पर्यंकैस्वात्तृतीयामुदितमुदितनरसु
रवीपुत्रिणीसम्यगारोत्तसो देविमाता जयतु सहस्रुता देवकी कांतरूपा॥ पादावमभ्यंजयंती श्रीदेव्याश्चरणांतिके ॥
निवस्तपं कजे पुज्यादिव्यगंधानुलेपनैः॥ पंकजैः पूजयेद्देवी नमो देव्यैश्चिये इति॥ देववत्से नमस्ते स्तु
तुल्योत्पादनतत्परा॥ पापक्षयकरी देवी तुष्टिं यातु ममार्चिता॥ प्रणावादि नमो तं च पृथक्॥ नामानुकीर्त
नां॥ कुर्यात्पूजां विधिजश्च सर्वपापमनुत्तये॥ देवक्यैव सुदेवाय वासुदेवाय चैव हि॥ बलदेवाय नंदाय य
ज्ञोदायै पृथक् पृथक्॥ क्षीरादिस्नपनं कृत्वा चंदनानुविलेपयेत्॥ विध्यंतरमयीच्छंति केचिदं चैव सूरयः॥
चंद्रोदये शशांकाय अर्घ्यं दद्यात्परिस्मरन्॥ अनघं वामनं शौरि वैकुण्ठपुरुषोत्तमं॥ वासुदेवं हृषीकेशं माध
वं मधुसूदनं॥ वाराहं पुंडरीकाक्षं स्वर्गच्छिच्छित्तिकारणं॥ अनादिनिधनं विष्णुं त्रैलोक्येशं विविक्रमं॥ न

नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं ॥ पीताक्षं नित्यं वनमालाविभूषितं ॥ श्रीवत्साकं जगत्सेतुं श्रीपतिं श्रीध-
 रं हरिं ॥ स्मरन् नित्यं दद्यादिति श्लेषेणान्वयः ॥ योगेश्वराय तथा जलशायाय च ॥ यज्ञानां पतयेनाथगोविंदाय नमो
 नमः ॥ ॥ प्रजामंत्रः ॥ जगन्नाथ नमस्तुभ्यं संसारभयनाशन ॥ जगदीशाय देवाय भूतानां पतये नमः ॥ इति नै-
 वेद्या ॥ धर्मेश्वराय धर्माय संभवाय जगत्पते ॥ धर्मज्ञाय च यज्ञाय गोविंदाय नमो नम इति ॥ शायन मंत्रेणाने-
 नैवेद्यं दद्याच्चंद्रमसे नरः ॥ तथैवार्घ्यं च मंत्रेण अनेनैव तु दापयेत् ॥ क्षीरोदार्णवसंभूतमत्रिगोत्रसमुद्भव ॥
 गृहाणा धर्मं शशांके देहो हि पयांसहितो मम ॥ ज्योत्स्नापते नमस्तुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः ॥ नमस्ते रोहिणी-
 कांत अर्घ्यं न प्रतिगृह्यतां ॥ रक्षापये देवदेवेशं शशांके रोहिणीयुतं ॥ देवक्या वसुदेवं च नंदं चैव यशोदय ॥
 बलदेवमया सार्धं भद्रया परयान्तरप ॥ संपूज्य विधिबद्धे हि किं नान्नामोत्यति दुर्लभं ॥ एकादशीनां विशत्यको-
 टयो या प्रकीर्तिताः ॥ ताभिस्तु ललाटमीतुल्या ततो नंत चतुर्दशी ॥ अर्धरात्रे वसोर्धारां पातयेद्रव्यसर्पिषा ॥ ततो
 वर्धापयेन्नालं षष्ठीनामादिकं मम ॥ कर्तव्यं तत्क्षणाद्रात्रौ प्रभाते नवमीदिने ॥ यथा ममतथा कार्यं भग-

१००

लोक्यबलभद्रं च मां वदस्मि नूरुहः ॥ उवाच सममादेशा लोका नूजन्माष्टमीव्रतं ॥ मथुरायां ततः पश्चात्तथा वान्यत्थका-
 शितं ॥ कुर्वतु ब्रह्मणाः सर्वव्रतं जन्माष्टमीदिने ॥ क्षत्रिया वैश्वजातीया शूद्रा येन्येपि धर्मिणः ॥ शुद्धिष्ठिर उवाच ॥
 यः ॥ एतन्मे तत्त्वतो ब्रूहि स विधानं स विस्तरं ॥ ॥ कल्ल उवाच ॥ मासि भाद्रपदे षष्ठ्यां निशीथे कल्लपक्षके ॥ शशांके वृष-
 राशिस्थे ऋक्षे रोहिणीसंके ॥ योगे स्मिन् वसुदेवाच्च देवकीममजीजनत् ॥ भगवत्याश्च तत्रैव क्रियते सुमहोत्स-
 वः ॥ योगे स्मिन् कथिते षष्ठ्यां सिंह राशि गते रवौ ॥ सप्तम्यां लघुभुक्रुयादितधावन पूर्वकं ॥ उपवास्ये सेनियमं रा-
 त्रौ रक्ष्या जितेन्द्रियः ॥ केवलेनोपवासेन तस्मिन् जन्मदिने मम ॥ सप्तजन्म कृतात्पापान्मुच्यते ॥ नात्र संशयः ॥ उ-
 पावृत्तस्तु पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ॥ ततो षष्ठ्यां तिलैः स्नातो नद्या-
 दौ विमले जले ॥ सुदेशे शोभनं कुर्याद्देवक्याः स्मृति का गृहं ॥ सीतपीतैस्तथा रक्तेः कर्पूरैर्हरितैरपि ॥ वासोभि-
 शोभनं कृत्वा समं तां कालं शौनवे ॥ पुष्पैः फलैरनेकैश्च दीपाल्मीतिरिस्ततः ॥ पुष्पमालाविचित्रं च चंदना-
 गरः भूषितं ॥ अतिरम्यं मनोपमं रक्षामणि विभूषितं ॥ हरिवंशस्य चरितं गोकुलं च विलेखयेत् ॥ ततो वा-
 दित्रनिनंदैव रणावेणुरवाकुलं ॥ नृत्यगीतक्रियोपेतं मंगलैश्च समंततः ॥ वेषकारी लोहखंडं कृतानादं च

वत्यामहोत्सवं॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्भक्त्या तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणं॥ हिरण्यं मेदिनी गावो वासांसि कुसुमा
नि च॥ यद्यदिष्टं तं तत्कृत्वा मेष्ट्रियतामिति॥ यदेवं देवी देवं वसुदेवाद्जीजनत्॥ भोमस्य ब्रह्मणो गुह्यैत
सौ ब्रह्मात्मने नमः॥ नमस्ते वासुदेवाय गोब्राह्मणहिताय च॥ शीतरस्तु शिवं चास्तु इत्यत्कामां विसर्जयेत्॥ ततो
बंधुजनो घंच दीनानां भोजनं बद्ध॥ भोजयित्वा सुशीतायास्वयं भुंजीत वाग्यतः॥ एवं यः कुरुते देव्या देवक्या
स्तु मेहोत्सवं॥ प्रतिवर्षं विधानेन भद्रको धर्मनंदन॥ नरो वायु दिवा नारी यथोक्तं लभते फलं॥ पुत्रसंतानमा
रोग्यं सौभाग्यं मनुलं महत्॥ इह धर्मरतिर्भूत्वा मृतो वै कुंठमाप्नुयात्॥ तत्र देवविधानेन वर्षलक्षं युधीष्ठि
र॥ भोगान्नाविनाविधानं भुत्वा पुण्यशेषादिहागतः॥ सर्वकामसमृद्धे तु सर्वाशुभवि वर्जिते॥ कुले नृपति
शीलानां जायते हृच्छयोपमः॥ यस्मिन् सदैव देशदेशे तुलिरिव तं तु पदार्पितं॥ मातृजन्मदिनं यत्र सर्वल
कारभूषितं॥ प्रजयेत्पांडवं श्रेष्ठं तैरुत्सवसंयुतैः॥ परचक्रभयं तत्र न कदाचिद्भवेत्पुनः॥ पर्जन्यः काम
वर्षस्यादितिभ्यो न भयं भवेत्॥ गृहे वा पूज्यते यस्मिन् देवक्याश्चरितं मम॥ यत्र सर्वसमृद्धिं स्यान्तो

पसर्गादिकं भवेत् ॥ पशुतो न कुलाद्या लात्पाप रोगाच पातकान् ॥ राजतश्चो रतो वापि न कदाचिद्भयं भवेत् ॥ संसर्गा
 पाप्रियो भक्त्या व्रतं पश्येदनाकुलं ॥ सोपि पापविनिर्मुक्तो प्रयाति हि हरि मंदिरं ॥ जन्माष्टमी जनयतो नृयनाभिरा
 मा पापापहासु गति न विदधाति गोपं ॥ या देवकी सुत सुतां च भजेद्वि तं स्यात्पत्रानवाप्य समुपैति षडं हि विष्णोः ॥
 इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे जन्माष्टमी व्रतं ॥ ॥ अथ शिष्टाचार प्राप्त कथा ॥ व्यासो वाच ॥ निरतो भारतो युधे
 कृतशौचो युधिष्ठिर ॥ उवाच वाक्यं धर्मात्मा कृष्ण देव कि नंदनं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ त्वत्प्रसादे न गोविंद निहि
 ताः शत्रवो रणे ॥ कर्णश्च निहितः सो न्येत्यसादृक्किरीटिना ॥ जेता को युधिमीभस्य यस्य मृत्युर्न विद्यते ॥ अ
 जितोऽपि जितः सोऽपि त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ प्राप्तं निष्किंठकं राज्यं कृत्वा कर्मसु दुष्करं ॥ आचारो दंड नीतिश्च रा
 ज्यधर्माः क्रियान्विताः ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि व्रतं जन्माष्टमी व्रतं ॥ जन्माष्टमी व्रतं ब्रूहि विस्तरेण ममाच्युत ॥
 कुतः काले समुत्पन्नं किंपुण्यं कोविधिः स्मृतं ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥
 यतः प्रभृति विख्यातं फलेन विधि नान्वितं ॥ राजवंश समुत्पन्नैर्देवैः कैलुश्चिपीडित ॥ धराभार समाक्रांत

श्रीजगामह॥ ततो हं देवकी गर्भमविंशत्वेन तेजसा॥ हतेषु षट्सु बालेषु देवक्या औग्रसेनिना॥ कारागृह
 स्थितायां च वसुदेवेन वै सह॥ गतेर्धरात्र समये सुप्ते सर्वजने निशि॥ भाद्रमास्यसिते पक्षे षष्ठ्यां ब्रह्मर्षिसंयु
 जि॥ सर्वग्रहशुभे काले प्रसन्नहृदया शये॥ आ विरासन्निजे नैव रूपेणैवावनीयते॥ वसुदेवोऽपि मां दृष्ट्वा हर्ष
 शोकपरिप्लुतः॥ अत्यद्भुतमिदं रूपं दुर्दृशं योगिनामपि॥ ततो जसारिष्टगृहमभवत्संप्रकाशितं॥ उद्दिजे भ
 वकं साद्यो मे बालानघातयत्॥ उपसंहरतस्मात्त्वमेतद्रूपमलौकिकं॥ शंखचक्रगदापद्मलसत्कौस्तुभ
 मासितं॥ किरीटहारमुकुटकेयुरवलयांकितं॥ तडिदसनसंवीतं कपाळाचनमेखलां॥ स्फुरद्राजीवचावी
 हंस्त्रिगंधांजनसमप्रभं॥ महामरकतश्चक्रं कोटिस्तर्यसमप्रभं॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ एवं संप्रार्थितो रा
 जन् वसुदेवेन वै तदा॥ तेनैव निजरूपेण भूत्वा हं प्राकृतः शिशुः॥ नयमांगो कुलमिति वसुदेवमचोदयं॥
 समादाया गमत्सोऽपि नंदगोकुलमंजसा॥ दाराण्युपाकृतत्वासस्वप्रभावास्त्वयं विभो॥ ददौ मार्गं च
 कालिं दीजलकल्लोलमालिनीं॥ ततोऽदशो दाशायने न्यस्यवानकदुंदुभिः॥ तत्पर्यं च स्थितां गृह्य

॥१०२॥

दारिकामागमत्पुनः॥ दाराणि पिहितान्यासुर्ववन्निगडंततः॥ विन्यस्य पादयोरासीयने न्यस्य वसिकी॥ ततो
 रुरोदमद्वतास्वरेणाप्र्यसादिश॥ तस्यारूढं शब्देन उच्यतायामिकागृहात्॥ कंसाद्यागत्य चाचरयुः प्रसू
 ता देवकीति च॥ सोऽपि तल्यात्समुत्थाय वैवनातीव विह्वलः॥ जगाम स्तुतिकोगे हं देवक्याः प्रसूबलन्यथि॥ दा
 रिकां शयनागृह्य रुदं त्याश्वैव सस्वसुः॥ अपोथयच्छिलाष्टष्ठे सापितस्य कराच्युतौ॥ उवाच कंसमाभा
 ष्य देवीत्याकाशगासती॥ किमेवाह तया मंदजातः कुत्रापि ते रिपुः॥ इत्युक्तः सोऽप्यभुक्तं सः परमो द्वि
 मानसः॥ आशापया मास ततो बालानां कदनाय वै॥ दानवा अपि बालानां कदनं च कुरुयताः॥ वने
 षु पवने चैव पुरग्रामव्रजेष्वपि॥ अहं तु च गोकुले स्थित्वा प्रतनां बालघातिनीं॥ स्तनं दातुं प्रवृत्तां च प्रा
 णैश्च समशोषयं॥ तृणावर्तमकरिष्ठे धेनुकं केशिनं तथा॥ अन्या नपि खलान् हत्वा स्वप्रभावमदर्शयं
 न॥ ततश्च मथुरां गत्वा हत्वा कंसादि दानवान्॥ स्तातीनां परमहर्षकृतवानस्मि सादर॥ देवकी वसु
 देवश्च परिष्वज्य मुदामम॥ आनंदजैर्जलैर्मूर्ध्नि स्नयामासु नुर्दप॥ तैस्मिन्नांगैश्चैव मे ह्लात्वा चा

पुर मुख कान् ॥ गज कुवल्या पीडं कंस आतृनेने कशः ॥ एवं हते सुरेकं से सर्वलोकैक कंदके ॥ अन्येषु दु
 ष्टदैत्येषु सर्वलोकमहोत्सवैः ॥ लोकाः समुत्सकाः सर्वमाभ्युपेत्य चुरावृताः ॥ कृष्णकृष्णमहायोगि नृभक्तानाम
 भयप्रदः ॥ प्रलयात्पाहि नो देव शरणागतवत्सला ॥ अनाथ नाथ सर्वज्ञ सर्वभूतहिते रतः ॥ किं विधिं प्राप्नु
 हे देव तन्नो वक्तुं त्वमर्हसि ॥ तव जन्म दिनं लोके न ज्ञातं केन चित्कचित् ॥ ज्ञात्वा च तद्दिनं सर्वकुमे विधिः
 पनोत्सवं ॥ तेषां दृष्ट्वा तु सा भक्तिः अर्धा च मयि सौ हृदं ॥ मया जन्म दिनं ते प्योख्यातं निर्मलचेतसा ॥
 श्रित्वा ते पितृयाचकुर्विधिना येन तच्छृणु ॥ पार्थ तद्दिनं मे प्राप्ते दंतधावनं पूर्वकं ॥ स्नात्वा पुण्यजले शुधे
 वाससी परिधाय च ॥ निर्वर्त्या वश्यकं कर्म ब्रतसंकल्पमारभेत् ॥ अद्य स्थित्वा निराहारश्चोभूते तु परे
 हनि ॥ भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवा व्यय ॥ गृहीत्वा नियमं चैव संप्रार्थ्य न च साधनं ॥ मंडपं शोभ
 नं कृत्वा फलपुष्पादिसंयुतं ॥ तस्मिन्मां पूजयेद्भक्त्या गंधपुष्पादिभिः पृथक् ॥ उपचारैः षोडशभिर्वा
 शास्त्रविधया ॥ सद्यः प्रसूतां जननीं वसुदेवं च मारिषं ॥ बलदेवसमायुक्तां रोहिणीं गुणमोहिनीं ॥

१०३

ता ब्रह्माणां शरणं ययौ ॥ ज्ञात्वा तदा प्रभुर्ब्रह्माभूमेर्भारं महाहितं ॥ श्वेतद्वीपे समागत्य सर्वदेवसमन्वितः ॥ समा
 हितमतिर्ब्रह्मा मातुषावेशं विशीषते ॥ स्तुत्या तया हं संप्रीतः स्तेषां दृग्गोचरो भवं ॥ दृष्ट्वा मां प्रणिपत्या शुभक्ति
 भावसमन्वितः ॥ ब्रह्माणामग्रतः कृत्वा तुष्टः सर्वदिवोकसः ॥ विजिज्ञुर्महाभूमिं तस्याभारापनुत्तये ॥ उप
 धार्य तदा तेषां वचनं वाक्चिंतयं ॥ केनोपायेन हंतव्या दानवाः क्षत्रियोद्भवाः ॥ स्वधर्मनिरताः सर्वे महाब
 लपराक्रमाः ॥ ततो निश्चित्य मनसा ब्रह्माणामहमब्रुवं ॥ वसुदेवो देवकी च प्रजाका मो पुरा नृप ॥ भक्त्या मां भ
 जमानो तौ तत्प्रवृत्तौ महान्तपः ॥ तयोः प्रसन्नः सुप्रीतो याचतं वरमुत्तमं ॥ अब्रुवंतावपि ततो वरया मासतुः
 किल ॥ यदि देव प्रसन्नो सितादृशो नो भवेत्कृतः ॥ तथेति च मया ताभ्यामुक्तं प्रीतेन सेवम् ॥ तत्कामप्र
 णार्थाय संभविष्याम्यहंतयोः ॥ दिवौ कसोपि स्वांशेन संभवंतु सुरस्त्रियः ॥ योगमाया च नंदस्य यशोदाया
 भविष्यति देवक्या जठरे गर्भमनंतं धाम मामकं ॥ सुनिष्कार्यं तत्तत्स्वरूपं रोहिण्या जठरे कुरु ॥ इति संदि
 श्य तान् सर्वा न हं मंतर्हितो भवं ॥ ततो देवैः समं स ब्रह्माणां दिशं प्रणिपत्य च ॥ अश्वास्य च महीदेवी वरेधा

इय

नंदयशोदांगोपी गोपांगोऽवैव सर्वशः॥ गोकुलं यमुनौ चैव योगमायां च दारिकां॥ यशोदाशयने सुप्तां सद्यो
जातां चरं प्रभां॥ सर्वसंहरजये त्सम्यक् कर्नाममंत्रैः पृथक् पृथक्॥ सुवर्णरूपताम्रादिमृत्तनादिभिरलंकृताः
प्रतिमाकवीप्रोक्तास्तामुचान्येतरां यजेत्॥ राज्ञो जागरणं कुर्याद्भीतं नृत्यादिभिः सह॥ पुराणैस्तोत्रपाठैश्च जातम्
वार्मादिपुष्पैः॥ बोभ्रते पारणं कुर्याद्द्विजान्संभोजयेत्ततः॥ एवं कृते महाराजव्रतानामुत्तमे व्रते॥ सर्वान्का
मानवाप्नोति विष्णुलोके महीयते॥ मोहान्न कुरुते यस्तु याति ब्रह्मसारगं हरे॥ तस्मात्कुर्वन् यत्नेन निःपापो जा
यते नरः॥ अत्रैवोदाहरतीममिति हासं पुरातनं॥ अंगदेशोद्भवो राजा मित्रजिन्ना मन्त्रः क्रमात्॥ तस्य
पुत्रो महासेनो स ह्यजित्समथे स्थितः॥ पालयामास धर्मज्ञो विधिबद्धं जयन् प्रजाः॥ तस्यैवं वर्तमानस्य कदा
चिद्देवयोगतः॥ पारवतैः सह संवासो बभूव बहुवासरं॥ तत्संसर्गस्त नृपतिरधर्मनिरतो भवेत्॥ वेदश्चास्त्रं
पुराणानि विनिंद्य बहुशो नृप॥ ब्रह्मणो पुत्रा धर्मविद्वेषं परमं गतः॥ एवं बहुतिथे काले गते भरतसत्तम॥ का
लेन निधनं प्राप्नोयमद्वैतवशं गतः॥ बध्वा पाशैर्नश्यमानो यमद्वैतैर्यमांतिकं॥ पीडितस्तथा डयमानो स

दुष्ट वाँसवशंगतः॥ नरेके पतितः पापोऽथातनाखु वत्सरं॥ भुक्ता पापः सरोषेण पैशाचीये निमास्त्रितः॥ तृष्णा
 क्षुधा समाक्रांतो भ्रमन्समरधन्वसु॥ कस्यचित्त्वथ वैश्यस्य देहमाविश्य स स्थितः॥ वधामविपिने सोऽपि क्रुद्ध
 णामाश्रमेषु॥ कदाचिदैवयोगेन मम जन्माष्टमी दिने॥ क्रियमाणो यदा प्रजाव्रतिभिर्मुनिभिर्दिजैः॥ रात्रौ जाग
 रणं चैव नाम संकीर्तनादिभिः॥ ददर्श सर्वविधिवत् शुश्राव च हरेः कथाः॥ निःपापे ददर्श नादेव शुधनिर्मलमान
 सः॥ प्रेतदेहं समुत्सृज्य विष्णुलोकं विमानगः॥ यमदूतैः समातीर्त्नो दिव्यभोगसमान्वितः॥ मम सानिध्यमापन्ने
 व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ नित्यमेव तं चैतत्पुराणोऽसर्वकालिकं॥ प्रीतये विधिवत्सम्यक् मुनिभिस्तत्तद्विभिः॥
 सर्वकामिकमेवैतत्कृत्वा कामानवाप्नुयात्॥ एतैः सर्वमार्यातं व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ मम सानिध्यं कद्राजं किं नृ
 यः श्रोतुमिच्छति॥ ॥ इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणे जन्माष्टमीव्रतकथा समाप्तः॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच॥
 उद्यापनविधिं वक्ष्ये देवेदवदयानिधे॥ येन संस्पर्शतां याति व्रतमेतदनुत्तमं॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ पूर्णातिथिम्
 नुप्राप्तवित्तवित्तादिसंयुतः॥ पूर्वद्वारे कभक्ता शीखयन्मांसं स्मरन्नुददि॥ प्रातरथाय संस्मृत्य पुण्यश्लोका

सर्वतीर्थस्थो मयानीतं सुशीतलं ॥ गृहाणास्व मनःकलविश्वकायनमोस्तुते ॥ आचमनीयं ॥ गंधपुष्पाक्षेता
 पेतं फलेन च समन्वितं ॥ अर्घ्यं गृहाणा देवेश मया दत्तं हि भक्तिः ॥ अर्घ्यं ॥ दधि क्षौद्रं दध्नुं कपित्थाया
 सुगंधियत ॥ सुस्वादमधुरं शोरे मधुपर्कं गृहाण मे ॥ मधुपर्कं ॥ पुराचमनं ॥ पंचामृतेन स्तपनं करिष्यामि
 सुरोत्तम ॥ क्षीरोदधिनिवासाय लक्ष्मीकांताय ते नमः ॥ पंचामृतस्नानं ॥ मंदाकिनी गोतमी च यमुना
 च सरस्वती ॥ ताभ्यस्नानार्थं मानीतं गृहाणा शिशिरं जलं ॥ स्नानं ॥ पुनराचमनं ॥ शुद्धजंबूनदप्रव्यत डि
 द्रासुरोचिषा ॥ मया पाप्मादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां ॥ वस्त्रं ॥ पुनराचमनीयं ॥ यज्ञोपवीतं परमं विव्र
 मिति यज्ञोपवीतं ॥ किरीटकुंडलादीनि कांचीवल्लयुग्मकं ॥ कौस्तुभवनमालां च भूषणानि भजस्व मो ॥
 भूषणानि ॥ मलयाचलसंभूतं गंधं सारं मनोहरं ॥ हृदयानंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्यतां ॥ चंदनं ॥ माला
 तीचंपकादीनि यद्दुर्घा वडुलानि च ॥ तुलसीपत्रमिश्राणि गृहाणा सुरसत्तम ॥ पुष्पाणि ॥ अथवा
 रदेव पूजा ॥ देवकी वसुदेवं च रोहिणी सबलं तथा ॥ सात्यकी जोधवा कूरानुग्रसेनादिया दवा

॥१०५॥

न् ॥ नंदयशोदातत्कालं प्रसूता गोपिका गृहेत् ॥ कालिंदी कालियं चैवं पूजयेन्नाममंत्रतः ॥ वनस्पतिरसोद्भू
 त कालागरु समन्वितं ॥ धूपं गृहाणा गोविंदगुणसागरोपेतं ॥ धूपं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं दीपं ० नैवेद्यं
 गृह्यतां देव ० नैवेद्यं ॥ पुनराचमनं ॥ पूगीफलं महर्षिभ्यं नागवल्लीदलैर्युतं ॥ कर्पूरादिसमायुक्तं
 तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ इदं फलमिति फलं ॥ हिरण्यगर्भगर्भाच्छंभिति ॥ दक्षिणां ॥ नीराजयेत्ततो भक्त्या
 मंगलं समुदीयत ॥ उच्यते मंगलनिर्घोषदेवदेवं समर्चयेत् ॥ दत्तपुष्पांजलिं तद्यदक्षिणां न पुरःसरं ॥
 प्रणवेदं देवदूतैर्भक्तिप्रहः पुनः पुनः ॥ स्तुत्वा नाना विधैस्तोत्रैः प्रार्थयति जगत्पतिं ॥ नमस्तुभ्यं
 जगन्नाथ देवकी तनय प्रभो ॥ वसुदेवात्मजानंतयशोदानंदवर्धन ॥ गोविंदगोकुलाधारगोपीकांत
 नमोस्तुते ॥ ततस्तदापयेदर्घ्यं मिदोरुदयतः शुचिः ॥ कल्लायप्रथमं दद्याद्देवीसहिताय च ॥ नारिकेरेन
 शुद्धेन दद्यादर्घ्यं विचक्षणाः ॥ कल्लायपरया भक्त्या शरेव कृत्वा विधानतः ॥ जातकंसवधार्थं यिष्ठा
 शो तारणाय च ॥ कौरवाणां विनाशाय देत्यानां निधनाय च ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं देवकीसहितो हरेः ॥ क

आर्घ्यमंत्रः॥ शंखे कृत्वा ततस्तोयं सपुष्पफलचंदनं॥ जानुभ्यामवनीगत्वा चंद्रार्घ्यं नमोस्तुते॥ क्षीरो
 दार्णवसंभूत अत्रिगोत्रसमुद्भवा॥ गृहाणार्घ्यमया दत्तं रोहिणीसहिता यच॥ शशिनः॥ ज्योत्स्नापते नमस्तु
 भ्यं नमस्ते ज्योतिषां पति॥ नमस्ते रोहिणीकोत गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते॥ मंत्रार्घ्यः॥ इत्थं संप्रार्थ्य देवे तं रा
 त्रौ जागृषां चरेत्॥ गीतं नृत्यादिना चैव पुराणाश्रवणादिभिः॥ प्रत्यक्षे विमले स्नात्वा पूजयित्वा जगद्गुरुं॥ पा
 यसेन तिलज्येष्ठमूलमंत्रेणाभक्तिः॥ अष्टोत्तरशतं कृत्वा ततः पुरुषसूक्तकः॥ इदं विष्णुरिति प्रोक्त्वा जु
 ह्याद्वैद्यतां कृतिः॥ होमशेषं समाध्याय प्रणक्ति पुरःसरं॥ आचार्यं पूजयेद्भक्त्या शिष्येण वा दत्ता
 दिभिः॥ गामे कोकपिलादद्यात्तत्र संस्पर्शहेतवे॥ पयस्विनीसुरीलां च सवत्सां सगुणां तथा॥ स्वर्णशृंगीरै
 प्यसुरां कांस्यदोहनकायतां॥ रत्नपुष्पांस्तान्मृष्टां स्वर्णघंटां समन्वितां॥ वस्त्रं च न्ना दक्षिणा दद्यात्
 वंसंस्पर्शनाय जेत॥ कपिलायां भस्मावेपि गौरीन्यापि प्रदीयते॥ ततो दद्याच्च कृत्वि गयान्येभ्यश्चैव य
 थार्हतः॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तदृष्टौ तेभ्यश्च दक्षिणां॥ कलशान् तत्र संस्पर्शं नृद्व्याश्चैव समाहि

१०६

न समाहितः॥ निर्वृत्त्यावश्यकं कर्म ब्रह्मणान् स्वस्ति वाचयेत्॥ गुरुमानीय धर्मज्ञवेदे वेदांगपारंगं॥ दण्ड्यादिति
 जैश्चैव वस्त्रालंकारादिभिः॥ पलेनाथ तदर्थेन तदर्थार्धेन वा पुनः॥ शक्त्या वा कारयेत्तत्र विशाख्यं विवर्जितः॥
 सौवर्णप्रतिमाकार्यपाद्यार्घ्याचमनीयकं॥ पत्नीः संपाद्य विधिवत् पूजोपकरणं तथा॥ गोचर्ममात्रं संलिप्य मध्ये
 मंडलमाचरेत्॥ ब्रह्माद्या देवतास्तत्र स्थापयित्वा प्रपूजयेत्॥ मंडपं रचयेत्तत्र कदलीस्तंभमंडितं॥ मंडपे स्था
 पयेत्कुंभं ताम्रं वा मृत्तमयं शुचि॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं राजतं वैष्णवं तु वा॥ वाससां छांति कौंतेय पूजयेत्तत्र मा
 बुधः॥ उपचारैः षोडशभिर्मंत्रैरेभिः समाहितः॥ ध्यात्वा बाह्यामृतीकृत्य स्वागतादिभिरादरात्॥ ध्यात्वा च बु
 र्भुजं देवं शंखचक्रगदाधरं॥ पीतांबरयुगोपेतं लक्ष्मीयुक्तं विभूषितं॥ लसत्कोस्तुभशोभादयं मेघश्याम
 सुलोचनं॥ ध्यानं॥ आगच्छ देव देवेश जगद्योनेरमापते॥ युद्धे ह्यस्मिन्नाधिष्ठाने सनिधे हि कृपां कुरु॥
 आवाहनं॥ देवदेव जगन्नाथ गङ्गासागरसंस्थित॥ गृहाण मासनं दिव्यं जगद्धातुर्नमोस्तुते॥ आसने॥
 नानातीर्थहृतं शुद्धं निर्मलं पुष्पश्रीमितं॥ पाद्यं गृहाणो देव त्वारे विश्वरूप नमोस्तुते॥ पाद्यं॥ गंगादि

तः॥ प्राणज्ञानं तथा तेभ्यः भुञ्जीत सह बंधुभिः॥ एवं कृते महाराजान् ब्रूतो दद्यात्तन कर्मणि॥ निःपापस्तत्क्षणा
देवजायते विबुधोत्तमः॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः॥ भुक्ता भोगान्श्चिरकालं अं
ते मम पुरं ब्रजेत्॥ ॥ इति श्री भविष्योत्तरे युधिष्ठिर कल्ह संवादे सोद्यापनं जन्माष्टमी व्रतं ॥
माद्रुक्ताष्टम्यां ज्येष्ठेर्द्वयेष्टा व्रतं॥ इदं च ज्येष्ठा योगिवशेन पूर्वविधायां परविधायां वा कार्यं॥ दि
नद्वये ततोद्योगे परैव॥ पूर्वद्वारात्रौ तद्योगे तु पूर्वैव॥ ज्येष्ठा पूजनं लैंगे॥ कन्यारक्षार्काष्टमी युक्ता
ज्येष्ठेष्टे महती स्मृता॥ अलक्ष्मीपरिहाराय ज्येष्ठां तत्र प्रहजयेत्॥ कन्यार्कयोगोत्रे केवलं स्तावमेव
मासस्तु॥ माद्रुक्ताष्टमां द्रव्याद्यः॥ मासि माद्रुपदे शुक्ले पक्षे ज्येष्ठेर्द्वयं संयुता॥ शक्तिर्यस्मिन् दिने कु
र्याज्येष्ठायाः परिपूजनमिति॥ माधवीये रक्षां दोक्तेः॥ अस्याः पवादाः॥ तत्रैव॥ यस्मिन् दिने भवेज्ये
ष्ठामध्याह्नं द्वैर्धर्मपुः॥ तस्मिन् हनिष्यं पूजाचन्यभावेत्सर्ववासरे॥ इति विपरीतपूजादिना॥
शुक्लदिने नुराधाया मानहनमुत्तरदिने मूले च चि सार्जनं॥ तथा च रक्षां द॥ मैत्रेणा वाहयेद्देवीज्ये

ष्ठायांतु प्रपूजयेत्॥ मूले विसर्जयेद्देवी त्रिदिनं व्रतमुत्तममिति॥ हे माद्रौ भविष्योत्तर॥ युधिष्ठिर उवा
 च॥ मृतबंध्यानुयानारीकाकबंध्यातथापरा॥ गर्भस्त्रावा तृतीया च नानादूषैश्च दूषितं॥ निर्ध
 नाश्च नरा ये च दारिद्र्ये महति स्थितः॥ कर्मणा केन मुच्यंते तन्मे ब्रूहि जनार्दन॥ श्रीकृष्ण उवाच॥
 मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ज्येष्ठा यदा भवेत्॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्भीतिवादित्रनिस्वने॥ एवं विधा विधा
 नेन एषिर्मात्रेण पूजयेत्॥ एहो हित्वं महाभागे सुरासुरनमस्कृते॥ ज्येष्ठे त्वं सर्वदेवानां तत्समीपग
 ता भव॥ आवाहनं॥ श्वेतसिंहासनरत्ना तु श्वेतवरैश्च रत्नैः कृता॥ वरदं पुस्तकं पात्रं विभ्रत्येते नमो
 नमः॥ आसनं॥ ज्येष्ठे श्वेते नपो निष्ठे ब्रह्मिष्ठे सप्तवादिनि॥ क्षीराब्धौ तु समुद्रते अर्घ्यं ज्येष्ठे न
 मोस्तुते॥ अर्घ्यं॥ बाणं वाणं चरवङ्गं च पाशतो मरदर्पणैः॥ अन्यैरप्यायुधैर्युक्तं ज्येष्ठात्वा
 मर्चयाम्यहं॥ सुरासुरनरैर्वद्यायक्षकिं भरप्रजिता॥ प्रजितासिमया देवी ज्येष्ठे त्वामर्चयाम्य
 हं॥ विप्रप्रिये महाभागे सुरासुरसुप्रजिते॥ स्तूयस्व त्वं मया देवि ज्येष्ठे त्वामर्चयाम्यहं॥ प्रजा

मंत्र॥ त्वं लक्ष्मीस्त्वमुमा देवी त्वं ज्येष्ठे सर्वचामरैः॥ पूजितासि मया देवि वरदा मयि मे सदा॥ प्रार्थना॥ पुत्रदारविवृध्य
र्थं लक्ष्म्याश्चैव विदधये॥ अलक्ष्म्याश्च विनाशाय सर्वकालद्विजोत्तम॥ गुरुं संपूजयेद्भक्त्या वस्त्रैराभरणादिभिः॥ इदं
शौवतु वर्षाणि पूजनीया प्रयत्नतः॥ यावज्जन्म तथा पूर्वविधिनानेन मानवैः॥ ददाति वित्तपुत्रांश्च अर्चनीया सदा स्त्री
या॥ अनेन विधिना युक्तो यो हि पूजयेत्तेनरः॥ नारी चापूजयेत्येतां तस्य लक्ष्मीविवर्धते॥ बंध्या तु लभते पुत्रान् दुर्भ
गा सुभगा भवेत्॥ मृतवत्सा जीवपुत्री का कबंध्या प्रजावती॥ दुःखितो हि नरः कश्चित्सर्वदा स सुखी भवेत्॥
एव विधिविधानेन ज्येष्ठायारत्नचर्चयेत्सदा॥ विघ्नो रस्तस्य प्रणश्यंति यथा फलवणंतथा॥ यथा ग्राह्यं कुरु
प्रेष्ठ ज्येष्ठाय शोभनं व्रतं॥ नीराजने कृते चैव दीपो ग्राह्य सुभक्तितः॥ नैवेद्य सहितं प्राश्य प्रतीत्ये युधिष्ठिरः॥
गुरुहस्तात्सदा ग्राह्यो दीपः प्रज्वलितो महान्॥ व्रतस्थो भक्तियुक्तस्तु शुचिः प्रयत्नमानसः॥ अनेन विधिना चैव
व्रतं ग्राह्यं युधिष्ठिरः॥ ज्येष्ठानामपरा देवी मुक्तिमुक्तिफलप्रदा॥ यस्तु पूजयेत्ते राजनूतस्मै स्वर्गं प्रयच्छति॥
तत्रैव रकां दे॥ मासि माद्रपदं शुक्लपक्षे ज्येष्ठर्क्षसंयुते॥ यस्मिन् कस्मिन् दि कुर्याज्येष्ठाय परिपूजयेत्॥ त
त्राष्टम्यां

तत्राष्टम्यां यदा वारो भानो ज्यैर्धर्मो वचः॥ नीलज्येष्ठेति सा प्रोक्ता दुर्लभा बहुकालिकी॥ कृतस्नानो नरः कुर्यात्
 स्नामामंत्रवादिने॥ भक्तियुक्तश्चुचिः कुर्याज्येष्ठे देव्यास्तु पूजनं॥ नद्याः पूर्वधरा ह्यसिकताः शुद्धे देवाः॥
 देवीरूपं तु तत्रैव कृत्वा तु ब्रह्मणोः सह॥ मंडले तानुसंस्थाप्य देवीं हेममयीं ततः॥ स्थापयेद्वा जतीं तां श्रीं स्नेह्यां॥
 वापटकुड्ययोः॥ आवाहयेत्ततो देवीं मथ चापुस्तके पिवा॥ त्रिलोचनां शुक्लदंतीं विष्मतीं राजनीतनुं॥ वि
 रक्तारक्तनमयां ज्येष्ठामावाहयाम्यहं॥ इति मंत्रेण तां देवीं मावाह्य सुकृतव्रती॥ स्नानं दद्यात्तथा पाद्यं पा
 दयो रूपायोर्द्विज॥ श्रीखंडकर्पूरयुतं दद्याद्दध्यं तथार्चनं॥ भक्त्या मया प्रयत्नेन यदत्तं दीयते तव॥ तद्गृहा
 पासुरेशानि ज्येष्ठे श्रेष्ठे नमो नमः॥ इत्युच्चार्य सुवर्णादि पात्रेणांजलि पिवा॥ अर्घ्यं दत्वा स्मरेद्देवीं गंधपुष्पै
 स्तथार्चयेत्॥ गोधूमयवशाल्यादित द्वादशैस्तु पूजयेत्॥ ततः प्रसूतिमोत्रैस्तु पूज्यं रिकादीनि सर्पिषा॥
 निवेदयेच्च तैरेव दद्याद्द्वयैः प्रयत्नतः॥ ततस्तत्त्वामहादेवी सर्वकामफलप्रदां॥ ज्येष्ठायै ते नमस्तुभ्यं श्रे
 ष्ठायै ते नमो नमः॥ ज्येष्ठे श्रेष्ठे तपोनिष्ठे ब्रह्मिष्ठे सत्यवादिनी॥ एह्ये हितं महापावे अर्घ्यं गृह्णा सरस्वति॥

अर्घ्यं॥ रक्तत्वोत्पत्त्या संपत्त्या गीतानि पुरतस्ततः॥ सौवीरेश्वरसंयुक्तां दद्याच्छूदेभ्यश्च वच॥ सुवासिनीभ्यः शक्त्या तदद्या
वै सुकृती व्रती॥ तत्र देवीमनुशाप्य ततो भुञ्जीत वाग्यतः॥ भक्षयित्वा तदा तन्मय देवीन त्वा पुनः पुनः॥ शयीत व्रतवैर्यपाकु
र्यात्प्रातर्विसर्जनं॥ एवमेव प्रकुर्याद्वै व्रतं तु प्रतिवत्सरं॥ विसर्जनांतु ते ततः सिकतां वारुणी क्षिपेत्॥ अष्टपवटका
न् रदद्याद्वा ह्यपोभ्यस्ततो द्विजः॥ कुर्यादेवं प्रयत्नेन सायं वाथ विसर्जयेत्॥ विद्यार्थि प्राप्नुयाद्दिद्यां स्त्रीकाम
रञ्जीयमेव च॥ शिवस्मरणकारी तु देव्यै दद्यादसौ श्रिये॥ सौवर्णरजतं तांश्रुतकृत्यो भवेत्तदा॥ व्रतं स्वयं
च कृतवान्सिद्धां वाप्य कृताह्वयः॥ देव्यामहत्वं कथितं तवेदं विधिश्चमं चार्चनं संयुतं तदा॥ भद्रोपि सायु
ज्यकरो व्रतस्य तस्यामया ते कथितं सदैव॥ ॥ उद्यापनमह॥ ॐ ज्येष्ठायै नमः॥ श्रेष्ठायै नमः॥ यस्याः सिंहोर
ये युक्ता व्याघ्रश्चापि महाबलः॥ ज्येष्ठा महस्मिमां देवी प्रपद्ये शरणं श्रुतां॥ तामग्निवर्णां तपसा ज्वलंती मिति
चावाह्यापोहिष्ठेति तिरस्मि रस्मिधिचेत्॥ नाम्नार्थं यवरं दत्वा पाद्यामर्घ्यमथासनं॥ स्नानमाचमनं चैवम
धुपैर्कोपवीतकं॥ गंधपुष्पतथा धूपदीपैर्नैवेद्यमेव च॥ पुनराचमनं चैव कारयित्वा विसर्जयेत्॥ ज्येष्ठायै नमः॥ स

सत्यै० कलिप्रियायै०॥ विद्यायै०॥ विनायकायै०॥ तौष्यै०॥ श्रियै०॥ तृप्त्यै०॥ एभिर्नामभिस्तर्पणं होमं दधिमधुक्षी
 रघृतैः कुर्यात्सुसंयतः॥ हविष्यं स्वयमश्नीयात्ब्राह्मणां स्तेनभोजयेत्॥ अनेन विधिनायस्तु ब्राह्मणानां चतुष्ट
 यं॥ व्रतांते प्रतिमां कुर्यात्सो वपंरि फलसंमितां॥ कल्ल वस्त्रे च संयुक्ता माचार्याय निवेदयेत्॥ वस्त्राभरणमाल्या
 निलेपनैः पूजितं द्विज॥ प्रणिपत्य ततः यश्चात्तरमै सर्वं निवेदयेत्॥ ब्राह्मणा भुंक्तवंतस्ते प्रकुर्युस्वस्ति वाचने॥
 एवं कृते व्रते सम्यक् सर्वं शान्तिं प्रजायते॥ धनधान्यसमृद्धिश्च तथारोग्यं च जायते॥ ॥ इति भविष्योत्तरज्ये
 ष्ठाव्रतं॥ ॥ अत्रैव दूर्वाष्टमीव्रतं॥ इदं पूर्वविधायं कार्यं॥ श्रावणी दुर्गनवमी दूर्वा चैव कुताशनी॥ पूर्वविधा
 तु कर्तव्या शिवरात्रिर्बलेर्दिनमिति॥ बृहद्यमवचनात्॥ शुक्लाष्टमी तिथिर्यतिमासि साद्रपदे भवेत्॥ दूर्वा
 ष्ठी तु सा ज्ञेयानोत्तरासा विधीयत इति हेमाद्रि मदनरत्नधृतपुराणसमुच्चवचनाच्च॥ मुद्रुर्तेक्षि रोहिणे
 ष्ठी तु सा ज्ञेयानोत्तरासा विधीयत इति हेमाद्रि मदनरत्नधृतपुराणसमुच्चवचनाच्च॥ एभ्यां पूर्वावाय
 दिवापरा॥ दूर्वाष्टमी सा कार्या ज्येष्ठा मूलं तु वर्जयेत्परं त्युक्तं॥ तत्पूर्वत्रज्येष्ठा मूलयोगे कर्मकाव्याह्या

भावे च द्रष्टव्यं दूर्वाष्टमीदसत्याज्याज्येषामूलार्क्षसंयुक्तं ॥ तथा ॥ प्राप्ते भाद्रपदे मासि शुक्लाष्टम्यां च भारत ॥ दूर्वाम
भ्यर्चयेद्रत्याज्येषामूलं तु वर्जयेत् ॥ ऐंद्रक्षेत्रजिता दूर्वासहपत्यानि नान्यथा ॥ भर्तुः सयुर्हरामूले तस्मात्तां परि
वर्जयेदिति ॥ शुक्लभाद्रपदे मासि दूर्वासंज्ञा तथाष्टमी ॥ सिंहार्क एव कर्तव्या न कन्यार्क कदाचना ॥ सिंहस्ते
सोत्तमास्तरे मुदिते मुनिसत्तमे ॥ तत्रैव ॥ अगस्त्यनुदिते तात्वपूजयेदमृतोद्भवं ॥ वैधव्यं पुत्रशोकं च दशजन्मा
निपंचयेति ॥ यदा तु भाद्रशुक्लाष्टम्यां अगस्त्योदयस्तदा तत्पूर्वं कृत्वाष्टम्यां कार्यं ॥ शुक्लपक्षालक्षेपि पूर्णिमां
तस्मात्सेनभाद्रपदमात्रालाभात् ॥ यदा तु भाद्रपदोधिकस्तदा सिंहार्क एवेत्युदाहृतवचनादधिमासे तु संप्राप्ते
न मस्य उदये मुने ॥ अर्वागेव व्रतं कार्यं यतो न कुत्रचिदिति निर्णयदीपे स्कांदाच्चाधिक एव कर्तव्यं ॥ इदं स्त्री
प्राप्तित्यं ॥ यो न पूजयेदूर्वामोहादिह यथाविधि ॥ त्रीणि जन्मानि वैधव्यं लभते नात्र संशयः ॥ तस्मात्सं
पूजिता भक्त्या प्रतिवर्षं विधुर्जनैरिति पुराणमुच्यते ॥ यदा तु ज्येष्ठाधिकं विना सर्वथाष्टमी न लभ्य
ते तदा कर्तव्या चेकमेकेन ज्येष्ठामूलं यदा भवेत् ॥ दूर्वामभ्यर्चयेद्रत्या नवध्वं दिवसं नयेदिति भविष्यो

तिरादनुकलब्धे नानुष्ठानंतुसर्वथाव्रतलोपः॥ अथव्रतहेमाद्रौ भविष्ये ॥ ब्रह्मन्माद्रपदेमासि शुक्लाष्टम्यामु
 पोषितः॥ पूजयेत्तुं करं भक्त्या यो नरः प्रथयान्वितः॥ सयाति परमं रत्नं यत्र देवस्त्रिलोचनः॥ गणेशं पूजयेद्यस्तु
 दूर्वाया सहितं मुने॥ गणेशः शिवफलानां शकलैः दिव्यगंधपुष्पैर्विलेपनैः॥ दूर्वांश्च ज्योतिष्ये शानं मुच्यते सर्वपा
 तैः॥ शुचौ देशे प्रजायां दूर्वायां ब्राह्मणोत्तम॥ रक्षापलिंगं ततो गंधैः पुष्पैर्धूपैः समर्चयेत्॥ खर्जूरैर्नारिके
 लैश्च मातुलिंगफलेस्तथा॥ पूजयेत्तुं करं भक्त्या दूर्वायां विधिवद्विज॥ दध्यक्षते द्विजैश्चेष्टार्घ्यं दद्यात्त्रिलो
 चना॥ दूर्वाशमीभ्यां संपूज्य सवनं श्रद्धयान्वितः॥ सैव सुकृतजन्मानि सर्वदेवैस्तु वंदितः॥ विद्याप्राप्नोति वि
 द्याथः पुत्राथः पुत्रमाप्नुयात्॥ धर्माथः धर्ममाप्नोति कन्याथः लभते चतः॥ मनसा यं यदि छेत ततः प्राप्नो
 ति मानवः॥ अथैव पूजयेद्दूर्वांस्तेशां मानवः फलैः॥ स सद्गन्तव्यं पापैर्धैर्मुच्यते नात्र संशयः॥ कृतोपवा
 सः सप्तम्यां अष्टम्यां पूजयेत्तुं देवैः॥ दूर्वासमेतं विप्रैर्द्रमध्यक्षतं शुभैः फलैः॥ त्वं दूर्वमृतजन्मासि वंदितासि
 सुरासुरैः॥ सो भाग्यं स ततं देहि सर्वकार्यकरी भवा॥ तथा शारवा प्रशारवाभिर्विस्तृतासि महीतले॥ त

द्रष्टुं वा वहितो मम॥ त्वं द्वेर्वृत मासीत्यादि मंत्रैश्च प्राग्वत्॥ दत्वा पिष्टानि विप्रेभ्यः फलं च विविधं प्रभो॥ ति
 लपिष्ठा कणो घृक्षुधान्यापि खनि पांडवं॥ भोजयित्वा सुहृन्मित्रं संबंधिस्वजनांस्तथा॥ ततो भुंजीत तेषां स्वयं
 अधा समन्वितः॥ कर्तव्या चैकमेतेन ज्येष्ठामूलं यदा भवेत्॥ दूर्वा मास्य च येन तस्यां न वध्यं दिवसं न्यसेत्॥
 पक्षे पादपदस्यैवं शुक्लाष्टम्या युधिष्ठिर॥ दूर्वाष्टमी व्रतं पुण्यं यः करोतीह मानवः॥ न तस्य क्षयमाप्नोति सं
 तानं साक्षौ पौरुषं॥ नंदते वर्धते नित्यं यथा दूर्वा तथा कुलं॥ इति दूर्वाष्टमी व्रतं॥ भाद्र शुक्लाष्टमी मारभ्य षो
 डश दिनपर्यंतं महालक्ष्मी व्रतं॥ तच्चार्धरात्रति क्रमवर्तिन्यां मष्टम्यां कार्यं॥ तदुक्तं चंद्रप्रकाशे स्मृत्यंतरे॥
 अर्धरात्रमतिक्रम्य वर्तते योत्तरातिथिः॥ तदा तस्यां नरैः कार्यं महालक्ष्मी व्रतं सदेति॥ प्रारभस्व स्याज्ज्येष्ठा
 युतायां कार्यः॥ तथा च स्कंदे॥ मासि भाद्रपदे शुक्ले पक्षे ज्येष्ठायुताष्टमी॥ प्रारब्धं व्यं व्रतं तत्र महालक्ष्म्या
 युतात्मिभिरिति॥ तदभावे केवलायां मपि॥ समापनं तु यत्कृत्वा षम्यां तच्चंद्रोदयव्यापिन्यां कार्यं॥
 चंद्रोदयव्रते चैव तिथिस्तात्कालिकी स्मृतेत्युक्तेः॥ दिनद्वये चंद्रोदये सत्वे सत्वे वा कृत्वा पक्षेष्टमी चैव

११११

त्यादि वा क्पात्तर्षे वा परदिने चंद्रोत्तरं त्रिमुहूर्तं वेत्तरेव॥ तदुक्तं मदनरत्ने पुराणसमुच्चये पूर्ववापरविधावाप्रा
 याद्यचंद्रोदये सदा॥ त्रिमुहूर्तं तु सा पूज्या परतश्चोर्ध्वगामिनीति॥ अथ व्रतविधिः॥ हेमाद्रौ मदनरत्ने स्कंदे
 स्कंद उवाच॥ सौभाग्यजननं स्त्रीणां दौर्भाग्यपरिहृत्तनं॥ परमैश्वर्यजननं तद्व्रतं ब्रूहि शंकर॥ ईश्वर उ
 वाच॥ साधुसाधु महाबाहो यत्प्रेहं त्वयानघ॥ तत्तेहं संप्रवक्ष्यामि व्रतान्नामुत्तमं व्रतं॥ ये चीर्णे निनन
 रोदुर्गं क्षिप्यन्ति कर्हिचित्॥ सुभगा दुर्भगा चापि स्त्रियो न विधवा गुहा॥ अस्ति देव्या व्रतं पुण्यं
 हालक्ष्म्या षडाननं॥ नारीणां च नराणां च सर्वदुःखापहं तथा॥ स्कंद उवाच॥ देवासुरमप्यक्षयं प्रणम
 ष्टशतं पुरा॥ वृत्ते सुराणां मधि वेदेवानां च पुरंदरे॥ तत्र देवैर्महावीर्यैर्नारायणबलाश्रयात्॥ असु
 रानिर्जिताः सर्वपातालतलमाययुः॥ केचि लंकागताः केचित् प्रविष्टा वरुणालयं॥ गिरिदुर्गसमा
 श्रित्य केचित् रुमहाबलाः॥ तत्र कोलासुरो नाम महावीर्यो महाबलः॥ गोमंतदुर्गमंदुर्गगिरिमाश्रित्य नि

भयः॥ यराजकन्यकालोके रूपवत्यो महागुणाः॥ आनीयगिरिदुर्गस्थोरमयामास सर्वशः॥ रमयित्वा
 क्षिपतत्र कालरूपी विहंगमः॥ एतस्मिन्नेव काले तु आगतो मुनिसत्तमो॥ श्रुतप्रभावसंपन्नो पुलस्त्य
 गौतमः सह॥ तीर्थरात्राप्रसंगेन श्रुत्वा वाक्यं जनस्य तं॥ लोकासुरेत्याजनिता कन्या हेतोः शिखिध्व
 जः॥ तां चतुर्जनं सर्वमगस्त्योस्ति महामुनिः॥ येन तोयनिधिः पीतो विध्यादिश्च निवासितः॥ वा
 तापील्वलनामानौ दैत्यो योनविनाशितौ॥ तंगच्छामो वयं सर्वे कोलासुरवधाप्तये॥ इत्यामं
 त्रजनाः सर्वगत्वा तमभिवाध च॥ उचुः सर्वे यथा हतं कोलासुरविचेष्टितं॥ तद्धुत्वा भगवानाह मित्रा
 वरुणारयधीः॥ सृष्टिस्थिति विनाशानां कारणं भक्तवत्सलः॥ रामस्याद्रौ तपस्यंति ब्रह्मविलुप्तमहेश्व
 राः॥ तिस्रः संध्यासूर्तिमत्यास्तेषां शुश्रूषणे रताः॥ प्रविश्यतां महालक्ष्मीशक्तिरूपेण संस्थिताः॥
 सर्वशक्तियुता देवी लोकानां हितकाम्यया॥ इत्युक्त्वा त्वरितंगत्वा कोलासुरवधाप्तये॥ निवेद्य नि

११२

या विस्तरसंतानं देहितुं मजरामरं॥ दूर्वा मंत्रः॥ तं लिङ्गमंत्रैरीशानमर्चयेत्प्रयतः शुचिः॥ ततः संपूजयेद्दिपा
 नफलैर्नानाविधैर्द्विजः॥ अनग्निपक्वमश्रीयादन्नं दधिफलं तथा॥ अक्षारलवणं ब्रह्मन्नं श्रीयान्मधुना चितं॥
 दद्यात्फलानि विप्रेषु फलाहारस्वयं भवेत्॥ प्रणम्य शिरसा दूर्वा शिवं शिवमुपाश्रुते॥ य एवं कुरुते भक्त्या म
 हादेव्यस्य पूजनं॥ गणत्वं पात्यसौ ब्रह्मन् मुच्यते ब्रह्म हत्यया॥ एकपुण्या यापहरा अष्टमी दूर्वसंस्थिता॥ च
 तुर्णा मपि वर्णानां स्त्रीजनानां विशेषतः॥ इति आदित्यपुराणे तु श्रीपूजनमुक्तं॥ शुक्लाष्टम्ये तु संप्रा
 प्ते मासि साद्रूपदे तथा॥ दूर्वाप्रदानं सुश्रेता मुत्तराशा मिगामिनं॥ पूजयेद्ब्रह्मानीय गंधमाल्यां च लेपनैः॥
 फलमुलैस्तथा चैव दीपधूपैर्विसर्जयेत्॥ अग्निपक्वे तथा सर्वे न निवेद्य कथंचन॥ सोक्तव्यं च तथा ब्रह्मन्
 नग्निपक्वविसर्जितं॥ दूर्वां कुरच्छासं पूज्य विधिना यौवने श्रियं॥ यौवनं श्रियमाप्नोति यत्र यत्राभिजाय
 ते॥ भविष्योत्तरे तु विशेषः॥ अष्टम्यां फलपुष्पैश्च रत्नैर्नारिकेलकैः॥ द्वाक्षामोदकपुष्पैश्च रत्नैर्लंकुर्व
 स्तथा॥ नारिगैर्जंबुकैराम्रैर्वज्रपूरैश्च दाडिमैः॥ दध्यक्षते स्रजो मिश्रधूपैर्नवेद्य दीपकैः॥ मंत्रपानेन राज

मुष्णमुष्णिकचाकचि॥ उधतेराक्षबलेभूतनाथोमहाबलः॥ ममर्दराक्षसानीकंशबैररतिदारणैः॥ हनंदृष्ट्वासुरबलं
 क्रुधःक्रुशसुरारणे॥ अमिदुल्यागदापाणिताडयामासभैरवं॥ ययौमूर्खमहावीर्यस्तेनाभिहतमस्तकः॥ ततोदेव्योतिवै
 नद्याभिदुदुबुरुधते॥ त्रिभूतैरभिजघ्नुस्तंपदितां शैश्वव्यहारयत्॥ पादाधातैःसमाजगमुःसिंहःकरिवरंतथा॥ स
 कुंडलशिरस्त्राणोदशेष्टोरक्तलोचनः॥ कृतभ्रुकुटिवक्रोसौराक्षसस्तामुर्मुकुटं॥ गदयाताडयामासशिरःकं
 ठांसिकुक्षिषु॥ वसंजस्तागदांतंतुहसंत्यःसंमदकुला॥ ततोधनुर्धरोऽस्त्वाबलजालमिवाकिरत्॥ तासां
 शरीरमर्माणिभिदंशरपुरोगमैः॥ ननादबध्वैरोसो हृदयंचाभिनच्छरैः॥ ततःक्रुधतरास्ताभुतां पादेजगदु
 र्भृशं॥ अमाकाशेभ्रामयित्वायंचिक्षुषुर्गगनेक्रुधा॥ कोलासुरोपिपतितोयावदुत्थातुमिच्छति॥ तावन्निर्ग
 त्यलक्ष्मीस्तंपादाभ्यांप्रत्यपीडयत्॥ तत्पादपीडितरक्षोविवृत्यनयनेभृशं॥ मुक्तकंठस्वनं कृत्वा ततोमो
 हमुपेविवात्॥ ततोदेव्याःसगंधर्वमनुष्याःक्रुषस्तक्तचन॥ देवनाथाश्चदेव्याश्चननृतुःसंमदाकुलं॥

113

देवदुंदुभियोर्नेदुःपुष्पवृष्टिपातह॥ दिशप्रसेदुर्मरुतोवबुर्मदरचंजगत्॥ सुरासुरशिरोरत्नबंधपादांबुजास्ता
 तः॥ देव्योदिव्येनयानेनयांतिकेलापुरंप्रति॥ आयातिपयजांवीक्षमुक्तादाप्रश्रंखलः॥ तुषावपरयाभैतयारा
 जकंन्यागणोमुदा॥ राजकंन्याउचुः॥ वंदारुवीरसुरवृंदकिरीटकोटिशोचिर्घटानिकरकल्पितरत्नदीपं॥ दे
 वीत्वदीयचरणंशरणंजनानांसेवामहेसकलमंगलवर्धनाय॥ उत्फुल्लकैरवदलायतलोचनायैगंडोल्लसचं
 डलमंडितायै॥ राकाशशिप्रतिभटाननुकोमलायैतस्यैनमःकमललोचनवल्लभायै॥ सद्गतललति
 कांहरिकंठभूषांकेयूरहेमकटकोज्वलकंकणांकं॥ संसारसागरमुखंपततोममाद्येदेहित्वदीयकरदक्षि
 मनंगमातः॥ दृष्टादेविजनाजयायविविधाब्रह्माधिपत्यं गताविष्णोर्वक्षसियाचकारतरतालीलाञ्जमाला
 भ्रमं॥ केशाग्रंप्रहितत्वदीयचरणदंदाजुसेवारतंकारुण्यामृतसारपरितदृशीमामघपश्येश्वरी॥ मल्लीवि
 फूलकुसुमोज्वलमध्यभागधूमिलभारजिततारकवित्रविश्राउतंसहेमनिकषोज्वलकायकांतिलक्ष्मीस्व
 यंप्रममतांश्रियमातनोतु॥ इतिस्तुत्यामहालक्ष्मीर्भक्तानामिष्टदायिनी॥ योगिन्योद्यभविष्यध्वामितितार

वरददौ॥ दृष्ट्वा तस्मात्सुता देवी सारूप्यं च प्रदापयेत्॥ तामिनिर्वेदिता देवि वरं वर्यं ददौ मुदा॥ राजकन्यास्तनः
 सर्वमुक्ताः स्वरमुमाययुः॥ ततः प्रपद्यितो केसु पूज्यास्ताः सर्वकामदाः॥ ततः श्वतुषष्टियोगिन्यो महाल
 क्ष्मीपरिग्रहात्॥ नृत्यंति निबहैस्तत्र गीतकादित्रयस्त्वनैः॥ पुरा देव्या महालक्ष्म्या करहाटपुरे निशि॥ ए
 वंप्रभावासा देविविष्णुरामा षडनना॥ व्रतस्यास्य विधानं च शृणु मतो विधानतः॥ मासि भाद्रपदे शुक्ल
 पक्षे ज्येष्ठायुताष्टमी॥ प्रारब्धं व्यं व्रतं तत्र महालक्ष्म्या यतात्मभिः॥ करिष्यामि व्रतं देवित्वद्रूपं स्वल्प
 रायणः॥ तदविघ्नेन मे यातु समाप्तिं त्वत्प्रसादतः॥ इत्युच्चार्य ततो बद्धा दोरकं दक्षिणे को॥ षोडशग्रंथिसहि
 तं गुणैः षोडशाभिर्युतं॥ ततो न्वहं महालक्ष्मीं पूजयेन्नियतात्मवान्॥ गंधपुष्पैः सने चैद्यै र्यावत्कृत्वा ष
 टीदिनं॥ तस्मिन् दिने तु संप्रोक्ते कुर्यादुद्यापनं व्रती॥ वस्त्रमंडपिकां कृत्वा माल्यरत्नोपशोषितं॥ च
 तस्त्रः प्रतिमां कृत्वा सौवर्णैस्तत्वरूपिणीः॥ रत्नपनं कारयेत्तासां पंचामृतविधानतः॥ षोडशैरुपचारैश्च
 धूपदीपादिपुष्पैस्तथा॥ जागरंतत्र कर्तव्यं गीतवादित्रयस्त्वनैः॥ ततो निशीथे संप्रोक्ते शुचिदिते मृतदी

११४

शिक्तं तेभ्यः तस्मै प्राञ्जलयोजनाः॥ तद्धुत्वा निखिलं तेभ्यो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥ संध्यात्रयं समाहूय वा संप्रोचुर्जनेश्वराः॥
 वंदारुसुरहंदेंदुमौलिमाणिक्यमंडला॥ हनिष्यति महालक्ष्मी युधे कोलासुररिपुं॥ भगवत्यो मूर्तिमत्यो दंडश्च
 लादिभिर्वरैः॥ आयुधैर्विविधैः कृत्वा जयमाप्स्यथ संयुगे॥ युष्माकं च महायोसी युष्मक्रोधसमुद्भवः॥ भूतनाथो
 भूतमन्युर्वसहायो भविष्यति॥ इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा रुरुधुः कोलराक्षसं॥ निरुध्य च पुरी देव्यो जगज्जुर्जलद
 स्वना॥ पिबत्यश्च दिशां द्दं वर्धयं त्यश्च तत्कुधा॥ कोलासुरोऽपि तद्धुत्वा प्रोत्थगतं महारसनात्॥ रोषणः क्र
 धतां भ्रांशो मेरोरिव मृगांतकः॥ हस्तश्चरथपादात्तचतुरंगबलान्वितः॥ निर्ययोऽप्यतनायो धुं कालिकाया इवा
 शनिः॥ सकुंडलशिरस्त्राणकवचीधृतबाणधीः॥ बद्धगोधां गुलित्राणक्रुध्ये वृत्र इवापरः॥ ततो राक्षससै
 न्यंत भूतनाथो न संगतं॥ देवनारी मनो ल्लासी युधं च क्रेति भीषणं॥ महारवैर्मरीमघोरैर्बाणां क्रेधीकार
 निस्वनैः॥ निस्वाननिमदश्चैव लोकशब्दमयो भवत्॥ जयं सिंधीति वदतां धावतामि ते रतरां॥ बद्धे समरं घोरं

धितो ॥ कृत्वा तु खंडिले पद्मं सषडंगप्रभञ्जयेत् ॥ तद्वा दध्यं च रागेण ब्रवीत स्मै समाहितः ॥ क्षीरोदार्णवसंभ्र
तं चंद्रलक्ष्मीसहोदर ॥ पीरुषधामरोहिण्या सहितोर्ध्वगृहाण वै ॥ क्षीरोदार्णवसंभ्रते कमले कमलालये ॥
प्रयच्छ सर्वकामान्मे विलुचक्षुःस्थालालये ॥ पुत्रान्देहियशोदेहि सौख्यं सौभाग्यमेव च ॥ कालिकालि
महाकालिवीरकालिनमोस्तुते ॥ त्रैलोक्यजननि त्राहि वरदे भक्तवत्सले ॥ एकनाथे जगन्नाथे जमदग्निप्रि
ये व्यये ॥ रेणुके त्राहि मां देवि राममातः शिवं कुंरु ॥ कुरु श्रियं महालक्ष्मी आश्रयत्वा शुभाशये ॥ मंत्रैरे
तेर्महालक्ष्मीः प्राथ्य श्रोत्रिययोषितां ॥ श्रीसूक्तेन तथा बहोपमानि जुहुयाद्भुवि ॥ पायसं चैव विल्वा
नितदाभावे तथा घृतं ॥ ग्रहेभ्यश्चैव होतव्यं समिच्चरुतिलादिकं ॥ चंदनं तालपत्रं च पुष्पमालादिकं
था ॥ नैवेद्यं चैव भक्ष्याणि क्षिप्त्वा बहुविधानि तु ॥ प्रत्येकं षोडशैस्तानि प्रणम्यानि चैव हि ॥ तान्यन्ये
व समाच्छाद्य ब्रवीत्तद्वात्समं चकं ॥ क्षीरोदार्णवसंभ्रतालक्ष्मीचंद्रसहोदर ॥ ब्रतेनानेन संतुष्टा प्रीयतां
विलुचक्षुः ॥ इंदिराप्रतिगृह्णातु इंदिरैवेददाति च ॥ इंदिरात्तारकोष्ठाभ्यां इंदिरावैनमोनमः ॥ दत्तार्थे

पायदानीश्च ओत्रियाणां च योषिताः॥ चतस्रः प्रतिमातास्तु ब्राह्मणा यानि वेदयेत्॥ एवं कृत्यं तु निर्वर्त्य व्रती भो
 जनमाचरेत्॥ स्कंद उवाच॥ केनेदं स्वीकृतं सर्वं कथं मस्मिन्प्रकाशितं॥ ब्रूहि मे तत्त्वतो देव यद्यहं तव ह्यभ
 शं कुरु उवाच॥ आसीद्वाजासर्वभौमो मंगलार्ण इति श्रुतः॥ कुडिन्येन गेरंभ्ये तस्य पद्मावती प्रिया॥
 तमागतः कश्चिदेकसेवको ब्राह्मणो नमः॥ कदाचिन्मृगयासक्तो भूपालो वनमाविशत्॥ तत्र विधावरा
 हादीन् मृगान् गृह्णत्वा सहस्रशः॥ क्षुत्तृपरिगतश्चातो वृक्षमूलमुपाश्रितः॥ उदकान्वेषणे वारान् प्रेषया
 मास सर्वशः॥ वने जलं तु नापश्यन् क्वचिद्वाता प्रयत्नतः॥ ते गत्वान्तपति प्रोत्तु न त्रां भ इति दुःखिताः॥
 तव ह्यकोपि बभ्राम विपिनं तदतिद्वितः॥ भ्रममाणस्तदा पश्यत् कस्मिंश्चिद्मगल्लरे॥ रंभ्यं सरोवरादि
 व्यंकुमुदोत्पलमंडितं॥ तत्रापश्यदेककंन्यादिव्यरूपामनोरमा॥ चार्चगीचारुनयनापीनोन्नतपयो
 धराः॥ हारकंकणयूरन्तपुरालंकृताः शुभाः॥ पुजयंती महालक्ष्मी व्रतरूपेणासादरात्॥ तव ह्यो कोपि प्र
 ष्ठकिमिदं कथ्यतामिति॥ स्त्रिय उचुः॥ महालक्ष्मी व्रतमिदं सर्वकामफलप्रदं॥ क्रियते स्माप्तिरेका

पश्यांतये ॥ तदुःखं तत्सपादेव विनष्टमभवत्तदा ॥ पुनश्च भगवा सत्तोष्णपालो वनमाविशत् ॥ कंचिन्मृगं समा
 विध्यवाणेनैकेन बद्धमान् ॥ अन्वगच्छन्मृगं -- सस्याभुवि दयागमः ॥ वरं सुनिंदशां ग्रेवासिष्ठं वीतकल्मषं ॥
 कृतातिथ्यक्रियो दृष्टा वरं तीवहरं तीकात् ॥ हावभावविभासाग्रे हरं तीहरिणो मृगां ॥ मंदानिर्गत्य नृपतिप्रो
 वाचमधुरं वचः ॥ वासो रूकाभिकाल्यापि किमर्थं चरसेवने ॥ किं नरीमानुषीवा त्वं यक्षिणी चारुहासिनी ॥
 किमत्र बद्धनोक्तेन प्रजमानं भजस्व मां ॥ नृपेण तेन भक्त्योक्ता सस्मिता वाक्यमब्रवीत् ॥ पुनर्भजामि चा
 हं त्वां मे वै हि मानुषी तव ॥ महालक्ष्म्यपचारेण त्वया हीनवसाम्यहं ॥ सुनीदस्याश्च मे रम्येतरुगुल्मोपश
 मिते ॥ ममोपरि कृपाविष्टो महालक्ष्मीव्रतोत्तमं ॥ कारयामास विधिवत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ तयोक्तं वचनः
 श्रुत्वा स चोत्फुल्लविलोचनः ॥ ऋषेरनुज्ञा मादाय प्रियामादाय सत्वरः ॥ दुष्टपुष्टजेनैर्दुष्टपताकध्वजशो
 भितं ॥ प्रविवेश तया सार्धं स पौरैरपि बद्धितः ॥ महालक्ष्मीव्रतं भूपतया सह चकार ह ॥ भुक्ते ह भोगान्
 विपुला पुत्रैः पौत्रैः समावृतः ॥ भूपालः सार्वभौमो भूतवल्लोमात्यतां ययौ ॥ महालक्ष्मीप्रसादेन स

१६

सनिधि सर्वसंपदां ॥ एवं प्रभावासादेवी नराणामिष्टदायिनी ॥ सर्वपापहरा देवी सर्वदुःखापहारिणी ॥ एवं प्रो
 उश वर्षं तु कर्तव्यं व्रतमुत्तमं ॥ या करिष्यति तां भक्त्या स्वयं सिद्धिमुपासते ॥ लोकपालाश्च सुसितदेवा इव
 मनोरथान् ॥ नारी वा पुरुषः करिष्यति मुदा भक्त्या व्रतं यत्तमः ॥ सेवते हरि रूद्रपद्मजसुरा पुण्यं तितस्थ प्रियं ॥
 तत्पादौ परिरंजयंति मनुजा मोलिप्रभामंडले स्तस्मिन्नेव कुंदुबिनीव सतिसालक्ष्मी स्वयं विष्णुना ॥ स
 द्रक्त्या वायुभक्त्या वा कुर्वत व्रतमुत्तमं ॥ अंतकाले स्वयं विष्णुः संसारात्परिरक्षति ॥ य इदं शृणुयान्नि
 त्यं श्रावयेद्वासमाहितः ॥ न संत्यजति संलक्ष्मी नैव कामयेत् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तत्वरं लोके महीय
 ते ॥ इति स्कांदोक्ते महालक्ष्मीव्रतं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ स्वच्छानलाभा पुत्रायुः सर्वैश्वर्यसुरवप्रदं ॥ व्रतमे
 कं समाचक्ष्व विचार्य पुरुषोत्तम ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ दुर्वार इह ते ये ते परित्यागे विविधे ॥ एतदेव कृ
 तस्यादौ देवेन्द्राह नारद ॥ तस्य श्रुत्वा ततो वाक्यं समुनिः प्रत्यभाषत ॥ नारद उवाच ॥ पुरंदर पुराण
 र्वं पुरमासीत्सुशोभनं ॥ रत्नगर्भाभवद्भूमियत्र रत्नाद्यभूधरैः ॥ यत्रांगना जनापोगभन्ता लोचनसाय

यैः ॥ त्रैलोक्यं स्ववशं चक्रे देवः कुसुमसायकैः ॥ चतुर्वर्गजिनिर्यत्र यत्र विचित्रविभूषणः ॥ विश्वकर्मापि यदी-
 द्य कं पयत्यनिशं शिरः ॥ यत्राभवन्महीपालो मंगलो मंगलालयः ॥ विष्णुदेवी प्रिया तस्य दुर्भगैकावध-
 वहः ॥ अत्यातु चोलदेवीयामहिषीसायशशिनी ॥ कदाचिन्मंगलो राजा चोलदेवीसहायवान् ॥ प्रसा-
 दशिरवरा रुदंश्छली मेका मपश्यतां ॥ वामालोक्य महीपालः स्मरस्मेरमुखो बभूव ॥ चोलदेवी प्रति-
 प्राह दंतच्छाति तदिदं पुरः ॥ चंचालाक्षिते वाद्यानां कांतिनिदिति नंदनं ॥ कारयामि तवोदिष्टं तत्रो-
 धानं मकारयत् ॥ संपन्नं च तदुद्धानं नानादुमलं लंता न्वितं ॥ नानारक्षकसंयुक्तं नानाकृतिसमा-
 कुलं ॥ अथागतं महालोकस्तनुन्यस्तनभस्तु ॥ पंकप्राह दधनश्यामश्चक्षुराक्षिप्रचंचलः ॥ दंष्ट्रा-
 वष्टश्चंद्रार्कः प्रलयांभोधरघुतिः ॥ तद्गुनकीर्तिविज्ञाय ससेत्यो ध्यानपालकाः ॥ सभयास्तस्य वृत्ता-
 तमूचुस्तेन पतेः पुरः ॥ तदाकर्ण्य ततो राजा क्रोधकुलितलोचनः ॥ वधाय दंष्ट्रिणास्तस्य संदिदे-
 शाखिलं बलं ॥ ततश्च बालभूपालस्त्रिगंडगलितैर्गजैः ॥ आलोक्य नमही सर्वा वाजिबृंहता ब-

११७

प्रमनोपिस्तत्र भक्तिः ॥ तवल्लोकोपि तद्ब्रुत्वा व्रतजग्राह भक्तिमान् ॥ तदनुज्ञां गृहीत्वा स्य जलमादाय सत्त-
 रः ॥ अजगाम जलं तस्मै ॥ - जलिना सह ॥ जलं पीत्वा नृपस्तस्य तं दृष्ट्वा दोरकं करे ॥ किमिदं दोरकं विदुर्किं व्र-
 तं कृतवानसि ॥ राजा पृष्ठस्तवल्लोपि कथयामास तद्व्रतं ॥ तद्ब्रुत्वा राजा गृहीत्वा व्रतं जग्राह भक्तिमान् ॥ तवल्लो-
 केन सहितो राजा स्वपुरमाययौ ॥ पद्मावती गृहं गत्वा तथारतु गतः सह ॥ रमसामौण्यसो देवी ते न राज्ञा प्रि-
 येण वै ॥ तं दृष्ट्वा दोरकं हस्ते कुपितान्यंत कोपना ॥ कया त्वं वचितो ब्रूहि कया बधसु दोरकं ॥ ज्वाला मालकुले-
 वद्गोक्षिप्रवसति कोपिता ॥ हाहा कष्टमिदं पापं कृतं मूढतया तया ॥ इति निर्भत्स्यतां राजा तेभ्यां जवनगं ह-
 र ॥ सा च हातिययौ पश्चात्तत्र हानिं ययौ नृप ॥ महालक्ष्म्यवचारेणासारं प्येज न वर्जिते ॥ मृगमाणां वने त-
 स्मिन्कश्चिद्गतिमाप्नुयात् ॥ विवरंती वने तत्र ऋषेः कस्यचिदाश्रमः ॥ दृष्ट्वा मृगसंकीर्णं शांतं कृष्णमृगा-
 न्वितं ॥ तत्रापश्यद्वेने रम्ये वसिष्ठं मुनिपुंगवं ॥ ववं देवरेणो तस्य विमंशा दुःखकर्षिता ॥ चिरंध्यात्वा मुनि-
 स्तस्यादज्ञानां दुःखकारणां ॥ महालक्ष्म्योपचारेणाज्ञानं विज्ञानं च क्षुषा ॥ तद्व्रतं कारयामास तस्या दुःखा-

रा॥ चालयन्निखिलान्शैलान्स्वन्दनौघमरुद्धैः॥ पतिव्रतमहाध्यानैः पूरयन्तखिलादिशः॥ ततो गगनं समा
वृत्य तदुद्यानं नरेश्वरः॥ उवाचोच्चैरिति ध्वानैदिशो मुखवरयन् दश॥ पश्चिमस्य वरोहार्यं प्रयात्युपवनांतिकं॥
तस्या वयं शिरश्छेदं विदधामि रियोरिव॥ तस्य भूपस्य तद्वाक्यं समाकर्ण्य सस्मरः॥ जगामास्यैव मार्गे
ण प्रापि न श्रेष्ठितं यथा॥ ततः क्रोधो धराशक्नो कथयत्वं प्रताड्य च॥ ब्रीज्यकालं कितास्येन्दुः मार्गे तस्यैव सो
गमत्॥ गत्वा तु विपिनं घोरं सिंहशाईलसंकुलं॥ तमासौ लतालहिंतालशाकार्जुनसमावृतं॥ - हिरुं
कारसंभारवाचालितदिगंतरं॥ तत्रैकचेतसोपश्यं बभूव भ्रामभूपतिः॥ कोलो वलामवाप्याथ सोमव
द्राजसंमुखः॥ भल्ले न सो वधा क्रोडं वज्रेणाद्रियथानवान्॥ तत्रैकचेतसोपश्यं बभूव भ्रामभूपतिः॥ अथ
व्योम्नि विमानस्थः स्मरं स्मरविग्रहः॥ कोटररूपं परित्यज्य सो ब्रवीन्मंगलं नृपं॥ गंधर्व उवाच॥ स्वस्ति न
ते स्तु महीपाल त्वया मुक्तिः कृता मम॥ न वा कर्णय हतांतये चाहं जात ईदृशः॥ एकदा देवता वंदैः संवृतः
कमलासनः॥ चंचत्युददिभिस्तालैः षड्जाद्यैः समभिस्वरैः॥ इन्द्रादिभिस्त्रिभिर्मनैर्गतिमानं मवानृप॥

नानास्नानगुणोपेतमश्रौषादीतमुत्तमं॥ गीयमानश्रुतस्थानात्ततोहंकर्मणामुना॥ क्षप्रश्चित्ररथस्तंच
ब्रह्मणा सृष्टिकर्मणा॥ ब्रह्मोवाच॥ कोलोमवेति मेदिन्यामुक्तिनेस्तु यदाभवेत्॥ निर्जिताखिलभूपाले
मंगलस्ताहनिष्यति॥ तदयप्रतिमं सर्वत्वत्प्रसादान्महीयते॥ तद्गृहाण वरं भूपदेवस्यापिसुदर्लभं॥ महा
लक्ष्मीव्रतं दिव्यचतुर्वर्गफलप्रदं॥ लभस्वसर्वभौमत्वं गच्छा राज्यं निजं द्रुतं॥ नारद उवाच॥ चित्ररथो
थ गंधर्व उक्तेदं भूपतिं प्रति॥ अंतर्धानं तत्तत्कृष्टः शरत्कालं द्रुवां बुद्धः॥ अथ मंगलभूपालः पार्श्वस्थं
द्विजमाकुलं॥ किं लोक्य वदुः के किंचित्कदा माक्षिप्तवां बलं॥ उवाच मधुरां वाचं स्मितपूर्वोऽश्रुविस्मितं॥
देवस्त्वं दानवस्त्वं वा गंधर्वो वाथ राक्षसः॥ सत्वं वदकरो कस्मात्किमर्थं त्वहिं॥ मिहि गतः॥ श्रुत्वेत्याशि
ष्यतं विप्रप्राहर्तुं देशसंभवः॥ अर्धसार्धं त्वया यातः स्तदादिशयथोचितं॥ राजाथ तमुवाचे दत्तं वटोच्छ्रुत
नाक्षयः॥ अपल्याणं विधायाश्च तर्पितोयं च पायय॥ अथ विश्रम्य भूपालं वटुको वटपादपे॥ तथा क
त्यतुरंगं चक्षुमारुह्य महामतिः॥ जगाम पक्षिघोरेण यत्रास्ते सुंदरसरः॥ कमले कविलासे नरथांगाभा

चितः कथां श्रुत्वा प्रजयै तैश्च दोरकं ॥ ततस्तु प्रातरारभ्य द्यावत्सादतिचाष्टमी ॥ तावत्पक्षाल्यहस्तौ तु पादातीति क
 थंतथा ॥ शृणुयात्प्रसैत्यहं विप्रतत्संख्यै रक्षतादिभिः ॥ अथ कृष्णाष्टमी प्राप्य नक्तकाले जितेंद्रियः ॥ स्नानशुक्ला
 चरधरो व्रती पूजा गृहं विधेत् ॥ तत्रोपविश्य पूर्वस्य श्वास्त्यौ तासनोरपि ॥ श्वेतपत्रे लिखेदष्टदलं कमलमुत्त
 तं ॥ ऐंद्रादिशक्तिसंयुक्ते पार्श्वपत्रं सकेसरं ॥ कर्णिकायां ततो लक्ष्मीं कर्पूरक्षौडपांडुरां ॥ शुभ्रवस्त्रपरीधानं मु
 क्ताभरणभूषितं ॥ पंकजासनसंस्थानं स्मेराननसरोरुहां ॥ शारदेन्दुकलाकांतिस्तिग्धने त्र्यं चतुर्भुजां ॥ प
 ण्डुयुग्माभयदांकरव्यग्नकरांबुजां ॥ अभितोगजयुग्मेन सिच्यमानां करांबुजां ॥ संवित्यै वल्लिखेद्देवी
 कर्पूरगरुचंदनैः ॥ ततस्त्वावाहनं कुर्यात्त्रेणानेन सुव्रती ॥ महालक्ष्मीसमागच्छ पद्मनाभयहादिह ॥ पंचोपचा
 रपूजेयं त्वदर्थं देवि सर्वदा ॥ इत्यावाहनमंत्रः ॥ आलयस्ते हि कलितः कमलं कमला लये ॥ कमले कमले
 ह्यस्मि स्थितित्वं कृपया कुरु ॥ स्थापनं ॥ गंगादिसलिलाधारतीर्थमंत्राभिर्मंत्रितं ॥ सुतीर्थेभ्यः समानीतं स्नानं
 तत्प्रतिगृह्यतां ॥ स्नानं ॥ मलयचलसंभूतं नानापन्नगरक्षितं ॥ शीतलंबुलामोदं चंदनं प्रतिगृह्यतां ॥

गंधं ॥ मिलत्परिमलामोदं मत्तालिकुलसंकुलं ॥ आनंदिनं वानघ्रं वापयार्थे कुसुमंगलं ॥ इति पुष्पं ॥ गंधसंभ
 रसं न घ्नं द्रव्युवस्तु समुद्भवं ॥ सुरासुरनरानंदिधूपं देवि गृहाण मे ॥ धूपं ॥ श्रियं प्रजापतिलक्ष्मीवरदां विष्णुपत्नी वि
 ष्णुवल्लभां हिरण्याद्रयां ॥ सुवर्णमालिनीं पद्मवसिनीं पद्मप्रियां मुक्तालंकारां ॥ सूर्यचंद्रां विश्वमूर्तिं भक्तिं विश्वभू
 तिं ॥ ऋद्धिं समृद्धिं तुष्टिं धनेश्वरीं श्रद्धां भोगिनीं भोगधात्रीमिति ॥ मार्तंडमंडलाखंडचंद्रचिवाग्रितेजसा ॥ नि
 धानं देवि दीपो यं निर्मितस्तव प्रकृतः ॥ दीपं ॥ देवतालया पातालधारधान्यजं ॥ षोडशाकारसंभारं नैवेद्यं ते
 नमः सदा ॥ नैवेद्यं ॥ स्नानादिकं विधायापि सद्यः शुद्धिरवाप्यते ॥ तदेतदाचमनीयं महालक्ष्मीविधीयतां ॥ इत्या
 चमनं ॥ पातालतलसंभूतं चंदनां भोजशृङ्खलं ॥ नानागुणसमाकीर्णतांबूलं देविते नमः ॥ तांबूलं ॥ तनुसंता
 नसंयुक्तं कलाकौशलनिर्मितं ॥ सर्वांगभरणं श्रेष्ठवसनं परिधीयतां ॥ वस्त्रं ॥ विष्णोर्वक्षसि पद्मे च शंखे च
 के तथा च ॥ लक्ष्मीदेवियथा - सिमयित्वा तथाभव ॥ प्रार्थना ॥ उत्तरादोरकं बाह्यो लक्ष्मीपार्श्वे निवेद
 येत् ॥ लक्ष्मीदेवि गृहाण त्वं दोरकं यन्मया धृतं ॥ कथां श्रुत्वा सुवर्णं च दत्वा चार्याय दक्षिणां ॥ दीपान् षोडश

पिंडाश्च गोधूमस्य द्विजायते ॥ दत्त्वा तत्संख्यया भुक्त्वा रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ चंद्रोदये यत्संज्ञाते देया दध्यंततो व्रती ॥
 मंत्रेणानेन विप्रेन्द्रशंखेनांबु फलादिनां ॥ नमोऽस्तु ते निशा नाथ लक्ष्मी भ्रातर्नमोऽस्तुते ॥ व्रतसंपूर्णतां यातुं गृहा
 णार्घ्यविधौ मम ॥ चंद्रार्घ्यमंत्रः ॥ आनर्विसंजुये देवि मंत्रेणा नेन सुव्रती ॥ पंकजं देवि संत्यज्य मम वे श्मानि संविश ॥
 यथा स पुत्र भृत्यो ह सुखी स्था त्वत्प्रसादतः ॥ इति विसर्जनं ॥ षोडशा हेतु संपूर्णं कुर्यादुद्यापनं व्रती ॥ विधि
 नायेन विप्रेन्द्रश्च ऋषिश्चाध्यासमन्वितः ॥ दानव्याधेनुरेका वै स्वर्णशृंगादिसंयुतं ॥ श्रोत्रियाय सुवर्णं च तथा
 त्रवसनादिकं ॥ यथाशक्त्या सुवर्णं च दत्त्वा पूर्णं भवेद्भूते ॥ द्विजेभ्यः षोडशेभ्यश्च प्रदद्याद्दसनादिकं ॥ सार्ध
 उवाच ॥ एतत्ते कथितं विप्रव्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ यदि धाना दवायासा लभते वाञ्छितं फलं ॥ कृत्वा व्रतं परं विप्र
 राजानं तं च कारय ॥ व्रतमेतत्त्वया विप्रदेयं श्रद्धाक्ते परं ॥ नास्तिकायां पुरस्तोतुं न प्रकाशये परं च न ॥ नमस्क
 र्त्वा यत्तं वक्तव्यम् ॥ संप्रार्थय पंकजं दुःखं वाजिनं ॥ संपीयां भक्त्या दाय पद्मिनी पद्मयंत्रितं ॥ आरुह्य तुरगा
 विप्रो राजा निकमुपागतः ॥ निवेद्य तद्भूतं विप्रो राजा नमस्कृत्य च ॥ नाना प्रकारं सभारं शबलं बहुकस्य

१२०

रणानि च ॥ वनमालालयेन दधन्ता रायपीतनं ॥ भग्नवायुसुतो वेगमक्षारं विषवर्जितं ॥ नासितागस्तितृष्णात्
 प्रसन्नं सागराधिकं ॥ पंकजं गोथ तर्जोश्चः कष्टादुनीर्यत तसः चतुर्दशी निरीह्याय तस्यै वसरसस्तटे ॥ दिव्य वस्त्र
 परीधानं दिव्याभरणभूषितं ॥ कथयंतं कथां दिव्यां स्त्रीणां सार्धं मपश्यत ॥ उपसृत्या तं ये सार्धं तद्भूतं तं नि
 वेद्य च ॥ कृतांजरिति प्राह वदुर्मधुरजागिरा ॥ बहुरवाच ॥ एतत्किं क्रियते सार्धं त्वया भक्तिपरेण वै ॥ को विधिः
 किं फलं वास्य ब्रूहि तन्मे यथा तथ ॥ श्रुत्वा यत्तमुवाचे दं सार्धः करुणायागिरा ॥ सार्धं उवाच ॥ शृणु विप्रैकवि
 त्तं न श्रद्धा भक्ति समन्विता ॥ यामाया प्रकृतिः शक्तिः त्रैलोक्यमिधीयते ॥ व्रतमेतन्महा लक्ष्म्यास्तस्याः सर्वफल
 प्रदं ॥ उवाच कर्णय विधिं चास्य कथ्यमानं महावटो ॥ भाद्रे मासि सिते पक्षे आरंभोऽस्य विधीयते ॥ प्रातः षोडश कृत्ये
 रूतप्रक्षाल्यांघ्रिकरो मुखं ॥ तंतु षोडश संयुक्तं ग्रंथि षोडश संयुतं ॥ मालती पुष्पकर्पूर चंदना गरुचर्चितं ॥ लक्ष्म्ये
 नमोऽथ मंत्रेण प्रतियंथ्य भिमंत्रितं ॥ धनं धान्यं धर्म कीर्ति आ सुखं शान्ति यः सुखं ॥ तुरगा नृदंतिनः पुशान् महा
 लक्ष्मी प्रयच्छ मे ॥ मंत्रेणानेन बद्धाथ दोर कंद क्षिपे करे ॥ कांडानि षोडशा दाय दूर्वायाश्चा क्षतानि च ॥ एक

चा॥ व्रतस्याप्रभावेनक्षणेस्वपुरमागतः॥ नमायांतसमालो क्य राजानं॥ पुरंदर॥ उत्सवंचक्रिये पौरास्तोर्यादिकपुरःस
राः॥ चलत्पता कदौर्माललसत्कलशमौलिकं॥ पुरंदरदिवभाति छन्नं घटो घघर्घरैः॥ अथोत्कलिकपाकाविदा
वंतिस्मवरांगना॥ चलन्मुक्तालताजालैश्चतुष्कनिचकुर्वती॥ कदाविमुक्तकेशैर्वक्त्रैः कनयनां जना॥ काचिन्न
तंबभारार्ती काचित्पीनपयोधरा॥ अथाविशन्महीपालो बहुना सहितो गृहं॥ पौरनारीजनाक्षिप्तजालैः प्ररित
विग्रहः॥ अथोतीर्थहयातस्मा बद्धबाहुचलच्छितः॥ जगममंगलो राजचिह्नदेवीतु यत्र वै॥ दृष्ट्वा तु बालदेवी
सादोरकं राजबाहुके॥ विमृश्य मनसा क्रुधा शंकां च केनैपेत्विमां॥ आखेटकस्य व्यजेन गमैतो न्यावल्लभां प्र
ति॥ सौभाग्ययतया बभूवो दोरको वृषुजो भुजे॥ तथैव द्रुकश्चायं द्रुमां प्रेषितो ध्रुवं॥ ततो दुर्देवदुष्टात्माको
पादाब्धिदोरकं॥ विक्षेपचमहीष्टस्वसौभाग्यसुरैः सह॥ नबुबोधयतां राजा त्रोटयंती च दोरकं॥ ससामं
तमंच भृत्योश्चैकुर्वन्वार्ता वनाद्भव॥ चिल्लदेव्यास्तदाकाचिदासीद्भुंसमागता॥ तया दोरकमादाय बहुमा
ष्टुयतद्रुतं॥ तद्रुतस्य विधानार्थं स्वस्वामिन्यै निवेदितं॥ ततो नूतनमाहूय चिल्लदेव्यं करोद्रुतं॥ अथ संवत्स

रेतीतेल ह्मीपूजादिनेष्टप॥ तौर्यत्रिकस्य निस्वानं चिल्लुदेव्या गृहे श्रुणोत्॥ तदा कर्प्यमहीपालो नूतनं बहुमज्ज
 वीत्॥ अहहाद्यदिनं लक्ष्म्याः सव्रतस्य क्वदोरकः॥ इति पृष्ठो नृपः प्राह दोरकं चोदनं परं॥ नृपुतामंगलराजा चोलदेव्यै
 प्रकुप्य च॥ मया द्युपूजनं कार्यं चिल्लुदेव्यं ग्रहं प्रति॥ अथ मंगलपूजालो बडु बडु बलं वितः॥ चचाल कमलार्चिद्यै
 चिल्लुदेवी ग्रहं प्रति॥ अत्रांतरे महालक्ष्मी वृधारूपं विधाय च॥ जिज्ञासार्थं ग्रहं तस्याश्चोलदेव्या समागतं॥ गच्छ गच्छ
 यदुष्टे किं इहा गच्छ करोषि किं॥ तथा दुराशयात्यर्थं लक्ष्मीसायं वमानिता॥ ततः क्रुधामहालक्ष्मीश्चोलदेवीमभाष
 त॥ शशापाय महालक्ष्मीश्चोलदेवी पुनः पुनः॥ कोलापुरमितिख्यातक्षितौ तन्मंगलं पुरं॥ अथायाता महाल
 क्ष्मीश्चिल्लुदेवी निकेतनं॥ बडुधाचिल्लुदेव्या सालक्ष्म्याः संमानिताविति॥ वृधारूपं परित्यज्य प्रत्यक्षा सा भवत्तदा॥
 पंचोपचारपूजाभिः श्रियं राज्ञी ततोर्चयेत्॥ अतितुष्टा ततो लक्ष्मीश्चिल्लुदेवी मुवाच॥ श्रीरूपा च॥ अर्चनोत् प्र
 सन्नास्मि चिल्लुदेवी वरं वृणु॥ वरे वरं ततो राज्ञी चिल्लुदेवी शुभाशया॥ ये करिष्यंति ते देवि व्रते मत्तत्पुत्रेष्व
 री॥ तद्देव्यं न त्वया त्याज्यं यावच्चंद्रदिवा करौ॥ अद्याप्य कथा ह्येषा मूषासंबन्धिनी तु या॥ ख्यातुं तियातु
 क्षितौ देवि भक्तिर्भवतु मे त्वयि॥ सद्भावेन कथा मे तां ये शृण्वंति पठंति च॥ तेषां च बांछितं सर्वं त्वया देवं सदैव हि ॥

तथे लुक्तामहामहालक्ष्मीतैव वांतरधीयता ॥ अथमंगलभूषणलोक्तजगत्प्रियोर्चितं ॥ चक्रेपरमयाभक्त्याचिल्लदेव्यः
समन्वितः ॥ अथेर्ष्यादुराचाराचिल्लदेविग्रहप्रति ॥ चोलदेवीसमायाताद्वारस्थैर्वारिताजनैः ॥ ततो जगामविपिनं
यत्रासीदंगिरास्तुनिः ॥ अथा लोक्यद्रुताकारांज्ञानदृष्ट्याविविंत्यतां ॥ समुनिःश्रीव्रतदिव्यंचोलदेवीमकारयत् ॥ व्रते
कृतेशसंजाताचोलदेवीमहायशाः ॥ दक्षिण्येकेलिलीलाभिल्लावण्यैकनिकेतनां ॥ ततः कदाचिदागत्यचममारवेष्ट
केनृपाः ॥ मुनिर्वैरमनिराजातांददृशां वामलोचता ॥ अथ राजामुनिप्राहकेयधर्मेति कथ्यतां ॥ तद्भूतांतं समारव्या
यरास्तेतां प्रददामुनिः ॥ अथागत्यनिजंराज्यंचोलदेवीसमन्वितः ॥ चिल्लदेव्याचसहितोबुभुजेमंगलोत्तपः ॥ चिल्ल
देवीवरंवरेचोलदेवीसमागमं ॥ समुद्रस्ययथागंगायमुनेसंगमेश्वरा ॥ तथा मंगलभूषस्य जसातेवामलोचने ॥ प
रस्परदिधिकेतेतु ॥ प्रियेराशोबभूवतुः ॥ चिल्लदेव्यासमं सोथचोलदेव्यासहारिविलां ॥ सप्तदीपावतीपृथ्वीबभू
जेमंगलोत्तपः ॥ व्रतरयास्यैवसामर्थ्यादुकः सोपि नूतनः ॥ अभून्मंगलभूषस्य मंत्रीतव यथागुरुः ॥ भुक्तायं
सकलान्भोगान्मंगलोभूभुजांवरः ॥ सपुनस्वर्गमेत्याभून्क्षत्रविष्णुदैवतं ॥ नारदउवाच ॥ एतत्तेकथितंशक्र

व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ यत्कथाश्रवणेनापिलभते वाञ्छितं फलं ॥ प्रयागमिव तीर्थेषु देवेषु भागवानिव ॥ नदीषु च यथा
 गंगाव्रतेष्वेव तथा व्रतं ॥ धर्मचार्थचकामंचमोक्षंच यदि वाञ्छसि ॥ तदेतच्च व्रतं शत्रुकुरुश्रद्धासमन्वितं ॥ कल्लउवाच ॥
 व्रतमिदमथ च केनारदेनोपदिष्टं सुरपतिरपियस्माद्वाञ्छितार्थसंलेपे ॥ त्वयिमपि कुरु तथैतद्धर्मसूत्रेण यथा स्यादपि
 मतफलसिद्धिः पुत्रभिर्दृढिः ॥ धनधान्यंपराधर्मकीर्तिमायुर्यशश्चियं ॥ तुरगान्दंतिनः पुत्रान् महालक्ष्मीप्रयच्छ
 मे ॥ इति भविष्योत्तरे महालक्ष्मीव्रते ॥ अथ सर्वाष्टमिष्टाश्विनकृष्णाष्टम्यां वारोकाष्टमीव्रतं ॥ हेमाद्रावादिषु
 पुराणे ॥ अष्टमीषु च सर्वा सुपूजनीया षोडशोक्तकाः ॥ गंधमाल्यनमस्कारधूपदीपान्नसंपदा ॥ तस्मिन् हनित्वा
 भुक्तेन कृत्वा मिंदुविवर्जितं ॥ भवत्यथ विशेषासायत्र यत्राभिजायते ॥ अष्टमीषु च सर्वासु नवेष्टक्रोतिवैमुने ॥ प्रो
 ष्पद्यामतीतायां यास्या कृष्णाष्टमी द्विज ॥ तत्र कार्यं व्रतं त्वेतत्सर्वकामफलप्रदं ॥ इति अशोकाष्टमीव्रतं ॥ इति
 श्रीनीलकण्ठजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्कष्टमीव्रतानि ॥ अथ नवमीव्रतानि ॥ तत्र चैत्रशुक्लनवम्यां रामन
 वमीव्रतं ॥ तच्च परविद्यायां मध्याह्नव्यापिन्यां कार्यं ॥ तदुक्तमगस्त्यसंहितायां ॥ चैत्रशुक्लतुनवमीपुनर्व

वतद्विष्टोः परमं पदं ॥ सर्वेषां मय्ययं धर्मो भुक्तिमुक्त्येकसाधनः ॥ अशुधावापि पापिष्ठाः कृत्वेदं व्रतमुत्तमं ॥ प्रज्यस्यात्स
 र्वभूतानां यथा रामस्तथैव सः ॥ यस्तु राम न वम्यां तु मुं के स च नराधमः ॥ कुंभीपाकेषु घोरेषु पच्यते नात्र संशयः ॥
 अकृत्वा राम न वमीव्रतं सर्वोत्तमं तमं ॥ प्रतान्यन्यानि कुरुते न तेषां फलमागमवेत् ॥ रहस्यं कृतपापानिरव्या
 तानि सुबहुन्यपि ॥ महानिब्रणश्यंति श्रीराम न वमीव्रते ॥ एकामपि नरो भक्त्या श्रीराम न वमीमुने ॥ उपोष्य
 कृतकृत्यस्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ नरो राम न वम्यां तु श्रीराम प्रतिमापदे ॥ विधानेन मुनिः श्रेष्ठसमुक्तेनात्र
 संशयः ॥ विधानेन प्रतिमादानविधिः ॥ सुतीक्ष्ण उवाच ॥ श्रीसमप्रतिमादानविधानं वाक्यमुने ॥ कथं
 यत्पिरामेपि भक्त्यास्य मम विस्तरात् ॥ अगस्त्य उवाच ॥ कथयिष्यामि तद्विद्वान् प्रतिमादानमनुत्तमं ॥
 विधानं वापि यत्नेन य इतं वैष्णवोत्तमः ॥ विधिश्च तत्रैव ॥ अष्टम्यां चैत्रमासे तु शुक्ला पक्षे जितेंद्रियः ॥ दंतधाव
 न पूर्वतु प्रातस्नायाद्यथाविधिः ॥ नद्यांतडागे कूपे वा द्वादसे प्रस्रवणेऽपि च ॥ ततः संध्यादिकाः कार्याः संस्मरन् रा
 घवं हृदि ॥ महीमाद्यविप्रेन्द्र कुर्याद्दोषासनादिकाः ॥ दांतकुटुंबिनं विप्रं वेदशास्त्रपरं सदा ॥ श्रीरामपूजानि
 रतं सुशीलं दंभवर्जितं ॥ विधिं शंखमंत्राणां राममंत्रैकसाधनं ॥ आहूय भक्त्या संपूज्य शृणुयात्प्रार्थयन्

ति ॥ श्रीरामप्रतिमादानं करिष्यो हं द्विजोत्तम ॥ भक्त्या चार्यो भवतीति श्रीरामो सित्वमेव च ॥ इत्युक्त्वा प्रज्य विप्रं तस्मा
 पयित्वा ततः परं ॥ तैलेनाभ्यर्चनस्नायाचितवनराघवं हृदि ॥ तैलेनाभ्यस्नापयित्वेत्यनन्वयः ॥ श्वेतांबरधरश्चेतन
 धमाल्यानिधारयन् ॥ अर्चिताभूषितश्चैव कृतमध्याह्निकक्रियः ॥ अर्चितः कृतार्चनः ॥ आचार्यं भोजयेद्भक्त्या
 सात्विकान्नं सुविस्तरं ॥ भुंजीत स्वयमप्येव हृदि राममनुस्मरन् ॥ एकभक्तव्रती तत्र सदा चार्यो जितेंद्रियः ॥ शृणु
 राजकथां दिव्यां महःशेषनयन्मुने ॥ सायं संध्यादिकाः कुर्यात्क्रियाराममनुस्मरन् ॥ आचार्यसहितो रात्राव
 धः शायी जितेंद्रियः ॥ वसेत्स्वयं न चैकांतं श्रीरामार्पितमानसः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा संध्यायथाविधिः ॥
 प्रातः सर्वाणि कर्माणि शीघ्रमेव समापयेत् ॥ ततः स्वच्छमना भूत्वा विद्विः सहितो नद्यः ॥ स्वगृहे चोत्तरे देशे रा
 मस्योत्तममंडले ॥ स्वगृहे स्वगृहसमीपे चतुर्द्वारं पताकाद्यं सुवितानं सुतोरणं ॥ मनोरमं महोत्सेधं पुष्पाद्यैः स
 कलं कृतं ॥ शंखचक्रहस्तमद्भिः प्राग्द्वारे समलंकृतं ॥ गरुत्मच्छादुःवाणैश्च दक्षिणे समलंकृतं ॥ गदाखड्गगदश्च
 वपुश्चिमे सविभूषितः ॥ पद्मस्वस्तिकनीलैश्च कौबरे समलंकृतं ॥ मध्ये हस्तचतुष्पाद्ये वेदिका युक्तमायतं ॥
 विप्रस्य नृत्यगीतैश्च वाद्यैश्चापि सुसंयुतं ॥ पुण्याहवाचयेत्तत्र विद्विः प्रीतमानसः ॥ ततः संकल्पयेद्देवरां

मेव स्मरन्मुने॥ अस्यां रामनवम्यां चरामाराधनतत्परः॥ उपोष्याष्टम्यामेषु पूजयित्वा यथाविधि॥ इमां स्वर्णमयीं
मप्रतिमां च प्रयत्नतः॥ श्रीरामप्रीतये दास्ये रामभक्त्या यधीमते॥ प्रीतो रामो हरेत्वाशु पापानि सबहुनिमे॥ अनेन
जन्मसिद्धानि अस्यास्तानि महान्ति च॥ विलिखेत्सर्वतो भद्रं वेदिकोपरि सुंदरं॥ मध्ये तीर्थोदके र्युक्तं पात्रं संस्थ
प्यर्चितं॥ सौवर्णं राजते ताम्रे पात्रे षट्कोणमालिखे॥ ततस्वर्णमयीं रामप्रतिमां पलमात्रतः॥ निर्मितां द्वि
भुजां दिव्यां वामां कश्चित्तजानकीं॥ बिभ्रन्ती दक्षिणा करे स्नानमुद्रां महा मुने॥ वामेनाधकरेणारा देवीमालिग्य
संस्थिता॥ सिंहासने राजते त्रयपलद्वयविनिर्मिते॥ पंचामृतस्नानपूर्वसंपूज्यविधि व्रततः॥ मूलमंत्रेण नि
यतो न्यासपूर्वमतंद्रितः॥ दिवैवं विधिवत्कृत्वा रात्रौ जागरणं ततः॥ दिव्यारामकथां श्रुत्वा रामभक्तेः समं चि
तः॥ नृत्यगीतादिभिश्चैव रामस्तोत्रे रने कथा॥ यामाष्टके तथा पूज्यां गंधपुष्पाक्षतादिभिः॥ कर्पूरागरुकस्तू
रीकल्हाराद्यैरने कथा॥ पूजयन् विधिवद्भक्त्या दिवारात्रं नयेद्बुधः॥ ततः प्रातःसमुखाय स्नानं संध्यादिकाः क्रि
याः॥ समाप्य विधिवद्रामं पूजयेद्विधिवन्मुने॥ ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रवित्॥ पूर्वोक्तपत्रकुंडे
वा स्तुंठिले वा समाहितः॥ लौकिकेनो विधानेन शतमष्टोत्तरं ततः॥ साज्ये तपायसेनैव स्मरेनाम मतं नदीः॥

१२४

सुयुतायदि॥ सैव माध्याह्नयोगेन महापुण्यतमा भवेत्॥ दिनद्वये ऋक्षयुक्तमध्याह्नव्याप्ता वेद्यौ कदेवा व्याप्तौ वा उत्तरा
तदुक्तं तत्रैव॥ नवमीचाष्टमीविद्यात्याज्या विष्णुपरायणैः॥ उपोषणं नवम्यां वैदश्यां पारणं भवेदिति॥ तत्रैव॥ चैत्र
मासे नवम्यां तु जातो रामखयं हरिः॥ पुनर्वसुक्षसंयुक्ता सा तिथिः सर्वकामदा॥ श्रीरामनवमी प्रोक्ता कोटिसूर्यमहा
धिका॥ केवलापि सदेपोष्या नवमी शब्दसंग्रहात्॥ तस्मात्सर्वात्मना सर्वकार्येनैव नवमी व्रतं॥ अगस्त्यसंहितायां चै
त्रिनवम्यां प्राक्पक्षे दिवा पुण्ये पुनर्वसौ॥ उदये गुरुगौरांशे खोच्चस्थे ग्रहपंचके॥ मेषे पूषापि संप्राप्ते लगे कर्कट
का ह्ये॥ अविशसीत्सकलया कौशल्यया पुरः पुमान्॥ प्राक्पक्षे शुक्लपक्षे उदये लगे गुरुगौरांशे गुरुनवं
शोतस्मिन् दिने तु कर्तव्यमुपवासव्रतं सदा॥ तत्र जागरणं कुर्याद्बुधनाथपरो भुवि॥ भुवी तिखद्वा दिव्यावृत्य
र्थः॥ प्रातर्दशायां कृत्वा तु संध्यायां कालिकी क्रिया॥ संपूज्य विधिवद्रामं भक्त्या वितानुसारतः॥ ब्राह्मणान् भो
जयेद्भक्त्या दक्षिणाभिस्तु तोषयेत्॥ गोभूतिलहिरण्याद्यैव स्वाले करणैस्तथा॥ रामं सत्प्रायत्नेन पूजयेत्पर
यामुदा॥ एवं यः कुरुते भक्त्या श्रीरामनवमी व्रतं॥ अनेन जन्मसिद्धानि पातकानि बहून्यपि॥ भस्मीकृत्य ब्रजे दे

यत्नेन प्रीतयेत्परयामुहः॥ एवं कुरुते भक्त्या श्रीराम नवमी व्रतं॥ अनेक जन्म राशौ निपापानि सुबहून्पि॥ भस्मी भवति पा
पानियाति विष्णोः परं पदं॥ सर्वेषामप्ययं धर्मा भुक्ति मुक्त्यै कसाधनं॥ अशुचिर्वापि पापिष्ठः कृत्वेदं व्रतमुत्तमं॥ पूज्यस्यानस
र्वभूतानां यथारामस्तथैव सः॥ यत्कुराम नवम्यां तु भुंक्ते स तु नराधमः॥ कुंसीपाकेषु घोरेषु पतत्येव न संशयः॥ अकृत्वा रा
म नवमी व्रतं सर्वोत्तमोत्तमं॥ व्रतान्यन्यानि कुरुते न तेषां फलभाग भवेत्॥ महात्यपि प्रनश्यति पापानि नवमी व्रतान्॥ एकाम
पि ततो भक्त्या श्रीराम नवमी व्रतं॥ उपोष्य कृत्वा कृत्य स्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ नरो राम नवम्यां तु श्रीरामः प्राप्तिरापरः॥ विधौ न न
रश्रेष्ठ संयुक्तो नात्र संशयः॥ सुतीक्ष्ण उवाच॥ श्रीराम प्रतिमादानं विधानं वाक्यं मुने॥ कथयस्व यथाराम भक्तस्य मम
विस्मरात्॥ अष्टम्यां चैत्रमासे तु शुक्लपक्षे जिते द्वियः॥ दंतधावनं पूर्व तु प्रातस्नानं यथाविधि॥ नद्यांतडागे कूपे वा द्वादश
वर्षे पिब॥ साध्यादिकाः क्रिया कुर्यात्संस्मरन् नराधवं हृदि॥ गृहमागत्य विप्रैश्च कुर्यादौपासनादिकं॥ दातुं कटुं बिनं वि
प्रं वेदशास्त्रविदं सदा॥ श्रीराम पूजा निरतं शुचिर्वंदनं विवर्जितं॥ सर्वज्ञं रामं त्रैलोक्यं रामं त्रैलोक्यं॥ आहूय भ
क्त्या संपूज्य वृणुयात्पार्थयै च तं॥ श्रीराम प्रतिमादानं करिष्ये हृदि जेतुं॥ यत्र चोर्ध्वं भवेत्प्रीतिः श्रीरामो सित्वमेव न॥
इत्येका भोक्तुमायां तु रक्षापयित्वा ततः स्वयं॥ तदैवा भज्यतु स्नायाचितं यन्नराधवं हृदि॥ श्वेतांबरधरं देवं गंधमात्या

दिधारयेत्॥ उर्वितो मूषितः श्वैव कृत्वा मध्याह्नकी क्रिया॥ आचार्यं पूजयेत्पश्चात् सात्त्विकानैः सुविस्तरं॥ भुञ्जीयात्स
 यमप्येवं हृदिराममनुस्मरेत्॥ एकपक्तव्रते तत्र सदाचार्यो जितेन्द्रियः॥ शयीत भूतले सम्यक् श्रीरामार्पितमानसः॥ ततः प्रा
 तः समुत्थाय स्नात्वा संध्यायथाविधि॥ प्रातः सर्वाणि कर्माणि शीघ्रमेव समापयेत्॥ ततस्वस्त्यमना मत्वा विद्वद्भिः सहितो नद्य
 स्वगृहे चोत्तरे भागे मंडपद्वयमुज्ज्वलं॥ मंडपं च चतुर्द्वारं ध्वजाः कार्या सुविस्तरैः॥ फलैर्नानाविधैर्युक्तां पुष्पमाला सुशोभनं॥
 कदली स्तंभसंयुक्तां युगयो वैरत्नं कृतं॥ सुतोरणैर्मनोरम्यं शोभितं युगलं कृतं॥ शंखचक्रहस्तमद्भिः प्राकद्वारे समलंकृतं॥
 गरुडमूर्तयश्चादौ पाणिं च दक्षिणे शविष्मृषित॥ गदारे वेटककादींश्च पश्चिमे न विष्मृषितं॥ पद्मस्वस्तिकनीलैश्च कोबेर्य
 समलंकृतं॥ मध्ये हस्तचतुःकार्ये वैदिका हस्तमायतं॥ विप्रैश्च गीतनृत्यैश्च वाद्यैश्चापि समन्वितं॥ पुण्याहवाचये
 तत्र विद्वद्भिः प्रीतिमानसैः॥ ततः संकल्पयेद्देवं राममेव मनुस्मरन्॥ अस्यां राम न वभ्यां तु राम राधन तत्परः॥ उपोष्याष्टसु
 यामेषु पूजायित्वा यथाविधि॥ इमां स्वर्णमयीं रम्यां प्रतिमां तु प्रयत्नतः॥ श्रीराम प्रीतये दास्ये राम सत्ता यधीमते॥ प्रीतो
 रामो दहत्याश्रुपापानि सुबहूनि मे॥ अनेकजन्मलग्नानि अप्यस्तानि महाति च॥ विलिखेत्सर्वतो भद्रं वेदिको परिसुं
 दरं॥ मध्ये तीर्थोदके युक्तं यावं संस्थाप्य चर्चितं॥ सौवर्णे रजते ताम्रे पात्रे षड्कोणमालिखेत्॥ ततः सुर्गमयीं राम प्र
 तिमां पलमात्रतः॥ निर्मितं द्विभुजं रम्या वामां कश्चित्तजानकीं॥ बिभ्रती दक्षिणे हस्ते ज्ञानमुद्रामहामुने॥ वामेना

यकरेणौ नो देहमात्रिं ग्यसं स्थिता ॥ सिंहानं राजते च पालद्वयविनिर्मिते ॥ पंचाशतं स्नानपूर्वसंपूज्यविधि वततः ॥ मूलमंत्रेण
दद्याच्चैव मंत्रं द्वितः ॥ एवं संपूज्यविधि वत्सरात्रौ जागरणं तथा ॥ दिव्यारामकथां शृण्वन्नरामभक्तिसमन्वितः ॥ नृत्यगीतादिभि
श्चैव रामस्तोत्रैरनेकधा ॥ रामाष्टकेन संस्तुत्य गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ कर्पूरगतकस्तूरीकल्हाराद्यैरलंकृतं ॥ संपूज्यवि
धि वदित्वा दिवारात्रौ नयेद्बुधः ॥ ततः प्रातः समुह्य यस्नानं संध्यादिकाः क्रियाः ॥ संस्नाय विधि वद्रामपूजयेद्विधि
वन्मुने ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रविदः ॥ पूर्वोक्तकुंडे गृह्योक्ते स्तुं दिले वासमाहितः ॥ लौकिकाग्नौ विधाने नरा
त्रमष्टोत्तरं नृप ॥ उग्राज्ये न पायसे नैव स्मरं नाम मंत्रं द्वितः ॥ ततो भक्त्या सादा नृणे आचार्यं प्रार्थयन्मुने ॥ कं
डलाभ्यां सुवर्णभ्यामंगुलीष्वैरनेकधा ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचित्रैस्तुमनोहरैः ॥ ततो रामस्वयंदद्यादि मंत्रं मुदी
रयेत् ॥ इमारचर्णमयी रामप्रतिमां समलंकृतं ॥ चित्रवस्त्रयुगळन्तारामो हं राघवायते ॥ श्रीरामप्रीतये दास्ये प्रीतो भव
तुराघव ॥ इति प्रतिमादानमंत्रः ॥ इति दत्त्वा विधानेन दद्याद्दक्षिणां भुवं ॥ अन्येष्वथ यथान्यायं गोहिरण्या
दिशक्तितः ॥ दत्त्वा द्वासो धनं धान्यं दद्यालंकारणान्निव ॥ अगस्त्य उवाच ॥ एवं यः कुरुते रामप्रतिमादानमुत्तमं ॥
ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ तुलापुरुषदानेन समयं लभते फलं ॥ तत्फलं लभते मर्त्यादानेनानेन
सुव्रत ॥ सुतीक्ष्ण उवाच ॥ प्रायेण हि नराः सर्वे दरिद्राः कृपणामुने ॥ अगस्त्य उवाच ॥ दरिद्रस्तु महाभाग स्वस्थ

वितानुसारतः॥ पलार्धेनतर्धेनतर्धेनतर्धेनवापुनः॥ वित्तशाव्यमकृतैवकुर्यादेवव्रतमुने॥ यदिघोरतरंडं पातकंते
 हतंकचित्॥ अकिंचनोपियत्नेनउपोष्यनवमीदिने॥ एकाचिनोपिविधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ प्रातस्नानाचमनी
 यंकृत्वासंध्यादिकाः क्रियाः॥ गोमूत्रतिलहिरण्यादिदद्याद्वितानुसारतः॥ श्रीरामचंद्रभक्तेभ्योविद्वद्भिः अध्यान्वि
 तः॥ पारणांतथकुर्वीतब्राह्मणैश्चत्वंकितः॥ एवंयः कुरुतेपक्त्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ प्राप्ते श्रीरामनवमीदिनेसु
 शोविमूदधीः॥ उपोषणंनकुरुतेकुंभीपाकेषुपच्यते॥ यत्किंचित्तराममुद्दिश्यक्रियतेनस्वशक्तितः॥ रौरवे
 त्समूदात्मापच्यतेनात्रसंशयः॥ सुतीक्ष्णाउवाच॥ यामाष्टकेषु पूजाचैतन्नोक्तामहामुने॥ मूलमंत्रेणसं
 युक्तंतेत्कथं वदसुब्रत॥ उगस्त्यउवाच॥ सर्वेषांराममंत्राणामंत्रराजःषडक्षरः॥ स्कांदे मोक्षरवंडे श्रीरामं प्र
 तिरुद्रगीतायारुद्रवाक्यंमुमूर्छोर्मणिकान्तरेर्वेदेकनिवासः॥ अहंदिशामितेमंत्रंतारकस्योपदेशतः॥ श्रीरामरा
 मरामेति एतत्तारकमुच्यते॥ अतस्त्वं जानकीनाथपरब्रह्माभिधीयते॥ तारकब्रह्मचेत्यक्तंतेनश्रुत्वाप्रशस्यते॥
 पीठांगदेवतानांतुअवृतीनांतथैवच॥ आदावेवप्रकुर्वीतदेवस्यप्रीतिमानसः॥ उपचारैःषोडशभिः पूजाकार्याय
 थाविधिः॥ आवाहनं स्थापनंचसन्मुखीकरणंनमः॥ एवंमुद्राप्रार्थनाचश्रुत्वा मुद्राप्रयत्नतः॥ शंखपूजां प्रकुर्वी
 तश्चोक्तविधिनाततः॥ कलशंवाभ्यागेचपूजाद्रव्याणिचादरात्॥ पीठं संपूज्ययत्नेन आत्मानंमंत्रमुच्चा

रं॥ पात्रासादनमपेकं कुर्याद्यामेष्टनं द्वितः॥ प्रीतो बराणि देवाय प्रार्थय न च ये सुधीः॥ स्वर्णयसो पवीतानि दद्याद्देवा
य भक्तिः॥ नानारत्न विचित्राणि दद्यादाभरणानि च॥ हिमांशुधृष्टस्त्रिंघनसारसमान्वितः॥ क्रमुत्तुमूलमंत्रेण उपचारान्
प्रकल्पयेत्॥ कल्हारेः केतके जात्यैः पुत्रागाद्यैः प्रहृजयेत्॥ पंचकैः शतपत्रैश्च सुगंधैः सुमनोहरैः॥ पाद्यचंदनधूपैश्च तत्तमं
त्रैः प्रमुच्यते॥ जन्मकोटिशतैर्घोरैः नानारूपैश्च दारणैः॥ विमुक्तस्य क्षणादेव राम एव भवन्मुने॥ श्रद्धधानस्य दातव्यं
श्रीरामनवमीव्रतं॥ सर्वलोकहितायेदं पवित्रं पापनाशनं॥ लोहेन निरुतं वापिशिलाया दारुणापि वा॥ एकेनैव प्रकारे
ण यस्मै कस्मै च वा मुने॥ कृतं सर्वप्रयत्नेन यत्किंचिदपि मुक्तिः॥ जपेद्देकांतवासी मोया वत्सदशमीदिनं॥ अनेन स्य
त्पुनः पूज्य दशम्यां भोजयेद्दिजात्॥ भक्त्या शोभ्यैर्बहुविधैर्दद्याद्भक्त्या सहस्रिणां॥ कृतकृत्यो भवेत्तेन सद्यो रामे प्रसीद
ति॥ तूष्णीं तिष्ठं नरो याति पुनरावृत्तिवर्जितम्॥ द्वादशाक्षरं कृतेनापि यत्पापेनापि मुच्यते॥ विलयं याति तत्सर्वं श्रीरामन
वमीदिने॥ जपेच्च राममंत्राणां यो न जानाति तस्य वै॥ उपोष्य संस्मरन् रामं न्यासपूर्वमनन्यधीः॥ गुरुलब्धो यमंत्रस्त
न्यसे न्यासपुरःसरः॥ यामे यामे च विधिना कुर्यात्पूजां समाहितः॥ मुमुक्षोऽपि सदा कुर्यात् श्रीरामनवमीव्रतं॥ न त्य
जंति सुराश्रेष्ठा देवि श्वापि विशेषतः॥ तस्मात्सर्वात्मना सर्वकर्तव्यं नवमीव्रतं॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो यांति ब्रह्म

सनातनं॥ इति श्रीस्कंदपुराणे अगस्त्यसंहितायां अगस्त्यसुतीक्ष्णसंवादे रामनवमीव्रतं॥ अथ रामनामोद्यापनविधिः॥
 पार्वत्युवाच॥ धन्यास्य नु गृहीतास्मि कृतार्थास्मि जगत्प्रभो॥ विच्छिन्नो मे तिसदेह ग्रंथिर्भिवदनुग्रहात्॥ त्वन्मुरवाद्भलितं
 रामतत्त्वामृतसाधनं॥ पिबंत्यामे मनो देवन तृप्यासि भवापहं॥ श्रीरामस्यामृतं नाम श्रुतं संक्षेपतो मया॥ इदानीं श्रोतुमि
 छांमि विस्तरेण स्फुटं क्षरं॥ श्रीमहादेव उवाच॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि गुह्यं दुर्लभं महत्॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं दीर्घायुः
 पुत्रसंपदं॥ रामनामलिखेद्यस्तु लक्ष्मकोटिशतावधि॥ एकैकमक्षरं षड्जां महापातकनाशने॥ सकामोऽपि लिखेद्यस्तु
 निःकामोऽननुवापुनः॥ इहैव सुरवमाप्नोति अंतः परपदं लभेत्॥ आदावन्ते च मध्ये च व्रतस्योद्यापनं यजेत्॥ उद्यापनं वि
 नानैव फलसिद्धिमवाप्नुयात्॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नाम्न उद्यापनं कुरु॥ पार्वत्युवाच॥ ततोऽस्मिन् देवदेवेश भक्तानुग्रह
 कारक॥ नाम्न उद्यापनं ब्रूहि विस्तरेण मम प्रभो॥ महादेव उवाच॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि विस्तरेण यथाविधि॥ नाम्न उद्या
 पनं तत्र भक्त्या भवदनुग्रहात्॥ सुवर्णं प्रतिमां कुर्यात्सीतारामसलक्षणं॥ हनुमत्प्रतिमां तत्र चतुर्थं शो न हाटकैः
 सुवर्णस्य प्रमाणं तु पलायकमुदीरितं॥ अशक्तश्चेत्यलेनैव तदर्धार्धेन वा पुनः॥ श्रीरामस्य प्रतिहृतिं वित्तशायनेन
 कारयेत्॥ रजतेनासनं कुर्यान्मासैः षोडशसंमितैः॥ पीतचरित्रेण संवेष्य स्थापयेत्तंडुलोपरि॥ तंडुलस्य प्रमाणं तु
 भवेद्रोणचतुष्टयं॥ शुचौ देशे गृहे तीर्थे मंडपं कारयेत्सुधीः॥ तोरणानि चतुर्द्वारे बंधयेदाम्रपल्लवैः॥ भूमौ गोमया लिप्ता

क्लिरेवते॥ रामासीतासौमित्रिहनुमक्लितपरः॥ दानेनानेनमेरामभुक्तिमुक्तिप्रदोभव॥ प्रतिमादानसिद्ध्यर्थशक्त्यास्वर्ग
 तुदापयेत्॥ दक्षिणाहीनंतुयदानंतत्सर्वनिष्फलंभवेत्॥ ब्राह्मणान्शतसाहस्रंभोजयेन्मधुसर्पिषा॥ पक्वन्नैःपाय
 सैःखाद्यैकदलीशर्करादितै॥ ऋत्विग्योदक्षिणां दद्याद्भूयसीदक्षिणांयजेत्॥ तदनेष्टपात्रंचतिलपात्रंचदापयेत्॥
 शय्यांचरथदानानि दशदानानि शक्तितः॥ अशक्तश्चेत्त्वर्षामेकंदत्वारामंनमेत्पुनः॥ तिष्ठकंकारयेत्पश्चादभिषि
 चेत्सपल्लवैः॥ द्विजैस्तुचाशिषोदेयान्त्वास्तत्त्वाविसर्जयेत्॥ उमामहेश्वरोपूज्योभोजयेद्वटुकंतथा॥ कुमारीपात्रं
 यंभोज्ययोगिराजंभोजयेत्॥ क्षेत्रपालबलिंदत्वाध्यात्वारामंसदाजयेत्॥ ब्रह्मादिभिस्तत्तत्पुण्यवक्तुंशक्त्यंनकिंचन॥
 अश्वमेधसहस्राणिवाजयेयशतानिच॥ एकेनरामनाम्नातुताफलंलभतेनरः॥ नारीवापुरुषोवापिशूद्रोवाप्यधमोन
 रः॥ रामनाम्नातुमुक्तास्तेसत्यं सत्यंवरानने॥ मूलेकल्पद्रुमस्याःखिलमणिविलसद्रत्नसिंहासनरत्नंकोदंडंद्वपा
 णौललितकरयुगेनार्पितंलक्ष्मणेन॥ वामांकन्यस्तसीताभरतधृतमहामौक्तिकंछत्रकांतिंशत्रुघ्नंचामराभ्यां
 विलसितमनिशंरामचंद्रमजेहं॥ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेउमामहेश्वरसंवादेरामलेखनोद्यापनंसंपूर्णं॥
 आश्विनशुक्लनवम्यांदेवीपूजाहेमाद्रौविष्णुधर्मोत्तरे॥ रामउवाच॥ विधानपूजयेत्केनभद्रकालीनराधिप॥ नव
 म्यामाश्विनेमासिशुक्लपक्षेनरोत्तम॥ युधिष्ठिरउवाच॥ पूर्वोत्तरेतुदिग्भागेशिबेवास्तमनोहरे॥ भद्रकालीगृहं

यां सर्वतो मद्रसंज्ञिकं॥ रचयेत्सप्तधान्येन नारंगैः सुशोभनं॥ कुंभानष्टौ च पूर्वदिस्थापयेद्ब्रह्माण्डरुमान्॥ कुंभमेकं म
ध्यदेशे स्थापयेत्तुलोपरि॥ शुद्धोदकेन संपूर्य पंचरत्नैः सुपुच्छवैः॥ नारिकेलफलान्यष्टौ एकं रामायदापयेत्॥ आचा
र्यं वरयेत्तत्र वेदशास्त्रविशारदं॥ ब्रह्मादिऋत्विजानां तु वरणाकारयेत्ततः॥ मधुपर्कपा संपूज्य वस्त्रालंकारभूषणैः॥ ऋ
त्विजान् षोडशानष्टौ नृवरयो द्वे दयारगान्॥ स्नात्वा नित्यं विधाय दौ पूजयेद्गणनाथकं॥ पुण्याहवाचश्चातुष्टयं द्रामचं
द्रकं॥ ततोऽग्निं च प्रतिष्ठाप्य स्वशारवोक्तविधानतः॥ विष्णुस्सूक्तेन होतव्यं मूलमंत्रेण वा पुनः॥ नवग्रहांश्च दिक्पा
लामंत्रानुक्ता च हावयेत्॥ पुरुषसूक्तेन होतव्यं समिदाज्यं च रुस्तिलाः॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु राममंत्रेण हावयेत्॥ हो
मांते पूजनं कुर्यात् रामचंद्रादिदेवता॥ पूजयित्वा तत्पूज्यत्वा बलिं पूर्णाहुतिं तया॥ श्रेयः संपाद्य दानं च अग्निषेकं
समाचरेत्॥ रामकृत्वा च नत्वा च प्रार्थयित्वा पुनः पुनः॥ आचार्यं पूजयेत्पश्चात् सुवर्पायुतधेनुना॥ प्रतिमाराज
मंत्रेण आचार्यं यतिं वेदयेत्॥ दानमंत्रः॥ नतोऽस्मि देवे देवेश ब्रह्म बुद्धिर्महात्माभिः॥ यश्चित्करोति कर्मशापात्तद्दुहि
नित्यं मुमुक्षुभिः॥ मायया गुणमव्याप्तं सृजस्य वसिलुं पति॥ अतस्त्वत्पादभक्तेषु त्वद्भक्तप्रियोधिका॥ भक्ति
मेवाधिवांछंति त्वद्भक्ताः सारवेदितः॥ अतस्त्वत्पादकमले भक्तितैरेव सदा स्तुमे॥ संसारमयतप्तानां सेव्यं भ

शंकराद्यैरनुष्ठितं॥ कर्तव्यं देवराजे देव्याभक्तिसमन्वितैः॥ कन्यासंस्मरेवौशुकशुक्लमारभ्य नंदिकां॥ नंदिकाप्रतिप
 त्॥ अयाचीत्थवैकाशीनत्ताशीत्थवाय्वदः॥ प्रातस्मायीजितद्वंद्वस्त्रिकालं शिवपूजकः॥ शिवश्च शिवश्च शिवो॥ ज
 पहोमसदासक्तः कन्यकां सो जयेत्सदा॥ अष्टम्यां नवमेवापि दारुजानि शुभानि च॥ एकवाचित्तप्तावेन कारयेत्स
 रसतम॥ तस्मिन् देवीप्रकर्तव्या हेमीवाराजतीतुवा॥ मृदाक्षीलक्षणोपेतारवद्भ्रूल्लेचपूजयेत्॥ सर्वोपहारसंपन्नास्त्र
 रत्नफलादिभिः॥ कारयेद्रथदोलादिपूजां च बलिदेविकीं॥ बलिग्राहिणो देविनायकादयः॥ तत्संबन्धिनीबलि वि
 देवीकीपुष्पैश्चद्रोणाबिल्वामृजातीपुंनागचपैः॥ द्रोणः कुरुचक्रः॥ विचित्रारचयेत्पूजां अष्टम्यामुपवा
 सयेत्॥ दुर्गाग्रतो जपेन्मंत्रमेकचित्तः शुभावितः॥ तदर्थं यामिनीशेषे विजयार्थं॥ न्योत्तम॥ पंचाक्षरलक्षणोपे
 तिमहिषारव्यं सुप्रसिद्धं॥ तस्याग्रतो नृपस्नाया छत्रं कृत्वा तु पिष्टजं॥ खड्गेन घातयित्वा तु दद्यात्कंदविशारदयोः॥
 तेतो देवीपुनः प्रातः क्षीरसर्पिर्जलादिभिः॥ कुंकुमागरकूर्पूरैश्च देवेभ्योऽपि धारयेत्॥ हेमादिपुष्परत्नानि वस्त्रा
 सि अहृतानि च॥ द्विजाती नंदपारवंशं नन्न दानेन तोषयेत्॥ नंदभक्तानरा ये तु देवं देव्या मुभाविताः॥ देवीभक्त
 पूजयित्वा कन्यकाः प्रमदाति च॥ नंदभक्तानरा ये तु महाव्रतपराश्च ये॥ पूजयेतान् वि शेषेण तद्रूपाचर्चिकायतः॥ म

॥१३१॥

तृणांचैव देवीनां पूजा कुर्यात्तदानीं॥ ध्वजछत्रपतकादीनुद्भेये चर्चिकाग्रहे॥ रथयाद्या बलिक्षेपयदुवाधारवाकुलं॥ का
 रयेत्पुष्पतेयेन देवीसत्कृतिघातनैः॥ अश्वमेधमवाप्नोति भक्तिः सुरसत्तम॥ महानवम्यां पूजेयं सर्वकामप्रदायकं॥ स
 र्वेषु वत्सवर्षेषु तव भक्त्या प्रकीर्तिता॥ दत्ताप्तोति यशोराज्यं पुत्रार्थं धनसंपदः॥ ॥ देवीपुराणे महानवमी॥ तत्रैव
 सौरपुराणे॥ आश्वयुक् शुक्लपक्षस्य नवम्यां प्रयताम्बान्॥ भक्त्या संपूजयित्वैव देवीं संप्रार्थयेत्ततः॥ महिषघ्नी महामा
 ये चामुंडे मुंडमालिनी॥ दिव्यमोरोप्यविजयं देहि देवि तमोस्तुते॥ भूतप्रेतपिशाचेभ्यो रक्षेभ्यश्च महेश्वरी॥ देवेभ्यो
 मानुषेभ्यश्च भयेभ्यो रक्षसांसदा॥ उभा ब्रह्माणि कौमारि विश्वरूपे प्रसीद मे॥ कुमार्यै जययित्वा च दद्यादाद्यादना
 दिकं॥ नवसप्ताष्टकं चैव स्वस्य विज्ञानुसारतः॥ शास्त्रं च यस्य यच्चैव स तयत्नेन पूजयेत्॥ यतः शास्त्रेषु सा देवी निवसत्ये
 संततं॥ शास्त्रमिति वा पाठः॥ शास्त्रं तत्पुस्तकं देव्या स यने विशोषा शिवरहस्ये ये मे कर्मध्वं गणसंघकृताभिषेकां प
 त्नाम्यै गिरिसुतां मभिषेचयंति दिव्यकल्पमनुसुवेषश्च सुवेषरूपा राज्याभिषेकमनुलंपुनरायुवंति दुर्गामि
 तरंगिण्यां देवीपुराणे॥ सुगंधपुष्पतोपेतस्नापयित्वा नरः शिवं॥ नागलोकं समासाद्य क्रीडते पन्नगैः सह॥ द्रो
 णपुष्पं बिम्बपत्रं करवीरोत्पलानि च॥ स्नानकाले प्रयोज्यानि देव्यै प्रीतिकराणि च॥ भवत्यै वनरोदत्ताविष्णु

लोके महीयते ॥ स्नापयित्वा नरो दुर्गाश्रयः होमवापि रिणा ॥ सुवर्णयानमारुहो वसुभिः सह मोदते ॥ तिलोदके विष्णुलोके
 लभते बांधवैः सह ॥ घृतेन स्नपयेद्यस्त तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ दशप्रवन्दिदशपरान् आत्मानं च विशेषतः ॥ भवार्णवात्स
 मुह्यत्य दुर्गालोके महीयते ॥ क्षीरेण स्नपयेद्यस्त श्रद्धाशक्तिः समन्वितः ॥ चंडिकाविधिर्वद्वीर इंद्रलोके महीयते ॥ स्नप
 येद्विधिवद्वीरदध्रादुर्गामहीयते ॥ राजते न विमानेन शिवलोके महीयते ॥ पंचगव्येन यो दुर्गां तथा च कुशवारिणा ॥ स्ना
 पयेद्विधिवन्मंत्रैः ब्रह्मस्नानं हितं तस्मिन् ॥ ये कहेपि च यो दुर्गां पंचगव्येन चंडिकां ॥ स्नपयेत्तपसा ईलसगच्छेत्स्तरसीपुरं ॥ क
 पिलां पंचगव्येन दधि क्षीरयुतेन च ॥ स्नानं शतगुणं प्रोक्तं मित्रेभ्यो नराधिप ॥ तं च स्नपनं षडक्षरेण पाद्यादीनथ षोडश
 विन्तरे दुपचारंश्च पूर्वप्रोक्तास्तमेवैति वाराहीति मंत्रात् ॥ इंदुर्गायै नम इति षडक्षरमंत्रेण कार्यं भविष्ये ॥ चंडिकां स्न
 पयेद्यस्त नरश्चेशुरसेन च ॥ गारुडेन स्नपयेत्तं विष्णुना सह मोदते ॥ पितृनुदिश्य यो दुर्गामधुना पयसानि च ॥ स्ना
 पयेत्तस्य पितरस्तप्ता वर्षशतद्वयं ॥ पौर्णमास्यां नवम्यां च अष्टम्यां च नराधिप ॥ स्नापयित्वा तीर्थजले वा जपेय फलं
 भवेत् ॥ स्नपयित्वा नदीतायै गंधचंदनवारिणा ॥ चंद्रोऽनुनिर्मला श्रीमान् चंद्रलोके महीयते ॥ स्नपयेद्यस्त वैदेवीं न
 रः कर्पूरवारिणा ॥ सगच्छति परं स्थानं यत्र सा चंडिका स्थिता ॥ चंडिकां स्नपयित्वा तु श्रद्धया गुरुवारिणा ॥ इंद्रलोके
 समासाद्य क्रीडते सह किं नरे ॥ द्वादशांगेन यो र्धपा चंडिकां पूजयेत्त नरः ॥ दशपद्मसहस्राणि वर्षाणां मोदते दिवि ॥ पयः

१३२

कुर्याच्चित्रवस्त्रैरलंकृतं ॥ मद्रकाली पदं कृत्वा तत्र संश्रजयेद्विजं ॥ पदं स्वरूपं ॥ सत्त्वोक्ता तत्रैव ॥ अष्टादशभुजाकार्या भद्रक
 ली मनोहरा ॥ आलीढस्थान संस्थाना चतुःसिंहरथे स्थिता ॥ अक्षमालां विश्रलं चरवङ्गं श्वद्वयादव ॥ बाणचापे च कर्तव्ये
 शरवप्रेतथैव च ॥ कृकृस्कवौ च तथा कार्ये तथा वेदिकमंडलू ॥ दंडशक्ती च कर्तव्ये तथा शक्तिदुत्तारणे ॥ हस्तानां म
 द्रकल्या च भवेत्तांति कथंति करः ॥ एकत्रैव महाभाग रत्नपात्रधरो भवेदिति ॥ आश्विने शुक्लपक्षे तु अष्टम्यां प्रयतः शुचि
 तत्रैवायुधवर्माद्यं च त्रयं प्रपूजयेत् ॥ पुष्येर्मेघे फलेर्भक्ष्ये सोम्यैश्च सुमनो हरैः ॥ बलिभिश्च विविचैश्च प्रेक्षादो भेत्त
 येव च ॥ रात्रौ रां जागरणं कुर्यात्तत्रैव वस्तुधाधिप ॥ उपोषितो द्वितीये द्विपूजयेत्तु नरे वतां ॥ आयुधाद्यं च सकलं
 पूजयेद्दुःसुधाधिप ॥ एवं संश्रजयेद्देवीं वरदां भक्तवत्सलां ॥ कात्यायनीं कामवा मां च कुरुपां वरप्रदां ॥ पूजिताः
 सर्वकामसाधुनक्तिवस्तुधाधिप ॥ एवं हि संश्रज्य जगत्प्रधानं यात्रावेदेया वसुधाधिपेन ॥ प्राप्नोति सिद्धिं परमां महेशो
 जनस्तथा न्योपि च वित्तशक्त्या ॥ तत्रैव देवीपुराणे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु ब्राह्म प्रवक्ष्यामि तथा त्वं परिच्छसि ॥ महा
 सिद्धिप्रदं धन्यं सर्वशत्रुनिवर्हणं ॥ सर्वलोकोपकारार्थं विशेषादसि वृत्तिषु ॥ कृत्वर्थं ब्राह्मणाद्यैश्च क्षत्रियैर्हरिमिषा
 लने ॥ गोधनार्थं विशावत्स शूद्रैः पुत्रसुरबार्थिभिः ॥ सौभाग्यार्थं स्त्रिया कार्यं मन्यैर्धनकांक्षिभिः ॥ महाव्रतं महापुण्यं

क्षीरकुशाग्राणि अक्षतादधितंडुलाः॥ सहासिधार्थकादूर्वाकुंकुमरोचनं मधु॥ अर्घ्ययंकुशार्द्रलद्वादशांगुलदाहृतः॥
 साहासहदेवीकुमारी अक्रम्य॥ अनेन पूजयेद्यस्तु सयाति परमं पदं॥ अष्टांगार्घ्यसमापूर्य देव्यै मूर्ध्नि निवेदयेत्॥ द
 शवर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते॥ अपक्षीरंकुशाग्राणि दधिसर्पिश्च तंडुलाः॥ तिलासिधार्थकाश्चैव अष्टगोर्धः
 प्रकीर्तितः॥ भविष्ये॥ रक्तविल्वाक्षतैः पुष्पैर्दधिदूर्वाकुशैस्तिलैः॥ समान्यः सर्वदेवानां अर्घ्ययं परिकीर्तितः॥ मृ
 त्पात्रे पावरोदत्वा वा जपेय फलं लभेत्॥ ताम्रपात्राद्यर्घ्ये पौडरीक फलं लभेत्॥ पलाशपत्रपात्राभ्यां गोसहस्र फलं
 लभेत्॥ रौप्यपात्रे पादुगायै विष्णु याग फलं लभेत्॥ दत्त्वा सौवर्णपात्रे पालभेद्द्व्यं सुवर्णकं॥ हेमपात्रे पादुगायै विष्णु
 तानिल भेद्भुवि॥ अर्घ्यं दत्त्वा तु पौष्पे पञ्चायुराज्यं शुभं लभेत्॥ चंदनेन सुगंधेन आर्घ्यं यस्तु समालभेत्॥
 कुंकुमेन विलिप्यार्घ्ये गोसहस्र फलं लभेत्॥ विलिप्य कृष्णागरुणा वा जपेय फलं लभेत्॥ मृगानुलेपनं कृत्वा ज्यो
 तिषो म फलं लभेत्॥ मृगः कस्तूरी तथा॥ चंदनागरु कर्पूरैः यस्तु दुर्गा विलेपयेत्॥ संवत्सरं शतं दिव्यं शक्रले
 के महीयते॥ देवीपुराणे॥ चंदनागरु कर्पूरैः शुद्धाः पिष्टेः सुकुंकुमैः॥ दुर्गामालिप्य विधिवत् कल्पकोटि वसे
 द्विवि॥ मदकर्पूरकाश्मीरोचना च चतुष्टयं॥ एतेन लेपयेद्देवी सर्वकामानवाप्नुयात्॥ पुष्पाणि देवीपुराणे॥ मलि

कामुत्पलं पद्मं शमी पुन्नागचंपकं ॥ अशोकं कर्णिकाकारं चंद्रे पुष्पं विशेषतः ॥ करवीरं शमी पुष्पं कुसुमं नागकेसरं ॥ पुन्ना
 गः श्वंपकः कुंदो पुष्पिकावनमालिका ॥ जपाचेतकी मल्ली बृहती शतपत्रिका ॥ तथा कुमुद कल्हार बिल्व पाटल माल
 मालती ॥ यवानीच कुलाशोक रक्तनीलोत्पलानि च ॥ दमनं मरुचकं च शतधा पुष्पं रक्षये ॥ तथा ॥ केतकी चातमुक्तं च
 बंधुकं बलान्धपि ॥ कुमुदं कर्णिकाकारं सिंधूराभं समृद्धये ॥ भविष्ये ॥ प्रत्येकमुक्तपुष्पेषु दशानिष्कफलं लभेत् ॥ स
 द्रवंधेषु तेष्टे वद्विगुणां च न स्यतु ॥ कस्तूरीरसजोमिश्रं पूजयेद्यस्तु चंडिका ॥ साग्निशेषफलं लब्ध्वास्त्यलोके मही
 यते ॥ पूजयित्वा नरो भक्त्या चंडिकां पद्ममालिनी ॥ ज्योतिशेषफलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते ॥ शमी पुष्पस्वजोमिस्त
 आयासं पूजयत्नतः ॥ गोसहस्रफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ पूजयित्वा तुरजिं द्रश्च ध्यायाविधि वन्द्य ॥ शतपुष्पस्र
 जोमिस्तपितलोके महीयते ॥ सुगंधयुतपुष्पैस्तु पूजयेद्यस्तु चंडिका ॥ मालाभिर्मालया वापि सोमधेधफलं ल
 भेत् ॥ सुवर्णानां सुवर्णस्थिते दत्ते फलं लभेत् ॥ मालया बिल्वपत्राणां नवम्यां गुग्गुलेन च ॥ नीलोत्पलस्वजोमिस्त
 पूजयेद्यस्तु चंडिका ॥ वाजपेयफलं प्राप्य रुद्रलोके महीयते ॥ तथा ॥ विलिप्तां पूजयेदुर्गां दिव्यपुष्पाधिपुं धासितां ॥ ताल
 वृंदं तेन संवीज्य महासंनफलं लभेत् ॥ भविष्ये ॥ सर्वेषां मेव धूपानां दुर्गाया गुग्गुलप्रियः ॥ मंत्रस्तु ॥ धूपो यं देवदेवे
 शीघ्रतगुग्गुलयोजितः ॥ गृहाया वरदे भान्तु दुर्गा देवि नमोस्तुते ॥ शीतं गुरुं नरो दत्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥ शीत्यगुरुः

तं॥ पितृनाशमसुविनिहन्ति चैव मोदनं च कुरुते रसालया॥ यानकं वैद्यकं ते गोडं ममलं मनमलं वापताकं सुरासीकृतं॥ तदे
 वरवंडमृदीकाशार्कसहितं पुनः॥ साम्लं सुतीक्ष्णं सहितं पानकं स्यान्निरुद्धं तं॥ निरंत्यमंतकालं॥ अध्यापाय
 संयुक्तं शर्करासहितं पुनः॥ यः प्रयच्छति दुर्गायै तस्यै राज्यं करे स्थितं॥ कालिकापुराणे॥ उनाभिर्हृदयपरमान्तं
 च दधि चापि स शर्करा॥ सहोदये निवेद्यैव वाजिमेधफलं लभेत्॥ दुर्गमुद्दिश्य पानीयं केतकीशशिवासितं॥
 यः प्रयच्छति राजेंद्रसगणाधिपतिर्भवेत्॥ आग्रं च नारिकेलं च रवर्ज्जरबीजशरकं॥ यः प्रयच्छति दुर्गायै स याति
 परमं पदं॥ फलं वितरयेत् सर्वनाशुभं किंचिदाप्नुयात्॥ भक्ष्यादिपंचकैर्देवी दत्तैरेवाभितुष्यति॥ भक्ष्यं सो
 ज्यं च लेहं च पेयं चोष्णं च पुं च मं॥ परमान्नपिष्टकं च याकं कसरंतथा॥ मोदकं पृथुकादीनि देवैः पक्वानि वा त्स
 जेत्॥ दद्यादित्यर्थः॥ निवेद्ये नमो देव्यै सर्वाणि व्यंजनानि च॥ क्षीरादीनि च गव्यानि महिषानि च सर्वशः॥
 तां बूलानि च दत्त्वा तु गंधर्वैः सह मोदते॥ विलुधर्मे॥ तंतुसांता नसनसनधरं जितं संप्रै गवस्तना॥ दुर्गे देवि
 भजस्व देवा सस्ते परिधीयतां॥ भविष्ये॥ वस्त्राणि सुचित्राणि सूक्ष्माणि च मृदूनि च॥ यः प्रयच्छति दुर्गायै स ग
 छति शिवालयं॥ यावंतस्तंततो वीरतेषु वस्त्रेषु संस्थिताः॥ तावद्वर्षं सहस्राणि मोदते चंडिकागृहे॥ अलंकार

तयो दद्यात् विप्रायाथ सुरायवा॥ सगच्छेद्वारणं लोकं नानाभरणभूषितं॥ जातः शशिव्यां कालेन ततो दीपयतिर्भवे
 त्॥ विलुधर्मे॥ विभूषणप्रदानेन राजा भवति भूतले॥ तत्रैव॥ सुवर्णातिलकं यस्तु भगवो दीपयति सर्वतः॥ तैः प्रयच्छ
 ति॥ सगच्छति परं स्थानं यत्र सा परमा कला॥ सौवर्णे जेरो ते चापि अक्षिणीयः प्रयच्छति॥ गोसहस्रफलं तस्य सूर्यलो
 के महीयते॥ श्रोणिस्तत्र प्रदानेन महीसागरमेखलां॥ प्रशास्ति नहितामित्रः शक्रं वदिविभो वते॥ हेमनूपुरदानेन
 स्थानं सर्वत्र विंदति॥ शिवरहस्ये॥ देदीप्यते कनकं दंडविराजितैश्च सा चामरैः प्रबलकुंडलसुंदरीभिः॥ दिव्यां ग
 नस्तनविराजितभूषितां गच्छत्वा तु वासायुतां॥ ववस्त्रश्रजा॥ भविष्ये॥ गौरी कस्य तु पात्राणि दुर्गायै यः प्रयच्छ
 ति॥ तस्य पुण्यफलं प्रोक्तं तारागणपदं दिवि॥ गौरिकं सुवर्णं॥ निष्ककोटिप्रदानाद्विरजतस्य ततो धिकं॥ हेमपात्रा
 णिये दत्त्वा पुण्यस्योद्देदपारगे॥ ताम्रपात्रप्रदानेन देव्यै शतगुणं भवेत्॥ तस्माच्च तगुणं प्रोक्तं दत्त्वा मृन्मयमादरात्
 मृन्मयं घटकरकारि॥ उपस्करप्रदानेन प्रियमाप्नोत्यनुत्तमं॥ उपस्करः पूजार्थं धूपदीपपात्रं घंटादि॥ चंद्राश्रु
 निर्मरुत्स्वच्छदर्पणं मणिभूषितं॥ पद्मोपशोभितं कृत्वा माला माल्यानुलेपनैः॥ दुर्गाया पुरतः कृत्वा विलुवां
 करस्थवा॥ राजस्स्य फलं प्राप्य हंसलोके महीयते॥ हंसः सूर्यः॥ शिवरहस्ये॥ दत्त्वा तु या परमभक्तियुतो भावा

न्याघंटावितानमथवामरमातपत्रं॥ केयूरहारमथकुंडलभूषितोसोरत्नाधिपोभवति॥ भूतलचक्रवर्ती॥ भविष्ये॥
 शंखकुंदेदुसंकाशप्रवालमणिभूषिते॥ हेमदंडमयं छत्रं दुर्गायैयः प्रयच्छति॥ सच्छत्रेणविचित्रेणकिंकिणीजाल
 मालिना॥ धार्यमाणेनशिरसिशिवलोकेमहीयते॥ विष्णुधर्मे॥ यानशंभ्यामणिछत्रं पादुकेचाप्युपानहौ॥
 वाहनं गंगं गृहं वापित्रिदशायप्रयच्छति॥ एकैकस्मादवाप्नोति वन्निष्ठो मफलं लभेत्॥ भविष्ये॥ ताम्रदंडविचित्र
 वैदुर्गायैयः प्रयच्छति॥ सगच्छति परं स्थानं सात्त्विकां लोकं प्रजितं॥ हेमदंडविचित्रं चवामरं संप्रयच्छति॥ वायुलोकं
 समासाद्यक्रीडते वायुना सह॥ आर्यायाः श्वाभिरुत्तममणिदंडविभूषितं॥ सुवर्णरूपाविचित्रं वा दुर्गालोकेमहीय
 ते॥ मायूरपत्रयजनं नानारत्नविभूषितं॥ भगवत्यै नरोदत्वा लभेद्वडसुवर्णकं॥ तालवृक्षं महाबाहो विचक्र
 मोपशोषितं॥ भगवत्यै नरोदत्वा वैष्णवस्य फलं लभेत्॥ वैष्णवो यज्ञः॥ घंटानिवेदयेद्यस्तु लभते वांछितं फलं
 हि नस्ति दैत्यतेजांसि रचनेनापूर्यया जगत्॥ साघंटापातु नो देवि पोषेथान सुतानि वेति संप्रज्यति वेदयेत्॥ अ
 नः शब्दो मातृवाचकः॥ आनः शकटमातरीति कोशात्॥ आदित्यपुराणे॥ यः शंभ्यां तु प्रयच्छेत्तेदं वैष्णवगुरुभिः
 ज्ञानवृद्धेषु विप्रेषु दत्त्वा न नरकं व्रजेत्॥ भविष्ये॥ रत्नाय करणैर्युक्तां सारदां मयी मुपां॥ शंभ्यानि वेदयेद्य
 स्तु भगवत्यै नराधिप॥ कदंबवस्त्रतन्त्रं नोपरि रवास्या तु पार्वती॥ तावद्वर्षं सहस्राणि दुर्गालोके महीयते॥ विष्णुध

१२५

महिषारव्यं घृताभ्यक्तं दत्त्वा बिल्वमथापि॥ वाजपेयफलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते॥ सकृत्सागरधूपेन महिषारवेन मंगलं॥ शो
 धयेत्पापकलितं यथारग्निरिव कांचनं॥ कृष्णगरुडं च चंदनं सिंहकं तथा॥ तथा शङ्खमुच्चये॥ भगवत्यै नरोदत्वा धूपमिमं
 दत्त्वा नराधिपः॥ इह कामानवाप्नोत्यान् दुर्गालोके महीयते॥ भविष्ये॥ घृतदीपप्रदानेन चंडिकां पूजयेन्नरः॥ सोऽश्वमे
 धफलं प्राप्य दुर्गायास्तु गणो हरेत्॥ तैलदीपप्रदानेन पूजयित्वा च चंडिकां॥ वाजपेयफलं प्राप्य मोदते सह किं नरैः॥ मं
 त्रस्तु॥ अग्निर्ज्योतिरविर्ज्योतिश्चंद्रज्योतिस्तथैव॥ ज्योतिषानुत्तमो दुर्गे दीपो यं प्रतिगृह्यतां॥ शिवरहस्ये॥ वेदीप्य
 ते सकनको ज्वलपद्मरागरत्नप्रभाप्ररपा हेममयविमाने॥ दिव्या गणा परिवृतो नयनाभिरामं प्रज्वाल्य दीप
 समलं भवने भवान्याः॥ दीपप्रदानं यो दद्याद्देवेषु ब्राह्मणेषु च॥ तेन दीपप्रदानेन अक्षयांगतिमाप्नुयात्॥ भवि
 ष्ये॥ घृतेन कुरुशार्दूलह्यमावास्यां तु कार्तिके॥ विशेषतो नवम्यां तु भक्त्या श्रद्धा समन्वितः॥ यावत्तं दीपसेघात
 द्यते नास्त्यबाधितं॥ तावत्कल्पसहस्राणि दुर्गालोके महीयते॥ भविष्ये॥ गुडखंडं कृतान्नं च तथा शर्करया पि
 च॥ घृतेन परिष्कानं दत्त्वा च ब्रह्मणः पदस्यादिति शेषः॥ शाल्योदकं नरसानां तु पानं बद्धं जंतथा॥ यः प्रयच्छति दुर्गा
 ये स गच्छति शिवालये॥ शिवा दुर्गारसालासूपशस्त्रे॥ ईषदम्लदधिशर्कराः प्रयः साधिते दुमरि च सुगालि

र्म॥ पादुकासनदानेन भगवत्यै कृते तु न॥ बह्निषे मफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते॥ योगोपयस्विनी शुभान्तरुणं
शीलमंडलां॥ भगवत्यै नरोदत्वा दश्वमेधफलं लभेत्॥ वृषसंपरिपूर्णं गमुदासीनं शशिं प्रभं॥ यस्तदद्या नरो भक्त्या
भगवत्यै सकृन्तर॥ यावन्तिरोमकूपाणि वृषदेहस्थितानि वै॥ तावत्कल्पसहस्राणि रुद्रलोके महीयते॥ सर्वा
नितांस्त्रिपदात्मं रतकवानराधिपः॥ यः प्रयच्छति दुर्गायै राजस्तथाश्वमेधमाक॥ विष्णुधर्म॥ प्रतिपाद्यतथाभ
क्त्या ध्वजत्रिदशैवेष्मनि॥ निर्दहत्यापानि महापातकजान्यपि॥ भविष्ये॥ ध्वजं श्वेतपतकाद्यमथ वापंचर
गकं॥ किकिणीजालसंवीतं श्वेतपद्मोपशोभितं॥ दत्त्वा देवे महाबाहो शक्रलोके महीयते॥ ध्वजमालाकुलं यद्य
कुर्याद्वै चंडिकालयं॥ महाध्वजाष्टकं चापि दिशा सुविदिशा सुच॥ कल्याणं तु शतं सायं दुर्गलोके महीयते॥
यावत्पुनः प्रमाणेन पताका चरिते॥ प्रतिपादिता॥ तावद्दर्शसहस्राणि दुर्गलोके महीयते॥ चतुर्हस्तं धनुः॥ का
लिकापुराणे॥ प्रक्षतबलिदानं च नवम्यां विधिवच्च यरेत्॥ कूष्माण्डमिधुदंडश्च मधमासव एव च॥ एते बलि
माशोक्ता तृप्तौ छागसमासदा॥ भविष्ये॥ न त्रैदेशे तु दुर्गिहं न चतुःखं प्रवर्तते॥ नाकाले म्रियते कश्चित् पूज्य

त्रियत्रचंडिका॥ शरत्कालेमहाष्टम्यांचंडिकायस्तस्मै नमः॥ विमानवरमारुह्य मोदते ब्रह्मणा सह॥ अथावरणाष्टजादेवी
 दक्षिणारक्षापितसिंहसंप्रज्यपूर्वादि॥ ॐ ह्रीं जयत्यै नमः॥ एवमंगलायै॥ भद्रकाल्यै॥ कपालिन्यै॥ दुर्गायै॥ क्षमा
 यै॥ शिवायै॥ धात्र्यै॥ स्वाहायै॥ तत्तद्दीउग्रचंडायै॥ प्रचंडायै॥ चंडवीरायै॥ महाबधायै॥ चंडवत्यै॥ चंडरूपायै॥
 ह्रीउग्रदंष्ट्रायै॥ दंष्ट्राकरालायै॥ बहुरूपिण्यै॥ ग्रामपयै॥ भीमसेनायै॥ शिलालक्ष्यायै॥ मंगलायै॥ मंगल
 दायै॥ नंदिन्यै॥ भद्रायै॥ लक्ष्म्यै॥ कालरात्र्यै॥ भोगदायै॥ प्रथमै नमः॥ मेधायै॥ साध्यै नमः॥ यशोवत्यै॥ शो
 भायै॥ बहुरूपायै॥ धृत्यै नमः॥ आनंदायै॥ सुनंदायै॥ नंदायै॥ अथ चतुषष्टिदेव्योद्वाविंशत्षोडशद्वादश
 षोडश्या॥ अंबेजया॥ मंगला॥ महीधृति॥ शिवाय॥ क्षमा॥ सिद्धि॥ पुष्टि॥ जया॥ तुष्टि॥ प्रिया॥ रुद्धि॥ रति॥
 दीप्ता॥ कांति॥ पद्मा॥ लक्ष्मी॥ ईश्वरी॥ वृद्धि॥ शक्ति॥ जयवती॥ ब्राह्मी॥ जयंती॥ अपराजिता॥ अजिता॥ मा
 निना॥ वैता॥ दितिमाया॥ महामाया॥ मोहिनी॥ तिलालसा॥ तारा॥ विमला॥ कौमारी॥ शरणा॥ गोरूपा॥
 कामाक्षी॥ मतिदुर्गा॥ क्रिया॥ अरुंधती॥ घंटा॥ कराली॥ कपाली॥ रौद्री॥ कालिमापुरी॥ त्रिनेत्रा॥ सुरु
 पा॥ बहुरूपा॥ रिपुहा॥ अंबिका॥ चर्चिका॥ देवप्रजिता॥ वैवस्वती॥ कौमारी॥ मोहेश्वरी॥ वैष्णवी॥ महाल

युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं माशा दशम्येषा गोविंद कियतो कदा ॥ दमयंत्या नलस्यैव यथा जात समागमः ॥ रुक्म उवा
 राज्या शय्या राजपुत्र कृष्णार्थं च कृषी वल् ॥ वाजिज्याथ शिवणिक पुत्र पुत्रार्थं शिविणी तथा ॥ धर्मकामार्थं
 संसिद्धौ लोकं कन्या वरार्थिनी ॥ यष्टु कामो द्विजको वोगीश्वरार्थं मेव च ॥ चिरप्रवसिते कांते ताले दंत निपी
 डिते ॥ एतेष्वन्येषु कर्तव्या माशा व्रतमिदं तदा ॥ यस्माद्यस्य भवेदार्तिः कार्यं तेना तदा व्रतं ॥ श्रुत्वा पक्षे दश
 म्या तु स्नात्वा संपूज्य देवताः ॥ नक्तमाशा संपूज्या वै पुष्पभक्तचंदनैः ॥ गृहां गणे लेखयित्वा यैः पिष्टात केन वा ॥
 त्रीरूपाश्चाधि देवस्य शास्त्रवाहन विहितः ॥ अधि देवस्य तत्तद्विष्णुपालस्येन्द्राद्यस्ततः छत्रैर्वहितैश्च
 वह्नितालेखयित्वेत्यर्थः ॥ दत्त्वा घृताक्तनैवेद्यं पृथक् दीपांश्च दीपयेत् ॥ फलानि कालजानानिततः कार्यं निवेदयेत् ॥
 आशा स्वाशा सदा संतु सिधातां मे मनोरथाः ॥ भवतीनां प्रसादेन सदा कल्याणमास्थितिः ॥ एवं संपूज्य विधिं च दत्त्वा मि
 प्रायदाक्षिणां ॥ अनेन क्रमयोगेन मासि मासि सभाचरेत्तद्वर्षमेकं कुरु श्रेष्ठ ततः पश्चात्समुद्ययेत् ॥ सर्वां कसं
 वत्सरस्यापि सिध्यर्थं मासमुद्ययेत् ॥ सौवर्णकारयेदाशा शय्या पिष्टात केन वा ॥ ज्ञातिबंधुजनैः सार्धं स्नात स
 म्यगलंकृतं ॥ पूज्यः प्रक्रम्य योगेन मंत्रैरेभिर्गृहां गणे ॥ त्वयि सन्निहितः शक्रः सुरासुर नमस्कृतः ॥ पूर्वति

१३०

भुवनास्यास्य ऐंद्रदिग्देवतेनमः ॥ धर्मराजं समाश्रित्य लोकान्तरसंयमयत्यसौ ॥ तेन संयतनी वासीयाम्ये सत्कामदा
 भवः ॥ रव्यहस्तादिविहृतानि कृतिस्त्वनमाश्रितः ॥ येनानि कृतिनामासीत्तमाशां पूरयस्व मे ॥ त्वायास्ते भुव
 माधोरो वरुणो यादसापतिः ॥ कामार्थं मम धर्मार्थं वा रूपी प्रणवाभवः ॥ अधिष्ठितासि यस्मात्तं वायुना जगदापुना ॥
 वायव्ये त्वमनः ॥ तिनित्यं यच्छममालये ॥ धनदेवाधिष्ठिवा सिप्रख्याता त्विमहोत्तरा ॥ निरुत्तरा प्रवास्मासु दत्तास
 द्यो मनोरथः ॥ देशाभिजगदीशेन शंभुना त्वमलंकृता ॥ प्रयस्य शुभे देवि वांछितानि नमो नमः ॥ भुजंगाष्टकु
 लेन त्वं सेवितासि यतो भयः ॥ नागंगनाभि सहितः हिताभव मा माद्य वै ॥ सर्वलोकोपरिगता सर्वदा त्वं शिवाय च ॥
 सनकाद्यैः परिवृता ब्राह्मिणी पाहिसर्वदा ॥ नक्षत्राणि च सर्वाणि ग्रहास्त्वारगणास्तथा ॥ नक्षत्रमातरो याश्च भूत
 प्रेत विनायकाः ॥ सर्वमेष सिध्यर्थं भवतु प्रणवः सदा ॥ एभिर्मंत्रैः समम्य च पुष्पधपादिना ततः ॥ वासो भिरभि
 संकल्प फलानि विनिवेदयेत् ॥ ततो बहिजना देवि गीतवादित्रमंगलैः ॥ नृत्यंतीभिर्वरत्रीभिर्जाग्रतीवनि
 शानयेत् ॥ कुंकुमाक्षततांबूलदानमानादिभिः सुखं ॥ प्रभते वैदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ अनेन विधिना
 सर्वक्षमाप्पप्रणिपत्य च ॥ भुजंतीमित्रसहितः सुहृद्वंधुजनेन च ॥ य एवं कुरुते पार्थर्हं शमी व्रतमादरात् ॥ सर्वा

नरकामानवाप्नोतिसमसोप्तिमतं नरः॥ स्त्रीभिर्विशेषतः कार्यं व्रतमेतद्युधिष्ठिर॥ अणिवर्गे यतो नार्यः प्रधाका
 मपरायणः॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वकामफलप्रदं॥ कथितं ते महाराजमथा व्रतमनुत्तमं॥ ये मानवामनुजपु
 गवकामसंश्रजयंति दशमीषु सदा दशाः॥ तेषां विशेषानि हिता हृदये पितृकामानां॥ कलंत्यलमलंबकुनो
 दितेन॥ ॥ इति भविष्योत्तरे आशा दशमी व्रतं॥ अथ ज्येष्ठ शुक्ल दशम्यां दशा हाराख्यां याज्ञानं दानादिकं॥
 रक्षादे॥ ज्येष्ठस्य शुक्ल दशमी संवत्सर मृदा स्मृता॥ तस्यां स्नानं प्रकुर्वीत दानं चैव विशेषतः॥ यां कश्चित्स
 रितं प्राप्य दद्यादर्थं तिलोदकं॥ मुच्यते दशभिः पापैः सुमाहापातकोपमैरिति॥ ज्येष्ठशुक्ल दशम्यां तु भवे
 द्वौ मदिने यदि॥ श्रेया हस्तार्क्षसंयुक्ता सर्वपापहरातिथिरिति॥ वराहपुराणे॥ दशमी शुक्ल पक्षे तु ज्येष्ठे मा
 से तु जान्हवी॥ अवतीर्णयितः स्वर्गाधिस्तर्क्षसंसिद्धरा॥ हरते दशापापानि तस्मा दशहरा स्मृता॥ इति का
 दे॥ ज्येष्ठमाससिते पक्षे दशम्या बुध हस्तयोः॥ गरानंदे व्यती पाते कंत्या चंद्रे षष्ठे रवे॥ दशयोगे नरस्नात्वा
 सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ तथा तत्रैवोक्तं॥ तस्यां दशम्यामेतच्च स्तोत्रं गंगाजले रिक्तं॥ पठेत्तद्दशकृत्वस्तदा
 रिद्धो क्वापि वा क्षमः॥ सोपितत्फलमाप्नोति गंगासंश्रज्ययत्नतः॥ इति दशाहरविधिः॥ अथ भाद्र शुक्ल द

१३८

दशमी॥ काकी॥ कौशिकी॥ शिवदूती॥ चामुंडा॥ शिवे प्रसी दे चामुंडे दुर्गे माहिषमर्दिनी॥ अथ मातरः॥ ब्राह्मी० माहेश्वरी०॥
 कौमारी॥ वैष्णवी०॥ महालक्ष्मी॥ वाराही०॥ इंद्राणी॥ चामुंडा॥ महालक्ष्मी॥ मध्ये चंडिका॥ ततः० कालिका कालि
 स्वाहा॥ हृदयाय नम इत्यग्नी शान निष्कृति वायव्येषु॥ ओं कालिका लोहदंडायै स्वाहा॥ अस्त्राय० पञ्चाय
 ० कालिका लोहदंडायै नेत्राय पुः॥ अथ पंचवक्त्राणि॥ ० ईशानाय० शिरसि कालिका लितत्पुरुषाय
 नमः॥ मुरवे॥ ० वज्रेश्वरी अघोराय नमः॥ हृदये॥ ० लोहदंडायै वामदेवाय नमः॥ पादयोः॥ ० स्वाहा सद्योजाता
 य नमः॥ सर्वांगे॥ अथायुधानि दक्षिणे॥ ० त्रिशूलं० वज्रं० तीक्ष्णं० वाणं० शक्तिं० दोमरेवटं॥
 बाणं० अंकुशं॥ घटा॥ ततः॥ ० वज्रमैखदं दद्यायुधाय महासिंहासनाय॥ ० कुंफडं नम इति संहं॥ माहिषा
 य नमः॥ नागपाशाय नमः॥ इति पूजा भविष्ये॥ सर्वैः पद्मे सहस्रे स्तुतयत्पापं मनुपाजिति॥ तत्सर्वं विलयं याति घृ
 ताभ्यंगेन वै नृप॥ एते न पायसा दध्ना स्नापयेच्चंडिकान्तप॥ निंबपत्रैश्च गंधाद्यैर्घर्षयेद्यतस्तत इति दुर्गा भ
 क्ति तरंगिण्यां महाष्टमी महा नवम्यां पूजा॥ ॥ इति श्री भट्ट नीलकंठात्मा ज भट्ट शंकर कृतो व्रतार्क नवमी
 व्रतानि॥ अथ दशमी व्रतानि॥ यत्र यस्यां कस्यां चिच्छुक्ल दशम्यां मशा दशमी व्रतं॥ हे मादौ भविष्योत्तरे॥

शम्यां दशावतारव्रतं ॥ भविष्ये ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ व्रतं दशावतारारथं कलु ब्रह्मसविस्तरं ॥ समंत्रं सरहस्यं च स
र्वपापोपशान्तिदं ॥ कलु उवाच ॥ दशम्यां शुक्लपक्षस्य यासौ प्रोष्ठपदे शुविः ॥ स्नात्वा जालाशये स्तुष्टे पिह दे
वादितर्पणो ॥ कृत्वा कुरुकुलश्रेष्ठ ग्रहमागत्य मानवा ॥ गृहीयाधन्यकर्णस्य सहस्रप्रसूतित्रये ॥ क्रमेण यावपेतंतु
पुंसं संघृतसंयुतं ॥ वर्षवर्षे दिने तस्मिन्नेवं वर्षाणि वेदशः ॥ प्रथमे चूपकान् कुर्वेद्वितीये घृतप्ररिकान् ॥ तृतीये च
पवासारीश्चतुर्थे मोदकान् शुभान् ॥ सोहालकान् पंचमे वैरवं डवेष्टकान् ॥ सप्तमे चूका कुरुसान् कूप्यास्तथा
ष्टमे ॥ नवमे कर्णवेष्टांश्च दशमे मंडकान् शुभान् ॥ दशात्मेना दशविप्राय हापयेत् ॥ क्रमेण भक्षयेदत्तायथो
क्तविधिना नृप ॥ अर्धाध्वं विष्टवेदे यमर्धाध्वं च द्विजायते ॥ ततो परार्धं कामश्रीदत्वारं मये जलाशये ॥ दशावता
रभ्यर्च्य पुष्टधूपविलेपनैः ॥ मंत्रेणानेन मेधावी हरि मभ्युक्ष्य वारिणा ॥ मत्स्यं कुर्मं वराहं च नारसिंहं त्रिविक्रमं ॥
रामं रामं च कलु च बौध चैव सकलिकिनं ॥ गतोस्मि शरणं देवं हरिं नारायणं शुभे ॥ प्रणतोस्मि जगन्नाथं मे
विष्णुः प्रसीदतु ॥ छिन्नं तु वैलवीमायां भक्त्या प्रीतो जनार्दनः ॥ श्वेतद्वीपं नयत्वस्मान्मया त्पासनिवेदितुं ॥ अ

नैमीर्मत्स्यादिर्दशमूर्तिर्धरणीव्रतवक्त्रा पुज्या य एवं कुरुते मत्स्याविधि नानेन सुव्रते ॥ दशावतारनाभाद्यंतस्या
 पुण्यफलं शृणु ॥ श्रूयते यास्त्वित्मालोके पुरुषाणां दशा दश ॥ तौष्ठिनतिनरं देहश्चक्रप्रहरणो विभुः ॥ संसारसागरात्
 घोरात् समुधत्त्यजगत्पातिः ॥ श्वेतद्वीपं नयत्याशुव्रते नानेन तोषितः ॥ किंतस्य न भवेत्लोकैर्यस्य तुष्टो जना र्दनः ॥
 यदुर्ध्वं यदा प्राप्य मनसो यं न गोचरं ॥ तदप्यप्रार्थितं तद्ध्यातो ददाति मधुसूदनः ॥ सोऽहं जनार्दनः साक्षात्कालरूप
 भरो युतः ॥ मर्त्यलोके स्वयं पार्थ भूषारोत्तारण्य च ॥ यास्त्रीव्रतमिदं पार्थ चरिष्याति मयोदितः ॥ सालक्ष्मीयुक्तचल
 या पुत्रभर्तृसमवित ॥ मर्त्यलोके चिरं स्थित्वा विष्णुलोके महीयते ॥ ये पुजयंति पुरुषाः पुरुषोत्तमस्य मत्स्यादिकं
 स्कृद्दशमीषु दशावतारान् ॥ मन्ये दशस्वपि दशासु सुरवं विहस्य ते यांति यानमधिरुह्य मुरारिलोकं ॥ इति मवि
 ष्ये दशावतारव्रतं ॥ अथाश्विन शुक्ल दशमी विजय दशम्यां रव्या सा चतार को दय व्यापिनी ग्राह्या ॥ तदुक्तं चिं
 तामणौ ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे दशम्यां तारे का दये ॥ सकाले विजयो नाम सर्वकार्यसाधकः ॥ रत्नकोशे
 पि ॥ ईषत्संध्यामतिक्रान्तः किंचिदुद्दिन्नतरकः ॥ विजयो नाम कालो यस्य सर्वकार्यार्थसाधक इति ॥ दिनद्वये तद्वा
 प्यावव्याप्तौ वा अपराजित पूजा तद्वा या पूर्वे वत दुक्तं हेमाद्रौ स्कोदे ॥ दशम्या तु नरैः सम्यक् पूजनीया प

तदशम्यापूर्वोक्ते विजयामुहूर्ते उक्तं प्रस्थानिकमित्युपक्रम्य तदप्येते श्लोकाः अलंकृतो भूषितः पर्वः परिष्कृतो
 नोत्तरंगमं नागः ॥ वादित्रनादप्रतिनादिता शंखमंगलाचारं परंपराश्री ॥ राजातिर्गत्य भवनात्पुरोहितपुरोगमः ॥
 प्रास्तानिकविधिं कृत्वा प्रतिष्ठेत् पूर्वतो दिशि ॥ गत्वा नगरसीमां तं वास्तु पूजां समाचरेत् ॥ संपूज्य बाणदिकपा
 लास्तज्यधिदेवताः ॥ मंत्रैर्द्विर्वेदिकपौराणैः पूजयेच्च शमीतले ॥ अमंगलानां शमनीदुःकृतस्य च स्वप्नश
 मनीधन्यां प्रपद्ये हं शमीशुभां ततः कृत्वा प्राग्पूर्वस्यादि दिशि विष्णुक्रमेणाक्रमेत् ॥ द्विपोः प्रतिकृतिं कृत्वा ध्यात्वा
 वामनसाधनं ॥ शरेणा स्वर्गापुरवेन सिंहेष्टदयमार्मणि ॥ दिशा विजयमंत्राश्च पठित्वा पुरोधसा ॥ एवमे
 वविधिं कृत्वा दक्षिणादिदिशा स्वपि ॥ पूज्या नृदिजांश्च संपूज्य सांवत्सरपुरोहितौ ॥ गजवाजिपरातीनां प्रेक्ष्य
 फौतुकमाचरेत् ॥ जयमंगलशब्देन ततस्वभवनं विशेषतः ॥ नीराज्यमानः पुण्यासिर्गणिकाभिसमंगलं ॥ एवं क
 र्त्ते राजा वर्षे वर्षे समंगले ॥ आयुरोग्यमैश्वर्यं विजयं च सगच्छति ॥ नाधयो व्याधयश्चैव न भवंति पराजयः ॥ श्रि
 यं पुण्यमवाप्नोति विजयं च सदा मुविरिति ॥ उक्तं प्रस्थानं व्याख्यास्यामो जन्येषु गमिष्यत्सु पार्थिववानस्पत्य
 दुदुभया वीणाश्रोपवाद्य २ रनृदृष्टा त्वलंकृताश्चारुवदंत उदगयने पूर्वपक्षे पुण्यनक्षत्रे के श शमश्रुलोमन

१४०

खानिवापयित्वा संभारानुपकृत्य यित्वा मैत्र्ये मुहूर्ते ग्रिमुपसमाधाय शान्तिप्रतिसंस्कारयित्वा वोढारेते नाभिषि
 चरन् रपोषा कौतुकैश्च प्रवरंति परतस्त्रीकृतान् प्रतीयातादिश्रितियथोक्तं मंजनाभ्यंजना नुलेपनकारयित्वा वासो
 गंधान् स्रजश्चावध्यपुःवातीरे स्थापयित्वा कर्त्ता त्वारब्धोत्तु होत्यभयैरपराजितैरायुषैस्वस्त्ययेनैशम्यवर्म्यभि
 र्जने त्वेदने कृत्वा पार्थिवस्येति सा प्रत्यगायेति च कृत्वा आगदता तस्येतींद्रस्थालीयाके येषु आतीक्ष्णालजिह्वुन
 अनृक्षसानृजवदिति पंथानमास्त्राय जयेदिमौ व्यादौ यत इन्द्रातारमिंद्रमनोचिद्रपभयंसोमबृहस्पतिर्नः
 परिषातुपश्चादिति त्रीनृविष्णुक्रमा क्त्वा विवाहकास्येनाह्वानप्रतिष्ठेन्नरानिं परिचत्सेत्सत एव मर्यादिति म
 दनरत्वे गोपथब्राह्मणे विजयदशमीविधिः ॥ इति श्रीभट्टनीलकण्ठजशंकरकृतो ब्रतार्कदशमीव्रतानि ॥
 अथ एकादशीव्रतानि ॥ तत्रोपवास एकादशीनिर्णयः ॥ सच द्विविधा शुद्धादशमीविधा च वेद्योपि द्विविधः ॥ अ
 रुणोदये दशमीसंबंधात्सूर्योदये च तत्राद्यो वैलवैस्त्यज्यतथा च भविष्ये ॥ अरुणोदयकाले तु दशमीयदि
 दृश्यते ॥ साविधौ कादशीतत्र पापमुलमुपोषणं ॥ तथा ॥ दशमीशेषसंयुक्तो यदि स्यादरुणोदयः ॥ नैवोपोष्यं च
 सवेतदिनैकादशीव्रतं ॥ अरुणोदयस्वरूपं तु हेमाद्रौ स्मृत्यन्तेरदर्शितं ॥ निशि प्राते तु यामाह्निदेववादित्रवादने

सारस्वतानध्ययने चारुणोदय उच्यते ॥ यामार्धे मुहूर्ते दय यलक्षकं ॥ अतएव सौरधर्मेषु ॥ आदित्योदयवेलायां यामु
 हूर्ते दय चिन्ता ॥ सैकादशी तु संपूर्णा विधान्या परिकीर्तितेति ॥ यत्तु माधवियेस्कांदे ॥ उदय प्राक् च तत्र स्तु घटिका
 अरुणोदय इति ॥ तदपि द्वात्रिंशत् घटिकारात्रिपक्षे मुहूर्ते दय स्य तावत्परिमाणत्वा दुक्तमिति हेतुनिर्णयेयिता मह
 चरणाः ॥ येपि ब्रह्मवैवर्ते ॥ चतस्रो घटिका प्रातररुणोदय निश्चयः ॥ चतुष्टयविभागोत्रवेधादीनां किलोदितः ॥ अरुणो
 दयवेधस्यात्सार्धं तु घटिकात्रयं ॥ अतिवेधो द्विघटिका प्रभासं दर्शनाद्वे ॥ महावेधोऽपि तत्रैव दृश्यते को न दृश्यते ॥
 तुरीयस्तत्र विहितो योगः स्यादये सती ॥ त्याधया वेधास्तेष्वर्वाकरो षोडशायार्थ इति ता तचरणवैलक्षण्यं तु
 स्कांदे ॥ परामापदमापन्नो हर्षवासुमुपस्थिते ॥ नैकादशीत्यजेद्यस्तस्य दीक्षा तु वैलंबी ॥ सभात्मा सर्वजीवेषु
 निजार्चिरादविलुप्तः ॥ विष्णुर्पिता रिविलाचारः सहिवैलंबव उच्यते इति ॥ गारुडे ॥ वैरवानसाद्या गमोक्ता दीक्षा प्राप्नो
 तिवैलंबः ॥ तथा विष्णुर्पिता रिविलाचारः सहिवैलंबव उच्यते ॥ भविष्ये ॥ यथाशुक्ला तथा कृष्णा यथा कृष्णा तथा
 तरा ॥ तुल्ये ते मन्यते यस्तु सहिवैलंबव उच्यते ॥ इति वेधादयः सर्वे ये वेधास्तिथिषु स्मृतः ॥ सर्वेष्वेधाविज्ञे
 यावेधः सूर्योदयः स्मृत इति ॥ मदनरत्नघृतस्मृत्युक्तसूर्योदयवेधः ॥ परेशोषादेतल्लक्षणपारहितस्मार्तपरण

769

राजिता ॥ ईशानी दिशमाश्रित्य अपराह्णप्रयत्नतः ॥ या पूर्णानवमी युक्ता तस्यां पूज्या पराजिता ॥ हेमार्थं विजयार्थं च
 सर्वोक्तविधिनानैः ॥ नवमीशेषसंयुक्ताया दशम्या पराजिता ॥ इदंति विजयी देवी रजिता जयवर्धिनी ॥ तथा ॥ आश्वि
 ने शुक्लपक्षे तु दशम्या पूजितो वरः ॥ एकादश्यां न कुर्वीत पूजनं चापराजितमिति ॥ यत्रात्वेकादशमुहूर्ते कार्या ॥ तथा च भ
 गुः ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे दशम्यां सर्वराशिषु ॥ सायंकाले शुभायत्रादिवा वा विजयाक्षणे ॥ एकादशमुहूर्ते या
 विजयः संप्रकीर्तितः ॥ तस्मिन् सर्वे विधातव्या यात्रा विजयपक्षमिरिति ॥ दिनद्वय एकादशमुहूर्ता व्याप्ता च व्याप्तौ
 वाश्वयुता ग्राह्या ॥ तथा च हेमाद्रौ मदनरत्ने च कथ्यते ॥ उदये दशमी किंचित्संपूर्णोकादशीयदि ॥ श्रवणक्षेत्र
 दा काले सातिथिर्विजयाभिधा ॥ श्रवणक्षेत्रे पूर्णायां काकुत्सः प्रस्थितो यत् ॥ उल्लंघयेयुः सीमां तंतद्दिन ईतते न
 रः ॥ इति ॥ तत्र कृत्यं भविष्ये ॥ शमीसलक्षणे पेता ईशानाशा प्रतिष्ठिता ॥ संप्रार्थिता च संपूज्यत्वीशानी मुमु
 खो भवेत् ॥ मंत्रः ॥ शमी शमयते पापं शमी लोहितकंटका ॥ धारयित्वा नृनां स्वाणोरामं संवाहदायिनी ॥ करि
 ष्यमाणयात्रायां यथा कालं सुखं मम ॥ तत्र निर्विघ्नकृत्स्नं भव श्रीराम पूजिता ॥ गृहीत्वा साक्षमाद्रीं शमीमृ
 ल्गतो मम ॥ गीतवादित्रनिर्घोषैरा नयेत्स्व गृहं प्रति ॥ ततो भूषणवस्त्रादिधारयेत्स्व जने सहेति ॥ अथा पराजि

व॥ येतुवैष्णवपुत्रा उक्तवैष्णवतक्षणरहितारंतेषां स्मार्तनिर्णय एव ज्ञेय इति॥ यद्वा मंत्रतादिव दक्षियुक्तानां वैष्णव
प्रसिद्धि विषयत्वमेव वैष्णवत्वं॥ तेन तेषामपि वैष्णवनिर्णय एव भवति॥ शिष्टाचारोपेव॥ तत्र वैष्णवानामेकादशीनि
परियते॥ यत्रादित्योदयवेलायाः प्राग्गृहर्नदयान्विता॥ सैकादशीतुसंपूर्णा विधान्या परिकीर्तितेति॥ संपूर्णा पर
पार्यायाशुधात्रिविधा॥ द्वादशीमात्राधिका॥ उत्तयाधिका॥ अनुत्तयाधिकाचेति तत्राद्यापरेव॥ तथा च हेमाद्रिदि
मदनरत्नादि धृतभागवतादितंत्रे॥ संपूर्णैकादशीत्याज्यापरतो द्वादशीयदि॥ उपोष्य द्वादशीशुद्धाद्वादश्यामेव पा
रणं॥ नगर्भेन विशेषं तु परित्याह भगवान्हरिरिति॥ भविष्यपुराणेपि॥ उपोष्य द्वादशीशुद्धाद्वादश्यामेव पा
णं॥ निर्गतायां त्रयोदश्यां कलावा द्विकलापि वा॥ द्विकलायां तु द्वादश्यां पारणं यः करोति हि॥ तामुपोष्य महीलम्
नगर्भे विशतेनरः॥ इदमपि पूर्वपौक वाक्यतया शुभं न्यूनाधिक द्वादशीकायामेवोत्तरत्रोपवासविधायकं तु
विधं न्यूनाधिकं द्वादशिकायां अतएव पृथ्वीचंद्रोदये बृहन्नारदीय उक्तं॥ संपूर्णैकादशीशुद्धाद्वादश्यां नेव किं
चन॥ द्वादशीचत्रयोदश्यां मस्ति तत्र कथं भवेत्॥ पूर्वाग्रहस्तैः कार्यास्या दुर्गरायति भिस्तयेति हेमाद्रादिति
धृत भगवततत्र समानार्थकस्यास्य वचसौ हेमाद्रालिखेन्न मात्रापातना करेत्योक्तिर्न व्याता मना करे वेति

तियतुमाधवाचार्यैर्नयैश्च कालतत्त्वविवेचने॥ एकादशीयदालुत्तापरतोद्वादशीभवत्॥ उपोष्यद्वादशीतत्रयदिच्छे
 त्परमागतिमिति व्यासवचनात्॥ शुभायांद्वादशीमात्राधिक्येरेत्युक्तं॥ तत्रेति नातचरणाः॥ लोपपदस्य सूर्योदया
 स्पर्शीरखे चमेप्रस्थासूर्योदये दत्तदशमीविधायामेतद्धवनप्रवृत्तेः अतोनेदं शुभं न्यूनाधिकद्वादशिकाया
 मुत्तरदिन उपवासविधौ कम्पिति॥ नवलोपोऽद्वितीयसूर्योदयमात्रास्पर्शित्वरूपाभिमतोमाधवाचार्याणां
 मिति वाच्येतेरेव यतो नुपदेमेव स्मार्त्तनिर्णये व्यासवचनानुपूर्वकमेव ब्रह्मवैवर्तक्ये नमुदयविधौद्वादशी
 मात्राधिकायामेव योजितमिति एतेन एकादशीयदालुत्तापरप्रश्नेषेण व्याख्यानमपस्तम्बपूर्वपरिविशे
 विरोधान्मानाभावाच्च न चाथातो धर्मजिज्ञासेति ज्ञेयमिति सत्रेकारप्रश्नेषतत्प्रश्नेषाप्रश्नेषाभ्यां वैलम्ब्य
 त्ताभयविषयनिर्णयकत्वमस्यैव शक्यं॥ तत्र तात्पर्यग्राहकाध्ययविधिरूपस्येवात्र प्रमाणाभावात्॥ वस्तुत
 स्त आकारप्रश्नेषस्य भाष्यवार्तिककारानुक्तत्वाद्वितीयाध्याये मेदापवादत्वेनाभेदवर्धमापवादतपोधर्मो
 पि जिज्ञास्य इति॥ धर्मस्यैव॥ स्वविषयत्वेन नानाविषयकल्पनमिति पितामहचरणोक्तमेव सम्यगि
 तिदिक्॥ उभयोराधिक्ये कौमुतिकन्यायेनैव प्राप्तपरत्रोपवासानुवादो नारदाभ्यायुक्तः॥ संपूर्वेकादशीय

नव्यापित्वरूपमेव॥ अत्र गृहस्थयतिपदे सकामनिष्कारे॥ अत एव मार्तण्डेयः॥ संपूर्णैकादशीयत्र प्रभाते पुनरेव
सा॥ सर्वसुपर्वसेत्कामी निष्कामस्तनरां वसेत्॥ निष्कामस्तु गृहीकुर्यादुत्तरैकादशीं सदा॥ प्रातर्भवतु नामावाह
दशी च द्विजोत्तम इति कां दे॥ निःकामगृहस्थस्यापि द्वादश्याभावेऽप्युत्तरत्रोपवासविधान्नारदादिवचना निःका
मगृहस्थः हस्तपराण्येवनतु वैष्णवपराणोतिदिक्॥ उक्तोदाहरणसंभवेन तन्महर्षिहेमाद्रिमदनरत्नादिनिबध
कारौ गारुडवचने स्पष्टीकृतः॥ उदयप्राग्यदा विप्रमुहूर्तद्वयसंयुता॥ संपूर्णैकादशीनाम तत्रैवोपवसेद्गृही
पुनः प्रभातसमये घटिकायादा भवेत्॥ तत्रोपवासो विहितश्चतुर्थ्याश्रमवासिनां॥ विधवा पित्रैव
परतो द्वादशी न चेति॥ अत्र वचनस्वारस्येन पूर्वार्णोदयादारभ्या परस्पर्योदयपर्यंतत्वरूपं संपूर्णत्वं प्रती
यते तथापि न प्रकृते तत्तथा विवक्षितं किं तद्द्वयमात्रव्यापित्वरूपमेव॥ अन्यथापरेतो द्वादशी न चेदिति
द्वादशीसंयोजितिरसंगतस्यात्॥ अस्तौदयमारभ्य प्रवृत्तायाः परे दिने॥ एकघटिकासत्त्वे पंचघटिका
त्मकतिथिरुच्यते॥ तावत्पञ्चपरमवृद्धौ तदुत्तर आकस्मिकहासस्य ज्योतिःशास्त्रे प्रसिद्धः॥ उ
दयात्प्राचीनमुहूर्तद्वययुक्तायाः संपूर्णत्वाभिधानं तद्वर्तिदशमीयुक्ताया वैष्णवानामर्णोदयवे

१४३

प्रवृत्तायाः परे दिने एकघटिकासत्त्वं पंचघटिकात्मकविधिः प्रत्युज्यत्वं शापयतुं प्रकृते स्थकश्चिदुपयो
ग इति॥ एतेन नव्ये कालत्वविवेचने॥ संपूर्णैकादशीयत्र प्रभाते पुनरेव सा॥ सर्वैरुत्तरतः कार्यपरतो द्वादशी
यदि॥ उभयवृद्धौ सर्वेषां परत्रोपवासविधानपरयोर्भृगुनारदवचनयोरुदयात्प्रागिति पारिभाषिकमेव सं
पूर्णत्वं न तद्द्वयमात्रव्यापित्वमित्युक्ता॥ उदयात्प्रागित्युपक्रम्य पुनः प्रभातसमय इति गारुडवचने हेमाद्र्या
युक्तोदाहरणसंभवो यथोक्त एव सर्वेषु कृतः॥ अनुपदमेव वैष्णवानां शुद्धाधिकाया मनधिकद्वादशिकायां
संपूर्णैकादशीयत्र द्वादश्यावृद्धिगामिनी॥ द्वादश्यां लघनं कार्यं त्रयोदश्यां तु पारणं मिति॥ माधवाहत
नारदवचनमुदाहृत्य माधवानुसारेण च निर्णयः कृतः संपूर्णचात्रयोदश्यां प्रागिति परिभाषिते त्वधिकं
स्वयंव्याख्यातं तदयास्ते पूर्वापरग्रंथविरोधता दृष्ट्वा उदाहरणस्यां संभवदुक्तिकत्वाच्च॥ तथा हि॥ उदयात्प्रा
गित्युपक्रम्य पुनः प्रभातसमय इति गारुडवचने सार्धं द्वात्रिंशन्मुहूर्तपरितत्वं मेकादश्याः कंठरेण उक्तं
मपि तादृशोदाहरणसंभवात्परित्यज्य सार्धं त्रिंशन्मुहूर्तव्यापित्वं संपूर्णत्वं हेमाद्र्यादिभिर्लुक्तं तदेव
स्वाख्यमपि तद्वचने तथैव लिखित्वा भृगुद्वितीयनारदवचनयोः संभवदुक्तिं किंचिदधिकं त्रिंशन्मुहूर्त

ननु

व्याधि वापित्वरूपं संपूर्णत्वं परित्यज्यता दृष्ट्वा दहरणा संगवा याद किंचिदधिकं द्वात्रिंशन्मुहूर्तव्यापित्वरूपं संपूर्ण
 त्वं मुक्तं मिति पूर्वा परं ग्रंथविरोधो माधवग्रंथमूलक एवेवेत्युपरम्यते॥ इति वेधवाक्येकादशी निर्णयः॥
 अथ स्मार्तत्वेन प्रसिद्धानामेकादशी निश्चयः॥ सा च द्विविधा शुद्धा सूर्योदये दशमी सत्त्वेन विधा च॥ त
 त्र शुद्धा चतुर्थी एकादशी मात्राधिका उभयाधिका अनुभयाधिका चेति॥ तत्रैकादशी मात्राधिक्ये पूर्वद्युप
 वास उक्तः॥ स्कांदे॥ प्रथमे ह नि संपूर्ण व्याप्या होरा त्र संयुता॥ द्वादश्यां तु तथा तात दृश्यते पुनरेव च॥ पूर्वा
 कार्या गृहस्थैश्च यतिभिश्चोत्तरा विभे॥ इति॥ अत्र गृहस्थयतिपदे सकाम निष्काम परे तथा च मार्कंडेयः॥ संपूर्ण
 पूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा॥ पूर्वा मुपवसेत्कामी निष्कामस्तु तत्रा वसेदिति निष्काम गृहस्थस्य तत्र
 तरे व निष्कामस्तु गृही कुर्यादुत्तरेकादशी सदा॥ प्रातर्भवतु वामावा द्वादशी च द्विजो न मा इति कौस्कांदात्॥
 ईदृशी विषये विष्णु प्रीति कामोक्त दिन द्वयेषु पवासः कार्यः॥ संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा॥ लुप्य
 ते द्वादशी तस्मिन्नुपवासः कथं भवेत्॥ उपोष्येद्वेतिथी तत्र विष्णु प्रीणन तत्परैरिति ब्रह्मवसिष्ठोक्तेः॥ इदं चो
 पवास द्वयैकाधिकारणं प्रतिविधीयते एक निमित्तकोपवास स्याद्युत्तरेषु कृत्वा तत्किं कृत्वा मार्कंडेय

१४३

त्र प्रभाते पुनरेव सा॥ तत्रोपोष्य द्वितीया तु परतो द्वादशी यदीति अनुभयाधिका तु पूर्वैवेत्यसंदेह एव अत्राधिक्याना
 धिक्ये सूर्योदयानंतरानुवृत्त्यननुदातिरूपो बोध्ये न तु षष्ठिघटिकोत्तरत्वं तदभाव रूपे॥ यत्तु माधवाचार्येया तु॥ चतुर्वि
 धवेधरहिता शुभैकादशी सा द्विविधा॥ आधिक्ये न मुक्ता तद्रहिता चेति॥ आधिक्यं च त्रिविधं॥ एकादश्याधिक्यं
 द्वादश्याधिक्यं॥ उभयाधिक्यं चेति त्रैविध्यमुक्ता त्रिधये तेषु पक्षघटणे दय मारुतप्रवृत्तां शुभामप्येकादशी
 परित्यज्य परे कुरुपवासः कार्य इत्युक्ते॥ तत्र च प्रथमभेदे संपूर्णैकादशी यत्र द्वादश्या दृष्टिगमिनी॥ द्वादश्या
 लंघने कार्यं त्रयोदश्यां तु पारणं॥ एकादशी भवेत्सूर्या परतः पुनरेव सा॥ तुल्यं कृतु शतस्योक्तं त्रयोदश्यां तु पारणं
 एकादशी कलायाप्राये न द्वादश्यां पोषिता॥ उत्तरार्धं तदैवेति॥ नारदस्मृत्यंतरविष्णुरहस्य रचने हेमाद्र्यादिलिखि
 तैरपि परेत्युक्तं॥ तदत्यंता युक्तं॥ एतादृशतिथिद्वयानंतरदिने आकस्मिकः द्वा सस्य ज्योतिःशास्त्रे प्रसिद्धेतिथ्या
 दिपत्रे नुपलब्धे द्वादश्याधिकानधिक द्वादशिको दहरणास्य गगनकुसुमायमानत्वात्॥ वचनांका गति
 रिति चेत्तच्छ्रुत्वा॥ प्रथमे द्विसंपूर्ण व्याप्या होरा त्र मास्थिता॥ द्वादश्यां च तथा तात दृश्यते पुनरेव च॥ पूर्वा कार्या गृ
 हस्थैस्तु यतिभिश्चोत्तरा विभे इति स्कांदवाक्ये क वाक्यतया उक्तं नारदादिवर्चनेषु॥ संपूर्णं समुदयद्वयमा

वचनात्सकामनिःकामाभ्यां तत्र सकामेन पूर्वनिष्कामेनोत्तरेतिकेचित्तद्वंद्वसमानार्थकेन तिथि इत्येकविशेषणेत
रेतरयोगस्य प्रतीतेर्विष्णुप्रीतियुक्ताधिकार्यंतरश्रवणाच्चैकेनाधिकारिणेतरतयुक्तं तिथिद्वयमुपोष्यं आवृ
तिश्चावाचनिकीतिपेरश्रुधायाद्वादशीमात्राधिक्येपि पूर्वद्युसपचासुक्तः॥स्कादे॥श्रुधायादासमाहीनास
माहीनाधिकोत्तरा॥एकादशीमुपवसेनश्रुधां वैलवीमयीतिश्रुधौकादशीयदासमान्यूनावाभवतिउत्तराद्वा
दशीसमान्यूनाधिकावाभवतुतदैकादशीमुपवसेन्नतुवैलवीद्वादशीमित्यर्थः॥एवंचनचेकादशीविष्टो
द्वादशीपरतस्त्रिता॥उपोष्येकादशीतत्रयदिछेत्परमपदमिति नारदवचनमप्येतदेकवाक्यतयाएतद्विषय
येवयतुयदिछेदित्यर्थवादमात्रं नतुमुमुक्षुणां पूर्वोपवासविधायकं॥तेषांमुत्तरत्रोपवासस्यैवसर्वत्रविधा
नेनतदनौचित्यादितिकालतत्त्वविवेचनेनान्याःतंचिंत्यमुमुक्षुणांविधानाधिकार्यामेवपरत्रोपवासस्य
दिनसंयत्तुश्रुद्धैवद्वादशीमोक्षकांक्षिभिः॥उपोष्यद्वादशीविधानोपोष्येकादशीसदा॥ममुक्षुभिर्दिशाविधा
नोपोष्येकादशीतिथिरित्यादिवचनेविधानात्तेनयदीछेदित्यस्यार्थवादत्वेप्युक्तेदाहुरपोवैलवातिथि

रिक्तानां मुमुक्षूणां मपि तेषां पूर्वोपवासविधानमेव युक्तं शुद्धायामुपवासविधाने
 कादशीत्याज्यावर्धते द्वितीयं यदीति स्कांदात् ॥ संपूर्णैकादशीयत्र प्रभाते पुनरेव सा ॥ पूर्वरेवोत्तरे कार्यपरतो
 द्वादशीयदीति नारदीयाच्च ॥ यत्तु ॥ विधाप्यविधाविसेयापरतो द्वादशीनचेत् ॥ अविधापि च विधास्यात्पर
 तो द्वादशीयदीति पात्रवचनं तत्सर्वं चेष्टवविषयं वक्तुं शक्यं ॥ तेषां विधायानिषेधात् ॥ नापि स्मार्त्तविषयं ॥ शुद्धा
 मदासमाहीनेत्यादिवचनविरोधात् ॥ किंतु पूर्वार्धस्य स्मार्त्तस्य निप्रवृत्तौ बधकाभावेन तदेकवाक्यतया वर्ध
 ते द्वितीयं यदीति पूर्वोक्तवचनैकवाक्यतया च ता प्रत्येवो भाय ॥ अथ विधापि पूर्ववदेव चतुर्थीतत्र विद्वैका
 दशीमात्राधिक्ये विधायामेवोपवासः ॥ तथाच प्रचेत् ॥ एकादशीविधावेच्छुक्लेच्छुक्ले विशेषतः ॥ उत्तरांतु यतिः
 कुर्यात्पूर्वमुपवसेत् गृहीति इदं च विशेषात् शुद्धाविधा तुल्यमिति माधवः ॥ यत्तु ॥ संपूर्णैकादशीयत्र प्रभा
 ते पुनरेव सा ॥ उत्तरांतु यतिः कार्यं त्वर्वामुपवसेत् गृहीत्याद्यनेकवाक्ये कवाक्यतया प्रचेतो वचनं शुद्धवि
 षयमेवेति कालतत्त्वमविबेचनकारैर्मधवमतं दूषयित्वा स्वयमनंतभट्टमदनरत्नानुसारं वर्णयः कृत
 तः सवद्वादशीमिश्रिताकार्या सर्वत्रैकादशीतिथिः ॥ द्वादशीच त्रयोदश्या विद्यते यदि बानवा ॥ तथा ॥ सर्व

धिकादिभेदेनापि प्रवर्तते तर्ह्येकाधिकारिणां स्मार्तप्रतिश्रुत्याविधासाम्ये न माधवोक्तं प्रचेतो वाक्यं किमिति शुद्धावि
 षयमेव व्याख्यातमिति विद्वद्भिर्लालोचनीयमिति तस्मात्प्रचेतो वचनात्पूर्वेति माधवोक्तिः ॥ पाश्चादिच चनेरुत्तरेत्य
 नेतमदमदनरत्ननव्योक्तिश्चायुक्तेति विधौ कादशीमात्राधिक्ये किंचिदुच्यते ॥ सर्वत्र कादशीकार्यादिश
 मीमिश्रितानरैः ॥ प्रातर्भवतु वामावायस्मिन्नित्यमुपोष ॥ सा णमिति कालादर्शमदनरत्नयोः ऋष्यशृंगवचनं
 प्रातर्द्वादशीदिने एकादशी भवतु माचेत्यर्थकं ॥ एकादशीयदाविधा द्वादशीचक्षयंगता ॥ दशमीमिश्रितात
 त्रउपोष्यामुनिसत्तमेति ॥ कालादर्शादिधृतवायुपुराणीयं च विधोपवासाविधानं विनानर्थकं ॥ यत्तु ॥
 दिनक्षयमृते देवि नोपोष्यादशमीयुता ॥ सैवोपोष्यासदापुण्यां परतश्चेन्नयोदशी ॥ इति भैलंतभट्टहेमाद्रा
 दिधृतपद्मपुराणवचनदिनक्षयातिरिक्तदशमीविधायामुपवासनिवृत्तिं विनानर्थकमिति विरोधप्रसक्तौ
 व्यवस्यैवं कार्यादशमीविधायकं वचनं पुत्रवर्द्धनगृहस्थानां नोपोष्यादशमीयुतेति निवर्तकं पुत्रवत्प्रहृष्टा
 नायतीनां च ॥ दशम्यनुगताय त्रतिथिरेकादशी भवेत् ॥ तत्रापत्यविनाशस्यात्परेत्यनरकं व्रजेत् ॥ तथा ॥
 उदयोपरिविधानुदशम्येकादशीयदी ॥ दानवेभ्यः प्रीणनार्थं दत्तवान्या कश्चासनः ॥ दशमीशेषसंयुक्तागांध

॥१४५॥

र्यासमुपोषिता ॥ तस्यापुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ये कारयंतिकुर्वन्ति दशम्येकादशीयुतं ॥ आलोक्यतन्मु
 खं प्रहसत्यर्हदर्शनमाचरेदिति ॥ तथा ॥ एकादशीदशाविधापरतोपिनवर्धते ॥ यतिभिर्गृहिभिश्चैव सैवोपोष्या
 येति धिरिति अनेकवाक्यैकवाक्यत्वात् ॥ अत्र दिनक्षयसूर्योदयन्यूनत्वरूप एव दिनत्रयमृते देवीति माधवादिधृ
 तपाठात् ॥ यद्यपि दिनत्रयमृतेति पर्युदासात्साम्ये पराप्राप्ता तथापि अविधानिषिद्धश्चेन्नलभ्यते दिवानितु ॥ मुहूर्त
 पंचमिर्विधा ग्राह्यैवेकादशीतिथिरिति ऋष्यशृंगेण साम्येपिविधा ग्राह्यताया उक्तत्वात् ॥ मुहूर्तपंचकं चारुणोदय
 मारभ्य ज्ञेयं सूर्योदयमारभ्य ग्रहणेतुत्रिमुहूर्ताधिकक्षयाभावाद्धितीयदिने एकादश्यवश्यं भवेनाविधालाभ
 स्यासंभव एव ॥ एवं च बौद्धिकविमुहूर्तदशम्युत्तरं प्रवृत्ताया एकादश्यास्त्रिमुहूर्तक्षीणायाः सूर्योदयसाम्यमे
 व भवति तेन मुहूर्तपंचकनियमोपि सार्धकोमन्यथायैष्यर्थस्यात् ॥ नत्वेकादश्यां दिनक्षये उपवासं करोति यः ॥
 तस्य पुत्रविनाशंतिमद्यायां पिंडदोयथेति पिंडदस्य आदंतान्येकवचने आतोधातोरित्याकारलोप इति मदनः ॥ क
 चितु पिंडतोयथेति पाठः ॥ दिनक्षये तु संप्राप्ते नोपोष्यादशमीयुता ॥ यदि छेत्पुत्रपौत्राणां मृद्धिं संपदमात्मनश्
 त्यादिषु उपवासदिने निषेधात् ॥ सैवोपोष्येति विधानाद्विहितप्रतिषिद्धत्वात् विकल्पाप्रतिरिति चेन्न ॥ एकादशी
 प्रकरणमासमानानि निषेधा प्रायशुः पर्युदासा एव तु द्विष्यति तदापत्तिविरहात् तत्र एषु दशमीविधानि

वेधेषु॥ अस्नानाद्यदिवा मोहाकुर्वन्मेकादशीनिरः॥ दशमीशेषसंयुक्ता प्रायश्चित्तमिदं चरेत्त्यादि प्रायश्चित्ताम्नादंते पुनः
 फलतो निषाद्यात्तत्त्वतः पर्युदासा एव ये तु दिनक्षयनिषेधास्ते पर्युदासा एव उपवासनिषेधे तु मध्यं विचिंत्य क
 ल्ययेत् न दुष्यत्युपवासेन उपवासफलं लभेदिति वायवीयेन सामान्यतः अविधानामत्ताभेदोपयोदधिफलानितु॥
 सकृदेवा समश्रीयादुपवासस्तसौ भवेदिति ऋष्यशृंगवने न विशेषतश्च सामान्यनत्वरूपदिनक्षये मध्यनि
 यमकरणाच्चयानितु एकादश्यां यदा वत्सदिन क्षयतिथिर्भवेत्॥ अत्रोपोष्योद्वादशी स्याच्च यो दश्यां तु पारणं॥
 एकादश्यां यदा ब्रह्मन्दिन क्षयतिथिर्भवेत्॥ तदा ह्येकादशीत्यत्काद्वादशी समुपोषयेत्॥ तथा॥ दिनक्षये तु सं
 प्राप्ते नोपोष्यादशमीयुता॥ उपोष्यद्वादशी शुद्धा त्रयोदश्यां तु पारणं॥ इत्यादीनि पितामहगोमिलमविष्यपु
 राणाचचनानि तानि दिनक्षये तु शुद्धौ वाद्वादशी मोक्षकांक्षिणिः॥ उपोष्य दशमी विधानोपोष्येकादशी संद
 तिसुमंतु सत्यव्रतवचने कवाक्यतया मुमुक्षुपराणि॥ एतेन पुत्रवत् गृहहर्षपरत्वमेतेषां क्षयश्चात्र न्यूनतुर
 पसाम्येतु पुत्रवतामपि पूर्वदिन एव उपवासनिषेधप्रवृत्त्या तस्मापेक्षस्य द्वादश्युपावासविधेरप्यप्रवृ
 त्तेः॥ अतएव भविष्यपुराणे॥ एकादशी कलाप्येकापरतो न च विधत्ते॥ गृहिभिः पुत्रवद्विच्यैकोपोष्या

१४६

त्रैकादशीयाद्वादशीमिश्रितानरैः॥ प्रातर्भवतुवा मावायतो नित्यमुपोषणं॥ उपोषणस्य प्राधान्यादत्य कालावडि नै
 कादशीतत्र मुख्यपारणं त्वंगंतत्र द्वादश्यपि स्तिवेत्सम्यगेव नोचे त्रयोदश्यामेव तत्कार्यमित्यर्थः॥ द्वादश्येकादशीयत्र
 संगता त्रिदशाधिप॥ ता उपोष्य ततः कार्यं त्रयोदश्यामेव तत्कार्यमित्यर्थः॥ द्वादश्येकादशीयत्र संगता त्रिदशाधिप
 तु पारणं॥ एकादशी कलायत्र परतोद्वादशी भवेत्॥ तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणं॥ परत एकादशी कलोत्तरं॥
 परत एकादशी कलोत्तरं॥ एकादशीद्वादशीचरात्रिपोषेत्रयोदशी॥ उत्तरार्धं तदेव इत्यादि पाश्र्वा नारदस्कंदकोर्मादि
 वचनैर्विधाधिकानधिकद्वादशीकायामुत्तरत्रैवोपवासइत्येवं रूप इति तच्चिंत्यं॥ यतः संपूर्णे कादशीयत्र द्वा
 श्यां रुधिगामिनी॥ द्वादश्यां लंघनं कार्यं त्रयोदश्यां तु पारणं॥ येकादशी कलाप्राप्ता येन द्वादश्युपोषिता॥ तु
 ल्यं क्रतुशतस्योक्तं त्रयोदश्यां तु पारणं॥ एकादशी कलाप्येकाद्वादशी सकलं दिनं॥ त्रयोदशी उपः काले वैष्ण
 वं नदिनत्रयं॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं तु पोष्यमिति स्मृतं॥ इत्यादीनि एकादशीमात्राधिक्ये वैष्णवविषयत्वेन स
 यं माघवाप्तिश्च लिखितानि तदेकवाक्यतया द्वादशीमिश्रिते धुक्तानि सर्वाणि शुद्धाविषया एवेति कथं विधाधि
 कायां स्मार्त्तपरतया योनयितुं शक्यानि यदि त्वेताविधाधिकायां स्मार्त्तानां विमुद्धाधिकायां वैष्णवानामित्य

तदतिथिरिति न व्योक्तिः॥ परास्ताम्बकलशिष्टाचारविरोधाः॥ साम्ये पूर्वाक्षयापरेत्यनौचित्याच्च॥ यत्तु पञ्चे॥ एकादशी
दशाविधा परतो न च वर्धते॥ यतिभिर्गृहीतमिष्टैव नैवोपोष्यादयेति थिरिति॥ पुत्रवद्गृहस्थानां यतीनां चोभयविधे
क्षये पूर्वविधोपवासोऽपोद्धलकमेवेति एवं च यानि विधाप्य विधाविज्ञेया परतो द्वादशी न चेत्॥ त्रयोदश्यां न लभ्ये
तद्वादशी यदि किंचन॥ उपोष्येकादशी तत्र दशमी मिश्रितापि चेति स्मृत्यंतरपाद्यत्वादादिविधानुग्रहवचनानि ता
नि पुत्रवद्गृहस्थानामेव पूर्वविधोपवासे उपोद्धलकां नीतिसर्वेषामविरोधः तस्माद्विधैकादशी मात्राधिक्ये पुत्रव
द्भिन्नगृहस्थानां पूर्वापुत्रवतां तेषां यतीनां च परेति सिद्धं॥ विधायां द्वादशी मात्राधिक्ये तु सर्वेषां परेद्युरेवोपवा
सः॥ उपवासदिनं विद्धं यदा भवति पूर्वया॥ द्वितीये न्हि यदा लस्यात्स्वत्याप्येकादशीतिथिः॥ तेनोपवासो विहि
तः कथं तद्वदस्तु तज॥ स्तुत उवाच॥ यदा न प्राप्यते विप्रा द्वादश्या पूर्ववासः॥ रविचकार्धमात्रोपि तदोपो
ष्यं परं दिनं॥ उपोष्या द्वादशी दुष्ठा द्वादश्या मेव पारणा॥ निर्गता चेत्त्रयोदश्यां कला बाह्विकलापिवेति हेमाद्रौ
नारदीयात्॥ एकादशी यदा लुप्ता परतो द्वादशी भवेत्॥ उपोष्या द्वादशी तत्र यदीच्छेत्परमांगतिं मितितत्रैव
ब्रह्मैव वर्तव्या स वचनाच्च लुप्तादिनद्वये स्स्योदयानस्पर्शे ह्ययं गता यदीच्छेत्पर्यवादमात्रमिति हेमाद्रौ

यो बहवः मदनस्तु परमांगति मुक्तिमिति व्याख्यायैतानि वचनानि मुमुक्षु विषयाण्येवेत्युक्ता प्रकृते अविधानि
 निषिद्धैश्चेन्न लभ्यन्ते दिनानि तु मुद्रुनैः पंचमिर्विधायाद्या वै कादशी तिथिः॥ मुद्रुनैः कमरुपोदयमारभ्य
 ग्रहणोत्तरदिने एकादश्याभावकथनं नोपपद्यते॥ सर्वत्रैकादशी कार्या दशमी मिश्रितानरेः॥ प्रातर्भवतु
 वामावायतो नित्यमुपोषणं॥ मितिः कृष्यशृंगवचनात्पूर्वे धरेवोपवासः॥ प्रातस्त्रयोदश्यां द्वादशी भवतु
 मावेत्यर्थ इत्याहतदयुक्तं॥ एकादशी यदा विधा द्वादश्या न्न प्रतीयते॥ द्वादशी च त्रयोदश्या मस्ति तत्र कथं भ
 वेत्॥ उपोष्या द्वादशी शुद्धा सर्वैरेवैर्न संशयः॥ इति बृहन्नारदीय॥ सर्वेषां शुद्धा द्वादश्यां उपवासविधाना
 त् अविधानि निषिद्धैश्चेति तु विधा समन्यून द्वादशिकायां सावकाशकं मुद्रुनैः पंचकनिर्ययोपि साम्य एव
 सार्थकानान्यथा॥ यत्तु तेनैव सर्वत्रैकादशी वचनं प्रातः प्रातः स्वयोदश्या द्वादशी भवतु मावेत्येवंप्राप्यायेत
 त्परतया योजितं तदप्ययुक्तं दशमी मिश्रितैकादशीत्युक्ते तदव्यवहितेतरः॥ प्राः कालस्यैव प्रातः पदात्प्रती
 तिः अश्रुत द्वादशी पदस्य कर्तृत्वकल्पनामपेक्ष्य श्रुतैकादशी पदस्यैव नत्वोचित्याच्चेति॥ एतेन दशमी वेधे
 प्रातः संकल्पकाले एकादशी भवतु वामावाठ पोषणस्य नित्यत्वात् तत्रोपोषणं कार्यमिति पिकस्य विघ्नारव्या

दिधतवौधायनवचनेकंठवेणोभयानाधिक्यएवदशमीयुतायाविधानात्॥ परेपरदिवसेत्रयोदश्यामितियावद्दिन
 त्रयोदशेदेविनोपोष्यादशमीयुता॥ सैवोपोष्यासदापुण्यापरतश्चेत्रयोदशीतिसर्वनिबंधधृतपूर्वोदाहृतवचनाच्च॥ अ
 त्रदशम्येकादशीद्वादशीद्वादश्येवदिनत्रयनत्वेकादशीद्वादशीत्रयोदशीतित्येवंरूपंयदिदेवावित्यादिवचनेक
 वाक्यत्वात्सैवेतितच्छेनसावैश्वदेवीइत्यत्रतापविष्टपयसइदिदिनत्रययुतदशमीविधायाएवपरामर्शोनुद
 शमीविधामात्रस्यपरतश्चेत्रयोदशीत्यनेनद्वादश्याभावःकथितःतथाचउभयानधिकाविधौवोपोष्येतिफलि
 तार्थःअत्रएवकृतोद्देश्यमितियत्सैवोपोष्येत्ययमेवविधिर्नैवोपोष्यादशमीयुतेत्यनुवादेनगिरागिरैति
 ब्रूयादितिवत्नवनतस्त्रिंशदितिब्रूयात्षड्विंशतिरित्येवब्रूयादित्यत्रएवकारेणाविधिशक्तिप्रतिबंधान्न
 षड्विंशतिरितिनिषेधःकिंतुनचतुस्त्रिंशदितिनिषेधएवमात्रापिसैवोपोष्येत्यनुवादोनोपोष्यादशयुतेति
 निषेधइतिवाच्यं॥ तथासतिपरतश्चेत्रयोदशीत्यस्यव्यवहितान्वयापतेःसमस्तुसैवोपोष्येत्यनेनैवान्वयइति
 दिक्॥ अयंचोपयोःपक्षयोःनित्योगृहस्थातिरिक्तस्यतस्यतुष्टुक्कायामेवांतथाचकौर्मि॥ एकादश्यांनभुजं
 तपक्षयोरुभयोरपि॥ वनस्पयतिधर्मायंशुक्लामेवसदागृहीतिमविष्येत्तुब्रह्मचारीचनारीचेतितृतीयपादउ

कःब्रह्मचारीसाहचर्यान्नारीविधवासधवायास्तमर्जजपाधिरूपरिभाषायाप्रतिपादितशयनीबोधधन्यंतर्गता
 तुरुष्मापिगृहीणीउपोष्यात्तदुक्तंमदनरत्नेस्मृत्यंतरे॥ शयनीबोधनीमध्येयारुल्लेकादशीमवेत्॥ सैवोपोष्यागृह
 स्तेननान्यकृष्णाकदाचनेति॥ नान्यकृष्णेतिनिषेधप्राप्तमावात्॥ किंतुनांतरिक्षेनदिवित्यादिवादनुवादएवेतितच्च
 पुत्रगृहविषयपुत्रवत्कृषिनिषेधाःसक्तातामुपवासंचकृल्लेकादशीवासरे॥ चंद्रसूर्यग्रेहवैवनकुर्यात्पुत्रवान्गृहीतिनारदो
 क्ते॥ आदित्येहृनिसंक्रांतौयहणेचंद्रसूर्ययोः॥ पारणचोपवासंचनकुर्यात्पुत्रवान्गृही॥ तत्पुत्रस्योपवासस्यनिषेधेय
 मुदाहृतः॥ प्रयुक्त्यंतरयुक्तस्यनविधिर्ननिषेधनमितिजैमिनिस्मृतेश्चेति॥ अत्रअधिकार्युक्तःकात्यायनेन॥ अष्टव
 र्षाधिकोमत्स्योह्यशीतिन्यूनवत्सरः॥ एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि॥ अष्टवर्षाधिकइत्युपनयनोत्तरत्वस्यो
 पलक्षणंअपिवावेदतुल्यत्वादुपायेनप्रवर्तेरन्नितिषष्ठंस्थापितत्वादितितातवरणाअयंचोपवासःप्रातःसंकल्पःका
 र्यः॥ तथाचदेवलःअभुक्ताप्रातराहारंस्नात्वाचम्यसमाहितः॥ सूर्यायदेवताभ्यश्चनिवेद्यव्रतमाचरेत्॥ एतद्वारव्यानं
 परिभाषायांद्रष्टव्यंतथा॥ एकादश्यानिगहारेभूत्वाहमपरंहनि॥ भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षगतिर्भवममाच्युत॥ सप
 वांदशम्येकभक्तस्तमांसमैथुनवर्जिताएकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि॥ एतेचैकमक्तादिपमाकाम्यैका
 दशीपरासायमाद्यंतयोरहोसायंप्रातश्चमध्यमोनूपवासफलंप्रेप्सुर्जह्याद्भक्तचतुष्टयं॥ अथनित्योपवासीचे

त्सायं प्रातर्भुजक्रियां॥ वर्जयेन्मतिमां विप्रः संप्राप्ते हरिवासे॥ इति विष्णुः॥ ब्रह्म वैवर्तेऽपि॥ इति विज्ञाय कुर्वितो वश्य
 मेकादशीव्रतं॥ विशेषनियमासकाहोरात्रं भुक्तिवर्जित इति॥ कात्यायनोऽपि॥ शक्तिमांस्तु पुनः कुर्यान्नियमं सवि
 शेषतः णमिति ब्रह्म वैवर्ते॥ प्राप्ते हरिदिने सम्यक् विधाय नियमं निशी॥ दशम्यामुपवासस्य प्रकुर्याद्वैलंबव्रतं॥
 देवलः॥ गृहीत्वोदुंबरपात्रं वारिपूर्णा मुदञ्चुरवः॥ उपवासं तु गृहीयाद्यथासंकल्पयेद्बुधः॥ औदुंबरं ताम्रमयां यथासं
 कल्पयेत्तथा॥ कासं संफलमुल्लिखेदित्यर्थः॥ कात्यायनः॥ अष्टाक्षरेणामंत्रेण विजिज्ञेनाभि मंत्रिनः॥ उपवासफलं
 प्रेक्षः पिवेत्यात्र गतं जलं॥ कपालवेधेतु विशेषो नारदीये॥ दशम्यां संगदोषेण अर्धरात्रात्परेण तु॥ वर्जयेच्चतुरोमा
 सान्नसंकल्पार्चनयोस्तदा॥ विधोपवासेन श्रंस्तु दिनं त्यक्त्वा समाहितः॥ रात्रौ संपूजयेद्विष्णुं संकल्पं च तदाचरेत्॥
 पुजाप्रकारश्च ब्राह्मे॥ एकादश्यामुभयपक्षे निराहारः समाहितः॥ नाना पुष्पैर्मुनिश्रेष्ठैर्विचित्रं मंडपं द्रुमं॥ कृतेति विशेषः॥
 स्नात्वा सम्यग्विधानेन सोपवासो जितेन्द्रियः॥ संपूज्य विधिवद्विष्णुं श्रद्धया सुसमाहितः॥ पुष्पैर्गंधैः स्तथाधूपैर्द
 प्येते वेद्यकैः परैः॥ उपचारैर्बहुविधैर्जपहोमैः प्रदक्षिणेः॥ स्तोत्रैर्नानाविधैर्द्विजैर्गणितवाद्यमनोहरैः॥ दंडवत्प्रणिपाते
 श्रजपश्चाच्चैस्तथोत्तमैः॥ एवं संपूज्य विधिवद्वात्रौ कृत्वा प्रजागरं॥ याति विष्णोः परं स्थानं नरो नास्य व्रतं शयः॥ इति
 विशेषो बृहन्नारदीये॥ पंचासृतेन संस्नाप्य एकादश्यां जनार्दनं॥ द्वादश्यां पयसा स्नाप्य हरिसारूप्यमश्नुत इति

१४९

नमापस्तं विधोपवासेन सकलं दिनं त्यक्त्वा समाहित रात्रौ संपूजयेद्विष्णुं संकल्पे च तदाचरेदिति नारदीये विधोपवासे
 रात्रौ संकल्पस्योक्तत्वेन प्रातः काले संकल्प्यासं प्रयच्छ्युक्त कालतत्त्वविवेचनेन व्यैरिदमेव च नं ऋष्यशृंगनामान्
 कैवयतुसमयद्योते इत्येव लिखित्वा उक्तप्रकारेण चतुर्दीय व्याख्यां दूषयित्वा स्यात्सिक् व्याख्या नैवैकादशीमा
 नाधिक्ये विधायामुपवासस्यासंबद्धवचनविरुद्ध इति हेमाद्रादिसकलनिबंधेषु हृष्टा सर्वत्रैकादशीकार्या
 द्वादशीमिष्टिना नैरित्येव रूपमेव तद्वचनमिति दशमीमिष्टितेति पक्षोपलभितं तदयुक्तं प्रामाणिकतरं काला
 दर्शमदनरत्नादिभिर्ऋष्यशृंगनाम्ना लिखितस्यापालयितुं तु मशक्यत्वात्॥ गतिस्तु पूर्वमुक्तचेति बो
 दिकविधायामुभयाधिक्येऽपि सर्वैः परैर्वकार्यास्तर्पणदयनिषेधस्य स्मार्तान्प्रत्येव प्रवृत्तेः शुद्धायामुभयाधिक्ये प
 श्या उक्तत्वाद्दिवायां तादृश्यां केमुतिकन्यायाच्च॥ विधायामनुभयाधिक्ये तु विधौ बोधोप्यायदिदैवानुसंस्थि
 देकादश्यां तिथिचयं तत्र क्रतुशतं पुण्यं पारणी द्वादशीमवेदिति नारदवचनात्॥ द्विष्टुगेकादशीयव्रतं वसंति हि
 तो हरिः॥ तामेवोपवासेत्कामा मकामोदिच्छुतत्परमिति कौर्मार्चविष्णुद्वादशीतथा द्वादशीतत्परो दशमीविधायामु
 पवासेदिति फलितं॥ एकादशी द्वादशी च क्षेय्ये यदि दिनत्रयं॥ न द्वादशी परे वैवर्तव्यादशमीयुतेति हेमाद्रा

स्तनकादौ वाराहे ॥ सूतकेचनस्नात्वा प्रणम्य मनसा हरिं ॥ एकादश्यां न भुंजीत व्रतमेवं न लुप्यते ॥ मृतकेपि न भुंजीत एका
दश्यां सदानर इति ॥ स्त्रीणां रजो दर्शनेत्वा ह माधवीये ऋष्यशृंगः ॥ संप्रवृत्तेऽपि रजसिनस्त्याज्यं द्वादशी व्रतमिति ॥ एकाद
श्यां श्राद्धं प्राप्नोत्वा ह ॥ माधवीये स एव ॥ उपवासो यदानित्यः श्राद्धं नैमित्तिकं पदम् ॥ उपवासं तदा कुर्याद्दाम्नाय पितृसे
वितं ॥ इति ॥ उपवासासामर्थ्येत्वा ह ॥ तत्रैव मार्कंडेयः ॥ एकभक्तेन न क्तेन तथैवाचार्यचितेन च ॥ उपवासेन दानेन न निर्व
दर्शिको भवेत् ॥ हेमाद्रौ पुराणे ॥ उपवासासमर्थश्चैदेकं विप्रं तु भोजयेत् ॥ तावत्तनादिवादद्याद्भुक्तश्चेद्विगुणं तथा ॥
सहस्रसंमिता देवी जयेद्वा प्राणमसंयमात् ॥ कुर्याद्वादश संख्या कायथा शक्त्या वयोनरः ॥ इति ॥ अदत्त्वा भुक्तश्चेदि
ति शेषः ॥ व्रताकरणे प्रायश्चित्तं स्मृत्यंतेरे ॥ अर्कपर्वद्वये रात्रौ चतुर्दश्यष्टमी दिवा ॥ एकादश्यामहोरात्रौ भुक्त्वा चंद्राय
णं चरेदिति ॥ ॥ इति श्रीमीमांसकप्रह्लादनीलकण्ठभट्टात्मजभट्टशंकरकृतो व्रताके एकादशी निर्णयः ॥ एवमेकादशी व्रतं
विधाय द्वादश्यां पारणं कार्यं ॥ कात्यायनः ॥ द्वादश्यां पारणं कुर्याद्वर्जयित्वा ह्युपोदकी ॥ उपोदकी चृतिका ॥ योऽहं महारा
ष्ट्राभाषया प्रसिद्धा ॥ तथा ॥ प्रातः स्नात्वा हरिं पूज्य उपवासं समर्पयेत् ॥ अज्ञानतिमिरांधस्य व्रतेनानेन केशवः ॥ प्रातः सु
मुखो नाथ ज्ञानदप्रदो भव ॥ पारणं तु ततः कुर्याद्यथासंभवमार्गं तदिति ॥ यथासंभवत्वं च ब्राह्मणभोजनतदक्षिणादा

नबंधुसाहित्येषु॥ तथाच बृहन्नारदीये॥ ब्राह्मणान्मोजयेत्तु तस्या दद्याद्दक्षिणां तथा॥ ततः स्वबंधुभिः सार्धं स्वयं भुंजी
तवावयतः॥ इति॥ पारणनैवेद्यतुलसीमिश्रितान्नेन कुर्यात्॥ तथाच स्कंदे॥ कृत्वा चैवोपवासंतु यो श्रीतिद्वादशीदिने॥
नैवेद्यतुलसीमिश्रं हत्वा कोटिविनाशनमिति॥ तच्च द्वादशीमध्य एव कार्यं॥ महाहानिकरी ह्येषा द्वादशी लंघितानरैः॥ क
रोति धर्महरणमस्मात्ते वस्परस्वती॥ पात्रे॥ द्वादशीलंघने दोषस्मरणात्॥ अस्नाता लंघिता सरस्वती यथा धर्महरति तथोप
वासे लंघिता द्वादशीति॥ तेन सरस्वत्यां स्नात्वोत्तरां॥ नद्यंतरे उत्तीर्य स्नानमित्युक्तं भवति॥ अल्यायां द्वादश्या मरुणोद
य एव माध्याह्निकादिकृत्वा पारणं कार्यं॥ कलाद्वयं त्रयं वापि द्वादशी यत्र दृश्यते॥ स्नानार्चनादिकं कर्म तराराधो वि
धीयते॥ अल्यायामध्यविप्रेन्द्र द्वादश्या मरुणोदये॥ स्नानार्चनक्रियाः कार्या जपहोमादिसंयुता॥ यदा भवेदती चाल्या
द्वादशी पारणादिने॥ उषःकाले द्वयं कार्यं त्प्रातर्मध्याह्निकं तदेति स्कंद नारदपद्मवचनेभ्यः रात्रिशब्दे वा मरुणोदयप
रः॥ होमश्चाग्नेमार्त एव गृह्यते न श्रौतः॥ स्मृत्या श्रौतकालधायो गतः॥ श्रयस्यापि पिद्वादश्या मध्याह्न्यकर्षकृत्वा प्रा
तेरेव पारणा कार्यं॥ सर्वेषामुपवासानां प्रातेरेव हि पारणमिति स्मृते॥ मोजनमाध्याह्निकयोश्च वाचनिकक्रमसद्भा
वात्॥ अत्र हरिवासरस्वरूपं तद्वर्जनं चोक्तं॥ विष्णुधर्मे॥ द्वादश्याः प्रथमः पक्षे हरिवासरसंज्ञितः॥ तमति क्रम्य कर्तव्यं
पारणविष्णुतत्परैरिति॥ आषाढमाद्रपदकार्तिकशुक्लद्वादशीषु क्रमेणानुराधाश्रवणरेवती॥ संगमेन हि सोताय

३

मोक्ष्यामिषुंडरीकाक्षरारण्यमेववाव्यय॥ एवं प्रभातसमये शुचिर्भूत्वा समाहितः॥ पारवन्दिनां सर्वेषां पतितानां च संगमं॥ का
मंदुरोदरं पार्थिवं परितः परितः परितः॥ स्नानं कृत्वा मंत्रं पर्वण्यं नद्यादौ विमले जले॥ तर्पयित्वा पितृन् देवान् हजमेन्द्रधुसूदनं॥ उ
पलिप्य शुचौ देशे कीटके शिखिं वर्जितं॥ वेपथुं सर्वतोभद्रं नीलपीतसीतासितैः॥ मंडलं चोदरेत् भूषणं सर्वकर्मसु पू
जितं॥ अथ वातुलानं च उग्रपत्रां च उज्ज्वलं॥ वारिष्णं घटलाभं पात्रं रोप्य समुद्रं॥ जातरूपमयं देवं लक्ष्म्या युक्तं जना
दनं॥ साक्षतं सोपवीतं च सहिरण्यं सवाससं॥ अक्षमालासमायुक्तं शंखचक्रगदाधरं॥ शक्त्या सुवर्णपुष्पैश्च पूजितं
पुष्टिबर्धनं॥ अन्यैर्ऋतुद्रवैः पुष्पैः रचयेद्विधिवेन नरः॥ नैवेद्यानि चतुर्विंशत्यथ दद्यादनु क्रमात्॥ भक्त्या चतुर्विंशति
षु तिथिषु पिपरंतप॥ इच्छया वातदा दद्याद्यदेवोद्यापनं भवेत्॥ मोदकान् गुडकां चूर्णानि घृतपूरकमंडकान्॥ सुगन्धि
कादिकांश्चार्क्ष्ण्यं सक्तवणं च॥ वटकान् पायसं दुग्धं शालिदध्यादनं तथा॥ ईडिकान् पूरिकांश्चार्क्ष्ण्यं अक्षपानं गुडमो
दकान्॥ तिलपिष्टं खंडपिष्टं सशर्करं॥ रंभाफलं च सघृतं मुद्गरं गुडौदनं॥ एवं क्रमेण नैवेद्यं पृथक् च मेहनि॥ अथ
नामपूजानि॥ दामोदराय पादौ तु जानुनी माधवाय च॥ गुह्यं वै कामपतये कथां वामनमुत्तये॥ पद्मनाभाय नाभिं तु उ
दरं विश्वमुत्तये॥ हृदयं ज्ञानगम्याय कंठं श्रीकंठं संगिनीं॥ सहस्रबह्वे बाहुचक्षुर्वीर्ययोगयोगिने॥ ललाटे मरुगायैति
नाकं सुरेश्वरं॥ अधोऽङ्गुलीं शायशिरवायां सर्वकामदः॥ सहस्रशीर्षाय शिरःसर्वांगं सर्वरूपिणे॥ इति पूजा॥ शुभे

१५९

न नारिकेलेन बीजपूरेण वा पुनः॥ हरिं च्यात्वा जगन्नाथं दद्यादर्थविधानतः॥ साक्षतं च सपुष्पं च सज्जलं च दनान्वितं॥ ह
र्वीके नैव मंत्रेण व्रतं शक्तिः करः सुधीः॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्भीतिशस्त्रविधानतः॥ इष्टं दत्तं धरादानं पिंडोदत्तोगयाशिरे॥ कृतं
दानं कुरुक्षेत्रे यैः कृतं जागरं हरेः॥ नृत्यगीतं प्रकुर्वीत वीणां च तथैव च॥ ये पठन्ति पुराणानि ते नराः कल्लवल्हभाः॥ शास्त्रे
र्वाप्यथ वा मत्स्याशुचिर्वाप्यथ वा शुचिः॥ कृत्वा जागरणं विष्णोर्मुच्यते पापकोटिभिः॥ भुक्तो वाप्यथ वा षुक्ते जागरं समुप
स्थितः॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं सगच्छति॥ यावत्पदानि स्वर्गहात्केशवायतनं प्रति॥ अश्वमेधसमानि स्युः जागर
र्थं प्रगच्छतः॥ पारयोऽप्यंष्टकपिकाधारण्यानि पतंतियं॥ तावद्वर्षं सहस्राणि जागरीव सते दिवि॥ बहून्यपि च पापानि कृतं
जागरणं हरेः॥ निर्दहे भेरुतुल्यानियुगात्कोटिकृतान्यपि॥ मनसा संस्मरे देवतारां प्रतिमतिं बाह्यं च॥ प्रभाते विमले स्नात्वा
विप्राणां कारयेत्कचित्॥ चतुर्विंशतिसंख्याकान् विप्रानागमं दर्शितः॥ सर्वकुर्याद्विधानेन जपहोमार्चनादिकं॥ शत
मष्टौ तरे होमः सर्वत्रापि प्रशम्यते॥ इदं विष्णुदिजातीनां होममंत्रः प्रकीर्तितः॥ श्रद्धापां चैव सर्वेषां मंत्रमष्टाक्षरं विदुः॥
विविधैरपि वस्त्रैश्च भाजेनैरासेनैः सह॥ पादत्रापां नवांगान् दद्यात्पार्थिवं पृथक् पृथक्॥ द्वादशैवाथवा शक्तौ वस्त्रालंका
रभूषणैः॥ पूजयेत्पुष्पमालाभिः सपत्नीकान् द्विजोत्तमान्॥ कुंभाद्वादशदानव्यापकान् जलपूरितः॥ भोजयित्वा त
तो विप्रान् भक्तितो विचरेत्ततः॥ एकाहिकपिलाभेनः सर्वकामफलप्रदः॥ यथा स्वर्गश्च मोक्षश्च इह सं पूर्णताव्रते॥

सपत्नीको गुरुः प्रज्यो मंडले हरि संनिधौ ॥ भूषणा छादने भोज्यैः प्रणामैः परितोषतयेत् ॥ नमस्ते कपिलो देवि संकोसा
 रार्णवतारिणि ॥ मया दत्ता हि जे द्राय प्रीयतां मे मां मेज नार्दनः ॥ समाप्य वैष्णवे श्रद्धा दद्यात्सर्वधनं जयः ॥ इष्टवान् यद्यथा
 शक्त्या वित्तत्रा ॥ अयं विवर्जितः ॥ जल दानं विशेषेण भूरि दानमतः परं ॥ प्रार्थयेत्पुरुषाधीशं ततो भक्त्या कृतं जालिः ॥
 मया ह्यस्मिन् व्रते देव्यदपूर्वफलं विभो ॥ सर्वं भवतु संपूर्णं त्वत्प्रसादाद्भूमापते ॥ प्रदक्षिणां ततः कृत्वा दंडवत्प्रय
 तत्यधु ॥ मंडपं मुर्तिसंयुक्तं सोपहारं सदक्षिणं ॥ प्रीयतां विष्णुरित्युक्ता आचार्याय निवेदयेत् ॥ सर्वं विसर्जयेत्पश्चा
 त्संभोज्य परितोष्य च ॥ तदा ज्ञाया ततः कुर्यात्पारणं बंधुभिः सह ॥ एकादशी व्रते चैतद्यथा विधि कृतं पुरा ॥ यौवना
 ध्वेन भूषेन कथितं पुरतस्तथा ॥ धनं जयत व प्रीत्या भक्तानुग्रहकारणात् ॥ यः करोति नरो भक्त्या व्रतमेतद्गयापहं ॥ स
 याति वैष्णवं रत्नं दाह प्रलयवर्जितं ॥ उक्तमुद्यापनं चैव सुभयोः कुरु सत्तम ॥ किमन्ये बद्धभिर्वाक्यैः प्रसादा परमै
 भुवि ॥ एकादश्यां परतरं त्रैलोक्ये न हि विद्यते ॥ अत्र दानं तु गोदानं भूमिदानं तथापि वा ॥ गोरोमबीजमूलानां समं
 सरस्य युगानि हि ॥ दातारो विष्णु भवन्ते कादृश्यावसंति हि ॥ ये पि शृण्वन्ति सततं कथ्यमानां कथाभिमां ॥ ते पि पा
 पविनिर्मुक्ता स्वर्गं याति न संशयः ॥ इत्याकर्ण्यार्जुनो वाक्यं कृत्वा स्वपरमाहुतं ॥ अनंतं दंपरं भक्त्या सौरभं वापि
 निरंतरं ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एव प्रीत्या पुरा विप्रः श्रीकृष्णेन परं व्रतं ॥ महात्म्यं विधिसंयुक्तमुपदिष्टं विशेषतः ॥ उ

१५२

द्वादशद्वादशी हिरेदिति ॥ मैत्राघपादे स्वपदी हविष्णुः श्रुतिश्च मध्ये परिवर्तते मे ॥ पौष्णं तपो दे प्रतिबोधमेति सुप्रबोधे प
 रिवर्तमेव ॥ वर्जसिति ॥ भविष्य विष्णुधर्मो तरववसौ प्रमाणित्वे न हे माद्रिष्ठे इत्याधुनिका बहवो ललिरवुः ॥ तत्सु सर्वेषां हे
 माद्रौ दर्शननिबंधनं ॥ यतो हे माद्रौ विष्णुशयनपारणा विचारे हे माद्रनाम्ना एतत्स्त्रिवनं साहसमिति दिक् ॥ अथैकादशी
 व्रतोद्यापनं ॥ अर्जुन उवाच ॥ कीदृक् व्रतविसर्गोत्रविधानं वाचकी दृशं ॥ संपूर्णं हि भवेद्येन तन्मेव दक्षपानिधे ॥ श्रीकृ
 ष्ण उवाच ॥ शृणु पांडव त्वेन प्रवक्ष्यामि तदव्ययं ॥ शक्तः स्वर्णसहस्रं तु अशक्तः काकिनीमपि ॥ ददाति श्रद्धया पार्थ समं
 स्यादुभयोरपि ॥ शक्तश्चेद्विगुणं दद्याद्यथोक्तो मध्यमो विधिः ॥ उक्तार्थं मध्य शक्तस्य दानं पूर्णं फलप्रदं ॥ तत्तु सर्वं वि
 धिमप्यस्य कथयामि तव ग्रातः ॥ द्वाविष्टकेन चूर्णेन व्रतानि कुरु सत्तम ॥ विफलान्येव सर्वाणि उद्यापनविधि विना ॥
 प्रबोधसमये पार्थ कुर्याद्युं दुद्यापनक्रियां ॥ मार्गशीर्षे विशेषेण माघे भीमतिथ्या वपि ॥ द्वादश्यां दिनशेषेण रात्रौ गु
 रुरहं व्रजेत् ॥ एकादशी दिने प्राप्ते गुरुमभ्यर्च्य शक्तितः ॥ गृहीत्वा चरणौ मूर्ध्ना प्रार्थयेत्तविचक्षणः ॥ पुण्यदेशोद्भवं वि
 प्रशते सर्वगुणान्वितं ॥ सदा चरतं पार्थ वेदवेदांगपारंगं ॥ गुरुप्रार्थना ॥ अस्मदीयं व्रतं विप्रविष्णुवासरसंभवं ॥ संप
 र्णं तु भवेद्येन तत्कुरुष्वद्विजोत्तम ॥ तस्याप्येनियमः कार्यो दंतधावनपूर्वकं ॥ एकादश्यां निराहारः स्थित्वा चैव परं हनि ॥

प्रतिपद्यः शृणोत्येवमेकादश्याद्विजोत्तमः॥ भुक्ता भोगाननेकोस्तु विष्णुलोकं प्रयातिसः॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ उपवासा
स्य नक्तस्य एकमक्तस्य किंप्रभो॥ किंपुण्यं किं विधानं हि ब्रूहि सर्वजनार्दन॥ श्रीभगवानुवाच॥ हेमन्तैश्चैव संप्राप्ते मा
सि मर्गे तथा शुभे॥ शुक्लपक्षे तथा पार्थ उपोष्येकादशीतिथिः॥ दशम्यां चैव नक्तं तु यात्किं वित्तं ददत्रतं॥ नक्तं च त
द्दिने कृत्वा दशम्यां दंतधावनं॥ दिवसस्याष्टमे भागे मदी भूते दिवा करे॥ तत्र नक्तं विजानीयान्नक्तं निशि भोजनं॥ ततः प्रभा
तसमये संकल्पं नियतश्चरेत्॥ मध्याह्ने च तथा पार्थ शुचिः स्नात्वा समाहितः॥ नद्यां वाष्पां तथा कृत्वा उत्तमं मध्यमं त्वधः॥ क्रमाद्भे
द्यंतडा गेषु तदभावे प्रशस्यते॥ अक्रांतैरथ क्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुंधरे॥ मृत्तिके हनमे पापं यन्मया पूर्वसंचितं॥ त्वया हनेन पापे
न सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ अनेन मृत्तिका स्नानं विदध्या तु ब्रती नरः॥ नालपेत्पतितैश्चो ब्रैस्तथा पांस्वंडि फिसह॥ मिथ्यापवादि
नो देव वेदब्राह्मणनिंदकान्॥ अन्यांश्चैव दुराचारान् गम्या गमिनस्तथा॥ परद्रव्यापहारान्श्च देवद्रव्यापहारकान्॥ न सं
शोषेत दृष्ट्वा पिपासां तमव लोके यत्॥ ततो गोविंदमभ्यर्च्य नैवेद्यादिसिरा दरात्॥ दीपं दद्याद्गृहे न त्रमक्तियुक्तेन
तसा॥ तद्दिने वर्जयेत्पार्थ निद्रामैथुनमेव च॥ गीतशास्त्रविनोदेन दिवारात्रं नयेद्ब्रती॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा भक्तियु
क्तेन चेतसा॥ विप्रैर्भ्यो दक्षिणोदत्वा प्रणिपत्य क्षमापयेत्॥ यथाशुक्लं तथा कृत्वा मर्त्यो वै धर्मतत्परः॥ एकादश्या
द्वयो राजन् विभेदं नैव कारयेत्॥ एवं हि कुरुते यस्तु शृणुते स्यात्प्रयत्नः॥ शंखोद्यारेन रः स्नात्वा दद्याद्देवं गदाधरं॥

एकादशयुपवासस्य कलानार्हतिषोडशी॥ वैधतस्य च दानस्य लक्षमेव फलं स्मृतं॥ संक्रान्तिषु चतुर्लक्षं यो ददाति धनं जय॥
 कुरुक्षेत्रे च यत्पुण्यं गृहणे चंद्रस्तर्क्योः॥ तत्सर्वं लभते यस्तु एकादश्यामुपोषितः॥ अथ मेधस्य यज्ञस्य करणाद्य
 त्फलं लभेत्॥ ततः शतगुणं पुण्यं म्येकादश्यापवासतः॥ तपस्विनो गृहे नित्यं लक्षं यस्य च भुंजते॥ षष्टिर्धर्मसहस्रा
 षितस्य पुण्यं वयं वेत्तु॥ एकादश्यापवासस्य कलानार्हतिषोडशी॥ गोसहस्रस्य यत्पुण्यं दत्वा वेदांतपारगे॥ एतत्पुण्यं
 दशगुणं एकादश्यापवासिनो॥ नित्यं च भुंजते यस्य दशचैव द्विजोत्तमाः॥ भवेत्तद्वै दशगुणं ब्रह्मचारिणि भोजिते॥
 तत्सहस्रं तु भूदाने कन्यादाने ततः स्मृतं॥ तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं विद्यादाने ततोऽपि च॥ विद्यादशगुणं चान्नं यो ददाति
 बुभुक्षिते॥ अन्नदानं समं दानं न भूतो न भविष्यति॥ तृप्तिमायांति कौंतेय स्वर्गस्थाः पितृदेवताः॥ एकादश्याव्रतस्या
 पि पुण्यं संख्या न विद्यते॥ एतत्पुण्यं प्रभावं यत्करैरपि सुदुर्लभं॥ नक्तस्यार्धे न चैतस्य एकमक्षयकारके॥ एकम
 क्षयं च उपवासस्तथैव च॥ तावद्भुजंति तीर्थानि दानानि नियमायमाः॥ एकादशीनं प्राप्तायावता वनमखा अपि॥
 नराखेनपि वेतोयं न हन्यान्मत्स्यं स्मरौ॥ एकादश्यां भुंजीत बन्मां त्वं पृच्छसेर्जुना॥ एतने कथितं सर्वं व्रतानां
 मुत्तमं व्रतं॥ एकादशीसमं नास्ति कृत्वा यज्ञसहस्रकं॥ अर्जुन उवाच॥ उक्ता त्वया कथं देव पुण्यं सर्वं त
 स्मिन्निधिः॥ सर्वेभ्योऽपि पवित्रेयमुक्ता चैकादशी निधिः॥ केन चीर्णा पुरा देव माहात्म्यं कथयस्व मे॥ श्रीकृष्ण उवाच

मीश्वरः॥ नत्वयारहितं किंचित्त्रैलोक्ये सचराचरे॥ भगवन्देवदेवाश्चरणागतवत्सल॥ त्राहि त्राहि महायोगिन
 श्रीतानां शरणं भव॥ दानं वै निर्जिता देवाः स्वर्गं भ्रष्टा कृता विभो॥ स्वर्गं भ्रष्टा जगन्नाथ विचरति महीतले॥ इ
 द्रस्य वचनं श्रुत्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत्॥ को सो दैत्यो महा मायो देवायेन विवर्जिताः॥ किं स्थानं तस्य किंचिदर्थं किंच
 लंकस्तदाश्रयः॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व मुघवन्निर्भयो भव॥ ॥ इन्द्र उवाच॥ भगवन्देवदेवो ज्ञा भक्तानुग्रहकारक॥
 दैत्यः पूर्वमहानासीन्नाडीजंघ इति स्मृतः॥ ब्रह्मवंशसमुद्भूतो महोग्रः सुरस्तदनः॥ तस्य पुत्रोति विख्यातो मुह
 र्नामामहासुरः॥ तस्य चंद्रवतीनामनगरी च गरीयसी॥ तस्या वसन्स दुष्टात्मा जिह्मुर्निर्जित्य चौर्यवान्॥ सुरान्
 स्ववशमानिन्ये निराकृत्य त्रिविष्टपेत्॥ इन्द्राणी यमवायी शसोमनिर्ऋतिपाशिनां॥ पदेषु स्वयमेवासीत्स्थितः
 भूत्वा तपत्यपि॥ पर्जन्यः स्वयमेवासीदजेयः सर्वदैवतैः॥ जहितं दानवविष्णुसुराणां जयमावह॥ तस्य तद्व
 चनं श्रुत्वा कोपाविष्टो जनार्दनः॥ उवाच शर्कदेवेंद्रं हनिष्ये तं महाबलं॥ प्रयातु सहिता सर्वे चंद्रवत्या महा
 बलाः॥ इत्युक्त्वा प्रययुः सर्वे पुरस्कृत्य हरिं सुराः॥ दृष्ट्वा दैवैस्तु दैत्येद्रोगर्जमानस्तु दानवः॥ असंख्याताः स
 हस्तैस्तु दिव्यप्रहरणायुधैः॥ हं न्यमानोस्तदा देवा असुरैर्बाहुशालिभिः॥ ते संग्रामं समुत्सृज्य पलाय
 तदिशोदश॥ ततो दृष्ट्वा हृषीकेशो संश्रामे समुपस्थितः॥ अस्थधावन्मशिकुधा विविधायुधधापायः॥ अथ ततः

तत्र

१५४

प्रहृतान् दृष्ट्वा शंखचक्रगदाधरः॥ विष्णोः सर्वगोत्रेषु शरैराशी विषोपमैः॥ तेन छिन्नास्तु शतशो दानवानि धनगताः॥
 एकां गोदानवस्थित्वा युध्यमानो मुहुर्मुहुः॥ तस्योपरि हृषीकेशो यद्यदा युधमुत्सृजेत्॥ पुण्यवतंसमप्येतिकुठितं
 स्थले जसा॥ शस्त्रैस्त्रैर्वध्यमानोऽपि यदा जेतुं न शक्यते॥ द्रुयोध च तथा कुह्यो बाहुभिः परिधोपमैः॥ बाहुयुधं कृतं तेन
 बलात् वर्षसहस्रकं॥ तेन श्रान्तः स भगवान्गिरिं बदरिकाश्रमं॥ तत्र चाहिवतीनामगुहा परमशोभना॥ तां विप्रश्य म
 हायोगी सुधापजगतोपतिः॥ भोजनं द्वादशमयामासां धकारा कैर्द्वारा धनं जय॥ अहंत वप्रसुप्तोऽस्मि भयभीतो न सं
 शयः॥ महायुधेन तेनैव श्रान्तो हं पांडुनंदन॥ दानवः पृष्ठतो लभ्यः प्रविवेश ततां गुहां॥ प्रसुप्तं मातदा दृष्ट्वा चिंतय दान
 वो हृदि॥ हरिमेतं हनिष्यामि दानवानां क्षया बह॥ एवं स दुर्मतेस्तस्य व्यवसायं व्यवस्य च॥ समुद्रताममां गेभ्यः क
 न्यकैः कामहा प्रभा॥ दिव्यप्रहरणो देवीयुधाय समुपस्थितः॥ ईक्षिता दानवे द्रेणारुणा पांडवर्षा॥ युधं समीहि
 तं तेन स्त्रिया तत्र प्रयाचितं॥ साकं न्यायुध्यते नित्यं तां दृष्ट्वा विस्मयंगतः॥ केनेयं विस्मिता रोद्रा अत्युग्रा शनिपा
 तिनी॥ इत्युक्त्वा दानवे द्रेणियुधैर्कं न्ययातया॥ ततस्तस्या महादेव्या त्वरया दानवो बली॥ छित्वा शस्त्राणि स
 वाणि क्षणेन विरधीः कृतः॥ बाहुप्रहरणोपेतो धावमानो महाबलात्॥ तस्मै नाहत्य हृदये तया देव्या निपातितः॥ ततः

स्तेदानवायेयेप्रसुरवायुधर्मनी॥ तद्वाणोतकृतशिरसोज्ज्वलैर्वस्वतक्षयं॥ शोभाभयार्दितादीनाः पातालं विविशु
 र्विषः॥ ततः समुत्थितो देवः पुरो दृष्ट्वा मृतमुहं॥ कन्या पुरस्त्रितांचापि कृतांजलिपुटं नतं॥ विस्मयोत्फुल्लयनः प्रोवाच
 जगतां पतिः॥ केनायं निहितः संख्ये दानवो दुष्टमानसः॥ येन देवाः सगंधर्वाः सेंद्रासहमरुद्गणाः॥ सनागाः सह
 लो केशालीलये वविनिर्जिताः॥ एनाहं निर्जितो भीतः श्रान्तः सुप्तो गुहामिमां॥ केन कारुण्यभावेन रक्षितो हंपला
 यितः॥ कन्योवाच॥ मया विनिहतो दैत्यः तदंशो दूतया प्रभो॥ दृष्ट्वा सुप्तं हरेत्वा तु दैत्यो हं तु समुद्यतः॥ त्रैलोक्य
 कंठकस्यैत्यवसायं प्रबुध्य च॥ हतो मया दुरात्मा सौ देवतानिर्भयाः कृताः॥ तवैवाहं महाशक्तिः सर्वशत्रुह
 यंकरी॥ त्रैलोक्यरक्षणार्थाय हतो लोकभयंकरः॥ निहतं दानवं दृष्ट्वा किमाश्चर्यं वदप्रभो॥ श्रीमिगवानुवाच
 निहते दानवे द्रेस्मिन् तुष्टो हंतवचनद्यो॥ दृष्ट्वा पुष्टाश्च ये देवाः प्रभो नंदः समजायत॥ आनंदस्त्रिषु लोकेषु मुनि
 नामपि यत्कृतः॥ प्रसन्नोऽस्य नद्येतुभ्यं वरं वरय सुव्रते॥ दहामितेन संदेहो यः सुरैरपि दुर्लभः॥ एकादशयु
 वाच॥ यदितुष्टो सिमे देव यदि देवो वरो मम॥ याचेहं वरद त्वत्तः प्रसन्नो वरद र्षिभा॥ उपवासस्य यत्पुण्यं त
 स्यार्धं नक्तभोजने॥ तदर्थं च भवेत्तस्य एकमलं करोति यः॥ यः करोति व्रतं भक्त्या दिने ममयते द्वियः॥ सगत्वा
 वैभवं स्थानं कल्पकोटि शतानि च॥ भुंजानो विविधान् भो न गानुपवास परो जनः॥ भगवन् त्वत्प्रसादेन भ

१५५

पुराकृतयुगे पार्थ मुरुनामा हि दानवः॥ अत्यद्रुतो महारोदः सर्वदेवभयंकरः॥ आदित्यावसवो ब्रह्मावायुरग्नि
 स्तथैव च॥ इन्द्र उच्छेदितास्तेन अन्य एव पुरंदरः॥ देवतानिर्जितास्तेन अत्युग्रेण च पांडव॥ इंद्रेण कथितः सर्ववृत्ता
 तः शंकराय वै॥ स्वर्गलोकपरिभ्रष्टा विचरामो महीतले॥ उपायं ब्रूहि मे देव भमराणां तुकागतिः॥ ईश्वर उ
 देवराज सुरश्रेष्ठ यत्रास्ति गरुडध्वजः॥ स्वाश्रितानां शरणानां जगन्नाथः परित्राणपरायणः॥ तत्र गच्छामहे स
 र्वसर्वः कार्यविधास्यति॥ ईशस्य वचनं श्रुत्वा देवराजो महामनाः॥ पुरः कृत्य महादेवं सगणं समरुद्गणः॥ यत्र दे
 वो जगन्नाथः प्रसुप्तो हि जनार्दनः॥ जलमध्ये प्रसुप्तं तु दृष्ट्वा देवं जगत्पति॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा इन्द्रो त्रिमु
 दीर्यत॥ ओं नमो देवदेवेशाय देवदेवैः सुवंदिता॥ दैत्यारे पुंडरीकाक्ष त्राहि मां मधुसूदन॥ दैत्यभीता इमे देवा मया
 सह समागताः॥ शरणांते जगन्नाथ त्राह्यस्मान् भयविकृताम्॥ त्वंगतिस्त्वं मतिर्देवं कर्ता त्वं वहारकः॥ त्वं माना
 सर्वलोकानां त्वमेव जगत्पिता॥ त्वं स्थितित्वं स्थित्योत्पत्तिस्त्वं च संहारकारकः॥ सहायस्त्वं च देवानां त्वं च शांति
 करो भव॥ त्वंधरा च त्वमाधारः सर्वविश्वोपकारकः॥ भवस्त्वं च स्वयं ब्रह्मा त्रैलोक्यस्य च पालकः॥ त्वं रविस्त्वं
 शशांकश्च त्वं च देवो ऊताशनः॥ हव्यं होमे ऊता शश्च मंत्रं तं कर्त्विजो जपः॥ यजमानश्च यज्ञश्च फलभोक्ता

वेदेष्वरोमम॥ उपवासं च नक्तं च एकमक्तं करोति यः॥ तस्य धर्मं च वित्तं च मोक्षं देहि नार्दन॥ श्रीभगवानुवाच॥ यत्वं वदस्मि
कल्याणितत्सर्वं च भविष्यति॥ मम भक्ताश्च ये लोके तव भक्ताश्च ये नराः॥ त्रिषु लोकेषु विख्याता प्राप्स्यन्ति मम सन्निधिं॥
एकादश्यां समुत्पन्ना मम शक्तिः परायुतः॥ अत एकादशीत्येव तव नाम भविष्यति॥ सर्वा सांवतिथीनां त्वमुत्तमापि भवि
ष्यति॥ उपोष्ये कादशी यो वै मम प्रजां करिष्यती॥ दग्धापापानि सर्वाणि दास्यामि परमव्ययं॥ तृतीया चाष्टमी चैव न
वमी चतुर्दशी॥ एकादशी विशेषेण तिथियो मे महाप्रियाः॥ सर्वतीर्थाधिकं पुण्यं सर्वदानाधिकं परं॥ सर्वव्रताधि
कैवैकसत्यं सत्यं वदामि ते॥ एवं दत्त्वा वरं तस्यास्तत्रैवांतरधीयत॥ तदा संतुष्टं हज्जाता तत्र एकादशी तिथिः॥ एवमेका
दशी पार्थ करिष्यन्ति नरास्तु ये॥ शत्रुं स्तेषां हनिष्यामि दास्यामि परमांगतिं॥ अन्येपि ये करिष्यन्ति एकादश्यां महा
व्रतं॥ हरामि तेषां विघ्नानि सर्वसिद्धिं ददामि च॥ एवमुक्त्वा समुत्पतिरेकादश्यां पृथगुवाच॥ इयमेकादशी नित्या सर्वपा
पक्षयं करी॥ एकैव च महापुण्यं सर्वपापनिषूदनी॥ पूजिता सर्वलोकेषु सर्वसिद्धिं करीति तिथिः॥ शुक्ला वा याथ कृष्णा वा
इति भेदं न कारयेत्॥ कर्तव्ये तु उपोष्ये पार्थ तनुल्या द्वादशी तिथिः॥ अंतरनेव कर्तव्यं समस्तैर्व्रतकरिभिः॥ तिथिरेका
भवेत्सर्वपक्षयोस्तु योरपि॥ एकादशी तु संपूर्णं प्रभाते घटिका यदि॥ सा तिथिः परिहर्तव्या उपोष्या द्वादशी तदा॥

एवंविधामयाप्रोक्तापक्षयोरुभयोरपि॥ उपवासं प्रकुर्वन्ति एकादश्यां नराश्च ये॥ ते यांति परमं स्थानं यत्रास्ते गच्छन्त्यध्वजः॥
 धन्यास्ते मानवा लोके विष्णुमक्तिपरायणः॥ एकादश्यां स्नानं हात्म्यं सर्वकाले तु यः पठेत्॥ अथ मे धस्य युष्मन्तदाप्नो-
 तिन संशयः॥ यः शृणोति दिवारात्रौ नरो विष्णुपरायणः॥ कुलकोटिसमायुक्तो विष्णुलोके महीयते॥ एकादश्यां श्रमा-
 हात्म्यं पादमेकं शृणोति यः॥ ब्रह्मत्यादिकं पापं नश्यते नात्र संशयः॥ विष्णुधर्मसमं नास्ति गीतार्थस्य धनं जय॥ ए-
 कादशीं समं नास्ति व्रतं नाम सनातनं॥ ॥ इदं मा त्वे एकादशी व्रतं कथा॥ अथ ज्येष्ठशुक्ले एकादश्यां निर्जले काद-
 शी व्रतं॥ तद्विधिः रक्षादे॥ ज्येष्ठमासि नृपश्रेष्ठया मुक्ते कादशी भवेत्॥ निर्जलं समुपोष्यान्नजलं कुंभात्स शर्करा-
 न्॥ प्रदाय विप्रसुरयेभ्यो मोदते विष्णुसंनिधानि॥ अथ कथा पात्रपारतं योः॥ युधिष्ठिर उवाच॥ श्रुता मे मानवा-
 धर्मा वैदिकाश्च श्रुतास्तथा॥ कलौ युगेन शक्यं ते ते वै कर्तुं नराधिप॥ पुराणानां च सर्वेषां सारं भूतान् च दामिने॥ ए-
 कादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपीति॥ एकादश्यां न भुंक्ते यो नयाति नरकं तु सः॥ व्यासस्य वचनं श्रुत्वा कंपितो
 अथ पत्रवत्॥ भीमसेनो महाबाहुः भीमो वाक्यमभाषत॥ भीमसेन उवाच॥ पितामह त्रिशक्तो ह सुपवासे करोमि किं॥
 अतो बहु फलं ब्रूहि व्रतमेकमपि प्रभो॥ व्यास उवाच॥ वृषस्ते मिथुनस्ते वा शुक्ले ह्येकादशी भवेत्॥ ज्येष्ठमासे
 प्रयत्नेन सोपोष्याजलवर्जिता॥ स्नाने वाचमने चैव वर्जयित्वा दकं बुधः॥ उपभुंजीत नैवान्यव्रतसंगो न्यथा भवेत्॥

व्रतसंस्पर्शमस्तु ॥ अथाष्टादशशुक्लैकादश्यां शयन्येकादशी व्रते ॥ तत्र ब्रह्मपुराणि ॥ एकादश्यां लुगुक्लाया माषादे भगव
नरुपि ॥ भुजङ्ग शयने व्रते तदा क्षीरार्णवै सदा ॥ तदा तत्प्रतिमा काया सर्वलक्षणसंयुता ॥ सुमातुशेषशेषपर्यं कै शैलस्य
द्विस्तुवाचुभिः ॥ ताम्रारकूटरजतैस्तथाचित्रपुष्पेषु च ॥ लक्ष्म्या उत्संगहस्तेन विन्यस्तचरणाम्बुजा ॥ उत्सङ्गहस्ते उत्सङ्ग
स्थिते हस्तेनानाविधोपकरणैः पूज्या च विधिपूर्वकं ॥ उपवासश्च कर्तव्यो रात्रौ जागरणं तथा ॥ तस्यां रात्र्यां यतीतायां द्वा
दश्यां पूजयेत्तथा ॥ त्रयोदश्यां ततो गीतं नृत्यं वायं निवेदयेदिति ॥ भविष्योत्तरे आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यां उ
पोषितः ॥ स्थापयेत्प्रतिमां विष्णोः शंखचक्रागदाधरः ॥ काचनीराजतीतां च मयी पीतलिकी तथा ॥ पीतां
वरधरां सौम्यां पर्यं केचन स्तुते शुभे ॥ शुक्लवस्त्रसमाढं नेसोपधात्रे युधिष्ठिरः ॥ इति हासपुराणो विष्णुभक्तोत्थ
वापुमान् ॥ स्नापयित्वा दधिक्षीरघृतक्षौद्रजले स्तथा ॥ तामालभ्य शुभं गर्धधैर्धूपदीपलंकृतं ॥ कुसुमैर्विविधै
शुक्लैर्मंत्रेणानेन पांडव ॥ सुप्ते त्वयि जगन्नाथे जगत्सु प्रभवेदिदं ॥ विबुधैस्त्वयि बुध्येत जगत्सर्वचरचरमिति
महाभारते ॥ आषाढे तु सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः ॥ चतुर्मास्यव्रतं कुर्याद्यत्किंचिन्नियतो नरः ॥ सनत्कुमार
स्तु चतुर्मास्यव्रतारं भैरवस्य कालोत्तरमप्याह ॥ एकादश्यां लुगुक्लायात्संक्रांतौ कर्कटस्य च ॥ आषाढ्यां वानरोपस्य

चतुर्मास्योदितव्रतमिति ॥ संकल्पमंत्रश्च तेनैवोक्तः ॥ इदं व्रतं मया देवगृहीतं पुरतस्तव ॥ निर्विघ्नं सिद्धिमाया तु प्रसन्ने
त्वयि केराव ॥ गृहीते स्मिन् व्रते देवपंचतयं हि मे भवेत् ॥ तन्मे भवतु संपूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ इति ॥ अयं च प्रारंभो युर्व
स्तमयादावपि कार्यः ॥ तथा च दृढगार्ग्यः ॥ न शैशवं न मौढ्यं च शुक्रगुर्वेर्न वातिथेः ॥ खंडत्वं चिंतयन्नादौ चतुर्मास्या
वधौ नर इति चतुर्मास्यव्रतानि भविष्योत्तरे ॥ चतुरो वर्षिकां न्मासां देवस्योत्थापनाविधिः ॥ स्त्रीवानरोपिवाभक्त्या धर्मा
र्थसुदृढव्रतः ॥ गृहीत्यान्नियमाने तान्दंतधावनपूर्वकं ॥ तेषां फलानि वक्ष्यामि तत्कर्तृणां पृथक् पृथक् ॥ मधुर
स्वरो भवेन्नित्यं नरो गुडविवर्जितात् ॥ तैलस्य वर्जनात्पार्थ सुंदरागः प्रजायते ॥ कटुतैलपरित्यागाच्छुक्राः प्रजा
यते ॥ योगाभ्यासी भवेद्यस्तस ब्रह्मपदमाप्नुयात् ॥ तांबूलवर्जनाद्भोगीरक्तः कंठः प्रजायते ॥ घृतत्यागात्सुलावण्यं
सर्वस्निग्धं वपुर्भवेत् ॥ फलत्यागाच्च मतिमान् बद्धपुत्रः प्रजायते ॥ शाकपत्राशनत्यागी पक्वान्नादो भवेन्नरः ॥ अभ्यं
गस्य परित्यागाद्दुःसौरभ्यमाप्नुयात् ॥ दधिदुग्धतत्र नियमाद्भोलोके लभते नरः ॥ लभते संततिर्दीर्घास्त्रालीपाक
मभक्षयत् ॥ भूमौ प्रसन्नशायी च विष्णोरनुचरो भवेत् ॥ धूमो भुंक्ते यस्तु नरः स पृथिव्याः परिभवेत् ॥ सदा मुनिः स
दा योगी मधुमो सस्य वर्जनात् ॥ निर्व्याधिनीरुणोजस्वी विष्णुभक्तः प्रजायते ॥ एकांतरोपवासेन विष्णुलोकमवा

भुयात् ॥ धाराणात्त्वभवेत्स्य गंगास्नानं दिने दिने ॥ मौनव्रती भवेद्यस्तु तस्या सा सवलित भवेत् ॥ नमो नारायणायेति ज मान
 जफलं ॥ पादाभिवंदनद्विष्टो भवेत्तो दानजफलं ॥ विष्णुयादां बुजस्यर्वात्कृतकृत्यो भवेत्तरः ॥ विष्णो देवालये कुर्यादुपले
 पनमार्जनं ॥ कल्पस्त्रायां भवेद्राजन्मनरो नात्र संशयः ॥ प्रदक्षिणाशतं यस्तु करोति स्तुति पाठकः ॥ हंसयुक्तविमानेन सच
 विष्णु परं व्रजेत् ॥ कृत्वां प्रोक्षणा कं दिव्यं स्थानमप्सरसालभेत् ॥ एकभक्ताशानां नित्यमग्निहोत्रफलं लभेत् ॥ अयाचितेन
 वा प्रोतिवापी कृपया फलं ॥ द्विजेभ्यश्चान्न दानेन स्थायी स्वर्गे नरो भवेत् ॥ पुत्रेषु यस्तु भुंते कुरुक्षेत्रफलं लभेत् ॥ शि
 लाया भोजनित्यं प्रयागस्नानजफलं ॥ एवमादिव्रतैः पार्थतुष्टिमायाति केशव इति ॥ शयन्येकादशीव्रतं ॥ अथाष्टादशुक्ते
 कादश्यादिगोपयव्रतं ॥ ॥ तत्र पूजा ॥ चतुर्भुजं महाकायं जंबूनदसमप्रभं ॥ शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितं ॥ सै
 वितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः ॥ एवं विधं हरिं ध्यात्वा ततो यज्ञं समारभेत् ॥ ध्यानं ॥ आवाहयामि देवेश भक्तानम
 भयप्रदं ॥ संस्निग्धं वरदं शांतं मनसा वाहयेद्धरिं ॥ आवाहनं ॥ सुवर्णमणिभिर्दिव्यैः खचिते देवनिर्मिते ॥ दिव्यसिं
 ह्नासने स्निग्धे प्रविशत्वं सुरालये ॥ आसनं ॥ पादोदकसुरश्रेष्ठसुवर्णकलशे स्थितं ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं ग्रहाण
 रमया सह ॥ पाद्यं ॥ अक्षो अष्टद्रव्यसमायुक्तं स्वर्णपात्रे स्थितं जलं ॥ अर्घ्यं ग्रहाण भो देव भक्तानामभयप्रदं ॥ अर्घ्यं ॥

१५८

उदयादुदयं यावद्दर्जयित्वा जलं बुधः ॥ अपयत्नादवाप्नोति द्वादशीं नृप ॥ ततः प्रभाते विमले द्वादश्यां स्नानमाचरेत् ॥ जलं सु
 वर्णदत्त्वा च द्विजातिभ्यो यथाविधिः ॥ भुंजीत कृतकृत्यस्तु ब्राह्मणैः सहितो वशी ॥ एवं कृते तु यत्पुण्यं भीमसेनः पृच्छत ॥
 संवत्सरस्य यामध्ये एकादश्या भवत्युत्तमं ॥ तासां फलमवाप्नोति अक्रमेणास्ति संशयः ॥ इति मां केशवं प्राह शंखच
 क्रगदाधरः ॥ तस्य व्रतस्य यत्पुण्यं तन्मे प्राह ज नार्दन ॥ एकादश्यां सिते पक्षे ज्येष्ठस्योदकवर्जितं ॥ उषोष्य फलमाप्नोति
 यच्छुष्यवकोदरः ॥ सर्वथ तीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं ॥ सर्वहोमेषु यत्पुण्यं तदस्यास्य भुपोषणात् ॥ संवत्से च
 पञ्चास्तुः शुक्लकृत्वा ह कोदरः ॥ उपोषितास्तु सर्वास्त्युरेकादश्या न संशयः ॥ धनधान्यचहा पुण्या पुत्रा रोम्या
 प्रदास्तथा ॥ उपोषितान रव्या घृति सत्यं ब्रवीमि ते ॥ यमद्वता महाकाया कराला कलरूपिणः ॥ दंडपाशाधरा रौद्रामरणे दृ
 ष्टिगोचराः ॥ न प्रयाति न रव्या घृति सत्यं ब्रवीमि ते ॥ पीतांबरधराः सौम्याश्चक्रहस्ता मनोजराः ॥ अंत्यकाले नयत्ये
 नं वैष्णवं वैष्णवीपुरीं ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन उपोष्या जलवर्जिता ॥ जलधेनुस्तथा दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ स्कंदपुराणे
 तस्यां शर्करजलदानमुक्तं ॥ ज्येष्ठमासि नृपः श्रेष्ठमाशुक्ते कादशी शुभा ॥ निर्जलं समुपोष्या त्रजलकुंभान् स शर्क
 रात् ॥ प्रदाय विप्रमुखेभ्यस्तपत्रयविवर्जितः ॥ विष्णुलोकमवाप्येह मोदते विष्णुसंनिधौ ॥ इति निर्जल एकादशी

देवदेवनमस्तुभ्यं पुराणपुरुषोत्तम॥ मयानीतमिदं तोयं गृहीत्वा च मजं कुरु॥ आचमने॥ पंचामृतैस्तनूनां स्नायामंत्रैर्वेदोद्भवैर
पि॥ मध्ये मध्ये प्रपूजा च मधुपर्कपुरःसरं॥ पंचामृतं॥ मदीनां चैव सरसं मयानीतं जलं शुभं॥ अनेन स्नानमंत्रेणामंत्रैर्वारुण
संभवैः॥ स्नानं॥ वस्त्रयुग्मं समानीतं पटस्त्रजेषां निर्मितं॥ वस्त्रं कार्पासतनूनां सुवर्णनिविराजितं॥ वस्त्रं॥ नारायणनम
स्तेस्तत्राहिमांभवसागरात्॥ ब्रह्मस्तत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम॥ यज्ञोपवीतं॥ केयूरमुकुटं चैव नूपुरैरंगुलीय
कैः॥ पूजितो सिप्रयत्नेन रत्नैराभरणैर्विभो॥ आभरणानि॥ चंदनं मलयोद्भूतं कस्तूर्यागरुसंयुतं॥ कर्पूरेण च समिज
स्वीकुरुष्वानुलेपनं॥ गंधं॥ शतपत्रैः कपि कारैश्चंपकैर्मल्लिकादिभिः॥ पुष्पैर्नानाविधिश्चैव पूजितं पुरुषोत्तमः॥ पुष्पं
दशांगुगुलं धूपसुगंधं च मनोहरं॥ गृहाण देवदेवेश धूपोयं प्रतिगृह्यतां॥ धूपं॥ एकार्तिकासुरश्रेष्ठ गोघृतेन सुव
र्णिना॥ संयुक्ता तेजसा कृत्वा गृहाणादित्यदीपितं॥ दीपं॥ अन्नं च पायसं भक्ष्यं सिताघृतं समन्वितं॥ दधिक्षीरघृतै
र्युक्तं गृहाण सुरश्रुजित॥ नैवेद्यं॥ नानावस्त्रैर्दलैर्युक्तं पूगीफलसमन्वितं॥ कर्पूरवादिरेर्युक्तं तोबूलं प्रतिगृह्य
तां॥ तांबूलं॥ नीराजनं गृहाणोशपंचवर्तिभिरावृते॥ तेजोराशे मया दत्तं लोकानां दकरप्रभो॥ नीराजने॥ न
दनस्य प्रस्तरैश्च तथा कल्पद्रुमस्य च॥ सुरहस्तच्युतैरीश गृहाण कुसुमांजलिं॥ पुष्पांजलिं॥ नमस्ते देवदेवे

ज्ञानमस्ते गुरुध्वज ॥ नमस्ते विष्णवे तुभ्यं व्रतस्य फलदायक ॥ नमस्कारः ॥ ततो वायनं दद्यात् ॥ मंत्रहीनक्रियाहीनं स
 त्तिहिनसुरेश्वर ॥ व्रते नाने नस्तु ग्रीतसंख्या फलदो भव ॥ प्रार्थना ॥ इति पूजा ॥ अथ कथा ॥ व्यासं वसिष्ठं नमस्कारं शक्तिः
 पौत्रमकल्पं ॥ पाराशरात्मजं वंदे शुकं ततितपोनिधिं ॥ स्मृतुवाच ॥ द्वापारे द्वारवत्यां वै नारदः क्लृप्तदर्शनात् ॥ उत्सा
 हेनाभ्यगात् तत्र ददर्श यदुनंदनं ॥ पूजितं श्वैव क्लृप्तेन विष्टरादिभिरादरात् ॥ ततो प्रोवाच तं विष्णुं नृदि लोकपूजितं ॥
 क्लृप्तुवाच ॥ शृणु लोकसदेवर्षे भुवने विचरन्मदा ॥ लोकांतरेषु चरितं यद्विशेषं वदस्व मे ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 भगवन् देवदेवेश भक्तोस्मि तव चांतिकं ॥ तत्राश्चर्यमिदं वक्ष्ये धर्मस्य सदसि स्थितं ॥ तत्र सर्वे समासीता सुरा इन्द्राश्च तु
 देश ॥ आहुश्चैकादश रुद्रा आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ वसवोऽष्टौ तथा नागा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ते सर्वे यममाहुश्च स्थि
 तं सिंहासने शुभे ॥ मानुष्यं दुंदुभे चर्मच्छादनार्थं वदस्व नः ॥ यम उवाच ॥ ॥ चतुर्मास्य व्रतं चैकं संक्रांतिं व्रतमेव ॥
 न कुर्वन्ति च यानां र्यस्तत्यामा छादनं त्वचा ॥ कुर्वन्तु दुंदुभे च्यास्य विवरध्वं महागणाः ॥ ते तस्य वचनं श्रुत्वा भगवः प्रवि
 शुर्भुवि ॥ स्वामिन्निदं महाश्चर्यं मतस्त्वां प्रविदामि च ॥ तच्छ्रुत्वा त्वरितः क्लृप्तः प्राह लोकां न्युरस्थितान् ॥ तथा कुर्वन्तु
 लोकाश्चानार्यपुन्यं न संतुहि ॥ तच्छ्रुत्वा त्वरितः क्लृप्तः पक्षेऽपुनगरेषु च ॥ कृष्णाश्यां क्लृप्तदूतां प्रोचुस्ते सर्वयोषितः ॥ पु
 रसराः प्रप्रश्रुत्वा तु एतस्यां पुरयोषितां ॥ अन्यत्र यत्र कुत्रापि तु च स्तां यदुनंदनं ॥ त्वत्सोदरी विना स्वामिन्नान्याना

गोमयेनोपलिप्यते ॥ त्रयत्रिंशच्चपद्मानिगंधपुष्पैः प्रद्वजयेत् ॥ तत्संख्ययाचकर्तव्या नमस्कारं प्रदक्षिणाः ॥ तत्स्वरव्ययाद्य
 रूपांश्चब्राह्मणायनिवेदयेत् ॥ अथमेवत्सरे चैव द्वितीये चैवमेव हि ॥ वायनस्य तथा चैव पायसं सेवनिमिति ॥ तृतीये मंडका
 न्दद्याच्चतुर्थे पूर्णमिश्रितान् ॥ पंचमे कार्यतः स्तस्य पूर्णवत्सरपंचके ॥ उद्यापनं प्रकुर्वीत आदौ चातें च मध्ये मा
 एकादश्यामुपवसेदंतथावनपूर्वकं ॥ अभ्यंगतु प्रकुर्वीत स्वचैतेः ब्रह्मणोः सह ॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु प्रतिमा
 यां यजेद्दरिं ॥ कर्षमात्रसुवर्णेन तदर्धाद्वै नवापुनः ॥ पुनर्द्वा दशनाम्नापि सतिलाज्यसमिद्धं ॥ पायसं च शतं चाष्ट
 द्रुत्वाः पूर्णाहुतिं चरेत् ॥ पुंचत्स सहिते धेनुं आचार्याय समर्पयेत् ॥ ब्राह्मणात्पंचयोषिद्विर्भोजयेत् च द्रुसेः सह
 भुंजीत बंधुभिः ॥ सार्द्धमेका प्रकृतमानसाः ॥ अन्यानपि यथाशक्त्या ब्राह्मणानपि योजयेत् ॥ इदं व्रतं महा
 पुण्यं तुष्यंति मुनिपुंगवाः ॥ इह भुक्त्वा तु विपुलान्सर्वान्कामात्मनोरमान् ॥ अंते स्वर्गपदं गच्छेत्सर्वपापविवर्जि
 ता ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा सुभद्रा ततथा करोत् ॥ पंचाक्षं व्रतमेतत्स्याद्रात्रौ यामचतुष्टये ॥ तत्सर्वं त्वरितं कृत्वा
 प्रातर्हृत्वाह्नाशने ॥ एवं कृते व्रते तस्मिन् काले यमभटा विशन् ॥ यमभटा उवाच ॥ सुभद्रा तव देहस्य ध
 मे र्थि वागता वयं ॥ लोके स्मिन्नु व्रतं येन न कृतं भक्तिपूर्वतः ॥ तच्चर्मणापि न द्रव्योपहोय मशासनात् ॥

१६०

सुभद्रोवाच ॥ भटाः पश्यत मे वीर्णाणो पद्मव्रतमुत्तम ॥ दत्तायुर्वत्स सहिता धेनुर्विषाय दक्षिणा ॥ गोष्टे पद्मानि द
 श्यंतु हे भटा ॥ अन्योन्यवादसमये विष्णु दूतास्तदागताः ॥ तां हृत्वा ताडयामासु व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ पलायंते म
 हाभीता स्मरंतो यमशासने ॥ तां दृष्ट्वा रक्तदग्धां गान्धर्वाभयसमन्वितः ॥ कस्येदं कृतं मिति च ज्ञात्वा तीव्रियदर्श
 नात् ॥ उवाच दुता शृण्वंतु यत्र संपूज्यते हरिः ॥ भवद्भिस्तन्मगंतव्यं हे रज्जुतकर्मणः ॥ तस्य व्रतमिदं तत्र पश्यतो हि
 तवाज्ञतां ॥ प्राप्तं वंतौ देवे वशात्किं कुर्मः प्रचरंतु गां ॥ इत्युक्त्वा धर्मराजो सो शालोपातं विवेश हा ॥ तेन देवर्षिणामद्य
 कथितं व्रतमीदृशं ॥ दमयंत्या च पंचालाराजश्च शाक्तं व्रतं ॥ व्रतस्यास्य प्रभावे न राज्ञ्यसौ साग्यसंपदः ॥ पुत्रपौत्रा
 दि सौख्यं तु भुक्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ त्वत्प्रसादात्कृतार्थे स्मिन् गच्छामस्वाश्रमावयं ॥ प्रणम्य
 मुनिभिः साकं तत्रैवांतरधीयत ॥ मुनिभिः सर्वलोकेषु कथितं व्रतमुत्तमं ॥ नातः परतरं पुण्यं त्रिषु लोकेषु विश्रु
 तः ॥ ॥ इति श्री भविष्योत्तरपुराणे गोपद्मव्रतं ॥ ॥ अथ कार्तिक शुक्लैकादश्यां प्रबोधनविधिर्हेमाद्रौ ब्राह्मे ॥
 एकादश्यां च शुक्लायां कार्तिके मासिकेशव ॥ प्रसुप्तं बोधयेद्दारीं त्रौ श्रद्धाभक्ति समन्वितः ॥ नृत्यैर्गयितैस्तथा चा
 द्यैर्ऋग्यजुः साममंगलैः ॥ वीणापणवशब्दैश्च पुराणश्रवणेन च ॥ वासुदेवकथाभिश्च स्तोत्रैरन्यैश्च वैलंबैः ॥ सु
 भाषितैरिदं जालैर्भूरिशोभाभिरैव च ॥ पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्दीपैर्द्वैतैः सुशोभनैः ॥ होमैरन्यै रहरैश्च फलैः

शर्करपायसैः॥ इक्षोर्विकारैर्मधुरैर्द्राक्षाक्षुद्रैःसदादिमैः॥ कुटेरकस्यमंजर्यामालत्याकटपलेनच॥ कटेरकःपर्णाश
 कल्लतुलसीतिकेचिन्॥ हताभ्यांश्चतरक्ताभ्यांचंदनाभ्यांचसर्वदा॥ कुंकुमालककाभ्यांचरक्तस्तत्रैःसकंकणैः॥ ना
 नाविधेःपुष्पेर्द्रकयाहतेःविक्रेत्राप्रथमतोभिहितंमूल्यंदत्वाक्रियमाणःकथोवीरकयःतस्यांरात्र्याव्यंतीतायांदा
 दश्यामरुणोदये॥ आहोद्यतेचैक्षेणमधुनास्नपयेत्ततः॥ दध्नाक्षीरेणततःपंचगव्येनशास्त्रवत्॥ उदत्तंनमाप्रभूपां
 मस्तरामलकानिच॥ सर्वपाश्चापियंगश्चमातुलिंगरसैःस्तथा॥ सर्वेष्वध्यःसर्वगंधासर्वबीजानिकांचनं॥ मंगल
 नियथाकामरत्नानिचकुशोदकं॥ एवंचशोधयेद्देवंशंदद्याद्देरोचनांशुभां॥ ततस्तत्कलशादेयायथाप्राप्ताःस्वतः
 कृताः॥ जानीपल्लवसंयुक्तासफलाश्चसकांक्षिनाः॥ पुण्याहवेदशब्देनवीणावेणुरेवेणच॥ एवंसंस्नाप्यगोविंदंस्व
 मुलिप्यस्वलंकृतं॥ सवाससंतुसंप्रज्यसुमनोभिःसुकुंकुमैः॥ दीपैर्धूपैर्मनोसैश्चपायसेनचभूरिणा॥ हविष्यैश्च
 न्नदानैश्चहोमैःपुष्पैःसदक्षिणैः॥ वासोभिर्भूषणैरन्यैर्गोभिर्श्वैर्मनोजैः॥ ब्राह्मणाष्टजनीयाश्चविष्णोरीड्या
 श्चमूर्तयः॥ यत्तुशिष्टमृतपश्चाद्भोक्तव्यंब्राह्मणैःसहेति॥ भविष्योत्तरे॥ कार्तिकेर्गुरुपक्षेतुएकादश्यापृथ
 त्युतं॥ मंत्रेणानेनराजेंद्रदेवमुत्थापयेद्विज॥ मंत्रश्च॥ ब्रह्मेन्द्ररुद्राग्निर्कुबेरस्तस्यसोमादितवंदनीया॥ बुध्य

१६१

र्थोत्रसंनिहि॥ तच्छ्रुत्वाभयसंत्रस्तःसोदरांप्रत्यभाषत॥ ॥ कल्लउवाच॥ ॥ सुमेद्रेकिंकरोषीहआगतायमसेवकाः॥
 व्रतंयानकृतंभद्रेसत्यंव्रतंसहोदरि॥ ॥ समुद्रउवाच॥ सर्वभूतान्यहंकल्लकर्षमात्रनसंशयः॥ नोवेतवसहोदर्यस्या
 न्नचोर्जुनयोऽपितः॥ पुत्रोभिमन्यस्यान्नोषेत्कथयस्वसहोदर॥ कल्लउवाच॥ ॥ तथापिभगिनित्यंहिव्रतमे
 कंचरस्वहि॥ गोपयमिति विख्यातंव्रतंलोकेषुविश्रुतं॥ स्तनेनकथितंधर्वत्रुषीणांहितकाम्यया॥ नैमिषेहिमव
 पार्श्वेसिद्धाश्रममनुत्तमं॥ तत्रस्तनसमासीतसर्वज्ञानविदांवर॥ तं दृष्ट्वा मुनयःसर्वपादयोस्तेनतामुने॥ स्वार्चि
 तास्तेनमुनिनादध्यादिभिर्यथाविधि॥ अभ्यर्च्यतमुनिविश्रातुचुस्तेप्रश्नश्चक॥ ऋषयउचुः॥ ॥ भवां
 लोकस्यधर्मसमस्तस्यदानसाधनं॥ समर्थं सर्वमुत्तमं सर्वसौभाग्यकारकं॥ कृपया मुनिशार्दूलकथयस्वो
 त्तमं व्रतं॥ ॥ स्तनउवाच॥ ॥ शृणुध्वं ऋषयःसर्वव्रतानामुत्तमं व्रतं॥ गोपयमिति विख्यातं सर्वपापहरं परं॥ सर्वदुःखो
 पशमनं सर्वसंपत्प्रदायकं॥ यमस्यचंडनयस्मादुरीकृतमनुत्तमं॥ सुवासनित्वं भाग्यादिषु पुत्रपौत्रप्रवर्धनं॥ ॥ ऋ
 षयउचुः॥ कस्मिन्मासिकथं कृत्वा किं फलं कस्य पूजनं॥ केन चोपायविप्रतत्सर्वं कथयस्व नः॥ स्तनउवाच
 आषाढ्या गुरुपक्षस्य एकादश्यां विशेषतः॥ तदारभ्य च कार्तिक्यां द्वादश्यां तं व्रतं चरेत्॥ गोषे च शुद्ध गोस्थाने

स्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभावेनसुरवेनदेव॥ इयंचद्वादशीदेवप्रबोधायसुनिर्मिता॥ त्वयैवसर्वलोकानांहितार्थंशेष
शायिना॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदस्यजनित्यांजगत्पते॥ त्वयिसुप्तेजगन्नाथजगत्सुप्तंभवेदिदं॥ उत्थितेचेष्टेतसर्वमुत्ति
ष्ठोत्तिष्ठमाधव॥ ततःपुष्पांजलिंदद्यात्॥ ॥ तत्रमंत्रः॥ ॥ गतामेधावियत्रैवनिर्मलनिर्मलादिशः॥ शारदानिचपुष्पाणि
गृहाणाममकेशव॥ इदंविष्णुरितिप्रोक्तोमंत्रमुत्थापनेहरेः॥ समुत्थितेततोविष्णोक्रियाःसर्वाःप्रवर्तयेत्॥ महात्तर्यरेवा
रात्रौभ्रामयेत्तस्यदनेस्थितं॥ उत्थितंदेवेदेवेशंनगरेपार्थिवस्वयं॥ रात्रौप्रजागरंकुर्यादेकादश्यांसुरालये॥ प्रभातेवि
मलेस्नात्वाद्वादश्यांविष्णुमर्चयेत्॥ होमयेद्धव्यवाहं वैहोमद्रव्यैघृतादिभिः॥ ततोविप्रान्नृत्यश्रेष्ठान्भोजयेत्तन्न
विस्तरेः॥ घृतक्षीरदधिशौद्रंकासारगुडमोदकैः॥ ब्रह्मस्कांदयोःपुरुषोत्तममहात्म्ये॥ अतःपरंशृणुतवैउत्थापन
महोत्सवं॥ पूजयित्वाजगन्नाथंकौमुद्याख्यमहोत्सवे॥ अश्विन्यांप्रक्षकीडादिभिपुष्पचरत्रमाल्याचुलेपनैः॥
तत्प्रभातेसंकल्प्यकार्तिकव्रतमुत्तमं॥ व्रतेनतेनैवनेयेद्यावदेकादशीसिता॥ तस्यामुद्यापयेद्देवसंप्रज्यजगदी
श्वरं॥ उत्तिष्ठदेवेशतेजोराशिजगत्पते॥ वीक्षैतत्सकलविश्वंप्रसुप्तंतवमायय॥ प्रफुल्लपुंडरीकश्रीहारिणान
यनेनैव॥ यथादष्टंजगदिदंपावित्र्यंपरमेष्यति॥ इत्युक्त्वाप्यजगन्नाथवेणुवेणादिनिस्सने॥ शंखकाहालसुरजवा

दनैर्नृत्यगीतकैः॥ जयशब्दैस्तथास्तोत्रैर्नयेयुर्नृत्यमंडपं॥ सुगंधैर्तैलेनाभ्यज्य स्नापयेत्पुराघोतमं॥ पंचामृतैर्नालि
 कैरैरसैःफलरसैस्तथा॥ सुगंधामलकेनाथलेपयेद्गंधचंदनैः॥ पुष्पाधिवासितैश्च वतश्चागंधादिवासितैः॥ स्नाप्यमानं
 तु गोविंदं ये पश्यंति मुदान्विताः॥ कल्पते सुदृढपायं तेषां न्याजं नमसंचितं॥ कुंकुमागरु कस्तूरी कर्पूरैश्चंदनार्चितं
 ततो वैमालनीमालांचंद्रचूर्णयुतां देदेत्॥ महोपचारैः संप्रज्या विलुनीराजयेत्ततः॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रार्थयेत्पु
 रुषोत्तमं॥ चराचरमिदं सर्वं त्वदेकशरणं विमो॥ अनुग्रहामृतालोके राप्पाय स्वजगद्गुरो॥ नृत्यगीतैः प्रक्षणकै
 रात्रिशेषं नयद्ब्रती॥ शयनादुत्थितं देवं ये पश्यंति गदाधरं॥ सर्वकामानाप्नुवंति अश्वमेधं लभंति ते॥ ॥ इत्यु
 त्थापनमहोत्सवविधिः॥ अथ कार्तिक शुक्लैकादश्यादिभीष्मपंचकं॥ हेमाद्रौ नारदीये॥ ॥ नारद उवाच॥
 यदेतदचलं पुण्यं व्रतानां परमेव व्रतं॥ कर्तव्यं कार्तिके मासि प्रयत्नाद्भीष्मपंचकं॥ विधानं तस्य विस्पष्टं फलं
 चापि ततो वरं॥ कथयस्व प्रसादेन मुनीनां हितकम्यया॥ ॥ ब्रह्मोवाच॥ प्रवक्ष्यामि महापुण्यं व्रतं व्रतप
 तावरं॥ भीष्मे पौर्वसंप्राप्तं व्रतं पंचदिनात्मकं॥ सकाशाद्वासुदेवस्य ततोक्तं भीष्मपंचकं॥ कार्तिकस्यामले
 पक्षे स्नात्वा सम्यग्यत व्रतः॥ एकादश्यां तु गृह्णीयाद्भूतं पंचदिवात्मकं॥ प्रातः स्नात्वा विधानेन मध्याह्ने च

थाविधि॥ नद्यां वा विष्णु गते वा समालभ्य च गोमयं॥ यव व्रीहिति लैः सम्यक् पित्त संतर्पयेत्क्रमात्॥ स्नात्वा मौने तत्
ततः कृत्वा धौत वा स दृढ व्रतं॥ ततः संपूजयेद्देवं सर्वपापहरं हरिं॥ स्नापयेत्परया मत्तया मधुक्षीरघृतेन वा॥ तीर्थे च पं
चगव्येन गंधचंदवारिणा॥ चंदनेन सुगंधेन कुंकुमेनाथ केशवं॥ कर्पूरोशीरामिश्रेण लेपयेद्गुरुध्वजं॥ अर्चयेदु
चितैः पुष्पैर्गंधधूप समन्वितैः॥ गुग्गुलुं घृतसंयुक्तं दहेदक्षयमक्तिमान्॥ दीपं कंतु दिवारात्रौ दद्यात्पंचदिनान्ति॥
नैवेद्यं देवदेवस्य परमान्नं निवेदयेत्॥ एवमप्यर्च्य देवेशं स्तुत्वा चैवं प्रणम्य च॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
परमान्नं निवेदयेत्॥ घृताक्तं जुहुयाद्दहौ ते देवाष्टौ नरं शतं॥ जुहुयात्तु घृताभ्यक्तं तिलव्रीहियवव्रती॥ षडक्षरं
पाहोमस्तु स्ताहा कमान्विते न च॥ ॐ नमो विष्णवे इति षडक्षरं मंत्रः॥ उपास्य पश्चिमां संध्यां प्रणम्य गुरुध्वजं॥ ज
पित्वा पूर्ववन्मंत्रं क्षिती शायी भवेत्ततः॥ सर्वमेतद्विधानं तु कार्यं पंचतिथि वपि॥ विशेषोक्ते व्रते चास्मिन्नुपदन्त्यूनं श्रु
पुष्टतत्॥ प्रथमे न्हि हरेः पादौ पूजयेत्कमलेर्द्विज॥ द्वितीये बिल्वपत्रेण जानुदेशं समर्चयेत्॥ पूजयेच्च तृतीये हि
नाभिं शृंगारकेन तु॥ वाणबिल्वजपाभिश्च ततः संधौ समर्चयेत्॥ ततो नु पूजयेच्छीर्षं मालत्या च कपापिनः॥
कार्त्तिक्या देवदेवस्य मत्तया तन्मयमानसैः॥ पूजयेज्जपमंत्रेण गंधधूपं निवेदयेत्॥ अर्चयित्वा हृषीकेशं एकमुद

श्याविशेषतः॥ त्रिप्राश्य गोमयं सम्यक् एकादश्यामुपावसेत्॥ गोमूत्रं मंत्रबद्धयोद्वादिश्यां प्रजेयेद्वती॥ क्षीरं च
 वज्रयोदश्यां चतुर्दश्यां तथा दधि॥ संप्राश्याकाश्यां शुद्ध्यर्थं लघनीयं चतुर्दनं॥ प्राशनं होममंत्रेणेति हेमाद्रिः॥ पंच
 मेतुदिने स्नात्वा विधिवत् पूज्य केशवं॥ भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणं॥ ब्रतोपदेष्टारमपि पूजयेद्दत्त्वा
 भूषणैः॥ ततो नक्तं सप्तश्रीयात्पंचगव्यपुरःसरं॥ एवं सम्यक् सामाप्यं स्याद्यथोक्तं व्रतमुत्तमं॥ सर्वपापहरं पुण्यं प्रा
 रब्धात् भीष्मपंचकं॥ जन्मप्रभृति यत्पापं त्यक्त्वा पुण्यं मवाप्नुयात्॥ तत्फलं समवाप्नोति सत्यं॥ भीष्मपंचकं॥
 मद्योयस्य जेतुं मद्यं जन्ममरणं तिकं॥ तद्भीष्मपंचकेत्यस्मात्प्राप्तोत्यधिकं फलं॥ भविष्योत्तरे॥
 कार्तिके शुक्लपक्षस्य शृणुधर्मपुरातनं॥ एकादश्यां समारम्य चिन्तयेत् भीष्मपंचकं॥ पुष्करं सत्त्वदीनानामश
 क्यं चालचेतसां॥ पापधीः परिहर्तव्या ब्रह्मचर्येण निष्ठया॥ शाकाहारेण मुत्पन्नैः क्लृप्तार्चनपरैर्नरैः॥ स्त्री
 भिर्वाक्येन कर्तव्यं स्वपत्युः पुण्यवर्धनं॥ विधवा भित्तु कर्तव्यं पुत्राणां सुखलब्धये॥ सर्वकामसमृद्ध्य
 र्थं कर्तव्यं वैष्णवपांडव॥ नित्यं स्नानेन दानेन कार्तिकीयावदेव तु॥ वैश्वदेवस्तु कर्तव्यं विष्णुध्यानपरायणैः॥
 वैश्वदेवः सर्वदेवस्य व्याहृतिर्होमोवाकार्यः॥ पापस्य प्रतिमा कार्या शौद्रवक्रातिभीषणा॥ खड्गहस्त

तिविकृतावौ हीदं शकालिनीतिलप्रस्थोपरिस्थाप्याधर्मराजस्य नामभिः॥ यमायधर्मराजाय इत्याद्यैः इममुच्चायेनमंत्रं गृही
तकुसुमांजलिः॥ यदन्यजन्मनि क्लृप्तमिह जन्मनि वा पुनः॥ पापे प्रशमायातु तव पादप्रसादतः॥ एवं स पूज्यविधि
वत्प्रतिमां च सकांचन॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्याधर्मो मे प्रीयतामिति॥ तद्वच्च देवदेवस्य कृत्स्नस्याक्लिष्टकारिणः॥
प्रतिमादेयेत्यनुषंगः॥ कृत्वा पूजो यथा शक्त्या विप्राणां वेदवेदिनां॥ दद्याद्विरग्यगां चैव कृत्वा मे प्रीयतामिति॥ अ
न्येषामपि दातव्यं सकृत् यत्सुवांछितं॥ कृत्वा कृत्यस्थिरा भूत्वा विरक्तः संयतो भवेत्॥ नीलोत्पलदलश्यामश्चतु
र्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः॥ अष्टयादेकनयनशंकुकुणो महस्वनः॥ जटीद्विजिह्वास्नाग्नासो मृगराजस्तनुष्ठदः॥ चिंतनीया
महादेवो यस्य रूपं न विद्यते॥ व्रतदेवस्य विष्णोरिदं रूपं॥ इदं श्रीभेरा कथितं शरत्तत्परातेन मे॥ ब्रह्मचारी गृह
स्थो वा वा न प्रच्छोप्य वायति॥ प्राप्नोति वैष्णवं स्थानं तत्कृत्वा श्रीभपंचकं॥ ब्रह्महामघपस्ते पीगुरुगामी सदानु
ती॥ मुच्यते पातकान्मर्त्यः कृत्वा दंष्ट्रीभपंचकं॥ मुच्यते पातकां धृत्वा पाठको विष्णुलोकमाक॥ धन्यं पुण्यं पा
पहरं युधिष्ठिरमहाव्रतं॥ यच्चीर्त्वा ब्रह्महाणां भूः सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ यद्गीर्त्वा पंचकमिदं प्रथितं प्रथिव्या
मेकावशी प्रभृतिपंचदशीनिबद्धं॥ मन्युन भोजनपरस्य तस्मिन् निष्टफलं दिशति पांडवशाड्धन्वा॥

पाद्ये ॥ पंचाहपंचगव्याशीभीष्मायाध्यतुपंचसु ॥ अहस्वपितथादद्यान्मंत्रेणानेनपांडव ॥ वैय्याघ्रपादगोत्रा
 यसां कृत्यप्रवरायच ॥ अपुत्राय ददाम्येतज्जलं भीष्माय वर्मणे ॥ वसूनामवताराय शंतनोरात्मजायच ॥
 अर्घ्यं ददामि भीष्माय आजन्म ब्रह्मचारिणे ॥ इति हे माद्रौ भीष्मपंचकं ॥ मार्गकृत्वा कादश्यां वैतरणीव्रतं ॥
 हे माद्रौ भविष्योत्तर ॥ कृष्ण उवाच ॥ शरत्तत्पगतं भीष्मपर्यष्टं युधिष्ठिर ॥ व्रते च ये न भुंज्ये नयमलोको
 न दृश्यते ॥ नारीवापुरुषो वापिलोकं चैव न पश्यति ॥ तत्समाचक्ष्व धर्मज्ञपितामहकृपां कुरु ॥ भीष्म उवाच ॥
 एकादशी वैतरणी तां कृत्वा तु सुरवी भवेत् ॥ यमलोकं न पश्येच्च शोकं चैव न विंदति ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
 केन तात विधानेन कर्तव्या सा महाफल ॥ पितामहसमारव्याहिताद्विधानं मम प्रभो ॥ भीष्म उवाच ॥
 एकादशी तिथिः कृष्णमार्गशीर्षगता नृप ॥ तासां माघनरः सम्यक् गृहीयान्नियमः शुचिः ॥ एकादशी
 तिथिः कृष्णानाम्ना वैतरणी शुभा ॥ सा व्रतेन मया कार्यं वर्धनोक्तोपवासिनी ॥ मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा नित्यं
 निर्वर्तितः क्रियः ॥ रात्रौ सुरसिमा नीय कृष्णमर्चयथाविधि ॥ पूर्वामुखा विधातव्या कृष्णगोः किल भूतले ॥
 अथ पदात्समारभ्य पश्चात्पादद्वयाविधिः ॥ गोपुच्छं तु समासाद्य कुर्याद्वापितर्पणं ॥ ततः पूजाप्रकर्तव्या शा

सहस्रविधानतः॥ गां वैवश्रदयायुक्तश्चंदनेनानुलेपयेत्॥ गंधतोयेनचरणौशृंगेप्रक्षाल्यशक्तिः॥ ततो
नुप्रजयेद्भक्त्यापुष्टैर्गंधाधिवासितैः॥ मंत्रैःपुराणसंप्रोक्तैर्यथास्थानेयथाविधि॥ अथपूजा॥ गोअग्रपा
दाभ्यांनमःगोःउवास्यायनमः॥ गोशृंगाभ्यांनमः॥ गोःस्कंदगंधानमःगोःपुष्पायनमः॥ गोःपादाभ्यांनमःगोःस
र्वगैभ्योनमः॥ स्थानेष्वेतेषुगंधांश्चप्रक्षिपेच्छुद्धमानसः॥ पश्चात्प्रदापयेद्भूपगौर्धूपःप्रतिगृह्यतो॥ धूपः॥
असिपत्रादिकंधोरनंदीवैतरिणीतथा॥ प्रसादातेनरिष्यामिगोमातस्तेनमोनमः॥ सुखेनतीयतेयस्मा
न्नदीवैतरणीध्रुवं॥ तस्माकेकादशीकृत्वा नाम्नावैतरणीभवेत्॥ आनंदरुत्सर्वलोकेदेवानांच
सदाप्रियः॥ गोस्त्वपाहिजगन्नाथेदीपोयंप्रतिगृह्यतां॥ दीपः॥ आच्छादनेगवेदद्यात्सम्यक्शुद्धसुनि
र्मलं॥ सुरभिर्वरत्रदानेनप्रीयतापरमेश्वरी॥ वस्त्रं॥ मार्गशीर्षादिकेभक्त्यायावन्मासचतुष्टयं॥ अन्येमा
सचतुष्टयंतुयानकाशनमेवच॥ श्रावणादिषुमासेषुचतुर्ध्याञ्चपायसं॥ तदन्नस्यत्रयोभागागोगुरु
स्वार्थमेवच॥ नैवेद्यं हिमयादत्तंसुरभिःप्रीयतामिति॥ द्वितीयंगुरवेदद्यात्तृतीयंस्वयमेवच॥ मासान्मासं
प्रकुर्वन्तिमासद्वादशकंत्रतं॥ उद्यापनंततःकृत्वापूर्वसंवत्सरतदा॥ शय्यासतरङ्गिकाःकार्यादंपत्या

परिधानकं॥सर्वस्वा कलवर्णितुधेनुःकार्यापयस्विनी॥सौवर्णासुरभिंकृत्वास्त्रापयेत्तालिकोपरि॥सुर
 भीप्रजयेन्मंत्रैःपूर्वोक्तिसंयुतैः॥नतस्तुगुरवेदद्यात्सर्वतत्रक्षमापयेत्॥नारीवापुरुषोवापि व्रतस्यास्य
 प्रभावतः॥राज्यं वृद्धविधंस्तुत्वास्वर्गलोकेमहीयते॥भारोलोहस्यदातव्यःकार्पासद्रोणसंयुतः॥
 वैनुरण्योसाह्यथैब्राह्मणायकुटुंबिने॥॥इतीवैतृणीव्रतं॥॥इदंचगुर्जरेषुप्रसिद्धं॥अ
 थसोद्यापनं॥शुक्लैकादशीव्रतेहेमाद्रौभविष्योत्तरे॥युधिष्ठिरउवाच॥अथातःकलमेबुक्कादाद
 शीपरमावद॥पुरासयांबरीषाचवृतासर्वमनोरथाः॥द्वादश्यत्रैकादशीतिहेमाद्रिःकलःयद्वा
 छेतसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितं॥विनाशंसर्वपापानांसकुर्माद्वादशीभिमां॥युधिष्ठिरकिमि
 ष्ठेनशिष्टैरन्यैरनुष्ठितैः॥दुष्टानितरदुर्गाणिशोषयस्वचकेशवं॥मार्गशीर्षेसितपक्षेद्वादशीमा
 रभेदिनां॥यदावाभक्तिरुत्पन्नादेवदेवजनार्दनं॥एकादश्यामनाहरोमासिमास्यर्चयेद्दरिं॥द्वाद
 श्याद्वादशैतानिनामानिपरिकीर्तयेत्॥स्कादश्यामनाहरोमासिमास्यर्चयेद्दरिं॥केशवंमार्गशीर्षे
 चपुष्पेनारायणंविदुः॥माधवंमाधमासेतुगोविमथफाल्गुणे॥चैत्रेविष्णुमथाविद्याद्वैशारवेमधुसूदनं॥

त्रिविक्रमं तथा ज्येष्ठे उवाच देवामनं विदुः ॥ श्रावणे श्री धरं विद्विहृषीकेशं तु भाद्रके ॥ पद्मनाभं चाश्वयुजि प
श्चाद्दामोदरं विदुः ॥ एवं द्वादशभिर्मार्गैर्व्रतं पारंगमिष्यति ॥ व्रतांते ब्राह्मणान् द्वादशान्माससंख्यान्निमंत्रये
त् ॥ मासनाम्ना तथा देवं पाद्यार्घ्यादिभिर्चयेत् ॥ द्वादश्यात्र घटाश्चैव तिलपात्रजलैर्युताः ॥ देयास्ततो
त्तिसंश्लिष्टा रच्य द्वादशनामभिः ॥ ततो देवस्य पुरतो गोष्ठे वा होममारभेत् ॥ मंत्रेणोद्विलुपितमि
दं ज्येष्ठो दनैः ॥ तैरेव यजेत्पश्चान्मंत्रैर्द्वादशनामभिः ॥ धेनुश्चैवानुदातव्याकपिलावासकोचना ॥
माघस्नानस्य यत्पुण्यं गंगासागरसंगमे ॥ तत्फलं समवाप्नोति श्रुत्वे द्वादशीव्रतं ॥ यो द्वादशीव्र
तमिदं विदधाति मर्त्यसुश्चेतधनवरदक्षिणमर्द्धमेकं ॥ तस्याशुभसकलमाशुचिनाशमेति श्रीपद्म
नाभपदपंकजप्रजकस्य ॥ इति शुक्लैकादशीव्रतं ॥ अथ कलैकादशीव्रतं ॥ हेमाद्रौ वाराहे ॥ ध
रिण्युवाच ॥ ब्रह्महोहमहद्गोघ्नः सुरापो गुरुतल्पकः ॥ कृतघ्नो गरदस्त्रीघ्नो ग्निदोविश्वस्तमित्रहा ॥
विप्रसाधुसुहृन्मित्रदेवघ्निहरोधमः ॥ यज्ञहंताग्निहात्रघ्नः पशस्त्रीनिरतोधमः ॥ हत्यादिपापै
हनपितुर्वणोत्तमस्ययः ॥ पतितो नरके घोरे भूतप्रेतत्वमागतः ॥ निवृत्तिं नियते पुंसा यथा तत्तद्ब्रूहि भू

धर॥ वरह उवाच॥ समस्त पातक हरं स्वर्गं दं सर्व कामदं॥ नमस्तं कृष्ण द्वादश्या किंचिदस्य परं भुवि॥ मर्गशीर्षे कृ
 ण्मपक्षे दशम्या मेककुक्कुरः॥ एकादश्या मुपवसे कृष्ण स्या चर्च समर्चयेत्॥ सौ वराः राजनीतां प्रां कृष्ण मूर्तिं च तु
 भुजं॥ अक्षतेषु च कलशं तत्र कृष्णं प्रक्षजयेत्॥ रत्नात्वा च कृष्णैस्तु तिलैः प्रभाते दद्याच्च सम्यक् कृतिल पात्र
 युक्तं॥ नमोस्तु कृष्णाय पितुश्च मातुर्हृत्वा त्वघं प्राययतौ स्वगत्ये॥ अर्घ्यं दत्वा ततः सम्यक् कृष्णं संपूजये
 द्बुधः॥ अश्नीयान्मासि मास्येव कुर्यात्संवत्सरं व्रती॥ नामानि देवदेवस्य कैरावस्य पृथक् पृथक्॥ कृष्णेन
 तीक्ष्णतश्च क्रीवे कुंभे यजनाद नः॥ उपेन्द्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवस्तथा हरिः॥ योगीशः पुंडरीकाक्षो मास
 नामान्यनुक्रमात्॥ एतानि प्रातरुत्थाय यः स्मरेत्पुरुषः सदा॥ अपि दुर्गतिं गतस्य पितरः स्वर्गमाप्नुयुः॥
 तिल पात्र द्वादश कंयो दद्यात्प्रत्यहं द्विजे॥ गावश्च कपिला दद्यात्तृजपे न्नामानितैः समं॥ मासोपवासि
 नां पुण्यं यज्जना तीर्थयायिनां॥ स्याज्जपैर्देवदेवस्य प्रत्यहं मासं नामभिः॥ प्रतिमासं स्वनाम्नेनैव पू
 जा दानादिकं हरेः॥ स्वनाम्ना पूर्वा कृतं तन्मासनाम्नत्यर्थः॥ कृतांते च ततो होमः कार्यस्तैर्देवतापदे॥
 अंते व्रतांते॥ अग्निप्रणयनादूर्ध्वं द्वादशैताननुस्मरेत्॥ द्वादशाश्वत्थपत्रेषु रक्षापयेच्छुक्लतंडुलैः॥

अंतस्मै वम आयातु स इत्यावाहयेत्यथ क॥ संस्थाप्याग्निततः प्राच्यां ध्यायेत्तानात्मसंमुखवात् ॥ आसनं पाद्यमर्घ्यं
च गंधपुष्पार्चनानि च ॥ धूपदीपाश्च वासांसि होमशेषं समापयेत् ॥ दत्त्वा वातमनं पश्चाद् होमशेषं निवेदयेत्
शर्णाहुतौ भवेन्मंत्रैः स्तुद्धिस्तोः परमं पदं ॥ एवं कृते तु होमं ते गा कृत्वा द्वादशाष्टवा ॥ षट्चतस्रोऽथ वा दद्या
एका वापि पयस्विनी ॥ हेमशृंगीरौ पुरुषं स घंटाभरणावरं ॥ कांस्यपृष्ठी तथा दोग्ध्री सुवर्णी चरदक्षिणां ॥ संव
त्सां द्विजमुख्याय प्रजयित्वा समर्पयेत् ॥ कृत्वा भक्ताय शान्ताय विधिज्ञाय महात्मने ॥ ते प्रीयतामिति प्रोक्त्वा
देवान् द्वादश मासिकान् ॥ मामेव मुद्धरेस्वेति गवां वाच्यः प्रतिग्रहः ॥ मासि मासि भवेत्तेषु तिलपात्रेषु तैर्घृतैः ॥
सहोर्ध्वं तृतीया प्रतिमासं युक्तं तिलपात्रदाने पयं मंत्र इत्यर्थः ॥ तस्मिन्काले प्रदातव्यास्तैर्घंटा मासनामभिः ॥
समाप्य तु व्रतं पुण्यं तस्मादर्थं समर्पयेत् ॥ स्तुत्यायेति शेषः समाप्ते स्मिन्व्रते भूय यदभीष्टं तदाच्यते ॥ महारौ
रवशर्णेऽप्यो नरकेभ्यो पितारयेत् ॥ सपितृस्तु सतिर्यग्भ्यः स च कल्पशतैरपि ॥ ब्रह्महत्यादियापानां अश्व
मेधैर्भवेत्क्षयः ॥ अश्वमेधादयाश्चाद्वा व्रतमेतद्विशिष्यते ॥ पितृणां मात्मनः श्वैर्वंत्तारकं सर्वदामदं ॥ नर

कस्यास्तु ये केचिद्गर्भवासेरणे च ये ॥ ये बाल्यमरणे च भूतप्रेतत्वमागताः ॥ नेति संततिर्ये च मुरं च ते ते
 किल्विषेः ॥ उत्तरेत्येति गणान् दशपूर्वादशापरान् ॥ आत्मानमेकविंशं कृत्वा दशयपोषणात् ॥ इति व
 राहे कलौ कादशी व्रतं ॥ अथोभयैकादशी व्रतं ॥ हेमाद्रौ भविष्योत्तरे ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कृष्ण कृ
 ण न मेख्याता द्वादशी केन हेतुना ॥ किं सा तेन प्रिया देव किं वाख्यातुं न युज्यते ॥ कृष्ण उवाच ॥ न कस्य
 चिन्मयाख्यातं गुह्यमेतदनुत्तमं ॥ महापुण्यं प्रदं पार्थ महापातकहनाशनं ॥ वांछितार्थं प्रदं नृणां श्रुतं पापाप
 हारकं ॥ श्रेष्ठं व्रतानां सर्वेषां शुभं द्वादशी व्रतं ॥ तत्ते हं संप्रवक्ष्यामि समाहितमना शृणु ॥ ततो यसाहं स
 तर्प्य कृतसंध्यादिकः शुचिः ॥ प्राप्या सावेदविदुषः पुराणज्ञाज्जितेन्द्रियात् ॥ संप्रज्य देवदेवेशं दंतधाव
 नपूर्वकं ॥ कुर्याच्च नियमं पार्थ गुरुदेवाग्निं सन्निधौ ॥ एकादश्यां निराहारः स्थित्वा ह मपरे हनि ॥ भो
 क्ष्यामि पुडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ॥ इत्युक्त्वाथ गुरुं नत्वा पूजयित्वा जनार्दनं ॥ भूमौ स्वपेत्तु जित
 क्रोधः शृद्धादिविषये जितः ॥ ततः प्रभाते विमले केशवार्पितमानसः ॥ केशवे नितदावाचं सुतप्रसवलि

ज्ञः सर्वप्राग्विधिमाचरेत् ॥ स्नानप्राशनदानानिभोजनं तद्वाचरेत् ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तथा दद्याद्दक्षिणापादुनंदन ॥ ना
 रायणप्रीयताम इत्याचार्यश्माययेत् ॥ अस्यैव पुण्यमासस्य द्वादश्यां कुरु पक्षतः ॥ वासुदेवेनिसंपूज्य प्रागु
 क्तविधिनानृप ॥ वासुदेवजगन्नाथं सर्वकारणकारण ॥ ततो दद्याद्विजातिभ्यो दक्षिणां श्रद्धया न्वितः ॥ भोज
 नं सर्ववत्कुर्यात् ॥ ध्यानपूजादिकंततः ॥ शुक्लायां माघमासस्य द्वादश्यां तु विज्ञापते ॥ माघवेति जपन्ताम
 पूजयेत्पूर्ववद्वरि ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुष्पधूपप्रदीपैः ॥ पूजयित्वा द्विजः श्रेष्ठान् माधवः प्रीयतामिति
 प्राशनादिकं वा त्रपूर्वां कविधिना स्मृतं ॥ अस्यैव माघमासस्य द्वादश्यां कुरु पक्षतः ॥ प्रद्युम्नेति जपन्
 ज्ञः सर्वप्राग्विधिनाचरेत् ॥ वैत्रस्यामलपक्षे तु द्वादश्यां पादुनंदन ॥ पंचगव्यजलेः स्नात्वा विष्णुनामानि की
 र्त्तयेत् ॥ उपरुचामतु कुर्वीत भास्करस्य विचक्षणः ॥ यएव भास्करो देवः सर्वविष्णुः प्रकीर्तितः ॥ विष्णुर्भवतु सु
 प्रीतो देवदेवः सनातनः ॥ मुक्तिमुक्तिप्रदानाय तव दत्तो मयांजलिः ॥ इत्युच्चार्य जलं क्षित्वा गंधा पुष्पा द्वा
 तैर्युतं ॥ पूर्ववद्देवमभ्यर्च्य दानं दद्यात्स्वशक्तितः ॥ विष्णुर्मप्रीयतां देवो जगद्योनिः सनातनः ॥ अस्मिन्
 मासि तथा कुरु द्वादशीविधिना क्षिपेत् ॥ स्नाने भोजनकाले तु जपन्यै पुरुषोत्तम ॥ वैशाखे वामले

पक्षे पूजयेन्मधुसूदन ॥ दक्षिणा गुरवे दद्यात्प्रीयतां मधुसूदनः ॥ मासोऽस्मिन् कुरु पक्षे तु जपे देवमधोक्षजं ॥ ज्ये
 ष्मासामले पक्षे द्वादश्यां पूरे नृप ॥ स्नानादिसर्वनिर्वृत्य पूजयेच्च त्रिविक्रमं ॥ द्विजोभ्यो दक्षिणां दद्यात्प्रीय
 तां मे त्रिविक्रमः ॥ इत्युच्चार्य नरं व्याघ्रस्वयं भुंजीत पूर्ववत् ॥ ज्येष्ठस्यैव हि कृष्णायां द्वादश्यां नृपोत्तम ॥
 वामनं पूजयेत् विज्ञापते ॥ स्नात्वा प्राग्विधिना भक्त्या नृसिंहं पूजयेद्दिभुं ॥ पुष्पैर्धूपैस्तथा दीपैर्गंधैर्नै
 वेद्यैर्कैरपि ॥ अथादस्यैव शुक्लायां द्वादश्यां प्रयतः शुचिः ॥ वामनं पूजयेद्देवदद्याद्विप्राय दक्षिणां ॥ वा
 वामनं प्रीयतां देवो मम नित्यं सनातनः ॥ अथादस्यैव कृष्णायां द्वादश्यां नृपोत्तम ॥ पूजयेद्देव्युतं दे
 वं तेनैव विधिना नृप ॥ विप्राय दक्षिणां दद्याद्देव्युतः प्रीयतामिति ॥ आवणस्य तु मासस्य द्वादश्यां कुरु
 कुरु पक्षतः तत्र पूर्वविधानेन श्रीधरेति जपन् बुधः ॥ पूजयेद्देवदेवेशं शंखचक्रगदाधरं ॥ विशेषो नव
 नीनंतु तच्च देवं द्विजातये ॥ श्रीधरः प्रीयतां मे द्याश्रियं पुष्पात्वनुत्तम ॥ इत्युच्चार्य कुरु श्रेष्ठ ततो विप्राय
 विसर्जयेत् ॥ आवणे स्यैव कृष्णायां द्वादश्यां कुरु नंदन ॥ जनार्दनेनिसंपूज्य प्रतिमां चक्रपाणिनः ॥

ततो विप्रेषु दानव्यं भोजनं सह दक्षिणं ॥ जनार्दनः प्रीयतां मे वाक्यमेतदुदीरयेत् ॥ मासि माद्रपदे मद्रहाद
 उयां शुक्लपक्षतः ॥ हृषीकेशो तिसंचित्युत्सुतप्रसरवलितादिषु ॥ विशेषेण त्रदेव वक्षीरविप्रेषु पांडव ॥ हृषी
 केशः प्रीयतां मे वाक्यमेतदुदीरयेत् ॥ कृष्णायैवं हि कर्तव्या मासि माद्रपदे दृष्ट ॥ उपेद्रेति च संप्रज्य प्रतिमां
 त्राड् धन्वनः ॥ आश्वयुक् शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां नियतः शुचिः ॥ पयनाभेति नाम्नैव पूजयेत् प्रतिमां हरेः ॥
 विप्रान्संभोजयित्वा च तेभ्यो हे स्वशक्तिः ॥ प्रियतां पद्मनाभो मे इति वाचमुदीरयेत् ॥ आश्वयुक् शुक्लप
 क्षे तु द्वादश्यां शक्तिमान्तरः ॥ उपोष्य विधिनानेन हरमित्थं प्रपूजयेत् ॥ हरिर्मे प्रीयतां देवो मंत्रमेतदु
 दीरयेत् ॥ कार्तिकस्य तु मासस्य द्वादश्यां शुक्लपक्षतः ॥ आद्येन विधिना सर्वस्मानादिविनिवर्त्य चादा
 मोदरेति संप्रज्य मूर्तिं देवस्य चक्रिणः ॥ कृष्णे च तु निर्वर्त्य द्वादशी कार्तिके तदा ॥ कृष्णेति नाम्ना स
 पूज्य देवदेवस्य चक्रिणः ॥ प्रागुक्तेस्य विधिं पार्थ विशेषात्तु विधीयते ॥ अत्र देयानि दानानि षोडशौ व
 विदुर्बुधाः ॥ गोलक्षं गोसहस्रं वा गोशतं द्वादशी वगाः ॥ तुलापुरुष दानानि मुख्यानि विधिवत्तदा ॥

नादिषु ॥ पारवंडादिभिरालापं दर्शनं स्पर्शनं तथा ॥ त्यजेद्दिनत्रयं पार्थ व्रतवैकल्पकारकं ॥ ततो मध्याह्नसमये न त्या
 दौ विमले जले ॥ स्नानं कुर्याज्जित क्रोधः पंचगव्यपुरःसरं ॥ आदित्याय नमस्कृत्य केशवं शरणं व्रजेत् ॥ स्ववर्णवा
 रविधिना कृतकृत्यो गृहं व्रजेत् ॥ पूजयेत् तत्र गोविंदं केशवेति जय नूबुधः ॥ पुष्पधूपैः स्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्वि
 विधैरपि ॥ गीतकथाभिश्च जागरं कारयेन्निशि ॥ कुंसंस्थापयित्वा तुरर्त्तगर्भसंकांचनं ॥ छादितं वस्त्रयुग्मे
 न च सितचंदनचर्चितं ॥ गंधमाल्यसमायुक्तं दीपैर्दिसुखलंकृतं ॥ कुंकुमात्कानं गेदे शसितचंदन
 चर्चितं ॥ प्रतिमां देवदेवस्य शरवचक्रगदाभूतं ॥ कृत्वा च चर्चयथा न्यायं प्रभाते विमले सति ॥ द्वादश्यां
 कृतकृत्यस्तु समभ्यर्चयेत् जगद्गुरुं ॥ विप्राय दद्यात्कलशं दक्षिणापावकां चिता ॥ पावकं सुवर्णं ॥ सभोज्यविप्र
 मुख्याय दद्याच्छतयाच दक्षिणां ॥ भृत्यान् संभोजयित्वा तु दत्वा गोषु गवाहिकं ॥ पंचगव्यं तु संप्राप्य स्व
 यं भुजीत वाग्यतः ॥ अनेन विधिना मासि तस्मिन् कृष्णमुपोष्येत् ॥ द्वादशी पुरुष व्याघ्रध्यावनं कर्ष
 णं विभुं ॥ प्रागवत्सर्वततः कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ भोजयित्वा द्विजश्रेष्ठं तद्यातस्मै च दक्षिणां ॥ भुं
 जीतवाग्यतः पश्चात् पंचगव्यकृताशनः ॥ एषोषे तु संकल्पं द्वादश्यां शुक्लपक्षतः ॥ नारायणं जपन् प्रा

देयानि विप्रमुखेभ्यो व्रतांते समुपस्थिते ॥ चंद्रसूर्योपरो गतिकुरुक्षेत्रे कुरुक्षेत्रम् ॥ हेमभारव्रतं दत्वा तत्फलं त
द्दिने भवेत् ॥ उभयद्वादशी योगात् श्रद्धधानो नरोत्तम ॥ कुलान्युह्यत्यसंभवे विलोः सायुज्यता व्रजेत् ॥ एतदुद्देश
तः प्रोक्तमुभयद्वादशी फलं एतत्पुण्यं पवित्रं च व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ नाशिष्याय प्रदातव्यं वचाशुश्रूषवे क्वचित् ॥
इदेहियः पार्थ नरोत्तमहात्म्या शृणोतियो भक्तियुतः पठेद्वा ॥ विमुक्तपापः स निहत्य दुरवं प्रयातिसान्निध्यमनं
तमूर्त्ते ॥ इति तत्तत्तत्तरोक्तमुभयैकादशी व्रतं ॥ इयमेवाप्तवैलुच्यते गुर्जरे ॥ ॥ इति श्रीमीमांसकभ
ट्टनीलके गतमजशंकररुतौ व्रतार्के एकादशी व्रतानि ॥ अथद्वादशी व्रतानि ॥ तत्र भाद्रपदद्वादश्यां
वराद्वादशी व्रतं ॥ तच्चैकादशीयुतद्वादश्यां श्रवणयोगे कार्यं ॥ तथा च मात्स्ये ॥ द्वादशी श्रवणं सृष्टासृष्ट
शो देकादशी यदि ॥ स एष वैलुच्यो योगो विष्णुश्चरत्तु संशितः ॥ तस्मिन्नुपोष्य विधिन्तरः संक्षीण कल्मषाः ॥
प्राप्नोत्यनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिं दुर्लभं ॥ विलुधर्मपि ॥ एकादशीद्वादशी च वैलुच्यमपि न चचेत् ॥ तद्विलु
श्चरत्तु नाम विष्णुसायुज्यं हृद्वेदिति ॥ तदा तत्रैकादशीद्वादश्यां रूपवासः कार्यः ॥ यदा श्रवणमेका

शीसंस्पृश्यद्वादशीस्य शान्तिस्तदाप्रशस्तेत्युक्तं नारदीये ॥ संस्पृश्यैकादशीराजन्द्वादशीयदिसंस्पृशेत् ॥ अ-
 वांज्योतिषां श्रेष्ठब्रह्महत्याव्यपोहतीति यत्र दयव्यापिनी ग्राह्या ॥ श्रवणद्वादशीव्रते इति बृहन्नारदीयवच-
 नं तत्सर्वं द्युःशृंखलयोगाभावे दिनद्वये च श्रवणयोग उदयकाले च परदिन एव तद्योस्तदा सावकाश-
 मतो न तद्योग उपवासविधायकं द्वादश्यां श्रवणाभावे नारदीये यद्दानं प्राप्यते ऋक्षं द्वादश्यावैल्लवं क-
 चित् ॥ एकादशी तदोपोष्यापापघ्नी श्रवणान्विता ॥ उपवासद्वयसामर्थ्यं तत्पवासद्वयकार्यं ॥ तदुक्तं न विधे-
 एकादशीमुपोष्यैव द्वादशीसमुपोषयेत् ॥ न चात्र विधिलोपस्य दुभयोर्देवतं हरिः ॥ विधिलोप एकाद-
 शीपारणहानिः कृतः ॥ उपवासद्वयसामर्थ्यं कृतैकादशीव्रतसंकल्पस्य श्रवणद्वादश्युपवासफल-
 प्रेक्ष्योश्चांकाम्यं नित्यस्य बाधकमिति न्यायेन प्राप्तस्य श्रवणद्वादश्युपवासस्य बाधो नास्त्ये ॥ द्वादश्यां
 उक्तं पक्षे तु नक्षत्रं श्रवणं यदि ॥ उपोष्यैकादशीराजन्द्वादश्यां प्रजयेद्वरिमिति ॥ तादृशस्या कृतैका-
 दश्युपवासव्रतसंकल्पस्य काम्यं नित्यस्य बाधकमिति न्यायात् प्राप्तश्रवणद्वादश्यामेवोपवासस्या

एहेमाद्रुदाहृतैर्दशम्यामेकभक्तश्चमासमेधुनवर्जितइत्यादिवचनैरेकादशीव्रतप्रकृत्यत्रिदिनसाध्यत्वा
 वगत्याश्वपर्वप्रवृत्तद्वादशीव्रतंपुडावत्प्रसंगीतितंत्रिप्रसंगितोविरोधेतंत्रिणोबलवत्येनद्वादश्यामेवकार
 णंकार्यमित्यपास्त॥ ॥ अथकथा॥ अग्निपुराणे॥ मैत्रेयउवाच। विधानंशृणुराजेद्रयथादृष्टंमनीषि
 णः॥ यथोक्तंनियमंकुर्यादेकादश्यामुपोषितः॥ दंतकाष्ठं प्रगृह्याथवाग्यतो नियोतंद्रियः॥ श्रवणद्वाद
 शीयोगेसमुपोष्यजनार्दनं॥ अर्चयेत्तुविधानेनत्रयोदश्यांपरेहनि॥ नदीनांसंगमेस्नायादर्चयेदत्रवा
 मनं॥ सौवर्णवस्त्रसंयुतंद्वादश्यांगुलमुद्धृतं॥ पीतवस्त्रैः शुभैर्वेद्यभृंगारं निर्व्रीणंनवं॥ हिर
 ण्मयेनपात्रेण अर्घ्यपात्रं प्रकल्पयेत्॥ दध्यक्षतफलेष्वैवसहिरण्यंसचंदनं॥ पूजाप्राग्वततः नमस्ते
 पद्मनाभाय नमस्तेजलशायिने॥ तुभ्यमर्घ्यं प्रयच्छामि बालवामनरूपिणे॥ नमः कमलकिंजल्क
 पीतनिर्मलवाससे॥ महाहवरिपुस्कंधधृष्टचक्राय चक्रिणे॥ नमः शार्ङ्गशिखवाणपाणये वामनाय
 च॥ यशश्चक्रफलदात्रे च वामनाय नमो नमः॥ मत्स्यकुर्मवराहाये नरसिंहस्वरूपिणे॥ रामरामाय

१७१

रामाय वामनाय० श्रीधराय नमस्तेस्तु नमस्ते गरुडध्वज॥ चतुर्बाहुनमस्तेस्तु नमस्ते धरिणीधर॥ एवं संप्रज्यविधि
 वन्नरेप्रस्कंदनादिभिः॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुरतो जलशायिनः॥ धत्वा जलमयं रूपं देवदेवस्य चक्रिणः॥
 ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतैरधिष्ठितं॥ मायावी वामनः श्रीशः स्तोत्रयातु जगत्पतिः॥ एवं संप्रज्ययित्वा तं द्वा
 दश्यामुदये रेवे॥ शृंगारसहितं तत्तु ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो हं ददामिते॥ वाम
 नः सर्वतोभद्रं हि जयप्रतिपादयेत्॥ जलधेनुं तथा दद्यात्तु चैवंतु पादुके॥ सहिरण्या निवस्त्राणि वृषधे
 नुं तथा नृप॥ यत्किंचिदीयते तत्र तदानं त्याज्यकल्पत॥ श्रवणद्वादशीयोगे संप्रज्य गरुडध्वज॥ दत्त्वा दा
 ने हि जातिभ्यो वियोगे पारणंततः॥ सिंहस्थिते तु मार्तण्डे अवष्टब्धानि शाकरे॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ याराम
 श्रवणोपेताद्वादशीमहती तु सा॥ तस्यामुपोषितः स्नातः पूजयित्वा जनार्दनं॥ प्राप्नोत्ययत्नाधर्मज्ञं द्वा
 दशीफलं॥ दध्योदनयुतं तस्यां जलपूर्णं द्विजेघटं॥ वस्त्रसंवेष्टितं दत्त्वा त्रयोपानहमेव च॥ नदुर्गतिमवा
 प्नोति गतिमस्यां च विंदति॥ अक्षयं स्नानमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥ श्रवणद्वादशीयोगे बुधवरो भ

द्वादशी

वेद्यदि॥ अत्यंतं महतीनामदादशीसापकीर्तिता॥ स्नानं जप्यं तथा दानं होमश्चादिसुरार्चनं॥ सर्वमेवैवमा
 प्रोतितस्यां भृगुकुलीदृह॥ तस्मिन्दिने तथा स्नातो यत्र कचन संगमे॥ संगंगा स्नानं जंरामफलं प्राप्नोत्यसं
 शयं॥ श्रवणं संगमाः सर्वपरतुष्टिप्रदाः सदा॥ विशेषादादशीयुक्ते बुधयुक्ते विशेषतः॥ तथैव द्वादशीप्रो
 क्ता बुधश्रवणसंयुता॥ तृतीया च तथा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा॥ तदा तृतीया धर्मज्ञतथा पंचदशी शु
 भा॥ अह्नवैवर्तनभस्ये फाल्गुने मासि यदि वा द्वादशी भवत्॥ बुधश्रवणसंयुक्ता संगमे विजया स्मृता॥
 वारिधानी प्रदास्यामि दध्योदनसमायुता॥ प्रेतमोनौ न जायेत पूजयित्वा च वामनं॥ वंशः समृद्धतः स्ते
 नमुक्तः पितृ ऋणादसौ॥ नमस्ये संगमे त्वा वामनो येन पूजितः॥ भविष्योत्तरे॥ बुधश्चिह्न उवाच॥ उ
 पवासा समर्थानां सदैव पुरुषोत्तम॥ एकाया द्वादशी पुण्यातां वदस्व ममानथा॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ मासि
 भाद्रपदे शुक्ला द्वादशी श्रवणान्विता॥ सर्वकामप्रदा पुण्या उपवासे महाफला॥ संगमे सरितां स्नात्वा द्वाद
 शी समुपोषितः॥ समयसमवाप्नोति द्वादशीफलं॥ साधे नुर्द्वादशी ज्ञेयानस्या द्वादपदा दत्ते॥ दशम्ये का

नुपवासादो नारदीये॥ उपोष्य द्वादशी पुण्यं वैष्णवे क्षेण संयुतां॥ एकादश बुद्धयं पुण्यं नरः प्रोप्नोत्यसंशय
 मिति॥ य एतद्ब्रतं पारणं तु पारणं ह उभया तु एतत्तुभयां त इति मुख्यकल्पः॥ तथा च स्कौदे॥ तिथि नक्ष
 त्रनियमे तिथिभांते च पारणं अतो न्यथा पारणायो ब्रतं भंगमवाप्नुयात्॥ अन्यतरां तस्य नुकल्पः॥ यत्तु
 तिथि नक्षत्रसंयोगे उपवासो यदा भवेत्॥ पारणं तु न कर्तव्यं पावनैकस्य संक्षयः॥ ततः पारणं कुर्याद्देवं देविदं
 विदुरिति नारदीयाभ्यामन्यतरां तस्य सांगिके ब्रते उभय॥ कुसुमं च त्वमुक्तं नृवणो रोहिणीमिति
 महानरत्नधत्तवचने श्रवणं रोहिण्योः पर्युदासात्॥ अथ च पर्युदासश्रवणयोगानिमित्तं ब्रतपारणायामु
 भयां तपक्षस्य द्योतको न त्वेकां तमात्रे पारणाधिक्ये श्रवणं विहाय त्रयो दशी मध्ये तदुक्तं बहिसुराणे॥ पा
 रणं तिथि वृद्धौ तु द्वादश्यामुदुसंक्षयात्॥ उदुवृद्धौ त्रयोदश्यां तत्र दोषो न विधत्त इति॥ एतेन यद्वा तिथ्य
 पक्षयानक्षत्राधिक्यं पारणादिने भवति तदैकादशी ब्रतपारणायां द्वादश्यां लंघने दोषाश्च वणद्वाद
 शी ब्रतपारणायास्तु भयां ते न्यतरां ते वा कर्तव्यत्वाद्बिरोधप्रसक्तिः॥ तस्यां च सामेकादशी ब्रतप्रकर

दशीयत्रसानोपोष्याभवेतिथिः॥ श्रवणेन तु संयुक्ता सा शुभा सर्वकामदा॥ पारणंतिथिर्द्वौ तु द्वादश्यामुदुसंक्ष
यात्॥ द्वौ कुर्यान्नियोदश्यां तत्र दोषो न विद्यते॥ इत्येषा कथिताराजन्द्वादश्यां श्रवणे मया॥ कर्तव्या सा प्र
यत्नेन इहामुत्रफलप्रदा॥ इति हेमाद्रौ श्रवणद्वादशीव्रतं॥ विल्लुरहस्ये॥ द्वादश्यामुपवासो व्रज्योद
श्यां तु पारणं॥ निषिद्धमपि कर्तव्यमित्याज्ञा परमेश्वरी॥ तथा॥ बुधश्रवणसंयुक्ता सैव चेद्वादशी प्रवेत्त
अतीव महती तस्यां सर्वकृतमिहाक्षयं॥ द्वादशी श्रवणे पेता यदा भावति भारत॥ संगमे सरिता
स्मात्वा गंगा हि स्नानं फलं॥ सोपवासः समाप्नोति नात्र कार्यविचारणं॥ जलपूर्णं तदा कुंभं स्थापयि
त्वा विचक्षणः॥ पंचरत्नसमोपेतं सोपवीतं सुचर्चितं॥ सितवस्त्रयुगलं च त्रैपानद्युगान्वितं॥ ॐ नमो
भगवते वासुदेवाय शिरःसंस्पर्शयेत्ततः॥ श्रीधराय मुखं तद्वद्वैकुण्ठाय दृशे नमः॥ नमः श्रीपतेये वक्त्रं
भुजौ सर्वास्त्रधारिणे॥ व्यापकाय नमः कुक्षिं केशवायोदरं नमः॥ त्रैलोक्यजनकायैति मेढ्रं संस्पर्श

वृत्तार्कः
१७३

ज्य

येधमेः॥ सर्वाधिपतयेजंघेपादौ सर्वात्मने नमः॥ अनेन विधिनाराजन् पुष्पधूपैः समर्चयेत्॥ ततस्तस्याग्रतो
देवीनैवेद्यं घृतपाचितं॥ सोदकाश्च नवान् कुंभान् दद्यात्त्यादद्याच्च दक्षिणं॥ एवं संपूज्य गोविंदं जागरंत च का
रयेत्॥ अभाते विमले स्नात्वा संप्रैंगरुध्वजं॥ पुष्पधूपादिनैवेद्यैः फलैर्वस्त्रैः सुशोभनेः॥ पुष्पांजलिं ततो
दत्त्वा मंत्रमेतन्मुदीरयेत्॥ नमो नमस्ते गोविंद बुधश्च वणसज्ञकं॥ अधौघं संक्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदा
भव॥ अनंतरं ब्राह्मणेषु वेदवेदांगपारयेत्॥ पुराणेषु विशेषेण विधिवत्संप्रदापयेत्॥ प्रीयतां देवदेव
शोभमनित्यं जनार्दन॥ अनेनैव विधानेन नद्यां स्त्रीवानरोत्तमः॥ सर्वनिवर्तयेत्सम्यगेकभक्तरतोपि
सन्॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं॥ महत्पुराणं येन हृतं भूमिपालं शृणुष्व
त॥ देशोदशाणं को नाम तस्य भागस्तु पश्चिमे॥ अतीवासीन्मरुदेशः सर्वसत्त्वभयकरः॥ सुतत्पसि
कता भूमिर्यत्र कृष्णमहोरगाः॥ अल्पछायदुर्माकीर्णो मृतप्राणिसमाकुलः॥ शमीरवदिरपालाशक

देशे प्रवेशो भवति कथं ॥ तमुवाच वणिक् धीमान् समर्थ भव गोवशः ॥ प्रवेशो दैवयोगेन कष्टकर्म कृतेन तु ॥
 तस्मात्मेवाधतेत्यर्थं सुत ॥ त्रयोच भव शनया ॥ प्राणाः कंठमनु प्राप्ता वचनं नश्यती वमे ॥ अत्रोपायं न पश्या
 मिजीवेयं येन केनचित् ॥ क्लृप्त उवाच ॥ तेनैव मुक्तः प्रेतस्तु वणिजं वा कथमब्रवीत् ॥ पुं नागमिमम
 श्रित्य प्रतीक्षस्व मुहूर्तकं ॥ कृतातिथ्या यथापश्चाद्गमिष्यसि यथासुखं ॥ एवमुक्तस्तथा चक्रे सव
 णिकं तल्लयार्दितः ॥ मध्याह्नसमये प्राप्ते ततस्तं देवमागतः ॥ पुं नागदृष्ट्वा डीतो दावारिधानी म
 नोरमा ॥ दध्योदनस्य भक्तेन वर्धमानेन संयुता ॥ अवतीर्य ततः सोऽग्रं ददावतिथयेतदा ॥ तेषा
 मामंत्रणे वाणिक्परां तस्मिन्मुपागतः ॥ वितलो विजारश्चैव क्षणेन समपद्यत ॥ ततस्तु प्रेतसंघस्य तस्मा
 द्भागक्रमाददौ ॥ दध्योदनात्सयानीयात्प्रेतास्तृप्तिं परांगताः ॥ अतिथिं तर्पयित्वा च प्रेतलोके च स
 र्वशः ॥ ततः स्वयं च बुभुजे भुक्त शेषं यथासुखं ॥ तस्य मुक्तवत्स्वन्नं पानीयं वक्ष्यं ययौ ॥ प्रे

१७४

ताधिपं ततस्तुष्टे वणिक् वचनमब्रवीत् ॥ आश्चर्यमेतत्परमं वनेस्मिन् प्रतिभाति मे ॥ अत्र यातस्य सं प्राप्तिः प
 रमस्य कुतस्तवा ॥ स्तोकेन च तथान्नेन विप्राप्तो निर्जले वने ॥ तप्तश्चासि कथं प्राप्तमात्रेणैव शुभे ब्रवीत् ॥ शयो
 श्रुणु भद्रप्रवक्ष्यामि दुष्कृतं कर्म चात्मनः ॥ शाकले नगरे रम्ये नास्तिकस्य दुरात्मनः ॥ धनलो भाक्त्या
 तत्र कदाचित् प्रमदेरिता ॥ नदत्ता भिक्षवे भिक्षा तृषायां तु कदाचन ॥ प्रतिवेश्यस्तु तत्रासीद्वा ह्यणो उ
 णवान्मम ॥ श्रवणद्वादशीयोगो मासि भाद्रपदे तथा ॥ सकदाचिन्मया सार्धं तापी नाम नदीययौ ॥
 तस्यास्तु संगमः पुण्यो यत्रासीच्चंद्रमागया ॥ चंद्रमागो सोमसुता तापी चैवार्क नंदिनी ॥ तयोः शीतो
 लसालिले संगमे रुमनो हरे ॥ तत्तीर्थं वरमासाद्य प्रतिवेश्यस्तु मे द्विजः ॥ श्रवणद्वादशीयोगो स्ना
 तश्चैव तथोपितः ॥ चंद्रमास्तस्य तोयस्य वारिधान्यो नवा दृष्टः ॥ दध्योदनयुतैः सार्धं संपूर्णं वर्धमा
 नकैः ॥ छत्रोपानद्युगं वस्त्रं प्रतिमां विधिवधरे ॥ प्रददौ विप्रमुरव्या यरहस्यज्ञो महामुनिः ॥ वित

संरक्षणार्थाय तस्यापि च ततो मया ॥ सोपवासे न दत्ता वै वारिधानी सुशोभना ॥ चांद्रभागा विप्राय दध्यो
 दनयुता तदा ॥ एवं गृहं प्राप्तः ततः कोलेन केनचित् ॥ पंचत्वमहमासाद्य नास्ति क्वात्प्रेतनागतः ॥
 तस्यामदव्यां घोरायां यथा दृष्टस्त्वयानघ ॥ ब्रह्मस्वहारिणां स्वतेपापाः प्रेतत्वमागताः ॥ परं हाररताः
 केचित् स्वामिद्रोहरताः परे ॥ यदीयते तमुद्दिश्य अक्षयं तत्प्रकीर्तितं ॥ मया विहीनाः कित्वेते वने
 स्मिभृशदारुणे ॥ पीडा मनुष्या विष्यति दारुणं कर्म योनिजां ॥ एतेषां तु महाभाग ममानुग्रहकाभ्य
 या ॥ अनेकनामगोत्राणि गृहीयास्त्वखिलेन च ॥ अस्ति कक्षा गता चैव तत्त्वसंपुटिका शुभा ॥ हि
 मवंत मया साद्य तत्र त्वं लक्ष्यसे निधिं ॥ गया शीर्षं ततो गत्वा आधं कुरु महामते ॥ एकमेकमथो
 दिश्य प्रेते प्रेते यथासुखं ॥ एवं संभाष्य मारागास्तपज्जां हून दप्रभाः ॥ समारुह्य विमाने सौ स्वर्गलो
 कमितो गतः ॥ स्वर्गं ते प्रेतनाथेन प्रभावात्स्ववपिक्रमात् ॥ नामगोत्राणि संगृह्य प्रयातः सहि
 माचलं ॥ तत्र प्राप्य निधिं गत्वा विनिक्षिप्य स्वकं गृहे ॥ धनभागमुपादाय गया शीर्षं वटं ययौ ॥

क

रीरैश्च समीलुषि ॥ तत्र भीमद्रुमैः पार्थक्यैः कटैः कटावृतो दृढः ॥ गंधप्राणिगणा कीर्णा तत्र भूदृश्यते क्वचित् ॥ अनेका
 तापविंसा भीषणा पुरुषा वराः ॥ ज्वलितानि समं प्रयत्किंचित् तत्र दृश्यते ॥ तथा पि जीवा जीवन्ति सर्वकर्मनिबं
 धिनाः ॥ नोदकं नोत्पाभी मारा जंस्तत्र बलाहकाः ॥ कदाचिदपि दृश्यंते ह्रस्वमाना विहंगमाः ॥ सकोत्तरा गतैः क
 श्चिच्छिषुभिः स्तृपितैः समं ॥ सैकतेष्वेव नश्यंति जलैः सैकते सुवत् ॥ तस्मिंस्तथा विधे देशे कश्चिद्देव
 वशा द्विषिक ॥ निजसार्थपरिभ्रष्टः प्रविष्टो मरुजंगले ॥ दृष्टवान्मलिनान्मृगान्निर्मन्त्रिभीमदर्शनात् ॥
 बभ्रामो भ्रातृद्वयः क्षुत्तृष्णाश्रमकर्षितः ॥ कग्रामः कजनः काहं यास्यामि बहुधीरपि ॥ अथ प्रेतान् दद
 शासौ तस्मात्कुलिते द्विजः ॥ स्नायुचक्षास्तिवरणान्धावमानानि तस्ततः ॥ प्रेतस्कंधसमारूढमेकं वि
 कृतदर्शनं ॥ ददर्श बहुभिप्रेतैः समं तात्परिवारितं ॥ आगच्छन् शवभक्षी सस्तुतिशब्दपुरःसरं ॥ प्रेतः
 स्कंधान् हीनत्वा तस्यांतिकमुपागमत् ॥ सो भक्षि वावणिकः प्रेष्ठमिदं वचनब्रवीत् ॥ अस्मिन् घोरतरे

प्रेतानां क्रमशस्तत्र चक्रे श्राद्धं दिने दिने ॥ यस्य यस्य यथा श्राद्धं सकरोति दिने वाणिकः ॥ सस तस्य तदा स्व
प्ते दर्शयत्यात्मनस्तनुं ॥ ब्रवीति च महाभाग प्रत्या देनत्तवानघा ॥ प्रेतभावमिमं त्याक्ता प्राप्नोस्मि प
रमां गतिं ॥ सकृत्वाधनलोभेन प्रेतानां सद्गतिं वाणिकः ॥ जगाम स्वगृहं तत्र मासि साद्रे युधिष्ठिर ॥
चकार विधि वदानं ततो दिष्टां तमागतः ॥ अवाप परमं रत्नं दुर्लभं सर्वमानवैः ॥ यत्र कामफला वृ
क्षानघः पापसकृद्दमः ॥ शीतलामलपानीयाः पुष्करिण्यो मनोरथाः ॥ तं देशमासाद्य वाणिकः
हात्मा सुपुष्पाञ्जनद्रुमपि तांगः ॥ कल्पं समग्रं सुरसुंदरीभिस्त्वेगैस्त्रैमे मुदितः सदैवा ॥ बुधः श्रवण
संयुक्ता द्वादशी सर्वकामदा ॥ दानं दद्याद्दानं शस्तमुपवासः पराविधिः ॥ सदैवगरेण ककुरच्छुभं
मोरपागाधिना ॥ एतेश्चान्यैश्च राजैर्द्रकामदा द्वादशी कृता ॥ या द्वादशी बुधयुता श्रवणे न साधिसा
वैजयेति कथिता मुनिर्नमस्ये ॥ तामादरेण समुपोष्य नरो हि सम्यक् प्राप्नोति सिद्धिमणिमा

दिगुणोपपन्ना॥ इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे श्रवण द्वादशी प्रतः॥ ॥ हेमाद्रौ भविष्योत्तरे॥ कृष्ण उवाच
 द्वादश्यास्ते विधिः प्रोक्तः श्रवणे न्युधिष्ठिर॥ सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः॥ एकादशी यदा सा स्या
 त् श्रवणेन समन्विता॥ विजया सा तिथिः प्रोक्ता त्रितीया मभयं प्रदा॥ पुरा देवगणैः सर्वः समेत्य व यु
 धिष्ठिर॥ सा वरः प्रार्थितो विष्णुरिद्राग्न्यनिलसंयुतैः॥ च नवानति तो दैत्यो बलिर्नाम महाबलः॥
 तेन देवगणाः सर्वपापानि तानि जमंदिरं॥ त्वंगतिः सर्वदेवानां वीर्यं कृष्णमुधर॥ जाहि दैत्यं महाबा
 हो बलिबलवता वर॥ श्रुत्वा विष्णुस्तदा वाक्यं देवानां करुणोदयं॥ उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो देवानां
 हितकाम्यया॥ जाते वैरोचनेषु च बालि त्रैलोक्यशक्तितं॥ तपसा भावितात्मानं ब्रह्म तं दानं जि
 तेंद्रियं॥ सद्धर्मे मद्गतप्राणा सत्यसंधं महाबलं॥ प्रजायंति स मे स्यात्मा प्रजानां प्रियकारकं॥ न
 गुणास्तस्य शक्यं ते वक्तुं तेनापि भूतले॥ अवश्यं तपसो ये तैर्भक्त्यं तपसःफलं॥ तपसांति

स्तु बद्धना कालेनास्य ११ विष्यति ॥ यदा विजय दं दैत्यं शास्ये कालेनेक न चित् ॥ समाहृत्य श्रियं तस्य तव दास्ये दिवौ
 कसां ॥ अदितिर्मेषय त्ना द्वै पुत्रार्थे पुत्रगंधिनी ॥ तस्यामनीषितं देव कार्यं विष्णुर चिं तयेत् ॥ संचितयित्वा सुवि
 रं दे व्यागर्भविधारणं ॥ अदितिं वार्या मास वांछितं ते भविष्यति ॥ अथ काले बद्धतिथिगते सागुर्विणी भवेत् ॥
 सुषुवेन व मे मासि पुत्रं सा व म नं हरिं ॥ द्रुस्व पादं द्रुस्व कायं महा शिरसमर्भकं ॥ पाणिपादोदर कृशं द्रुस्व जंघा
 रुकेसरं ॥ दृष्ट्वा तु वामनं जातं मोक्षिते मे दि नं तथा ॥ भयं व भूव दैत्या नां देवतास्तोषमागमन् ॥ जातकादीन्
 शुभकरान् सस्कारान् स्वयमेव ह ॥ चकार कश्यपो धीमान् प्रजापति समन्वितः ॥ **आबध्य** मेख लोदं डी
 जरीय शोपवीतिवान् ॥ कुशचर्मजिनधरः कमंडलुविभूषितः ॥ बले बालवतो यज्ञं जगाम बद्धविस्त
 रं ॥ दृष्ट्वा दैत्य बलं सर्व वाम नोप्येत्यत लक्षणात् ॥ अर्थं नाहं यज्ञ पतये दीयतां मम मेदिनी ॥ पदत्रय
 माणेन पद नार्थे स्थितो सह ॥ दत्ता दत्त तव तथा बलिः प्राह द्विजोत्तमं ॥ ततो वर्धितु मारब्धो वामनेन

दितिर्मोदमा पसा

तविक्रमः॥ पादौ भूमौ प्रतिष्ठाप्य शिरसा हृत्परो दसी॥ नाभ्योऽंस्वर्गादिकान् लोकान् ललाटे ब्रह्मणः पदे॥ नतती
 यं पदं लभे जातो नेन्दुर्दिवौकसः॥ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं सिधा देवषयः स्तथा॥ साधुसाधिति देवेशं प्रशशंसु मु
 दान्वितः॥ तेनोदैत्यगणान् सर्वान् जित्वा त्रिभुवनं वशी॥ बलिं प्राह चूर्मी गच्छ पातालं स्वबलानुगः॥ तत्र त्वमी
 शितान् भोगान् भूत्वाम द्वाकृ पालितः॥ अस्य दृश्य वसेनेतु त्वमेव द्रोम विष्यसि॥ एवमुक्त्वा बलिः प्रायान्
 मरुत्तय नरोत्तमां॥ विसर्ज्य च बलिं देवो लोकपालानुवाच ह॥ स्वानिधि ध्यानि गच्छ ध्वतिष्ठ ध्वं विगतज्व
 राः॥ देवो नोक्ता गदा देवा प्रहृष्टा पूज्य वामनं॥ दैवैः कृत्वा ह्यमकार्यं तत्रैवांतरधीयता॥ एतत्सर्वं समग्रं वदेका
 दश्यामराधिप॥ तेनेष्टा देवदेवस्य सर्वथा विजयातिथिः॥ एवं च फल्गुने मासि पुष्ये ण सहितानृप॥ विजया प्राच्य
 ते सद्भिः कोटि कोटि गुणे नरा॥ एकादश्या सोपवासो रात्रौ संपूजयेद्दरिं॥ शैथे सौवर्ण पात्रे वा दारु वंशम
 ये पि वा॥ सौवर्ण वामनं कुर्यात्तत्र वित्तस्यानुसारतः॥ शिरवी कमंडलु धरेः छत्री यज्ञोपवीति चान्॥ एवं लक्षणा
 संपन्नं वामनं पूजयेद्दरिं॥ आ पात्रं वा सोपिर हतैः फलसंयुतैः॥ तिला ठ केन सं पूर्णं प्रच्छेद न कुडवेन

निबोधमे॥ यावत्कल्पशतं पूर्णं एकं वसति संख्यया॥ प्राप्य विष्णुपुरं भोगान् भुञ्जते कालमक्षयं॥ इहाग-
 त्य भवेद्राजाराजमि सुसेवितः॥ सर्वांगप्रजा॥ धूपोयं देवदेवेश शरवचक्रगदाधर॥ अच्युतानंतगोविंद
 वासुदेवनमोस्तुते॥ धूपः॥ त्वमेव पृथिवीज्योतिवायुराकाशमेव च॥ त्वमेव ज्योतिषोज्योतिर्देवोपायप्र-
 तिग्रह्यतां॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसेषु द्विसमन्वितं॥ मयानिवेदितं देवप्रसीदपरमेश्वर॥ अग्निर्य-
 मो वैश्रवणः पापं मे हतुमेव्ययं॥ नैवेद्यं॥ जगत्पूज्यो जगद्वंद्यः अनादिर्जगदंतकृत्॥ जगत्पू-
 ज्यो जगद्योनिः प्रीयतामेजनादनं॥ अनेककर्मनिर्बंधध्वंसेन जलशायिनं॥ ततोस्मि मथ्य-
 रावासः माधवं मधुसूदन॥ नमो वामनरूपाय नमस्तेस्तु त्रिविक्रम॥ नमस्ते बलिबंधाय वासुदे-
 वनमोस्तुते॥ नमस्ते सर्वगोविंदगमने शत्रुविक्रम॥ पापसंक्षयं कृत्वा सर्वकामप्रदो भव॥ सर्व-
 गः सर्वदेवेशः श्रीधरः श्रीनिकेतनः॥ विश्वेश्वराय विभवे श्रीशाय च नमो नमः॥ सर्वं संपूजयेद्वा-
 शौ एकादश्यां नरोत्तम॥ जागरंतत्र कुरु रीतगीतवादित्रमंगलैः॥ एवं पूर्वोक्तविधिना आचार्य-

दामनं हरिं॥ प्रदेयास्त्रिदशो विदुषि ब्राह्मणाश्चापि मंत्रवित्॥ वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो वै ददाति च॥
 वामनस्तारकोपायां वामनाय नमो नमः॥ इति प्रतिग्रहमंत्रः॥ एवं दत्वा ततः प्राप्ता भोजनं पृथक् दायकं॥
 पूर्वदद्याद्ब्राह्मणेभ्यो पश्चाद्भुञ्जीत वात्मना॥ भूयो यथेष्टं याराजन् सर्वत्रैष विधिस्मृतः॥ एवं ब्रते ह-
 ते ब्रह्म न्यत्पुण्यं तं निबोधमे॥ हस्त्यश्चरथवाजीनां दाता भोक्ता विमत्सरी॥ रूपसौभाग्यसंपन्नो
 दीर्घायुर्नीतिजो भवेत्॥ पुत्रैः पौत्रैः परित्रातो जीवेत्स शरदांशतं॥ एषा व्युष्टिः समारख्याता एकादश्यां
 मया तव॥ पूर्वमेव समारख्याता द्वादशी श्रवणान्विता॥ व्युष्टिः काला॥ उपोष्येकादशी पश्चात् द्वाद-
 शी मप्युपोषयेत्॥ नवात्रविधिनोपस्थात् उभयोर्देवता हरिः॥ बुधः श्रवणसंयुक्ता द्वादशी संग-
 मोदकं॥ दानं दध्योदनं सम्यक् उपवासपरो विधिः॥ सगेरण ककुरच्छे न धुंधुमारणगाधिना॥ ए-
 तैश्चान्यैश्च राजेन्द्र कृता वै द्वादशी तिथिः॥ इति भविष्योत्तरपुराणे वामनजयंती॥
 अथ पौषकृष्णद्वादश्यां गुर्जराचारप्रसिद्धं सुरूपद्वादशी व्रतं॥ उमा उवाच॥ भगवन् प्रष्टुमिच्छा-

मिप्रसादं कुरु मे प्रभो ॥ कथितं व्यप्रसादेन यद्यस्ति मपि सौहृदं ॥ व्रतेन केन चिर्णेन विरूपत्वं प्रणश्य
ति ॥ सौभाग्यं चैव मतुलं प्राप्यते कस्य रोचनात् ॥ तन्मे कथय देवेश परमाभीष्टदायक ॥ ईश्वर उवाच ॥
श्रूयतां परमं गुह्यं व्रतं पापहरं शुभं ॥ सुरूप द्वादशी नाम महापातकनाशनी ॥ सुरूप दायिनी चैव म
हापातकनाशनी ॥ कुलवृद्धिकरी चैव सर्वसौख्यप्रदायिनी ॥ तद्वृणुष्व प्रयत्नेन कथ्यमानं मया
नघे ॥ पुरा वै द्वापरस्थांते विष्णुर्देत्यनिष्टूदन ॥ अवतीर्णो मर्त्यलोके वसुदेवकुले किल ॥ तेनोदारु
किणी नामभीष्मकस्य सुता पुरा ॥ अत्यंत रूपा सुभगा पतिव्रतपरायणा ॥ न हितस्य विना कलंस्तो
कमुद्वहते सुखं ॥ श्वस्रश्च शुभुरयोः पाद - - - चंदनतल्लरा ॥ केनापि कर्मदोषेण कुपिता विष्णुमा
तरं ॥ न प्रसादयति क्षिप्रमिति ज्ञात्वा तु देवकी ॥ कलं प्रवाच कुपिताय दिते जननी त्वहं ॥ ततस्व
पाहि वै बाह्या कुलरूपा गुणाधिका ॥ मदाक्य मन्यथा कर्तुं नार्हसि त्वं कुलोद्भवा ॥ कल उवाच ॥
अपायां रुक्मिणीत्यत्का उद्वहेहं कथं शुभा ॥ यः परित्यज्यते भार्या मविस्त्वव स देहिना ॥ समा

च ॥ अलाभेयवगोधूमैकलैश्च कृतिलैर्न वेत् ॥ पुष्पैर्गंधैः फलैः धूपैः कालोत्थैरचयेद्वरि ॥ नानाविधैश्च नै
वेद्यैर्भक्ष्यभोज्यगुडोदनैः ॥ स्वस्थवित्तानुसारं स हिरण्यं च कारयेत् ॥ एभिर्मंत्रपदैस्तत्र पूजयेद्गरुडध्व
जं ॥ उपहारे नरश्चैव दुर्विर्भूत्वा समाहितः ॥ ॥ अथाग्नेयमविष्ययोः पूजा ॥ ॥ धृत्वा जलमयं देवं देवदेव
स्य चक्रिणः ॥ ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतैरधिष्ठितं ॥ मायावीवामनशिबो समायातु जगत्पतिः ॥ आ
वाहनं ॥ अजनाय मेहं ज्ञाय जलजा स्याय शंसिने ॥ नमस्ते केशवा तंत वासुदेवनमोस्तुते ॥ स्ना
नं ॥ मलयेषु समुत्पन्नं गंधपुष्पमनोहरं ॥ मयानिवेदितं तु त्वं गृहाण पुरुषोत्तम ॥ पुष्पं ॥ नमः किं कल
किं जल्लपीतनिर्मलवाससे ॥ महाहवरिपुस्कंधधृष्टचक्राय चक्रिणे ॥ पूजामंत्रः ॥ मत्स्यकर्मव
राहं च नारसिंहं च वामनं ॥ रामं रामं रामं कलं अर्चयामि हितेन मया ॥ पादाद्यैकमस्यां गं पूजयेच्छीर्षमेतं
त ॥ पादौ मत्स्याय च नमो नमः कूर्माय जानुनी ॥ वराहाय नमो गुह्यं नृसिंहायैति नामभिः ॥ उरस्त्वोवा
मनायेति भुजौ रामाय वै नमः ॥ मुरवरामाय च नमः कृष्णाय च नमः शिरः ॥ एवं कृते ब्रह्म नृयत्पुण्यं तं

समाप्नोति हि मंदत्वं दौर्भाग्यं सप्तपौरुषं ॥ विरूपतमवाप्नोति न सुखं विंदते क्वचित् ॥ व्याधिर्वाजाय
ते लोके निंदनीयः स देहिना ॥ इत्यहं जानमानोऽपि कथं कुर्यान्वचस्तवे ॥ देव्युवाच ॥ सर्वेषामेव
देवानां तीर्थादीनां मयि ध्रुवं ॥ माता गुरुतरा पुत्रकस्तस्या वचनं त्यजेत् ॥ मम वाक्यस्य करणी क
थं पापिष्ठा भवेत् ॥ जनने पूज्यते तेन भार्या च युदुमंदन ॥ क्लृप्त उवाच ॥ परित्यजामि नाहं ता
प्रियां प्राणधनेश्वरी ॥ इति तूष्णीं पराभूता मातरं प्रेक्ष्य केशव ॥ चिंतयामास परमं कथं सौरभं भवे
दिति ॥ एतस्मिन्नेव काले तु नारदो भगवान् नृद्विषः ॥ अथुज्जगाम सहसा विह्वलः संप्रेक्ष्य विस्मि
ता ॥ प्रजितः परया भक्त्या अर्चजग्राह नारदः ॥ उपविष्टो यथान्यायं पर्यष्टुं दनामयं ॥ नार
द उवाच ॥ किंचिरेव दं करोषित्वं कथमुद्देषकारणं ॥ किं न सिधाति ते सिष्टं त्यजो द्वे गंगद
त्तम ॥ क्लृप्त उवाच ॥ मात्रानियुक्ते ब्रह्मर्षे परिणेतुं द्विजोत्तम ॥ कन्यामुदाहरिष्यामि कुत

पांक्ष्यचित्यमोः॥ नारद उवाच॥ श्रूयतामभिधास्यामि पूर्ववृत्तान्तमादरात्॥ लक्ष्मीयुक्तः पुरा नाथः
 क्रीडमानो हि नंदते॥ तत्रायतेः स भगवान् दुर्वीसा ऋषि सत्तमः॥ सत्कृतस्तु यथा ज्ञानं मभ्युत्थापनश्च
 र्वकं॥ प्रेक्ष्य बीभत्सरूपं तं देव्या हास्यं कृतं तदा॥ सकोपेन महातेजा वैश्वानर समप्रभुः॥ शशाप ल
 क्ष्मीं दुर्वीसामुनि क्रोधन संयुतः॥ हसितो त्वं त्वया मुग्धे आत्मनोरूपमेक्ष्यतु॥ विरूपाक्षवदुर्दृते
 किं न ज्ञातो त्वं ह त्वया॥ इत्यात्का सतया देव्या यथा शक्त्या प्रसाते दे॥ प्रसन्नो जगदेवाक्यं म
 छापो नान्यथा भवेत्॥ जन्मान्तरेणास्य फलं करिष्यति विरूपिता॥ सा त्वमत्येहि रत्नं हि गोपकस्य गृ
 हे शुभा॥ सत्यभामा विरूपांगी विरूपं दर्शनी तया॥ कर्णनासाति विकृता संजाता तत्प्रभावतः॥ पा
 णिपादकटिग्रीवा सर्ववैरूप्यलक्षणं॥ तत्र गच्छ महाप्राज्ञ सा ते कंन्या प्रदास्यति॥ कुरु उवाच
 भगवन् विरूपवदनां कथं द्रक्ष्यामि नित्यशः॥ तां गतिं च गमिष्यामि तां विवाह्य कुरुपिणां॥

नारद उवाच ॥ तस्याः श्रापप्रसादे नरुक्मिण्याय दुर्नन्दन ॥ उत्तमं प्रश्यते रूपं सौभाग्यं परमं सुखं ॥ मा
तापिता सा किल वै धर्मकामार्थमिच्छते ॥ एवं भविष्यतीत्येव संबोधो विदितः सुरैः ॥ त्वया च नान्यथा का
र्यं गुरुणां वचनं महत् ॥ माता गुरुतरा भूमेरिति वेदेषु पठ्यते ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवमुक्त्वा महो देवि ना
रदः स्विदिवंगतः ॥ क्लृप्तेऽपि मातरं प्राह वैवाह्यं हि विधीयते ॥ विवाहिता वसाते न वेदोक्तविधिना ततः ॥ आ
नीयस्व गृहं मातुः दर्शयामास तां वधूः ॥ पश्याद्यवचनं भासा परिणीता मुचिब्रता ॥ निवृत्तिपर
मा गच्छ प्रसादपरमाभव ॥ इत्युक्त्वा वीक्ष्य तं क्लृप्तः प्रणिपत्य च मातरं ॥ जगाम कृतकार्याणां कारणाय
महाबलः ॥ तां दृष्ट्वा देवमाता च बभौ दुःखाधिता भ्रष्टा ॥ ईदृग्विरूपा विकृता कथं भतीस्मि गोपिता ॥
चिन्तामवाप्तमहतीमतीवोद्विग्नमानसा ॥ कस्यापि नावचक्षेथा विरूपतत्सरीरजं ॥ अथ कस्मि
न्सुकाले नरुक्मिणी तत्र भावतः ॥ नमस्कृत्य ततश्च श्रंसदृष्टं गोमं यंसदा ॥ उवाच मश्रुतं वाक्यं

भक्तियुक्तं शुभाहं ॥ आवहं द्रष्टुमिच्छामि सपत्नी कल्लवल्लभा ॥ दर्शयामास शीघ्रं तं प्रसादं सुविधीयतां ॥ ॥ दे
 व्युवाच ॥ अथ श्रुत्वा हं ते सुभगो ममामिव च न कुरु ॥ पूर्वमाचारितं सुभक्तसुरूपाद्वा दशी जितं ॥ संप्रयच्छसि चेतस्यै
 दर्शनं ते भविष्यति ॥ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ कष्टं न कियते धर्मः जतं चापि सुदुष्करं ॥ कथं तस्यै प्रयच्छामि फ
 लं देवैः सुदुर्लभं ॥ देव्युवाच ॥ अर्धं प्रदीयतामस्मै तदर्थं मथ वा पुनः ॥ पंचमांशमथोषष्ठं षोडशांश
 मथापि वा ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ सुरूपाद्वा दशी पुण्यं तिलाधर्ममपि नोत्सहे ॥ किंपुनः षोडशांशं तु
 सपत्न्या दुःखं चेतसि ॥ एवमुक्त्वा जगामाशु संदिरं स्वशुभेक्षण ॥ पुनः पृच्छ कल्लं संप्रपि पातेन व
 जुषा ॥ देवपुत्रा मित्रैवोक्तं न रूषिप्रभो मम ॥ कथं पश्यामि तामप्यनवोटां कल्लवल्लभा ॥ ॥ रु
 क्ष उवाच ॥ अंबा दृश्यामि ते शंखं विरूपांतां सुमध्यमां ॥ विरूपश्रवणाक्षीतां कुरूपां विक्रान्ताननां ॥
 अदृष्टैर्विच्युतं रूपं दधनं संशयः ॥ प्रार्थयाथ प्रियां सुभक्तसुरूपाद्वा दशी जितं ॥ तिलादपि ह्य

षांशदेहिमेसेविकारस्यहं॥सगतातत्सकाशंतुपिधायद्वारमादरात्॥उवाचरुस्मिणीसातुसत्यभामाशु
चित्रता॥एकामथाहुतिंदेविदेहिभीष्मकनंदिनी॥क्षुधाहुतिर्वामदेयायद्यस्तिमपिसौहृदा॥रास्मिप्यु
वाच॥कोयंमतिभ्रमस्तोयंसुरस्यांद्वादशीप्रति॥तिलाहुतिप्रयच्छामिउद्वाह्यकपाटकं॥इत्युक्त्वात्वारितं
स्नात्वादत्वाद्येकंतिलाहुतिं॥तस्यांचैवप्रदत्तायारूपेणासाधिकाभवत्॥तां दृष्ट्वाविस्मयपरांप्रपद्यतपि
तां हरेः॥कथ्यतांममकाहित्वंकिमर्थहचागत॥॥सत्यभामाउवाच॥तवाहंभगिनीभद्रेकंल्लानो
टास्मिधार्मिकं॥सत्यभामेतिमेनामनमामिचरणौतवा॥इतिश्रुत्वातुवचनंविस्मयोत्फुल्ललोचना॥
नोवाचकिलचावर्गीश्रुत्यर्थंविस्मिताभवत्॥एतस्मिन्नेवकालेतुवागुवाचाशरीरिणी॥नचदान
प्रभावेनसत्यव्रतपरायणा॥सुरस्यांद्वादशीपुण्यंदेवानामपिदुर्लभं॥देव्युवाच॥कर्मणाकेनकर्तुं
व्याकिमाचारं वदस्वमे॥नियमोहोमदानंचप्रसादं सविधीयतां॥॥ईश्वरउवाच॥पौषेमासेतुसंप्राप्ते
पुष्यशुक्लपक्षेयदाभवेत्॥तस्यांरात्रौसंयतात्माध्यात्वाविष्णुसनातनं॥श्वेतागोरेकवर्णावातस्याग्राह्यं

दुगोमयं॥ अंतरिक्षं तु पतितं शुचिर्मे निमवस्थितः॥ तस्य कृत्वा व्रतीनां तु शतमष्टोत्तरंतिलैः॥ प्रतीक्ष्ये द्वाद
 शी कृत्वा उपवासपरायणैः॥ स्नात्वा नद्यां तु डागे वा विष्णुं वामथ चिंतयेत्॥ सौवर्णं तु हरिं कृत्वा रूप्यं वा भक्ति
 शक्तितः॥ तिलपात्रोपरि स्तुतं च ततो विष्णुं प्रक्षजयेत्॥ इति संक्ष्य विहितं पुष्पैर्धूपैस्तु धूपितैः॥ नैवेद्यं तिल
 मिश्रं तु फलानि विविधानि च॥ नमः परमेशांताय विरूपाक्ष नमोस्तुते॥ सर्वसंकटनाशाय गृहाणा ध्यान
 मोस्तुते॥ अर्घ्यमंत्रः॥ एवं संक्ष्य देवेशं कुर्याद्दोमं समाहितः॥ आवाह्य देवं लक्ष्मीं शं होमयेद्दोमया कु
 तीन्॥ शतमष्टाधिकं चैव तिलान् व्याहृति संयुतान्॥ सहस्रं शीर्षं तु तिमेत्रेण हृदि ध्यात्वा जनार्दनं॥ ल
 क्ष्मीयुक्तं च मेघाभं शंखचक्रगदाधरं॥ होमांते कारयेद्ब्राह्मं वैष्णवं द्विजसत्तमैः॥ दत्त्वा च भोजनं तेभ्यः कृ
 तकुंडं च दक्षिणं॥ धर्मश्रवणसंयुक्तां जागृह्यायातु ततो निशां॥ तं कुलं वैष्णवीं स्मृतिं विप्राय प्रतिपादये
 त्॥ मंत्रहीनं विहीनं च सर्वतंत्रक्षमाययेत्॥ १॥ ईश्वर उवाच॥ एवमयं कुरुते देवि सुरुपद्वादशी व्रतं॥
 नरो वायदिवा नारी तच्च पुण्यं शृणु मे॥ दौर्भाग्यं नश्यते तस्य अग्निजन्मांतरा र्जितं॥ अपि धूमस्वयं

पक्वाज्जायते करणांतरात् ॥ तस्यापि तस्य ते दुःखं वै रूपं तस्य जन्मनि ॥ बंधुभिर्न वियोगं च नेष्टैः सह वियोगा
ता ॥ जायते गोत्रवृद्धिश्च कीर्तिमान् जायते भुवि ॥ जातिस्मरणमाप्नोति पदं निर्वाणमाप्नुयात् ॥ पच्यमा
नमिदं भक्त्या यः शृणोति समाहितः ॥ पुण्यमाप्नोति स तं स्वर्गलोके महीयते ॥ इति सूरूपद्मादशी व्रतं ॥
इति श्रीमद्नीलकण्ठमहात्मजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्कदादशी व्रतानि संक्षेपं ॥ ॥ अथ त्रयोदशी
व्रतानि ॥ तत्राष्टादशुद्धत्रयोदश्यादिजयापार्वतीव्रतं ॥ भोविष्योत्तरपुराणे ॥ लक्ष्मिरुवत्त्वं ॥
देवदेवजगन्नाथभुक्तिमुक्तिप्रदायक ॥ कथयस्व प्रसादेन लोकानां हितकाम्यया ॥ नारीणां तु व्र
तंचैव अवैधव्यकरं शुभं ॥ येन चीर्णेन नारीणामखंडफलमेदोमेवेत् ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
सत्यमुक्तं त्वया देवि न च मिथ्या त्वयोदितं ॥ तद्व्रतं कथयिष्यामि तारव्यातं कस्यचित्पुरा ॥ अकथ्यं प
रमं गुह्यं पवित्रं पापनाशनं ॥ येन चीर्णेन नारीणां मेवैधव्यं च जायते ॥ आषाढे चैव कर्तव्यं शुक्ल
पक्षे त्रयोदशी ॥ गृह्णीयान्नियमं तत्र दंतधावनपूर्वकं ॥ दंतधावनमंत्रः ॥ आयुर्वलयशोवर्चः प्र

जाः पशुवस्त्रनिच॥ ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च तन्नो धो हिव न स्पते॥ नियमा सुलभा प्रीतिनिःफलं नियमं
 विना॥ एतत्सर्वं प्रयत्नेन व्रतं निममपूर्वकं॥ एकभक्तव्रतं चैककरिष्ये च मया धुना॥ स्वादुरहिते
 तथान्येन तेन पापं व्यपो हतु॥ उमामहेश्वरौ कार्यौ सुवर्णरजतादिभिः॥ अथ वामृन्मयौ कार्यौ
 सिंहदोषोपरि स्थितौ॥ गौः देवालये वापि तथा ब्राह्मणवेश्मनि॥ स्थापयेद्देवमंत्रेण प्रतिष्ठां तत्र
 कारयेत्॥ तदिने दंतकाष्ठं हि यथिकां च वरानने॥ स्नानं शुद्धितः कृत्वा ततः प्रजां प्रकृत्ययेत्॥
 ऋषिभिः सनसनकैः प्रजां कृत्वा पृथक् पृथक्॥ कुंकुमागरु कस्तूरी सिंदूरै रष्टगंधकैः॥ चंपकैः
 शतपत्रैश्च पृथक् पृथक् कादिरतोद्भवैः॥ ग्रीवास्त्रेन हृदयां प्रजयित्वा विधानतः॥ अर्घ्यपात्राणि शु
 भ्रेण उत्तरीयुग एव च॥ श्रीफलद्राक्षादाडिबैस्तथा जातिफलैश्च॥ अग्रा देवी च शर्वाणी चोक्त
 रस्य सहाप्रिये॥ अर्घ्यग्रहाण देवेश ममोपरि कृपां कुरु॥ इति प्रजाप्रकर्तव्या कथां च केद्विजोत्त
 मः॥ श्रीलक्ष्मीरुवाच॥ अच्युताय नमस्तुभ्यं पुरुषायादिरूपिणे॥ व्रताध्यक्ष महाप्राज्ञ त्वं वृद्धि

क्षयकारक॥ कथयस्व प्रसादेन व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ केन चादौ पुराचीर्णमृत्कलोके च कारितं॥
एतत्सर्वं प्रयत्नेन ब्रूहि मे जगदीश्वर॥ श्रीभगवानुवाच॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि पार्वत्याश्च कथाभिर्मम॥
यां श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः॥ आसीत् पुरा कृतयुगे कौंडिन्येन गरेवरे॥ ब्राह्मणे वसते
तत्र सत्यशौचपरायणः॥ गुणावान् ब्रह्मिलसंतोषी वामनो नाम नामतः॥ तस्य भार्या प्रिया सत्या
रूपलक्षणा संयुता॥ धनाढ्यो वेदविदुषः गृहे वै सर्वसंपदः॥ तस्य कर्मविपाकेन संतानरहितो
भवेत्॥ अपुत्रस्य गृहे ह्यन्यं ब्रह्मज्ञानसदृशं भवेत्॥ दंपती तेन दुःखेन क्षामौ जातौ शरीरतः॥
एककालसमायोगेनारदो गृहमागतः॥ अर्घ्यपाद्यं कृतं तस्य कथां च क्रेमुना सह॥ वामन उ
वाच॥ नारदस्त्वं ऋषिः श्रेष्ठः सर्वज्ञानपरायणः॥ कथयस्व प्रसादेन कथं दुःखं प्रशाम्यति॥
दानेन केन देवैर्ब्रतनियमपुरःसरे॥ तीर्थेन च मुनिः श्रेष्ठः कथं संतानं भविष्यति॥ नारद उवाच॥

शृणुविप्रप्रवक्ष्यामि संतानं च भविष्यति ॥ वनस्य दक्षिणे पार्श्वे बिल्वप्रयतु मध्यसः ॥ विपुल्लिंगं च विख्या-
 तं भवानी सहितं हरं ॥ सपर्यां कुरुयत्नेन तुष्टोदास्यति संततिं ॥ अष्टज्यं लिंगं भयर्च्यं प्रज्यस्य यदीयते ॥
 अनाथे प्रेतसंस्कारकोटियज्ञफलं लभेत् ॥ इत्युक्तं नारदः स्वर्गं गतो वै मुनिपुंगवः ॥ वनमध्ये गतो
 द्वेतौ दंपती पुत्रकांक्षिणौ ॥ बिल्वमध्ये ततो दृष्ट्वा शिवलिंगं पुरातनं ॥ बिल्वपात्रेण जीर्णं तल्लिंगं तत्रै-
 व दत्तं ॥ विहाय बिल्वपात्राणि सन्मार्ज्योपलेपनं ॥ पंचमृतेन प्रक्षाल्य पूजां कृत्वा मनोरमां ॥ नित्यं निय-
 मसंयुक्तं पूजयेत्परमेश्वरं ॥ पंचादंशं जिनस्तेन पार्वती सहितो हरः ॥ एकदा तु गतो सौतु पुष्पार्थं ब्रा-
 ह्मणाश्च हि ॥ कुसुमं गृह्यते यावत्तावदष्टोऽसुपन्नगैः ॥ पतितस्तूदनघोरे सिंहव्याघ्रसमाकुले ॥ त-
 तीयेन मुहूर्तेन तद्धार्या चित्तितंतदा ॥ केनापि कारणेनैव कथं नायाति मे पतिः ॥ तदंती शोकसंयुक्ता
 वनमध्ये गता सती ॥ आगता तत्र यत्रास्ते भर्ता च पतितौ पिव ॥ भर्तारं पतितं दृष्ट्वा सा पितव उपगता ॥

परिधानं सोजने सह ॥ नानारसैः समाशुक्तं घृतरवंड समन्वितं ॥ सभक्तकायाश्च दातव्यं भोज्यं सौभाग्यं
 गृहं तेषां ॥ कुंकुमं कज्जलं देयं अक्षौ अक्षौ स्वशक्तिः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात् अखंडं फलदं भवेत् ॥
 अनेन विधिना यस्तु कुरुते व्रतमुत्तमं ॥ जागरणे कृते याति व्रतं संपूर्णतां सदा ॥ व्रतेन च विना नारी
 विधवा जन्म जन्म नि ॥ शोचंति दुःखसंयुक्ता न च सौभाग्यभाग्यं भवेत् ॥ नारीणां च व्रते दीनेर्य
 ति भक्त्या तत्परं ॥ सौभाग्यं मनुजं याति पति संतोषदा नतः ॥ एतावदुक्तं व्रतमिदं तत्रैवांतरधी
 यता ॥ पश्चाद्गृहं समागत्य दंपत्यौ च मुदन्वितौ ॥ एवोक्तेन विधानेन प्राप्तं पुत्रसुखं तयोः ॥ भर्तारं
 च विशेषेण अवैधव्यं परं सुखं ॥ भुक्त्वा च विविधान्मोगान् अन्ते प्राप्तं शिवं गृहं ॥ भगवानुवाच
 एवं या कुरुते नारी न च भर्ता वियुज्यते ॥ कुलत्रयं समुद्धृत्य नीयते शिवमंदिरं ॥ सोऽन्निध्य सुखमा
 प्नोति शिवलोके महीयते ॥ कथां श्रुत्वा विधानेन सर्वपापं विमुच्यते ॥ ॥ इति भविष्योत्तरपुरा
 णे जयापार्वती व्रतं ॥ इदं गुजराचार प्राप्तं ॥ अथ भाद्रपद शुक्ल त्रयोदश्यादि गोत्रिरात्र व्रतं ॥

१८५

हेमाद्रौ भविष्योत्तरे ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ भगवत्स्वप्नसोदेन बहूनि सुकृतानि मे ॥ श्रुतानि बहु
 पुण्यानि कृतानि मधुसूदन ॥ सर्वपापहराणि स्युः सर्वकामप्रदानि च ॥ सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं
 व्रतं ॥ किंचिद्योगव्रतं ब्रूहि यदि तुष्टोऽसि माधव ॥ यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो नरो नारी च मुच्यते ॥ कुरु उवाच
 कथयामि नृपश्रेष्ठ व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ यन्न कस्यचिद्वारव्यातं तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥ यान्यान्कामान्वा
 ष्यंति लभेस्तांस्तथैव च ॥ तस्मिन्नादेव मुच्यंते नरानार्यश्च सर्वशः ॥ प्रभो भगवतो राजन् कामधेनो
 प्रसादतः ॥ सौभाग्यं संततिं लब्ध्वा प्राप्नोति सुखमुत्तमं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यदि तुष्टोऽसि भगवन्
 व्रतस्यास्य विधिं शृणु ॥ ब्रूहि मे राजा शार्दूलकरो मित्त्वत्प्रसादतः ॥ केमंत्राः केन मरुकारा देवतार्थि
 प्रकीर्तितः ॥ किं दानमर्घ्यमंत्रं च कथयस्व सुतोत्तम ॥ ॥ कुरु उवाच ॥ नारदेन पुरा राजन् त्रयोदश्यादि
 तं सागरादिषु ॥ स्मारितं तत्पराजन् शृणुष्वैकमना व्रतं ॥ मासि पादपदे शुक्ल त्रयोदश्यादि
 मारभेत् ॥ त्रयोदश्यां प्रभाते तु समुत्थाय श्रुचिर्भवेत् ॥ गृहीत्यान्नियमं पूर्वदंतधावनं पूर्वकं ॥

आचम्योदकमादाय इमं मंत्रमुदीरयेत् ॥ गोत्रिरात्रिव्रतस्यास्योपवासकरणे मम ॥ शरणं भवेदेवित्वं नमस्ते
 धेनुरुपिणी ॥ प्रसीदतु महादेवो लक्ष्मीनारायणः प्रभुः ॥ लक्ष्मीनारायणं देवं सौवर्णं वास्वशक्तितः ॥ पंचामृ
 तेन गव्येन स्नापयेत्कमलापतिं ॥ स्थापयेत्सर्वतो भद्रमंडलेष्टदलेपि वा ॥ गंधपुष्पैः सुनैवेद्यैः स्तुतिगी
 तादिनूतनैः ॥ नालिकेरार्घ्यदानेन प्रीणयेद्ग्राहकं हरितया ॥ लक्ष्मीकांतजगन्नाथगोत्रिरात्रिव्रतमम ॥ प
 रिपूर्णं कुरुधेमं गृहाणा ॥ अर्घ्यं नमोस्तुते ॥ इत्यर्घ्यः ॥ आरात्तिकं ततः कुर्यान्नित्या क्लृप्तस्वतुष्टिदं ॥ न
 वं कुंभं जलमृतं हविष्यान्नेन पूरितं ॥ कृतादिनत्रयं पार्थ प्रीतये विनिवेदयेत् ॥ धेनुरुजांततः
 कुर्याज्जिलधारां प्रदक्षिणां ॥ पुरादत्वात्तुमुकुटं कुंडलं कुंकुमं तथा ॥ अन्नाच्छादनगंधादिदिव्यपुष्पैः सद्दि
 पकैः ॥ अहोरात्रमवकिंचित्पुष्टदीपं दिनत्रयं ॥ अर्घ्यदानं ततः कुर्यान्नारिकेल्लादिभिः फलैः ॥ अर्घ्यमंत्रः ॥
 पंचगावः समुत्पन्ना मथ्यमाने महादधौ ॥ तासां मध्ये तु यानं दातस्य धनैर्नमो नमः ॥ प्रदक्षिणां कृता
 येन धेनुर्मागानुसारिणी ॥ प्रदक्षिणां कृता तेन सप्तदीपावसुंधरा ॥ गावो ममाग्रतः संतु गावो मे सं
 तुष्टतः ॥ गावो मे हृदये संतु गावो मध्ये वसाम्यहं ॥ आरात्तिकं सनैवेद्यं गीतवाद्यं महात्मनः ॥ कुंकु

१८६

तस्यश्चैतन्नायुक्तास्मरंती वनदेवतां ॥ पर्वती तत्र सामाया ता यत्र तिष्ठति ब्राह्मणी ॥ कंदमानो च तं दृष्ट्वा
 पार्वती वरदा भवेत् ॥ सुधाशीकरहस्तेन विप्रवक्त्रे विमुंचति ॥ उथिता ब्राह्मणो तत्र निशीथे निद्रयामि च ॥
 तावेत्यचरणो गृह्य दंपती विनयाचितो ॥ पार्वत्यो दितमिदं वरं वरय सुव्रते ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ त्वत्स
 देन रुद्राणी लभ्यवान्वाञ्छितं मया ॥ संतानं चैव मे नास्ति एतदुखं मे हृदि ॥ पार्वत्युवाच ॥ व्रतं
 कुरु विधानेन मम नाम्ना च विश्रुतं ॥ जया मम व्रतं नामैत्रै लोके पावनं ॥ जया पार्वती व्रतं च आषाढे
 चारुलोचने ॥ स्वादुरहितेन चान्येन लवणपोरहितेन च ॥ श्लोकव्यं दिनपंचकं च कर्तव्यं च वटव्रतं ॥ त्रयोदश्यां
 व्रतारं भृशतीयायां समापनं ॥ शुक्लपक्षे व्रतारं भृशपक्षे समापनं ॥ पंचाहं यावन्नालेस्तु व्रतं कार्यं प्रयत्न
 तः ॥ पंचाहं हियैश्चैव व्रतं तुल्यवर्णं विना ॥ पंचाहं तुल्यैः कार्यैर्हृदुरसविवर्जितं ॥ पंचाहं मुद्रैः कार्यै
 र्वहाय न विशति ॥ विंशतिमेततो ॥ वृत्रतो द्वारं समाचरेत् ॥ दंपत्याः परिधानं हि प्रदद्याद्दुद्रुहं तयोर्भा
 जनं सुवासिनीनां च तृतीयायां यथोदितं ॥ विंशतिप्रथमे पक्षे वित्तशाठ्यं मतः परं ॥ प्रत्येकं पंचकं कार्यं

पश्चात्सर्वत्र सर्वकामकं॥ सागरांवरसंयुक्तादत्तात्तेन वसुंधरा॥ एवं या कुरुते पार्थ त्रिरात्र व्रतमुत्तमं॥ भवान्तर
 कृतात्पापात्रिविधामुच्यते नरैः॥ यावाकाविन्मपश्येत्तमर्तुदुःखनराधिप॥ पुत्रपौत्रसुखंतस्या भविष्यति न
 संशयः॥ जन्मन्तरेथ सौ नारी वैधव्यं नैव पश्यति॥ वैधव्यं च महदुःखं न भवेत्तु भवान्तरे॥ अपुत्रो लु
 भते पुत्रान् धनहीनो धनं लभेत्॥ कामेन मनसा चैव कर्मणा यदुपा र्जितं॥ तत्सर्वपातकं याति गोत्रिरात्र
 व्रतेन वै॥ इह भोगान् स विपुलान् भुक्तायुः पूर्णमेव च॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन गोत्रो केच महीयते॥ कीर्ति
 दं धनं चैव सौभाग्यकरणं नृप॥ आयुरारोग्यं करणं सर्वपापप्रणाशनं॥ एतस्मात्कारणाद् राज
 न्रसभार्यस्व कुरु व्रतं॥ यदि राज्यं वास कीर्तिनित्यमा मुदिदे च्छसि॥ त एत्ता पांडवश्चेष्टा व्रतं च के समा
 हितः॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन लब्धं राज्यमकटकं॥ ॥ इति हेमोद्रो भविष्योत्तरे गोत्रिरात्र व्रतं॥
 इह च गुर्जरेषु प्रसिद्धं॥ स्कां देतु आग्निं शुक्लं ज्योदश्या मुक्तं॥ अथ गुर्जराचारप्राप्तं गोत्रिरात्र व्रतं
 युधिष्ठिर० येन लक्ष्मीः सकुलापि नराणां भुवने भवेत्॥ स ततिर्वर्द्धते रत्नीणां तद्व्रतं वदमे प्रभो॥ क
 लु उवाच० शृणुरान् प्रवक्ष्यामि व्रताना मुत्तमं व्रतं॥ येनैव क्रियमाणेन सर्वपापक्षयो भवेत्॥ गोत्रि

१८७

रात्रमितिख्यातं न रत्नीणां फलदायकं॥ वाञ्छितं जायते तेषां येषां चेतसि वर्तते॥ युधिष्ठिर० कीदृशं त
 द्भुतं देवविधानं तच्च कीदृशं॥ कथमेषा समुत्पन्ना कस्मिन्काले तु केशव॥ श्रीकल्लउ० पुरा कृतं
 गोपार्थमनूनां मवभूवह॥ वैवस्वतकुले जातो बभूव पृथिवीपतिः॥ तदन्वये दिलीपश्च प्रसूतमतिरुत्तमः
 नृपो सर्ववसतस्तस्य संजाताः करदायकाः॥ नित्यं धर्मपरो राजा पूजनीयो मनीषिणां॥ न जायते तु संत
 नंतस्यैवं च ततः सदा॥ वाञ्छिता तानयंते न दत्ता मंत्रिषु केशलाः॥ स पुत्रार्थं सपत्नीको वसिष्ठ
 स्यात्प्रमं ययौ॥ पश्यान् हि पथिकल्याणि सारसैस्तोरणं कृतं॥ विविधानि च वृक्षाणि मार्गेषु फलित
 निवै॥ सराजामहिषी सार्द्धं रथारुढं सुवाहनः॥ संध्यायां योगिनस्वस्य महर्षेः मापदाश्रमं॥ सारथि
 च समादिश्यवादीन् विश्रामयेत्यथ॥ रथादुतीर्य दंपत्या वाश्रमं च गतौ मुनेः॥ एवं कर्मणि संध्यायां दि
 लीपो ददशो गुरुः॥ अरुंधत्या साहासीनं सावित्र्यं वपितामहं॥ तौ प्रणम्य गुरुतत्र मुनिं विशेषतः॥
 स्थितौ तस्य समीपे तु प्रीत्या च नंदितौ तयोः॥ दिलीपं च दत्तात्रेयं धर्मज्ञं लोकपालकं॥ पप्रच्छ कुशलं
 राज्यं वसुधायां शुभो मुनिः॥ ॥ दिलीप उवाच॥ कुशलं न्नः सदा देव स्थिते त्वयि गुरो सति॥

सुराणां च मनुष्याणां विपदा रक्षिता भवान् ॥ विषये मम कांतायां अपत्यं किनराजते ॥ ननु कार्य धरि त्रयोमे
निराशाः पितरो मम ॥ तथा कुरु मुनि श्रेष्ठ पुत्रो भवति मे यथा ॥ राज्ञां विपदि संप्राप्ते त्वदायतां सुरवमुने ॥ वदेति
कथितं राज्ञा मुनये वै युधिष्ठिर ॥ तदा मुनिः क्षणं तस्मै ध्यानं स्थितितलोचनः ॥ करपां संततो राज्ञो मुनि
दृष्ट्वा समाधिना ॥ पश्चान्निवेदितं तस्मै दिलीपाय प्रयत्नतः ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ पूर्ववृत्तारि मारा
ध्यवसुधां गच्छतस्तव ॥ अभूत्कल्पकुलस्याधः कामधनुर्न वंदिता ॥ जातस्तस्यास्तदा कोपो दत्तस्तेशा प
रिदृशः ॥ न वंदिता ह भवता सांप्रतं यदि भूमिप ॥ भविष्यति न ते पुत्रं तच्छापो न श्रुतस्त्वया ॥ न ह जयेद्यं
पूज्यानां वंधानां यो न वंदते ॥ न क्षायते तु कल्याणपातके रे वलिष्यते ॥ दिलीप उवाच ॥ कृतो मया प
राधो यं करोमि किमहं मुने ॥ संततिं जायते येन तद्वत्तव मे प्रभो ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ अन्यैर्नाना वि
धैः पुष्टैः स्तपोभिर्नृप दुःसहैः ॥ न जायते तु संतानं गोत्रिरात्रव्रतं विना ॥ सपत्नीकः सवत्सामेधे
नुराजन् फलप्रदः ॥ आराधयेत् कायमना गोत्रिरात्रव्रतं कुरु ॥ यावदित्यं दिलीपस्य मुनिना कथि
तं व्रतं ॥ तावच्च नंदिनी धेनुर्वना द्वे वागता शुभा ॥ कुंडो धीतिलकं सितं सुरवफला दुग्धं शुचिर्वि

१८८

संकलशं सूत्रं धेनुं दद्याद्विचक्षणः ॥ एवं संपूज्यतां धेनुं समद्रक्त्यादि न त्रयं ॥ यावत्स्वयं वसां चैव चारेय पापयेद्य
यः ॥ गोमया दागते धौ तैः कुर्यात्तैरेव पारणं ॥ धेनुं प्रजागरं कुर्यात्सर्वपापप्रनाशनं ॥ त्रिविधान्मुच्यते
पापात्प्रहरार्धं न पांडव ॥ तस्योत्तरं कृत्वा त्वापां स्नानं हारं न मुच्यते ॥ चत्वारि वेणुपात्राणि कारयित्वा प्र
जयेत् ॥ नालिकेरामुकदलद्राक्षारवर्जं रदादि मैः ॥ शुभेर्विरुद्धैः सिंदूरैर्वस्त्रकुंकुमकज्जलैः ॥ प्रथमे बी
जपूराधो द्वितीये दाडिमं शुभं ॥ तृतीये नालिकेरेण दद्याद्दध्यं दिनत्रयं ॥ करकास्तु त्रयः कार्यहविष्या
न्नेन पूरिताः ॥ लक्ष्मीनारायणं देवं ब्रह्माणां भार्याया सह ॥ पूजयेत्कुसुमैर्वस्त्रैः हेमस्त्रैर्युधिष्ठि
र ॥ दंपत्योर्भोजनं दयं धेनुं मत्स्यादि न त्रयं ॥ पारणे गोरिणीं विप्रानिष्टं बध्नुं श्वभोजयेत् ॥ गुरुत्वाय
ताधेनुं द्विजाय प्रतिपादयेत् ॥ सुकुंकुमां सवस्त्रां च घंटा मुकुटभूषितां ॥ गीतवादित्रनृत्यादि रतिपात्रपुष्पा
रं ॥ पायाद्विप्रं हं यावत्पापयेत्तत एव च ॥ एवं या कुरु ते नार्या गोत्रिरात्रव्रतोत्तमं ॥ दुर्लभं तु सदा स्त्री
णां नराणां नृपसत्तमं ॥ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥ कृत्वा यत्फलमाप्नोति गोत्रिरात्रव्र
ते कृते ॥ प्रभासे च कुरु सौ नैव द्रक्ष्यते ग्रहे तथा ॥ हेमभारशतं दद्यात्फलं तप्राप्नुयान्मृत्यु ॥ धेनुदानं ततः

तोधेनुं विसर्जयेत् ॥ ततो धेनुं सवत्सां तु मंत्रेणानेन पार्थिव ॥ दद्याद्विप्राय विदुषे धर्मज्ञे शास्त्रपारगे ॥ परि
 पूर्णं व्रतं कृत्वा इष्टा कामान्भीषितान् ॥ विप्राय त्वं मया दत्ता मातर्गच्छ यथासुखं ॥ दानमंत्रः सर्वदानानि
 देयानि स्वशक्त्या व्रतिभिर्नरैः ॥ विविधेष्यो द्विजेभ्यश्च दक्षिणां च स्वशक्तितः ॥ वित्तशब्धं न कुर्वीत दू
 पयेच्च ततो नरः ॥ गृहं यावत् व्रजे तृष्टे गीत नृत्य पुरःसरं ॥ गोपालानां च पाथेयं पूजा करं करंवरं ॥ य
 माये चारितानि त्यफले नीता विधेः सह ॥ मुक्ता वै कामधेन्या च संयुक्ता गोमये न तु ॥ पारणं वै प्रकृत
 व्यं सर्वैरिष्टजनैः सह ॥ सपत्नीकाय गुरवे दत्वा चान्नं सदक्षिणं ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवमाराध्यतां धेनुरा
 जा वै भक्ति तत्परः ॥ ततः प्रजानां माधेयः प्रभाते सुरभिर्मुनेः ॥ भाद्रपदे सिते पक्षे त्रयोदश्यां युधिष्ठिर ॥
 पूजां कृत्वा विधानेन मुमोच त्वरितं श्रुचिः ॥ संध्याया प्रभृति स्थित्वा आययौ पुनराश्रमे ॥ अर्चं स
 दक्षिणां कर्तुं नीत्वा च विधिवद्बलिं ॥ ययो धेनोः समीपे तु बलिं दत्वा दिनत्रयं ॥ अनुयातस्ततो धेनो
 स्तृतीये दिवसे पुनः ॥ जगतां गोरूपधरा मिबोदधिपयोधरा ॥ लतामिश्रततो राजा पुण्येर्वद्वापित
 स्तदा ॥ जय शब्दं च भाषते पक्षिणं सुंदरा ननाः ॥ गीतं च वनदेवीभिः गीयमानं तथा यशः ॥ शुश्राव

१८९

च ततो राजा भृशं मनसि हर्षितः ॥ चिरं शुभे वने व्यक्तं भूमिपे भ्रमि ते सति ॥ धेनुश्च शिशुभे राज्ञा धेनु
 वभौ पुनः ॥ तद्विवेकमुनेर्धेनुराज्ञो भावं च पश्यति ॥ विवेकागृहं रतत्र पार्वत्याश्च प्रितुर्नप ॥ कृत्रिमश्च
 ततः सिंहो मुनिधेन्या भयंकरः ॥ सिंहश्च ददृशे राज्ञा धेनुं कर्षन्बलेन वै ॥ दृष्ट्वा राजा च सा धेनुः क
 दमानाः स्वरोल्बणैः ॥ ततो धेनुर्धरः सोपितां मोक्षमुपचक्रमे ॥ वध्यसिंहवधार्थाय राजा बापां करे
 दधौ ॥ उत्पन्नस्तु तदा शोकः कोपयुक्तो बभूव सः ॥ धनुष्यारोपयन्बाणं चित्रन्यस्त इव स्थितः ॥
 हस्तस्य निश्चलत्वेन क्रोधास्तस्य व्यवर्धत ॥ विस्मयं प्रापयन् सिंहो राजा न वै युधिष्ठिर ॥ मानव
 स्य गिरा प्राह दुष्टत्वेन गवि स्थितः ॥ सिंह उवाच ॥ बाणप्रयुक्तं भवता वृथामयि भविष्यति ॥ ततः क
 षेन महता श्रमे माकुरु सर्वथा ॥ न मारुतस्य वेगोऽपि पर्वतोन्मूलने क्षमः ॥ जायते न महाराज स्या केवल
 मनो कुरु ॥ महेश्वरस्य मां राजन् नाम्ना कुंभोदरेण तु ॥ सेवकानां च सर्वेषां मुख्यं जानीहि भूमिप ॥
 विलोकये मं पुरतो देवदारु महाद्रुमं ॥ सितस्नेहेन भूपा लक्ष्मिं विन सिंहत्वं मुक्तो हंती व भोजनं ॥
 तर्हि यं रवतु गो राजन् भक्ष्या तु स मुपागता ॥ त्यक्त्वा लज्जां निवर्त्तस्व भक्तो सि गुरवे भवान् ॥ आप

काल इदं वृत्तं तस्या छत्राभूतो यदि ॥ दोषो न जायते तस्य यशो राजन गच्छसि ॥ श्रुत्वा गिरं च सिंहस्य राजोच
 नमुवाच ह ॥ इच्छिरोण समो नान्यो वेत्ति सिंहं भवानपि समीपाच्च कथं याति मम धेनुर्गुरोरियं ॥ प्रसीद गृ
 हं देह मे धेनुं मुचसवत्सकां ॥ भविष्यति जनन्या श्वत्सो मार्गं विलोकयत् ॥ सिंहं न च दिलीपाय
 कथितं वै तदा पुनः ॥ देहांतरे च दृष्टानि भयकारिणि कुर्वत ॥ स्तोकेन हेतुना पार्थकांतं छत्रं च स
 त्कृतं ॥ सर्वस्य जगतो राजस्यं वपुरे तन्न वं वयः ॥ त्यक्तुमिच्छेत् सिंहा राजन मूर्खः स्वमीदृशः कथं ॥ ददामि
 च कथं प्राप्ता न प्रजापालन तत्परः ॥ जीवन् न वामहाराज मुनेः कोपश्च यास्यति ॥ ततो रक्षय दे
 हं स्वराज्यं च कुरु भूमिप ॥ यावच्चोवाच सिंहो सौ नगेनानुगतां गिरः ॥ दिलीपोऽपि तरा पार्थवाणां
 मेता सुवाच ह ॥ गवानिरीक्षितश्चैव भूमिपो दीननेत्रया ॥ किं सो राज्येन मे सिंहं विषये जीवते
 न वा ॥ यत्रो गतं च मे सर्वं यदि धेनुर्गृहीष्यसि ॥ यदि सिंह ततश्चाग्रे सिंहस्य पतितस्तदा ॥ यावदि
 थं च पतितो मां यस्य पिंडं वन्द्य ॥ तावत्सिंहो वरं कृत्वा धावितश्च भयंकरः ॥ दृष्ट्वा सिंहं निपतितं च
 चलो न वभूव ह ॥ तावत्तस्योपरिष्ठाञ्च पुष्य वृष्टिः पपात वै ॥ उत्तिष्ठ वत्स भूपाल वाचमिह नि

१२०

भवती देवानां वरदा शुभादधिभवा कामप्रदा पाटल ॥ गीर्वाणा सकला श्रुतौ वपुषि वै तिष्ठति यस्याश्च ते सं
 पूर्णा शशिः कुलां च दधती श्रेयस्कुरा पूर्णिमा ॥ भाद्रपदे समायाते शुक्लपक्षे तु पार्थिव ॥ प्रातर्नश्वात्र
 यो दश्यां नियमं तु सुभक्तितः ॥ समुपोष्य गोत्रिरात्रं प्रतिकृत्वा ततस्तव ॥ मोक्ष्ये ह निचतुर्थे ह सो भाग्यं
 देहि गोर्मम ॥ नियमं मंत्रः ॥ ततो गावः समभ्यर्च्य मंडले गंधदीपकैः ॥ तगरैः शतपत्रैश्च चंपकाद्यैः शुभा
 नमो ॥ गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसान्य ह ॥ पञ्चगावः समु
 त्पन्ता मथ्यमाने महादधौ ॥ तासां मध्ये तु यानं दातुं मे धेनू नमो नमः ॥ पूजामंत्रः ॥ फलेर्नाना विधेः
 पुष्यैः गंधैरपि स्वशक्तितः ॥ पूजनीया प्रत्यत्नेन दद्यादध्यं विधानतः ॥ नालिकेस्व कूष्मांडमातु
 लिंगं च दाडिमं ॥ हविष्यान्नं च नैवेद्यं कारयेद्यवसंयुतं ॥ गोत्रिरात्रं व्रताथयि फलं मया करे धृतं ॥ स
 र्वकामप्रदा देवि गृहाणा ध्येनमास्तुते ॥ अर्घ्यमंत्रः ॥ वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ विधानेन दद्याद्वासां सिद्धिं ॥ सप
 त्नीकाय गुरवे स्वशक्त्या च व्रती नरः ॥ दिनानि व्रतिभिः स्त्रीणि श्रोतव्या च कथा शुभा ॥ जितक्रोधैः
 स्तुतः सर्वस्त्रीभिर्वापु रूषैरपि ॥ एवं संपूज्य विधिं वत्स लक्ष्मीं युक्तं दुकेशवं ॥ चतुर्थे दिवे संप्राप्त

शम्यसः॥ उद्यितः सन्पुनश्चाग्रे गां ददर्शनैव हरिं॥ सेवया च गुरो पार्थ भक्त्या चापि विशेषतः॥ प्रीता काम दुघा
हं च वरं याचयत द्रवान्॥ योजयित्वा करो राजायया चेतनयंततः॥ वंशकर्ता महाप्राज्ञो शिव भक्तो निरंतरं॥
गोत्रिरात्र व्रतं राजन्य दत्तया भवता कृतं॥ ततो यस्या द्यौत दक्षपुत्रः पौतष्विग्रहः॥ ये अन्येपि करिष्यन्ति गोवि
रात्र व्रतं मम॥ तेषां कामं च दास्यामि मनसी हं न संशयः॥ इत्युक्त्वा चलिता धनुर्वसिष्टस्याश्रमं प्रति॥ द्वा मुखं
तु बलिनीत्वा आययौ तु सुदक्षिणा॥ पूजां कृत्वा विधानेन राजपत्नी विशेषतः॥ प्रदक्षिण क्रियां कृत्वा चलिता वैद्य
धिष्ठिरा॥ आश्रमं च ततो गत्वा दिलीपो सौ युतस्तदा॥ गुरोरग्रे च तत्सर्वं वृत्तांतं भवद्दीप्तुनः॥ वंदितौ च तदा पार्थ देव
तीतौ सुकामौ॥ पारणं च ततः कृत्वा प्रस्थितौ नगरं प्रति॥ कृताशं च नमस्कृत्य होतारं गां लब्धे क्व॥ अगच्छतश्च ततो
राजा उत्पत्ता कं पुरं पुनः॥ राज्ञा तेन हृशो राज्यं मारोपितं भुजे॥ दिनेः कृतिपये रेव गोत्रिरात्र प्रभावतः॥ राज्यं च कु
र्वतस्तस्य सुतस्तस्य महाबली॥ प्रभाते सुमुकुर्त्तं च उत्पन्नो रघु संसेया॥ रम्यं जातं तदसर्वसंजातानिर्मलं
दिशः॥ आदरे च कुतं वद्वि वीयवः शीघ्रगाववुः॥ मृदंगस्य स्वनैरम्यैः पूर्यं स्वर्गमनुत्तमं॥ प्रजां सर्वांस्तदा पाथ
वदंति च पुनः पुनः॥ गोत्रिरात्र प्रभावाच्च राज्ञः पुत्रो बभूव ह॥ पुरंदरस्य जेता च महाधर्मपरायणः॥ दिग्विज

यस्य यज्ञस्य कर्ता सोऽपि युधिष्ठिरः॥ यज्ञं हि मज्जयं कृत्वा विप्रैः यज्ञं ददौ वसु॥ ईदृशं श्रद्धायं सतो गोत्रिरात्र प्रभव
 तः॥ तदा प्रभृति लोके स्मिन् लोकाः कुर्वन्ति ते व्रतं॥ देवैः सर्वैः कृतं तत्र सर्वं कामार्थं सिध्यते॥ सर्वाभिर्देवपत्नीभिः
 कृतं च व्रतमुत्तमं॥ गोत्रिरात्र व्रतं पुण्यं विधानेन फलप्रदं॥ कुरुधत्त्वमहाराज नृभगवन् अपि युधिष्ठिरः॥ साक्षादन्त
 रमातुः कृत्वा मनसि पार्थिव॥ भाद्रपदे सवत्सां तु भक्त्या त्वाराधयस्व गां॥ एवं युः कुरुते भक्त्या गोत्रिरात्र व्रतं पुनः॥
 सिध्यन्ति सर्वं कार्याणि सुरवै चैव प्रवर्धते॥ न जायते त्वपरां तु यस्याः पार्थ भुवस्तले॥ भक्त्ये दं यदि कुर्वन्ति त
 स्य स्याच्च न संशयः॥ तपोऽपि दुःश्रुतैः किंचित् दयैः स्तीर्य गवादिभिः॥ मुक्ताखिलेभ्यः पापेभ्यो व्रतमेतद्विधाय
 तु॥ कुर्वन्ति ये व्रतमिदं जगति प्रसिद्धं पापापहं सकलचिन्तिता कामदेव॥ आरुह्य चैव च विमानमुत्तमं च
 स्वर्गं प्रयांति पदमत्र भयं विहाय॥ ॥ इति भविष्योत्तरपुराणे गोत्रिरात्र व्रतं॥ ॥ अथोद्यापनविधिः॥
 युधिष्ठिर उवाच॥ कथं यस्मिन् महापुण्यं गोत्रिरात्र व्रतस्यैव उद्यापनविधिं क्लृप्त्वा येन रीर्णेन तत्फलं॥ क
 ल्मस उवाच॥ वर्षे चतुर्थे संप्राप्ते गोत्रिरात्र व्रतस्यैव॥ उद्यापनविधिं वक्ष्ये सर्वेषां व्रतसिद्धये॥ तृतीये दिवसे स्नाना
 यान्मध्याह्ने विधिपूर्वकं॥ देवान्पितॄन्सप्तर्ष्यं बुधं च स्वर्गदेवता॥ रात्रौ च सर्वतो भद्रं गौरीतिलकमेव

वेद

च॥ पूजयेत्पञ्च भिर्वर्णैः शोभनं वयथोदितं॥ ताम्रस्य कलशं कुर्यात्ताम्रपात्रसमन्वितं॥ माषैकेन च राजेन्द्रलक्ष्मी
नारायणं प्रभुं॥ नेवेस्सस्मृतं तव स्त्रे देवार्थं च प्रकल्पयेत्॥ वंशपात्राणि कुर्वितसौ भाग्यविह्वलित्वैः॥ विरूढवस्त्र
पक्वान्नैर्नालिकेरादिभिः फलैः॥ विलेपनैश्च पुष्पैश्च धूपैर्दरिपैस्तथोत्तमैः॥ पञ्चामृतैश्च नैवेद्यैः पूजयेद्द्विधिपूर्वकं॥
लक्ष्मीनारायणो देवगोसवत्सो विशेषतः॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवादित्रकौ तु फेः॥ ततः प्रभातसमये हो
मं कृत्वा च वैष्णवे॥ आचार्यं वरेयं तत्रैवेदांगपरंगं॥ तथा ज्ञया च कर्तव्यं साधु कर्म प्रयत्नतः॥ गोत्रयं च प्रदातव्यं
एकामपि सवत्सकं॥ बहुदुग्धा सुशीला च तृप्याभरणा चिता॥ दंपती परिधाने च वस्त्रैराभरणैः शुभैः॥ त्र
य्यां सोपस्करा दद्यात्दानपात्रं कं मुंडलु॥ चामरं घृतपात्रं च तिलपात्रं स दक्षिण॥ दात्राणि च सुवर्णं च भोज्यागव्ये
नैवेद्विजाः॥ एवं धेनुं च विप्राय दत्वा च पृष्टुतो ब्रजेत्॥ पदे पदे श्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयं॥ अवारितानि
दानानि दत्वा तु च विसर्जयेत्॥ श्रयसी दक्षिणा दद्याद्भूतसंहरणहेतवे॥ गोपालेभ्यः प्रदातव्यं शकुल्यादिकर
बलं॥ सर्वक्षमापयित्वा तु पारणं च ततश्चरेत्॥ अनाथैर्व्याधिमुक्तैश्च सीदद्भिश्च कुटुंबकैः॥ गवांसक्रितम
न्नं यत्तु दुग्धेन परिपाचितं॥ येनान्नेन प्रकर्तव्या देहस्य शुद्धिर्मिच्छता॥ एवमुद्यापनं कार्यं ब्रतस्य फ

श्रीराम

लसिधये॥ नारीवापुरुषोवापि पुत्रवान् जायते भवं॥ इह लोके सुरवंशुत्का अंतर्गोलोका मनुयात्॥ ॥ श्रीकृष्ण उ०
एतत्ते कथितं राजन् व्रतस्योद्यापनं शुभं॥ श्रोष्यंति वा पठंतीति तेषां सर्वमनोरथाः॥ ये करिष्यंति सततं तेषां लो
काश्च शाश्वतः॥ ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे गोत्रिरात्रव्रतोद्यापनं॥ ॥ शोकत्रिरात्रव्रतं॥ श्रीकृष्ण उ०
शृणु राजन् पुरावृत्तमयोध्यायां व्रतं शुभं॥ वसिष्ठेन मुनीन्द्रेण सीताये यन्निवेदितं॥ विधाय रावणवधं यदा
रामपुरं गच्छति॥ तदा देवी प्रणम्याथ वसिष्ठं वाक्यमब्रवीत्॥ सीतावाच भगवन् दंडकारण्या द्रावणेन ह
तापुरं॥ न पश्यामि तदा किंचिदत्मीयं विकलेंद्रिया॥ मासान् दशोपिता तत्र राक्षसेन हतासती॥ अशोक
वृक्षप्रणता तच्चिता तत्परायणा॥ उक्तं त्रिजटया तत्र वाक्यं हेत्वर्थसंयुतं॥ अशोकप्रणता सीते विशोका
त्वं भविष्यसि॥ तथेत्युक्तं मया ब्रह्मन् यथा क्तं त्रिजटावचः॥ ततः प्रभृत्य हं शश्वदशोकव्रतमारभे॥ तेन व्र
तप्रभावेन हनुमान् पवनात्मजः॥ तत्रात योजनविस्तीर्णं तीर्त्वा सागरमव्ययं॥ मया दृष्टे नृपश्चैष्ठसाभि
ज्ञानो महाबलः पुनश्च कुशलं जातो दग्धालंकां महाबलात्॥ ततो मे प्रत्यये जातो व्रतस्थास्य ममोहात्
रौ॥ अस्य च व्रतराजस्य प्रभावेन गतो हरिः॥ ततः कैश्चिद्दहरोत्रे भर्ता मे राघवो वली॥ निहत्य रावणं संख्य

पुण्यैलोमिदेवद्रोयथानष्टोत्तयातुरः॥ मानसंभसिसंभृतपंकजांतरमाश्रितः॥ वृत्रहन्त्याप्रभावेन उद्वेगमु
 रुमाश्रितः॥ अभिभूतमिवापश्यततोऽमुनिलयंगतः॥ कामंतपःप्रसंगेन सर्वप्राप्त्यसि सुव्रते॥ बुद्धकालेष्मि
 तंयस्मात्तपसालभ्यते फलं॥ स्त्रीणांष्टिकं ह्येकं व्रतं प्रोक्तं स्वयंभुवा॥ सावित्र्याष्टछमानायाःस्तत्त्वं कर्तुं
 मिहाहंति॥ अशोकव्रतमित्येव नाम्नाख्यातं त्रिविधं॥ येन चोर्पेन पौलोमिनारीदुःखं न संस्मरेत्॥ हर
 स्वयंभुवत्येव वृक्षराज्ञे पुनंदने॥ अस्मिंस्तुष्टे हरस्तुष्टे इति विज्ञामि निश्चितं॥ शच्युवाच॥ पुंनागनाग
 बकुलचंपकाद्यान्महीरुहान्॥ परित्यज्य कथंचान्यान्हतोऽस्मिन्कृतसंनिधिः॥ वाक्पतिरुवाच
 हरेण निर्मितः पूर्वं मशोकोयं कृपालुना॥ लोकोपकारकरणं ततो यशिवल्लभः॥ वसिष्ठ उवाच निर्मा
 यदृष्टप्रवरप्रणम्य भक्त्या च यित्वा विधिबन्धनं॥ पप्रच्छ देवी पुनराहनं त्रादेवि शृणु त्वं विधिं मत्स्यसंवा
 वाक्पतिरुवाच॥ आरभ्य तद्गतं कार्यं त्रिरात्रं समुपोषणं॥ त्रिरात्रं देवि विख्यातं मशोकं तत्तु मूलकं॥
 कार्यं नारीभिर्मलमनोवाक्कायकर्मभिः॥ ततः प्रदक्षिणां देया अष्टोत्तरशतं फलैः॥ नालिकेरैश्च खजूरै
 रैगोस्तनीभिर्दिनेदिने॥ मंत्रेणानेन मनसा पूजयंतिसदा शिवं॥ अशोकशोकपुनंदसर्वकाम

१९३

फलप्रदः॥ व्रतेनानेन चोर्पेन यथोक्तं फलदो भवः॥ इति प्रदक्षिणमंत्रः॥ ततस्तृतीये दिवसे समभ्यर्च्य विधानतः
 महादेवं वृषयुतं वंशपात्राणि कारयेत्॥ अनेनैव विधानेन यः कुर्याद् व्रतमुत्तमं॥ वैधव्यं नाप्नुयान् नारी पुत्रसौख्य
 युता भवेत्॥ वसिष्ठ उवाच बृहस्पतिमुखांस्तु त्वां शची चक्रव्रतं श्रुतं॥ शास्त्रोक्तविधिना सीते भक्त्या देव
 समागतः॥ वृत्रहत्या विनिर्मुक्तो तत्त्वात्त्वमपि चांष्ठयः॥ व्रतमेतत्समारचारायथासाध्वीषु सुष्ठु भाः॥ प्रधा
 न्यं जायेत क्षितौ॥ व्रतमेतत्कृतं लोके ख्याता देवि भविष्यति॥ व्रतमेतदशोकस्य सर्वकामफलप्रदं॥ श्री
 कृष्ण उवाच वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा सीता चक्रव्रतं तमं॥ रामाज्ञां समनुप्राप्य अयोध्यायां चकार सा॥ सी
 ता व्रते कृतयस्मि दुःखहीना भयादभूत्॥ युधिष्ठिर उवाच॥ अशोकस्य समारख्याता पूजा देवविधान
 तः॥ का देवता तत्र पूज्या नारीभिर्व्रतसिद्धये॥ श्रीकृष्ण उवाच अशोकवृक्षे तिष्ठति सर्वदेवायुधिष्ठि॥ प
 ल्लवेषु च शारवा सुशिवाद्याः सर्वदेवताः॥ अशोकसंनिधौ रामं पूजानीयः स लक्ष्मणः॥ सीतया सहितो
 राजन् विष्णोरीशो यतो मतः॥ एतन्मंत्रैः एतन्मंत्रैश्च कारव्यायथाक्रमं॥ पूज्याश्च भरतश्चैष
 राणां क्तविधानतः॥ अशोकवृक्षविहिता शिवाद्यास्तुरात्तमाः॥ अशोकपूजने नाश्रुते तुष्टमभवंति ह॥

गौर्यालक्ष्या तथेद्राण्या अरुंधत्या च सीतया ॥ त्वंसमाराधितः सर्वे अशोकफलदोभवः ॥ इति पूजामंत्रः अशो
 कवादिकामध्ये सीतया त्वत्प्रसादतः ॥ अशोकसंपन्नकलोगृहाणा ध्येयं कृतं मया ॥ इत्यर्घ्यं रावणस्य वधायाय उ
 त्पन्नस्तु महीतले ॥ विष्णोरंशो सिद्धे देवगृहाणा ध्येयं नमोस्तुते ॥ दशावतारग्रहणं करोषित्वं प्रभावतः ॥ गृ
 हाणा ध्येयं मया दत्तं सीतालक्ष्मणसंयुतं ॥ इति रामपूजामंत्रः ॥ तात भक्त्युन्मुखं वीरं वनो यो नुपयोजयामास ॥
 तं लक्ष्मीवर्धने गौरं लक्ष्मणं पूजयाम्यहं ॥ लक्ष्मणपूजामंत्रः ॥ अवनीतलसंभूते सीते सर्वांगसुंदरि ॥ गृहा
 णा ध्येयं मया दत्तं पूजां जनकनंदनि ॥ लक्ष्मीत्वं सर्वदेवस्य विष्णोरंशो महीतले ॥ अवतीर्णमिदं गृहाणा ध्येयं नमो
 स्तुते ॥ इति सीतापूजामंत्रः ॥ एवं संपूज्य विधिना सर्वशोकविनाशनं ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वकीर्तिविवर्धनं ॥ अपु
 त्रयापुराणार्थपार्वत्यामंदराचले ॥ अशोकः शोकशमनः पुत्रत्वपरिकल्पितः ॥ जातकर्मदिकंतस्य अशोक
 स्य महातरोः ॥ कारितं विधिवत् तत्र तेन दृष्टो नगोत्तमः ॥ यावत्तं कुरुते नारी पुराणोक्तविधानतः ॥ अशोकस्य वि
 धानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ सर्वापहारान् राजेन्द्रब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ कथामपि समाकुर्यात् ॥ कुर्या
 द्विजतर्पणं ॥ व्रतस्य फलमाप्नोति साकल्पेनानेन संशयः ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ विशाखं ब्रह्मदेव अशोक
 तरे पूजने ॥ येनाचितं तरो सर्वप्राप्यते स फलं फलं ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ कथयामि तरो राजन्यामि

१२४

मी विशाखं गृहीतवान् ॥ तदहं भावन् विप्रश्चामित्वा ददुःखं तं ॥ अशोकस्य प्रभावमेव कुर्महस्यशेषतः ॥ व्रतस्य त
 स्य पुराणोक्तं महीतले ॥ अथ वा सुरलोकेषु सुरनारीनिषेवितं ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ एवमेतज्जनकतेयथा
 वक्ष्ये सिसुव्रत ॥ अशोकस्य प्रभावेन तद्वान्न मया युना ॥ शृणु चात्र मया स्यात्तं नंदने दिव्यकानने ॥ बृह
 स्पतिमुखांस्तु च्छ्रव्या यज्जातं परमाद्भुतं ॥ वृत्राभिभूतेनेद्रेण हतो देवान् महासुरः ॥ विश्वं सत्त्वाद्बुधिहानि
 सस्य धर्मश्च तायता ॥ ब्रह्म हत्या मवाप्याथ देवद्वे नष्टवतनः ॥ १ ॥ त्रैलोक्यराज्यं सत्काशु मम ज्जारिभया
 र्दितः ॥ एतस्मिन् तरे देवि न हृषीकेश पसत्तमः ॥ त्रैलोक्यराज्यं सकलजहार बलद्विजितः ॥ ततः शचीं प्रययिष्या
 हंतारं राज्यं मे वक्ष्यसा ॥ नंदनो तरमासाद्य तपस्तपसु दुस्तरं ॥ तां श्रुत्वा धर्मनिरतां बृहस्पतिरुदारधीः ॥ आ
 गत्य नंदनं देवी वाक्यमाह महातपाः ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ किमर्थं तप्यते देवितपः परमदुस्तरं ॥ त्वया किं पापं
 तेनेन तपसा ब्रह्मकारणं ॥ शच्युवाच ॥ हंताभिभूतदेवद्वे हंता राज्यं हतद्विषं ॥ कापि प्रनष्टं तं विप्रनजा
 नेह प्रियं प्रति ॥ एतस्मात्कारणं ब्रह्मस्तप उग्रं समाश्रिता ॥ यथा पुनर्निजराज्यं देवद्वे प्राप्नुयादिति ॥ क
 तिष्ठति मुने ब्रह्मसरराट् शत्रुतापकः ॥ प्रसादं कुरु मे देव संयोगेन चानुया ॥ वाक्यतिरुवाच ॥ शृ

येमेनच॥ अजेयोयंमहातेजावृत्रशत्रुविनाशमः॥ आराधयततो देवं सर्वेषां करुणाययं॥ व्रतेनविधियुक्तेन वृत्रं
 जेष्यथमाचिरं॥ देवाउचुः गुरोकेनविधानेनकिंदेशेनव्रतेनच॥ आराधनीयोगौरीशोह्यस्माभिर्जयका
 मुके॥ तद्वदस्वसुराचार्यत्वहिनःपरमागतिः गुरुत्वाच्च कार्तिकादिषुमासेषुमंदवारत्रयोदशी॥ वि
 श्वाशुक्लपक्षे तु सर्वकामकरीशुभ॥ तस्यांप्रदोषसमये लिंगरूपी सदाशिवः॥ पूजनीयो हि देवः सर्वकाम
 समुत्थये॥ स्नात्वामध्याह्नसमये तिलामककसंयुतं॥ शिवस्य चार्चनं कुर्याद्देवपुष्पफलादिभिः॥ पश्चात्प्र
 दोषसमये स्थावरलिंगमर्चयेत्॥ स्वयं भुञ्जीत चापि पौरुषेयमपौरुषं॥ जने चानिजने वापि श्वरं
 ज्येवात्तपोवने॥ ग्रामाद्बहिः स्थितं लिंगं ग्राम्याच्छतगुणं स्मृतं॥ वाह्याच्छतगुणं पुण्यं मारुष्यस्य च पूजने॥ वृ
 न्याच्छतगुणं प्रोक्तं लिंगं वै पर्वतस्थितं॥ पर्वताच्चायुतं पुण्यं तपोवनसमाश्रितं॥ कंठ्यादिसंस्थितं लिंगं शक्तिं स्या
 दनंतकं॥ एवं विशेषलिंगानां तीर्थानां निपुणैर्भूतं॥ ज्ञात्वा च शिवपूजाया विधिं शंभुं प्रपूजयेत्॥ कृष्ण
 वापीतडागादिर्देवस्वातनो गेषु च॥ क्रमाच्छतगुणं प्रोक्तं गंगायां स्यादनंतको॥ पंचापि ज्ञाननुद्धृत्य न स्ना
 यात्परवारिणी॥ ततः प्रदोषसमये स्नात्वा मौनं समाचरेत्॥ प्रदूयानां सहस्रेण दीपनीयः समं शिवः॥

१९३

शतेनाथथवादेवं द्वात्रिंशद्दीपमालय॥ घृतेन दीपयेद्दीपांश्च शिवस्य परितुष्टये॥ तथा फलैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विविधै
 रपि॥ उपचारैः षोडशलिंगरूपी सदाशिवः॥ पूज्यः प्रदोषसमये नृसिः सर्वार्थसिद्धये॥ नाम्ना शतेन रुद्रास्तोत
 व्यश्च स्तुतिप्रियः॥ नमोरुद्राय भीमाय नीलकंठाय वेधसे॥ कपर्दिने सुरेशाय व्यामकेशाय वै नमः॥ वृषध्वजा
 य सोमाय सोमनाथायैवे नमः॥ दिगंबराय भार्गीय उमाकांत कपर्दिनैः॥ तपो मयाय व्याघ्राय शिपिविष्टाय
 वै नमः॥ व्यालप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः॥ महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः॥ त्रिपुरांतकाय
 सिंहाय शार्ङ्गाय ऋषभाय च॥ मिताय मितनाथाय सिंहाय परमेष्ठिने॥ कामांतकाय कामाय बुध्नीनां प
 तये नमः॥ कल्याणाय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने॥ वेदवीताय गुप्ताय वेदगुहायैवे नमः॥ दीर्घाय दीर्घ
 रूपाय दीर्घायाय महाय च॥ नमोजागत्प्रतिष्ठाय व्यामरूपायैवे नमः॥ गर्वकृत्तुमहादैत्य अंधकासुरैर्भूतैः॥
 नीललोहितशुक्लाय च उमुंडे प्रियाय च॥ भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञानज्ञातव्ययाय च॥ महेशाय नमः
 स्तुभ्यं महादेव हराय च॥ त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमो नमः॥ अर्थाय अर्थरूपाय परमाथायैवे न
 मः॥ विश्वरूपाय विश्वाय विश्वनायैवे नमः॥ शंकराय च कालाय कालावयव रूपिणे॥ अरूपाय विश्वा

यस्तुष्टमस्तुष्टमायैवेनमः॥ इमं शानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृतिचासे॥ शशांकशेखरायै वरुद्रभूमिप्रयाय
 च॥ दुर्गाय दुर्गापाराय दुर्गावयवसाक्षिणे॥ लिंगरूपाय लिंगाय लिंगानां प्रत्यये नमः॥ नमः प्रभावरूपाय प्रभावा
 र्थायैवेनमः॥ नमो नमः कारणकारणाय ते मृत्युं जयायात्मभवस्वरूपिणे॥ त्र्यंबकायामितकंठभर्गवे
 गोरीपते मंगलहेतवे नमः॥ बृहस्पतिरुवाच॥ नाम्नाशतं महेशस्य उच्चार्य व्रतिनीतदा॥ प्रदक्षिणा
 नमस्कारैस्तत्तत्संख्यैः प्रयत्नतः॥ कार्यप्रदोषसमये तु श्यर्थं शंकरस्य च॥ एवं व्रतं समादिष्टं तव शक्रम
 हामते॥ शीघ्रं कुरु महाभाग पश्चाद्युधं कुरु प्रभो॥ शंखो प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति जयादिकं॥ शक्र उ
 वाच॥ वृत्रः कदा महेशानं समाधाय दाहरात्॥ कथं च सवरः श्रामपुरा कथा भवद्विज॥ गुरु उवाच
 वृत्रो हायं महातेजास्तपस्वी तपसा पुरा॥ शिवं प्रसादयामास पर्वते गंधमादने॥ नाग्याचित्ररथो रा
 जा वनं चित्ररथस्य ततः॥ एतज्जानीह भो इंद्र तव पुत्रोऽसमीपतः॥ यस्मिन् वने महाभाग वसतिर्महदुर्म
 यः॥ तस्माच्चित्ररथं नाम वनं परममंगलं॥ यस्य राजः शिवेनैव यानं च परमाद्भुतं॥ कामगं किंकिणीयुक्तं
 सिद्धचारणसेवितं॥ गंधर्वैरश्वरायसैः किंनरैरुपशोभितं॥ ततस्तेनैव यानेन पृथिवीपर्यटनपुरा॥

१९६

व्रतमिदं कृतं॥ मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिः पुत्रवृद्धये॥ अनुसूयात्रियत्पाचारुधत्या तथैव च॥ देवक्यासीतया
 चैग्याद्रौपद्या सत्यक्षामया॥ दमयंत्या च सावित्र्या कृतं तद्रतमुत्तमं॥ अशोकः पूजितः पूर्वयथा वक्ष्ये पु
 र्याव॥ अशोका राजतश्चैव सौवर्णश्च तथा शितः॥ तथैव कारयेत्सीतां सौवर्णैरामलक्ष्मणौ॥ पूजयेद्दि
 विधैर्मंत्रैः पूजयेत्तैर्नृपसत्तमः॥ अशोकं पूजयेद्दृष्टं प्ररुदं शुभं पल्लवैः॥ विरुद्धैः सप्तधान्यैश्च गुणकर्मिदकैः शु
 भैः काले द्वैः शुभैर्दिव्यैर्नालिकैः सदा दिव्यैः॥ पुण्यादिना तथा धूपैः पूजयेत्तरुमुत्तमं॥ अशोकपांडवश्च
 शक्रो कनाशनकुत्रचित्॥ पितृमातृपतिश्चैव च शुराणां तथैव च॥ अशोकस्तु शोकहर्षो राभव सर्वजन
 कुले॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अशोकत्रिराव्रतं॥ अथ कार्तिकादिमासेषु शान्तियुक्तायां त्रया
 दश्यां शान्तिप्रदोषव्रतं स्कांदे॥ लोमश उवाच॥ पुरा ब्रूवादिभिर्देव्यैर्व्रतं माने महाहवे॥ हतः शक्रेण नमुचि
 रथं फेनेनैव बली॥ दैत्यान्पलायितां दृष्ट्वा हन्यमानान् सुरैर्भृशं॥ वृत्रः क्रापपराविष्टो देवान्याधुम
 आययौ॥ कालाग्निरूपसदृशं रूपं कृत्वा महाहवं॥ व्यवर्धत महातेजो रादसीं प्ररयं निव॥ तदृष्ट्वा
 भयवित्रस्ता देवाः शक्रपुरोगमाः॥ कर्तव्यं नाभ्यपद्यंत तदा गुरु उवाच॥ तपसा तु महाग्रेण व्रतेन नि

हंतथैव॥ अस्यात्यंतविमानात्त्वदैत्यामृत्वासुदुर्मते॥ एवंप्रतिस्तयादेव्या भवान्याराजसत्तमः॥ राजाचित्र
 यः सद्यः पपातसतदादिवः॥ आसुरीयोनिमासाद्यष्टत्रोन्माभवात्तदा॥ तपसापरमेष्ठयत्तद्वा संयेजित
 क्रमात्॥ तपसाब्रह्मचर्येण शंभोराधमेनवा॥ व्रतनानेनचबलीजितुंशक्रानेकेनचित्॥ अनसुरणाहिषा
 वेनच्यंगंचक्रव्रतंयतः॥ तेनछिद्रेणैवसौपश्वात्तेजोभविष्यति॥ तस्मात्त्वमपिदेवंद्रुत्वावेदं व्रतंशुभं॥
 हनिष्यसिमहाबाहो वृत्रनास्त्यत्रसंशयः॥ गुरोस्त्वद्वचनंश्रुत्वाउवाचाथशतक्रतुः॥ सोद्यापनविधिं ब्रूहिप्र
 दोषस्यचमेधुना॥ गुरुत्वाच कार्तिकेमासिसंप्राप्तेमंदवारेत्रयोदशी॥ संपूर्णातुभवेयासास
 मग्रव्रतसिद्धये॥ वृषभोरजतःकार्यःपृष्ठे तस्यसुप्रीठकं॥ तस्योपरिन्यसेदेवंउमाकांतं त्रिलोचनं॥ पंच
 वक्त्रं दशभुजमर्धांगेगिरिजासत्ती॥ सौवर्णप्रतिमांकृत्वातांम्रकुंभेजलावृत्ते॥ पंचरत्नकलोपेत्तं
 पंचपल्लवचर्चितं॥ चंदनेनसुगंधेनमिश्रितेशोभितेतथा॥ रूप्यपात्रेततःकृत्वाकुंभस्योपरिविन्यसेत्॥ अग्रा
 लोमन्मयेकुंभेवंशपात्रमथापिवा॥ पर्णशरावंचास्थाप्यसौवर्णप्रतिमांतथा॥ शक्याकृतांपरि
 स्थाप्यवरत्रमाल्यविभूषणैः॥ पूजयित्वाविधानेनरात्रौजागरणंचरेत्॥ पुण्यमुंडपि कामादोक्तत्वात्

१२७

धासमन्वितः॥ आवाहयेत्प्रथमतःत्रमंत्रेणनेनसुव्रते॥ एह्यहित्मुमाकांतसुरवस्येशसुनिर्मले॥ उपविश्य
 मृदेदानीं सर्वशान्तिप्रदोभव॥ आसने॥ पाद्यंचतेमयादत्तंपुष्पांधसमन्वितं॥ गृहाणदेवदेवेशप्रसन्नोवरदोभव॥
 पाद्यं तांम्रपात्रस्थितंतायंफलगंधादिसंयुतं॥ अर्घ्यं गृहाणदेवेशमयादत्तंहिभक्तितः॥ अर्घ्यं॥ शीतलंनिर्म
 लंतोयंकर्पूरेणसुवासितं॥ आचम्यतांसुरश्रेष्ठमयादत्तंहिभक्तितः॥ आचमनीयं पंचामृतंनस्नापनं तत्त
 न्मंत्रैस्तुकारयेत्॥ गोक्षीरधामदेवेशगोक्षीरेणमयाकृतं॥ स्नपनं देवदेवेशगृहाणपरमेश्वर॥ दुग्धं दध्ना
 चैवमयादेवस्नपनंक्रियेततव॥ गृहाणभक्त्यादत्तंमेसुप्रसन्नोभवाव्ययः॥ दधि सर्पिषादेवदेवेशस्नपनंक्रि
 येतमया॥ उमाकांतगृहाणेदंश्रद्धयासुरसत्तम॥ घृतं॥ इदंमधुमयादत्तंतवपुष्ट्यर्थमेवचेत्॥ गृहाण
 शंभोभक्त्याममशान्तिप्रदोभव॥ मधु॥ सितयादेवदेवेशस्नपनंक्रियेतमया॥ गृहाणश्रद्धयादत्तंसुप्र
 सन्नोभवप्रभो॥ कावेरीनर्मदावेणीतुंगभद्रासरस्वती॥ गंगाचयमुनाचैवताभ्यस्नानार्थमाहूतं॥ गृहाणत्व
 मुमाकांतस्नानायश्रद्धयाजलं॥ एतद्वासामयादत्तंसोत्तरीयंसुशोभनं॥ गृहाणत्वंसुरश्रेष्ठममाचायुः

प्रहो भव। सत्रं ॥ यज्ञोपवीतं सौवर्णमया दत्तं च शंकर ॥ गृहाण परया तुष्ट्या तुष्टिं मे कुरु सर्वतः ॥ उपवीतं । सुगंध
 चंदनं देवमया दत्तं तव प्रभो ॥ भक्त्या परमया शंभो सुगंधं कुरु मे भव ॥ चंदनं ॥ मालती चंपकादीनि कुमुदात्पुस्य
 लानि च । बिल्वपत्राणि पूजार्थं स्वीकुरु त्वमुमापते ॥ पुष्पं धूपं विशिष्टं परमं सर्वविधिविजृम्भितं ॥ गृहाण पर
 भेशानमम शान्त्यर्थमेव च ॥ धूपं । दीपं च परमं शंभो घृतप्रज्वलितं मया ॥ दत्तं गृहाण देवेश मम ज्ञानत्रिंशु
 भव ॥ दीपं । दीपावली मया दत्ता गृहाण परमेश्वर ॥ आराधिकाप्रदानेन मम तेजः प्रदो भव ॥ नीराजनं । शाल्या
 दनं घृताक्षपपायसादिसमन्वितं ॥ नैवेद्यं विविधं दत्तं भक्त्या मे प्रतिगृह्यतां ॥ नैवेद्यं ॥ कर्पूरैः लालवंगैः
 पूगीफलसमन्वितं ॥ तांबूलं कलितं भक्त्या गृहाण गिरिजाप्रियं ॥ तांबूलं । इदं फलं मया दत्तं मिति फलं ॥ हि
 रण्यगर्भगर्भस्तु मिति दक्षिणा ॥ निपत्य देवदूतमौ प्रणम्य च पुनः पुनः । क्षमापयित्वा देवेश रात्रौ जाग
 रणं चरेत् ॥ गीतं वादित्रं नृत्यादेर्गृहं च तात्र ये च ततः । वित्तानं मंडपं कृत्वा नानावर्णैः समन्वितं । प्रभातायां
 तु शर्वर्यामुदिते रविमंडले ॥ स्नात्वा पुनः समभ्यर्च्य जुहुयात्पायसेन च ॥ आचार्यं च सपत्नीं च वस्त्रालंकार

१९८

तथा गिरीन् समुद्रांश्च दीपांश्च विविधांस्तथा ॥ एकदा पर्यटनं राजानाम्नाचित्ररथो महान् । कैलासमागतस्तत्र दद
 र्शपरमाद्भुतं ॥ तथा सभामेह शस्यगणैश्चैव विराजितां ॥ अर्धांगलग्नया देव्या शोभितं च महेश्वरं ॥ निरीक्ष्य
 देव्या सहितं सदा गिरीशं न्यायान्वितं वाक्यमिदं बभाषे ॥ वयं च शंभो विषयान्विताश्च मर्त्या दयस्वी जितश्चा
 पि चान्ये । न लोका मध्ये वयं मैव चाज्ञास्त्रीसे वयं लज्जयामहे कुर्मः ॥ एवं वाक्यं निशम्य तं महेशः प्रहसन्निव ॥
 उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपि शृण्वतां ॥ भयं लोकाय वा दोत्र सर्वेषामपि नान्यथा ॥ भक्षितं काल
 कूटं मे सर्वेषामपि दुर्जयं ॥ लोकातीतं च मे च तत्तथाप्युपहसत्यसौ ॥ ततश्चित्ररथं देवी गिरिजा वाक्य
 मब्रवीत् ॥ रे दुरात्मनः कथं त्वद्य शंकरश्चापहासितः । मया सहैव मंदात्मन ईदृश्यैककर्मणः फलं ॥ साधूनां
 समन्वितानां मे भक्त्या करोति यः ॥ देवावाप्ययवामत्यः सत्रिज्ञेया धर्माधमः । एतमुनीन्द्राश्च महानुभा
 वास्तथा ह्यमांश्च ऋषयो वेदगर्भाः ॥ तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमांश्च ज्ञाननाशाश्चि चमर्चयंते ॥ रे मूढस
 र्वेषु जनेषु भिक्षुस्तमेवैकस्वसि परो न कश्चन ॥ तस्मादतिस्तब्धमहंकृतं त्वासां शिक्षे नैव कुर्याद

चंदनैः॥ तोषयित्वा शुविंदांतंगांच दद्यात्पयस्विनं॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चादक्षिणाभिः प्रतोषयेत्॥ दीना
नाथांश्च संतर्प्य अष्ठिद्रवाच्चेत्ततः॥ लब्धानुज्ञां ब्राह्मणो यो बंधुभिः सहितः शुचिः॥ हृदि स्मरन् शिवं भक्त्य
भुंजीत नियतो व्रती॥ अनेनैव विधानेन कुर्यादुद्यापनं बुधः॥ एवं कुरुते भक्त्या प्रदोष व्रतमुत्तमं॥ श
नि वारेण संयुक्तं सोद्यापनविधिं नरः॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रभनंतकं॥ शत्रूंश्च जयेत् नित्यं प्रसादं
करस्य च॥ तस्मात्तमपि देवैर्द्रष्टव्यं स्वसदृशिव॥ शनिप्रदोषविधिना ध्रुवं वृत्रं विजेष्यसि॥ एवं निशम्य
गुरुणा कथितं तदानीं इंद्रोयमेन विधिना गिरिशं प्रपूज्य॥ लोकं ग्रसन्नमि वेदेत्युपतिं प्रवृक्षंततस्साणादग
मयस्सयमीशतुष्ट्या॥ इति स्कंदोक्ते केदारखंडे शनिप्रदोषव्रतं॥ स्कंदे व्यास उवाच॥ त्रयो
श्यां तथारौत्रे सोपहारं त्रिलोचनं॥ द्रष्टुं प्रथमं यामे मुच्यते सर्वपातकैः॥ मनस्वे स्कंदो देव्युवाच॥ देव
केन विधानेन प्रदोष व्रतमुत्तमं॥ विधातव्यं नरैस्त्रीभिः संतानफलसिद्धये॥ ईश्वर उवाच॥ यदा त्रयोदश
युक्ता मंदवारेण संयुता॥ आरब्धव्यं व्रतं तत्र संतानफलसिद्धये॥ ऋणनिर्माचि नार्थं तसौ मवारेण सं
सौभाग्यस्त्री समृद्ध्यर्थं शुक्रवारेण संयुता॥ आयुरारोग्यसिद्धयर्थं भानुवारेण संयुता॥ एकवत्सरप

र्यतप्रतिपक्षेत्रयोदशी॥ प्रदोषेशिवमभ्यर्च्य नक्तं भोक्ष्यामिशंकर॥ भवाय नमः॥ महादेवाय० नीलकंठाय० श
 शिमौलिने० उग्राय० ईशानाय० भावाद्यैः षोडशोपचारपूजामष्टप्रदक्षिणीः नमस्काराश्चाष्टकं कुर्यात्॥ य
 थाभवान्समस्तानां पशूनोपाशमोचकः॥ तथाव्रतेन संतुष्टः पुत्रं देहि सुलक्षणं॥ ऋणरोगादिदारिद्र्यपापक्षु
 दपमृत्यवः॥ भयशोकमनस्तापनश्यंतु मम सर्वदा॥ निवेद्य कर्मणा तंतु दद्याद्वित्तानुसारतः॥ दक्षिणं ब्र
 ह्मणोभ्यश्च ततोमौनं विसर्जयेत्॥ एवं संवत्सरं कुर्यात्त्रयोदश्यामिदं व्रतं॥ इदमपि स्कांदोक्तमेव॥ अथांगेनै
 त्रयोदशीव्रतं॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ शृणु पार्थ व्रतं श्रेष्ठं नाम्ना नंगत्रयोदशी॥ आशिवायै पुराणोक्तप्रसूतेनै
 दुमौलिना॥ गौर्युवाच॥ पुरासौभाग्यकरणीख्यातानंगत्रयोदशी॥ तस्यां व्रतं महादेव मयापि कथयप्र
 भो॥ कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं संपूर्णं च कथं भवेत्॥ पूज्यानि कानि नामानि विधिना केन चैव मृतं॥ दुर्मगानां च
 नारीणां सौभाग्यकरणं परं॥ बंध्यानां पुत्रजननं धनधान्यविवर्धनं॥ एतद्रतं महादेव प्रसादाद्वक्तुमर्हसि॥
 ईश्वर उवाच॥ कथयामिन संदेहो महापुण्यं महाफलं॥ चीर्यो नयेन देवेशि सर्वसंपद्यते सुखं॥ नारीणां च नृ
 णांचैव विधातव्यं प्रयत्नतः॥ हेमंतं हि ऋतौ प्राप्ते मासि मार्गशिरे शुभे॥ शुक्लपक्षेत्रयोदश्यां उपवासं तु क

रयेत् ॥ मल्लिकादंतधावनं पूजां वर्मनुरेणतु ॥ नारंगेणार्घ्यं मन्त्रेनैवैद्योपणिकास्तथा ॥ गंधैः पुष्पैस्तथा धूपैर्येष्व
यथाविधि ॥ असौ तैश्च फलैश्चैव एकाग्रहृदयस्थितः ॥ सम्यग्जितेन्द्रियो भूत्वा अनंगं हृदि कल्पयेत् ॥ अश्वात्पदादि
णीकृत्वा अर्घ्यं चैव निवेदयेत् ॥ नमस्कुर्यादनंगं च मंत्रेणानेन मानिनि ॥ नमोस्त्वनंगदेवाय सर्वसंचनिवाशि
ने ॥ हृदयस्थाय नित्याय सूक्ष्माय परमेश्वरिणे ॥ स्वर्गचैव तु पातले मर्त्यलोके तथैव च ॥ सर्वव्यापी त्वनंग त्वं
हाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ इत्यर्घ्यं ॥ पूजयेत्स्वच्छचित्तेन मधुवचप्राशयेन्निशि ॥ रंसा तुल्या भवेन्नारीसौ भाग्य
मतुलं भवेत् ॥ नश्यंति सर्वपापानि अन्यजन्मकृतानि च ॥ लावण्यमतुलं चैव रूपैश्च र्यसमन्वितं ॥ अश्वमेध
स्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवाः ॥ पौषस्यैव तु मासस्योदुंबरं दंतधावनं ॥ जातीपुष्पैः पूजनस्या तद्दाडिमेना
र्घ्येव च ॥ अशोकवर्तिकास्त्रिधा नैवैद्ये च प्रकल्पयेत् ॥ उपोष्य पूजयेद्देवं भक्त्या नाद्येश्वरप्रिये ॥ अनेनोना
द्येश्वराय ईश्वराय नमोनमः ॥ नमस्तेभुवनेशाय गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ इत्यर्घ्यं ॥ व्रतस्वच्छचित्तेन
चंदनं प्राशयेन्निशि ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा सौभाग्यमतुलं लभेत् ॥ माघस्यैव तु मासस्य विष्णुक्रांतां
तधावनं ॥ कुंदपुष्पैः समभ्यर्च्य स्वर्चयेद्बीजप्ररक्तैः ॥ नैवद्यं शक्रादद्याद्देवो योगेश्वरस्तथा ॥ ओ नमो

योगेश्वराय योगजं बुनिवासिने ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं योगेश्वर नमोस्तुते ॥ इत्यर्घ्यं ॥ मौक्तिकं प्राशयेद्रात्रौ वज्र
 पेय फलं लभेत् ॥ सर्वाणि प्रायसिध्यर्थं वीरे शं नाम पूजयेत् ॥ ओं वीरेश्वर वीर भद्र उमाकांत सुरेश्वर ॥ हिमम
 ध्यनिवासितं गृहाणार्घ्यं महेश्वर ॥ सीता तुल्या भवन्नारी कंकोलं प्राशयेन्निशि ॥ चैत्रस्य चतुर्मासस्त्वन
 वमालिंदंतधावनं ॥ दमनेनार्चयेद्देवं तथा र्घ्यं च प्रकल्पयेत् ॥ नैवेद्यं खज्जुकान्दद्याद्विश्वरूपं तु पूजयेत् ॥ नम
 स्ते विश्वरूपाय सुरूपाय महात्मने ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं विश्वरूप नमोस्तुते ॥ उमा तुल्या भवन्नारी कंकोलं प्रा
 शयेन्निशि ॥ वैशाखस्य तु मासस्यापामार्गदंतधावनं ॥ पूजा च मल्लिका पुष्पैरुत्तरार्घ्यं च दापयेत् ॥ नैवेद्यं वरु
 कंदद्यात् महारूपं तु पूजयेत् ॥ नमस्ते महारूपाय सर्वविज्ञानरूपिणे ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महारूप नमोस्तुते ॥
 ततः शुद्धमना भूत्वा जाजीफलं प्राशयेन्निशि ॥ अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥ ज्येष्ठस्य चतुर्मा
 सस्य सहदेवीदंतधावनं ॥ पूजा बकुल पुष्पैस्तु श्रीफलेनार्घ्यं कल्पयेत् ॥ नैवेद्यं मंडुकान्दद्यात् लवंगं प्राशये
 न्निशि ॥ प्रद्युम्नं पूजयेद्देवं सर्वपापप्रणाशनं ॥ नमस्ते प्रद्युम्न पुत्रये प्रद्युम्न भुवनेश्वर ॥ गृहाणार्घ्यं मया द
 त्तं प्रद्युम्न परमेश्वर ॥ सुवर्णशतदानस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥ आषाढस्य तु मासस्य नारिं गीदंतधावनं ॥

वंसमाहितः। नमस्तेजगदीशायतापिनेक्षणपाणये॥ गृहापाध्यं महेशानजगदीशनमोस्तुते॥ अर्घ्यमंत्रः पूजो
 तेजागरं कुर्याद्गीतवाद्यमहोत्सवैः। अर्धनारीश्वरं कुर्यात्सौवर्णरूपमेववा॥ वस्त्रयुगेन संवेष्टय्या यां विनि
 वेशयेत्॥ एवं कृत्वा तु देवेशं तत्र शोभां तु कारयेत्॥ श्वेतपुष्पैस्तु संपूज्य श्वेतचंदनचर्चितं॥ धूपं सुगंधिसंक्षि
 प्य संवत्सांगां प्रदापयेत्॥ श्वेतवस्त्रं परीधानां घंटाभरणभूषिता। सुस्पर्शं वस्त्रयुगलमार्चयन्निवेदयेत्॥ त
 थैव दक्षिणां दद्यात् आसनं चैव पादुकां॥ छत्रं च मुद्रिकां चैव कंकणी चैव भूषणं॥ खट्वादिव्याप्रदेया तु तल्य
 छादनसंयुता॥ गृहोपस्करसंयुक्ता भक्तिसंयुक्ता चेतसा॥ तत्रोपवेश्याचार्यमुपवासव्रती ततः॥ पा
 दो मूर्ध्नि समारोप्य प्रणिपत्य वक्षो वदेत्॥ भगवन् त्वत्प्रसादेन व्रतसंपूर्णतां मम॥ एवमस्त्विति स ब्रह्मव्रतय
 तुष्टोस्तु शंकरः॥ ईश्वर उवाच॥ एवं कृत्वा प्रयत्नेन दंपती चैव पूजयेत्॥ तयोश्च भोजनं दद्याद्दंपत्या
 परितोषकं॥ अनेन विधिना तुष्णाम्यहं युक्तस्त्वयानघे॥ तेभ्यो दत्तं च यत्किंचिदक्षयं नात्र संशयः॥ आचा
 र्यमग्रतः कृत्वा तस्यां दशंतु कारयेत्॥ नद्याचार्यसमंतीर्थं नद्याचार्यसमंतपः॥ तस्याहं कायमास्थाय
 धर्मसिद्धिं नयेध्रुवे॥ तेनैवाचार्यदानेन सर्वभगवति चाक्षये॥ एतद्रतो तमं श्रेष्ठगुह्याद्गुह्यतरं परं॥ राज्य
 मर्थान्सुतान्निधिमवैधव्यं च यच्छति॥ रूपंधनं धान्यं मायुरारोग्यं च प्रदापयेत्॥ इष्टलाभं च सौभाग्यं

२७१

वर्धयेच्च वरानने॥ त्रयोदशी व्रता त्रास्ति सौभाग्यकरणं परं॥ इति भविष्ये अंगत्रयोदशी व्रतं॥ ॥ इति श्री
 भट्टनीलकंठात्मज भट्टशंकरकृतौ व्रतार्कत्रयोदशी व्रतानि॥ ॥ अथ चतुर्दशी व्रतानि॥ तत्र वैशाख
 शुक्लचतुर्दश्यां नृसिंहचतुर्दशी व्रतं॥ तच्च प्रदोषव्यापिन्यां कार्यं॥ तदुक्तं हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे॥ वैशाखे शु
 क्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशा मुखे॥ मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनं॥ वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम संतुष्टि
 रणमिति॥ स्कादेपि वैशाखस्य तु चतुर्दश्यां सोमवारे निलक्ष्मि के॥ अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमये द्विजा
 ति॥ अनिलक्ष्मि स्वाती॥ दिनद्वये तद्यास्या व्याघ्रावेकदेशसमव्याप्तो परा॥ अनंगेन समायुक्तान् तेषां
 चतुर्दशी॥ धनापायैर्वियुज्येत तस्मात्तां परिवर्जयेदिति तत्रैव निषेधात्॥ इदं व्रतं संयोगश्च कन्यायै न नि
 त्यं काम्यं च॥ स्कादे॥ विज्ञाय मद्दिनं यस्तु लंघयेत्पापकल्मसः॥ स याति नरकं धारयावच्चंद्रदिवा करे॥ मम सं
 तुष्टिकारणमिति फलश्रवणाच्च॥ अथ कथा॥ स्तुत उवाच॥ हिरण्यकशिपुहत्वा देवदेवं जगादुत्तमं॥
 सुरवासीनं तु दुत्तमं गेशांतकोपं रमापति॥ प्रल्हादो ज्ञानिनां श्रेष्ठो पालयन् राज्यमुत्तमं॥ एकाकी च तदुत्तमं
 इयं वचनमब्रवीत्॥ प्रल्हाद उवाच॥ नमस्ते भगवन् विष्णो नृसिंहरूपिणे नमः॥ त्वद्भक्तो हं सुरेश

कृताष्टमामितुतत्तः। स्वामिन्त्वयि ममाभिन्ना भक्तिर्जाता त्वनेकधा॥ कथंचने प्रियो जातकारणं वद मे प्रभो॥
 नृसिंह उवाच॥ कथयामि महाप्राज्ञ शृणु धेकाग्रमानसः॥ भक्त्यर्त्तकारणं वृत्तप्रियत्वं च कारणं। पुरा
 काले ह्यहं विप्रः किं तु त्वन्नाथधीतवान्॥ नाद्या त्ववास्तु देवा हि वेश्या संसक्तमानराः॥ तस्मिं जातु न वै
 त्वचकारस्तु कृतं कियत्॥ युक्तानुमद्वतं चैकेश्या संगति लालसः॥ मद्रतं स्थ प्रभावेन भक्तिर्जाता तवा
 नघ॥ प्रसिंहोच्यतां तावत्कस्य पुत्रस्य किं व्रतं॥ वेश्यायां वर्तमानेन कथं तच्च कृतं मया। येन तद्विष्णुमाहात्म्य
 वक्तुमर्हसि सांप्रतं॥ नृसिंह उवाच॥ पुरा वती पुरासीत् ब्राह्मणो वेदपारगः। तस्य नाम सुशर्मेति बहुलो
 केषु विश्रुतः। नित्यहोमं क्रियां चैव विदधाति द्विजात्तमः। ब्रह्म क्रियां सुनियतं सर्वासु किल तत्परः। आग्र्य
 मादिभिर्यज्ञैरिष्टा सर्वसुरोत्तमाः॥ तस्य भाग्यं सुशीला भूद्विरव्याता भुवनत्रये॥ पतिव्रता सदा चाराप
 तिभक्तिपरायणा। जज्ञिरे स्यात्सुतः पंचतस्या द्विजवरात्तथा॥ सदा चाराः सुविद्वांसः पितृभक्तिपरायणा
 तेषां मध्ये कनिष्ठत्वं वेश्या संगति तत्परः॥ तथापि विद्यामानेन सुरापानस्तु पातकं॥ सुवर्णं चाप्युपहृतं
 चोरेः सार्धं त्वया बद्धं॥ विलासिन्या युतां तैश्च समं चीर्णमिधं बहु। विलासिनी वेश्या। एकदा तद्गृह

२०२

कदंबैः पूजयेद्देवं नालिकेरार्घ्यकल्पना। नेवेद्ये दधिनक्तं चोमापतिं प्रपूजयेत्॥ प्राशयेत्तिलबीजानि शिवस्वच्छेन
 चेतसा। उमापते महाबाहो कामदहनाय ते नमः॥ गृहाणार्घ्यं चंद्रमौले उमाकांत नमोस्तुते॥ वाजपेयस्य यज्ञस्य
 फलमाप्नोति मानवः॥ श्रावणस्य तु मासस्य जातीभिर्दंतधावनं॥ पूजयेत्पुष्पैश्च पूजयेत्कैरधकल्पना। नेवेद्ये
 क्षीरसंदद्यात्सूलपाणिं तु पूजयेत्॥ प्राशयेद्दधतोयं तुरात्रो चैव समाहितः॥ ॐ नमः शक्तिधराय भक्तिभावन
 शूलिने॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं शूलपाणे नमोस्तुते॥ सोत्रामप्यारख्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत्॥ भाद्र
 पदस्य वरमासास्य अंकोलं दंतधावनं॥ अर्चयेच्च पौर्णमासीं पुष्पैर्नैवेद्यैर्घृतपूरिकां। अर्घ्यपूगफलं दद्यात्तदेवा जात
 तु पूजयेत्॥ ततः स्वच्छमना भूत्वा अगुरं प्राशयेन्नृशि॥ त्रिदशं श्वरं देवा यस्य द्यो जातयते नमः॥ गृहाण
 र्घ्यं मया दत्तं सद्यो जात नमोस्तुते॥ दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः। आश्विनस्य तु मासस्य क
 ती दंतधावनं॥ अर्चयेत्करवीरैस्तु अर्घ्यं कर्कटिकाफला। पूजयेत्त्रिदशाधिपदेवो नेवेद्ये शुभ्रमंडिका॥ प्राश
 येत्कनकतोयं निशि देवं प्रपूजयेत्॥ ॐ त्रिदशाधिपदेवो उमाकांत महेश्वर॥ त्रिधारूपमयं स्वं हि अधोमि
 प्रतिगृह्यतां॥ चातुर्मासस्य यज्ञस्य फलं दशगुणं लभेत्॥ कार्तिकस्य तु मासस्य कदंबं दंतधावनं॥ रक्ता
 त्पलेः पूजनं च कूष्माण्डार्घ्यं प्रदापयेत्॥ नेवेद्यं हरिकोदद्यात् पूजयेज्जगदीश्वर। प्राशयेन्मदनफलं निशि

बहुनेकेन किं वत्सव्रतस्य फलमुत्तमं ॥ प्रल्हाद उवाच ॥ व्रतस्यास्य फलं साधुत्वयि मे भक्तिकारणं ॥ स्वा
 मिन् ज्ञातं विशेषेण त्वत्तपापनिवृत्तनं ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि व्रतस्यास्य विधिं परं ॥ कस्मिन्मासि भवेत्त
 त्कस्मिंश्च वासरे प्रभा ॥ एतद्दिस्तरतो देवचक्रमर्हसि सांप्रतं ॥ विधिनाथेनैवैस्वामिन् समग्रफलभुग्भव
 त् ॥ ममोपरि कृपां कृत्वा ब्रूहि त्वंसकलं प्रभा ॥ श्रीनृसिंह उवाच ॥ साधुसाधु महाभाग व्रतस्यास्य विधि
 परं ॥ सर्वकथयतो मे घृत्वे मे कायमनाः शृणु ॥ वैशारवशुक्लपक्षे तु चतुर्दश्या समाचरेत् ॥ मज्जन्मसंभवं
 पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनं ॥ वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मम संतुष्टिकारकं ॥ महापुण्यमिदं श्रेष्ठमानुषैर्भवभीरुभिः ॥
 तेनैव क्रियमाणेन सहस्रद्वादशीफलं ॥ जायते मन्मुरवा हस्मिन् मानुषाणां महात्मनां ॥ स्वांतिनक्षत्र
 गेन शनिवारणसंयुते ॥ सिध्योगस्य योगेन वणिजे करेण तथा ॥ पुण्यसौभाग्ययोगेन लभ्यते देवयोग
 तः ॥ सर्वैरैतैस्तु संयुक्तं हत्याकोटिविनाशनं ॥ एतदन्यतरयोगे तद्दिनपापनाशनं ॥ केवलेपि च कर्त्तव्यं त
 दिने व्रतमुत्तमं ॥ अन्यथा न रक्ष्यति यावच्चंद्रदिवा करौ ॥ यथायथा प्रवृत्तिः स्यात्पातकस्य कलौ युगे ॥
 तथा तथा प्रणश्यंति सर्वधर्मान संशयः ॥ तद्व्रतस्य प्रभावेन मतिर्न स्यादुरात्मनां ॥ विचार्येथ प्रकर्त्त

203

ये माधवे मासि मद्रतं ॥ नियमं च प्रकर्त्तव्यं दंतधावनपूर्वकं ॥ श्रीनृसिंह महोदय दयां कृत्वा ममोपरि ॥ अद्याहं ते
 विधास्यामि व्रतं निर्विघ्नतानय ॥ इति नियममंत्रः ॥ व्रतस्थेन न कर्त्तव्या संगतिः पापभिः सह मिथ्यालापो न क
 र्त्तव्यः समग्रफलकांक्षिभिः ॥ स्त्रीभिर्दुष्टैश्च आलायान् व्रतस्थो नैव कारयेत् ॥ स्मर्त्तव्यं मे महारूपं तद्दि
 नं सकलं शुभं ॥ ततो मध्याह्नवेलायां नद्यादौ विमले जले ॥ गृहे वदेव स्वाते वा तडागे विमले शुभे ॥ वेदि
 केन च मंत्रेण स्नानं कृत्वा विचक्षणः ॥ मृत्तिकागोमयेनैव तथा धात्रीफलेन च ॥ तिलैश्च सर्वपापघ्नैः स्नानं कृ
 त्वा महाप्रसन्नः ॥ परिधाय शुचिर्वासनित्यकर्म समाचरेत् ॥ ततो गृहं समागत्य स्मरन्मां भक्तियोगतः ॥ गोम
 येन प्रलिप्प्याथ कुर्यादष्टदलं शुभं ॥ कलशं तत्र संस्थाप्य ताम्ररत्नसमन्वितं ॥ तस्योपरि न्यसेत्सात्रं वंशजं
 ब्रीहिहरितं ॥ हेमी तत्र च मन्मूर्तिं स्थाप्या लक्ष्यास्तथैव च ॥ फलेन तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ यथाश
 क्तिर्मेथा कार्या वित्तशाल्यविवर्जितः ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य पूजनं तु समाचरेत् ॥ ततो ब्रह्माणामाह्वयतमाच
 र्यमलोक्य ॥ सदाचारसमायुक्तं श्रोतं दातुं जितेन्द्रियः ॥ तेनैव कारयेत्पूजां दृष्ट्वा शरत्रानुसारतः ॥ आच
 र्य च नाधीमान् पूजां कुर्याद्यथाविधि ॥ मंडपं कारयेत्तत्र पुष्पस्तवकशोभितं ॥ ऋतुकालोद्भवं पुष्पैः पूज

येद्यतमानसः। उपचारैः षोडशभिर्मंत्रैर्वेदोद्भवैस्तथा॥ ततः पौराणिकैर्मंत्रैः पूजनीयो यथाविधि॥ चंदनं श्री
तलं दिव्यं चंद्रकुंकुममिश्रितं॥ दद्यामितवतुष्यर्थं नृसिंहपरमेश्वर॥ चंदनमंत्रः॥ कालोद्भवानि पुष्पाणि तुल
स्यादीनि वेप्रभा॥ पूजयामि नृसिंहं त्वं लक्ष्म्या सह नमोस्तुते॥ पुष्पमंत्रः॥ कृष्णाग्रमयं धूपं श्रीनृसिं
हजगत्पते॥ तव तुष्टे प्रदास्यमि सर्वदेवनमोस्तुते॥ धूपमंत्रः॥ सर्वतेजोमयं तेजस्तस्माद्दीपं ददामि ते॥
दीपमंत्रः॥ नैवेद्यं सौख्यं देवा रुभक्ष्यं भोज्यं समन्वितं॥ ददामि ते रमाकांतं सर्वपापक्षयं कुरु॥ इति नैवेद्यं
पीतो वरमहाबाहो प्रह्लादभयनाशन॥ यथाभूते नार्चने न यथोक्तफले दोषो भव॥ इति प्रार्थना॥ रात्रौ जाग
रणां कार्यं गीतवादित्रं नृत्यकैः॥ पुराणपठणाद्यैश्च श्रातव्याश्च कथाः शुभाः॥ ततः प्रभातसमये स्नानं कृ
त्वा जितेंद्रियः॥ पूर्वोक्तं विधानेन पूजयेन्मां प्रयत्नतः॥ वैष्णवान् पूजयेन्मंत्रान् मद्ग्रेस्वच्छमानसः॥ त
तो दानानि वेषानि वक्ष्यमाणानि चानघ॥ पात्रेभ्यस्तु द्विजेभ्यो हि सोदकं दयं जिगीषया॥ सिंहस्वर्णम
योदयो मम संतोषकारकः॥ गोभूतिलहिरण्यानि देयानि च फले सुभिः॥ शय्यासत्तुलिका देयास्त
प्रधान्य समन्वितं॥ अन्यानि च यथाशक्त्या देयानि मम तुष्टये॥ वित्तशायं न कुर्वीत यथोक्तफलकां

२०४

त्यासीन्महाकलिस्त्वया सह॥ तेन कलहेन भवेन व्रतमेतत्त्वया कृतं॥ अज्ञानात्स द्रुतं चक्रे व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ त
स्याविहारयोगेन रात्रौ जागरणं कृतं॥ वेश्याया वल्लभं किंचित्प्राप्तं न त्वया समं॥ रात्रौ जागरणं चीर्णं त्य
क्तं भोग्यमनेकधा॥ व्रतेनानेन चीर्णेन मोदंति दिवि देवताः॥ स्वस्थर्थं च पुरा ब्रह्मा चक्रे ह्येतदनुत्तमं॥ म
द्भुतस्य प्रभावेन निर्मितं सचराचरं॥ ईश्वरेण पुरा चीर्णं वधार्थं त्रिपुरस्य च॥ महाप्राप्तेन विहितं व्रतमेत
न्महाफलं॥ तद्भुतप्रभावेन सर्वसिद्धिमुपागता॥ वेश्यापिमत्प्रिया जाता त्रैलोक्यसुखकारिणी॥ ईदृशं म
द्भुतं वत्स त्रैलोक्येषु सुविश्रुतं॥ कलहेन विलासिन्या व्रतमेतदुपस्थितं॥ प्रह्लादतेन ते भक्तैर्मति
जाता ह्यनुत्तमा॥ धूर्तयाच विलासिन्या जाता व्रतमिदं महत्॥ कलहश्च कृतो मेन मद्भुतं यत्कृतं प्रवेत्॥ सा वेश्या
तु वरा जाता शुक्ला भोगाननेकशः॥ मुक्ताकर्मविलीना तु त्वं प्रह्लादविश्वामो॥ कार्यार्थं च भवनास्ते म
च्छरीरं यत्कृतया॥ विधाय सर्वकार्याणि शीघ्रं चैव गमिष्यसि॥ यद्द्वंद्वं तमावश्यं प्रकरिष्यसि मानवः॥
न ते पापुनरावृत्तिर्मतः कल्पशतैरपि॥ अपुत्रो लभते पुत्रान् धनकामो धनं तथा॥ ज्ञानी च मम भक्तश्च दि
व्यसौख्यं भवेत्ततः॥ स्त्रियो वा पुरुषश्चापि कुर्वीत व्रतमुत्तमं॥ तेषां ददाव्यहं सौख्यं भुक्तिमुक्तिसमन्वितं॥

मास्यां चतुर्दशी ॥ संपूर्णां तां विदुस्तस्यां पूजयेद्दिष्णुमव्ययं ॥ तिथौ भाद्रपदस्यां ते चतुर्दश्यां द्विजोत्तम ॥
 पौर्णिमास्याः समायोगे व्रतं वानंतकंचरेदिति स्कांदमविष्येत्तेः । मुहूर्तेति त्रिमुहूर्तप्रशंसापरः । अतए
 वमाधवः । उदये त्रिमुहूर्तं तु ग्राह्यानेतव्रतेतिथिरिति । यद्यपि मध्याह्ने भोज्यवेलायां समुत्तीयसरित्तटे ॥
 इत्यादिमविष्यान्मध्याह्ने पूजाकालोभाति तथापि तत्र पूजाविध्यमावान्नतद्व्यापिनी ग्राह्येति ॥ इति
 हासरूपार्थे वादाद्विध्युन्नयनत्वात्प्रत्यक्षविधि नोदयव्यापिन्यां तस्यां पूजाविधानादिभिरपि श्रुतं
 तेषु जितचतुर्दशग्रंथियुतदोरकबंधनप्रधानं ॥ संसारगह्वरुहासुसुखं विहर्तुं वाञ्छंति ये कुरुकला
 द्रवश्च सत्वाः ॥ संपूज्य च त्रिभुवनेशमनेतदेवं बध्नेति दक्षिणाकरे वरदारकंते ॥ इति तस्यैव फलसं
 बंधात् ॥ ॥ अथ व्रतविधिः ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य पापनिर्मुक्त्युत्तमसिद्धिं पुत्रपौत्रैश्चित्तभागधनधा
 न्यपरमगतिप्राप्तये चतुर्दशवर्षाविध्यनंतव्रतं करिष्येति संकल्प्य सर्वतोभद्रमंडलं विधाय तत्र
 मंडले देवता आवाह्यतदुपर्येकं कलशं संस्थाप्य तत्र फणाः सप्तकमंडितं दर्भमयंतदग्रे चतुर्दशग्रंथि

सया। ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां॥ निधनेनापि कर्तव्यं देयं शक्त्यानुसारतः॥ सर्वेषां
मेव वर्णानामधिकारोऽस्ति मेवमेव। मद्रक्तैस्तु विशेषेण कर्तव्यं मत्परायणैः। तद्वद्वेनास्ति दुःखानि दोषश्च म
त्प्रसादतः। तान्समुद्भूतदेवेशदुस्तराद्भवसागरात्॥ पातकार्णावमग्नस्य व्याधिदुःखांबुवासिभिः जीवि
तुपरिभूतस्य मोहादुःखवर्गगतस्य मे॥ करावलंबनं देहिदोषशायि जगत्पते॥ श्रीनृसिंहरमाकांतभक्ता
नां भवनाशन॥ क्षीरांबुधिनिवासस्त्वं चक्रपापोजनार्दन। व्रतेनानेन देवेश भुक्तिमुक्तिप्रदो भव। इति प्रा
र्थनामंत्रः॥ एवं प्रार्थ्य ततो देवं विस्तृत्य च यथाविधि। उपहारादिकं सर्वमाचार्याय निवेदयेत्॥ इति
णाभिस्तु संतोष्य ब्राह्मणांस्तु विसर्जयेत्॥ मध्याह्ने तु समायुक्ते भुंजीत बंधुभिर्नरः। यद्दंष्ट्रपुण्या
भक्त्या व्रतं पापप्रनाशनं॥ तस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति॥ पवित्रं परमं गुह्यं कीर्तयेद्यस्तु मानवः॥
सर्वान् कामानवाप्नोति व्रतस्य च फलं लभते॥ इति हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे नृसिंहचतुर्दशीव्रतं॥ अ
थ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां अनंतव्रतं॥ तच्च त्रिमुहूर्तद्वयव्यापिन्यां कार्यं॥ मुहूर्तमपि चेद्भाद्रपदौर्षि

अनन्तानंतदेवेश अनन्तफलदायक ॥ अनन्तानंतरूपोसिगृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यं ॥ क
 र्परवासितंतोयं मंदाकिन्या समाहृतं ॥ आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं हि मक्तिः ॥ तस्माद्विरडित्याचमं
 पंचामृते न स्नपनं करिष्ये सर्वसिद्धिदं ॥ कार्यं मे सिद्धिमाया तु रजिते त्वयि धातरि ॥ पयोदधि घृतं गन्धं
 माक्षिकं शर्करा तथा ॥ पंचामृते न स्नपने गृहाण जगतः पते ॥ पंचामृतस्नानं ॥ गंगा च यमुना चैव नर्म
 दा च सरस्वती ॥ तापी पयोष्णी रेवा च नाभ्यः स्नानार्थं माहृतं ॥ तोयमेतत्सुखस्पर्शस्नानीयं प्रतिगृह्य
 तां ॥ यत्पुरुषेणेति स्नानं ॥ पीतांबरयुगं देव सर्वकामार्थी सिध्ये ॥ मया निवेदितं भक्त्या गृहाण उत्त
 मं ॥ तं यज्ञमिति वस्त्रं ॥ दामोदरं नमस्ते कृत्वा हि मां भवसागरात् ॥ ब्रह्मस्त्रं सोत्तरीयं गृहाण पु
 षोत्तमं ॥ तस्माद्यज्ञादित्यज्ञोपवीतं ॥ कस्तूरी कुंकुमोपेतं कर्पूरेण च संयुतं ॥ गंधं दास्यामि देवेश
 अनन्ताय नमो नम इति ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वलुप्तं कुरु इति गंधं ॥ असता च सुरश्चैव कुंकुमोक्ताः सुरा
 भनाः ॥ वासुदेव जगन्नाथ प्रीत्या मे स्वीकुरु प्रभो ॥ असताः ॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि

२०६

सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥ मया हता विपुष्यापि पूजार्थं स्वीकुरु प्रभो ॥ तस्मादश्व इति पुष्पं ॥ अथ
 गृह्णा ॥ अनन्ताय नमः ॥ पादौ पूजयामि ॥ संकर्षणाय नमः ॥ गुल्फौ ॥ कालात्मने ॥ जानुनी ॥ विश्वरूपाय ॥ जंघे
 विश्वनेत्राय ॥ कटिं ॥ मधुसूदनाय ॥ मेढ्रं ॥ पद्मानाभाय ॥ नाभिं ॥ परमात्मने नमः ॥ हृदयं ॥ श्रीकंठाय ॥ कंठं
 सर्वास्त्रधारिणे ॥ बाहू ॥ हरये ॥ मुखं ॥ वाचस्पतये ॥ जिह्वं ॥ दामोदराय ॥ दंतान् ॥ केशवाय ॥ ललाटं ॥ कम
 लासनाय शिरः ॥ सर्वात्मने सर्वगं ॥ वनस्पतिरसो धृदिव्यो गंधाढ्यो गंधमुत्तमं ॥ आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपो
 यं प्रतिगृह्यतां ॥ यत्पुरुषमिति धूपं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना यजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यं
 क्यतिमिरापह ॥ ब्राह्मणस्येति दीपं ॥ अनंतं तुर्विधं स्वाधुरसैः षड्विंशतिभिः ॥ नानाभक्ष्यं समायुक्तं नैवेद्यं
 प्रतिगृह्यतां ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देवभक्तिमेव चला कुरु ॥ इक्षितं मे वरं देहि परत्र च परांगतिं ॥ चंद्रमामनस
 इति नैवेद्यं ॥ इदं फलं मया देवस्थापितं पुरतस्तवे ॥ तेन मे सफलं वाप्तिर्भवेजन्मनि जन्मनि ॥ नाभ्या
 आसीदिति फलं ॥ शृंगीफलं महद्विष्यं नागवल्लीदलं युतं ॥ कर्पूरादि समायुक्तं तं बुद्धं प्रति ॥ सप्ता

स्थासमिति तांबुलं। हिरण्यगर्भगर्भस्त्वं हेमबीजं विभावसोः। अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥
 यज्ञेन यज्ञमिति दक्षिणां। पंचवर्तिसमायुक्तं सर्वमंगलदायकं। नीराजनं निरीक्षस्व अनंताय नमो नमः॥
 इति नीराजनं॥ मालतीमल्लिकापुष्पैः नागचंपकसंयुतैः पुष्पांजलिगृहाणो मां पादांबुजयुगार्पितां॥ वि
 ष्णुमंत्रैः पुष्पांजलिः॥ अनंतकामान्ने देहि सर्वकामफलप्रदं। अनंताय नमस्तुभ्यं पुत्रं पोत्रं प्रवधयि॥
 अनंतः सर्वकामानां अधिपः सर्वकामदः॥ व्रतेनानेन सुप्रीतो भवति ह सदा मम॥ नमस्ते देवदेवरा
 नमस्ते धरणीधर॥ नमस्ते कमलाकांते नमस्ते ह्यमरप्रिय॥ नमस्ते सर्वभूतेश वासुदेवनमोस्तुता॥
 प्रार्थना॥ अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशिरसे नमः॥ नमस्ते पद्मनाभाय नागाधिपतये नमः॥ संसा
 रगंहर गुहासुसुरवं विहर्तुवां॥ कृतिये कुरु कुरुः॥ लोडवशुधसत्वाः॥ संप्रज्य च त्रिभुवने शमने तदे
 वं बध्मंति॥ दक्षिण करे वरदीरकंते॥ अनंतसंसारमहासमुद्रे मग्नं समभ्युधर वासुदेव॥ अ
 नंतरूपेण विनियोजयस्व अनंतस्त्राय नमोनस्ते॥ ॥ दोरकबंधनमंत्रः॥ जीर्णदोरकं हव

२०७

युतदोरकं मनतं पूजयिष्य इति संकल्प्य षोडशोपचौरैः कलशोपरि पूजयेदित्याद्यप्रयोगे द्वितीयादौ तु गृह
 तानंतव्रते पूजनं दोरकबंधनं च करिष्य इति संकल्पयेत्॥ ॥ अथानंतपूजा ॥ मंडलं सर्वतोऽपद्रुत्वा
 कुंभं तु विन्यसेत्॥ तत्र चाष्टदले पद्मे पूजयेद्विष्णुमयं॥ कृत्वा देवं दर्शय मयं देवं फणाः सप्तकमंडितं॥ तस्या
 ग्रतो दृढं स्रजं कुंभमात्तं सुशोभनं। चतुर्दशग्रंथि युतमुपस्थाप्य पूजयेत्। ततस्तु मूलमंत्रेण नमस्तुभ्यं
 चतुर्भुजं॥ नवाम्रपल्लवाभासपिंगाक्षश्च श्रुलोचनं॥ पीतांबरधरं देवं शंखचक्रगदाधरं॥ पतन
 वहनविष्णुं विश्वरूपं विचिंतयेत्॥ ध्यानं। आगच्छानंत देवेश तेजोराज जगत्पते॥ क्रियमाणां मया
 पूजां गृहाण सुरसत्तम। सहस्रशीर्षेत्यावाहनं॥ ततो ग्रंथिदेवताः॥ विष्णुरग्निस्तथादित्यः सहस्रक्षः
 पितामहः॥ इंद्रः पिनाकीविघ्नेशः स्कंदः सोमस्तथैव च। वरुणः पवनः पृथ्वीवसवाग्रथिदेवताः॥ नानार
 त्तसमायुक्तं कार्त्तस्वरविभूषितं॥ आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ पुरुष एव दमित्यासनं॥ ग
 गादिः सर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया हतं। तोयमुत्तत्सुरवस्पर्शपाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां॥ एतावानस्येति पा०

वत्संश्रयविसर्जयेत्॥ न्यूनातिरिक्तानिपरिस्फुरानि यानीह कर्माणि मया कृतानि॥ क्षम्याणि चैतानि मम क्षमसु
प्रयाहितुष्टु पुनरागमया॥ इति श्रुत्वा॥ दाता च विष्णुर्भगवाननंतः प्रतिगृहीता च सर्वविष्णुः॥ तस्मात्त्वया सर्व
मिदं तत्तव प्रसीदे देवेश वरा ददस्व॥ प्रतिगृह्य द्विजश्रेष्ठ अनंतफलदायकं॥ त्वत्प्रसादादहं विप्रमुच्ये हं कर्मब
धनात्॥ पक्वान्नफलसंयुक्तं स घृतं दक्षिणां चितं॥ द्विजवर्याय दास्यामि व्रतसंस्पर्शहेतवे॥ मंत्रः॥ अनंत
प्रतिगृह्णाति अनंतो वै ददाति च॥ अनंतस्तारको भाभ्यामनंताय नमो नमः॥ इति वायनदानं॥ **॥ अथ कथा ॥**
युधिष्ठिर उवाच॥ अहं दुर्बलस्त्वं जातो भ्रातृभिः परिवारितः॥ कथं मुक्तिं वदस्माकं मनंतां दुःखसागरात्॥ किं देव
श्रुजयित्वा वै प्राश्यामो राज्यमुत्तमं॥ अथ वा किं व्रतं कृत्वा त्वत्प्रसादाद्दुर्वीहिनः॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ अनंतव्रतमस्त
न्यतिथावक्ष्यामि नुत्तमं॥ सर्वपापहरं नृणां स्त्रीणां चैव युधिष्ठिर॥ इदं रूपं दृष्ट्वा चतुर्दश्यामासि भाद्रपदे भवेत्॥
तस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापं व्यपोहति॥ युधिष्ठिर उवाच॥ कृष्ण कोयमनंतेति प्रोच्यते यस्त्वया विप्रो॥ किं
शेषं नाम आहो सिद्धं न तस्मै क्षकं स्मृतः॥ परमात्मा यवानंत उता हो ब्रह्मगीयते॥ कण्ठो नंत संज्ञो वै तथ्यं मे ब्र
ह्मेश्वर॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ अनंत इत्यहं पार्थ मम रूपं निबोधयत्॥ आदित्यादिग्रहा त्मायुः काल उप

पद्यते॥ लवकाष्ठमुहूर्तादिदिनरात्रिशरीरवान्॥ पक्षमासर्तुवर्षाणियुगकल्पव्यवस्थया॥ योयंकालो मया
 रच्यतः सो नंत इति कीर्त्यते॥ सोहं कालो वतीर्णो त्रिभूतोत्तारणाय च॥ दानवानां वधार्थाय साधूनां पाल
 नाय च॥ अनादिमध्यपर्यंतं हस्तं विष्णुं हरिं शिवं॥ वैकुण्ठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं॥ विश्वरूपं महाकालं स
 ष्टिसंहारकारकं॥ प्रत्ययार्थं मयारूपं फाल्गुनाय प्रदर्शितं॥ पूर्वमेव महाबाहो योगिध्येयमनुत्तमं॥ विश्वरूपम
 नंतं च यस्मिन्निद्राश्चतुर्दश॥ ब्रह्मैष्टौ द्वादशादित्यारुद्रा एकादशी स्मृताः॥ सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वता सरिता
 दुमाः॥ नक्षत्राणि दिशो भूतमिः पातालं भूतं वादिकं॥ माकुरु घात्रसंदेहं सोहं पार्थ न संशयः॥ युधिष्ठिर उ
 अनंतव्रतमाहर्त्य विधिं वद विदो वर॥ किंपुण्यं किं फलं चास्य अनुष्ठानवतानृणां॥ केन चोदोपुराचीर्णमत्येक
 न प्रकाशितं॥ एवं स विस्तरं कृत्वा ब्रह्म नंतव्रतं मम॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ आसीत्पुरा कृतयुगे सुमंतो नाम वै
 द्विजः॥ वसिष्ठगोत्रे चोत्तमं सूरूपं सप्तगोः सुतां॥ दीक्षानाम्नीबोपये मेव दोक्तविधिनानृतप॥ तस्याः का
 लेन संजाता दुहितानंतलक्ष्मणा॥ श्रीलानामसु श्रीलासा वर्धते पितृवेश्मनि॥ माता च तस्याः कालेन ज्व
 रदाहेन पीडिता॥ विननाश नदीतीरे यथोस्वर्गं प्रतिव्रता॥ सुमंतस्तु ततो न्यावै धर्मपुंससुता पुनः॥ उपेय

नामनामतः॥ ततोददौ मुनीन्द्राय कौण्डिन्याय ४

मेविधानेन दुःशीलां नामतेः॥ दुःशीलां कर्कशां चंडी नित्यं कलहकारिणी॥ सापिशीलापितुर्गेहे गृहार्चनपरावर्धे॥
कुड्यस्तं भतलाधारदेहली तोरणादिषु॥ वर्णकैश्चित्रमकरोत्री लपीतां सितासितैः॥ स्वस्तिकैः शंखपद्मैश्च अर्चयं
ती पुनः पुनः॥ ततः काले बद्धतिथे कौमारवशवर्तिनी॥ पित्रा दृष्टा तदा तेन स्त्री चिन्हां यौवने स्थिता॥ कस्मै देया
मया शीलाविचार्येति सुदुःखितः॥ एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्वेदविदां वरः॥ कन्याथरिचागतः श्रीमान् कौण्डिन्यो
यश्चुभेदिने॥ गृह्योक्तविधिना पार्थ विवाहमकरोत्तदा॥ निर्वर्त्यैवाहिकं सर्वप्रोक्तवान् कर्कशां हिजः॥ किंचिद्गृ
यादिकं देयं जामातुः परितोषकं॥ तद्वत् कर्कशाकुधा प्रोत्सार्य गृहमंडपं॥ पेश्यां सुस्थिरं बद्ध्वा स्फुरद्गम्यता
मिति॥ भोज्यावशिष्टं चूर्णेन पोथेयं च कारसां॥ कौण्डिन्योपि विवाह्येनापथिगच्छन् शनैः शनैः॥ शीलां सुमंत
दादाय नैषां गोरथेन हि॥ मध्याह्ने भोज्यवेलायां समुतीर्य सरित्तटे॥ ददर्श शीलासास्त्रीणां समूहं रत्नवास
सां॥ चतुर्दश्यामर्चयंतं भक्त्या देवैर्जनार्दनं॥ उपगम्य शनैः शीलापप्रच्छन् कदंबकं॥ अर्थाः किमेतन्मे वृद्धि
किं नाम व्रतमीदृशं॥ ताच्छ्रुत्वा पितस्तातु शीलां शीलविभूषणां॥ जनंत व्रतमेतद्धि व्रतनंतं सुप्रज्य
ते॥ साब्रवीदहमप्येतत्करिष्ये व्रतमुत्तमं॥ विधानं कीदृशं तत्र किं दानं कोत्र पूज्यते॥ स्त्रियां उचुः॥ शी
उवाच वित्तं नैवास्ति गृहे पर्ययदि स्थितं॥ तद्वत्त्वा विमनाः पार्थसंयतात्मा मुनिस्तदा॥ भोज्यावशिष्टं ५

कौण्डिन्यं

लेसदन्नप्रसूत्यपुनान्नासंस्कृतस्यच॥ अर्धंविप्रायदाव्यं अर्धमात्मनिभोजनं॥ शक्त्याचदक्षिणां दद्याद्वि
 शाठ्यविवर्जितः॥ कर्तव्यं समस्तिरेविधिनानेनमानिनि॥ स्नात्वा नंतं समभ्यर्च्य मंडले धूपदीपकैः॥ पुष्पैर्ग
 धैश्चनैर्वैद्यैः पीतरक्तैः श्वतुःसमैः॥ चतुःसमं परिभाषायां ज्ञेयं॥ तस्याग्रतो दृढं स्तनं कुंकुमात् सुदारकं॥ चतु
 र्दशग्रंथियुक्तं तामेकरतलेन्यसेत्॥ अनंतसंसारमहासमुद्रमग्नं समभ्युधर वासुदेव॥ अनंतरूपी विनियो
 जयस्व अनंतसूत्राय नमो नमस्तु॥ अनेन दारकं बध्वा भोक्तव्यं स्वच्छमानसैः॥ ध्यात्वा नारायणं देवमनंतं विश्व
 रूपिणं॥ भुक्त्वा चांते ब्रजे देशमभेदप्रोक्तं व्रतं तव॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ एवमाकर्ष्य राजेन्द्र प्रहृष्टेनांतरात्मना॥
 सापिचक्रे व्रतं शीलाकरे बध्वा सुदारकं॥ पाथेयमर्धं विप्राय दत्वा भुक्त्वा स्वयंततः॥ पुनर्जगाम संहृष्टा गोरथेन स्व
 कां गृहं॥ मन्त्रा सहैव शनैः प्रत्ययस्तात्क्षणादभूत्॥ तेनानंतव्रतनास्या बभौ गोधनसंकुलं॥ गृहाश्रमं श्रिया
 जुष्टे धनधान्यसमन्वितं॥ आकुलं व्याकुलं रम्यं सर्वत्रातिथिपूजनैः॥ सापिमाणिक्यकांचीभिर्मुक्ताहारविभू
 षिता॥ दिव्यौगवस्त्रसंछन्ना सा वित्रीप्रतिमा भवत्॥ कदाचिदुपविश्या दृष्टे बध्वा सुदारकं॥ शीलायां हस्त
 मूलैर्भुजैर्चातेन द्विजमना॥ श्रीमहाधेनौ रव्यसाक्षे पञ्चोदिते रुषा॥ कोनंत इति भूढेन जल्पता पाप

कारिणा॥ शिष्टो ज्वालाकुले बन्हो हा हा कृत्वा प्रधावती॥ शीला गृहीत्वा तत्सूत्रं शीरमध्ये समाक्षिपत्॥ तेन कर्म
 विपोक नसा श्रीतस्य स्रयंगता॥ गोधनं तत्स्वरैर्नरितं गृहं दग्धं धनंगतं॥ यद्यथैवागतं गेहे तत्तथैव पुनर्गतं॥ स्वज
 ने कलहो नित्यं बंधुभिस्तर्जनं तथा॥ अनंतक्षेपदोषेण दारिद्र्यं पतितं गृहे॥ न कश्चिद्दृष्टे लोके तेन सार्धं यु
 धिर॥ शरीरेणातिसंतप्तो मनसा प्यतिदुःखितः॥ निर्वदं परमं प्राप्तः कौडिन्यः प्राह तं प्रिया॥ कौडिन्य उवाच
 शीले मे भद उत्पन्ने सहसा शोककारके॥ येनातिदुःखितोऽस्माकं जाते सर्वधनक्षयः॥ स्वजने कलहो ग
 हेन कश्चिन्मां प्रवेभोते॥ शरीरे नित्यं संतापः खेदश्चैनसि दारुणः॥ जानासि दुर्नयः कोऽकिं कृतं
 सुकृतं भवेत्॥ शीलौ उवाच॥ प्रत्युवाचाथ तां शीलौ सुशीला शीलमंडन॥ प्रायोनंत कृताक्षेपपापसं
 भवजं फलं॥ भविष्यति महाभाग तदर्थं यत्ननाचर॥ एवमुक्तः स विप्रर्षिर्जगाम मनसा हरिं॥ निर्वे
 दान्निर्जगामाथ कौडिन्यः प्रयतौ वनं॥ तपसो कृतं संकल्पो वायुमक्षौ द्विजोत्तमः॥ मनसा ध्याय चानं
 तं कद्रुह्यामि च तं विभुं॥ यस्य प्रसादात्संजातमाक्षेपान्निधनंगतं॥ धनार्थं ममातीव सुखदुःखप्रहायकं॥
 एवं संचिंतयन् सोऽथ बभ्राम विजने वने॥ पतत्रापश्यन् महातृप्तः॥ श्रुत्वा हि सौम्यममातीव दुःखं चेति

सिवर्तते ॥ सो ब्रवीद्दृश्ये नानंतं क्वचिद्दृश्यामि वा द्विज ॥ एवं निराकृतस्तेन स जगामाथ दुःखितः ॥ वृत्तिद्रष्ट्या
 मीतिगच्छन्सगां पश्यत्सवत्सका ॥ तृणमध्ये प्रधाचंती मितश्चेतश्च पांडव ॥ अब्रवीधेनुके ब्रह्मियघनंतस्त
 येक्षितः ॥ सो बोवाचाथ कौण्डिन्यं नानंतं वेद्यं हं द्विज ॥ ततो ब्रजनरददर्शा ग्रेरम्यपुष्करिणीं द्वयं ॥ अन्योन्य
 जलकल्लोलैर्विचिप्यंतसंगमं ॥ छिन्नकिंजल्ककल्हारकमलोत्पलमंडितं ॥ सैवितं भ्रमरे ई सैश्चक्रे का
 रंडकैर्बकैः ॥ तैर्बह्विजो नंतो भवद्वा बोपलक्षितः ॥ उचतुस्ते द्विज श्रेष्ठ नानंतो वीक्षितो द्विज ॥ ददर्शाथ व
 नेतस्मिन्गगनं दंभं कुंजरं तथा ॥ तावप्युक्तौ द्विजेनेत्यनेति ताभ्यां निवेदितं ॥ एवं संपृच्छ्य नष्टाशुः तत्रैव
 निषसाद ह ॥ कौण्डिन्या विह्वलीभूतो निराशो जीविते नृप ॥ दीर्घमुष्णं च निश्चस्य पपात पशुविभारत ॥ प्राप्य सं
 ज्ञामनंतेति जल्पन्नुत्थाय सद्विज ॥ नूनं त्वाक्ष्याम्यहं प्राणानिति संकल्प्य चेतसि ॥ उत्थाप्योद्धुध्य चक्षे स्मि
 स्तावद्भरत सत्तम ॥ रूपयानंतदेवोपि प्रत्यक्षं समजायत ॥ वृक्षब्राह्मणरूपेण शत एहीत्युवाच ते ॥ प्रगृह्य दक्षि
 णोपाणौ गुहायां प्रविवेश्यतां ॥ स्वां पुरीं दर्शयामास दिव्यनारी नैर्युतां ॥ तस्यां निविष्टमात्मानं दिव्यसिं
 हासने शुभे ॥ पार्श्वस्थं तु शंखचक्रं गदागरुडशोभितं ॥ दर्शयामास विप्राय स्वीयं रूपं नंतकं ॥ विभूतिं प्र

वर्जितं

मे

न

देश्वानेतैरनंतममितौजसं॥ तं दृष्ट्वा तादृशं रूपमनंतमपराजितं॥ वैद्यमानोजगा दोचैर्जयशब्दपुःसरं॥ पा
पोहं पापकर्महपापात्मपापसंभव॥ त्राहि मां पुंडरीकाक्ष सर्वपापहरो भव॥ तच्छ्रुत्वानंत देवेशः प्राह सुस्निग्ध
यागिरा॥ मां हस्तिवन् ब्रह्मविप्रेन्द्रयत्ने मनसि वर्तते॥ कौंडिन्य उवाच॥ मया भूत्या वलिभेन त्रोटितो नंत
दोरकः॥ तेन पापविपाकेनाभूतिर्मल्लयंगता॥ स्वजनैः कलहो गेहेन कश्चिन्मां प्रभाषते॥ निर्वेदाश्च मते
रण्ये तव दर्शनकाक्षया॥ रूपया देव देवेश त्वयात्मा संप्रदर्शितः॥ तस्य पापस्य मे शांतिं कारुण्याद्वक्तुमर्हसि॥
श्रीकृष्ण उवाच॥ तच्छ्रुत्वानंत देवस्तमुवाच द्विजसत्तम॥ भक्त्या संतोषितो देव किं वदं पार्थुधिष्ठिर॥ अने
त उवाच॥ स्वर्गं गच्छ कौंडिन्य मा विलंबं करिष्यसि॥ चरानंत व्रतं भक्त्या नववर्षाणि पंच॥ सर्वपापवि
शुद्धात्मा प्राप्स्यसे सिद्धिमुत्तमं॥ पुत्रपौत्रैः समुत्पाद्य भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान्॥ अंते मत्स्मरणं प्राप्य मामुपेय
स्य संशयं॥ अमुं वते वरं ददमि सर्वलोकोपकारकं॥ इदमारव्यानकवरं शीलानंत व्रतादिकं॥ करिष्यति नरो
यस्तु कुर्वन् व्रतमिदं शुभं॥ सो विराट्पापनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिं॥ गच्छ विप्र गृहं शीघ्रं यथा येनागतो ह्य
सि॥ कौंडिन्य उवाच॥ स्वामिन् प्रच्छामि मे ब्रह्म किंचित्कौतूहलं मया॥ आरण्ये भ्रमता दृष्टं नत दृष्टिज

संगदुरो॥ सचूतवृक्षः कस्तत्रकागोः को वृषभस्तथा॥ कमलोत्पलकल्हारैः शोभितं सुमनोहरं॥ मया दृष्टं महारण्ये
 किं तत्पुष्करिणीद्वयं॥ कः खरः कुंजरः केसौ केसौ वृक्षो द्विजोत्तमः॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ सचूतवृक्षो विप्रो सो विद्या
 वेदविशारदः॥ सौम्यो नोपिन च प्रादाच्छिष्येभ्यस्तस्मात्गतः॥ सागौर्वसुं धरादृष्ट्वा सफलाया तया द्विज॥ वृषो धर्मस्त्व
 यादृष्टः शाङ्गुलं समास्थितः॥ धर्माधर्मव्यवस्थानं तच्च पुष्करिणीद्वयं॥ ब्राह्मण्यो केचिदप्यास्तां भगिन्यां ते परस्परं
 धर्माधर्मादियत्किंचित्तं निवेदयतो मिथः॥ विप्राय न क्वचिद्वत्तमतिथौ दुर्बलेपि वा॥ भिक्षादत्तान चार्थिभ्यस्ते
 न कर्मणा॥ बीची कल्लोलमालाभिर्गच्छतस्ते परस्परं॥ खरक्रोधस्त्वया दृष्टः कुंजरो मदुच्यते॥ ब्राह्मणो सावनंतो
 हंगुहो संसारगंहरु॥ इत्युक्त्वा देवदेवेश तत्रैवांतरधीयत॥ स्वप्नप्रायं सत्तद्दृष्ट्वा मत्स्वगृहमागतः॥ कृत्वानंतव्रतं
 सम्यक् नववर्षाणि पंच॥ भुत्वा सर्वमनंतं नयथोक्तं पांडुनंदन॥ अंतं च स्मरणं प्राप्य गतो नंतपुरं द्विजः॥ तथा त्व
 मपि राजर्षे कथां शृण्वन् व्रतं कुरु॥ प्राप्सासे चित्तितं सर्वमनंतं स्य वचो यथा॥ यद्ब्रूतुर्दशैव वर्षं फलं प्राप्नोति द्विज
 न्मना॥ वर्षे केन तदा प्रोति कृत्वोपाख्यानं कं व्रतं॥ एतत्ते कथितं भूषणं व्रतानां मुत्तमं व्रतं॥ यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो
 मुच्यते नात्र संशयः॥ येपि शृण्वन्ति सततं पाठ्यमानं पठंतिये॥ तेपि पापविनिर्मुक्ताः प्राप्स्यन्ति च हरेः पदं॥ सं
 सारगंहरुगुहासु सुखं विहर्तुं वांछन्ति ये कुरुकुलोद्भवशुभसत्वाः॥ संश्रज्यवन्निभुवने शमनंतं देवं बध्नां

याचित

ततस्तु पूजयेद्देवमनंतं विश्वरूपिणं ॥ वस्त्रयुगमं शुचिर्यस्माद्वासुदेवस्य बल्लभं ॥ अनंतप्रीयतांतेन पीतवस्त्रेणा
 मे सदा ॥ वस्त्रयुगमं समाच्छन्नं पीतयज्ञोपवीतिनं ॥ चंदनेन सुगंधेन कर्पूराग्नमिश्रिणा ॥ लेपयेत्तवांगानि प्री
 यतां मधुसूदन ॥ गंधं ॥ पुनः पुष्पाणि संगृह्य पूजयेत्क्षामभिः पृथक् ॥ अनंताय नमः ॥ पादौ गुल्फौ संकर्षणा
 यच ॥ कालात्मने तु जानुभ्यां धनं विश्वरूपिणं ॥ कटिं वै विश्वरूपाय मेढ्रं वै विश्वरूपिणं ॥ नाभ्यां तु पद्मना
 भाय हृदये परमात्मने ॥ कंठं श्रीकंठं नाथाय बाहुसर्वस्त्रधारिणे ॥ वाचस्पते नमस्तुभ्यं मुखे संपूजयेद्धारि
 ललाटे केशवायैति शिरः सर्वात्मने नमः ॥ लोकात्मा सर्वज्ञ तात्मानि मे षट्पट्टसंभवः ॥ जन्ममृत्युज
 रा व्याधि संसारमयनाशनः ॥ वनस्पतिरसो दिव्या गंधाढ्यः सुमनोहरः ॥ आश्रयः सर्वदेवानां धूपो यं प्र
 तिगृह्यतां ॥ धूपं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥ गृहाणा देवदेवेश त्रैलोक्यातिमिरापहं ॥ दीपं
 अन्नं चतुर्विधं स्वादुभूतानां जीवनं परं ॥ नैवेद्यं ते मया दत्तं देवप्रीता प्रगृह्यतां ॥ नैवेद्यं ॥ पूर्णाफ
 लं सपत्रं च कर्पूरं च मनोहरं ॥ यवित्रीकृतमत्यंतं तांदूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांदूलं ॥ एवं पूजां ततः कृत्वा
 गच्छेत्कुंडसमीपतः ॥ स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वाग्निस्थापनं बुधः ॥ प्रारभेत्ततः होममश्वत्थसमिधैस्ति

२१२

लैः ॥ वीहिमिर्मिश्रितैश्चापि घृतेन तु विधानतः ॥ पुरुषसूक्तेन जुहुयादतो देवेति वा पुनः ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमेत्रे
 धानिदधे इति ॥ शतमष्टोत्तरं यावत्प्रत्येकं जुहुयाद्गुरुः ॥ चरुहोमततः कार्यं मित्रैरैतैश्चिचक्षणः ॥ अनंत
 पकालाय अहोरात्राय वे पुनः ॥ अर्धमासाय मासाय ऋतुभ्यश्च तथा पुनः ॥ संवत्सराय स्वाहेति जुहुया
 द्याहतीस्ततः ॥ सिष्टकृत्य भृती हत्वा ग्रहादीनर्चयेत्पुनः ॥ मदनरत्ने जुहुयाद्गुरु रित्यस्याये सर्वहृत्वेत्या
 दित्यनुषंगः ॥ अनंताय स्वाहा ॥ कालाय स्वाहा ॥ अहोरात्राय स्वाहा ॥ अर्धमासाय ० मासाय ० ऋतुभ्यः ०
 संवत्सराय ० ततो महाव्याहतयः सर्वप्रायश्चित्तं च दक्षिणा ॥ आज्यतिलैः सिष्टकृतं प्रजापतिभ्यो जुहुया
 त् ॥ ततो वै लोकपालांश्च ग्रहान् ऋज्ययथाक्रमं ॥ गीतवादित्रनिनदैर्कृत्वा प्रणक्तिं प्रती ॥ पुराणाश्च
 वेणोस्तद्वद्रात्रिशेषं नयेद्भृती ॥ तनरात्रौ होमः ॥ ततः प्रभातसमये स्नात्वा शुद्धं कृतान्हिकः ॥ कृविधमादि
 पुस्तके पुराणाश्रवणैरिति ततः लोकस्थाने ॥ पुराणेश्रवणं कृत्वा कृतमध्याह्निकक्रिय इत्यर्थमेव पीठि
 तं तदा तुरात्रौ होमो भवतीति ॥ पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेद्द्विश्वरूपिणं ॥ पूजयित्वा हरिं देवमाचार्यं पूज

येततः॥ परिधाय सपत्नीकं वस्त्रालंकारभूषणैः॥ मंत्रैः संपूज्य विधिवत्तु दद्यात्प्रयत्नतः॥ सुरभीवैष्णवीमाता
 नित्यं विष्णुपदे स्थिता॥ आसंग्रहं मया दत्तं गोमातस्त्रा तु महसि॥ गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः॥ गा
 वो मे हृदयसंतु गवांमध्ये वसाम्यहं॥ मंत्रेणानेन संपूज्ये आचार्याय निवेदयेत्॥ गोदानस्य विधानार्थं दया
 त्स्वर्णाय विधिः॥ अनंतं परिचारं च आचार्याय निवेदयेत्॥ तत आमंत्रितान् विप्रान् पूर्वद्युश्च चतुर्दश॥ व
 स्त्रोपवीतैः संपूज्य भोजयेदन्नविस्तारैः॥ ततस्तु दक्षिणां तेभ्यो वित्तशाल्यं विवर्जितः॥ स्वशक्त्या दक्षिणां
 दद्याद्वा आचार्याय क्षमापयेत्॥ क्रियाहीनं भक्तिहीनं द्रव्यहीनं तथैव च॥ मंत्रहीनं पठेन्न्यतः व्रतसंपूर्णं हेतवे
 दीनांधकूपणैश्च दद्याच्चैव तथा धमं॥ तत इष्टैः समस्तैश्च पुत्रसंबन्धिबांधवैः॥ यथोपपन्नं शौक्त्यं क
 त्वा मानसमव्यये॥ आचम्य च कुचिर्भूत्वा चित्तो विष्णुश्च तद्दिने॥ एवं कृते नृपश्चैव कर्मण्या इमुज्जना
 दनः॥ अनंतरूपी भगवांस्तुष्टो भवति सर्वदा॥ व्रतस्य फलमाप्नोति विष्णुलोके महीयते॥ ॥ इति म
 द्रो भविष्योत्तरसोद्यापनमनंतव्रतं॥ ॥ अथ हेमाद्रिभट्टनरत्नलिरितं भविष्यपुराणानुयायि
 नंतव्रतोद्यापनप्रयोगः॥ व्रतग्रहणादिनावधिकचतुर्दशवर्षसमाप्तिदिनत्रयोदश्यां कृते कर्म क

२१३

तिदक्षिणां करद्वारकंते॥ ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अनंतव्रतकथा॥ ॥ अथोद्यापनविधिः॥ ॥ युधिष्ठि
 रउवाच॥ देवदेव समासेन व्रतस्य परमाद्भुतं॥ उद्यापनविधिं ब्रूहि अनुग्रहोऽस्मि केशव॥ उद्यापनविधिं हित्वा न
 व्रतस्य फलं लभेत्॥ तस्माद्यथा तथा कुर्याद्वित्तशाल्यं विवर्जयेत्॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ मासि भाद्रपदे प्राप्ते परि
 पूर्णव्रते ततः॥ शुक्लयां च चतुर्दश्यां ब्रह्मचारी व्रते ततः॥ एकमक्तेन नियमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः॥ स्नात्वा नद्यां देव
 रवाते तीर्थं प्रश्रवणे तथा॥ सर्वोषधैः सर्वगंधैः तिलकलैश्च रथाम्लकैश्च वेदोक्तविधिना सम्यक् तर्पयेत्पि
 तृदेवताः॥ ततो गृहं समागत्य वेदिं कृत्वा तु शोभनं॥ तत्राग्निरवे डलं कं पंचवर्णैः सुपशालैः॥ नवनामसु
 संपूर्णं सर्वतोऽभद्रमेव वा॥ तस्योपरि न्यसेत्कुंभं अत्रणं सुदृढनवं॥ तां अपात्रसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं॥
 सुवर्णद्वारकं चतुर्दशप्रस्थियुतमाह॥ भावे केन सुवर्णस्य दरिद्रेणापि पार्थिव॥ कृत्वा नंतं प्रयत्नेन तां अपात्रोपरि न्ये
 सत्॥ सुवर्णप्रतिमामाहाश्यां सुविस्तरां कृत्वा तत्रानंतं न्यसेद्वती॥ लक्ष्म्या युतं वा सुदेवं मुसलेन हलेन च॥
 कुंभस्य तां अपात्रोपरि सुवर्णनिर्मितं शय्योपरि तृतीयां तत्र मयमनंतं पूजयेदित्यर्थः॥ इति केचित्॥ तन्न लक्ष्म्या
 युतमित्यादिसंगतः॥ आचार्यं पूजयित्वा च वस्त्रैराभरणैस्तथा॥ कर्पागुलीपवित्रैश्च भक्त्या च सुसमाहितः॥

स्तदुत्तरभाद्रशुक्लचतुर्दश्यां ब्रह्मचर्योपवासनियमयुतो यथासंभवं पुण्यतीर्थादौ सर्वौषधिसर्वगंधति
लकल्कमलकैस्नात्वा स्नानांगतर्पणं कृत्वा गृहमागत्य मृदावेदिकं कृत्वा तत्र नवनाभं सर्वतोभद्रं वा आलिख्य
पंचरंगैर्यथावत्परिपूर्य पवित्रपाणि राचम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य चरितानंतव्रतपरिपूर्णाताये उत्तरांगमुद्य
पनमहं करिष्ये इति संकल्प्य निर्विघ्नतार्थं गणपतिं पूजयेत् ॥ ततः आचार्यं वृत्वा वस्त्रासनकुंडलादिभिः
पूजयेत् ॥ तत आचार्यो यदत्र संस्थितमिमिसर्षपाचिकीर्य कुचीवोहयेति प्रोक्ष्य सर्वतोभद्रकरणप
क्षे तत्र सर्वतोभद्रदेवता आवाह्य पूजयेत् ॥ ताम्ब्रदेवतास्तासां स्थापनपूजाप्रकारादिपरिभाषायां द्रष्ट
व्यं ॥ ततो मंडलमध्ये महीद्यौरित्यादिप्रकारेणाब्रह्मं ददं ॥ ताम्ब्रपूजापात्रयुतं कक्षं शंखापयेत् ॥ त
त्र भाषादिपरिमितस्वर्गनिर्मितचतुर्दशग्रंथियुतानंतस्थापयेत्तदुत्तरतः ॥ सुविस्तृतं शयामासा
द्य तत्रापि स्वर्गादिनिर्मितलक्ष्मीहितं मुसलहस्तयुतानंतप्रतिमां स्थापयेत् ॥ ततः स्वर्गादौ रक्तप्रतिम
योः श्रीमदनं तायेन मइति मंत्रेणावाह नस्तचनंत चार्षिकं पूजावत्कुर्यात् ॥ ततो वस्त्रयुग्मं कुचिर्यस्मा

दासुदेवस्य वल्लभं ॥ अनंतः प्रीयतां तेन वस्त्रयुग्मेन सर्वदेति मंत्रेण वसुयुग्मेन समर्प्य कर्पूरागरुमिश्रित
 चंदनं समर्पयेत् ॥ चंदनेन सुगंधेन कर्पूरागरुमिश्रिणा ॥ लेपयेत् हंतवांगानि प्रीयतां मधुसूदन इति ॥ ततः
 पुष्पाणिसंगृह्यांगपूजां कुर्यात् ॥ अनंताय नमः ॥ पादौ पूजयामि ॥ संकर्षणाय ० गुल्फौ ० कालात्मने ०
 ज्ञानुनी ० विश्वरूपिणे ० जघनं ० विश्वरूपाय ॥ कटि ० विश्वरूपिणे ० मेढ्रं ० पद्मनाभाय ० नाभि ० परमात्म
 ने ० हृदयं ० श्रीकंठाय ० कंठं ० सर्वारूपाय ० बाहु ० वाचस्पतये ० मुखं ० केशवाय ० ललाटं ० सर्वा
 त्मने ० शिरः ० ततो कालात्मा सर्वभूतानां निमेषतटिसंचयः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारभयनाश
 न इति मंत्रेण पुष्पाणिसमर्प्य धूपं दद्यात् ॥ तन्मंत्रः ॥ वनस्पतिरसो दिव्यो गंधाढ्यः सुमनोहरः ॥ आग्नेयः
 सर्वदेवानां धूपाय प्रतिगृह्यतां ॥ ततस्त्वज्योतिः सर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमः ॥ आत्मज्योतिः परंधामदीपो
 यं प्रतिगृह्यतामिति दीपं ॥ ततः अन्नं चतुर्विधं स्वादुभूतानां जीवनं परं ॥ नैवेद्यं ते मया दत्तं देव प्रीत्या
 प्रतिगृह्यतां ॥ पूगीफलं सपत्रं च कर्पूरं च मनोहरं ॥ पवित्रीकृतमल्यं तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ मिति तांबू
 लं ॥ ततः पूजासिद्धयर्थं दक्षिणां दत्त्वा नीराजनं कुर्यात् ॥ ततः कुशात्पाशं मन्त्राग्रेण कुंडं छंदिलं बानि

नेनधेनुंसंपूज्यसुरभीवैष्णवीमातानित्यंविष्णुपदेस्थिता। प्रासंग्यमयादत्तंगोमातुस्त्रातुमर्हसी
 तिमंत्रेणगोप्रासदत्वातामाचार्यायिदद्यात्॥ ततःप्रतिमांकुलशाय्यादियुतामाचार्यायप्रतिपाद
 येत्॥ पूर्वद्युर्निमंत्रितान्चतुर्दशब्राह्मणान्वस्त्रयज्ञोपवीतैःसंपूज्यनानाविधानेनाचार्यसहि
 तान्सोजायित्वायथाशक्तितेभ्योदक्षिणांचदत्वाआचार्यायचदत्वाहमापयेत्॥ तत्रमंत्रः। क्रियाही
 नंभक्तिहीनद्रव्यहीनतथैवच। मंत्रहीनकृतंयज्ञपरिष्कर्तदस्तुमेतिपठित्वास्वयंमुंजीतेतिअनेतत्र
 तोद्यापनप्रयोगः॥ ॥अथनष्टदोरप्रायश्चित्तं॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ अनंतव्रतमाहात्म्यं
 कृत्स्नंकृत्स्नत्वयोदितं॥ भगवन्दोररूपेणभाष्यदोसिसहात्मनां॥ दोरंप्रमादतो नष्टंयस्यादेदितं
 जनैः। तदाकिंकरणीयंस्याद्रतंत्रैलोक्यपावनं॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ साधुष्टंत्वयाराजन्वक्ष्या
 मिव्रतनिष्कृतिं। फलंलोकस्यसर्वस्यरक्षार्थंशृणुतत्क्रमात्॥ दोरेनष्टेमहान्दोषःप्रभवतिनामिह॥
 तस्मात्तदोषनाशार्थंप्रायश्चित्तंविधीयते॥ गुरुंप्रदक्षिणीकृत्यनमस्तुत्यसमाहितः। विज्ञाप्यदोषना
 शंचकृत्वादोरंव्रतीततः॥ हव्यवाहंप्रतिष्ठाप्यतस्मिन्ध्यात्वाहरिपरं॥ आज्यमग्नावधिश्रित्यदद्यात्

२९५

द्विप्रायचासनं॥ अष्टोत्तरशतंहृत्यामूलमंत्रेणवैष्णवं। नाममंत्रेणतत्कृत्वाद्वादशाक्षरसंयुतः॥ केश
 वादिसकृद्यत्वाप्रायाश्चित्तंतुशक्तितः। पूर्णाहुतितंतोऽकृत्वाहोमशेषंसमापयेत्॥ व्रतच्छिद्रंतपश्चि
 द्रंयच्छिद्रंयस्यकर्मणि॥ वृत्नाद्भूमिदेवानांसर्वसंपूर्णतां व्रजेत्। मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंजनार्द
 न॥ यत्पूजितंमयादेवपरिष्कर्तदस्तुमे। आचार्यपूजनंकार्यं दक्षिणाद्यैर्नृपोत्तम। एवंशांतिविधिं
 त्वापूर्ववद्विधिमादिशेत्॥ कृत्वादोरंव्रतीपश्चात्पूजितैःसहबंधुभिः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रायश्चित्तं
 चरेत्सुधीः। प्रायाश्चित्तमकृत्वातुपुण्यंतस्याबुभूक्षितम्॥ व्याधितोयसितोदेहःप्रियासंत्यज्यतेगृहं॥
 दोरस्येतिक्रमेचैववदेत्सर्वमिदंबुधः॥ यइदंकुरुतेपाथह्यायुःपुत्राश्चसंपदः॥ ॥इतिश्रीअनं
 तदोरप्रायश्चित्तं॥ ॥अथापरमनंतव्रतोद्यापनं॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥त्वत्प्रसादादकृतंकृत्स्नं
 मयानंतव्रतंशुभं॥ इदानींब्रूहिमूनंतव्रतोद्यापनमुत्तमं॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ ॥शृणुपांड
 ववक्ष्यामिव्रतोद्यापनमुत्तमं॥ कृतंनयेनसफलंव्रतंभवतिनिश्चितं॥ आदौमध्येतथावोतव्रतस्यो

ध्यापनं भवेत् ॥ यदा वित्तस्य वित्तस्य संपत्तिः शुभकालता ॥ तदा चोद्यापनं कुर्याद्बुधमे लग्ने शुभे दिने ॥ च
 तुर्दशेषु वर्षेषु मुख्यं तद्वापनं मतं ॥ कायशुद्धिं त्रयोदश्या मेकभक्तादिना चरेत् ॥ ततः प्रातश्चतुर्द
 श्या स्नात्वा देशे उच्यते ॥ संकल्पयेत्तु पवासं देशकालावनुस्मरन् ॥ ततो नदी तडा गावा गव
 सर्वेषां धिस्तथा ॥ तिलकल्के नाम लक्ष्म्या नामा जने पूर्वकं ॥ तीरे मंडपिकां कुर्याद्देवापि सु
 शोभितां ॥ तन्मध्ये उपविश्याथ देशकालोस्मरेत्ततः ॥ गणेशं पूजयित्वाथ पुण्याहं वाचयेद्भिजः ॥
 आचार्यवरयेद्वायुं तं वेदांगपारगं ॥ ब्रह्माणामृत्विजश्चापि चतुर्दशफलादिना ॥ सर्वान्वस्त्रा
 लंकरणजलपात्रादिना चयेत् ॥ विरिच्य सर्वतो भद्रं मंडपांतस्तु मध्यगं ॥ ब्रह्मादिदेवतास्त
 स्मिन्नावाद्यापि च पूजयेत् ॥ तन्मध्ये पंकजं धान्यं यथाशक्ति क्षिपेत्ततः ॥ सौवर्णं राजतं वापि
 ताम्रजं वापि मृन्मयं ॥ कुंभं न्यसेत्तदुपरि सुधा चंदन चर्चितं ॥ तस्मिन् जलं गंधपुष्पफलं पल्लव
 मृत्तिकाः क्षिप्रारत्नहिरण्ये च वससा वेष्टयेत्ततः ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं जतं वराजयेत्वा ॥ पात्रे

२१६

भाय उद्यापनां गभूतं होमं करिष्ये इति संकल्प्य स्तुतिं लोपलेपनाद्यग्निप्रतिष्ठापनांतं कृत्वा न्वादध्यात् ॥
 तच्चैव ॥ अस्मिन् ग्नौ जातवेदसमग्निमिधमेन प्रजापतिं चाज्येन अग्नीषोमो चक्षुष ॥ आज्येन प्रधान
 देवमनंतमश्वथसमिचितलव्रीहियवघृतद्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरात् संख्या कृत्वा तिभिः पुनरनेतं का
 लां संवत्सरं अर्धमासं क्रतुं संवत्सरं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं वरुणा ऐकैक्या आहुत्या य हान
 समिदाज्यं च रुद्रव्ये पा प्रत्येकमष्टोत्तरात् संख्या कृत्वा तिभिः पुनरनेतं का
 लं देवता आज्येनैकैक्या आहुत्या सिष्टं कृतं प्रजापतिं चाज्यं कृतं तिलैः इध्मसन्नं हनेन रुद्रमित्यादि
 सर्वमाज्यभागं तं कृत्वा रुद्रव्यैः पुरुषसूक्तं न अतो देवत्येन न वा इदं विष्णुरित्यनेन वा अन्यं ध्यानं क
 र्मेण जुहुयात् ॥ ततः प्रायश्चित्तं होमशेषं समाप्य लोकपालान् ग्रहांश्च पंचोपचारैः संपूज्य बुलिदानं च
 कृत्वा गीतवादिनिनदैः पूजां कृत्वा जुहुयात् पुराणप्रवणादिनारात्रिजागरणेनातिवाहयेत् ॥ ततो
 परे हि कोयजमानश्चापितानंतं पूर्ववत् पूजयित्वा आचार्यं पूजयेत् ॥ ततो गावो ममाग्रतः सति

तदुपरिन्यस्य पट्टकूलादिकं शुभं ॥ प्रसार्य तदुपपत्राष्टदलं चंदनादिनां पद्मविरचितं मध्येन तं मूर्तिनिधाय च ॥
पलेन वा तदर्धेन तदर्धेनापि वा कृता ॥ सौवर्ण्यं रमया युक्तां शंखचक्रगदाभिः ॥ आवाहनाद्युपचारैः पूजयेत्सुसम-
हितः ॥ पंचामृतं न स्नपयेत्ततश्च वसनं द्वयं ॥ पट्टकूलादिकं पीतमर्पयित्वा तर्चयेद्ब्रती ॥ गंधपुष्पादिभिर्नानाभिः
नानाफलैस्तथा ॥ एवं संपूज्य विधिवद्विधिना वर्षिकेण तु ॥ पुष्पैः संपूजयेद्गान्धनैस्तस्य च नामभिः ॥ अनंताय नमः
पादौ गुल्फौ संकर्षणाय च ॥ कालात्मने जानुनीचजघनं विश्वरूपिणे ॥ करिंच विश्वनेत्राय मेढ्रं वै विश्वसाक्षिणे ॥
नाभिंच पद्मनाभाय हृदयं परमात्मने ॥ कंठं श्रीकंठनाथाय बाहुसर्वास्त्रधारिणे ॥ मुरवं च वाचस्पतये चक्षुषी
कपिलाय च ॥ ललाटं केशवाय तिथिरः सर्वात्मने नमः ॥ नमः पादौ पूजयामीत्येव सादिप्रपूजयेत् ॥ एवं पूजां
विधायैव रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ गीतवादित्रनृत्यादिपुराणश्रवणान्वितं ॥ प्रतिमां च प्रकुर्वीत पूजागंधादिना
हरे ॥ नानाफलानि सस्यानि चोपवासानि वेदयेत् ॥ ततः प्रभातसमये स्नात्वा चार्यादिभिः सह ॥ अनंतं पू-
जयेत्प्राग्बज्जुं कुर्यात्पश्चिमे ततः ॥ कुंडे वा स्तुडिले कुर्यादग्निस्थापनं पूर्वकं ॥ आज्यभागान्तमाचार्यः स्व-
ग्यसोक्तविधानतः ततोऽथ स मिद्धिस्तुत दलामेन्याभिरववा ॥ दधि मध्वाज्यं दुग्धाभिस्तिलैर्वै

पायसेनच॥ आज्येनचप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रकं॥ अष्टोत्तरशतं चाष्टविंशतिर्जुहुयात्क्रमात्॥ अतो
 देवेतिमंत्रेणत्रीणिवैनाममंत्रतः॥ प्रणवादिचतुर्थ्यंतनमोत्तानंतनामतः॥ नाममंत्रैश्चजुहुयाच्चतुर्दशति
 रादरात्॥ ॐ अमंताय नमः स्वाहा॥ कपिलाय स्वा० शोषाय स्वा० कालात्मने० अहोरात्राय० मासाय० अ०
 षडृतुभ्यः० ॐ संवत्सराय० परिचत्सराय० उषसे० ॐ कालौघे० काष्ठौघे० मुहूर्ताय० समिदादिभिरेवच प्र
 त्येकंजुहुयात्क्रमात्॥ ततःस्विष्टकृदादाय पूर्णपात्रांतमाचरेत्॥ जपेत्पुरुषसूक्तंतुस्मृतवानंतं सुरोत्तमं
 पूर्णकुंतिचजुहुयात्क्रमात्॥ ततःस्विष्टकृदादाय पूर्णपात्रांतमाचरेत्॥ जपेत्पुरुषसूक्तंतुस्मृतवानंतं सुरोत्तमं
 रिदेवं आचार्यं पूजयेत्ततः॥ वस्त्रालंकारभूषाद्यैस्ततो धेनुं समर्चयेत्॥ पयस्विनीं सुशीलां च वस्त्रालं
 कारभूषितां॥ स्वर्णशृंगी रोप्य खुरां तां मृष्टीं सुवाससां॥ कांस्यदोहारं तनुच्छां निष्कं कंठिसवत्सकां॥ ग
 वां मंत्रेण संपूज्याचार्याय निवेदयेत्॥ मंत्रस्तु॥ गवामंगेष्वेति॥ गावो मे अग्रतः सतु गावो मे संतुष्टतः॥ गावो
 मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं॥ मंत्रं मेतं समुच्चार्य वस्त्रालंकारभूषणैः॥ तत्पत्नीं पूजयित्वाथ ब्राह्मणं
 तोषयेत्ततः॥ ऋत्विजः पूजयित्वाथ तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां॥ चतुर्दशैवकुंभांश्चपक्वान्नपरिपूरितान्॥ च

स्त्रोपवीते दद्याच्चाह्वयनंतः प्रीयतामिति । आचार्यादीन् भोजयित्वा पूर्णतां वाचयेत्ततः ॥ अथानंतं विष्ट
ज्यापि गृह्णीयादाशिषस्ततः । भक्तियुक्तो नमस्कृत्य ब्राह्मणानां स्तान्विसर्जयेत् ॥ ततो हृष्टौ बं
धुयुतो भुंजीत सुसमाहितः ॥ एवं कृतं नंत फलदा तानंतो भवेन्मृगाः ॥ इति भविष्योत्तरपुराणेऽनंत
व्रतो द्वापनं ॥ अथ भाद्र शुक्ल चतुर्दश्यां कदली व्रतं ॥ हेमाद्रौ भविष्ये ॥ यत्प्रसिद्धं समारव्यातं कदली
व्रतमुत्तमं ॥ तत्ते हंसप्रवक्ष्यामि लोकानुग्रहकारकं ॥ नाकपृष्ठे पुरोदैवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः । अप्सरो मरुत
न्याभिर्नागकन्याभिरर्चितं ॥ संसारासरतां सात्वा कदली नंदनरुचिता ॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां मासि
भाद्रपदे नृप । देयमर्घ्यं वरस्त्रीभिः फलैर्नानाविधैस्तथा । विरूढैः सप्तधान्यैश्च दीपालीरक्तचंदनैः ॥
दधिदूर्वाक्षतेर्वस्त्रैर्नैवेद्यैर्घृतपाचितैः ॥ जातीफलैः पूगफलैः पूजयेद्भक्तमत्सरा ॥ तस्मिन्नहनि दात
व्यं स्त्रीभिरन्याभिरेव च । मंत्रेणानेनैवैवाध्यतच्छृण्वनराधिप । चिंतयेत्कदलीनित्यं दलकैः कामदीति व
शि ॥ शरीरारोग्यलावण्यं देहि देवनमोस्तुते ॥ एवं यः पूजयेद्रक्षां पुरुषो भक्तिमान्नृप ॥ नारी चानग्नि

पद्माशीत्रीन्मासांश्चतुरोपिवात्तस्मिन्कुलेनहिभवेत्काचिन्नारीकुळादिनी॥ दुर्गतादुभगाव्यंगस्वैरि
 णीपापचारिणी॥ भवेत्सौभाग्यसौख्याद्यापुत्रपौत्रश्रियायुत॥ आयुष्मतीजीववत्साजीवेद्वर्षशतंशु
 वि॥ इतिहेमाद्रौकदलीव्रतं॥ ॥ अथगुर्जराचारप्राप्तंकार्तिक्यामाध्यावेशारव्यावाकदकैळीव्रतं॥
 तत्रकदलीपूजनं॥ आगच्छकदलीदेविसौभाग्यंफलदायिनी॥ रूपंदेहिजयंदेहियशोदेहिसुनिश्चि
 तं॥ आगच्छागच्छवरदेशंकरेणमहेश्वरी॥ करिष्यमाणांपूजांमेगृहाणानुग्रहंकुरु॥ आवाहनं॥ कार्त
 स्वरमयंदिव्यंनामपिगणान्वितं॥ अधितिष्ठमहादेविशिवेनसहपार्वती॥ आसने॥ दूर्वाक्षतादिभि
 र्युक्तंस्वर्णपात्रेस्थितंशुभं॥ पादार्थकल्पितंभक्त्यागृहाणपरमेश्वरी॥ पाद्यं॥ अर्घ्यपात्रस्थितं तोयंफल
 पुष्पसमन्वितं॥ अर्घ्यगृहाणमेदेविभक्त्यादत्तंशिवप्रिये॥ अर्घ्यं॥ कर्पूरोशीरसुरभीशीतलंनिर्म
 लंजलं॥ गंगयास्तुसमानीतेगृहाणाचमनीयकं॥ आचमनं॥ गंगादिसर्वतीर्थभ्योमयाप्रार्थन
 याहृतं॥ स्नानार्थंतेमयादेविगृहाणेदंसुरेश्वरि॥ स्नानं॥ यथारमेविबुधेस्तेशारवादीनांसदाभि
 वेत्॥ तथावृक्षार्थमां देविसेविनात्पार्वतीप्रिये॥ सेवनमंत्रः॥ वस्त्रंशुभ्रंमिदंदिव्यंकंकुमातंकंशु

भवो वर्धते स्वयं॥ कदलीदानमंत्रः॥ अथ कथा॥ युधिष्ठिर उवाच॥ क्लृप्तं क्लृप्तं महाबाहो सर्वविद्याविशारद
 अनाथानाथ विश्वात्मन दीने दैन्यनिकृंतन॥ त्वमस्माकं परो बंधुस्त्वमस्माकं परः सखा॥ त्वया भिरक्षिता
 नित्यं विचरामो त्रनिर्भयः॥ किंचित्पृच्छामि देवेश कृपां कुरु वदस्व मे॥ यद्गुह्यं सर्वधर्मेषु कृते यस्मिन्महत्स
 लं॥ सौभाग्यारोग्यदं पुण्यधनधान्याभिच्छिदं॥ अन्नाच्छादनपुत्रादिवर्धतं श्रीनिकेतनं॥ तन्ममाचू
 ह्स्व भगवन्लोकानामुपकारकं॥ श्रीकृष्ण०॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ यत्कृत्वा सर्व
 दुःखेभ्यो नारी मुच्येत संकटात्॥ वस्त्यानपानविच्छित्तिर्न भवेत्तु कदाचन॥ पुरामानत्येव कांते रुक्मिणी
 प्राणवल्लभा॥ प्रणिपत्या ब्रवीद्दीना सर्वकामामये शुभा॥ सौभाग्यं मे कथं देव भवेजन्मनिजन्मनि॥ सपत्नी
 नां श्रियं वीक्ष्य स्पृहामे जायेते प्रभो॥ इति प्रियाया वचनं श्रुत्वा हंता समब्रुव॥ रसाव्रतं कुरु धातु सौभाग्यावा
 हये शुभे॥ कृते यस्मिन् व्रते देवि परं सौभाग्यमाप्स्यसि॥ इति श्रुत्वा वचो देवी रुक्मिणी मामभाषत॥ रसा
 व्रतं भवेत्कीदृको विधिः किंच पुजनं॥ केन चादौ पुराचीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं॥ रुक्मिणी भाषितं श्रुत्वा
 पुनरेवाहमब्रुव॥ रसाव्रतमिदं वक्ष्ये शृणु देवि यथोदितं॥ गोचर्ममात्रं संलिप्य सर्वतो भद्रमंडले॥ लि

२१९

खेत्सम्यक् कृपावर्णा नीलपीतैः सितासितैः॥ ब्रह्माद्या देवतास्तत्र स्थापयित्वा प्रहृजयेत्॥ कलत्रोपरि संस्थ
 प्यवैपावे पटले शुभे॥ उमामहेश्वरो तत्र मूलमंत्रेण पूजयेत्॥ अथ वा स्वस्तिकं कुंजसिद्धमष्टदले तु वै॥
 ततः सायां संपूर्णा हि सस्य वृतां सुशोभनां॥ समूलां कदलीं स्थाप्य पूजयेतां॥ यथा विधि॥ उत्तमोद
 कमान्नीयसेवेयेतां समाहिता॥ यथारंभे विवृद्धिस्तेशारवादीनां सदा भवेत्॥ यथा वर्धय मां देवी सेवना
 त्पार्वती प्रिये॥ यथा यथोत्प्रेसवो वृद्धते कदलीतवा॥ तथा मनोरथानां मे प्रभावा भवतु स्वयं॥ एवं स
 पूज्य विधिबद्धं कृत्युक्तेन च तसा॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्दीतवादि त्रिस्वनैः॥ एवं या कुरुते नारी व्रतानामु
 त्तमं व्रतं॥ भुक्ता तु विविधान् सो गान् सौभाग्यं विंदते ध्रुव॥ एवं यः कुरुते देवी कदली व्रतमुत्तमं॥ तस्मात्कुरु
 विधानेन यथोक्तं फलमाप्स्यसि॥ इति श्रुत्वा विधानेन चकार व्रतमुत्तमं॥ अवाप स कलं कामं मनसा यदृषी
 म्पितं॥ अन्यच्च शृणुराजेद्रव्रतस्य फलमुत्तमं॥ अत्याश्चर्यं करं पुंसां शृणु धावहितो भवेत्॥ दृते यदा नित
 पूर्व कृष्णानीता सभा प्रति॥ दुःशासनेन दुष्टेन द्रौपदी मुक्तमूर्धजा॥ आकृष्य माणो वस्त्रे तु चिते मासस्म
 रत्तदा॥ तर्णतत्र गतो राजन् द्रौपद्या त्राणनायवे॥ अदृश्यमाणो कृष्णायै व्रतं समुपदिष्टवान्॥ तदा कर्तु

मशक्येदु प्रतेस्मिन् राजसत्तम ॥ रुक्मिण्यावरितं हर्वय देतद्रुतमुत्तम ॥ तस्य पुण्य फलं दत्तं कृष्ण ॥ एते राजसत्तम ॥
 तत्कालमेव वस्त्राणां सप्तधिरभवत्पुरा ॥ दुःशासनेन दुष्टेन अक्षिप्तैश्च शुकैश्च ॥ प्रादुर्भवानि वस्त्राणि नाना
 वर्णानि भरत ॥ रिवन्तो दुःशासनः पापो विरामांशुक्यहात ॥ तावद्धृद्ववस्त्राणि कल्लं दलीपगच्छन् ॥ इत्यत्र
 तपभावोयंगुह्योपिकथितो मया ॥ कारयस्व विधानेन हर्णकामो भविष्यति ॥ अथोद्यापनं ॥ युधिष्ठि
 रुवाच ॥ कस्मिन्मासे तिथौ कस्यामाचरेद्रुतमुत्तम ॥ कथं भावेन किं कार्यं तन्मया चक्षुःकेशव ॥ श्री
 कृष्ण उवाच ॥ कार्तिके माघमासे वा वैशाखे च तरे तथा ॥ पुण्ये मासि प्रकुर्वीत पौर्णमास्यां शुभे दिने ॥
 तिथिस्तयं वर्जयितुं शुभपांस्तु समाहितः ॥ यस्मिन् देशे न लभ्येत कदली राजसत्तम ॥ सुवर्णस्य शुभां तत्र क
 त्वा पूजा समाचरेत् ॥ यदि लभ्येत कदली मारोप्यादौ प्रपूजयेत् ॥ यावत्तस्यां पुलं यावत्तस्मिन् न नीरेण सपेत ॥
 फलेषु क्रियं मेघस्याः पश्चाद्विप्रात् समाहयेत् ॥ प्रप्ता ते विमले स्नात्वा नद्यादौ विमले जले ॥ अहते वा ससी
 गृह्य कृत्वा संध्यादिकर्म च ॥ अरात्रि मात्रं कृत्वा तु खंडिलं वा ग्यतः शुचिः ॥ अग्निं संस्थाप्य विधिवत्तत्र होमं
 समाचरेत् ॥ शतमष्टौ तरे विद्वान् तिलज्या कुंति मिस्तथा ॥ एकाग्रचितः संहृष्टः कृती व्याकृतिमिष्टयक ॥

२२०

शोषनं ॥ गृहाणाच्छादनं देवि सैचिनात्पर्विती प्रिये ॥ तथा छादनं मांसदा ॥ वस्त्रं ॥ आचमनीयं ॥ श्रीखंडनं चंदनं
 दिव्यं घनसारमनोहरं ॥ विलेपनं गृहाणेदं रुद्राणी प्रियवल्लभे ॥ चंदनं ॥ मालती चंपकादीनि शतपत्रादिकानि
 च ॥ सुगंधीनि गृहाणात्वं प्रजार्थं सुमना सिनः ॥ पुष्पाणि ॥ अगुरुं गुग्गुलुं धूपं दवांगं सुमनोहरं ॥ गृहाणेदं त
 स्मिं करं घ्राणस्य दपितं परं ॥ धूपं ॥ चक्षुदं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं ॥ आर्तिभ्यं कल्पितं भक्त्या गृहा
 ण परमेश्वरी ॥ दीपं ॥ नानापक्वान्तसंयुक्तं रसैः षड्विंशतं नैवेद्यं विविधं भक्त्या कल्पितं स्वगृहा
 मे नैवेद्यं ॥ कर्पूरं लावं लवंगादिनागवल्लीदलान्वितं ॥ पूगीफलसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ इ
 दं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव ॥ तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ कलं ॥ हिरण्यगर्भं गर्भं स्तुहेम
 बीजं विष्णवर्से ॥ अनंतपुण्यफलदं तः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ हिरण्यं ॥ नीराजनं ॥ त्वमिद्राणी प्रियानित्यं पार्वत्यश्वा
 पिवल्लभ ॥ सतीनां कामदा प्रज्याकामान्मे परिहरय ॥ प्रार्थना ॥ आश्रयो देवपत्नीयां जिता नां च प्रिया स्वयं
 सौभाग्यारोग्यमायुष्यं देहि रंभे नमोस्तुते ॥ नमस्कारः ॥ कदली कामदायि न्ये मेघायै तनू मो नमः ॥ रंभा
 रं भायै भक्तिसारायै सर्वसौख्यप्रदे नमः ॥ यथायथा तं प्रसवो वर्धते कदलीं भवं ॥ तथा प्रनोरथानां मे प्र

ब्राह्मदिभ्यो देवतास्यो नाममंत्रैः पृथक् पृथक् । आचार्यं च सपत्नीकं वस्त्राद्यैः पूजयेत्ततः ॥ धेनुं पयस्विनीं वत्सयु
तारत्नैः स्वलंकृतं । सर्पाष्टंगी शैष्णवरुरां कांस्यदोहनिकायुतं ॥ ताम्रपृष्ठी रत्नपुष्ठी सुद्रघरा समन्वितां । अ
भ्यर्च्य गृहविदुषे आचार्याय निवेदयेत् ॥ पादुकोपान् हो छत्रं अलंकारान् नेकशः । यथा शक्तिप्रदेयानि व्रत
स्य परिपूर्तये ॥ चतुर्विंशतभोऽशवायुगमान्याह्वय संयत्तः । वस्त्रालंकारगंधाद्यैः पूजयित्वा तु भोजयेत् ॥
वायनानि च देयानि वंशपात्रैस्तु शक्तिः । दद्याच्च दक्षिणां सम्यक् यथाविभवसारतः ॥ अन्यभ्योऽपि य
था शक्तिदद्यादन्नं सुसंस्कृतं ॥ क्षमापयित्वा तान् देवीव्रतस्य परिपूर्णां ॥ वाचयित्वा यथान्यायम
छिद्रत्वं च भाषयेत् । दीनानाथान् प्रतप्त्वा सुखयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ एवं यः कुरुते देविकदलीव्रतमुत्तमं ॥
भुत्कालुविविधानसौ गान्धर्वो भाग्यं विंदते ध्रुवं ॥ तस्मात्कुरु विधानेन यथा कृत्तुं फलमाप्स्यसि । एवं नारी
नरो वापि यः कुर्यात्कदलीव्रतं ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति स्वर्गलोके महीयते ॥ ॥ इति भविष्योत्तरे कदली
व्रतं ॥ ॥ अथ पूर्णिमांतमासेन कार्तिके कृष्णचतुर्दशी ॥ तस्यां तिलतैलस्नानमुक्तं ॥ भविष्ये । कार्ति

करुणपक्षे तु चर्दश्यां विधूये ॥ कर्तव्यं मंगलस्नानं नरैर्निरयमीरुभिरिति ॥ कालादर्शधृतमात्स्यममातमा
 सेनसेयं ॥ अत्र चंद्रोदयस्य कर्मकालत्वात् व्यापिनी चतुर्दशी तैलाभ्यांगस्नानादौ ग्राह्य ॥ दिनद्वये चंद्रोद
 यव्याप्तौ तु पूर्वा ॥ तैलाभ्यांगस्नानयमतर्पणादिबहुकर्मकालव्याप्तिलाभात् ॥ त्रयोदशीयुतायां च च
 तुर्दश्यामिषासिते ॥ विधूये नरस्नात्वा नरकं नैव पश्यतीति गौडग्रंथधृतस्मृत्यंतरवचनाच्च ॥ दिन
 द्वये तदव्याप्तावपि पूर्वैव ॥ सा च द्वेधा भवति ॥ त्रयोदश्याधिकरणकचंद्रोदयोत्तररात्रिशेषे प्रविष्टा चतु
 र्दशी परदिने द्वा सवशाच्चंद्रोदयात् पूर्वमेव समाप्तेत्याद्यः पक्षः ॥ सूर्योदयोत्तरं क्रियत्यपि त्रयोदशीत
 उत्तरं प्रतिष्ठा चतुर्दशी चंद्रोदयकात् पूर्वमेव समाप्तेति द्वितीयः ॥ तत्राद्ये दिनद्वये मुख्यकालालाभा
 विशेषेपि पूर्वविध्वतुर्दश्यां कार्तिकस्य सिते तरे ॥ पक्षे प्रत्यक्ष समये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नत इति पृथ्वी
 चंद्रोदयधृतिस्कोदेन प्रत्यक्षस्य ॥ कार्तिके कृष्णपक्षस्य चतुर्दश्यां दिनादय इति लैंगे ॥ न सूर्योदय
 स्य च स्वकालादुत्तरांगेण कालः सर्वस्य कर्मण इति अनेन गेण कालत्वेनासिहितोत्तरकालव्याप्ति

लाभात्॥ अत्र तैलाभ्यंगस्य रात्रि कर्मत्वाद्वात्रावेव वर्तमानया त्रयोदश्या चतुर्दशी विधा भवति॥ द्वितीय
पूर्ववा त्रयोदशी यदा प्रातः क्षयं यांति चतुर्दशी॥ रात्रि शेषे तमावा स्यात्तदाभ्यंगे त्रयोदशी॥ समयमग्रस्वे
चंद्रप्रकाशो धृता चारा तु संवादि वचनात्॥ यदितुहेमाद्रादिभिरलिरवानां दजानश्वा सस्तदा तैलक्ष्मी
जले गंगादीपावल्यास्तु दशी प्राप्येति शेषः॥ प्रातःस्नानं तु यः कुर्याद्यमलोकं न पश्यतीति ब्राह्मवचनात्प्रा
तः काल व्यापिनी पूर्ववा॥ अत्र चंद्रोदये चतुर्दश्य सत्वे पि चंद्रोदय एवाभ्यंगस्नानादिकार्यं॥ तिथ्यादौ तु भ
वेधावान्हासो दृष्टिः परहनि॥ तावन्ग्राह्यः स पूर्वद्युरदृष्टेः पितृकर्मणीति वाक्येन त्रयोदश्यं ते चतुर्दशी
हासपक्षे येन चंद्रोदयेन चंद्रोदये पारिभाषिक चतुर्दशी सत्वात्॥ पूर्वद्युः॥ पूर्व तिथ्यादिषु॥ स्वकर्मणि उ
त्तर तिथ्यादि प्रयुक्त कर्मानुष्ठान निमित्तं यत्र पूर्वा वा परा वा प्रमाणांतरेण ग्राह्यातिथिर्ग्राह्यत्वेन प्राप्ता
तत्रानेन मुख्य काले ग्राह्य तिथेरसत्वे पि क्षयादि प्रत्यक्षेण शास्त्रे तस्तत्र तिथेः सत्त्वान्मुख्य काल ए
व कर्मानुष्ठानं कार्यमिति ज्ञाप्य तन्त्रनेना प्राप्ते कर्तव्यत्वमुच्यते॥ तथा सति जन्माष्टम्यादौ दिन
द्वये कर्म काल व्याप्तौ पूर्व विधा प्रसज्येत रास्त्रतः स्थितेः सत्वात् मुख्य काले कथमप्यनुष्ठानात्

भवे गोपाकाले कर्तव्यत्वं शास्त्रांतरेण बोध्यते ॥ तथा च प्रकृते चतुर्दश्याः खंडत्वे पूर्वोक्तस्कां देन पूर्वा प्राप्तेय
 द्यतिथि चतुर्दशी गतक्षयस्यैव पूर्वतिथौ प्रक्षेपेण त्व माक्षयस्य चतुर्दश्यां एवमेव तात चरणान व्याश्व।
 एतेन विधेयान्वापिन्याः पूर्वद्युःपदोक्ताया स्थितेरेव स्वशब्देन निर्दोशादमागतक्षयस्यैव चतुर्दश्यां
 प्रक्षेपेण कर्मकाल व्याप्ति निर्णयः कार्यः। स्वशब्दस्य स्वपितृभ्यो दद्यादित्यादौ तथैव व्युत्पत्तेः तेन दिनद्वये
 चंद्रोदये चतुर्दश्यभावे चंद्रोदयव्यापिन्या ममायां स्नाने कार्यं। इषासित चतुर्दश्यामिदुक्षयतिथ्या
 वपि। पुर्जादौ स्वाभिमितिसंयोगे तद्दीपावली भवेदिति नारदवचने पिशाचन चतुर्दशी स्थाने मायानु
 कल्पत्वेन विधानस्य ह्यश्विषय एव प्रवत्यौदन्यादिति परास्तं। अमांतमासेनाग्निनक्षत्र चतुर्दश्य
 भावास्ययोः पुजादावित्यनेन कार्तिकशुक्ल प्रतिपद्येवं संलग्न तिथि त्रये दीपोत्सवस्नानोद्। कुर्यात्स
 लग्नमेतच्च दीपोत्सवदिन त्रयं ॥ तैल लक्ष्मीर्जले गंगादीपावलिति थौ वसेत्। अलक्ष्मीपरिहाराय
 मायंगस्नानमाचरेदिति नारदेनैवाग्रे स्य ष्ठीकृतत्वात् ॥ चतुर्दशी स्थाने माया अनुकल्पत्वविधिर
 यमिति यत्किंचिदेतत् ॥ तस्माद्दिनद्वये चतुर्दश्यभावे त्रयोदश्यामेवायंगस्नानादिकुर्यादिति

सिधं॥ यस्तु कालादर्शितमात्स्ये॥ मृगांकोदयवेलायां त्रयोदश्यां यदा भवेत्॥ दर्शयामंगलस्नानंदुः
खशोकाशुभं प्रदमिति त्रयोदश्यादनिषेधन्याप्तरूपेण दयते न्यत्र रिक्तायां स्नानियोनरः॥ तस्याष्टिकभवे
दर्शनं इत्येव न संशय इति विष्णोस्तस्याष्टिकभवे दर्शयः सनहितं दान्यायेन चतुर्दशी॥ स्तुत्यर्थे
योन्यथोक्तोदाहरणे विहितस्नानादलोपायतिरिति दिक्॥ पूर्वोक्तस्नाने विशेषाब्राह्मे॥ तैले लक्ष्मीर्ज
ले गंगादीपावल्याश्चतुर्दशी॥ प्रातःस्नानंतु यः कुर्याद्ये मलोकं न पश्यति॥ अपामार्गं मेथोतुं बीप्रपुन
टमथापरं॥ भ्रामयेत्स्नानमध्ये तु नरकस्य क्षयाय वै॥ अपामार्गस्य पत्राणि भ्रामयेत्स्त्रिसोपरि इति॥ अत्र
यमलोकदर्शनाभावकामस्नानस्येति प्रयोगः॥ प्रपुन्याटश्च कर्मदकः॥ तद्भ्रामणमंत्रः॥ सीतालोष्ट
समायुक्तसंकटकदलान्विताहरपापमयामार्गभ्राम्यमाणः पुनपुनरिति॥ तथाच नरकस्य क्षयार्थं
मपामार्गं शारवयासीतलोष्टसमायुक्तया स्नानमध्ये शिरसोपरि भ्राम्यं पुनपुनः कार्यमुक्तमंत्रे
ण॥ तच्छारवालाभे त्रिभिस्तत्त्रैर्वा कार्यं॥ तदलोष्टेतुं बीप्रपुन्याठान्यतरेण वा॥ स्नानानंतरकृत्यं

तत्रैव। ततश्च तर्पणं कार्यं धर्मराजस्य नामभिः। नामानि च। यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च। चैव स्व
 ताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च॥ ओदुंबराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने॥ वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ता
 यैवे नमः। इति तर्पणो विशेषः। तत्रैव। यज्ञोपवीतिना कार्यं प्राचीनावीतिनाथवा। देवत्वं च पितृत्व च य
 मस्यास्ति हि रूपेति। विशेषान्तरं रक्षादे। दक्षिणाभिमुखो भूत्वा तिलैः सम्यक् समाहितः। देवतीर्थेन
 देवत्वा तिलैः प्रेताधिपो भवति। इदं च जीवत्पितृकेणापि कार्यं। जीवत्पितापि कुर्वित तर्पणं यमभीष्म
 योः। क्लृप्तैस्तिलैस्तथान्यैश्च कुर्यात्तर्पणं। मय्यते इति पञ्चोक्तैः। अन्यैः शुक्लैः। देवत्वपक्षे शुक्लतिलैः।
 पितृत्वपक्षे कृष्णतिलै रितिव्यवस्था। एवं स्नानाव्यवहितमेव प्रातः काले यमादीन् तर्पणं प्रदोषे दीप दा
 नं कार्यं तदुक्तं ब्राह्मे। ततः प्रदोषसमये दीपान् दद्यान् मनोरमान्॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां मण्डपुत्तवने
 षु च॥ प्राकारोद्यानवापीषु प्रतोलीनिष्ठतरेषु च॥ मंदरासु विविक्षासु हस्तिशार्त्रासु चैव हीति। विशा
 षातरं लैंगे। ततः प्रेतचतुर्दश्यां भोजयित्वा तपो धनात्। शैवान् विप्रांस्तथ परान् शिवलोके महीयते॥

दानं दत्वा तु तेनैव श्रयमलोकेन गच्छति । तथा । माषपत्रस्य शोकेन भुक्त्वा तत्र दिने नरः । प्रेतचतुर्दशीका
ले सर्वपापैः प्रमुच्यते । तथा नक्तभोजनमय्युक्तं । तत्रैव । नक्तं प्रेतचतुर्दश्यायः कुर्याच्छिवतुष्टये । न तत्र
तुशतेनापि प्राप्यते पुण्यमीदृशं मिति ॥ ॥ अथ कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यावैकुण्ठचतुर्दशीव्रतं ॥ त
दुक्तसनत्कुमारसंहिताया । वर्षे वैह मलंबारव्ये मासि श्रीमतिकार्तिके ॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्याभरण
तुष्ट्युदयं प्रति ॥ महावेदतिथौ ब्राह्मे मुहूर्ते मणिकर्णिके । स्नात्वा विश्वेश्वरो देव्या विश्वेश्वरमष्टजयत
सक्षेपज्योतिषस्तस्य प्रतिष्ठास्य तदा करोत । स्वयमेव स्वमात्मनं चरन्पाशुपतव्रतं ॥ ततः प्रभाते विम
ले कृत्वा पूजां महाद्रुता । दंडपाणेर्महानाग्निवने स्मिन्कृतपारणाः ॥ श्रीमद्भवानीसदनं प्रविश्येदमनुत्त
ममिति सनत्कुमारसंहितोक्तेः । अत्र परकृति सरूपेणातेनार्थवादेन स्नात्वा विश्वेश्वरः पूज्य इति विधिः
कल्पते । ततश्चाप्रभातिके पारणाविधेः पूर्वदिने उपवासः स च चतुर्दशीयुक्ता रूपोदयवत्यहोरात्रे
कार्य इति तातचरणः शिवरहस्ये । पुरात्रकार्तिके मासि चतुर्दश्यासुराः शिवे । सायंकाले समागत्य

दानं दत्वा तु तेभ्यश्च यमलोके न गच्छति । तथा । माषपत्रस्य शाकेन भुक्त्वा तत्र दिने नरः । प्रेतचतुर्दशीका
ले सर्वपापैः प्रमुच्यते । तथा नक्तभोजनमय्युक्तं । तत्रैव । नक्तं प्रेतचतुर्दश्यायः कुर्याच्छिवतुष्टये । न तत्र
तु शतेनापि प्राप्यते पुण्यमीदृशं मिति ॥ ॥ अथ कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यावैकुण्ठचतुर्दशीव्रतं ॥ त
दुक्तसनत्कुमारसंहितायां । वर्षवैहमलंबारव्ये मासि श्रीमतिकार्तिके ॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यामरण
तुष्ट्युदयं प्रति ॥ महावेदतिथौ ब्राह्मे मुहूर्ते मणिकर्णिके । स्नात्वा विश्वेश्वरो देव्या विश्वेश्वरमष्टजयत
संक्षेपज्योतिषस्तस्य प्रतिष्ठाख्यं तदा करोतु । स्वयमेव स्वमात्मनं चरन्पाशुपतव्रतं ॥ ततः प्रभाते विम
ले कृत्वा पूजां महाद्रुतां । दंडपाणेर्महानाग्निवने स्मिन्कृतपारणाः ॥ श्रीमद्भवानीसदनं प्रविश्येदमनुत्त
ममिति सनत्कुमारसंहितोक्तेः । अत्र परकृति सरूपेणानेनार्थवादेन स्नात्वा विश्वेश्वरः पूज्य इति विधिः
कल्पते । ततश्चाप्रभातिकपारणाविधेः पूर्वदिने उपवासः स च चतुर्दशीयुक्ता रूपादयवत्यहोरात्रे
कार्य इति तातचरणाः शिवरहस्ये । पुरात्रकार्तिके मासि चतुर्दश्यासुराः शिवे । सायंकाले समागत्य

पूजां कृत्वा स्वितामुदेत्याद्युक्ता ततः परं ऋषिगणाः सर्वपिमदनुग्रहात् संपूज्य निशियत्नेन च कुर्वा
 गणं शिवे। कार्तिकस्य चतुर्दश्यां बिल्वैश्च कनकाह्वयैः। द्रोणा पुष्पैः श्वपूजां च चकुर्मयि महेश्वरे। त
 तः पूजा मुत्कारा चिंतीत्वा प्रयत्नेन कथाश्रवणादिभिः। ततो रूपोदये जाते स्नात्वा स्नात्वा च भस्मना।
 त्रिपुंड्रधारणं कृत्वा कृत्वा रुद्राक्षधारणं॥ संध्या समाप्य विश्वेशं समभ्यर्चयथाविधि॥ मङ्गलानुष्ठो
 जयामासु ऋषयो भुभुजुस्ततः। यः शुक्लोर्जचतुर्दश्या उपोष्य प्रयतः शिवे। मामर्चयति विश्वे
 शं समुक्तो भवति ध्रुवः॥ मल्लिंग पूजनं पुण्यं सर्वदा सर्वकामदं॥ उर्जशुक्लचतुर्दश्यामर्चितं बहु
 पुण्यदमिति। पूर्वमप्युक्तं पुण्येस्मिन् कार्तिके मासि सोमवारेषु शंकरः॥ उपोष्याभ्यर्चयेत्प्रीत्यानि
 शियामचतुष्टये। उर्जशुक्लचतुर्दश्या काश्यां विश्वेश्वरं प्रभु। समर्चयितुमिंद्राद्यैर्गम्यते स्मा
 भिरादरादिति॥ ॥ इति वैकुण्ठचतुर्दशी॥ ॥ अथामांतमासेन माघ कृत्वा चतुर्दश्यां शिव
 रात्रिं व्रते॥ तच्चार्धरात्रि व्यापिन्यां कार्यं। तदुक्तं नारदीयसंहिताया। अर्धरात्र्युताय त्रमाघ कृ

दृष्टवैनिष्कृतिः पुरा। न दृष्टा कुर्वतां पुंसां कुर्वन्त्युक्तां तिथिं शिवामिति स्कांदे दर्शयोगस्वनिर्दिष्टत्वाच्च॥
 यत्तु कालतत्त्वविवेचने न व्येदिन द्वये निशीथव्याप्तावेव पूर्वविधाविधायकान्युत्तरविधानिषेधकानि च
 वचनानि सावकाशमीत्युक्ताः पूर्वव्याप्त्युक्तं। तन्तु समं जसं निशादयं चतुर्दश्यां पूर्वव्याप्त्यापराशुमे
 ति माधवाद्युदाहृतकामिकवचनविरोधात्। न च पूर्वविधाकानामुत्तरविधानिषेधकानां विषयलाभ
 इति शक्यं। प्रदोषनिशीथयोर्विबोधे निशीथग्राह्यतया उपोद्बलकत्वेन विषयलाभस्यानुपदमेवोक्त
 त्वाप्रदोषव्याप्तिलाभाच्च माघासितेभस्तादिने हिराजनुपैतियोगं यदि पंचदश्या। जयाप्रयुक्तां ननु जातु
 कुर्याच्छिवस्येति हेमाद्रिमाधवाद्युदाहृतपुराणवचनादपि रैव। अस्मिन् ब्रह्मे उपवासजागरणजा
 नाफलसंबधात्रयमपि प्रधानं। स च नागरवडे। उपवासप्रभावेन बलादपि च जागरात्। शिवरा
 त्रैस्तथा तस्यां लिंगस्यापि प्रहजय। अक्षयानूलभते भोगांछिवसायुज्यमाप्नुयादिति। इदं च व्रतं
 संयोगश्चैतान्यायेन नित्यं काम्यं च। परस्परतननास्ति शिवरात्रिः परात्परं। नष्टजयति भक्त्यदं दं
 त्रिभुवनेश्वरं। जंतुर्जन्मसहस्रेषु युज्यते नात्र संशय इति स्कांदे अकरणप्रत्यवायश्रुतेर्नित्यं। शिवं च

२२५

पूजयित्वा योजागर्ति च चतुर्दशी। मातुः प्रयोधर संनपिबेत्सकदा चनेत्यादितैव च फलश्रुतेः काम्य
 मिति। विस्तरस्तु तातचरणकृत समयमयूखेदष्टव्यः। पारणवैतद्व्रते स्कांदेति थिमध्ये तदंते चोक्तं। उप
 षोणं चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां तु पारणं॥ कृतैः सुकृतलक्षैश्च लभ्यते यदि वानरा॥ ब्रह्मांडोदरमध्ये तु य
 नितीर्थानि संति वै। संस्थितान भवतीह श्रुतायां पारणे। तिथ्यंते पारणं कुर्याद्विना शिवचतुर्दशी॥ त
 तथा। कृष्णाष्टमी स्कंदषष्ठी शिवरात्रिस्तथैव च। एताः पूर्वयुताः कार्यास्तियंते पारणं भवेदिति। अनयो
 विरुद्धवचनयोर्व्यवस्थौ वं माधवेनोक्तं। यामंत्रयोर्ध्वगामिन्यां प्रातरेव हि पारणमिति वचनाद्या
 मंत्रयमध्ये चतुर्दशी समाप्तौ तिथ्यंते तदुत्तरैर्णगामित्वेति प्रातस्तिथिमध्य एवेति। तातचरणस्तुति
 थिमध्य कालो मुख्यस्तदंत कालो गौण उत्तरभाषित्वादित्युक्तं। केचित्। शक्तस्तिथ्यंते। अशक्त
 स्तिथिमध्य एव तूचुः। न च कृतैः सुकृतलक्षैश्चैत्यादिस्तुतिरनर्थिकेति वाच्यं। आपः स्वभावतो म
 ध्याः किंपुनर्वनिसंयुता। अतः सतः प्रशंसति स्नानमुष्णानवारिणेत्यादिवदशक्तं प्रत्येव तिथिमध्य प
 रणायास्तवकत्वेन सार्थक्यायादिति। परंतु तिथ्यात्तापारणाविधानं न शिवरात्रिपरं। किंतु यत्राष्ट

म्यादौ तिथ्यं तपारणा प्राप्तिरस्ति तत्परमेव । शिवरात्रिग्रहणं तु पूर्वविधाविधानार्थमिति वस्तुतस्तु सात्व-
 त्तमयपर्यंत व्यापिनी च तपो हनिदिवैव पारणं कुर्यात्पारणानैव दोषभागिति शिवरात्रिप्रकरणं पठितका-
 लादर्शादिलिखितवचनादिवातिथिसमाप्तौ तिथ्यं तेन्यथा तन्मध्य एवेति इति निर्णयः ॥ अथ व्रत-
 विधिः ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य मम पापक्षयार्थं अक्षयभोगमोक्षप्राप्त्यर्थं शिवरात्रिव्रतं करिष्ये इति
 संकल्प्य षोडशोपचारं शिवपूजां कुर्यात् ॥ तत्र पूजा । आगच्छ देव देवेश मर्त्यलोकहिते लब्ध्या ॥ पू-
 जया मिविधानेन प्रसन्नः सुमुखो भव । आवाहने । पादासनं कुरु प्राज्ञं निर्मलं स्वर्णं निर्मितं ॥ भूषि-
 तं विविधैरत्नैः कुरु त्वं पादुकासनं । आसनं । गंगादिसर्वतीर्थभ्यामया प्रार्थनया हतं । तोयमेतत्सुर-
 स्यं शीपाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां । पादौ । गंधोदकेन पुष्पेण चंदनेन सुगंधिना ॥ अर्घ्यं गृहाणा देव
 शक्तिमेव च लोकां कुरु । अर्घ्यं । मंदाकिन्या समानीतं हे मां भोरुह वासितं । स्नानाय मे ते मया
 भक्त्या नीतं स्वीक्रियतां विभो ॥ स्नानं ॥ वस्त्रं सूक्ष्मं दुःकूलं च देवानामपि दुर्लभं ॥ गृहाण त्वमुमाको

२२६

लवतुर्दशी ॥ शिवरात्रिव्रतं तत्र सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ईशानसंहितायामपि ॥ माघकृत्तुर्दश्यामादि-
 देवो महानिशिः ॥ शिवलिङ्गमभूत्तत्र कोटिस्सूर्यसमप्रभाः ॥ तत्कालं व्यापिना ग्राह्या शिवरात्रिव्रततिथिरिति
 माघकृत्तुर्दश्यामां तमासपरत्वेन अत एव चतुर्दश्यां तु कृत्तुर्दश्यामां फाल्गुने शिवपूजनं ॥ तामुपोष्य प्रय-
 त्तिनविषयान्परिवर्जयेदिति सुमंतुवचने षष्ठीमां तमासोऽप्युक्तः । महानिशा च ॥ महानिशा द्वे घटिके रात्रि-
 र्मध्यमयामयोरिति देवलोके निशीथरूपेण ॥ एवं चार्धरात्रिशब्दोऽपि तत्पर एव । दिनद्वये निशीथव्याप्ता च
 व्याप्तौ वा परैव । प्रदोषव्याप्तिर्लाभात् ॥ निशा द्वये चतुर्दश्यां पूर्वात्याज्या पराकुभाः । आदित्यास्तमये काले
 अस्ति चेद्या चतुर्दशी । प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रिचतुर्दशी ॥ रात्रौ जागरणं यस्मात्तस्मात्तां समुपोष-
 येत् ॥ अहोरात्रिव्रतं यच्च एवमेकतिथौ गतं ॥ तस्यामुभययागिन्यामाचरेत्तत्र व्रतं व्रतीतिकामिक शिवर-
 हस्यस्मृत्यंतरादिवचनाच्च पूर्वदिनिशीथपरदिने प्रदोषतदा पूर्ववत् । अर्धरात्रालुचेजयायोगाय द-
 भवेत् ॥ पूर्वविधैव कर्तव्या शिवरात्रिः शिवप्रियेति पादौ । जयायोगस्य विहितत्वात् ॥ महतैव पापानां

तत्क। पूजागृहाण देवेश यथा शक्त्योपपादितो। द्वितीये। बभौ हं विविधैः पादौ संसारभयबंधने। पति
 तं मोहजाले मातं समुद्धरंकर। तृतीये। चतुर्थे आद्यवत्। नमः शिवाय शांताय सर्वपापहराय च। शिवरा
 त्रौ मया दत्तं गृहाणार्घ्यं प्रसीद मे। द्वितीये। दुःखदरिद्र्यभावे श्वरगुहो हं पार्वती पते। मा वै त्रहि महादेव
 गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते। तृतीये। किं न जानासि देवेश तव द्रुतिं प्रयच्छ मे। स्वप्नादाग्रतले देवदास्यं देहि ज
 गत्पते। चतुर्थे कुर्वन्तियेव त्सरकां शिवस्य पूजां सुमनसा तु यथा कथंचित् सकृत्प्रयांत्येव शिवस्य लो
 कं व्याधोपि पातो यद्दीशमस्मात्॥ इति पूजा॥ ॥ अथ कथा॥ सूत उवाच॥ सकारणमश
 षशशांकरुत शेरवरकपालधारिणं। भीमं वरदं च भयप्रदवत्क्रंदस्वजगतः सर्वदा शिवः। गोब्राह्मणान्
 पापांश्च शिवं भवतु सर्वदा॥ कैलासाशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुं। पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शूलपा
 णिनं। पिनाकशोभितकरं खड्गखेटकधारिणं। कपालखट्वागधरं कृत्तिवाससमीश्वरं॥ भस्मांगव्याल
 शोभाढ्यं अस्त्रिमालाविभूषितं। नीलजीमूतसंकासं सूर्यकोटि समप्रभं॥ क्रीडंतं च शिवं तत्र गणै
 श्च परिवारितं। विस्मय देवतासर्वी स्तिष्ठंतं परमेश्वरं। तं दृष्ट्वा देवदेवेशं प्रहस्योत्फुल्ललोचना॥ पार्वती परि

२२७

पप्रच्छ विनयावनता स्थिता। गौरी प्रोवाच भर्तारं विस्मयोत्फुल्ललोचना। पार्वत्युवाच॥ कथय स्वप्रसादे
 न यद्गोप्यं व्रतमुत्तमं। श्रुतास्त्वयोक्ता देवेश व्रतानां निर्णयाः शुभाः। तथा वैदानधर्माश्च तीर्थधर्मास्त्वयो
 दिताः। नास्ति मे निश्चयो देवतांता हं च पुनः पुनः। तस्माद्ददस्व मे देव एवं निःसंशयं प्रभो। व्रतानामुत्तमं
 देवभुक्तिमुक्तिप्रदायकं। तदहं श्रोतुमिच्छामि कथय स्वमम प्रभो॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु देवि परं
 गुह्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं। यन्न कस्यचिद्द्वारयात्तरहस्यं मुक्तिदायकं। येनैव कथ्यमानेन यमो विलयतां
 ब्रजेत्। तदहं कीर्तयिष्यामि शृणु धैर्येण प्रिये। माघांते कृष्णपक्षे तु अविधायान् चतुर्दशी॥ शिव
 रात्रिस्तु साज्ञया सर्वयज्ञोत्तमोत्तमा। दानैर्यज्ञैस्तपोभिश्च व्रतैश्च विविधैरपि। नतीर्थैः स्तद्भवेत्पुण्यं य
 तु पुण्यं शिवरात्रितः। शिवरात्रि समं नास्ति व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ अज्ञानाज्ञानतो वापि कृत्वा मोक्षमवाप्नुया
 त्॥ मृतास्ते निरयंत्यत्का गतास्ते शिवसंनिधौ॥ सर्वमंगलशीला च सर्वा मंगलनाशिनी। भुक्तिमु
 क्तिप्रदा चैषा सत्यं सत्यं वरानने॥ देव्युवाच॥ कथं यमपुरं मार्गत्यत्का देवं ब्रजेन्नरः। एतन्मे मह
 दाश्चर्यं प्रत्यक्षं कुरु शंकर॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु देवि यथा व्रतां कथां पौराणिकीं शुभां। यम

शासनहं च त्रिविधशासनदायिका ॥ कश्चिदासीत्पुनरादेविनिषादस्त्वा मिषप्रिय ॥ प्रत्यंतदेशवासी
चम्रधरासन्नकेतनं ॥ सीमांतेससदातिष्ठत्कुटुंबपरिपालकः ॥ तन्वापीनोधनुर्धारीशा मांगः क
स्तकंचुकः ॥ बध्मगोधांगुलित्राणः सदैवमृगयारतः ॥ एवंविधोनिषादोसौ चतुर्दश्यादिनेशुमे ॥ व्य
वहारिकैश्चद्रव्यार्थं देवगारेप्ररोधितः ॥ तेनापिदेवतादृष्टाजनानां वचनं श्रुतं ॥ उपवासव्रतानांचशिवः शि
वशिवेति च ॥ दिनांतैस्तदा मुक्तः प्रातर्द्रव्यं प्रदीयतां ॥ ततोसौ धनुरादाय दक्षिणेन गतः स्वयं ॥ आग
च्छन्सवनोद्देशे जनहासंचकार सः ॥ शिवः शिवकिमेतद्वै कुर्वति नगरे जनाः ॥ वने चरान्तिरीक्ष्यंस्तु च
तुर्दिक्षु द्रव्यंस्ततः ॥ पदंश्चापदमार्गं च आश्रमे श्वकरान् मृगान् ॥ इतश्चोत्तश्चधावंत्स आमिषेषु बद्ध
मानसः ॥ वने सपर्वतं सर्वभ्रमतस्तद्दिनं गतं ॥ संप्राप्तं तेन नो किंचिन्मृगश्वकरतित्तिरं ॥ निराशोलुब्ध
को जातं तदा ह्यस्तंगतो रविः ॥ चिंतयित्वा जलोपांते जागरं जीवघातनं ॥ संविधायास्य हं रात्रौ निश्चि
तं मम जीवनं ॥ गतोसौ जलसामीप्यं तीरस्थो जालमध्यतः ॥ उदयं कर्तुं मारे मे आत्मनो गुप्तिका
रणात् ॥ जालमध्ये महालिङ्गमस्ति स्वायं भुवंशुभं ॥ बिल्वदृष्टो महादिव्यो जालमध्ये च संस्थितः ॥ गृही

२२

तप्रसन्नो भवसर्वदा ॥ वस्त्रं ॥ श्रीखंडं चंदनं दिव्यं मलयाचलसंभवं ॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठगृहाण परमेश्वर ॥ गंधं ॥ य
ज्ञोपवीतं सहजं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा ॥ आयुष्यं भववर्चस्वमुपवीतं गृहाण मे ॥ यज्ञोपवीतं ॥ माल्यादीनि
पुष्पं ॥ वनस्पतिरसो धूपो गंधादयः सुमनोहरः ॥ आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां ॥ धूपं ॥ आज्यं त्रि
वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहं ॥ दीपं ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देव ॥ नै
वेद्यं ॥ पूगीफलं महद्व्यं नागवल्लीदलेयुतं ॥ कर्पूरादि समायुक्तं तां ब्रूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तां ब्रूलं ॥ इदं फलं
मया ० फलं ॥ हिरण्यगर्भं गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ दक्षिणा ॥
नीराजनं ॥ पुष्पांजलिः ॥ प्रदक्षिणा ॥ अथ कथा ॥ श्रूयतां धर्मसर्वस्वशिवरात्रौ शिवार्चनं ॥ त्रैत्येन
विधानेन स्वर्णपुण्येन कर्मणा ॥ कृत्वा स्नानं शुचिर्भूत्वा धौतवाससमन्वितः ॥ स्थापयेद्देवदेवेशं मंत्रैर्व
दसमुद्भवैः ॥ ततः पूजाप्रकर्तव्याश्चोक्तविधिना ततः ॥ नमो यज्ञजगन्नाथ नमस्त्रिभुवनेश्वर ॥ पूजां गृह्णी
षामहं तां महप्रमथेपदे ॥ प्रथमं प्रहरं पूजा ॥ पूर्वं नदिमहा कालौ गणपदे गी च दक्षिणे ॥ वृषस्कंधोपस्थि
मे च देवा कालौ तथात्तरे ॥ गंगा च यमुना चैव पार्श्वे चैव व्यवस्थिते ॥ नमो व्यक्ताय सहस्रमाय नमस्ते त्रिपुरा

त्वात्स्यपत्राणिमार्गशुद्ध्यर्थमक्षियत॥क्षिप्तानिदक्षिणेभागेपेतुर्वैलिंगमूर्धनि। नदिवाभोजनंतस्यअ
मिवेलुब्धचेतसः॥ ततश्चित्तयमानस्यननिद्रासमजायत। तस्यगंधंसमासाद्यलुब्धकस्यवरानने॥ नतिष्ठ
तिमृगाःसर्वेऽरिघातभयात्तरा। मृगान्निरीक्षितस्तस्यनिद्रानाशोपजायत॥ बिल्वेष्टृजालिंगसंस्थाप्रथ
मःप्रहरोगतः॥ ततो जलार्थमायांतीहरिणीगर्भसंयुता। यौवनस्थासुरूपाचस्तनपीनासुशोभना। निरीक्षं
तीदिशःसर्वाभ्रशमुत्फुल्ललोचना॥ लुब्धकेनापिसादष्टावाणगोचरमागता। बाणश्चसंधितस्तेनएक
निष्ठेनचेतसा॥ त्रोटयित्वाथपत्राणिप्रक्षिप्तानि शिवोपरि। शिवंदेवंसदाध्यायन्सीतेनपरिपीडि
तः॥ एतस्मिन्नंतरेदृष्टोहरिण्यालुब्धकस्तदा॥ लुब्धकस्तुस्वरूपेणकृतांतइवतिष्ठति॥ दृष्ट्वातु तस्यसं
धानंयमदंष्ट्रासमप्रभं। सामृगीदिव्ययावाचलुब्धकंवाक्यमब्रवीत्॥ स्थिरोभवमहाव्याधसर्वजीव
निहंतन। हनिष्यसि। किमर्थमांकथयस्वममप्रभो॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ कुटुंबंपीडितंमेघशुद्धया
चमयासह॥ धनं वैमद्गृहेनास्ति तेनत्वाहन्मिशोभने॥ ॥ सतउवाच ॥ जातपूजाप्रभावेनजागरो
पोषणेनच। चतुर्थांशेनपापानांविमुक्तोलुब्धकस्तदा॥ लुब्धकस्तुततोदृष्ट्वामृगीमानुषभाषिणी॥ अ

श्वर्यपरमं दृष्ट्वा किंचिधर्मसमन्वितः॥ लुब्धक उवाच॥ मया हि पातिता जीवः उत्तमाधममध्यमः। न श्रु-
ता इह शावाणीश्वापदानां कथंचन। कस्मिन् देशे त्वमुत्पन्ना कस्मात्स्थानादिहागता। कथयस्व प्रयत्नेन
परं कौतूहलं हि मे॥ भृगी उवाच॥ शृणु त्वं लुब्धक श्रेष्ठ कथयामि तवाखिले। आसीत् सर्वमहारम्या
स्वर्गशक्रस्य चाक्षरा। अनेतरूपलावण्यासौ भाग्येन पिगर्हिता॥ सौभाग्यमदृष्टुं गोदानवो बल-
गर्वितः। मयैव सुरुतो भर्ता हिरण्याक्षो महासुरः। तेन सार्धं मया मुक्तं चिरकालं यथेष्टितं। अन्यस्मिं
दिवसे व्याधक्रीडत्यामे सुरेण च। प्रत्यहं प्रेक्षते नित्यं शंकरस्याग्रतस्तदा। यावद्ब्रह्माम्यहं तत्र तावन्मां शं-
करो ब्रवीत्। कृगता त्वं वरारोहे केन वा संगता शुभे। किं वा सौभाग्यं गर्वेण नायाता मम मंदिरं॥ स-
त्यं कथयसीध्रत्वं नो वा शायं ददामि ते। शपथीत्या मया तत्र इत्युक्तं शंकराग्रतः। शृणु देव प्रवक्ष्या-
मि शपानुग्रहकारक। ममास्ति भर्ता विश्वेशदानवंदो महाबलः। तेन सार्धं मया देवक्रीडितं
निजमंदिरं॥ तेनाहं नागता शीघ्रं सृष्टिं संहारकारक। रुद्रस्तद्वचनं श्रुत्वा सकोपो वाक्यमब्रवीत्॥
भृगुः कामातुरो नित्यं हिरण्याक्षो भविष्यति। त्वं भृगी तस्य भाया विभविष्यसि न संशयः। त्यक्त्वा

प्रत्ययो भवेत्। पृथिवी वायुरादित्यः सत्येतिष्ठंति देवताः। तस्मात्सत्येन गंतव्यं भवत्या स्वर्गहं प्रति। त
 स्य ते द्वचनं गृत्वा गर्भाती सामृगी तदा। चक्रे सत्यं प्रतिज्ञां वै व्याधस्याग्रे पुनः पुनः। मृगी उ०॥ द्विजो मृ
 त्वा तु यो व्याधवेद भ्रष्टो भिजायते। स्वाध्यायसंध्या रहितः सत्यं शौचविवर्जितः। अविक्रयाणां वि
 क्रैता अयाजानां च याजकः। तस्य पापेन लिप्यामियद्यहं नागमे पुनः। दुष्टबुधौ तु यत्पापं धूर्ते वा
 ग्रामकूटके। नास्तिके च विशीले च परदाररते तथा। वेदविक्रयणे च वशवस्तु कभोजने। तेन पापे
 न लिप्या० मृतशय्या प्रतिग्राहे मातापित्रोरपालके। तेन पापेन लिप्यामि० दानं दातुं प्रवृत्तस्य पोत
 रायकरो नरः। तेन० देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं ब्रह्मद्रव्यं हरे तु यः। तेन० दीपं दीपेन यः कुर्यात्पादं पादेन
 धावेत्। तेन० भर्तारं स्वामिनं मित्रं आत्मानं बालमेव च। गां विप्रं च गुरुं नारीयो मारयति दु
 र्मतिः। तेन० अवेष्टावे च यत्पापं यत्पापं दासिके जने। अजितेन्द्रियधूर्ते च परदाषानुकीर्तने। कृत
 घ्नैश्च कदर्यैश्च परदाररते तथा। सदाचारविहिने च परपीडाप्रदायके। परपैश्वर्ययुक्ते च कन्याविक्र
 यकारके॥ परापवादसंतुष्टे सर्वधर्मे विवर्जिते॥ वृषलीपतौ वा धुषिके पित्रोरदायके। हेतुकव

स्वर्गातया देवान् दानवभोक्तुमिच्छसि। द्वादशाहानि भो भद्रे भविताशापरवते। परस्परस्य शोकेन शा
पांतोपि भविष्यति। अनुग्रहः पुनस्त्वेषः शंकरेण कृतः स्वयं। कदाचिद्विद्याधवरो मम सान्निध्यमाश्रि
तः। वधार्थं तस्य संप्राप्ता पूर्वजन्मस्मरिष्यसि। अत उर्ध्वं तदारुद्रं दृष्ट्वा मोक्षमवाप्स्यसि॥ शंकरेण मया
दृष्टो वसंत्यास्मिन् महावने। ततो दुःखमनुप्राप्ता मांसमेदो विवर्जिता। गर्भाक्रांता विशेषेण न वध्यो चे
ति निश्चितं। सकुटुंबस्य ते नूनं भोजनं न भविष्यति। आयास्यति मृगी तर्न्या मार्गेणानेन लुब्धकः। पी
ना यौवनसंपन्ना बद्धमांसामेदोक्षता। भोजनं सकुटुंबस्य तव सद्यो भविष्यति। अवान्यो मृगो व्याध
पानार्थं तु जलाशये। आगमिष्यति प्रत्यक्षे दुःखार्थस्य न संशयः। गर्भं त्यक्त्वा पुनः प्रातर्बीजान् सदि
श्य बंधुषु। शपथैरागमिष्यामि संदिश्य च सखीजनं॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागतः।
क्षणमेकं तथा स्थित्वा व्याधो वचनमब्रवीत्। नागमिष्यति चेदन्यो जीवंस्त्वमपि गच्छसि। क्षुधया पीडि
तो ह वै कुटुंबं च विशेषतः। प्रातस्त्वयाममगृहमागतं व्ययथापथं। शपथैश्च ब्रजत्वं हियथा मे प्र

दृष्ट्वा सा लुब्धकेन तु पुनर्दृष्टस्य पत्राणि त्रोटयित्वा करेण तु ॥ क्षिप्तानि दक्षिणे भोगे लिंगोपरि दिद
 स्या ॥ तस्यावधार्यते नाथ बाणो धनुषि संधितः ॥ तिष्ठंस्तत्रैकचित्तेन कुटुबार्थं जिघांसया ॥ निरीक्ष
 लुब्धको यावद्बाणं तस्यां विमुञ्चति ॥ तावन्मृग्या समं दृष्टो दृष्ट्वा तं विह्वला भवति ॥ अद्यैव भगिनी मेपि लु
 ष्धकेन विनाशिता ॥ मम किं जीवितयेन तस्या दुःखेन पीडिता ॥ वरं मृत्युर्न शोको वै दृष्ट्वा व्याधं विश
 षतः ॥ एवं संचित्य हरिणी लुब्धकं गच्छाम्यब्रवीत् ॥ धनुर्धरवरव्याध सर्वजीवनिकंतन ॥ देहि
 मे वचनं चेकं पश्चात्वं मां निपातया ॥ आयाता हरिणी चेका मार्गं गगनेन लुब्धकः ॥ समायाता य
 वानैव सत्यं कथय सुव्रत ॥ तद्ब्रुवा लुब्धकस्तत्र विस्मिते क्षणमैक्षत ॥ तस्यास्तु यादृशी वाणी अस्या
 श्वेव तु तादृशी ॥ सा चेष्टा चागतानूनं प्रतिज्ञापालनाय च ॥ अथ वान्या समायाता तया या कथि
 ता पुरा ॥ ॥ लुब्धक उवाच ॥ अहो रात्रं कृतं कष्टं कुटुबार्थं मया मृगी ॥ अधुना त्वां ह निष्यामि
 देवानां स्मरणं कुरु ॥ व्याधोक्तवचनं श्रुत्वा हरिणी दुःखिता भृशं ॥ व्याधं प्राहरुदित्वा वैभो मां व्या

२३१

धनिपातया तेजो बलं तथा सर्वं निर्दग्धं विरहाग्निना ॥ अहं प्राणात्प्रमोक्ष्यामि भोजनं तेन जायते ॥ बल
 वांश्च महा तेजो मे दोमांससमन्वितः ॥ अन्यश्च पीनगौरांगो मृगो ह्यत्रागमिष्यति ॥ अहं च दुर्बलानूनं
 मे देमांसं विवर्जिता ॥ केवलं पापभाकत्वं हि मम प्राणविमोचकः ॥ मार्गं गगनेन भो व्याध आगमिष्यति स
 स्फुटं ॥ तद्ब्रुवा तव भो व्याध तस्मिन् न भविष्यति ॥ तयोक्तं लुब्धकः श्रुत्वा किं करोमीति चिंत्य च ॥ मृगी
 प्राह स युक्तायै एष मे निश्चयो हृदि ॥ संचित्य लुब्धकः प्राह मृगी शोकातुरां कृशं सत्यं वद महाभा
 ग प्रत्ययामेयं भवेत् ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हरिणी दुःखकर्षिता ॥ चक्रे सत्यं प्रतिज्ञां तु व्याध
 स्यात्पुनः पुनः ॥ मृगी ० ॥ क्षत्रियस्तुरणं श्रुत्वा संग्रामं यो न गच्छति ॥ तस्य पापेन ० भेदयंति तडा
 गानि वापीनां च गवामपि ॥ मार्गं स्थानं च ये ह्येति सर्वं सत्तमयं कुरु ॥ तेषां वै पातकं मध्यदिनायामि
 ते गृहं ॥ एतद्ब्रुत्वा तु व्याधेन सापि मुक्ता मृगी तदा ॥ जलं पीत्वा तु बद्धं शो गता सद्यो यथागतं जालि म
 ध्ये स्थितस्यास्य द्वितीयः प्रहरागतः ॥ त्रुटित्वा बिल्वपत्राणि पुनर्देवेन योजयेत् ॥ पीडितो तीवसी
 तेन सुधया गृहचिंतया ॥ शिवः शिवेति जल्पन् न निद्रा मुपलब्धवान् ॥ कृतं सुरार्चनं तेन प्रह

रेप्रहरेगते॥ वीक्षन्वैवदिशः सर्वाः सत्वमार्गान्निरीक्षयन्। लुब्धकेनाथ दृष्टोसौ हरिणः स्फुरितेक्षणः
 विलोकयन् दशः सर्वा मार्गणो भामृगी पदान्। सौ भाग्यबलदोषो मदेनोन्मत्तपीवरः। तदृष्ट्वा
 बाणमुधम्य आकर्णितुष्टचेतसा। बाणमुचतियावद्वेतावदृष्टो मृगेण सः। कालरूपं तु तदृष्ट्वा मृगः।
 स्थितितवान् भृशः। निश्चयो भविता मृत्युर्गोचरो स्य गतो यतः। भार्या प्राणसमा मेघव्याधेन हनिपाति
 ता। तथा विरहितस्या धनं न मृत्युर्भविष्यति। हाहा कालकृतं पापं यद्भार्यादुरवमागतं। भार्यया न
 समं सौख्यं गृहे पितृवने पितृ। तथा विना न धर्मस्ति नार्थः कामौ विशेषतः। वृक्षमूले पितृदयिताय
 त्रतिष्ठति तद्गृहं। प्रसादो पितृयहीनः कालारादतिरिच्यते। धर्मः कामार्थः कार्येषु भार्या पुंससह
 यिनी। विदेशे च गतेनापि मैत्रविश्वासकारिणी॥ नास्ति भार्या समाबंधुर्नास्ति भार्या समं सुखं।
 नास्ति भार्या समलोके न स्यात्तस्य भेषजं। यस्य भार्या गृहे नास्ति साध्वी च प्रियवादिनि। अरण्ये
 तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा मृहं। एका प्राणसमा मेघद्वितीया प्राणदामम। इत्येवं चिंतयित्वा तु
 लुब्धकवाक्यमब्रवीत्॥ ॥ मृग उवाच॥ शृणु व्याधनरश्च आमिषाहारभोजनं

२३२

कष्टौ च कूटसाक्षिप्रदेतथा। एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामिते गृहं। यत्पापं ब्रह्महत्यायां पितृमा
 तृवधेतथा। तेन पापेन० यत्पापं लुब्धकानां च यत्पापं गरहायिनो तेन पापेन० द्विभार्यः पुरुषाय स्तु
 सम दृष्ट्या न पश्यति। तस्य पा०। सकृद्वत्ता तु यः कन्यां द्वितीयं न प्रयच्छति। तेन० कथायां कथ्यमानाया
 मंतरं कुरुते नरः। तस्य० यतिनिंदापरो नित्यं वेदनिंदापरो हि यः। तस्य० यस्यासंग्रहणी भार्या ब्राह्म
 णी च विशेषतः। तस्य०। प्रेतश्राद्धं तु यो भुंक्ते पतिते बद्धयाचके। असच्छास्त्रार्थनिरते पुराणार्थवि
 वर्जिते॥ मूर्खे पारवंड निरते क्रयविक्रयके द्विजे। एतेषां पातकं मह्यं० एकाकी मृष्टमश्नाति
 भार्या पुत्रविवर्जितः। तेन० आत्मजां गुणसंपन्नां समानसदृशवरे। न प्रयच्छति यः कन्यां नरो वैज्ञा
 नदुर्बलः। तस्य० मृगी वाक्यं ततः श्रुत्वा लुब्धको हृष्टमानसः। संहत्य बाणं संधाना मुभोच हरिणी
 तदा। तस्या मुक्तिप्रभावेन लिंगस्यापि प्रहृजनात्। सद्भावो लुब्धकस्यापि जातो जातादया लुता॥ तस्मि
 नेव क्षणे प्राप्ते पराप्राप्ता मृगी तदा। संवस्ता भयसंप्राप्ता पतिमवेक्ष्यती मुहुः॥ जालि मध्ये स्थिते नाथ

यत्तेष्टम्यहं वीरतद्वक्तुं वद मे प्रभो। आगतं हरिणी युग्मं केन मार्गेण तद्गतं। त्वया विनाशितं वायसत्यं कथय
मेधुना। तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लुब्धको विस्मयं गतः। असावपि न सामान्यो देवताकाप्यनुत्तमः। उवाच लु
ब्धकः स घतस्याग्रे वाक्यमुत्तमं। तेन गतेनेन मार्गेण सत्यं कृत्वा ममाग्रतः। ताभ्यां दत्तो सिन्धुस्त्यर्थ
ममत्वमधुना नय। संप्रति त्वोह निष्यामि नैव भो क्ष्यामि कर्हिचित्॥ मृग उवाच॥ तत्सत्यं
कीदृशं स्ताभ्यां वाक्यमुक्तं तवाग्रतः। येन ते प्रत्ययोजातो मुक्तं तद्वरिणी द्वयं॥ ते गते केन मार्गे
ण ये मुक्ते व्याधते धुना॥ व्याध उवाच॥ ते गतेनेन मार्गेण श्रमाश्रमपदप्रति। व्याधेन क
थिता स्ताभ्यां शपथा ये कृतास्तदा। तद्ब्रुत्वा वचनं तस्य हरिणो हृष्टमानसः॥ मृग उवाच॥ ताभ्यां व्याध
यदुक्तं च तत्करोमि न चान्यथा। प्रभाते तद्गृहं नृनमागमिष्यामि निश्चितं। भार्या क्रतुमती मेघकामा
य्यधुना भ्रंशः। गत्वा गृहे श्रुत्वा तां अष्टवसुहृज्जनान्। शपथैरागमिष्यामि बह्वंतेषां नात्र
संशयः। मदेहं स्वगृहं नाद्यनेतुं शक्तः कथंचन॥ तद्वथा मरणं मे स्याद्यदि त्वं वाद्यघातये॥ लुब्ध

कउवाच॥ मगतं शपथान् ब्रूहि विश्वासो मे भवेद्यथा । यथा हि प्रेषयामित्वां स्वग्रहं प्रतिकामुक ॥ ५
 गउवाच॥ भर्तारं वंचयेद्यास्त्री स्वामिनं वंचते नरः । मित्रं च वंचयेद्यस्तु गुरुद्रोहं करोति यः । विरसं चुरसंद
 द्यात्प्रेमभेदं करोति यः । भेदयेद्यस्तज्जगन्निपासादं पातयेत्तदा ॥ प्रवासश्च लोयो विप्रः कय विक्रयकारु ॥
 संध्यानविहीनश्च वेदशास्त्रविवर्जितः । मधपाः स्त्रीषुरकाये परनिंदारताश्रये । परस्त्रीसेवका विप्राः
 परपैशून्यसूचकाः । ब्रूद्रान्नभोजनोये च भार्यापुत्रांस्त्यजंतिये । वेदनिंदापराये च वेदशास्त्रा
 र्थनिंदकाः । तेषां वै पातकां मे स्याद्यदि नायामिते गृहात् ॥ गार्या संग्रहणीयस्य वृत्तं शौचवि
 वर्जिता । सर्वांशी सर्वविक्रेता द्विजा नामपि निंदकाः । **विस्तृतं विस्मिन्नेषामेक्षत । तस्याश्चुयादृशी**
प्रीतिस्तदा दृष्टी सा चेष्टा चागता नृनं प्रति सोपाह्वयः । अथ वा व्यासमायाया तयाया क
थिता पुरा ॥ लुब्धक उवाच ॥ महाराज कृतं कथं कुटुंबार्थं मया भूमि । अधुना त्वं हविष्यसि दवाया
समरणं कुरु । व्याधोक्तं वचनं युत्वा हरिणी दुःखिता भद्रा । व्याधो प्राह स्मृत्वा च भो मया यो धनिपातय । ते
जो बलं तथा सर्वविद्गंधं विरहाग्निना । ग्रहप्राणात्ममोहया मिमो न वचनं जायत । बलं वांश्च मह

शुक्लेषु शुक्लशृङ्गायः शूद्रेन करोति वै। विप्रवाक्यं परित्यज्यं पारवांशमिरताः सदा॥ ब्रह्मचर्यरताः शूद्राये च
पारवंडसंश्रुताः। तेषां वै पा० तिलास्तैलं घृतं शौद्रं लवणं सगुडं तथा। लोहं लाक्षादिकं सर्वं रोगान्नानाविधान
पि। विक्रय्येतानि शूद्रेण तव दोषेण विद्यते। मद्यं मांसं विषं दुग्धं नीलं च वृषभं तथा। मीनं स्त्रीं सर्पं कूटं चि
तांतकफलानि च। विद्यादि विक्रयेद्यस्तु शूद्रोऽपि मदमोहितः। आदित्यं विष्णुमीशानं गणाध्यक्षं तु पार्वतीं॥
एतारस्य त्वागृहे मूढो यो न पूजयते नरः। तस्य पापेन लि० योगां स्पृशति पादेन उदितेर्केऽपि सुप्नति। एकाकी
मिष्टमश्नाति तस्य बापस्य भाग्यं ह। मातृपित्रोरपोषाच क्रियामुद्दिश्य याचकः। कन्याश्रुक्तेऽप जीवी च देव
ब्राह्मणनिन्दकः। गोयासं हंत कारं च अतिथीनां च पूजनं॥ यो न कुर्वति गृहिणास्तोषापापं भवेन्मम॥ वृता
कानि पेटालानि कालिं गंतुं बकानि च॥ मूलकं लशुनं कंदं सुसेमकं नशाकं। एतानि भक्षयेद्यस्तु
नरो वै शान्दुर्बलः। तस्य वै जायते शुधिश्चांद्राय पाशतैरपि। एतेषां पातकं यदि० यः पठेत्स्वरहीनं च
लक्षणेन विवर्जितं। इयास्तु स चरत् विप्रो वेदा मुद्धीर्य तु यः। विप्रस्य पठतः केऽपि शृणोति यदिवोत्त

जः। वेदोपजीविको विप्रोऽतिलोभात् शूद्रभोजनः। तस्य पापेन संध्याहीने व्रतत्रये विप्रेषे दविवर्जिते।
तेन। शूद्रान्नेषु च ये सक्ताः शूद्रसंपर्क ईषिताः। तेषां। तेष्वेकश्चित्रकर्ता च वैद्यो नक्षत्रसूचकः। कूट
कर्ता द्विजो यश्च तस्य पापस्य भाग्यहं॥ कूटसाक्षी मृषावादी परद्रव्यस्य तस्करः। परदाराभिगामी च ये
च विश्वासघातकाः। द्रव्यद्रव्यं विनिक्षिप्य पानकूटसमाश्रितः। वेश्या रता सदा ये च दानं दातुं निवार
काः। भर्तारमर्थहीनं च कुरूपं व्याधिपीडितं॥ यानपूजयते नारी रूपयो वनगर्विता। एकादशी तथा मा
घे वा सा शिवचतुर्दशी। पूर्वविधां प्रकुर्वंति तेषां पापस्य भाग्यहं। अथ किं बहुनोक्तेन भोलुब्धकृतवा
ग्रतः। यदि नायामिते गेहं मम सत्त्वं भवेत्तव। तेन वाक्येन संतुष्टो व्याधौ वै वीतकल्मषः। संहृत्य ध
नुषो बाणं मृगो मुक्तो गृहं प्रति। जलं पीत्वा तु हरिणः प्रविष्टो गहनं वनं गतो सौ तेन मार्गेण गतं ये
न मृगी द्वयं॥ लुब्धकेन तदा तत्र जालि मध्यस्थितेन हि। प्रत्यक्षे बिल्वपत्राणि चोटयित्वा प्रतर्प्य च। शि
वक शिवेति जल्पन् वै आशुयातो निजाश्रमं॥ अथादिते सूर्यबिंबे अकामाज्जागरे कृते। पापान्मुक्तो
प्यसौ सद्यः शिवपूजाप्रभावतः। यावद्दिशो निरीक्षेत निराशो भजनं प्रति॥ तावच्छिशुं च ताचा

न्यामृगीतत्रसमागता। दृष्टमृगीतदाव्याधोबाणधनुषियोजयत्। यावन्मंचत्यसौ बाणं तावदुक्तं तदा
तदा। माबाणमुंचधर्मात्मनर्धर्ममामुंचसुव्रत। अहंनवध्यासर्वेषामिति शास्त्रविनिश्चयः। राजानोमिथ
नासत्कारस्तनयोव्याधिपीडितः। नहंतव्योमृगो राज्ञामृगीचशिउनादृता। अथवाधर्ममुत्सृज्यमां हनिष्ये
तिमानव। बालकंस्वगृहेमुक्तासरवीनांचनिवेद्यैव। शपथैरागमिष्यामिव्याधश्चणुवचोमम। यास्वभ
र्तारमुत्सृज्यपरपृसिरतासदा॥ तस्यापापेनलिप्यामि० मथमांसविषंदुग्धं नीलीकुंभफलानिच॥ ए
तानिविक्रयेद्यस्तुनरोमोहसमन्वितः। तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वाव्याधोविस्मयमागतः। ततोव्याधेनसामु
क्तागतावेनिजमंदिरं। व्याधोपितत्सरस्त्यक्ताजगामस्वगृहंप्रति। सर्वेषांवचनंध्यायन्मृगाणांसह
वादिने। एतेषांघातकानित्यमहंयस्यामिकांगतिं। क्रमाद्गृहंसमायातोबालकाक्षुधयारुता। नान्नं
मांसंगृहेतस्यभोजनयेन्नजायते। निराभिषंतुतंदृष्ट्वा निराशास्तेभवंस्तदा। व्याधोपिचतदातत्रतेषां
वाक्यानि संस्मरन्॥ नभोजनेननिद्राचलभतेविस्मयान्वितः। आगमिष्यतितेनूनंशपथैरपियंवि
ताः। नतानहंविधिष्यामिसतां व्रतमनुस्मरन्। लुब्धकेनतदामुक्तोहरिणःशपथैर्गतः। स्वमाश्र

मंतुसंप्राप्तोयत्रतधरिणीद्वये। सद्यःप्रसूतासावैकाद्वितीयारतिलालसा। तृतीयापिसमायाताबालकैर्वि
हृभिर्विता। सर्वाःसमेताएकत्रमरणेरुतनिश्चयाः। परस्परंप्रजल्पेनोलुब्धकस्यविचेष्टितं। आयाताह
रिणीमुक्तारूपाद्यारतिलालसा। कृतकृत्याभवत्तज्जस्तेभ्यावाक्यमथाब्रवीत्। पुण्याभिरिहसंस्थेय
कर्तव्यंप्राणारक्षणं। व्याघ्रादीपाक्षुब्धकेभ्योबालकानिप्रयत्नतः। अहंसत्यानुभार्यानिभुक्तोमो
हसंरुतः। भूषणहासतुविज्ञेयस्तस्यजन्मनिरर्थकं॥ संतानात्त्वर्गमाप्नोतिइहकीर्तिश्चशाश्वती॥
संततिर्यत्नतःपत्यसर्वसौख्यप्रदायिका। अपुत्रगतिर्नास्तिइहलोकेपरत्रच। येनकेनाप्युपायेनपुत्रमु
त्पादयेत्पुमान्। मयाचतत्रगंतव्यंयत्रव्याधस्यमंदिरं। सत्यंतुपालनीयस्यासत्येधर्मप्रतिष्ठितः। एतच्छ्रु
त्वातुतानार्योवाक्यमूचुःसुदुःखिताः। वयमप्यागमिष्यामिस्त्वयासार्धंमृगोत्तम॥ तथातेविप्रियंको
तनस्मरामकदाचन। पुष्पितेषुवनान्तेषुनदीनांसंगमेषुच। कंदरेषुचशैलानांपुष्पाभीरक्षितावयं।
नकार्यमद्यमस्माकंकीडितेनत्वयाविना। नारीणांपतिहीनानांजीवितैःकिंप्रयोजनं। मितंददाति
हिपितामितंभ्रातामितंसुतः। अमितस्यतुदातारंभर्तारंकनष्टजयेत्। अपिद्रव्ययुतानारी

तनिश्चयः। अनाशकं व्रतं याह्यं पृष्ठलगाः समा ययुः। भार्यापुत्रैः परिहृतो मृगस्तद्देशमागतः। सुधितो बाल
 कैयुको लुब्धको यत्र तिष्ठति। मृगस्तद्देशमागत्य कुटुंबेन समन्वितः। पालयन् सत्यवाक्यानि लुब्धकं वा
 क्यमब्रवीत्॥ मृग उवाच॥ हनमाप्रथमां व्याध पश्चादता क्रमेण तु। बालकानि ततः पश्चात् हन्यतां
 मा विलंबय। लुब्धकैस्तु मृगाभक्ष्यानास्ति दोषाः कदाचन वयं यास्यामः स्वर्गे किं सत्यं पूतानसं
 त्रायः। तथा ते सकुटुंबाश्च प्राणायश्च भविष्यति। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं मृगेण परिभाषितं। आत्मानं
 निंदयित्वा तु लुब्धको वाक्यमब्रवीत्॥ व्याध उवाच॥ अहो मृग महासत्त्वगच्छगच्छ स्वमाश्रमं। आ
 मिषेणानमेकार्यं यद्वा व्यं तद्भविष्यति। जीवानां घातने पापं बंधने तर्जने तथा। नैव पापं करिष्यामि कु
 टुंबार्थं कदाचन। त्वं गुरुर्मम धर्माणां उपदृष्ट्वा मृगोत्तम। गच्छ गच्छ मृग श्रेष्ठ कुटुंबेन समन्वितः। मया
 त्यक्तानि शस्त्राणि सत्यधर्मसमाश्रितः॥ मृग उवाच॥ कर्मन्यसमं हं कृत्वा त्वत्सकाशमिहागतः॥
 हन्यतां हन्यतां शीघ्रं न ते पापं भविष्यति। मया दत्ता पुरा वाचा तया बध्ना न यास्यहे। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं
 लुब्धको वाक्यमब्रवीत्॥ लुब्धक उवाच॥ त्वं बंधुस्त्वं गुरुस्त्वा ता त्वं मे माता पिता सुहृत्। मया

२३६

त्यक्तानि शस्त्राणि त्यक्तमायादिकं बलं। कस्य भार्या सुताः कस्य कुटुंबस्य महामृगः। तैः स्वकर्मचभोक्त
 यं मृग गच्छ यथासुखं। इत्युक्त्वा स तदा तत्पंक्तिं बभूव स शरं धनुः। मृगं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य क्षमापये
 त्। एतस्मिन् नंतरे नेदुर्देव दुर्दुभयो दिवि। आकाशात् पुष्यं दृष्टिस्तु पपात सुमनोहरा। तदा दूतः समाया
 तो विमानं गृह्य शोभने॥ देवदूत उवाच॥ अहो व्याध महासत्त्व सर्वसत्त्वक्षयं करा। विमानमिदं
 मारुह्य स देहस्वर्गमाविश। शिवरात्रिप्रभावेन पातकं ते क्षयं गता। उपवासस्तु संजातो निशि जागरणं कृ
 तं। यामेयामेकता पूजा अज्ञानेन शिवस्य च। सर्वपापविनिर्मुक्तो गच्छ त्वं भद्रमदिरं। विमानं च समारु
 ह्य सत्याच्चित्रपदं व्रज। मृगराज महासत्य भार्यापुत्रसमन्वितः। मर्यादनीयसंयुक्तो नक्षत्रपदमा
 भ्रुहि। तव नामा तु तदहं लोकेख्यातं भविष्यति। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं लुब्धकेन समन्वितं। विमा
 नं तु तदारुह्य नक्षत्रपदमागतः। हरिणीद्वयमन्वेन पृष्ठतो मृगमेव च। तारात्रितयसंयुक्तं मृगशीर्षं त
 दुच्यते। बालकद्वितयं चोत्तरीया पृष्ठतो मृगी। पृष्ठतस्तत्र संप्राप्ता मृगशीर्षस्य सनिधौ। मृगरा
 द्दृश्यते घ्रापि रूषेभ्यो मृगमुत्तमं। उपवासं करिष्यति जागरणं समन्वितं। यथा कृशस्त्रमार्गेण

तेषां मोक्षो न संशयः ॥ शिवरात्रिं समेनास्ति व्रतं पापक्षया बह्वि ॥ यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
 अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥ प्राप्नोति तत्फलं सर्वनात्र कार्या विचारणा ॥ ॥ इति श्रीलिंगपुराणे उ
 मामहेश्वरसंवादे शिवरात्रिव्रतम् ॥ ॥ अथोद्यापनं ॥ हेमाद्रौ स्कादे ॥ स्कंद उवाच ॥ व्रतस्योद्यापनं कर्म
 कथं कार्यं च मानवैः ॥ कोविधिः कानिद्रव्याणि कथयस्व मम प्रभो ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणुषण्मुखतस्त
 न लोकानां हितं काम्यया ॥ उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः ॥ यथा संजायते वित्तं भक्तिश्चासमन्वि
 तं ॥ स एव व्रतकालस्य यतो नित्यं हि जीवितं ॥ चतुर्दशाहं कर्तव्यं शिवरात्रिव्रतं शुभम् ॥ एकभक्तं त्रयोद
 श्यां चतुर्दश्यामुपोषणं संपाद्य सर्वसंभारात्मं उपेतं वक्रारयेत् ॥ वस्त्रैः पुष्पैः समाच्छन्तं पटवस्त्रैश्च शो
 षितं ॥ तन्मध्ये लेखयेद्व्यं लिंगं तोभद्रमंडलम् ॥ अथ वा सर्वतोभद्रमंडपातः प्रकल्पयेत् ॥ शोभोपशोभा
 संयुक्तं दीपैः सर्वत्र सोज्वलं ॥ आचार्यं वरेय तत्र ऋत्विग्भिः सहितं शुचि ॥ शिवरूपाश्च ते विप्रा पूज्याश्च
 दनपुष्पकैः ॥ अनुज्ञातश्चैतैर्विप्रैः शिवपूजां समारभेत् ॥ रुद्रनाम्नानमो तेन ब्राह्मणानपि पूजये

२३७

बहुपुत्रसुहृता ॥ साशौच्या बंधुवर्गस्य पतिहीना कुरंगना ॥ गंधमात्यौ स्त्रियो नित्यं म्रियते भर्तुरयत् ॥ नातं
 त्रीवाद्यते वीणा न च को भ्रमते रथः ॥ नापतिः सुखमाप्नोति नारी पुत्रशतैर्दृता ॥ नास्ति भर्ता समो धर्माना
 स्ति धर्मसमः सुहृत् ॥ नास्ति भर्ता समो धर्मे नास्ति धर्मसमः सुनाथः ॥ स्त्रीणां भर्ता समा गतिः ॥ एवं विलिप्यतः
 सर्वाः मरणे कृतानि ॥ श्रयाः ॥ बालकैस्तैः समायुक्ता भर्तृशोकेन दुःखिताः ॥ मृगस्तासां वचः श्रुत्वा हृदि
 चिंता परोपवत् ॥ गंतव्यं किं न गंतव्यं मया व्याधस्य मंदिरम् ॥ एकतः सुहृतरक्षन् कुटुंबस्य हृदयो भवेत् ॥
 तदेतत्किं न चेद्यामि मम सत्यं क्षयं व्रजेत् ॥ वरपुत्रस्य मरणं भार्यया आत्मनस्तथा ॥ सत्यं कृते परो न
 त्यमा कल्पं रौरवं व्रजेत् ॥ तस्मात्सत्यं पालनीयं नरैः श्रेयोर्थिभिः सदा ॥ एवं संवित्य हरिणो धर्मान्
 दिमनोरमान् ॥ ताभिः सहैव शनकैः क्षणात्तदा श्रमं ययौ ॥ तस्मिन् सरसि संस्नात्वा कर्मन्यासं चकार ह
 तं लिंगं प्रणिपत्या शुद्धिं ध्यायन् सदा शिवम् ॥ गानपानं परित्यज्य मैथुनं भोगमेव च ॥ कामं क्रोधं तथा
 लोभं मयामोक्षविनाशिनीं ॥ वंदयित्वा तु तं देवं बुद्ध्या कांक्षितं मुखा ययौ ॥ गासभायाश्च पुत्राश्च मरणे क

त। अज्रणं सजलं कुंभं तस्योपरितुविन्यसेत्। सौवर्णं राजतं तांभ्रं मृन्मयं वापि कारयेत्। कुंभोपरिन्य
सेद्देवसुमया सहितं शिवं। सौवर्णं पृथ्वारौ द्रव्यभेसं स्थितं शुभे। रत्नालंकारेणैर्हैर्मैरलंकृत्य प्रहजयेत्।
पुलेन वा तदर्थं न तदर्थं धेनवा पुनः। वस्त्रयुग्मेन स वेष्ट्य बिल्वपत्रैः प्रहजयेत्। उमामहेश्वरी मूर्तिं पूजयेद्दृष
भे स्थितो। सोमं च सगणं चैव पूजयित्वा महेश्वरं। होमं कुर्यात्प्रयत्नेन रौद्रमंत्रैर्यथाविधि ब्राह्मणान् पू
जयेद्भक्त्या भोजयेच्च चतुर्दश। स्नाचर्ये च सपत्नीकं वस्त्रालंकारभूषणैः। यज्ञोपवीतं वस्त्रादि
दद्यात्तस्यः पृथक् पृथक्। गांसवत्सांसवसनां नानालंकारभूषणान्॥ दद्याद्वाचाय वर्याय शिवो मे प्रीय
तामिति। ततः सकुंभामूर्तिं च सवस्त्रां वृषभो स्थितं। सर्वालंकारसहिता माचार्याय निवेदयेत्। व्रत
मेतत्कृतं यन्मे पूर्णं वा पूर्णमेव च। सर्वे संपूर्णा तां यातु प्रसादाद्भवतां मम। इति संप्रार्थ्य तां विप्रान् प्रण
म्य च पुनः पुनः। अजैकपादं भिस्तेभ्यो दद्यात्कुंभान् पृथक् पृथक्। पुराणस्तोत्रपाठेश्वरात्रिशेषं नेय
दुधैः॥ ततः प्रभातसमये कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः। पुनः पूजां प्रकुर्वीत तोहोमं समा रभेत्। तिलव्रीहिय

वैश्वेवपायसान्नेनभक्तितः। शंबकमिति मंत्रेण नमः शंभवे चेति च। गौरी मिमिति मंत्रेण शतमष्टात्तरद्वयं॥
 होमं कुर्याच्च मतिमान्बिल्वपत्रैस्तुनामभिः। अजैकपादहिबुध्वाभवः शर्वउमापतिः। रुद्रः पशुपतिः शुभुव
 रदः शिव ईश्वरः। महादेवो ह्योभीमो नामान्ये वंचतुर्दश॥ पूर्णाकृतिततोऽकृत्वा कर्मशेषं समापयेत्॥
 एतैर्होमप्रकर्तव्यः कुंभदानेपितान् स्मरेत्। भोज्यं क्षमापयेद्देवमेभिर्नामपदैः पृथक्॥ प्रतिमां कुं
 भसंहितामाचार्याय निवेदयेत्। शंभो प्रसीद देवेश सर्वलोके श्वरप्रभो॥ तवरूपप्रदानेन मम संतु
 मनोरथाः। यज्ञोपवीतवस्त्राणि दद्यात्तैभ्यः पृथक् पृथक्। आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूष
 णैः। गोसवत्सांततो दद्यात्कर्मसंपूर्तिहेतवे॥ अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति ब्राह्मणेभ्यो हि दक्षिणं॥ आचा
 र्याय प्रदद्याच्च मूर्तिमाहेश्वरी तथा॥ आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः। चतुर्दशप्रदातव्या
 विप्रेभ्यो जलपूरिताः॥ नृणामयज्ञोपवीतानि वस्त्राणि च पृथक् पृथक्॥ पूर्णमेव वस्त्राणि शय्यासो
 पस्करांतथा॥ द्वादशो वतुगो दद्यात्परिधानादिकंतथा॥ एतैर्होमप्रकर्तव्यः कुंभदानेपितान् स्मरेत्॥

प्रापयेद्देवमेभिर्नामपदैः पृथक् ॥ प्रतिमां पूजयेद्भक्त्या आचार्याय निवेदयेत् ॥ अथ वा दक्षिणामेव प्रह-
रं कुर्यात्तिलान् ॥ व्रतमेतत्कृतं यन्महर्षिर्वाहर्वमेव वा ॥ सर्वसंस्पर्शतां यातु प्रसादाद्भवतां मम ॥ इति सं-
प्राप्य तान् विप्रान् प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ततश्च स्वजनेः सार्धं स्वयं भुञ्जीत स व्रती ॥ ॥ इति स्कान्दे शिवरात्र्यु-
द्यापनं ॥ ॥ इति श्रीमहनीलकण्ठात्मजशंकररुतौ व्रतार्कचतुर्दशीव्रतानि ॥ अथ पूर्णिमाव्रतानि
तत्र ज्येष्ठपूर्णिमायां वटसावित्रीव्रतं ॥ तत्र हर्वविद्याग्राह्या ॥ पूर्वविधानकर्तव्या अमावस्या च पूर्णिमा ॥ वर्ज-
यित्वा मुनिश्रेष्ठसावित्रीव्रतमुत्तममिति ब्रह्मवैवर्तम् ॥ वर्जयित्वेति पर्युदासादष्टादशनाडीवेधः सावि-
त्रीव्रतातिरिक्तपरः ॥ इदं च त्रयोदशीमारभ्य पूर्णिमांतं कर्तव्यं ॥ तथा च रक्षादशमविष्ययोः ॥ ज्येष्ठमासि सिते प-
क्षे द्वादश्यां रजनीमुखे ॥ व्रतं त्रिरात्रिमुद्दिश्य त्वहोरात्रे स्थिरा मेवेदित्युपक्रम्यांते उपसंहृतं ॥ ज्येष्ठमासि
सिते पक्षे पूर्णिमायां तथा व्रतं ॥ चीणं पुरा महामत्स्याकथितं मे मय न द्योति ॥ धर्मराज उवाच ॥ ना-
रीवाविधवा वापि स पुत्रा पुत्रवर्जिता ॥ समर्त्तका स पुत्रा वा कुर्याद्भूतमिदं शुभं ॥ ज्येष्ठमासितुसंप्राप्ते पृ-

पूर्णिमासीपतिव्रता। स्नात्वैव शुचिर्भूत्वा नियमं कारयेत्ततः। अमाद्यामुक्तं निर्णयामृते भविष्ये। अमाया
 चतुर्था ज्येष्ठे सवासती। त्रिरात्रोपोषितानामेरी विधिनास्नेन पूजयेदिति॥ ॥ अथ व्रतविधिः॥ ॥
 आचम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य मम भर्तुः पुत्राणां च आयुरारोग्य प्राप्तये जन्म जन्म नि अवैधव्यप्राप्त
 ये च सावित्री व्रतमहं करिष्ये इति संकल्प्य। वटसिंचामिते मूलं सलिलै रमृतोपमैः। सूत्रे पावेष्टयेद्रक्त्या
 गंधपुष्पाक्षतैः शुभैः। ॐ नमो वैवद्यायेति ज्ञामयंति प्रदक्षिणं। भक्त्या दत्तं धर्मराज सावित्री प्रतिगृह्यतां।
 पाद्यं भक्त्या समाहृतं तोयफलपुष्पसमन्वितं। अर्घ्यं गृहाण सावित्री ममास्थ व्रतसिद्धये। अर्घ्यं ॥ सु
 गंधं सहकर्पूरं सुरभी स्वादुशीतलं। स्वपत्न्या पहसावित्री कुर्यादा वमनीयकं। आचमनीयं। अथ प
 वामृतस्नानं॥ मया भक्त्या कल्पितं मेदा किं न्या समानि च। उदकं चिसमी दा प्रीत्यै सावित्र्यै धर्म
 स्नानं॥ स्नानं। आचमनं सूक्ष्म तंतु मयै वस्त्रं कार्पासे पोवि निर्मितं॥ सावित्री सत्यवत्कांते मया दत्तं
 त्वतां॥ वस्त्रं। सावित्री सत्यवत्कांते धर्मराज सुरेश्वर॥ सावित्री ब्रह्मणा सार्धं मुपवीतं प्रतिगृह्यतां

नि

मिल्यपवीतं। कुंकुमागरकक्षरकस्तूरीरोचनायुतं। चंदनं ते मया दत्तं सावित्री प्रतिगृह्यतां चंदनं। अ
क्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः। मयानिवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वरी रित्यक्षताः। माल्या
दीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वैप्रभो। मया हतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां पुष्पं। अथांग पूजा
सावित्र्ये नमः। पादौ पूजयामि। प्रसावित्र्यै जंघे। कमलाय ताक्षकैः कटिं। भूतधारिण्यै उदरं। ब्रह्म
णः प्रियायै शिरः। अथ ब्रह्मसत्यव्रतो ग पूजा। धात्रे नमः पादौ पूज्येष्टाय उदरं। परमेश्वरिणे मेढ्रं
अग्निरूपाय कटिं। वेधसे उरुं। पद्मनाभाय न हृदयं। वेदधसे कंठं। हिरण्यगर्भाय मुरवं। ब्र
ह्मणे शिरः। विष्णवे सर्वांगं। देवदुमरसोद्भूता काळागरु समन्वितः। आघ्रेयतामयं धूपं सावि
त्री प्रतिगृह्यतां॥ धूपं। चक्षुर्दसर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं। आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्व
री। द्रुपं॥ अने चतुर्विधेनैवेद्यं। आवमनं। इदं फलमिति फलं। पूगी फलं महर्द्वयं मिति तां बूलं। हिरण्य
गर्भगर्भमिति दक्षिणं॥ सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिये। जगत्पूज्ये जगन्माते विधात्रे

वरदेनमः। सावित्री त्वं विधादेवी चतुर्वर्षशतायुषी। पतिं प्राप्तासि गुणिनं मम देवि तथा कुरु॥ सावित्री च
 प्रसावित्री सततं ब्रह्मणा प्रिये। रजितासिद्धिजेः सर्वैः स्त्रिभिर्मुनिगणैस्तथा। त्रिसंध्यादेवि भूतानां वं
 दनीयासि सुव्रते। मया दत्ता च पूज्यं जयंतं गृहाण नमोस्तुते। इति पुण्यां जलं दत्वा ततोर्घ्यं दद्यात्॥ ॐ
 कारपूर्वकं देवि सर्वदुःखनिवारिणि। देवि मातनं मुस्तुभ्यमवेधयं प्रयच्छ मे। इति व्रत महाभागे चोद्वि
 जाते सुविस्मिता। दृढव्रते दृढमते मर्तुश्च प्रियवादिनी। अवैधव्यं च सोभाग्यं देहि त्वं मम सुव्रते॥ पुत्रान्
 पौत्रांश्च सौख्यं च गृहाणा ध्यानमोस्तुते नम इत्यर्घ्यं। अथ प्रार्थना॥ सावित्री ब्रह्मगायित्री सर्वदा प्रि
 यभाषिणी॥ तेन सत्येन मां पाहि दुःखसंसारसागरात्॥ त्वंगौरी त्वं शुचिर्गौरी त्वं प्रभातं अमंडले॥ त्वं
 मेव च जगन्माता त्वमुद्धर वरानने॥ यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्म शतैरपि॥ भस्मी भवतु तत्स
 र्वं अवैधव्यं च देहि मे। अवियोगो यथा देवैः सावित्र्या सहितस्तव॥ अवियोगस्तथास्माकं भूयाज्ज
 न्मनि जन्मनीति प्रार्थना॥ ॥ इति पू० ॥ ॥ अथ कथा स्कंदे ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ कुल

श्व

स्त्रीणां व्रतं देवमहाभाग्यं तथैव। अवैधव्यकरं स्त्रीणां पुत्रपौत्रप्रदायकं। ईश्वर उवाच॥ आसीन्महीपतिर्धर्मः
त्माज्ञानी परमधार्मिकः। नाम्नाचाप्यपतिर्विश्रोवेदवेदांगपारगः। अनपत्यो महाबाहूः सर्वैश्वर्यसमन्वितः। सपत्नी
कस्तपस्तेपे समाराधयते नृपः। सावित्री च प्रसावित्री जपन्नास्ते महामनाः। जुहोति चैव सावित्री भक्त्या प
रमया युतः। ततस्तुष्टा तु सा देवी सा वित्री द्विजसत्तम। सावित्री विग्रहवती तस्य दर्शनमागता। तां तु दृष्ट्वा जग
द्देव्यां सावित्री च नृपोत्तमः। प्रणिपत्य नृपो भक्त्या प्रहृष्टेनांतरात्मना। तं दृष्ट्वा पतितं परमौ तुष्टा देवी जगाद ह॥
तुष्टा हे तव राजेन्द्र वरं वरय सुव्रत। एवमुक्तस्तयाराजा प्रसन्नोऽस्तामुवाच ह॥ अनपत्योऽस्य हं देवि पुत्रमिच्छा
मिशोभन। नान्यं वृणोमि सावित्री पुत्रमेव जगन्मये। अन्यदस्ति समग्रं मे हितं यच्चापि दुर्लभं। प्रसादा
त्तव देवेशि तत्सर्वं विधत्ते गृहे। एवमुक्ता तु सा देवी प्रत्युवाच नराधिप। पुत्रस्ते नास्ति राजेन्द्र कन्यैका ते स
विष्यति। कुलद्वयं तु साराजं लुधिरिष्यति भामिनी। मन्नान्नं राजा दृष्ट्वा तस्या नाम भविष्यति। इत्यु
क्ता तं मुनिश्चैष्टं राजानं ब्रह्मणः प्रिया। अंतर्धानं गता देवी संतुष्टोऽसौ महीपतिः। ततः कतिपया हे स्य त

न

स्थरासीमहीभुजः। ससत्वासमजोयेतर्षेण काले सुखावच। सावित्र्या तुष्टया दत्ता सावित्र्या जप्ता तथा॥
सावित्री तेन वरदा तस्या नाम भवह। सा जज्ञे देवगणां कन्या कमललोचना॥ वदधे तु मुनिश्रेष्ठ चंद्रो
रेव चांबरे। सावित्री ब्रह्मणो वै सा श्रीरिवायतलोचना॥ तां दृष्ट्वा हे मगधारा राजा चिंता मुपेयिवान्॥ अ
वाच्यामानां वैरैरूपेणा प्रतिमां भुवि॥ तस्या रूपेण ते सर्वे संनिरुद्धा महीभुजः॥ ततः सराजा चाद्रुयुतवा
च कमलेशणा॥ पुत्रिप्रदर्शकाले स्तेनचया त्वं तिष्ठे च न। स्वयं वरं च हृद्यं ते पतिं गुणसमन्वितं॥ मनो
ह्लादानकरं शीलनाभि कुलेन च। इत्युक्त्वा तां सराजेन्द्रो दृष्ट्वा मातैः सहैव तां॥ वस्त्रालंकारसहित
धनरत्नैः समन्वितां॥ विसृज्य च क्षणं तत्र यावत्तिष्ठति भूमिपः॥ तावत्तत्र समागच्छं नारदो भगवान्दृष्ट्वा
संपूज्य च ततो राजा अर्घ्यं पाद्यं नतं मुनिं॥ आसनेन सुरवासीनं पूजितं स्तेनभुजा॥ पूजयित्वा मुनिं
जाप्रावाचे दंष्ट्रिजो तमं॥ यावत्तो हत्वया विप्रदर्शने माघ नारद॥ यावदेवं च देद्रा जाता वत्सा कमलेशणा
अप्रमादागतो देवी दृष्ट्वा मातैः समन्विता॥ अपि वाद्यपि तु पादौ वदेत्सा च मुनि ततः॥ नारदेन तु तुष्टा

सादृष्ट्या प्रोवाच भूमिपं। कन्येयं देवगाभिः सा किमर्थं न प्रयच्छसि। वराय तं महाबाहो वरयो। गन्धापि सुंदरी। एवमु
क्तः स्तदा तेन मुनिना नृपसत्तमः। उवाच तं मुनिं वाक्यमनेनार्थेन प्रेषिता। आगतेयं विशालाक्षी मया संप्रेषि
त्ता सती॥ अनया च वृतो भर्ता पृच्छत्वे मुनि सत्तम। सादृष्ट्या तेन मुनिना तस्मै वाचष्ट भामिनी। आश्रमे सत्यवान्ना
मद्युम्नसे न सुतो मुने॥ तर्हि त्वे मनसा विप्रवृतो सौराज नंदन। नारद उवाच॥ कष्टं कृतं महाराज दुहित्रा तव
सुव्रत। अजानत्या वृतो भर्ता गुणवानिति विश्रुतः। सत्यं वदत्यस्य पिता चित्राश्वस्तेन चोच्यते॥ रूपवान्
गुणवान् चैव सर्वशरत्त्रविशारदः। न तस्य सदृशो लोके विद्यते चेहमानवः। सर्वगुणैः स्वयं पूज्यो रत्नै रिव म
हार्णवः। एको दोषो महानासीदुणाना वृत्यतिष्ठति। संवत्सरेण क्षीणायुर्देहलगा करिष्यति॥ ॥ अथ
पतिरुवाच॥ अन्यं वरय भद्रं ते वरं सावित्री गम्यतां। विवाहस्य तु को लोयं वर्तते शुभलोचने। सा विच्युवाच
नान्यमिच्छाम्यहं तात मनसापि वरं प्रप्तो। यो मया च वृतो भर्ता समे मान्यो भविष्यति॥ विचिंत्य मनसा
र्ववाच पश्चात्समुच्चरेत्॥ क्रियते च तः पश्चाच्छुभं वायदि वा दुःखं॥ तस्मान्मनः पुमांसं च कथं चान्यं दृष्ट्वा

अ

जा

हे। सकृज्जल्पंति राजानः सकृज्जल्पंति पंडिताः। सकृत्कन्या प्रदीयंते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत्। पतिं म
त्वानमेबुधिर्विवलेसि कथंचन। सगुणे निर्गुणे वापि पूरैः पंडित एव च। दीर्घायुरथवाल्पायुसर्वे भर्ता मम
प्रभो। नान्यं वृणोमि भर्तारय दिवास्याच्छी पतिः। इति मत्वा मया तात यत्कर्तव्यं सुरवेन च॥ ॥ नारद
उवाच॥ स्थिरा बुधिश्च राजेन्द्र सा विद्याः सत्यवान्प्रति॥ वरयस्व विवाहाय भर्ता सह कुर्वेत्विभं॥ इष्टरु
वाच॥ निश्चितां तु मतिं ज्ञात्वा स्थिरा बुधिश्च निश्चला। सा विद्याश्च महाराजो प्रतस्थो सौ वने प्रति। गृहीत्वा
तु वनं राजा धुम्रसेनस्य संनिधौ। सत्यानुगो महाराजो वृधामात्यैः समन्वितः॥ नारदस्तु ततो रेवदुत्तरे
वांतरधीयत। स गत्वा राजा गृहं लो धुम्रसेन वरागतः। वृधश्चाधश्च राजा सौ वृहस्पति मया श्रितः। सर्वे
श्वपति रौ सौ पादौ जग्राह वीर्यवान्। स्वनाम च समुच्चार्य तच्छौ तस्य समीपति॥ उवाच राजा तं भूपं किमाग
मन कारणं। श्रुत्वा यत्तार्थं दत्तेन वन्यमूलफलैश्च सः। ततः पप्रच्छ कुशलं सराजामुनि सत्तम॥ अश्वपति
रूवाच॥ कुशलं दर्शनेनाद्यत वराज नममाधिवै॥ दुहितानामसा वित्री तव पुत्र मभीक्षति॥ भर्तारं राज

ते

चा

२४२

हूलप्राप्तोतिव्यमनिंदितः। ममेदंकाक्षितं पूर्वभर्तारमनयाविभो। आवयोश्चैवसंबंधो भवेत्वद्यमेमक्षितः।
 द्युम्नसेन ३०। वृधश्चाधश्चराजेद्रफलमूलाशनो नृप। राज्यान्च्छुतश्चमेपुत्रो वन्येनाद्यचजीवति साक
 यंसहतेदुःखं दुहितातवकानने। अनपिज्ञाचदुःखानामित्यहं नापि कांक्षे ॥ अश्वपतिः॥ अनयाच १
 वृत्तोभर्ता जानंत्या राजसत्तम। अनेन सहसंस्ते तवपुत्रेण मानद। स्वर्गलुल्यो महाराज भविष्यति न सं
 शयः ॥ एवमुक्तस्तदा तेन राजा राजर्षिसत्तम ॥ तथेति सप्रतिज्ञाय च करो दाहमुत्तमं ॥ कृत्वा विवाहं राजेन्द्र
 संसृज्य विविधैर्धनैः ॥ अस्मिवा दैद्यु द्युम्नसेनं जगाम नगरं प्रति। सावित्री तु पतिलब्धा इन्द्रं प्राप्य शचीय
 यथा। सत्यवानपि ब्रह्मर्षेतया पत्न्या भिनंदितः। क्रीडते तद्वनोद्देशे पौलोन्यामाद्यवानिब ॥ नारदस्य च
 तदाक्यं हृदये नमनस्विनी ॥ वहंती नियमं चक्रे व्रतस्यास्य च भामिनी। गणपंती दिनान्ये वनले भेतोषमु
 त्तमं ॥ ज्ञात्वा तद्विषयं विप्रभर्तुर्मरणाकारणं। अत्रांतरे च नियमं त्रिदिनस्य मनस्विनी। अस्मिं दिने च
 मर्तव्यं तदा सत्यवता भुने। कुठारं संपरिगृह्य पीडकं चैव सुव्रत ॥ प्रतस्थितं वनायैव सावित्री वाक्यम

प संध

नि

ब्रवीत्॥ नगंतव्यं वनं त्वद्य मम वाक्येन मानद॥ अथ वागम्यते साधो मया सह वनं व्रज॥ संवत्सरं च संपूर्णं आश्रमे
स्मिन्मम प्रभो॥ तद्वनं द्रष्टुमिच्छामि प्रसीदं कुरु मे प्रभो॥ सत्यवानुवाच॥ नार्हस्व तं त्रः सुश्रोणिष्ठस्व पितरौ भ
म॥ ताभ्यां प्रस्थापित्वा गच्छतया सह सुविस्मिता॥ एवमुक्त्वा तदा तेन भर्ता साकं मले सुणा॥ श्वश्रुश्च शुरयो
पादौ अभिवाद्य तम ब्रवीत्॥ वनं द्रष्टुं समिच्छेयं आशां मह्यं प्रदीयतां॥ उवाच वचनं साध्वी वरमेवं प्रयच्छय॥
भर्ता सह वनं गतुं तत्तस्य मे मनः॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा द्युम्नसेनो ब्रवीदिदं॥ व्रतैकतं त्वया मेद्रपारणा कुरु सु
व्रते॥ पारणांते भीरुततो गंतुं चायत्नमर्हसि॥ सावित्र्युवाच॥ नियमश्च कृतोऽस्माकं रात्रौ चंद्रोदये सति॥
जाते मया प्रकर्तव्यं भोजनं तात मे शृणु॥ वनदर्शनं कामास्ति भर्ता सह ममाद्य वै॥ नेमे तत्र भवेत्पुत्रा निर्भर्त्रास
हनराधिप॥ इत्युक्तस्तु तदारजा द्युम्नसेनो महीपतिः॥ यत्ते मिलिषितं पुत्री तत्कुरुष्व सुमध्यमे॥ नमस्कृ
त्वा तु सावित्री श्वश्रुश्च शुरयोरपि॥ सहिता ते मुद्रा दूळते न सत्यवता विभो॥ अवलोकयंतीति मर्तारंतं च
कालं मनसिनी॥ वनं च फलितं दृष्ट्वा पुष्पितं द्रुमसंकुलं॥ द्रुमाणां चैव नामानि मृगाणां चैव भामिनी पश्यं

२४३

पिटकं

तिमृगयूथानि हृदयेन प्रवेपती। तत्र गत्वा सत्यवान् नैकलान्यादाय सत्वरं। काष्ठानि च समादाय बन्धेभारकं तदा॥
प्रयामास कृत्वा वृक्षावलोकनं। कट्टवृक्षस्य सास्रं उपवीष्टा महसती। काष्ठां स्पातयत्तत्तस्य जाता
शिरसि वेदना। ग्लानिश्च महती जाता गात्राणां वेपथुस्तदा॥ आगत्य वृक्षसामीप्यं सा वित्री मिदमब्रवीत्। ग्लानिश्च
महती जाता शिरसश्चापि वेदना। कंटकैर्मिद्यते स द्रेशिरो मे शूलसंयुतैः। उत्संगेन वसुश्रोणिस्वप्नु
मिच्छामि सुव्रते। अभिज्ञास्ते विशालाक्षी तस्य मृत्योर्मनस्विनी। प्राप्तकालं मन्यमाना तस्मै तत्रैव
भामिनि। सत्यवानपि सुप्तस्तु कृत्वोत्संगे शिरस्तथा॥ तावत्तत्र ससा गच्छत्पुरुषः कल्लपिंगलः। जाज्वल्य
मानो वपुषा ददर्श च भामिनि। उवाच वाक्यं वाक्यज्ञा कर्त्तुं लोके भयंकरः। क्षीणायुस्तु वरारोहे मर्तति
मनस्विनी। विना केनापि र्भमानितुं शक्यस्त्वदतिक्रान्ते विदुर्विषहंते जः सोढुं शक्यं न तं शुभे। इति स्नात्वा
महाभागे स्वयमागमनं मम। इत्युत्क्रान्ता वरारोहां तस्य देहान् महात्मनः। अंगुष्ठमात्रं पुरुषं बध्वा पाशेन
सुस्थिरं। निचकर्षततो वेगादृहीत्वा प्रास्थितः पुरीं॥ सा वित्री तु ततः पश्चादनुयाति स्म तं पतिं॥ यमउवाच

निवर्तस्वमहाभागो त्वं दूरं समुपागता ॥ गत्वा स्वभवं तं शीघ्रं कुरु चैवोर्ध्वदेहिकं ॥ एवमुक्त्वा तु सा तेन प्रत्युवा
च यमं तदा ॥ न श्रमो नैव च ग्लानिः स कारो तव मानसः ॥ विशेषतश्च भर्तुर्मैकुतो ग्लानिः सुरेश्वर ॥ धर्मेण त्वं पा
लयसे धर्मेण त्वं विवर्धसे ॥ नाफलं दर्शने देवसूता मुक्तं कदाचन ॥ आहुः सप्तपदीं त्रीमिति वेदविदेवि
दुः ॥ ईश्वर उवाच ॥ संतुष्टस्तेन वाक्येन धर्मराजो यमस्तदा ॥ वराणामीश्वरो दाता वरं तस्यैदिदेश ह ॥
सापश्चादात्मनः पुत्रान्यितुः पुत्रशतं तथा ॥ चक्षुःप्राप्तिं वसावैश्वश्रुश्च सुरयोस्तदा ॥ राज्यप्राप्तिं तथा ब्र
ह्मजीवितं च तथा विभो ॥ भर्तुः कमलपत्राक्षी निवृत्ता सा सुमध्यमा ॥ प्रदक्षिणां ततः कृत्वा धर्मराजाय सु
व्रता ॥ तथेत्युक्त्वा धर्मराजो जगाम च स्वमालयं ॥ सा गत्वा वटसामीप्यं कृत्वा तस्यैव निरस्ततः ॥ प्रबुधस्तु
ततो ब्रह्मन् सत्यवानिदमब्रवीत् ॥ मया स्वभंवरारोहे दृष्टमद्यैव भामिनी ॥ तत्सर्वं कथितं तस्यायच्छतं
सर्वमेव तदा ॥ तथा च कथितं सर्वं संवादं च यमेन हि ॥ अस्ते गते ततः सूर्यं युष्मन्महोपाधिपतिः ॥ पुत्रस्या
मनेकाक्षी इति श्रुत्वा तश्च धावति ॥ आश्रमादाश्रमं गच्छन् पुत्रदर्शनं कांक्षया ॥ आवयोरंधयोर्यष्टिक्वगतोसि

वनप्रभोः। एवंसविविधं कोशान्सपत्नी कोमलीपतिः। चकारदुःखतप्तः सन् पुत्रपुत्रेति वासकृतः॥ अकस्मादेव
राजेंद्रो लब्धचक्षुर्महेश्वरः। तं दृष्ट्वा परमाश्चर्यं बभूव प्राप्तिं द्विजोत्तम। सा त्वं पूर्वतदा वाक्यमूचुस्तेतापसा
॥ चक्षुः प्राप्या महाराजस्त्वं चितं ते महामते। पुत्रेण च समं योगं प्राप्स्यते नृपसत्तम॥ ईश्वर उवाच॥
यावदवदत्येतेतापसा द्विजसत्तम॥ सावित्री सहितः प्राप्तः सत्यवादिजसत्तमः। नमस्कृत्य द्विजाः सर्वान्
त्तरं पितरं ततः॥ सावित्री च ततो ब्रह्मन् वदंश्चरणाविति। श्वश्रुः श्वश्रुरयो ब्रह्मन् सावित्री कमलेक्षणा॥ मुन
य उचुः॥ किंतु सावित्री जानासि कारणं वरवर्णिनि। ब्रह्मस्य चक्षुषः प्राप्ते श्वश्रुरस्य वरानने॥ सावित्री
वाच। न जानामि मुनिः श्वश्रुः चक्षुषः प्राप्ति कारणं। चिरं सुप्तस्तु मे भर्ता तेन कालव्यतिक्रमः॥ सात्यवा
नुवाच॥ अस्या प्रभावात्संजातं न दृश्यं यत्र कारणं। तत्सर्वं विद्यते विप्राः सावित्र्यास्तपसःफलं॥ व्रतस्यैव तु
माहात्म्यं दृष्टमेतन्मया धुना॥ ईश्वर उवाच॥ एवंतु वदतस्तस्य तदा सत्यवतः प्रभो। पौराः समागतस्त
स्य आचरन् नृपतिर्हत्। येन राज्यं बलाद्राजन् हतं करेण मंत्रिणा॥ अमात्येन हतः सोऽपि इति पौराः

समागताः। पौराउचुः॥ उत्तिष्ठराजशार्दूलस्वराज्यं पालय प्रभो॥ अग्निषिं च स्वराजेन्द्रपुरे मंत्रिपुरे हि
तेः॥ ईश्वर उवाच॥ सगत्वारजशार्दूलस्वपुरं जनसंवृतः॥ पितृपैतामहं राज्यं संप्राप्तं च महात्मना सावि
त्री सत्यवांश्चैव परां मुदमवाप ह॥ जनयामास पुत्राणां शतं वै बहूनां शालिनी॥ ॥ व्रतस्यैव तु माहात्म्या तस्याः
पितुरजायत॥ पुत्राणां च शतं ब्रह्म नृप्रसन्नाश्च यमात्तया॥ एतैकयितं सर्वव्रतमाहात्म्यमुत्तमं॥ क्षीणा
युजश्चिंतो भर्ता व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ कर्तव्यं सर्वं नारीणामयं वैधव्यफलप्रदं॥ सनत्कुमार उवाच॥ वि
धानं ह्यहं देवेश व्रतस्यास्य च च्यं क॥ क्रियते विधिना येन स्त्रीणां पुरनिष्ठदन॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ वर्षे कं नि
यमं कृत्वा एकपक्षेन मानदानं कृत्वा हरेण वा विप्रश्रुतं प्राप्य द्विजर्षभ॥ त्रिदिनं तु लंघयित्वा चतुर्थे दिवसे
बुभुक्षुः॥ चंद्रायार्घ्यं प्रदद्याच्च पूजयित्वा सुवासिनीं॥ सावित्री च प्रसावित्री गंधधूपनिवेदनैः॥ मिथुनानियया श
क्या भोजयित्वा यथा सुखं॥ भोज्ये हंतुं जगद्धात्रीं निर्विघ्नं कुरु मे शुभे॥ दिनं प्रति दिनं श्रेष्ठं कुर्यान्नियया ध
सेवनां॥ कृत्वा वंशमये पात्रे वालुकां प्रस्थमेव च॥ सप्तधान्यभृतं पात्रं प्रस्थेन द्विजोत्तम॥ कारयेन्मुनि
शार्दूल वस्त्रयुग्मं न वष्टयेत्॥ तस्योपरि न्यस्तं देवी सावित्री ब्रह्मणा सह॥ सावित्री सत्यवांश्चैव कार्यैरीष्य

मयाबुभौ॥ पीठकंचकुठारंचकृतारौप्यमयंद्विजः। फलैः कालोद्भवैर्देवी पूजयेद्ब्रह्मणः प्रिया॥ हरिद्वारंति
तैश्चैव कंठस्तैः समर्चयेत्॥ सरिनुनां कंठस्तत्राणि त्रिदिनं प्रति पादयेत्॥ पक्वान्नानि च देयानित्येभिर्मम
वद्विजोत्तम। माहात्म्यं चैव सावित्र्याः श्रोतव्यं मुनि सतम। पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं विभो। पूजयेन्नि
त्यमेवैह मंत्रेणानेन सुव्रत॥ सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिया। पूजयेत्सहस्रं देवि द्विजैर्मुनिगणैः
सदा। त्रिसंध्यं देवि श्रुतानां वंदिता त्वं जगन्मये॥ मया दत्ता च पूजयेत्प्रतिगृह्णन्मोक्तं॥ न
मः सावित्री पादौ तु इति पूर्वोक्तं पूजनं॥ सावित्री प्रसावित्री द्विस्थाभूतां त्रिशोभने॥ जगत्त्रयास्तृता देवि
त्रिसंध्या च तथानघे॥ कृते देवि त्रिलोके च त्रैतागौ त्वं महेश्वरि॥ व्यापितं संकलं लोकं अतो मां पाहि
सर्वदा॥ रूपं देहि यद्रूपं देहि सोभाग्यं देहि मे बुभौ॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वजन्म सुसर्वदा॥ यथा त
न वियोगे स्तुभत्ता हंसुरेश्वरि॥ तथा मे सुमहाभागे कुरु त्वं जन्म मि। जन्मनि॥ एवं संपूजयेद्देविकमला
सन संस्थितां॥ एवं दिनत्रयं नीत्वा चतुर्थं हनि सत्तम। मिथुनानि च संभोज्य षोडशौ वद्विजोत्तम॥ पूज

ये द्वस्त्रिदशैश्च भूषणैश्च द्विजोत्तम ॥ अर्चयित्वा तथा चार्यं सपत्नीकं सुसंमतं ॥ तस्मै संकल्पितं सर्वं हेमसा
 वित्री संयुतं ॥ मंत्रेणानेन दातव्यं द्विजमुख्याय सुव्रतं ॥ सावित्रीकल्पविदुषे प्रणिपत्य तथा मुने ॥ सावित्रीज
 गतां माता सावित्री जगतः पिता ॥ मया दत्ता वसा वित्री ब्राह्मणप्रतिग्रहतां ॥ अवैधव्यं च मे नित्यं व्याकुल
 न्मनिजन्मनि ॥ मृता च वसते लोके ब्रह्मणा पतिना सह ॥ तत्रैव च विरंकालं भुञ्जन्मोगान् ननु तमान् ॥ अ
 नेनैव विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमं ॥ सर्वे मनोरथा प्राप्य अन्ते रुद्रो पजायते ॥ इति स्कांदे सावित्रीव्रतं ॥
 अथाब्रुवाद्यं हेमाद्रौ स्कांदे धर्मराज वरदा नानं तरं सावित्र्युवाच ॥ यामदीय व्रतं देवपत्न्या नारी
 करिष्यति ॥ तर्तुः सा सहिता साध्वी समस्तसुरवभाजना ॥ धर्मराज उवाच ॥ नारी वा विधवा वापि अ
 पुत्रा पतिवर्जिता ॥ सप्तर्षीका स पुत्रा वा कार्यं व्रतमिदं शुभं ॥ ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते पूर्णमास्या पतिव्र
 ता ॥ स्नात्वा चैव दुर्गं चैव वटं सिंच्य बहूदकैः ॥ सूत्रेण वेष्टयेद्भक्त्या गंधपुष्पाक्षतैः शुभैः ॥ नमो वै
 वस्यतायेति श्रामयंति प्रदक्षिणं ॥ रात्रौ कुर्वन्ति नक्तं च अष्टमे कं समाहिता ॥ तथैव वटं दृश्यं च पक्ष

पक्षे प्रहजयेत्॥ संप्राप्ते तु पुनज्येष्ठे लघुभुक् द्वादशी नयेत्॥ दंतानां धावनं कृत्वा नियमं कारयेत्ततः॥ त्रिरात्रं लं
 च्यं घृतित्वा च चतुर्थे दिवसे स्नानं॥ चंद्रया पूर्णपदत्वा च हजयित्वा शुभं सितं॥ मिष्टान्नानियथा शक्त्या भोजयि
 द्विजोत्तमान्॥ भोजे हतुजगध्वात्री निविष्टं कुरु मे शुभं॥ नियममंत्रः॥ कृत्वा वंशमये पात्रे वालुका प्रस्थमेव च॥
 सप्तधान्ययुतं पात्रं प्रस्थे केन द्विजोत्तम॥ वसुधोऽपरि संस्थाप्य सावित्रीं ब्रह्मणा सह॥ हे मी कृत्वा तयोः प्रीत्यै
 त्रिरात्रमुपवासतः॥ न्यग्रोधस्य तले तिष्ठेद्यावच्चैव दिनत्रयं॥ सौवर्णं चैव सावित्रीं सत्येन सह कारयेत्॥
 रौप्यं पर्यंकमारोप्य रथोपरि निवेशयेत्॥ पलादूर्ध्वं यथा शक्त्यारथं रौप्यं मयं शुभं॥ काष्ठभारं कुठारं
 च वटं चैव सुविस्तृतं॥ एवं च मिथुनं कृत्वा हजयेद्गतमत्सरा॥ वर्तुलं मंडलं कार्यं गोमयेन तपोधन॥ पंचामृ
 तेन स्नपनं गंधपुष्पादेकैव च॥ चंदनागरकैश्चैव माल्यवस्त्रविभूषणैः॥ नमः सावित्र्यै पादौ तु प्रसावि
 त्रै च जानुनी॥ कटिं कमलपात्राक्ष्ये उदरे हतधारिणी॥ ॐ गायत्र्यै नमः कंठे शिरसि ब्रह्मणाः प्रियो॥
 अथ ब्रह्मसत्यव्रतोपादौ धात्रे नमः॥ हृज्यो हृज्येष्ठाय वै नमः॥ परमेष्ठी च मेद्रं च अग्निरूपाय वै कटिं॥ वेध

स्ववा

धसेचोदरश्च्यपद्मनाभायवैहृदि। कंठं तु वेधसंश्च्य मुरवं हिरण्यगार्मते॥ ब्रह्मणे वैश्वरः पूज्यं सवंगिवि
 ष्णवे नमः॥ अथ चैवंक्रमेणैव शस्त्रोक्तविधिना शुभां॥ ततो रजतपात्रेण अर्घ्यं दद्याद्द्वयोरपि॥ अथार्घ्यः
 ओंकारपूर्वकं देवि वीणा पुस्तकधारिणी॥ वेदमार्तं नमस्ते स्तुवैधव्यं प्रयच्छमे॥ पतिव्रते महाभागे वहि
 जातिशुचिस्मिते॥ दृढव्रते दृढमते भर्तुश्च प्रियवादिनि॥ अवैधव्यं च सौभाग्यं देहित्वं मम सुव्रते॥ पुत्रान्
 पौत्रान् च सौख्यं च गृहाणा ध्येनमो नमः॥ अथ ब्रह्मसत्यगतोरर्घ्यं मंत्रः॥ त्वया धृतं जगत्सर्वं स देवासु
 रमानुषं॥ सत्यव्रते धरो देव ब्रह्मरूप नमोस्तुते॥ अथ यमायार्घ्यः॥ त्वं कर्म साक्षी लोकानां शुभाशुभा
 विवेककृत्॥ वैवस्वत गृहाणा ध्ये धर्मराज नमोस्तुते॥ धर्मराजः पितृपतिः साक्षी धर्मेषु जंतुषु॥ कालरूप
 हाणा ध्ये मवैधव्यं च देहि मे॥ गंधपुष्पैश्च नैवेद्यैः फलैः कुसुमदीपकैः॥ रत्नवरत्रैरलंकारैः पूजयेद्भक्तम
 त्सरा॥ अथ सावित्री प्रार्थना॥ सावित्री ब्रह्म गायत्री सर्वदा प्रियभाषिणि॥ तेन सत्येन मां पाहि दुःखसं
 सारसागरात्॥ त्वं गौरी त्वं वाची लक्ष्मी त्वं प्रभा चंद्रमंडले॥ त्वमेव च जनगन्माता त्वमुत्तरवरा नने॥

सौभाग्यं कुरु दृष्टिं च देवित्वं मम सुव्रते ॥ यन्मया दुष्कृतं सर्वकृतं जन्मशतैरपि ॥ भस्मीभवतु तत्सर्वं अवैधव्यं च
देहि मे ॥ अथ यमसुव्रतोऽर्थना ॥ अवियोगो यथा देवसावित्र्या सहितस्तव ॥ अवियोगस्तथास्माकं भूयाज
न्मनिजन्मनि ॥ यमप्रार्थना ॥ कर्ता साक्षी जगत्सूज्य सर्वं घप्रसीद मे ॥ संवत्सरव्रतं सर्वं परिपूर्णं तदस्तु मे ॥
सावित्री त्वं यथा देवि चतुर्वर्षं शतायुषं ॥ पतिं प्राप्ता सिगुणिनं मम देवि तथा कुरु ॥ सावित्री च प्रसावित्री स
ततः प्रत्नः प्रिया ॥ श्रजिता सिद्धिः सर्वस्विभिर्मुनिगणैस्तथा ॥ त्रिसंध्यां देवि भूतानां वंदनीया सि सुव्रते ॥
मया दत्ता व्रजयेतां ग्रहाण नमोस्तुते ॥ जागरंतं कुर्वीत गीतं नृत्यादिमंगलैः ॥ सुवासिन्यस्ततः पूज्या
दिवसे दिवसे सगते ॥ सिंहं कुकुं मंचे वतां बूलं च सप्तगकं ॥ तथा दद्याच्च शर्पाणि मक्ष्यं सौभाग्य
मष्टकं ॥ सौभाग्याष्टकं परिभाषाया मुक्तं ॥ सातिष्ठेच्च दिवारात्रौ कामक्रोधविवर्जिता ॥ दिनत्रयेऽपि
कर्तव्यमेव मर्घ्यादिपूजनं ॥ ततश्चतुर्थे दिवसे यत्कार्यं तच्च पुष्पमे ॥ मिथुनो निचतुर्विंबाः षोडश
दशाष्टकाः पूजयेद्दस्त्रगोदानैर्भूषणाच्छादनासनैः ॥ आचार्यं च ततः पश्चाद्भूतस्य विधिकारकं ॥ स

र्वलक्षणासंपन्नं सर्वशार्थपारंगं ॥ वेदविद्याकृतस्नानं शांतं तु विजितेन्द्रियं ॥ सपत्नीकं समभ्यर्च्य
 स्वालंकारकुंडलेः ॥ शय्यां सोपस्करी दद्याद्गृहं चैवातिशोभनं ॥ अराक्तस्तु यथाशक्त्या स्तोके स्तोके वक
 ल्ययेत् ॥ सौवर्षिप्रतिमां पुत्रपतिना सह दापयेत् ॥ दानमंत्रः ॥ सावित्रीत्वं यथा देवि चतुर्वर्षं शातायुषं ॥ स
 त्यवंतं पतिलं धामयादत्ता तथा कुरु ॥ सावित्रीजगतां माता सावित्रीजगतः पिता ॥ मया दत्ता च सावित्री ब्रह्म
 णः प्रतिगृह्यता ॥ प्रतिगृह्णमंत्रः ॥ मया गृहीता सावित्री त्वया दत्ता सुशोभने ॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च सह भ
 त्सि सुखी भव ॥ गुरुं च गुरुपत्नीं च ततो भक्त्या क्षमापयेत् ॥ यन्मया कृतं वै कल्यंत्रं ते स्मिंदुरधिष्ठितं ॥ सर्वसं
 पूर्णतां यातु युवयो रर्वने न तु ॥ धर्मराजो यमो धाता निलिः काली तको व्ययः ॥ वैवस्वतश्चित्रगुप्तः दक्षो मा
 तृः क्षयो वरुणः ॥ मासि महीक्षितथा रवे तैर्नामसिः सेचयेद्वटं ॥ न्यग्रोधं हं वसे निरयं तस्माद्यत्नेन सेच
 येत् ॥ ततो गुरुं सपत्नीकं पूजयेद्भूतविस्मया ॥ भूषणैश्च सुवस्त्रैश्च कुकुमैश्च मनोहरैः न्यग्रोधस्य स
 मीपे तु गृहे वा स्वंडिले शुभे ॥ सावित्र्याश्चैव मंत्रेण दत्तं होमं तु कारयेत् ॥ पायसं जुहुयाद्भक्त्या घृ

जो

२४८

तेन सह भामिनी ॥ व्याहृत्या चैवं मंत्रेणा तिलं ब्रूहि यवांस्तथा ॥ होमाते दक्षिणा दद्याद्विन्नशाख्य विवर्जितः ॥
क्षमापयेत ते विप्र वंद्य पादौ प्रयत्नतः ॥ भुंजीत वासरांते तु नक्तं रातातपसिनी ॥ अर्घ्यं दद्यात्संधत्यै दृष्ट्वा
चैव प्रणम्य च ॥ अरुंधति नमस्ते स्तुवसिष्ठस्य प्रिये शुभे ॥ सर्वं देव नमस्कार्ये पतिव्रते नमोस्तुते ॥ अर्घ्यमेतन्म
या दत्तं फलपुष्पसमन्वितं ॥ पुत्रां देहि सुखं देहि गृहाणा ध्येनमोस्तुते ॥ सारविमिर्ब्राह्मणेः सार्धं भुंजीत वि
जितेन्द्रिया ॥ एवं करोति यानारी व्रतमेतदनुत्तमं ॥ भ्रातरः पितरौ पुत्राः श्वशुरौ स्वजनस्तथा ॥ चिरायुषः
स्तथारोग्यास्तु श्वजन्मरातत्रयं ॥ भर्ता च सहिता साध्वी ब्रह्मलोके महीयते ॥ इति व्रतार्किकां देसे
द्यापनं सवित्री व्रतं ॥ ॥ आषाढपौर्णमास्यां गोपद्वयव्रतं ॥ तत्र पूजा ॥ चतुर्भुजं महाकायं जाबूनद
समप्रभं ॥ शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितं ॥ सेवितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः ॥ एवविधं
हरिध्यात्वा ततो यजनमारभेत् ॥ ध्यानं ॥ आवाहयामि देवेश भक्तानां मम भयप्रदं ॥ शंखचक्रगदाप
स्निग्धकोमलकेशं च मनसा वा हये धरिं ॥ सहस्रशीर्षित्यावाहनं ॥ सुवर्णमणिभिर्दिव्यैः रचिते देव

निर्मितं॥ दिव्यसिंहासने कलउपविश्य प्रसीद मे॥ पुरुष एवेत्यासने॥ पादोदकं सुरश्रेष्ठ सुवर्णकलत्रोस्त्रि
तं॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पाद्यं मे गृहाण॥ एतावानस्येति पाद्यं॥ अष्टद्वयसमायुक्तं स्वर्णपात्रोदकं बुभुक्षु॥
भो भयंकर भक्तानां गृहाणा चमनीयकं॥ तस्माद्विरा० आचमनीयं॥ गंगा गोदा वरीचैव यमुना च सरस्व
ती॥ नर्मदा सिंधुकावेरी ताभ्यस्मान्नार्थमाहृतं॥ यत्पुरुषेणोतिस्नानं॥ वस्त्रयुग्मे समानीतं पटस्त्रेण नि
र्मितं॥ सुवर्णरवचित्तं दिव्यं गृहाण त्वसुरेश्वर॥ तं यज्ञं वस्त्रं॥ कर्पासतंतुभिर्युक्तं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा॥ अ
नेकरत्नरवचित्तं सुपवीतं गृहाण मे॥ तस्मात्तन्यज्ञोपवीतं॥ चंदनं मलयोद्भूतं कस्तूर्यगरुसंयुतं॥ कर्पूरेण
च संयुक्तं स्वीकुरु धानुःशेपनं॥ तस्मा० गंधं॥ व्रातपत्रैः कर्णिकारैश्च पकैर्मल्लिकादिभिः॥ तुलस्यायुक्तपु
ष्पाणि गृहाण पुरुषोत्तम॥ तस्मादश्वा० पुष्पं॥ दशांगं गुगुलं धूपं सुगंधिं च मनोहरं॥ कृत्वा वासुसमायु
क्तं धूपं देवगृहाण मे॥ यत्पुरुषं व्य० धूपं॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं च यत्॥ दीपं गृहाण देवेश त्रै
लोक्यतिमिरापहं॥ ब्राह्मणे स्येति दीपं॥ अने चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विधं समं॥ भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं

तः पूज्यपद्मसंख्यात्रमुत्तरेत् ॥ प्रथमेष्टेयवटकै द्वितीयेष्टपकै तृतीयेष्टशालिपिष्टान्नेश्चतुर्थेष्ट
 रिक्तादिभिः ॥ पंचमेष्टपरमानैस्तु सम्यग्वैष्टजयेद्वती ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासपुरातनं ॥ ऋषीणांष्ट
 मानानांस्तेनोक्तंमयाश्रुतं ॥ ऋषय उचुः ॥ केनचादौपुराचीर्णमित्येकेनप्रकाशितं ॥ कथमुद्याप
 नंतस्य किंफलंस्ततकथ्यतो ॥ स्तुत उवाच ॥ पुराशुक्रोमरावत्यां देवदानवकिंनरैः ॥ रुद्रैरादित्ययक्षाद्यै
 गंधर्वैर्वसुभिः सह ॥ रंभानृत्यं समा रंभे क्रीडा लोभेन विह्वला ॥ एवं नृत्ये क्रियमाणो नृत्तितं मासिमंड
 लं ॥ क्षणमात्रं विचार्या धर्मराजस्तमुक्तवान् ॥ यम उवाच ॥ जन्ममध्ये व्रतं यैश्च न कृतं प्राणिभिः कश्चि
 त् ॥ तच्चर्मस्नायुभिः शत्रुकर्तव्यं छादनं तयोः ॥ नारदेन श्रुतं तत्र जगाम यदुनेदं ॥ चिर्वायित्वा तु तं कृष्णो
 वचनं वेदमब्रवीत् ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ सर्वलोकज्ञ देवर्षे भुवनेषु चरन्सदा ॥ तत्र जातं महाश्चर्यं
 कृतं मे सर्वसंसदि ॥ तत्र सर्वे समायाताः सुरा इन्द्राश्चतुर्दश ॥ रुद्रा एकादश विष्णुरादित्या द्वादश
 पिच ॥ वसवोष्टौ तथा नागायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ रंभया च समारब्धं नृत्यं शक्रस्य पश्यतः ॥ नृत्तितं च

२५०

र्भवाद्यानां मब्रुवंस्तस्य साधनं ॥ यमः प्रहितथा दूतान् सुभद्राह्यव्रतास्तिष्ठो ॥ तामानयध्वंत चर्मवाद्ययो
 ज्यं सदा त्विति ॥ तच्छ्रुत्वा तु मया भीत्या सर्वद्यपि निवेदितं ॥ स्तुत उवाच ॥ इति नारदवाक्यं तु श्रुत्वा कृष्णस्त्व
 राचिहः ॥ सुभद्रया गृह्णत्वा प्रजितस्तामुवाच ॥ किंचिद्व्रतं त्वया भद्रे कृतवानेति संशयः ॥ सुभद्रोवाच ॥ स
 र्वव्रतानि शो कृष्ण व्रतान्येव न संशयः ॥ नोचेत वसहोदयं तस्यामर्जुन वल्लभा ॥ पुत्रोऽपि मृत्युश्च कथं
 कथयस्व जगत्पते ॥ कृष्ण उवाच ॥ तथापि त्वं महाभागे व्रतमेकं समाचर ॥ गोपयेति च विख्यातं त्रिषु लोके
 षु विश्रुतं ॥ इति कृष्णवचः श्रुत्वा सुभद्रा तत्तदा करोत् ॥ कृष्णोऽपि दिष्टविधिना सत्वरं च समापितं ॥ सोद्याप
 ने व्रते पूर्णकाले यमभराय युः ॥ दूता उचुः ॥ सुभद्रं तव देहस्य चर्मार्थं त्वागता वयं ॥ तच्चर्मं सुरवाद्यर्थं
 यमेन च प्रकल्पितं ॥ इति दूतवचः श्रुत्वा सुभद्रा स्मीतिसा ब्रवीत् ॥ ततो भद्रा सर्व एव ददृशुः सादरास्तदा ॥
 पद्मानां निचयं तस्या गृहे गां च सवत्सकां ॥ स्तुतिं लेहस्तमात्रे तु सुसमिधकुताशनं ॥ कृष्णोऽपि दिष्टं
 वीक्ष्यैव भराजमुत्सृज्ययातिकं ॥ प्रापद्यत्त प्रभावेन सुभद्रापदमुच्यते ॥ नारद उवाच ॥ इति स्तुतवचः श्रु

त्वाच्छ्रवणश्चक्रिरेवतं॥ सन०॥ भोभो नारद देवर्षे सर्वज्ञानमुधानिधे॥ शीघ्रं ब्रह्मसखे मेघव्रतस्योद्या
 पनेविधिं॥ नारद उ०॥ पूरेतिपंचमेवर्षव्रतस्योद्यापनं भवेत्॥ श्रीविष्णोः प्रतिमाकार्या सुवर्णस्थपलेनैव
 पुष्पमंडपिकाकार्यचतुर्दारासुशोभना॥ तन्मध्ये पूजयेद्भक्त्या रमया सहितं हरिं॥ त्रयस्त्रिंशत्ततो विप्र
 नृत्वा होमं समाचरेत्॥ अतो देवतिमंत्रेण जुहुयात्तिलपायसं॥ रक्तवस्त्रयुतां धेनुमाचार्याय निवेदये
 त्॥ ब्राह्मणांश्च सपत्नीकान् भोजयेत्पूजयेत्तथा॥ एवं यः कुरुते विप्रतस्य श्रीरचला भवेत्॥ यं यं वित
 यते कामं तं तं प्राप्नोत्यसंशयं॥ अंते विष्णुपदं गच्छेत्सर्वपापविवर्जितः॥ ॥ इति नारदीये गोपयत्र
 तं समाप्तं॥ ॥ अत्र मूलं शिष्टाचार एव॥ ॥ अथाषाढपौर्णमास्या कोकिलाव्रतं॥ आषाढस्या
 धिमासत्वे लोकानुष्ठानं प्रमाणांतद्विधिः॥ आचम्य प्रणानायम्य मासपक्षाद्युद्धिरयममहजन्मनि
 सर्वपापक्षयपुत्रपौत्रलक्ष्मी अवैधव्यसपत्नीनां सौभाग्यसिद्धिद्वारा कोकिलारूपगौरी प्रीत्यर्थं को
 किलाव्रतं करिष्ये॥ इति संकल्प्य आषाढपौर्णमास्यांतु संध्याकाले ह्युपस्थितो॥ संकल्पयेन्मास
 मेकं श्रावणं प्रत्यहं ह्यहं॥ स्नानं करिष्ये नियमाद्ब्रह्मचर्यं स्थिता सती॥ भोक्ष्यामि नक्तं परशय्यां

२५१

वेद्यं गृह्यतां हेर॥ चंद्रमा० नैवेद्यं॥ इंदुफल०॥ शर्गीफलं महद्विद्यं० नाभ्यास्मासीत्० तां हूलं॥ हिरण्यगर्भं० सप्ता
 सन्॥ दक्षिणा॥ यज्ञेन यज्ञं० पुष्पांजलिः॥ तत्र द्वर्षेत्तं॥ वायणं॥ सुपक्वान्मिदं विप्रगृहाण तं द्विजोत्तम॥ त्व
 त्प्रसादादहं विप्रव्रतस्य फलमाप्नुयात्॥ प्रदक्षिणा॥ मंत्रहीनं प्रार्थना॥ अथ कथा॥ सूत उवाच॥ नाथ
 कत्वा हि पृच्छामि चतुर्वर्गं फलप्रदं॥ सर्वरोगप्रचामनं विष्णुसारूप्यमुक्तिदं॥ नारीणामथ वापुंसां भुक्ति
 मुक्तिफलप्रदं॥ ब्रूहि चेदस्ति देवर्षे कृपा कृत्वा ममोपरि॥ नारद उवाच॥ भगवन् सर्वमारच्यास्ये
 यत्पृष्टं विदुषा त्वया॥ गोपय कं व्रतं ह्येनं व्रतानां व्रतमुत्तमं॥ तद्व्रतं ब्रूहि मे ब्रह्मन् कथमुद्यापनं भवेत्॥
 पुरंदरेन वाचीर्णं देवर्षे कथय व्रतं॥ नारद उवाच॥ आषाढकार्तिकावधिततिथौ॥ तिलामलकफल्क
 नस्नानं नित्यं विधाय च॥ नदीतीरेथ वा गोष्ठे शिवागारे गृहे गृहे॥ शुभे वृंदावने वापि तिरवे द्रोपद
 कं पदं॥ त्रयस्त्रिंशत्तु पद्मानि कुर्याद्भक्त्या दिने दिने॥ तत्संख्यया प्रकर्तव्या अर्घ्यं प्रदक्षिणा नतीः॥ बाल
 कृष्णं समुद्दिश्य लक्ष्म्या सह जगद्गुरुं॥ गंधाढ्यैरुपचारैस्तु यथाशक्त्या प्रपूजयेत्॥ ब्राह्मणं वत्

करिष्ये प्राणिनां दयामित्युक्ता । स्नानं करो ॥ मिदं देवेशि कोकिले प्रीतयेतव । जले स्मिन्यावने पुण्ये सर्वदे
वजलाराये । इति मंत्रेण तिलामलकैः सर्वोषधिजलेन च वापिष्टेन बाष्पे दिनानि प्रत्येकं । तिलामलक
पिष्टेन ववौदधिपिष्टेन च षड्दिनान्येवं मासावाधी स्नाने क्र ॥ एवं स्नात्वा रविं ध्यात्वा तस्मै अर्घ्यं दद्या
त् । तत आदित्यभास्करखे अर्कसूर्यदिवाकर । प्रभाकरनमस्तुभ्यं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ इति स
र्गार्घ्यः । ततः स्वर्णपक्षां रौप्यपदां मौक्तिकनेत्रां प्रवालमुखारत्नपृष्ठां चूतचंपकवृक्षस्थं पक्षिसूत्रि
णीं कोकिलालिखित्वा पूजयेदित्युक्तं । स्वर्णपक्षां रत्ननेत्रां प्रवालमुखपंकजां ॥ करत्नरीवर्णसं
युक्तामुत्पन्नां नंदनेव वने ॥ चूतचंपकवृक्षस्थं पुष्टस्वरसमन्वितां । चिंतयेत्पार्वतीं देवीं कोकिलारू
पधारिणीं ॥ ध्यानं ॥ आवाहयामित्वां देवीं कोकिलारूपधारिणीं । आगच्छ कोकिले देवि देहि मे वाञ्छितं
फलं । चंपकं हृममारूढां कीडसेनं दनेवने ॥ आवाहनं ॥ आसनं क्षौमवस्त्रेण निर्मितं धनघृतवागृहा
णे दं मया दत्तं कोकिले गृह्यतां नमः ॥ आसनं ॥ तिलस्नेहे तिलमुखे तिलसौरव्या तिलप्रिये ॥ सौभा

गंधनपुत्रांश्च देहि मे कोकिलेनमः॥ तिलपुष्पफलैर्युक्तं पाद्यं मे प्रतिगृह्यतां॥ पाद्यं॥ रत्नचंपकपुष्पैश्च
 पीतचंदनसंयुतं॥ हेमपात्रे स्थितं तोयं गृहापाद्यं नमोस्तुते॥ अर्घ्यं॥ निर्मलं सलिलं गांगं कोकिलेन
 क्षिरपिणी॥ वसंतैश्च सुगंधेन गृहापाद्यं च मनीयकं॥ आचमनं॥ पंचामृतेन स्नपनं कोकिले कलकंठके॥
 मया दत्तेन पीता त्वं भव त्वं परमेश्वरी॥ पंचामृतं॥ मंदाकिनी जलपुष्पं सर्वतीर्थसमन्वितं॥ स्नानार्थं ते
 मया दत्तं कोकिलं गृह्यतां नमः॥ स्नानं॥ यस्मात्कार्पाससूत्रेण वासांसि विविधानि च॥ पीतवस्त्रप्रदा
 नेन प्रीता भव ममांबिके॥ वस्त्रं॥ कंचुकं च मया दत्तं नानावर्णविचित्रं॥ कोकिले गृह्यतां देवि प्र
 सीद परमेश्वरी॥ कंचुकं॥ हरिद्वारं जिते देवि कंठसूत्रं समर्पितं॥ कोकिले सुभगे देवि वरदा भव म
 बिके॥ कंठसूत्रं॥ यानि रत्नानि सर्वानि गंधर्वपुरगेषु च॥ तैर्युक्तं भूषणं हैमं कोकिले प्रतिगृह्यतां॥
 भूषणं॥ श्रीरंजनं चंदनं दिव्यं माल्याद्रिमुद्रं॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठं गृह्यतां परमेश्वरी॥ गंधं॥ अ
 क्षताः॥ कुंकुमालक्तकं दिव्यं कामिनी भूषणास्पदं॥ सौभाग्यदं गृहापोदं प्रसीद हरवल्लभे॥ कुंकुमादि॥ २५२
 शतपत्रैर्जातिपुष्पैश्चंपकैर्मरुपत्रैः॥ पादलैश्चैव दूर्वाभिर्युक्तं पुष्पं गृहाण मे॥ पुष्पं॥ वनस्पतिर

जिनासित्वं कोकिले हरवल्लभे ॥ कोकिले कलकंठा सिमाधवे मधुरस्वरे ॥ वसंते वसंते देवि गच्छ त्वं नंदनं वनं ॥
 विसर्जनं इति कोकिलाव्रतं राजा ॥ ॥ अथ कथा ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ स्वभर्तृरति संबंधे महास्नेहो यथा
 भवेत् ॥ कुलस्त्रीणां तथा च स्वव्रतं मम जगद्गुरो ॥ लल्ल उवाच ॥ यमुनायास्ते दृष्ट्वे मथुरास्ति पुरी शुभा ॥
 तस्यां शत्रुघ्ननामा भरद्वाजाराधवशं राजः ॥ तस्य भार्या कीर्तिनामाना म्नासीत् प्रयिता भुवि ॥ तथा प्र
 णाम्य भगवत् वसिष्ठो मुनि सत्तमः ॥ शृष्टः कथमुनि श्रेष्ठ सोभाग्यमनुलभेत् ॥ एवमुक्तस्तथा ज्ञानी
 वसिष्ठः कीर्तिमालया ॥ ध्यात्वा मुहूर्तमारव्यो कोकिलाव्रतं मुनि ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ आषाढ
 पौर्णमास्यां तु संध्याकाले ह्युपस्थिते ॥ संकल्पयेन्मासमेकं च श्रावणे प्रत्यहं ह्यहं ॥ स्नानं करिष्ये नि
 यता ब्रह्मचर्यं स्थितां सती ॥ शोभ्यामिनं कंभूरायां करिष्ये प्राणिनां दयां ॥ इति संकल्प्य पुरुषो नारी
 वा ब्राह्मणां तिके ॥ प्राप्यानुज्ञां ततः प्राह सर्वसा मग्निसंयुतः ॥ पुरुषः प्रतिपत्काले दंतधावनं पूर्वकं
 स्नानं कुर्याद्भूते पार्थ सुगंधामलकैस्तिलैः ॥ दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वविध्या पुनः पुनः ॥ वचयापि
 ष्टया चाष्टौ दिनानि पृथग्गवरेत् ॥ स्नात्वा ध्यात्वा रवि संध्या तर्पयित्वा पितृंस्तथा ॥ तर्पयित्वा लि

२५३

खेपिष्टैः कोकिलां पक्षिरूपिणी ॥ कलकं गं शुभैः पुण्यैः पूजयेच्च पको द्वैः ॥ पत्रैर्वा धूपैर्नैवेद्यैर्दीपालकैश्च
 दनैः ॥ तिलतंडुलदूर्वाद्यैः पूजयेत्तां क्षमापयेत् ॥ नित्यं तिलं प्रव्रती भक्त्या मंत्रेणानेन पांडव ॥ तिलस्नेहे
 तिलमुखे तिलसौख्ये तिलप्रिये ॥ सौभाग्यधनपुत्रांश्च देहि मे कोकिले नमः ॥ इत्युच्चार्य ततः पश्चा
 द्ब्रह्ममभ्येत्य संयुतः ॥ कृताहारस्वेपत्यार्थया वन्मासः समाप्यते ॥ मासांतेतां प्रपात्र्या तु कोकिलां तिल
 पिष्टजां ॥ रत्ननेत्रां स्वर्णपक्षां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ वस्त्रैर्गुडैस्तथा युक्तां श्रावण्यां कुलजाय च ॥ श्वश्रू
 श्वशुरवर्गवा देवा ॥ सेवापुरोहिते ॥ व्यासे च संप्रदातव्या व्रतिभिः शुभकांक्षया ॥ तिलस्नेहे इति दानमंत्रः ॥
 एवं या कुरुते नारी कोकिलाव्रतमादरात् ॥ सप्तजन्मानि सौभाग्यं सा प्राप्नोति तु विस्तारं ॥ निःसपत्नं प
 तिं भयं सस्नेहं प्राप्य भूतले ॥ मृतो गौरी पुरं याति विमानेनार्कवर्चसा ॥ एतद्व्रतं वसिष्ठेन मुनिना गदि
 तं पुरा ॥ तथा चानुष्ठितं पार्थ समग्रं कीर्तिमालया ॥ तस्याश्च सर्वसंपन्नं वसिष्ठवचनादिह ॥ पुत्रसौभा
 ग्यसत्कारं शत्रुघ्नस्य प्रसादजं ॥ एवमन्यापि कोतेय कोकिलाव्रतमादरात् ॥ चरिष्यति व्रतं तस्या

सौभाग्यं च भविष्यति ॥ ये कोकिलं कलरवां कलकंठपीठाय हंतिसाज्यतिलपिष्टमयी द्विजेभ्यः ॥ तै
 दनादिषु वनेषु विहत्य कामं मर्त्यैः समेत्य मधुरध्वनयो भवन्ति ॥ ॥ इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे कोकिल
 व्रतं ॥ ॥ अथापरमाणाधिमासे गुर्जराचारप्राप्तं कोकिलव्रतं ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ स्वप्नत
 सहसंयोगस्नेहसौभाग्यमेव च ॥ भवेद्यथा कुलस्त्रीणां तद्व्रतं ब्रूहि केशव ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ यमुनाया
 स्तटे रम्ये मथुनानगरी शुभा ॥ तस्यां शत्रुघ्ननामा भद्राजाराधनंदनः ॥ तस्य भार्या कीर्तिमालानाम्ना
 सीत्यथिता भुवि ॥ प्रणम्य भगवान् वृषो वसिष्ठो मुनि सत्तमः ॥ कीर्तिमालोवाच ॥ वद मे त्वं मुनि श्रेष्ठ
 सौभाग्यप्राप्तिदं व्रतं ॥ पूज्यः कथं च भगवान् शिवः केन व्रतेन च ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ यदिष्टं सिमे
 त्वं हि व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ तारणं सर्वपापानां कथयामि निबोधत ॥ दक्षप्रजापतेर्यज्ञं पुरो देवाः स
 मागताः ॥ ऋषयश्च तथा सर्वे विद्याधरगणास्तथा ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च वायुश्च देवराजस्तथैव च ॥ व
 रूपोऽग्निर्गृहाः सर्वे ये चान्ये च दिवौ कसः ॥ वसिष्ठो वाल्मीको गार्ग्यो विश्वामित्रो महानृषिः ॥ एते

२५४

सोधूप इति धूपं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं दीपं ॥ शर्करारवंडरवाद्यानि दधि क्षीरघृतानि च ॥ आहारार्थं मया
 दत्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ नैवेद्यं समं ॥ पाटलोत्तीरकर्पूरयुतं स्वादु सुशीतलं ॥ पानीयार्थं मयानीतं कोकि
 लप्रतिगृह्यतां ॥ वंदनां गरु कर्पूरकस्तूरीकेसरान्वितं ॥ करोद्धर्तनकंदे विगृह्यतां हरवल्लभे ॥ करोद्धर्त
 कूश्मोडनारिकेरंचपनसंकदलीफलं ॥ जांबवं मातुलिंगं च फलं गृह्णन्मोस्तुते ॥ फलं ॥ पूगीफलं
 महद्विष्यं ॥ तांबूलं ॥ हिरण्यगर्भं ति दाक्षिणा ॥ कोकिले कृष्णवर्णे च सदा वससि कानने ॥ भव
 त्ये हरकांतायै कोकिलायै नमो नमः ॥ नीराजनं ॥ पूजिता परमात्मन्या कोकिलागिरिश्रिया
 पुष्पैर्नानाविधैः श्रेष्ठैर्वरदास्तु प्रदामि म ॥ पुष्पांजलिः ॥ कोकिलारूपधारिण्ये जगन्मात्रे नमोस्तुते ॥
 द्वापरागतदीनो ब्रह्मा हि देवि सदां बिके ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं तोयं हेमफलावितं ॥ अर्घ्यं गृहाण दे
 वशिवांछितार्थं प्रयच्छ मे ॥ आपादस्य सिते पक्षे मेघवर्णे हरिप्रिये ॥ कोकिले त्वं जगन्मातर्गृहाणा
 र्घ्यं नमोस्तुते ॥ पुनरर्घ्यं ॥ तिलस्नेहे तिलमुखे ॥ रूपं देहि यत्रा देहीति प्रार्थना ॥ अंतैह मीति
 लपिष्टं कोकिलांतत्वा विप्राय दद्यात् ॥ देवि चैत्ररथोत्पन्ने विध्य पर्वतवासिनि ॥ अर्चिता

चान्येचक्रषयः सर्वेयज्ञार्थमागताः। अपश्यन्नारदः स्तत्रसंतिकेचागताइति॥ ईश्वरेणाविनासम्य
गृध्या सर्वायज्ञार्थमागताः॥ अपश्यन्नारदः स्तत्रसंतिकेचागताइति॥ ईश्वरमागतान्॥ शिखा
संस्पृश्य पाणिभ्यां ननर्तकलहप्रियः। ज्ञात्वा कलहमूलं च ततः कैलासमाययौ। सर्वाद्यनाशनं स्था
नं कैलासशिखरं शुभं॥ तत्र दृष्ट्वा समासीनं गौरी सहितं शंकरं॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य मुनि
स्थितः। ईश्वरस्तमुवाचाथ निश्च संतमने कथा॥ किमागमनकृत्यं तैमदीयं सदनं प्रति॥ श्वासोच्चा
सेनसंयुक्तः स्तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम॥ ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा शिखरं संस्पृश्य पाणिना। दुःखयुक्त इयो
वाच नारदः कलहः प्रियः॥ ॥ नारद उवाच॥ यं निमित्तं महादेव मर्त्यलोकात् समागतः॥ तद
तिकं दुःखयुक्तस्तबृणुष्वजगत्पते॥ दक्षयज्ञमहं द्रष्टुमद्य देवात्समागतः। तत्र यज्ञे स्थिताः सर्वे द
क्षजामातरुप्रभो॥ दृष्ट्वा स्त्वं च न तन्मध्ये दृष्ट्वा स्त्रिभुवनेश्वरः। तवावज्ञाकृता तेन दक्षेणा पुण्य
कर्मणा॥ तेन विश्वाससंयुक्त आगतो स्मितदंतिकं॥ ईश्वरेणाविना किंचिद्दर्मकार्यं न सिध्यति॥

अतोस्यविफलः सर्वप्रयासः स्वमखं प्रति ॥ तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा न तस्मिन् स्थितेति चिंतयत् ॥ स क्रोधस्तु तदा
 जात ईश्वरो जगदीश्वरः ॥ गौर्यानुप्रार्थितो देवः श्रुत्वा तन्नारदे रितं ॥ तस्य यज्ञस्य घातार्थं देवदेव ब्रजाम्य
 हे ॥ इत्युक्त्वा च लितारोषादीश्वरेण निवारिता ॥ जगदीशानमस्तु यं ब्रजामि पितृवैरुमनि ॥ नारदेनाथ सहि
 ता गणेशेनाथ संयुता ॥ यज्ञार्थमागता चैव दक्षद्वारे शिवप्रिया ॥ वन्हौ दृष्ट्वा वसोद्वारांस्तु जिता च शिव
 प्रिया ॥ तिष्ठंती दारिता दक्षो न ददर्श महासती ॥ क्षणमेकं च तिष्ठंति यदा दक्षो न पश्यति ॥ ते देवं चिंतितं
 गौर्या जीवितं स्वमया कथं ॥ धाविता कुंडनिकटे हाहा कृत्वा च सा ततः ॥ क्षिप्तं वन्हौ तदा गौर्या जीवितं त्वमे
 यां कथं ॥ धा शपं दत्वा सुदारुणं ॥ दृष्ट्वा तच्च गणेशेन पाशः परशु रघतः ॥ क्षुब्धो ह्यसौ तदा त्यर्थं गौर्या
 अर्थगणाधिपः ॥ पाशेन बध्वा कतिचित्कोपान्ति हतवान्पुराण ॥ दक्षेणानोदिता देवा सर्वे युद्धाय नि
 र्ययुः ॥ महद्युद्धमभूत् तत्र सहदेवैर्गणेशितुः ॥ तं दृष्ट्वा नारदः शीघ्रं पुनः कैलासमाययौ ॥ निवेद्या मास
 चतसु रंतं सर्वमीश्वरं ॥ तच्छ्रुत्वा स्फालया मासजरां कोपादुमापतिः ॥ ततोऽज्ञातोति विकटः पुरुषोरक्त

२५०
 मीमलं ययौ दक्षः पिनाकिनः। अपराधं क्षमस्वेति पुनः पुनरुवाच ह॥ उत्थापितकरेणासौ दक्षः पिकपाणिना॥
 उक्तः श्रमपुनः काषीरेव मीशावमाननं। विचरस्व सुखेनेति भयस्तं कोप आविशत्। शशाप च तदा गौरीय
 इविघ्नकरी शिवः। मखे विघ्नं कृतवती दक्षस्यैव बभूवुश्चिरात्॥ तिर्यं निसमापन्नाविचरिष्यति भूतले॥ त
 तो गौरीव भाषेनं प्रणिपत्य सदा शिवं। कथं यास्यामिति र्यत्कं भूतले च स्थितिः कथं॥ अन्यथा च न भविता
 शाप एष स्त्वयो दितः। को किला मधुरा लापा भवेयं नंदने यतः। को किलानां स्मो रूपं नारी रूपं पातिव्रता॥ विद्या
 रूपं कुरुपाणां क्षमारूपं तपस्विनां। अचिरादेव च पुनः कुले महति जन्मने। भूयारत्नमेव भर्ता च
 न वियोगश्च मे यतः। वरयेत्कुलजां प्राज्ञः कुरुपामपि कन्यकां। दुर्गुले च समुत्पन्ना भर्तुः पातयते कुलां न
 दी पातयते कुलं नारी पातयते कुलं॥ नदीनां चैव नारीणां स्वच्छं दललिता गतिः॥ ततस्तुष्टो महादेव वक्त्रे
 शापविमोचनं॥ दशवर्ष सहस्राणि को किलारूपधारिणी॥ नंदने देवविपिने चरिष्यति ततः परं॥ हिमाचल
 सुता भूत्वा मप्रिया तमुपेक्षसि॥ देवनां तु यथा विष्णुः सहकारो महीरुहं॥ गंगा च सर्व तीर्थानां तथा तिर्य

२५६

क्षुको किला॥ आषाढौ दौ यदास्यामि तां को किला यास्तदार्चनं॥ तदा या कुरुते नारी न सो वैधव्यमाप्नुयात्॥
 वसिष्ठ उवाच॥ एतदाभ्यावसाने तु गौरी सा को किला भवत्॥ तत आदिभुवि द्वैते प्रथितं को किला व्रतं॥ या
 नारी नैव कुरुते मोहात्सा विधवा भवेत्॥ कुरुत्वमेतत्कल्याणिकीर्तिमाले व्रतोत्तमं॥ ॥ कीर्तिमालोवाच
 कथमाराध्यते गौरी को किलारूपधारिणी॥ विधानं ब्रूहि तद्विप्र त्वत्पसादात्करोम्यहं॥ वसिष्ठ उवाच॥ को
 किला व्रतमाहात्म्यं विधानं च वदामि ते॥ शृणु देवि प्रयत्नेन मंत्रैः पौराणिकैर्युतं॥ मलमासे त्वत्क्रांते उद्घा
 षादे समागते॥ आषाढ्यां पौर्णमास्यां तु संध्या काले ह्युपस्थिते॥ संकल्पयेन्मासमेकं श्रावणे प्रथमि
 हं॥ स्नानं करिष्ये नित्यं च ब्रह्मचर्यं सितासितं॥ भोक्ष्ये नक्तं च भूशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयां। सोभा
 ग्यधनधान्यादि प्राप्तये शिवतुष्टये॥ इति संकल्प्य विप्रा ये नारी विप्रैश्च एव च॥ प्राप्या नु शांतु संबाधसा
 मग्री सकलामपि॥ प्रत्यक्षे च प्रतिदिनं दंतधावनपूर्वकं॥ नद्यां गत्वा यथा वाप्यां तज्जगै गिरिनिर्झरो॥ स्ना
 नं करोमि देवेशि को किले प्रीतये तव॥ कुले स्मिन्धावने पुण्ये सर्वदेव कुलाश्रये॥ स्नानं कुर्याद्रतीदे

विसुगंधामले केसिलैः ॥ दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वेष्वध्यायुतः पृथक् ॥ ववापिष्टेन च स्नानं दिवान्येषां स
 माचरेत् ॥ तिला मलकपिष्टेन चौषधियुतेन च ॥ षट् दिनानि ततः स्नानं संहरणं फललिप्सा ॥ स्नात्वा
 ध्यात्वा रवितस्मै दधादर्घ्यं प्रयत्नतः ॥ आदित्यभास्कररवे ह्यर्कसूर्यदिवाकरा ॥ प्रभाकर नमस्तुभ्यं गङ्गा
 र्घ्यं नमोस्तुते ॥ सूर्यार्घ्यमंत्रः ॥ कारयेत्कोकिलां देवीं सौवर्णां सर्वकामदां ॥ रोप्यं चरणयोश्चैव नेत्रयो
 र्वापि मौक्तिकं ॥ रत्नानि पंचष्टे तु हृतवृक्षसमाश्रिता ॥ अथ वा तिलपिष्टेन कोकिलां पक्षिरूपिणीं ॥ ति
 धाय तां म्रपात्रे तां पूजयेत्कुसुमाहिलः ॥ उपचारेषो डोडैर्भिर्यथा कृतं निबोधमे ॥ आवाहयान्नितां
 देवीं कोकिलरूपधारिणीं ॥ अवतारं कुरु धात्र प्रसादं कुरु सुव्रते ॥ अर्घ्यं ॥ आपादस्य सिते पक्षे मेघ
 वर्णस्वरूपिणी ॥ कोकिलेनाम त्वं देवि स्नानार्घ्यं प्रतिगृह्यतां ॥ स्नानं ॥ कोकिले कलकंठे च माधवे
 मधुरस्वरे ॥ वसंते वाससे देवि वस्त्रं च प्रतिगृह्यतां ॥ वस्त्रं ॥ श्रीखंडं चंदनं दिव्यं गंधादयं सुमनोहरं ॥
 विलेपनं मया दत्तं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ॥ गंधं ॥ हरिद्राकुंकुमद्रव्यैः कोकिले कामसंभवे ॥ कुंकुमेन

२५७

लोचनः ॥ सबाष्पाषे महादेवं स्वामिन्नाशां च देहि मे ॥ वीरभद्रेति नामास्य कृत्वा सत्तां समर्पयत् ॥ दक्षय
 ज्ञविघातार्थं गच्छ वीराति सत्वरं ॥ श्रुत्वा तदीश्वरवचः सर्वप्रमथ संयुतः ॥ आययौ यत्तसदनमस्तु गव
 त्तिष्ठु निक्षिपत् ॥ तत इन्द्रादयो देवास्तद्दधाय विनिर्ययुः ॥ क्षणात्परांजितास्तेन विद्रुताश्च दिशो दश ॥
 अनुद्रुतश्च तान्सोपि पूष्णो दत्ता अपातयत् ॥ भगस्य नेत्रेनासां च सरस्वत्या न्यकृतत ॥ एवं विद्राव्य ता
 न्सर्वान्छिरोदक्षस्य विच्छिदे ॥ कृत्वा वै यज्ञघातं स आजगाम शिवांतिकं ॥ नमस्कृत्य पुरस्तच्छौ
 कृतं कार्यमिति ब्रुवन् ॥ तथा पश्चात्कोपोऽस्य ज्ञात्वेति ज्ञानचक्षुषा ॥ प्रसादयतु भीशानं ब्रह्म विष्णुस
 मीपतुः नमस्कृत्य स्तुतस्तुभ्यां प्रसन्नो भूत्सदाशिवः ॥ नारदः सुम्बरश्चैव गीतैः शिवमतोषयत् ॥ प्रस
 न्ने वीक्षितं विप्रः शिखां संस्पृश्य पाणिना ॥ न नर्दन्नादस्तत्र तोषयन्तधिकं शिवं ॥ एतस्मिन् न तोषयन् ब्रह्मा वि
 ष्णुश्च प्रथमाधिपः ॥ व्यजिज्ञपन्तं दक्षादीन् रूपो हृष्टो विलोकय ॥ कृतो गांकुरु पूर्णा गान्धर्वा संजीवय प्र
 सो ॥ विलोकितस्ते देवेन रूपादृष्ट्या विलोकिताः ॥ श्वाद्यस्वरादीन् सुभूतं तत्प्रसादतः ॥ उद्यितो गाद

अ

सौ

र्वितासित्वमतः शांतिप्रयच्छमे॥ हरिद्रा॥ कृष्णं मुकुटं चरतं च वासांसि विविधानि च॥ पीतसूत्रप्रदानेन प्रीता
स्युः सर्वदेवताः॥ वस्त्रयुग्मं॥ माल्यादीनीति पुष्पं॥ वनस्पत्युद्भव इति धूपं॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं मि
ति दीपं॥ सर्वभक्ष्यसमायुक्तं रसैः सर्वैः समन्विता॥ सर्वदेवसमाहारनैवेद्यं प्रतिगृह्यतां॥ इति नैवेद्यं॥
कृष्णांडैर्नालिकेरैश्च खर्जूरैर्दाडिमीफलैः॥ चूतजंबीरजंबूनीफलैरामलकैस्तथा॥ द्राक्षानारि
गवदरैर्मर्तुलिंगैः सशर्करैः॥ फलानि॥ नागवल्लीदलमिति तांबूलं॥ हिरण्येति दक्षिणां॥ प्रा
र्थना॥ सिन्नानि कंठस्त्राणि दद्याद्यापि दिने दिने॥ कुंकुमं पुष्पतांबूलं मक्षताश्च दिने दिने॥ क
र्यादेवं विधां षोडशोऽप्यवर्णयंतं च सुब्रते॥ विसर्जयेच्च पश्चात्तां सोवर्णिको किलां यदि॥ यदा तु तिल
पिष्टस्य कोकिला क्रियते तदा॥ कुर्यात्प्रत्यहमाह्वानं सिन्नायास्तु विसर्जनं॥ रम्यं वनं समागत्य श्रु
त्वा कोकिलकूजितं॥ यदा न श्रूयते शब्दमुपवासंतु तद्दिने॥ कोकिले कृष्णवर्णं च सदा वा सोवनेषु
ते॥ सोभाग्यं मत्तुलं देहि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते॥ विसर्जनमंत्रः॥ चैत्ररथवनोत्पन्नैर्विध्यपव

तवासिनी॥ गच्छागच्छ महादुर्गे स्वरुचानेनंदनेवने॥ विसर्जनी॥ रूपं देहि धनं देहि सर्वसौख्यं च देहि मे॥ पुत्रं
 देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि संपदा॥ इत्युक्त्वा च ततः पश्चाद्द्विविध्यान्नेन सुव्रती॥ नक्तभोजी भवेत्पार्थया
 वन्मासः समाप्यते॥ मासांतेतांम्रपात्रे तु कोकिलं स्वर्णनिर्मितं॥ वस्त्रधान्यगुडैर्युक्तं आवण्यो कुं
 डलं तथा॥ दद्यात्सदक्षिणां चापि देवसेवापुरोहिते॥ एवमाष्टादशमासस्य द्वे विधौ समुपस्थिते॥ सध
 वाविधवावापियानारी कोकिलाव्रतं॥ करोतिसप्तजन्मानि सौभाग्यं लभते तु सा॥ मृतागौरीपुरं या
 तिविमाने मार्कते जसा॥ ॥ भगवानुवाच॥ एतद्व्रतं वसिष्ठे न मुनिना कथितं पुरा॥ तथा कृतं
 तु तत्पार्थ समस्तं कीर्तिमालया॥ तस्याश्वासर्वनिष्पन्नं वसिष्ठ वचनं तथा॥ एवं यान्यापि कौते
 य कोकिलाव्रतमुत्तमं॥ करिष्यति ततस्तस्याः सौभाग्यं च भविष्यति॥ अष्टौ दौहो यदा स्यातां को
 किलाव्रतमाचरेत्॥ न करोति यदा नारी व्याला भवति कानने॥ एकतः सर्वदानादि कोकिलाव्रत
 मेकतः॥ कृतं पुरा श्रोमि श्वरुचिपत्नी भिरादरात्॥ अहल्याया च सा स्नात्वा अर्चिता शपमु

कथ्ये॥ अरुंधत्या सह स्नात्वा पूजिता कोकिलान्तप॥ सीतया पूजिता सापि सर्वकामार्थसिद्धये॥
गौतम्यरुंडकारण्ये स्नानं कृत्वा यथाविधि॥ नलान्वेषणकामाय दमयंत्या च पूजिता॥ रुक्मिण्या च
ततः स्नात्वा पूजिता कोकिला शिवा॥ विष्णोः प्रत्युरवाप्स्यर्थं तच्च जानन्नसंशयः॥ कुचैलामालि
नादीनां परकर्मरत्ना तथा॥ एवं वंध्याका कुबंध्या विवत्सामृतवत्सका॥ सर्वास्ताः फलभाजस्युर्वा
तस्यास्य प्रभावतः॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं सुखं वृद्धिश्च प्रजाः॥ सौभाग्यं सुंदरं रूपं नारी प्राप्नोति
नान्यथा॥ येन द्रुतं मयारव्यां कार्यं वारत्रयं नृप॥ तृतीयां ते च विधिवत् कार्यमुद्यापनं शुभं॥ एकस्मा
ज्जायेत द्रव्यं द्वितीया लुप्ते सुतान्॥ तृतीया चापि सौभाग्यं प्राप्नुयान्नात्र संशयः॥ ॥ इति वा
राहे कोकिलाव्रतं॥ अथोद्यापनं॥ उद्यापनविधिं ब्रूहि तस्यास्य मम प्रभो॥ येन विज्ञान
मात्रेण सौभाग्यं च भविष्यति॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यां तु शुक्लपक्षे विशेषतः॥ द्वितीयायामेक
भक्तुंदंतधावनपूर्वकं॥ उद्यवासस्य नियमं कर्तुं व्रतपरायणा॥ तृतीया पुण्यफलदामध्याने

समुपोषिता॥ श्रावणशुक्लद्वितीयायामेकभक्तं कृत्वा तृतीयायामुपोषयेदिति॥ यौर्पमासीका
लात्कालात्॥ उपलिप्पशुचौ देशे मंडलं तत्र कारयेत्॥ अष्टदलं लिखेत्पञ्चतुष्कोणं च भद्रं॥
कलशं गार्हपत्यं च पंचरत्नसमन्वितं॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं शर्पेण विधेयं कविं प्रति॥ सप्तधान्यं
तं पात्रं प्रक्षेपेत् नैकेन पूरयेत्॥ तद्भावेन दर्शयामासुः कुडवेनाथ नारदः॥ उर्णापहं कृत्वा वर्णयुग्मं दद्याच्च
शक्तिः॥ तस्योपरि न्यसेद्देवीकोकिलं पूर्ववत्तदा॥ अत्र गंधप्रदानेन धूपदीपप्रदायकं॥ नैवेद्यं
मोदकाद्यं च पक्वान्तं सद्यतं च द्रु॥ अर्घ्यं चैव प्रदातव्यं तांबूलं फलमुत्तमं॥ रात्रौ जागरणं कार्यं वा
द्यं नृत्यं प्रभृतिकं॥ पूजिता एकचित्तेन फलं प्राप्नोति वाक्षयं॥ प्रभाते विमले जाते स्नानं कृत्वा विधा
नतः॥ पूजयेद्दिव्यदेवीं होमं च विधिवद्भिजः॥ तिलचंपकपुष्पैश्च तंडुलैर्घृतपायसैः॥ अष्टोत्त
रं शतं कुत्वा दुर्गमंत्रेण वैदिकैः॥ कोकिला प्रीतये ब्रह्मन् व्याहृतीनां च तत्र यः॥ ब्राह्मणान् भोज
येत्पश्चात्सपत्नीकांश्च पंचच॥ अशक्तो ह्येकयुग्मं च भोजयच्च तथा गुरुं॥ त्रिस्त्रीभ्यश्च प्रदात

गोपशमनं सर्वशुभविनाशनं ॥ सकृत्कृतेनाश्मे कयेन रक्षा कृता भवेत् ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ अ
 पुत्रं राजशार्दूल इति हासं पुरातनं ॥ इन्द्राण्यथ कृतं पूर्वशक्रस्य व्रजद्वये ॥ देवासुरमभ्युदं
 राद्वादशगर्षिकं ॥ तयोः संवदतोरेव शची प्राह सुरेश्वरः ॥ अद्य भूतदिनं देवप्रातः सर्वं भविष्यति ॥ अ
 हं रक्षां विधास्यामि येनाजेयो भविष्यति ॥ इत्युक्त्वा पौर्णमास्यां सा पौलोमी कृतमंगला ॥ बंधदा
 क्षिणे पाणोरक्षमो दलिकांततः ॥ बद्धरक्षः सततः शक्रः कृतस्वस्त्ययनो हि जैः ॥ दुद्रावदानवानीकं श
 णाद्वलदवं प्रजाः ॥ शक्रश्च विजयां भूत्वा पुनरेव जगत्रये ॥ एष प्रभावो रक्षायाः कथितस्ते युधि
 क्षिरः ॥ जयदः सुखदः श्वेव पुत्रारोग्यधनप्रदः ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कियते केन विधिना रक्षा
 बंधः सुरोत्तम ॥ कास्मिति थौ कदा देव एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ यथा यथा हि भगवन् विचित्राणि प्रभाष
 से ॥ तथा तथा तमेतस्मिं बद्ध्यां श्रुणुतः कथाः ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ संप्राप्ते श्रवणस्याते पौर्णमा
 स्यादिनोदरे ॥ स्नानं कुर्वीत मतिमान् श्रुतिस्मृतिविधानतः ॥ ततो देवान् पितृंश्चैव तर्पयेत्

२९

रमां भसां ॥ उपाकर्मादिकं प्रोक्तं ऋषिणां चैव तर्पणं ॥ कुर्वीत चाक्षतेस्तद्वसिष्ठार्थे हेमवर्चितं ॥ वस्त्रैर्विस्त्रि
 कीर्णैश्च विचित्रैर्मलवर्जितः ॥ विचित्रतंतुग्रंथिर्वीरश्चापयेद्वाजिनोपरि ॥ कार्या गृहस्य रक्षा गामयशविते
 स्ववृत्तणुलिकैः सर्वा वर्णसहिते मिन्ने दुरितो यशमानाया उपलिप्ते गृहे मध्ये दत्तनुक्ते सेन्यसेकुंभ
 पीठानरोपरि विशोद्रजामाल्यैः पुरतश्च सुमुहूर्ते वैश्याजने न सेहितो मंगलसहितैः सुस्त्रिंशे छिन्नेः
 रक्षाबंधः कार्यः प्रशंतिदः सर्वविघ्नानां ॥ पुरोधान् पते रक्षां बद्ध्या तत्रेति मंत्रेण ॥ येन बद्धा बली राजा दा
 नवेन्द्रो महाबलः ॥ तिनत्वा मभिबध्नाति रक्षेमाचलमाचल ॥ ब्राह्मणेक्षेत्रियैर्वैश्यैश्चूद्रैश्चैव च
 मानवैः ॥ कर्तव्यो रक्षकाबंधो द्विजान्सं प्रज्यभक्तितः ॥ अः श्रावणे विमलमासि विधानविशारक्षा
 विधानमिदमाचरेत्ते मनुष्यः ॥ आस्ते सुखेन परमेण सर्वर्षमेकं पुत्रप्रपोत्रसहितः स सुहृज्जना स्यात् ॥
 अयं रक्षाबंधो भद्रायां न कर्तव्यः ॥ भद्रायां द्वेन कर्तव्ये श्रावणी फल्गुनी तथा ॥ श्रावणी नृपतिं हन्ति
 ग्रामं दहति फल्गुनीति वचनात् ॥ ॥ इति रक्षाबंधनविधिः ॥ अथ भाद्रपौर्णमास्यामुमुहेश्वर

व्रतं शिवरहस्ये ॥ ॥ राजोवाच ॥ भगवन्मुनिशार्दूलव्रतमेकं वदस्व मे ॥ सांगेयस्मिन्व्रते चीर्णे स
 र्वं कामानवाप्नुमात् ॥ उमामहेश्वरं नाम व्रतमस्ति व्रतोत्तमं ॥ सांगेयस्मिन्व्रते चीर्णे कामां सर्वानवा
 प्नुयात् ॥ मासि भाद्रपदे शुक्ले पौर्णमास्यां प्रयत्नतः ॥ तद्व्रतं कार्यमनघैर्ब्राह्मणैर्विधानतः ॥ भाद्रपद
 कृत्तुर्दृश्यां प्रातः स्नानविधानतः ॥ शिवं संपूज्य विधिवत्तद्वैवा नय्यति यत्नतः ॥ शिवं ध्यात्वा जगदं
 द्य सोमं सोमार्द्धं शोखं ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा मंत्रमेतत्पठेन्नरः ॥ श्वः करिष्ये व्रतं पत्नी दुमामहेश्व
 रां प्रीधं ॥ अज्ञां देहि महादेव सोमसोमार्द्धं शोखं ॥ इति विज्ञाप्य वै देव पुनः संपूज्य यत्नतः ॥ मध्याह्ने
 पि महादेवमर्चयेन्नियतो व्रती ॥ ततो देवान् कृष्णीन्सर्वान् अभ्यर्च्य विधिवन्तप ॥ हविष्याशीशि
 वं सायं पूजयेद्विधिपूर्वकं ॥ निद्रा कार्या तथा योगं महादेवस्य सन्निधौ ॥ उत्थाय पश्चिमे यामे महा
 देवं ततस्मरेत् ॥ ततः शौचादिकं सर्वं निर्वर्त्य प्रीतिमानसः ॥ स्नानं कुर्याद्यथा योगं यथा शास्त्रेण
 यथा क्रमं ॥ परिधाय ततो वस्त्रं क्षालित्वं शुभमक्षरं ॥ उद्भूतं ततः कार्यं त्रिपुड्गव्यथा क्रमं ॥ रु

२६९

व्याकारिका पंचमेव च ॥ मोदकाश्च ससूत्राश्च वंशपात्रसमन्विता ॥ कृष्णवर्णासिमायुक्ता पक्वान्ते
 च प्रहरयेत् ॥ सर्वां परस्करसंयुक्तरिचिः स्त्रीभ्यश्च प्रदापयेत् ॥ आचार्यं पूजयेद्गत्या गां कृष्णां च स
 वत्सकां ॥ उपानहो तथा दद्यात् ॥ चामरं छत्रमेव च ॥ मुद्रिका कर्णवोष्टौ च वंदने कुसुमानि च ॥
 सर्वदद्याद्विजेन्द्राय स पत्नी काय नारद ॥ दापयेद्विधिवत्सर्वं ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ व्रतोपदिष्टे
 दाने च भोजने च सदक्षिणं ॥ एवं या कुरुते राजको किला व्रतमुत्तमं ॥ सर्वं प्राप्नोति सोभाग्यं पुत्रधा
 न्यधनानि च ॥ ततो भुंजीत नैवेद्यं पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ कोकिले पूजिता गच्छ विधिवत्सर्वं का
 मेदे ॥ कारयेत्कोकिलां देवीसौवर्णं सर्वकामदां ॥ रौप्यं च रपाचुं चूभिरचिताने त्रिमौक्तिका ॥ पंचर
 त्ना निष्टे च चूतवृक्षसमाश्रिता ॥ एवं त्वं च यथा पूज्यो यथा क्ता च शनैः शनैः ॥ विप्रे करार्पिता लक्ष्मीः
 संस्वप्नावमिदं शृणु ॥ महाक्रममवाप्नोति महाभाया प्रसादतः ॥ इति नारदीये कोकिला व्रतो द्या
 पने ॥ अथाश्रावणपौर्णमास्यां रक्षबंधनविधिं विधेयं ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ सर्वरो

शशधारणं कार्यं संध्या कार्या ततः परं ॥ ततः शिवार्चनं कार्यं बिल्वपत्रादिभिर्नवे ॥ ततो होमोऽपि कर्तव्यः शि
वः प्रीत्यर्थं मादरात् ॥ ततः परं नियमनं प्रणमेत् सोममव्ययं ॥ सग्रंथिकुशयुजो तं ततः संपाद्य मादरात् ॥
गव्यं पंचदशग्रंथितं तुंजीतं शिवात्मकं ॥ एवं पंचदशग्रंथिदोरकुंकुमान्वितं ॥ संपादनीयं यत्नेन न
तनिष्ठैरनाकुलैः ॥ उमामहेश्वरं नैव सौवर्णप्रतिमाद्वयं ॥ संपादनीयं यत्नेन राजते वामनो हरः ॥ प
दुर्नेन कर्तव्यं प्रतिमाद्वयमुत्तमं ॥ अधिकं चेद्यथा शक्तिः कर्तव्यं सति यत्नतः ॥ सौवर्णं राजते
वापि ताम्रो वा कलशो नवः ॥ संपादनीयो यत्नेन प्रयत्नैर्व्रततत्परैः ॥ ततः संदर्भयुं जीते वस्त्रं युग्मार्चि
तेश्चुपे ॥ पृथक् पृथक् स्थापनीयं कलशे प्रतिमाद्वयं ॥ आपो हिष्ठादिभिर्मन्त्रैस्तथा त्रै अग्निसप्तिं वा जंभ
रं दचकैरपि ॥ अभिषिच्य प्रयत्नेन पूजयेत् प्रतिमाद्वयं ॥ ततः प्रयत्नतो गच्छेदलं कृतशिवालयं ॥ शि
वस्थानं ततो गच्छेत् तोरपाद्यैरलं कृतं ॥ ततः षोडशपुत्रं के बहिरतश्चतुर्गुणं ॥ अलं कृते स्वस्तिकाद्यैः
स्थापयेत् कलशो नवः ॥ ध्यायेत् ततो महादेवं उमादेहार्धधारिणं ॥ मुक्तामालापरीतांगं दुकूलं परिवेष्टि

तं॥ पचाननमुमाकोतमनलेंदुरविप्रभा॥ चंद्रार्धशेखरंनित्यंजटासुकुटमंडितं॥ त्रिपुंड्ररेखाविलस
 द्गालभागमनामयं॥ भस्मोद्भूतसर्वांगरुद्राक्षाभरणान्वितं॥ मंदस्मितमनाधारमाधारंजगतांप्रभं॥
 देवैरनैकैरनिशंस्तूयमानमनेकधा॥ देवात्माकंदेववंद्यंविष्णुब्रह्मादिवंदितं॥ विष्णुनेत्रीचितार
 कपादपंकजमुत्तमं॥ अप्रतिहं ह्रमहं हंसर्ववृंदारकार्चितं॥ सर्वोत्तममनाद्यंतसर्वदेवनिवेदितं॥
 ऋतंसत्यंपरंब्रह्मपुरुषंकलपिंगलं॥ उर्ध्वं केशाविरूपाक्षं विश्वरूपं चिदात्मकं॥ निष्कलनिर्गुणं शं
 तनिरवद्यंनिरंजनं॥ अप्रमेयं जगन्मध्येरिच्छित्संहारकारणं॥ विश्वबाहुं विश्वपादं विश्वाक्षं वि
 श्वशंभुवं॥ विश्वं नारायणाराध्यमक्षरंपरमंपदं॥ विश्वतः परमान्नित्यं विश्वस्येशमनामयं॥ एवं ध्या
 त्वा महादेवं सर्वदेवोत्तमोत्तमं॥ ध्यायेत्ततः परंगौरीमादिविद्यामनामयं॥ लक्ष्मीसेवितपादाब्जांश
 सै। चीसेवितपादुकां॥ सरस्वत्यादिभिर्नित्यंस्तूयमानपदांबुजं॥ अधरोष्ठधरीभूतपक्वविंबफ
 लामुमां॥ मुखकांतिकलोपेतरूपचंद्रमनामयं॥ तिरस्कृतालिमालांतामलक्यावलिभिः

११
 रालिष्टे सोमार्द्धकृतेशोखे ॥ नानारत्नसमाकीर्णमासनप्रतिगृह्यतां ॥ इत्यासनं ॥ अर्घ्यगृहाण दे-
 वेशसपुष्पगंधसंयुतं ॥ शिवानंतगुणायामसर्वाभीष्टप्रदायक ॥ गृहाणार्घ्यं शिवेनित्ये सर्वावय-
 वशोभिनि ॥ शिवप्रियेशिवाकारेनित्यं भक्तवरप्रदे ॥ इत्यर्घ्यं ॥ पाद्यं गृहाण गौरीत्राहे मपात्रस्ति-
 तं नवं ॥ गृहाण देवि पाद्यं त्वं वेदवेदांतसंस्तुत ॥ पाद्यं ॥ गृहाण चमनं शंभोऽमुचिर्भूतमुचिप्रिये ॥
 गृहाण चमनं देवि मुचिर्भूतमुचिप्रिये ॥ इत्याचमनं ॥ मधुपर्कं गृहाणेश सर्वदा मधुपर्कदे ॥ म-
 धुपर्कप्रदानेन प्रीतो भव महेश्वर ॥ मधुपर्कं मिदं देवि रचीकुरु प्रिय शंकरे ॥ मधुपर्कप्रदानेन
 प्रीयता भवशोभने ॥ मधुपर्कं ॥ शंभो पंचामृतस्नानं स्वीकुरु रुद्ररूपानिधे ॥ सर्वतीर्थमयं स्नानं नि-
 त्यं शासनपावनं ॥ शिवे पंचामृतस्नानं स्वीकुरु रुद्र शिवप्रिये ॥ सृष्टतीर्थं तमे मुद्धतीर्थं राजनि-
 षेविते ॥ पंचामृतस्नानं ॥ शंभो मुद्धो देवे स्नानं स्वीकुरु रुद्र सुरोत्तमं ॥ प्रसीद परमं भक्तपाहि-
 मां करुणानिधे ॥ शिवे मुद्धो देवे स्नानं स्वीकुरु रुद्र शिवप्रिये ॥ प्रसीद देवि हीनत्वं पाहि मां श-

२५३

शरणागतं ॥ मुद्धो देवे स्नानं ॥ सोत्तरीयं गृहाणेश दुकूलमिदमुत्तमं ॥ पाहि मां करुणया शंभो करुणाकर-
 शंकर ॥ सोत्तरीयं गृहाणोदं दुकूलं शंकरप्रिये ॥ प्रसीद पाहि मां दीनमनन्य शरणं शिवे ॥ वस्त्रं ॥
 उपवीतं गृहाणेश शंभो सर्वमरोत्तमं ॥ उपवीतं गृहाणो वेशिवसंस्त्रिष्टविग्रहे ॥ इत्युपवीतं ॥ गृहा-
 ण चंदनं रं म्यंगंधधेनविराजितं ॥ प्रसीद पार्वतीनाथ शरणागतवत्सल ॥ गृहाण चंदनं देवि चंद्र-
 भागविराजितं ॥ विश्वं विश्वात्मिके पाहि विश्वनाथ प्रिये सदा ॥ चंदनं ॥ गृहाण भरणानीशनिराशनि-
 यमाश्रय ॥ विश्वाभरणविश्वेश रत्नाभरणभूषिता ॥ गृहाण भरणान्यं वे सर्वा भरणभूषिते ॥ शर्व-
 प्रिये जगद्देवे जगदानंददे शिवे ॥ इत्याभरणं ॥ गृहाण बिल्वपत्राणि सपुष्पाणि महेश्वर ॥ सुगंधी-
 निभवानीश शिवत्वं कुरु मुप्रिये ॥ गृहाण बिल्वपत्राणि सामोदानि शिवप्रिये ॥ सुगंधविल्वमं-
 दारमालिकासमलंकृतं ॥ इति स बिल्वपुष्पपूजा ॥ दशगंगुलं धूपं सगंधतममुत्तमं ॥ गृहा-
 ण पार्वतीनाथ घ्राणतर्पणमादरात् ॥ दशगंगुलं धूपं सगंधतममुत्तमं ॥ गृहाण भक्तवर देवदत्त

देवादिसेविते॥ धूपं ॥ आज्यं त्रिवर्तिविस्फूर्जि दीपं शर्वशिवायते ॥ गृहाण न तत्सूर्याग्निचंद्रप्रभनमो
 स्तुते ॥ साज्यं त्रिवर्तिविस्फूर्जि दीपमीशानवल्लभे ॥ गृहाण चंद्रसूर्याग्निमंडलाधिकसुप्रभो ॥ दी
 पं ॥ शोभो यो घृतसंयुक्तं परमान्नं मनोहरं ॥ सशकरं गृहाणां वे परमान्नं प्रदायिनी ॥ नैवेद्यं ॥ शोभो
 गृहाण गंधद्वयमिदमाचमनीयकं ॥ कृताचमनं देवेश स्वतः शुद्धशिवायते ॥ शिवे गृहाण गंधाद्वयमि
 दमाचनीयकं ॥ शुद्धं शुद्धिप्रदे देवि शिव भूषितविग्रहे ॥ इत्याचमनं ॥ नीराजनं गृहाणे शबकुदीप
 विराजितं ॥ स्वप्रकाशप्रकाशात्मन् प्रकाशितदिगंबरं ॥ शोभो गृहाण तोहलमेलकपर्पूरसंयुतं ॥
 प्रसीद भगवान् शोभो सर्वज्ञामितविक्रम ॥ शिवे गृहाण परमेशानसरत्नेच्छत्रचामरे ॥ दर्पणं व्यज
 नं त्वीश सर्वदुरवविनाशकं ॥ गृहाणो मे सुरासध्ये सरलेच्छत्रचामरे ॥ दर्पणव्यजनं चाद्यविद्याधरे न
 मोस्तुते ॥ प्रदक्षिण नमस्कारान् गृहाण परमेश्वरि ॥ नर्तनं च महादेवि शिवमाद्यप्रियेशिवे ॥ इति
 प्रदक्षिण नमस्काराः ॥ एवं प्रयत्नतः कार्यं शिवयोः पूजनं शिवं ॥ शिवानी च प्रयत्नेन पूर्वाक्तिमपि पूज

२६४

सदा ॥ पीनवशोजनिभूतचक्रवाकवरंगनां ॥ नित्यं तिरस्कृतां भोजनयनाभ्यामनिदितां ॥ सीमामधिह
 ताशोषकाममल्लामहर्निशं ॥ मृकुरोद्धीकृताशोषशममल्लमनाकुलं ॥ बाहुतालकलोद्भूतहमनालं
 विलासिनी ॥ रोमावलीतिप्रोभूतभ्रमदभ्रमनालिकां ॥ नाभिरंध्रतिरोभूतघनावर्तमवर्तुलं ॥ उ
 त्तमोरतिरोभूतं रंभास्तंभाशुभावहां ॥ पादयुग्मप्रभाकांतिनिर्जितारुणपंकजां ॥ ब्रह्मेन्द्रोपेद्रज
 ननीमहेशाङ्गीगभागिनी ॥ महेशाच्छिष्टवारांगोवरदां भयदांसदा ॥ प्रसन्नवदनां त्रगांतां सि
 तपूर्वाभिभाषिणी ॥ पूर्णा चंद्रदुकूलोद्यानानाभरणभूषितां ॥ स्तूयमानां सदा देवैर्यज्ञैर्दानैश्च
 कोटिभिः ॥ एवं ध्यात्वा ततः स्म्य उपचारान्प्रकल्पयेत् ॥ ततः पुण्याणिसंगृह्य शिवमावाहयेच्छिवं ॥
 आवाहनं ॥ महादेव दयसिंधो विष्णु ब्रह्मादिवंदित ॥ आवाहयामि देवत्वां प्रसीद परमेश्वर ॥ ल
 क्ष्म्यादिदेववनितापरिसेवितपादुके ॥ आवाहयामि देवत्वां प्रसीद परमेश्वरि ॥ इत्यावाहनं ॥ गृहा
 ण सोमविष्वात्मन् आसनं रत्ननिर्मितं ॥ अनेतासनविश्वेश करुणासागरप्रभो ॥ उ मे सोमध

नं॥ उत्तमं त्रं समुच्चार्य यथा पूर्व यथाक्रमं॥ शिवाय नमः शिवं पूजयामि॥ आवहंतीति मंत्रस्तुमवान्या
परिकीर्तितः॥ कपर्दिने नमः कपर्दं भाललोचनाय नमः॥ आवहं॥ भालं॥ सोमसूर्याग्निलोचनाय त्रि
नेत्राणि॥ श्रुतिश्रोत्राय नमः श्रोत्राणि॥ घ्राणगंधाय नमः॥ घ्राणानि॥ स्मृतिदंताय० दंतान्॥ श्रुति
जिह्वाय नमः॥ जिह्वाः॥ कंठकपोलाय नमः॥ कपोलानि॥ शानोष्ठाय नमः॥ ओष्ठौ॥ नीलकंठाय० कं
ठान्॥ इक्ष्वाकुसेन० वक्ष्सांसि॥ हिरण्यबाहवे नमः॥ बाहुन॥ विश्वोदाराय नमः॥ जंघान्॥ विश्वोरवे नमः॥
उरुन॥ विश्वजंघाय नमः॥ जंघान्॥ विश्वपदे नमः॥ पादान्॥ विश्वनखाय नमः॥ नखान्॥ सर्वात्मकाय न
मः॥ सर्वांगं पूजयामि॥ शिवायै नमः॥ शिरः पूजयामि॥ पृथुवेष्ये नमः॥ विष्णी० सीमंतराजितायै० सी
मंत०॥ कुंकुममालायै० भालेष्ट॥ सोमसूर्याग्निलोचनायै० लोचनानि॥ श्रुतिश्रोत्रायै० श्रोत्रा
णि गंधप्रिययै० घ्राणं॥ सुभगकपालायै० कपोले॥ कुड्यदंतायै० दंतान्॥ विद्याजिह्वायै० जिह्वां॥
बिंबोष्ठायै० ओष्ठौ० दंतकंठायै नमः॥ कंठं॥ पृथुककुचायै० कुचौ॥ विश्वगर्भायै० उदरं॥ सु

१॥
 ककयै नमः। कटिं। दिव्योरुदेशायै नमः। उरु०। वृत्तजंघायै० जंघो। लक्ष्मीसेवितपादुकायै० पैदौ॥
 महेश्वरप्रियायै॥ नखान्। शोभनविग्रहायै० सर्वांगं पूजयामि॥ अंगपूजासमाप्यैवं दोरकंच विस-
 र्जयेत्॥ प्रत्येकं ग्रंथिषु स्वच्छे घृष्टे बिम्बदत्तादिभिः। प्रथमं ग्रंथिमारभ्य मनसो मे निमंत्रितः। यथा-
 क्रमेण संपूज्य ततो धार्य हिंदोरकं॥ तत्रोपचाराः सर्वे पितेन मंत्रेण सादरं॥ व्रतिभिर्यत्नतः कार्यं कुकुमं
 कित्तदोरकं॥ ततः पंचदशप्रच्छगो धूमास्तंडुलापिवा॥ उपायनार्थं मानेयाः शुद्धाः कीटाद्यदृष्टिताः॥
 यद्वा पंचदशा ज्योक्ता गो धूमाष्टपसंडकाः॥ उपायनार्थं मानीताः कृष्णगोष्टतप्राचिताः॥ ततः शिवै-
 कशरणाः शैवं शैव व्रतप्रियः॥ पूजनीयः प्रयत्नेन गंधपुष्पादिभिः क्रमात्॥ ततः सवस्त्रं कलशं शि-
 वयोः प्रतिमाद्वयं॥ शैवाय देवं पलेन सुवर्णफलसंयुतं॥ जगद्गुपायनं दत्त्वा देवमेतदतः परं॥ उपाय-
 नस्य मंत्रोपि वक्ष्यते त्रविशेषतः॥ उमेशः प्रतिगृह्यतु उमेशो वै ददाति च॥ उमेशस्वारको भाष्या-
 उमेशाय नमो नमः॥ अमुं मंत्रं समुच्चार्य दत्त्वा पापं निवेदयेत्॥ तथा शैवा प्रयत्नेन भोजनीयवि-

त्रौशिवकथाः श्राव्याः श्रोतव्यं यत्नतो नृप॥ कर्तव्या यत्नतो रात्रौ पूजायामवतु यष्टये॥ ततः स्वयं प्र
 यत्नेन स्नात्वा शंकरसंनिधौ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवो देव शिखामणिः॥ चतुरस्त्रे ततः कार्यं
 कुंडमष्टदलान्वितं। कटिद्वयं प्रांतदशो हस्तद्वयसमन्वितं॥ तत्र बन्धिं प्रतिष्ठाप्य विधिवद्गृह्यमा
 र्गतः॥ कार्यः प्रयत्नतो राजे नमः पूर्वात्सत्तारतः॥ ततः पूर्णकुण्डितुल्यं शैवात्मं पूजयेत्ततः॥ बिल्व
 पत्रैः पुष्पमाल्यैर्ममना च यथाक्रमं॥ एकैकस्मै प्रदातव्यं शिवयोः प्रतिमाद्वयं॥ कलशो
 पि प्रदातव्यस्ततो वस्त्रद्वयान्वितः॥ आचार्याय प्रदातव्यं सुवर्णशतमादरात्॥ ततो यत्नेन शै
 वेदाभोजनीयाः कृतव्रतैः॥ सुवासिन्योऽपि शैवानां भोजनीयाः प्रयत्नतः॥ ततो देयास्वशा
 त्त्या च भोजितेभ्यश्च दक्षिणा॥ ततश्च स्वकृतं कर्म शिवाय विनिवेदयेत्॥ उद्यापनं कृतं शंभो
 मयैतदधुना प्रप्तो॥ इदं संपूर्णं तामेतु त्वत्प्रसादान्महेश्वर॥ मंत्रहीनं भक्तिहीनं शक्तिहीनं
 नृमापेता॥ कृतं कर्म भवत्वद्यत्प्रसादात्फलप्रदं॥ प्रायश्चित्तं वैदिकानां पंगानां मपि कर्मणो॥

२६६

शिवस्मरणमेवेति श्रुतिरप्यस्ति शंकरि॥ अतः कृतमिदं श्रोतं कर्म व्यंगमपि प्रप्तो॥ सांगं भवतु विश्वेश
 तवैव स्मरणात् प्रप्तो॥ इति संप्रार्थ्य देशं सर्वसर्वसुरोत्तमं॥ भुंजीयादंधुभिः सार्द्धं समानं तैल
 वर्जितं॥ एवं यः कुरुते सम्यग्गुमामाहेश्वरव्रतं॥ स सर्वभोगान्भुक्तांते मोक्षं प्राप्नोति सर्वथा॥ रा
 जोवाच॥ ॥ गौतमे दं व्रतं वीर्यपुराकेन वदस्व मे॥ कस्य का समभ्रत्सिद्धिर्व्रतस्यास्य प्रभातः
 गौतम उवाच॥ पुरा शैवरोऽराजन् दूर्वासिरव्यो मुनीश्वरः॥ कदाचित्संचरन् लोकात्तददृश क
 मलापतिः॥ ततः समागतं दृष्ट्वा दूर्वासिरव्यो मुनिस्तवः॥ बिल्वमालां ददौ तस्मै शंकरेण समर्पितां॥
 गृहीत्वा बिल्वमालां तं हरिर्गमिनं सभ्रमात्॥ शिवसा पूजनीयां तां गरुडं सविनिक्षिपेत्॥ ततस्तं ता
 दृश दृष्ट्वा दूर्वासा क्रोधमूर्च्छितः॥ हरिं शशाप बहुधा धिंधिग्जन्मेति संवदन्॥ मया शिवा पिता
 दाता माला तुभ्यं मघापह॥ सा कथं गरुड स्कंधे विनिक्षिप्तवया हरे॥ गर्वस्य मूलं भूते यं लक्ष्मीस्तव
 विनश्यत्॥ लक्ष्मीः पतत्तु दुग्धाब्धौ गरुडोऽपि विनश्यत्॥ वैकुण्ठस्याधिकारो तव या तु मुदा ज्ञया॥

निजे जस्को वनीष्टे संचरा घावधिध्रुवं। इत्युत्कास लुट् वसिं ययौ लोकातरं नृप॥ ततः पपात दुग्धाब्जं
 लक्ष्मीर्विष्णुमनोहरा॥ ततो तिदुःखितो विष्णु प्रलपन् वनमाश्रितः॥ उवास विपिने घोरं स्वकृतं कर्म सं
 स्मरन्॥ ततः कदाचिद्रूपालमया तत्र गतं पुरा॥ तदा माभागतं दृष्ट्वा प्रतया मासमां हरिः॥ ततोऽश्रुपूर्णं
 यनः कृतां जलिपुरो हरिः॥ जगाद पूर्ववृतां तं स्वलक्ष्मीनाशकारणं॥ ततो तिक्तां तं चिताय विष्णवे
 तमुत्तमं॥ तल्ले नमया भूप काथितं सादरं मया॥ ततो विलंबं विधिवच्चकार श्रद्धयान्वितः॥ ततः
 प्रसन्नो भगवान् हरये पार्वतीपतिः॥ ददौ लक्ष्मीं सगरुडं करुणानिधिरव्ययः॥ इदमेव व्रतं चीर्णं
 मिद्रेणापि हतौ जसा॥ तेन प्राप्तस्तत्तत् स्वर्गः स्वर्गभोगश्च शाश्वतः॥ ब्रह्मणापि सुराचीर्णं मिदमे
 व व्रतं नृप॥ नष्टा वागीश्वरी तेन संप्राप्ता दुर्लभापि सा॥ मुनिभिश्च पुराचीर्णं व्रतमेतन्मुमुक्षुभिः॥ अ
 स्य व्रतस्याचरणमुक्तिः प्राप मुनीश्वरैः॥ इदं व्रतं प्रयत्नेन यः करिष्यति भक्तितः॥ तस्य सौभाग्यं
 संपन्निर्भविष्यत्येव सर्वथा॥ यस्यास्त्यैश्वर्यं भोगेष्वाप्नोति रक्षाप्यनपायिनी॥ यस्य सर्वाधिपत्यं

२६७

विशेषतः॥ अतिथीनपि संपर्ष्य द्वारदेशस्थितान् नृप॥ एवं प्रयत्नतः कार्यं प्रतिवत्सरमादरात्॥ नियमे
 नैव विधिवदुक्तरीत्या यथाक्रमं॥ ब्राह्मणाद्यैरिदं कार्यं व्रतमाहितमानसैः॥ सर्वाभीष्टं प्रदुष्यं व्रतमे
 तच्छिवात्मकं॥ प्राप्ते तुषोडशे वर्षे कार्यमुद्यापनं नृप॥ उद्यापनविधानं च वक्ष्ये श्रुणु यथाक्रमं॥ पौ
 र्णमास्याभाद्रपद्या व्रतोद्यापनमादरात् कर्तव्यमति यत्नेन द्रव्यसंपाद्य सादरं॥ हेमी कार्यं साद्विध
 ष्टिप्रतिमा च प्रक्षालयित्वा॥ तदर्धेनाथं वा कार्यं तदर्धेनाथं वा नृप॥ रत्नते वाथ वा कार्यं यथो
 क्तपलमानसः॥ संपादनीयाः कुंभाश्च हेमाः पंचदशोत्तमाः॥ अथ वाराजतः कार्यं यद्वा ताम्रमया
 नृप॥ भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यां शोवा ब्राह्मणपुंगवाः॥ निमंत्रणीया यत्नेन प्राप्तः सप्तदशोत्तमाः॥ त
 तोऽहं वितानाद्यैरलं कृत्य प्रयत्नतः॥ स्वस्तिकाद्यैरलं कुर्यात् शिवरक्षापनवापहं॥ ततः सायं प्रयत्ने
 न तस्मिन् शंकरमंदिरे॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवयोः प्रतिमाः शुभाः॥ पूर्वोक्तेन विधानेन नमस्ते
 वसाधने॥ रात्रौ जागरणं कार्यं सोपवासं प्रयत्नतः॥ ऋषिभिः सह सोत्साहपयोमात्रांशेन नवा॥ रा

पहेतुयातस्यापिंशनां करणधुघमित्यमावास्याप्रकृत्यहारीतेनोक्तत्वात् ॥ परेद्यवेवतद्वाकौपैव ॥
 अपरापहः पितृणां तुयापरापहानुयायिनि ॥ साग्राह्यापितृकार्ये तु न पूर्वस्तानुयायिनीति तेन
 वोक्तत्वात् ॥ येतुभूतविधाममावास्यामोहादज्ञानतोपिवा ॥ श्राद्धकर्मणियेक्युस्तेषां मायुः
 प्रहीयत इति काल्यायनकृष्णजिनिवचसीते उत्तरस्या एवापरापहव्यापिते उपोद्वलके ॥ दिनद्वये
 तुल्येकदेशव्याफौ क्षये पूर्वा ॥ रुधिसामान्ययोः परा ॥ खर्वदपवाक्यात् ॥ अमावास्या तुयाहिस्या
 परपरापहद्वयेपिसा ॥ क्षये पूर्वा परा वृद्धो साम्येपि च परास्मृता ॥ तिथि क्षये सिनीवालीति थि वृद्धौ
 कुहर्मता ॥ साम्येपि च ऊर्जेयावेदेव द्वांगवेदिभिरिति शिवराघवसंवादप्रचेतसोवचनाभ्यां चेति ॥ य
 तुकालतत्त्वविचेतने दिनद्वये संपूर्णपरापहव्याफौ ग्राह्यतिष्ठुतरतिथिरुधिसाम्ययोस्ततरा ॥ त
 स्याक्षये पूर्वा इत्येतद्वचनविषयं स्वयमुत्कायत्वेतेस्परवर्षादिवचनदिनद्वयसाम्येकदेशव्या
 फिविषयत्वं माधवेनोक्तं ॥ तदेकदेशानुपादानात्स्वरसतः सकलव्याफौरेवप्रतीतेर्नादत्तं ॥ तेन

सै॥ वासाभिर्दक्षिणाभिश्च सवस्त्रान्भूजयेद्विज्ञान्॥ यथाशक्ति च दत्तव्या दीपाश्चर्षा विनिर्मिताः॥ एवं नि
र्वर्त्य विधिवद्भूतं पारणमाचरेत्॥ व्रतस्यास्य विधानेन कल्प्यो ते वापि संख्यकान्॥ अश्वरोभिः परिचृतः स्व
र्गलोके महीयते॥ इह चायुष्यमोराग्यं पुत्रपौत्रादिसंघदः॥ लभन्ति व्रतमाहात्म्या कुलश्रेष्ठगुणेश्वरी
तिलैर्गोनिशिथे वरदालक्ष्मीको जागतीर्तभाषिणी॥ जगत्प्रभ्रमते तस्यां लोकवेषावलोकिनी॥ न
लिकेरोदकं पीत्वा अक्षक्रीडां समाचरेत्॥ तस्मै वित्तं प्रयच्छामि को जागर्ति महीतले॥ ॥ इति को जागस्व
तं॥ ॥ इति श्रीमदनीलकण्ठभट्टशंकरकृतौ व्रतां कौपोर्णिमा व्रतानि॥ ॥ अथास्यामावास्या
व्रतानि॥ ॥ तत्रास्मै व्रतसामान्ये प्रतिपद्यमावास्थेति युगमवसता दमावास्या प्रतिपद्विद्वान्ग्राह्या अ
थ प्रसंगात्तथाप्येवमावास्या निर्णयः॥ तत्र ये निरग्नयो ये चैकदिने नाधानपिंडपित्तयज्ञश्चाहृतत
यानुष्ठानरहिता आश्वलायनापस्तंबादयः साग्नयः पंचधा विभक्तं दिनचतुर्थभागरूपापारापहव्या
पिनी ग्राह्या॥ तत्र पूर्वद्युरेवापराह्व्यास्तौ पूर्वा॥ यस्यां संध्या गतः सोमो मृणालमिव दृश्यते॥ अपरा

छातेनकार्यमिदं व्रतं॥ शारदो नाम विप्रो भूत्पुत्रा वेदांतपारगः॥ मोक्षार्थं मत्तियत्नेन तेन चोर्णमिदं व्रतं॥ वैधुने
नापि विप्रेण मोक्षार्थं मत्तियत्नतः॥ कृतमेतद्व्रतं पूर्वसर्वाभीष्टप्रदायकं॥ मुक्तिप्राप्ता च तेनापि व्रतस्यास्य प्र
भावतः॥ यं यं कामं समुद्दिश्य व्रतमेतदनुत्तमं॥ यः करिष्यति तं कामं समाप्नोति निर्मलं॥ इदं व्रतं महेशो न स
मारव्या तमुमां प्रति॥ कुमाराय समारव्या तमुमयैतद्व्रतं मम॥ नंदिकेशाय कथितं मया चैव व्रतं ततः॥ नंदिकेश
न कथितं दुर्वासमुनये नतः॥ दुर्वाससापि कथितं मगस्त्याय व्रतोत्तमं॥ व्रतं तस्मागेरमह्यमगस्त्येन महात्म
ना॥ मया तिकुन्निविताय विष्णवे कथितं पुरा॥ तेन चोर्णव्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकं॥ ब्रह्मणे कथितं
पूर्वमेव व्रतं मया॥ तेन चोर्णव्रतं सांगं वाणी प्राप्त्यर्थमादरात्॥ सूर्यायेन्द्राय चंद्रायै तत्कथितं व्रतं॥
तैश्च चोर्णव्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकं॥ कश्यपादिमुनिभ्यश्च कथितं व्रतमुत्तमं॥ तैश्च चोर्णव्रतं सम्य
गमुक्तिमुक्तिफलप्रदं॥ ऋषयस्तानि सत्येव बहूनि विविधानि च॥ तथाप्येतद्व्रतं समं व्रतं नास्त्येव सर्वथा॥
भवानतिकुरु ग्रीत्या भूपाल व्रतमुत्तमं॥ इदं व्रतं शिवश्चैवैयः करिष्यति भक्तिः॥ तस्य सर्वार्थसंपत्तिः॥

भवत्यैव न संशयः॥ शिव उवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सराजा प्रीतमानसः॥ स पुत्रः पूजयामास गौतमं शैवपुं
गवः॥ ततो धर्मव्रतं चेदमुपदिश्य स गौतमः॥ पुनः संहरजितो राजा स्वाश्रमं प्रति संययौ॥ राजा स पुत्रस्तद्वाम्य
तद्भूमं माहेश्वराभिधं॥ व्रतं च कार विधिवद्यथाक्रममतं द्वितः॥ यो मामनन्य हृदयाः सकलामरेशां संपू
जयंतिसततं धृतभस्मयूताः॥ ते माममुपेत्य विगतारि विदुः स्वबंधामद्रूपमेसुरवेनो निवसंति विश्वं॥
इति शिवस्य हस्ये उमा महेश्वरव्रतं॥ ॥ इदं यकनाटकेषु प्रसिद्धं॥ ॥ अथाश्विनपौर्णमास्यां कोजाग
व्रतं॥ स्कान्दे॥ अस्तिकोजागरं नाम व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ यत्कृत्वा समवाप्नोति जंतुलोकाननुत्तमान्॥
पौर्णमाश्वयुजे मासिकौमुदीपरिकीर्तिता॥ तत्राराध्य महालक्ष्मीमिंद्रवैरावणस्त्रितं॥ उपवासं प्रकु
र्वीत दीपादद्याच्च भक्तिः॥ तद्वत्संतद्वर्द्धमयुतं संहस्रं शतमेव च॥ घृतेन दीपयेद्दीपतिलैस्तैलेन वा व्रती॥
रात्रौ जागरणं कुर्यान्नृत्यगीतपुरःसरं॥ यद्विन्नवतो देयाः पूरो वीथिषु दीपिका॥ सुदेवताय तनेषु
आराभेषु गृहेषु च॥ ततः प्रभाते स्नानात् संपूज्य शतं कर्तुं॥ ब्राह्मणान् भोजयेद्दीरघृतशर्करपाय

तस्यायमभिप्रायः ॥ संपूर्णव्याप्ते इत्यत्र वचनेऽनुपादानादि न द्वये संपूर्णा पराह व्याप्तावेकतरादि न
 निर्धारणे विनिगमकापेक्षायां ग्राह्यतिथिगतवृद्धेरविनाभावेन तिथि रूढौ कुरुर्मतेति वचनांचल
 स्यनिरकुशप्रवृत्त्याकुसुयमारभ्याशेषमुख्यकालव्याप्त्याचपरत्रेचानुष्ठानं व्याप्यमिति ॥ तेनदि
 नद्वये समेकदेशव्याप्तौ कृत्स्नाव्याप्तौ वा परैवामाग्राह्येति माधवसिद्धांतरवयुक्तवच्यइति सर्वमन
 वद्य ॥ यदादिनद्वयेऽपराह स्पर्शस्तदादिताग्नेः पूर्वा निरग्न्यादेरुत्तरुत्तथा च जाबालिः ॥ अपराह
 द्वयाव्यापीयदिदर्शनं तिथि क्षये आहिताग्नेः सिनीवाली निरग्न्यादेः कुरुर्मतेति ॥ निरग्निमते
 नाधिकारवतो ग्निरहितस्य ग्रहपादादिमास्त्री इत्युक्तं ग्रहपातथा च गोगाक्षिः ॥ सिनीवाली हि
 जः कार्या साग्निकैः पितृकर्मणि ॥ स्त्रीभिः इत्युक्तं कुरुः कार्या तथा चानाग्निकैर्हि जैरिति ॥ अतएव
 जाबालि वचनरुच्यमाहिताग्निपदं पिंडं पितृयज्ञाधिकारिसाग्निकमात्रोपलक्षणां ॥ यएवाहिता
 ग्नेधर्मः सर्वोपासनिकस्येति शास्त्रांतराच्चेति वैषम्येणैकदेशव्याप्ता वधिकाग्राह्या ॥ तथाच सर्व

२७०

निबंधोदाहृतस्मृत्यंतरे ॥ अपराह द्वयव्यपिन्यमावास्यायदा भवेत् ॥ तत्राल्पत्वमहत्वाभ्यां निर्णयः
 पितृकर्मणीति अत्रयद्यपिन्यापि पदबलात्समस्ता पराह व्यापिन्येव प्रतीयते तथा ल्पत्वमहत्त्वपद
 बलात् वैषम्येनैकदेशव्याप्तिविषयैव कल्प्यते तेनाधिकव्याप्तौ विग्राह्यते इत्यनग्निकानां साग्निकं
 चाश्वलायनास्ते बादीनां श्राद्धं च निर्णयः ॥ अतएवाकातीयादीनां चंद्रदर्शनवति प्रतिपादने या
 गनिषेधस्तैर्निर्णयितस्वस्वाप्राधानादिने पिंडपितृयज्ञोत्तरममावास्याश्राद्धं कार्यं ॥ पक्षांतं कर्मनिर्व
 ल्यवैश्वदेवं च सानिकः ॥ पिंडयज्ञततः कुर्यात्ततो न्वाहार्यं कंबुधइति ॥ वाक्यात् ॥ तत्र त्रेधा विभक्तदिने तृ
 तीयभागरूपा पराह व्यापिन्यमावास्या ग्राह्या पिंडान्वाहार्यं कं श्राद्धं क्षीणो राजनिशस्यते वासरस्य
 तृतीयं शोनापि संध्यासमीपइति छंदोगपरिशिष्टे काल्यायनवचनात् ॥ पिंडयज्ञंतु निर्वर्त्य वि
 प्रः श्रद्धः क्षये ग्निमान् ॥ पिंडान्वाहार्यं कं श्राद्धं कुर्यान्मासानुमासिकमिति मानवेन पिंडपितृय
 ज्ञानंतरविहितदर्शश्राद्धस्य मासे मासे क्रियमाणस्य प्राप्तत्वा पिंडान्वाहार्यकमिति तत्परव्यन्या

येन दर्शश्चाद्वस्यैव नामधेयं ॥ चंद्रक्षये तु अमाया ॥ नातिसंध्यासमीपत इति अनेन त्रिमुहूर्तपरिमित
 सायान्हेनिषिध्यत इति माधवमदनौ ॥ युक्तं तु सायान्हांतर्गतदिनांत्यमुहूर्त एव निषिध्यते ॥ अतिसंध्या
 त्यस्य सार्धक्या यत एव पिंडपित्तयज्ञदर्शश्चाद्वोभयानुष्ठानार्थं दिनांत्यमुहूर्त त्यागेन तत्सर्वतनमुहूर्त
 त्वत्तुष्ट्या पराह्णः कर्मद्वयपर्याप्तकाल न्येत ॥ सायान्हेत्यागे त्ववशिष्टेकादशा द्वादशमुहूर्त
 योः पित्तयज्ञश्चाद्वोभयानुष्ठानं दुर्घटं स्यादिति ॥ पिंडपित्तयज्ञोपि पूर्वोल्लेखे देवानां मध्यं दिने मनुष्या
 णामपराह्णपित्तपातित तत्प्रकरणपठितश्रुत्या त्रेधा विभक्ता पराह्ण एव भवति ॥ ॥ इति श्राद्ध
 मावास्यानिर्णयः ॥ ॥ अथ क्षयाहै पार्वणे कोदिष्टश्राद्धे तिथिद्वेधे निर्णयः ॥ तत्र हेमाद्रिमदनर
 त्नमते निर्णयः ॥ दिनद्वये तुल्या पराह्णे कदेशव्याप्तावेव यात्यतिथि क्षये पूर्वातिथि वृद्धा उत्तरा
 न्तुं समस्ता पराह्णव्याप्तौ ॥ तत्र तिथिक्षया संभवात् ॥ तदाह बौधायनः ॥ अपराह्णे द्वयव्यापिन्यती
 तस्य यदा तिथिः ॥ क्षये पूर्वा तु कर्तव्या वृद्धौ कार्यतिथोत्तरेति ॥ दिनद्वये संपूर्णपराह्णव्याप्तौ

२७१

स्यादयोत्रोत्तरतिथौ वक्तुं ॥ उक्तं च दिनद्वये व्यपराह्णव्यापिनी स्वर्वादि वचनबलात्तरेव ॥ सर्वदा
 रद्ध्यविनाभावादिति माधवीयमदनरत्ने च यदुक्तं यदयुक्तमेव ॥ स्वर्वादिवाक्यरातानां क्षयादी
 नां ग्राह्यतिथिगतत्वव्यवस्थापनादिति ॥ त्वदयुक्तं ॥ तत्र क्षयरक्षिसामान्या न्युत्तरतिथिगता
 नि ग्राह्यणीत्युपक्रमोपसंहारयो र्यदुक्तं ॥ तदुत्तरतिथौ क्षयसाम्यबाधानवधानात् ॥ परमतिथि
 रद्ध्युत्तरदिने उनाकास्मिककक्षारस्य ज्योतिः शस्त्रप्रसिद्धेरित्याद्यनुपदमेव क्षयत विस्तरेण ॥ हे
 माद्रिणा स्वयं वैकादशि निर्णयेष्वेव संभवात् ॥ यत्तु माधवग्रंथदूषणद्वयमुक्तं ॥ तस्याप्यनवका
 शः ॥ तत्राद्यस्यैव ॥ क्षयाह प्रकरणपठितं बौधायनवचने पराह्णद्वयव्यापिनी परस्यैवात्र व्या
 पिपदाभावेन वचने स्वरससतः सकलव्यापेरप्रतीतिरेकदेशसमव्यापेरवात्र माधवेनाभिधा
 नात् ॥ द्वितीयस्यापि दिनद्वये व्यपराह्णव्यापिनी स्वर्वादि वचनबलात् उत्तरत्यस्य माधवेन अभि
 धानात् ॥ एतावत्परं तेनोक्तं ॥ कात्स्न्येनोभयदिना पराह्णव्याप्तौ तिथिवृद्धित्वात् कुहूरेव ग्राह्येति ॥

क्षयवृद्धिसाम्यनालोचनेन सर्वादाश्वैर्व॥ तदाहसुमंतुः॥ इहेतुव्यापिनीचेत्स्यान्मताहस्यतुयातिथिः॥
पूर्वस्थान्निर्वयेत्पिंडमित्यांगिरसभाषितं॥ शिवरहस्यब्रह्मवैवर्तसौरेनारदीयपुराणेषु॥ दशचिह्नं
मासचपितुःसांवत्सरंदिनं॥ पूर्वविद्धमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यतइति॥ एकदेशापराहव्याप्तौतिथिसा
म्येचपूर्वव॥ एताभ्यामेवदिनद्वये सर्वथापराहसंबधाभावेनपिपूर्वव॥ तदाहतुर्मनुर्गीभिलौ॥ न
ह्यहव्यापिनीचेत्स्यान्मताहस्ययदातिथिः॥ पूर्वविद्धैवकर्तव्यात्रिमुहूर्तापियाभवेत्॥ पूर्वद्युसा
यान्हेइतिशेषः॥ तथाचपूर्वदिनेसायान्हेसायाहतिथिः॥ त्रिमुहूर्ताचेतदेवपूर्वाग्राह्येति सिंहालोकनेन
निर्णयः॥ एवमेवहेमाद्रिसिंहोतोदीपिकायामुक्तं॥ यत्रान्यधिकापराहमयतेसास्यातिथिः पर्वणोसा
म्येनह्यपराहभागयुगसौवृद्धौतिथेरुत्तराग्राह्येति॥ क्वासससमत्वयोस्तु पुरतोथोनापराहस्य
शेषद्वयाखिलमश्रुतेह्यहगतासासर्वदाद्यास्मृतंति॥ यतुहेमाद्रियथदर्शिभिर्माधवाचार्यै
संपूर्णापराहव्याप्तौग्राह्येतिथ्युत्तरतिथेःषष्टिघटिकापेक्षयावृद्धिक्षयसाम्येषुनिर्णयाद्यप्रवृत्तः॥

तत्र क्षये पूर्वोत्तरावृद्धौ व्याप्तिश्चेदपराह्वयोः॥ नग्राह्यतिथिगोचरधिक्षया दृष्टिर्न स्तुतौ॥ साम्ये तर्ध्वति
 थैर्ग्राह्यापरविद्धौ वृद्धिवत् इति स्फुरिकालिरिव त्वानिर्णयावसरे ग्राह्यतिथ्युत्तरतिथिगतावेव द्विष
 योनग्राह्यातिथिगतौ कुतः दिनद्वयापराह्व्यापित्वाभिधानात्॥ पूर्वद्युर्मध्याह्नावसानमभावा
 स्यात्प्रवृत्ताततोपराह्वप्रक्रममारभ्य परे द्युरपराह्ववसानपर्यंतत्वे सति प्रतिपदोद्यपराह्व्यात्
 पित्वं भवति॥ तच्च त्रिमुहूर्तद्वयावसर्पाद्यते न तु क्षये तथा सति क्षये पूर्वतु कर्तव्ये तन्मौपपद्यते
 उत्तरतिथिगतक्षयस्वीकारे नुसुतरामिदं वचनमुपपद्यते॥ तथाहि॥ यदा परे द्युद्वितीयासायानं प्रविश
 तिथिगतक्षयस्वीकारे नुसुतरामिदं वचनमुपपद्यते॥ तथाहि॥ वृद्धिः॥ तत्र परे द्युरनुष्ठानं नायं॥ त
 न्मारभ्याशेषे मुख्यकालं व्यापित्वात्॥ यदा द्वितीयापरे द्युपराह्वे विक्रियतीक्ष्णीयते तदा प्रतिप
 न्नपूर्वद्विषाकर्तव्या॥ उत्तरविद्धायाः प्रतिपदोज्यातिः ३॥ रास्त्रप्रक्रियया ज्यराह्व्यापित्वेपि पारि
 भाषिक्या तद्व्यापित्वा तथा च स्मर्यते॥ तिथ्यादौ तु भवेद्यायान् हस्वो वृद्धिः परे हनितावान्नग्रा

लभ्यते च तथैव स्फुटतरं तिथ्यादिपत्रे ॥ तेन क्षत्रे पूर्वतिबोधाय नमवचनो बलो निर्विषय एव सवन्म
 ते स्यात् ॥ स्याच्चोत्तरतिथि साम्ये उत्तरेति देवस्वामिवचनैवैयर्थ्यं ॥ तेन तिथ्यादौ भवेद्यावन्हास इति
 स्मृतिवचनाच्च बलबोधितहासस्य ग्राह्यतिथौ प्रसेपेणोत्तरविद्धा प्रतिपन्नसंपूर्णा पराह व्यापिनी
 पूर्वविद्धा तु संपूर्णा पराह व्यापिनीति सैव ग्राह्येति माधवाचार्यकल्पना क्लेशो गर्भस्त्रावेणो वगलित
 इति ॥ यत्तु कालनतविवचनेन चैव संपूर्णा पराह व्यापिनीतिथि क्षये पूर्ववृद्धौ परेति बोधायनवचन
 विषये स्थितेयमिदं पूर्णवार्त्तमेव वा ॥ सर्वसंपूर्णता यत्तु प्रसादाद्भवतां मन्त्रा इति संप्राप्यता
 स्विप्रान्प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ततश्च स्वजने साधे स्वयं मुजीत स व्रतं ॥ ॥ इति स्कौटि शिवायुध्या
 पुनः ॥ ॥ इति श्री महर्षि कण्ठात्मज शंकर भट्टकृतो ब्रतार्कचतुर्दशी व्रतानि ॥ ॥ अथ पूर्णि
 मा व्रतानि ॥ ॥ तत्र ज्येष्ठ पूर्णिमायां वटसावित्री व्रतं ॥ तत्र पूर्वविधा ग्राह्या ॥ पूर्वविधान कर्तव्या
 अमावस्या च पूर्णिमा ॥ वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठ सावित्री व्रतमुत्तममिति ब्रह्मवैवर्तमवर्जयित्वेति

२७३

रिशेषा संपूर्णा पराह व्यापिनीतिथि साम्ये पूर्ववद्ग्रहितव्यापिनीति सुमंतुवचनविषयश्रुत्वा त्रक्षयवृ
 द्धिसाम्यानि दिनद्वये संपूर्णकोलत्वात्ते वृद्धौ कनियतत्वात् तिथावसंभवेन ग्राह्यतिथ्युत्तरतिथिगतानि
 ग्राह्याणीति चोक्ता मदनरत्नमतं दूषितमेवं सुमंतुबोधायनवचनयोः संपूर्णकालव्याप्तावेव स्पष्टं
 प्रतीयमानायां केन विशेषेण बोधायनमेकदेशा व्याप्तिविषयक्रियते एकदेशा व्याप्तिविषयत्वे चैतस्य
 तद्गतयोः क्षयवृद्ध्योरुत्तरतिथिगतत्वं निःप्रमाणं ॥ तदा तन्निगतयोरेव तयोः संभवान्न च स्वर्वादिवा
 क्यवदत्रापि ग्राह्यतिथिगतावेव वृद्धिस्तथा वस्तुतिवाच्यं तथा सत्येकोद्दिष्टादि वृद्ध्यादौ हासवृद्ध्यादि
 चोदनेति वचनात्सर्वविषयविषयेण सर्ववार्त्तमेव निर्णयसिद्धौ क्षयाहे बोधायनवचनं पुनरर्थ
 कं स्यात् उपातयोः क्षयवृद्ध्योः स्वर्वादिवाक्यसमानार्थत्वात् ॥ साम्यस्य त्वनुपादानमेव ॥ वृद्धिगोच
 रपरपुनर्वचनस्य साम्यगोचरपरनिवृत्त्यर्थत्वे तु परिसंख्यापत्तेः ॥ तस्मादस्मदुक्तमेव साधीय इति
 तदसाधीय एव दिनद्वये संपूर्णा पराह व्यापिनीतिथि साम्ययो ग्राह्यतिथिगतयोरिव तदुत्तरतिथिग

तयोरपि सर्वथा बाधात् ॥ क्षयोदाहरणवदुदाहरण संभवमभिप्रेत्यैव मदनरत्नकोरेण भासमानं तु
 व्याप्य योरपि समंतु बोधायनवचनयोः समंतुवचनस्य स्वरसतः प्रतीयमानसंश्लेषव्यापित्वे च निःसं
 कोचेन सर्वदा पूर्ववैतिविषयत्वात् संभवो संभवश्च बोधायनीयस्य क्षयवृद्ध्योरुपादानात् तत्र
 क्षयस्य ग्राह्यतदुत्तरतिथिगतत्वस्य बाधादेकदेशविषयत्वकल्पनादुक्तं ॥ यत्तु बोधायनीयस्यैक
 देशव्याप्तिविषयत्वे तहतयोः क्षयवृद्ध्योरुत्तरतिथिगतत्वं निःप्रमाणं कृतदा ग्राह्यतिथिगतयोरैव
 तयोः संभवादित्युक्तिरभुक्तवांतन्यायेनोपेक्षणीयैव उत्तरतिथिनाम्नोपिमदनेनाकथ्यतात् ॥ य
 तुरवर्वादिवाक्यवद्वाह्यतिथिगतत्वे क्षयवृद्ध्योर्बोधायनवचनानर्थक्यापादानं ॥ तदपि ॥ स्वर्वा
 क्येन वृद्धिसाम्ययोः पराक्षये पूर्वति प्राप्तौ क्षयोदर्विशेषविहितेन दर्शचपौर्णमासं चेत्यनेन दिनद्व
 यापराह व्याप्ताव्याप्तावेकदेशव्याप्तौ वा क्षयवृद्धिसाम्येषु सर्वत्र प्राप्त पूर्ववृद्धित्वेन बाधिपर
 विद्वा प्रतिप्रसर्वर्थत्वेन बोधायनवचनस्य सार्थक्यात् एतेन वृद्धिगोचरपरपुनर्वचनस्य साम्य

२७४

त्वपूर्वद्युःरहोपि स्वकर्मणीति ॥ तथा सति प्रकृते उत्तरविद्वा प्रतिपन्ना पराह व्यापिनी पूर्वविद्वात् पराह
 व्यापिनीति सैव गृहीतव्या भवतीति ग्रंथेन बोधायनवचनविषये मुक्तं ॥ नंतरं च ग्राह्यतिथ्युत्तरतिथेः सा
 म्ये संश्लेषा पराह व्याप्तौ देवस्वामिवचनादुत्तरा एकदेशसमव्याप्तौ रवर्वाक्येन निर्णय इत्युक्तं त
 दत्यंता संगतं ॥ संश्लेषा पराह व्याप्तौ ग्राह्योत्तरतिथेः षष्ठिघटिकापेक्षया क्षयसाम्ययोः उदाहरणस्य
 गगनकुसुमायमानत्वात् ॥ तथा हि ॥ दिनद्वये संश्लेषा पराह व्याप्तिर्ग्राह्यतिथिः पंच घटि
 कारूपपरमवृद्धित्वमपि निर्विवादमेव ॥ एतादृशपरमवृद्ध्यनंतरदिने षष्ठिघटिकापेक्षया मुहूर्तवि
 याधिकोत्तरतिथिर्द्विरेव भवति न कदाचिदप्युत्तरतिथेः षष्ठिघटिकापेक्षया क्षयसाम्ये भवेत्
 भवतश्च पूर्वतिथ्यपेक्षयेव ते ॥ तत्र यदा परदिने पूर्वतिथ्यपेक्षया हासस्तदा सार्धघटिकानधिक
 एव ॥ ततः परंततो धिकोपीति क्रमेण षष्ठिघटिका तोपि षष्ठिघटिकापर्यंतं भवतीति तिथिः चतुःपंचा
 शत् घटीमितेति परमहासः ॥ अतएव बाणवृद्धिरसक्षय इत्यादिसर्वज्योतिःशास्त्रे प्रसिद्धतरा ॥ उप

टिका १०।७। अमापंचविंशतिपलाधिकपंचदशघटिका॥१२।२५। प्रतिपत्यं चाशुपलाधिकविंश
 तिघटिका॥२०।५५। अत्रामाभोगोष्टादशपलाधिकपंचषष्टिघटिकामितः॥६५।१०८। प्रतिपद्गा
 सार्द्धपंचषष्टिघटीमितः॥६५।२०॥ एवं सति द्वादशपलानि पूर्वतिथ्यपेक्षया ग्राह्यप्रतिपतिये र्द्वि
 स्यैव॥ साम्योदाहरणं यथा॥ दशैतुर्दशीदशघटिका १० अमापंचविंशतिपलाधिकपंचदश
 घटिका ३५।२५ प्रतिपत्यं चाशुपलाधिकविंशतिघटीमिता २०।५० अत्रामप्रतिपदोः पंचवि
 शतिपलाधिकपंचषष्टिघटीमितः॥६५।२५ भोगइति पूर्वतिथ्यपेक्षया ग्राह्यप्रतिपतिये साम्यं
 इत्युदाहरणत्रयमपि स्फुटतरं॥ एवमष्टाविंशतिघटीमितदिनमानावधिक्षयाद्युदाहरणानि
 सुधीभिर्भनीतिदिक्॥ ॥ इति श्राद्धामावास्यानिर्णयः॥ ॥ अथ पौर्णिमांतमासेन कात्ति
 ककुल्लामायां प्रभाते तैलाभ्यंगस्नानं॥ तथा च चतुर्दशीस्नानमाभेधाय भविष्योत्तरे॥ एवं
 प्रभातसमये त्वमावास्यानराधिप॥ स्नात्वा देवान्पितृन्भक्त्या संपूज्याप्यप्रणम्य चेति एव

गोचरपरनिवृत्त्यर्थत्वेपरिसंख्यापादानमपास्तं॥ तस्मिंद्वौधात्यनवचनगतक्षयादयो ग्राह्यतिथ्युत्तरतिथि
 गता एव ग्राह्या इति माधवाचार्यतदर्वाचीनानां सर्वेषामुक्तिर्गगनकुसुमायमानैव॥ हेमाद्रिमदनरत्न
 रत्नेकदेशव्यापितेन ग्राह्यतिथिगता एव यादय इत्युक्तिः संभवदुक्तिकापि च्यापिनीपदानर्थस्य ग्रस्तति
 तत्सार्थक्ययोमयदिनसंपूर्णपराह्व्याप्तौ पूर्वतिथ्यपेक्षया ग्राह्यतिथिगतक्षयाद्युदाहरणानिमदुप
 ज्ञानि॥ तथाहि॥ यदादिनमानं षड्विंशतिघटिका मत्तं॥ २६॥ तदा पूर्वतिथ्यपेक्षया ग्राह्यतिथिगतक्षया
 दाहरणं॥ चतुर्दशी दशघटिका॥ १०॥ अमावास्या सार्धपंचदशघटिका॥ १५॥ ३०॥ प्रतिपदष्टाचत्वारिं
 शत्यलाधिकविंशद्घटिका॥ २०॥ ४८॥ अत्रामाभोगः सार्धपंचषष्टिघटीमितः॥ ६५॥ ३०॥ प्रतिपदो गोष्ठाद
 शपलाधिकपंचषष्टिघटीमितः॥ ६५॥ १०॥ एवमसति ग्राह्याया प्रतिपत्तिथिदिनद्वयसंपूर्णपराह्व्याप्तिः
 पूर्वतिथ्यपेक्षया ग्राह्यप्रतिपत्तिथिगत एव च क्षयोद्वादशपली क्षयोदाहरणसंभवात्॥ तत्र प्रति
 पत्तिमित्तकं आद्धममायुक्तं प्रतिपद्येव भवति॥ वृद्ध्युदाहरणं यथा॥ चतुर्दशी सप्तपलाधिकदशघ

प्रभातसमये तस्मात्वास्यानराधिप ॥ स्नात्वा देवान् पितॄन् भक्त्या संपूज्याप्य प्रणम्य चेति एवमित्यनेन
तैलाभ्यांगोदरेति देशः ॥ अस्यामेव प्रदोषसमये दीपदानादिकार्यं ॥ तथा चामौ प्रकृत्यादित्यपुराणे ॥ दिवा
तत्र न भोक्तव्यं कृते चाक्षतुराज्जनात् ॥ तत्रा मावास्यायां ॥ प्रदोषसमये लक्ष्मीपूजयित्वा यथाक्रमे ॥
दीपदृष्टास्तथाकार्याः शक्त्या देवगृहेषु च ॥ वस्त्रैः पुष्पैः शोभितव्या क्रयविक्रयभूमयः ॥ दीपमालाप
रिहिप्ते प्रदोषोत्तदनंतरं ॥ ब्राह्मणान् भोजयित्वा दौ संपोष्य च बुभुक्षितान् ॥ अलंकृतेन भोक्तव्यं
व वस्त्रोपशोभिता ॥ स्निग्धैर्मुग्धैर्विदग्धैश्च निवृत्तैर्ब्राह्मणैः सहति ॥ अत्र प्रदोषस्य कर्मकालत्वा
त्प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तद्ध्याप्ता व व्याप्तौ वा उत्तरैव ॥ कृत्वा तु पार्वणश्राद्धं दधि क्षीरघृतादि
भिः ॥ भोज्यैर्नानाविधैर्विप्रान् भोजयित्वा क्षमापयेत् ॥ ततो परा वह समये घोषयेत् नगरे नृपेत्यादिसा
जकर्तव्याभिधानमध्ये दीपमालाकुले रम्ये विध्वस्तध्वांतरां च ये ॥ प्रदोषे दोषरहिते रास्ते दो
षागमे शुभ इत्यनन पार्वणश्राद्धानंतर्यानुग्रहात् ॥ ज्योतिर्निबन्धे च स्पष्टं ॥ अमायामाश्विन

मासि पितृ कर्म विधाय च ॥ दीपदानं ततः कुर्यात् प्रदोषे च तथा लम्बु कर्म मिति ॥ यदा तु पूर्वधुरेव प्रदोषे तदा प्र
 र्वधुरेव दीपदानं न तु परदिने तु पार्वणश्राद्धोत्तरं क्रमस्य काला दुर्बलत्वात् ॥ अरवडा माया एव प्रा
 यो व्यवहार्यत्वेन प्राप्तत्वात् क्रमस्या विधेयत्वात् ॥ दिनद्वये तदव्याप्तौ पूर्वैव ॥ गोण काले सत्त्वादिति
 तात चरणः ॥ उत्कादानमपि प्रदोष व्यापिन्यामेव कार्यं ॥ तुला संस्ते सह रत्रांशौ प्रदोषे भूत द
 र्शयोः ॥ उत्का हस्तानराः कुर्युः पितृणां मार्गदर्शनमिति ज्योतिर्निबंधवचनात् ॥ तुला ग्रहणं प्रा
 शास्त्यर्थं ॥ कार्तिक शुक्ल प्रतिपदि तैलाभ्यंग रत्नानमुक्तं नारदसंहितायां उज्ज्वलौ स्वातिसंयु
 क्तं तदा दीपावली भवेत् ॥ तैले लक्ष्मीर्जले गंगा दीपावली तथैव सेत् ॥ अलक्ष्मी परिहारार्थं मभ्यं
 ग रत्नानमाचरेदिति ॥ अकरणे अनिष्टमय्या हृदयवसिष्ठः ॥ वत्सरादौ वसंतादौ बलि राज्ये तथैव ॥
 तैलाभ्यंगमदुर्वापो नरकं प्रतिपद्यत इति ॥ अत्र पूर्वविधाया ॥ पूर्वविधा प्रकर्तव्या शिवरा
 त्रिर्बलेर्दिनमिति बृहद्यमोक्तेः ॥ अस्यामेव द्यूतामुक्ता मादित्यपुराणे ॥ कार्तिके शुक्ल पक्षे तु

पूजयेत् पंचरंगकृतामूर्तिराजा प्रपूजयेत् ॥ अन्यस्तलोकः सुकृतं दुलकृतामित्यर्थः ॥ बलिपूजासं
 त्रं ॥ पात्रे ॥ बलिरामनमस्तुभ्यं दैत्यदानववंदित ॥ इन्द्रात्रामराराते विष्णुसंनिध्य दोषमेवेति ॥ ब
 ल्युद्देशेन दीपदानमुक्तं ॥ वामनपुराणे ॥ कार्तिकसुकूपक्षे प्रकृत्यवीरप्रतिपदं प्राप्य तव भावीम
 होत्सवः ॥ तत्र त्वानरशाद्वल्लहृष्टः स्वर्गकृताः ॥ अर्घ्यदीपप्रदानेन अर्चयिष्यंति मानवाः ॥ बलिरा
 मनमस्तुभ्यं विरोचनस्तुतप्रभो ॥ भविष्येन्द्रसुताराते पूजयेत् प्रतिगृह्यतामिति ॥ गोवर्द्धनपूजा
 दिस्कांदे ॥ प्रातः गोवर्द्धनः पूज्यो भूतं चापि समाचरेत् ॥ पूजनीयाः स्तथागावः स्याज्ये वाहनदाह
 ने ॥ इति पुराणसमुच्चये ॥ नंदोद्येतु तत्रैव पूजयेत् सुरभीस्तथेति ॥ तथा ॥ स्त्रियः कीडं त्यमावा
 स्यां गावो नंदास्तु कार्तिके इति ॥ नंदाप्रतिपत् ॥ तत्संबधिनि उदयो सूर्यो दयो पलक्षिते प्रातः
 काले यद्यप्येतद्भवनात् प्रातः काल व्यापिनी प्रतिपद्वाद्येति प्रतिभाति तथापि प्रतिदर्शिसंयोगे की
 डनंतु गवां मति ॥ परविद्धेषु यः कुर्यात् पुत्रदारधनक्षयः ॥ याकुहः प्रतिपन्मिश्रा तत्राः पूजयेन्म

२७७

प ॥ पूजने त्रीणि वर्द्धते प्रजागावो महीपतिः ॥ गवां कीडादिने यत्रात्रौ दृश्येत चंद्रमा ॥ सोमो राजा प्रपू
 णंति सुरभी पूर्वसंतथेति देवलोकेन परविद्धा निषेधा देमा विद्धेव ग्राह्या ॥ चंद्रदर्शनाभावेति द्वितीया
 विद्धेव त्रियामगात् त्रीतिथिर्भवच्चत्सार्द्धत्रियामा प्रतिपद्विद्धौ ॥ दीपोत्सवे ते मुनिभिः प्रदिष्टे अ
 तोन्यथा पूर्वयुते विधेये वर्द्धमानतिथौ नंदाय दत्ता सार्द्धत्रियामेका ॥ द्वितीया रद्धिगमित्वा दुत्तरा त
 त्रचाच्यते इति मदनरत्नधृतवचनात् ॥ तेद्विप्रतिपदौ ॥ तथा च ततो पराह समये घोषयेन्न
 गरे नृपेत्यादिना विहितराजकर्तृकं कर्म प्रतिद्विहितगोकीडनं च दीपोत्सवप्रदं नान्यते ननु दीप
 दानं तथा सति तत्र विहितप्रदोषकालबाधप्रसंगात् ॥ नीराजनमंगलमालिकेतत्तरस्यामेव कर्तव्ये ॥
 तथा च ब्रह्मपुराणे ॥ कार्तिके सुकूपक्षे तु विधानाद्विहितं ॥ नारी नीराजनं प्रातः सायं गंग
 लमालिकाभिर्मिति ॥ अथ मार्गशीर्षमायां गौरीतपोव्रतं ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इन्द्राणीं प्रजलिभृ
 त्वा स्वपतिं वाक्यमब्रवीत् ॥ एकं व्रतं समाचक्ष्व पुत्रपौत्रसुखप्रदं ॥ इति वाक्ये तदा श्रुत्वा ह्यु

चवचनं शची ॥ श्रुणु चार्वंगि सकलं यन्मया सुकृतं कृतं ॥ बृहस्पतेस्तु जनकः पृष्ठञ्चाहो गिराः सुधीः ॥
 यद्वतं कथयाम्यद्य सद्यः सुखकरं परं ॥ पतिपुत्रसुखावाप्तिर्जायते जगति स्थिरा ॥ गौरी प्रीत्यर्थं मे
 वादोस्त्रीभिर्यत्क्रीयते तपः ॥ गौरी तप इति रव्यातं तस्मात्तद्व्रतमुत्तमं ॥ तस्मात्स्त्रिया तपोभिश्च तोषणीया
 शिवप्रिया ॥ आदौ मार्गशिरे मासि ह्यमावास्या दिने शुभे ॥ गृह्णीयान्नियमं तत्र दंतधावनं पूर्वकं ॥
 उपवासस्य नक्तस्य गौरीं शीतयेत्सुदा ॥ ईशाध्यागहरे देवि करिष्ये हं व्रतं तव ॥ पतिपुत्रसु
 खावाप्तिं देहि देवि नमोस्तुते ॥ नियममंत्रः ॥ ततो मध्याह्नसमये स्नात्वा नद्यादिषु व्रती ॥ सूर्याया
 र्घ्यं ततो दत्त्वा ध्यात्वा गौरीं श्वरं हरं ॥ अहं देवव्रतमिदं कर्तुं मिच्छामि शश्वते ॥ तवाज्ञया महादेव त
 त्र निर्हरणं कुरु ॥ अत्रैव नियमं गृह्णन् वर्षाण्येव तुषोडश ॥ गृहमागत्य पूजार्थं उपचारान् प्रक
 ल्पयेत् ॥ शिवालये ततो गत्वा शिवसंघजयेत्सुधीः ॥ गौरी माभ्यर्चयेत्पश्चात्प्रविधिना येन तं
 श्रुणु ॥ पार्वती तिततः पादौ जान्वा हे मवती ति च ॥ जघनो रवि केले वंगुल्ये गिरिश वल्लभे ॥

२७८

प्रथमे हनि सत्यं व्रतं ॥ शंकरस्तु पुरा द्यूतं ससर्ज सुमनो हरं ॥ जितश्च शंकरस्तत्र जयं लेभे च पार्वती ॥ तस्मा
 द्यूतं प्रकृतं व्यं प्रभातं तत्र मानवैः ॥ तस्मिन् द्यूते जयो यस्य तस्य संवत्सरं जयः ॥ पराजये विरुधुं तुल्य
 नाशस्ततो भवेत् ॥ श्रोतव्यं गीतवाद्यादिस्वनुलिपैस्त्वं कृतैः ॥ विशेषवच्च भोक्तव्यं प्रशस्तैर्वाधिवै
 सह ॥ तस्यानिशायां कर्तव्यं शय्यास्थानं सुशोभनं ॥ गंधैर्वस्त्रैस्तथा पुष्पैरत्नमाल्यैरलंकृतं ॥ दि
 पमालापरिष्पिप्तं तथा धूपेन धूपितं ॥ दयितं भिश्च सहितैर्नयासाच भवेन्निशा ॥ नैवेद्यं चैव सं
 श्रुत्या द्विजसंबन्धि बांधवा इति ॥ अस्यामेव रात्रौ बलिपूजा उक्ता भविष्ये ॥ कृत्वैतत्सर्वमेव हरत्रौ दे
 त्यपतेर्बले ॥ पूजा कृत्वा नृपः स क्षात्रभूमौ मंडके कृते ॥ बलिमारव्यदैत्येन्द्रवर्णकैः पंचरंगकैः ॥ सर्वाभ
 रणसंपूर्णं विध्या वल्या समन्वितं ॥ कृष्णोडबाणजं शोरमुत्तु दानवसंघतं ॥ संपूर्णं हृष्टवदनं किरीटोत्त
 ढकंडलं ॥ द्विभुजं दैत्यराजानं कारयित्वा नृप स्वयं ॥ गृहस्य मध्ये शालायां विशालायां ततो च ये
 त् ॥ लोकस्था पिण्डहरव्यातः शय्यायां शुक्लतंडुलैः ॥ संस्थाप्य बलिं राजानं फले पुष्पैः च

तत इते नारी पश्चादुद्यापये च तान् ॥ तिथिमेकां समाप्ये वंदंती भोज्य शक्तिः ॥ परिधाप्य खलं कल वा
 सोमिर्भूषणं जने ॥ माल्यै सुगंधैर्विविधैः फलसिंदूरकुंकुमैः ॥ संतोष्य समनुशाप्य स्वयं भुंजीत च धुभिः ॥
 एवं द्वितीय वर्षे च प्रतिपदाद्या चरे तिथीः ॥ वर्षे वर्षे क्रमादेव द्वितीयादिषु वाच्येत् ॥ एवं षोडश वर्षाणि कृता चै
 वतु वत्सरं ॥ पश्चादुद्यापनं कुर्याद्भूतं संपूर्णं हेतवे ॥ मार्गशीर्षे च संप्राप्ते मासे गौरीश्वरो प्रिये ॥ पौर्णमास्यां
 दिने रात्रौ निमंत्र्य द्वाष्टदंतीन् ॥ मध्याह्नेष्टदले पश्ये मौनी नारीः समर्चयेत् ॥ यथोक्तेन विधानेन पुष्पधू
 पादिभिस्तथा ॥ सोहालिभिश्च कासौरेः पूपाश्चैव भामिनी ॥ पायसेन घृतेनापि शर्करामोदकैस्त
 था ॥ शरयित्वा द्वाष्ट संख्यान् धातुमन्मयसंपुरान् ॥ दंपतीभोजयित्वा तु तेष्योदद्याद्यथाविधि ॥
 अलंकृत्य यथाशक्त्या गौरीमे प्रीयतामिति ॥ गुरुत्वे लक्षणोपेता गौरीकनकनिर्मिता ॥ दद्याद्देनुं
 सुपयसां सैवत्सवंत्सां स्वस्य दक्षिणां ॥ अन्यन्यापि यथाशक्त्या दद्याद्दानानि भामिनी ॥ यद्यदि
 षट्मंलोके तत्तद्देयं द्विजन्मने ॥ वापत्य मायुषो ज्ञात्वा संवत्सपि वसेदरि ॥ षोडशाब्दं व्रतमिदं कु

२७०

र्याद्वर्षेण भक्तिः ॥ गौरीतपो व्रतमिदं याकरोतीह भामिनी ॥ बाल्ये यौवनकाले वा वार्द्धके वा हरिप्रिये
 तस्याः सौभाग्यमनुलंघनधान्यसुतान्वितं ॥ भवेदव्याहृतैश्चर्यं भलसौख्यं न संशयः ॥ दुर्लभं मानवंज
 नमतत्रापि द्विजजन्मना ॥ सदाचारपरत्वे च तत्रापि तु विशिष्यते ॥ एवं वारत्रयं यास्त्री कुरुते व्रतमुत्तमं ॥
 मातापित्रोः प्रियं चापि प्रद्वंशतां ॥ निर्मलं जन्म नो वापि मनसश्चापि संपदः ॥ लभते शुभते जश्चा
 पतिपुत्रसमवित्ता ॥ इह भोगाद्यथा कामं सुखास्वाभिवाप्नुयात् ॥ इत्यंगिरो वचनमप्यपुरापुराणां गौरी
 तपो व्रतमिदं विदधे यथेष्टं ॥ तस्य प्रभावचक्रातः सुलभं हि सत्यं स्वाराज्यसौख्यमनुलं पतिपुत्रयुक्तं
 इति गौरीतपो व्रतं ॥ ॥ इदमेव महाव्रतापरनायकमुक्तं हेमाद्रौ कालिकापुराणे ॥ निल्लाद उवाच ॥
 माहाव्रतमथो वक्ष्ये येनारोहति तत्पदं ॥ गौरीतपो व्रतं वक्ष्ये इत्यपि कचित्पादः ॥ सुरासुरमुनीनां च
 दुर्लभं तद्विधिं शृणु ॥ पर्वरायाश्च युजस्यान्ते पायसं च घृतं दधुतं ॥ नक्तं भुंजीत शुद्धात्मा ओदनं चैव
 वान्वितं ॥ आश्वयुजस्यान्ते कार्तिके पर्वणि ॥ अमावास्यायां कार्तिकाते दक्षे इत्यर्थः ॥ ऐश्वर्यं इह

रसः॥ शर्वप्यंते उचिर्भूत्वा बिल्वजंदंतधावन॥ भुक्ता चैवं महादेवं नत्वा भक्तियुतो व्रती॥ अहं देव
 व्रतमिदं कर्तुमिच्छामि शाश्वतं॥ तवाज्ञया महादेव तत्र निर्वहणं कुरु॥ उत्कौमनियमंगठवर्षाण्ये
 वतुषोऽशः॥ तिथीः मतिपदाद्यास्तु पारथिव्याम्यनुत्तमाः॥ ततो मार्गशिरमासि प्रतिपद्यपरे हनि॥ उपा
 से द्रुष्टुं महादेवस्य मुमुक्षुः॥ महादेवं स्मरं विप्रान् भक्त्येच्छन् विग्रहान्॥ षोडशाष्टौ तदर्धं चादं
 पतींश्च निमंत्रयत्॥ देवं च नक्तमासाद्य दीपात्त्रज्वालयोऽशः॥ परुनाथं महादेवं भक्त्या नत्वा निवेद
 येत्॥ आमंत्र्य च गृहं गत्वा महादेवं स्मरन् रक्षितो॥ उचिर्वस्त्रास्तृतायां तु निराहारो निशी स्वपेत्॥ अ
 थोदये सहस्रांशोः स्नात्वा चादाय दीपकान्॥ नैवेद्यं स्नपनाद्यं चादय गच्छेच्छिवालये॥ स्नापयेत्पुं
 च गव्ये न घृते न दनंतरं॥ मधुना च तथा दध्ना भूयश्च पयसा तथा॥ रसेन चाथरवंडेन पलैश्च स्न
 पयेत्पुनः॥ तिलं च नूना ततस्नाप्य पश्चादुल्लेखनवारिणा॥ लेपयेत्स्तपनं पश्चात्कर्पूरागरुचंदनैः॥ एवं
 संपूज्यते भक्त्या हेमन्यस्य व्रजे द्रुहं॥ हेमसुवर्णपुष्पं॥ नानाफले चैव पूज्य दद्यान्नैवेद्यमेव हि॥

२८०

नाभिं गभीरनाभीति अपर्णेत्युदरं पुनः॥ महादेवीति हृदये कंठे श्रीकंठकामिनी॥ मुरवेषण्मुखमातेति
 ललाटे लोकमोहिनी॥ मेनका कुक्षिरत्नेति शिरस्य र्वयेततः॥ दक्षिणे गणायः पूज्या वा भक्तुदः सबाहू
 नः॥ धूपदीपादिनैवेद्यं कृत्वा नत्वा प्रदक्षिणं॥ फले नार्घ्यं ततो दत्त्वा ध्यात्वा देवीं महेश्वरीं॥ कृत्वा तां
 म्रमयं पात्रं मन्मथं वा शुभानने॥ अष्टतुमयी मूर्तिं तस्मिन् पात्रे निवेशयेत्॥ घृतेनाथ गव्ये न तथा
 त्रविमले वच॥ दीपमुज्ज्वालयेत्पश्चाद्वावसूर्योत्तरे स्थितः॥ एवं संक्षिप्य तां रात्रिं जागेरणास
 मन्वितो॥ ब्राह्मे सुहृते ह्युत्थाय पूजयेद्दिजदंपतीं॥ कुर्यादौ भाग्यं दलनीपाकाग्निशामनीतिदा॥
 पक्वानेन गुडान्नाद्यैः पूजां पूर्णफलप्रदां॥ क्रतुद्रवैः फलैश्चैव पूरिकातिलतंडुलैः॥ सोमयाष्ट
 कसंयुक्तं पात्रं कुर्याच्च धातुकं॥ तस्योपरि गतं दीपं भ्रामयेत्तिथिनामभिः॥ सुवानी वचो ग्राह्यं दीपं
 सूर्यो यदर्शयेत्॥ यावत्कलकलाशब्दकुर्वते बककाकाः॥ तवत्पुरस्तात्कर्तव्यमिदमवा दरा
 त्तमो॥ उत्तिष्ठते यदि नगात् विहगाश्चारुलोचन॥ तदा कर्णनमात्रेण सो भाग्यं व्रजति स्त्रियाः॥ अ

ग्रहं गत्वा यथा स्याद्यं हिरण्यरेतसं विभुं ॥ जातवेदसमाधाय तर्पयेत्तिलसर्पिषा ॥ व्रतिनश्चित्तया चार्यमिथु
नानि च भोजयेत् ॥ हेमवस्त्रादिदानेन यथाशक्त्या तु दक्षयेत् ॥ एवं विष्टज्यतां सवन्निर्साधं बंधुजनैः स्व
यं ॥ पीत्वा दौ पंचगव्यं ब्रह्मभुंजीत वाग्यतः ॥ यत्किंचिदेतदुद्दिष्टं महादेवमुदीरयेत् ॥ प्रारंभे मविधिं कुर्याद्
रिद्रो वायु चेश्वरः ॥ वित्तसामर्थ्यतश्चैव प्रतिमासं चतंचरेत् ॥ स्वल्पवित्तोऽथ वा कश्चित्पुष्पादौ कार्तिका
वधि ॥ नक्तं कृत्वा त्वमावास्यां प्रागुक्तविधिना ततः ॥ प्रतिपद्यामुपोष्ये वं पंचगव्यं पिबेच्छुचि ॥ महादेवं स्म
रन्साधं सक्त्या भुंजीत लिंगिभिः ॥ मासस्य कार्तिकस्यां ते कृत्वा प्राग्विधिना चरेत् ॥ प्रतिपदं द्वितीयां च शु
भेतिथ्यामुपोषयेत् ॥ एवं पोषेत्तु सं प्राप्तं प्रतिपन्नक्तमाचरेत् ॥ द्वितीये ह द्वितीयां तामुपवासेत् कार्तिकाव
धि ॥ अद्दीततिथिं चैकां मार्गमासे तथा परं ॥ पूर्ववत्संत्यजेत्तौषे प्रत्यहं चैवमाचरेत् ॥ दर्शिनक्तं ॥ प्रतिपद्यु
पवास इति प्रथमे वर्षे ॥ दर्शं प्रतिपदि च नक्तं द्वितीयायामुपवासो द्वितीयो ॥ प्रथमे मासि प्रतिपदि नक्तं ॥
द्वितीयात्तृतीययोरुपवासः ॥ शेषेषु द्वितीयामां नक्तं ॥ तृतीयायामुपवास इति तृतीये ॥ एवं शेषवर्षे

षु॥ कृत्तैव षोडशे वर्षे पौर्णमास्यासमुद्गमे॥ कार्तिक्यामुदये इत्यर्थः पूर्ववदेव मभ्यर्च्य कृत्तानुधा
 त्रिपर्ययेत्॥ महादेवाय गांद्यादीक्षिताय द्विजाय च॥ हेमशृंगो सबत्सांच संघंटां कांस्ये दोहनी॥ शिवब्र
 तधरान् विप्रान् महाचार्यांश्च षोडश॥ संभोज्य हेमवस्त्राद्यै यथाशक्ति नुदक्षयेत्॥ छत्रोपानहकुं
 भांश्च दद्यात्तेभ्यः पृथक् पृथक्॥ भोजयेत्तान् विसृज्यैवं मिथुनानितुषोडश॥ ब्राह्मणांश्च यथाशक्त्या
 भोजयेद्देवपारगान्॥ एवमहाव्रतं चैतद्ब्रह्म श्रोष्य घमर्षणं॥ धन्यमायुः प्रदं नित्यं रूपसौभाग्यदं
 परं॥ स्त्रीष्टसौश्चैव निर्दिष्टव्रतमेतत्पुरातनं॥ विधवायापि कर्तव्यं भवेच्च सधवाञ्च या॥ उपोष्य प्रतिमा
 संतुभुंजीत बंधुभिः सह॥ एतद्विचित्रं तुर्भिर्वा सर्वेषां देषु शक्तिरः॥ अंते वांते तु वर्षाणां प्रारंभविधिमा
 चरेत्॥ अथारब्धे व्रते कश्चिदसमाप्ते मृतो भवेत्॥ सोपितत्फलमाप्नोति व्रतारंभप्रभावतः॥ वाचकः
 श्रावकः श्रैवश्चैतारश्च व्रतस्य ये॥ भवंति पुण्यसंयुक्ता तत्पदाभिर्मुखाश्च ये॥ ॥ इति हेमद्रोका
 लिकापुराणे महाव्रतसंज्ञं गौरीतपोव्रतं॥ ॥ अथ माघामास्यार्धे दियव्रतं॥ ॥ अर्धादियं स्वरू

भारते॥ अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्पुण्यमाधयोः॥ अर्धोदयः सविज्ञेयः कोटिस्सूर्यग्रहे समः॥ दिवैवयोगः
शस्तोयं न तुरात्रो कदाचन॥ पुण्यमाधयोः संधाचित्यर्थः॥ आमांतमासेन पुष्ये र्णिमांतमानेन माघे इति
प्रयागसंतोमद्वचर॥ गारम्यपुष्ये वा माघे वा इति परे॥ तन्न॥ तथा सतिरेनैरपेक्ष्ये समासात्तु पपतेरिति॥
हेमाद्रौ स्कांदे॥ अगस्त्य उवाच॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रुतायं व्रतविस्तरः॥ अर्धोदयं तु मे ब्रूहि दुर्ल
भं सचराचरे॥ जीवितं प्राणिनां पुण्यं यदि चेद्वदसि प्रभो॥ कथं कार्यं कृतं किं स्या फलं कथय षण्मसरे॥
स्कंद उवाच॥ ॥ श्रुयतां पुण्ययोगो यं दुर्लभोद्भोदया कथयः॥ तिर्यङ् मनुष्यदेवानां दुःप्राप्यः सर्वकाम
दः॥ माघा मायां व्यतीपाते आदित्ये विष्णुदेवते॥ अर्धोदयं तदित्याहुः सहस्रं कथं हे सम॥ पुरा कृतं वसि
ष्ठेन जामदग्न्येन सुव्रत॥ सनकाद्यैर्मनुष्यैश्च बह्विर्बहुविश्रुतैः॥ अन्यैः सहस्रैश्च कृतं तु वि भवतु कुं
भज॥ दानानां यज्ञतीर्थानां फलयेन कृतं भवेत्॥ ससागराधरातेन सप्तद्वीपसमाचिता॥ इता स्या
त्सर्वभावेन येन त्वर्धोदयं कृतं॥ गंगा गया प्रयागे च पुष्कराणां जले तथा॥ मानसादिषु यत्पुण्यं तीर्थै

पुस्तानदानतः॥ तत्समं वायुवाविप्रव्रतेनानेनकुंभज॥ अश्वमेधायुतं श्रेष्ठमिष्टदूर्तेचयद्भवेत्॥ अर्धो
दयं कृतं येस्तु विधिदृष्टेन कर्मणा॥ यातिसत्यंगहेलक्ष्मीसंतितिश्चानपायिनी॥ आयुर्यशोतिविपुलं व्र
तकर्ताफलं लभेत्॥ इंद्राग्रियमलोकेषु निर्गतीनामपांततः॥ वायोः कुबेरस्येशस्य लोकेषु सुकृती प्र
भुः॥ वासः श्वंद्रार्कलोकेत्यलोकपालैश्च सेवितः॥ गोकोटिदानजं पुण्यं सर्वतीर्थनिवासितो॥ अर्धो द
यस्य मत्पुण्यं कलानाहतिषोडशी॥ भूलोकाभिरिति श्वेव भुवलोकाधिपस्तु यः॥ स्वलोके शोजनानां च
तपोलोके नरेश्वरः॥ महर्लोकसेनित्यं यावदिंद्राः श्वतुर्दश॥ ततो हिरण्यगर्भस्य पुरुषो व्रतकारकः॥ तस्य
लोकाधिपः साक्षी लोकानां पुरुषो व्ययः॥ अर्धो दयप्रसादेन ब्रह्मलोके वसेतु यः॥ तथामानेन विष्णुत्वं
ब्रह्मा रुद्रस्ततो भवेत्॥ शिवलोके गणैः पूज्यो देवराजसमन्वितः॥ वासेच्छाक्रेण मानेन व्रतस्यास्य प्र
भावतः॥ ततो विष्णुस्वरूपेण त्रैलोक्याधिपतिर्भवेत्॥ शंखचक्रगदाधारी वनमाली हरिः स्वयं॥ व्रतप्र
भावो लक्ष्मीशो देवानारयणो भवेत्॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ स्कंदकेन विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमं॥

अर्धोदयमनुष्णाणांजीवितंदुर्लभंभुवि॥ ॥ स्कंद३०॥ कृतेकृतंवसिष्ठेनवेतायारघुणांकृतं॥ द्वापरेधर्म
राजेन कलौ पूर्णोदरेण॥ अन्यैर्देवमनुष्यैश्चैतैश्चद्विजसत्तम॥ कृतधर्मोदयंसम्यक्सर्वकामफ
प्रदं॥ माघमासेकृष्णक्षयेपंचदश्यांरेवेदिनौ॥ वैष्णवेनतुक्त्रक्षेणव्यतीपातंसुदुर्लभं॥ पूर्वाह्नेसंगमेस्नात्वा
त्रुचिर्भूत्वासमाहितः॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थंनियमस्त्रोभवेन्नरः॥ त्रिदेवत्यं व्रतं देवाः करिष्येभुक्तिमुक्तिदं॥
भवंतुसंनिधौमेघत्रयोदेवास्त्रयोऽग्रय इतिनियममंत्रः॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानांसौवर्णपलसंख्यया॥ प्र
तिमास्तुप्रकृतं व्यातदर्धेनद्विजोत्तम॥ साग्रंशतत्रयंशंशोद्रोणानांतिलपर्वतः॥ शंभुब्रह्माब्रह्मविष्णुशि
वप्रीत्यैदातथ्यंतुगवांत्रयं॥ हिरण्यभूमिधन्यादिदानंविभवसारतः॥ दातव्यमाश्रयोपेतं ब्राह्मणेभ्यस्तु
यत्नतः॥ मध्याह्नेतुनरस्नात्वात्रुचिर्भूत्वासमाहितः॥ तिलपर्वतमध्यस्थं पूजयेद्देवतांत्रयं॥ आदौब्र
ह्मपूजा॥ नमोविश्वसृजेतुभ्यंसत्यायपरमात्मने॥ देवायदेवपतयेयज्ञानापतयेनमः॥ ॐ ब्रह्म
णेनमः॥ पादौहिरण्यगर्भायनमः॥ उरभ्यांजंघाभ्यांपरमेष्ठिने॥ वेधसेनमोगुह्येपद्मोद्भवायनमोव

स्ति॥ हंसबाहनायकरि॥ शतानंदाय वक्षसि॥ सावित्रीपतये नमो बाहुषु॥ पूर्वादिचतुर्मुखेषु॥ ऋग्वे
 दाय यजुर्वेदाय सामवेदाय अथर्ववेदाय॥ ॐ चतुर्वक्राय नमः शिरसि॥ हंसाय नमः॥ कपिलाय नमः॥
 ततो लोकपालपूजास्वमंत्रः॥ हिरण्यगर्भपुरुषप्रधानव्यक्तस्वकं॥ प्रसीदप्रमरवो भूत्वा पूजागृहं नमोस्तुते॥
 ब्रह्मप्रार्थना॥ नाथरायणजगन्नाथनमस्ते गरुडध्वजा॥ पीतांबरनमस्तुभ्यं जनार्दन नमोस्तुते॥ अ
 नंताय नमः॥ पारोविश्वरूपाय नमः॥ उरुभ्यां॥ मुकुंदाय नमः॥ जानुभ्यां॥ गोविंदाय नमः॥ जंघाभ्यां प्रद्यु
 म्नाय नमः॥ गुह्योपमन्याय नमः॥ नाभौ॥ लंबोदराय नमः॥ उदरे॥ कौरुभ्यां नमः॥ वक्षसि॥ चतुर्भुजा
 य नमः॥ बाहुषु॥ वदनैविश्वतोमुरवाय नमः॥ नमः शतसहस्रविरसे नाभौ॥ आदित्यचंद्रनयनदिग्वा
 होदैत्यस्तदन॥ पूजां दत्तामयाभक्त्या गृहापाकरुणा परा॥ विष्णुप्रार्थनामंत्रः॥ महेश्वरमहेशाय नमः
 स्ते त्रिपुरांतक॥ जीमूतकेशाय नमो नमस्ते वृषभध्वज॥ ईशानाय नमः॥ पारो जंघाभ्यां चंद्रशेखर॥
 जानुभ्यां पशुपतिदेवाश्चोरुभ्यां शम्भकः स्मृतः॥ उमाकांताय गुह्येति नाभौ वै नीललोहितः॥ उद

रेकृतिवासेचतुर्नागोपवीतिने॥ भोगिरूपंयजौदाहोनीलकंठतु कंठके॥ मुखेवैपंचवक्रायमौलिचैवक
परिने॥ अंधकारेप्रमेयात्मनमोलोकांतकायच॥ पूजामयाकृतांभक्त्यागृहाणवृषभध्वज॥ महेश्वरप्रार्थना
मंत्रः॥ इति पूजाक्रमः प्रोक्तो मंत्रैरेतैः प्रयत्नतः॥ आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः॥ हस्तमात्राकर्पा
मात्रापीठं कृत्वा कमंडलुं॥ श्वेतवस्त्रयुगं देवं ब्रह्मणो सर्वमूर्तये॥ उपवीतं वस्त्रयुगं विष्णोर्लोहितशंकर
स्य॥ पंचामृतेन स्नपनं पूजनं कुसुमैस्त्वक्कैः॥ कमलैस्तुलसीपत्रैर्बिल्वपत्रैररवंडिजैः॥ तत्कालसंभ
वेर्दिव्यैः पूज्या देवा यथाक्रमे॥ यथा शक्त्या प्रकर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभं॥ जीवितं प्राणिनामेतदनित्यं नि
श्चितं यतः॥ अथ व्रतस्य करणं विधानं शृणुयत्नतः॥ देवता त्रयमुद्दिश्य शास्त्रदष्टेन कर्मणा॥ प्रजा
पतये विष्णु रूपाय रुद्राय नमः॥ इत्यनेनैव मंत्रेण वह्निं संरक्षाय प्रकृतितः॥ ततो होमः॥ अथ होमाव
साने च गां दद्याच्च पयस्विनी॥ स्वर्णशृंगीरौ प्यखुरां घंटाभरणाभूषिते॥ तां मृष्टीकां स्य दोहां सर्वो
परकरसंयुतां॥ सदक्षिणां शुभां पुण्यां ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ तेन दत्तं कृतं जपमिष्टं यज्ञैः सहस्रधा॥ ह

तक्त्यो भवेद्विप्रो व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ एवं सर्वसमारख्या तं दुर्लभं व्रतमुत्तमं ॥ अर्धोदयं तथा दृष्टं किमन्य
 त्परि पृच्छति ॥ ॥ इति स्कान्दोक्तमर्धोदयव्रतं ॥ अथ सोमवत्यमावास्या श्रावः ॥ अमावास्या तु सोमेन
 सप्तमी भानुना सह ॥ चतुर्थश्रमिषूत्रेण सोमपुत्रेण चाष्टमी ॥ चतस्रस्तिथयः स्वतां सूर्यग्रहणसंनि
 भा इति ॥ अथ तद्व्रतकथा स्कान्दे ॥ सूक्त उवाच ॥ ॥ शरत्कल्पगतं भीष्ममुपगम्य युधिष्ठिरः ॥ कृतप्र
 णामो धर्मात्मा हितं वचनमुक्तवान् ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ हतेषु कुरुसुरव्येषु भीमसेनेन मेकापि ना
 तथा परेषु भीमिषु हतेषु युधिजिह्नुना ॥ दुर्योधनकुमंत्रेण जातोस्माकं कुलक्षयः ॥ न संति भुवि पात्रा
 ल्वा ल दृष्टास्तुरा दृते ॥ अवशिष्टा वयं पंचवंशे भारतसंज्ञके ॥ एका तपत्रमपि वराज्यं मत्स्यं नरोत्तमं ॥
 जीविते पि जिगृष्मामेन चांगेषु रतिः क्वचित् ॥ दृष्ट्वा संततिविच्छेदं संतापो ह्यनिशं ॥ अश्वाद्यामारश्च नि
 र्दग्धो उत्तरागर्भसंभवः ॥ अतो मे द्विगुणं दुःखं पिंडविच्छेददर्शनात् ॥ किं करोमि क्व गच्छामि पितामह
 वदाधुना ॥ येन पश्यते सद्यः संततिः शिरजीविनी ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ अमावास्याय दापार्थ सोम

२८

न्यु

वारयुता भवेत् ॥ तस्यामश्वत्थमागत्य पूजयित्वा जनार्दन ॥ अष्टोत्तरशतं कुर्यात् तस्मिन् दृष्टे प्रदक्षिणा ॥ ता
वत्संख्यान्नुपाशय रत्नधातुफलानि च ॥ तत्र राजा मिदं राजन् विष्णोः प्रीतिकरं परं ॥ उत्तरांकारयत् प्रा
ज्ञा गर्भो जीवमवाप्स्यति ॥ भविष्यति गुणैः पुत्रस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ श्रुत्वा पिता महवचः प्रत्युवाच यु
धिष्ठिरः ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ न द्रुतं तत्र तत्र राजारव्यं विस्तरेण प्रकाशय ॥ केन प्रकाशितं मत्पुत्रे
नेदं विहितं विभो ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ आस्तेया सर्वा विख्याता कांची संज्ञा महापुरी ॥ जलसत्रियवि
दृशद्वैतकर्मनिरतैर्दृता ॥ रजताचलसंकाशैः सौधसंघैर्विराजिता सुवैषैर्नागरजनेनारी
भिरुपशोभिता ॥ रूपचातुर्यवर्गभिर्वेश्याभिः समलंकृता ॥ अलङ्कृतकुबेरस्य शक्रस्यैवाम
रावती ॥ तेजोवती वरत्नाद्यापावकस्य महापुरी ॥ तत्र राजा रत्नसेनो बभूवामितविक्रमः ॥ त
स्मिन् वसति ऋषी वेदशास्त्रविशारदः ॥ तस्य भार्या भवद्रूपनाम्ना नवतीक्ष्णमा ॥ यथार्थनामधे
या साल इमीरिव सविग्रहा ॥ तस्यां संजनयामास ह्यपुत्रान् शुभान् पितरः ॥ एकाद्वह्नि रं रम्याना

ध

३५

मन्नागुणवतीन्यप॥ कृतदाराश्चतेपुत्राविहरंतियथासुरवं॥ कन्याकुमारीकाचासीदमुरूपप्रियार्थिनी॥
अस्त्रांतरेद्विजःकश्चिद्दिक्षार्थिसमुपागतः॥ दीप्यमानास्वतेजोभिर्मूर्तिमानिवपावकः॥ द्वारदेशमुपा
गत्यप्रयुज्जाशिषंतदा॥ देवस्वामिस्तुषाःसप्तसमुत्थायसुसंभ्रमं॥ मिष्टांप्रत्येकमानिन्युर्दुस्त
स्मैद्विजन्मने॥ अवैधव्याशिषंप्रादोभ्यःसौभाग्यसंपदां॥ ततोऽगुणवतीमात्राप्रहितासहस्रिस्तया॥
विप्रायपि मिष्टांप्रददौकृत्वापादाभिवंदनं॥ आशिषंचददौचित्रंशुभेधर्मवतीभव॥ सौवैलक्ष्यंयुणव
तीश्रुत्वाप्रत्याययौगृहं॥ मात्रेनिवेद्यामास आशिषंतेनयोजितं॥ श्रुत्वाधनवतीपुत्रीकरेधृत्वासा
माययो॥ प्रणतिकार्यामासपुनस्तस्मैद्विजन्मने॥ तथैवाशिषमुच्चार्यविप्रस्तामभ्यनदयत्नं
श्रुत्वाशिषंधनवतीसंविताप्रत्युवाच॥ ॥ धनवत्युवाच॥ ॥ प्रसीदभगवन्विप्रवचनंमेवधा
रय॥ तुषाभ्यप्रघाताभ्योमेत्वयादत्ताकाशिषः॥ अवैधव्यकराःपुत्रसुरवसौभाग्यसाधिकाः॥
सुतायाप्रणतायामेविपरीतंत्वयोदितं॥ भद्रेधर्मवतीभूयाइत्युदीर्यपुनःपुनः॥ आशीःप्रयुक्तावि

२८५

प्रवर्षकारणं वदसत्वरं॥ ॥ द्विज उवाच॥ धन्यासित्वं धनवती प्रख्यातैरितुमुवि॥ यथायोग्यं प्रयुक्तेयं मया
 शीर्द्धिस्तुतवा॥ इयं सप्त पदी मध्ये विधवात्मनो वाप्यति॥ धर्मचरणमत्यर्थं कर्तव्यं परमेतया॥ यदागं
 ता भवेत्सोमा गृहे वैतचसुदरि॥ तस्याः पुजनमात्रेण भवेद्दधव्यनाशनं॥ अतो मया शीर्द्धितेयं शुभे धर्मव
 ती भव॥ श्रुत्वा धनवती जाता चिंता कुलितचेतसा॥ उवाच वचनं दीनं अणिपत्य पुनः पुनः॥ ॥ धनस्य
 वाच॥ ॥ सोमागमनमात्रेण भवेद्दधव्यभंजनं॥ कासा सोमा त्वया प्रोक्ता काजातिः कुत्र संस्थिता॥ तस्मात्
 वृद्धमहाभाग न कालो विस्तरस्य मे॥ ॥ द्विज उवाच॥ सा सोमा रजकीजातिः स्थितिस्तस्याश्च सिं
 हले॥ सा चेदायाति ते वैश्वमतदा वैधव्यभंजनं॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणो न्यत्र गतो भिक्षाप्रतीक्षया॥ ध
 नवत्यपि पुत्रेभ्यः प्रोवाच वचनं तदा॥ ॥ धनवत्युवाच॥ इष्टं दुर्लभं लिता पुत्री स्वसा गुणवती शुभा॥
 सोमागमनमात्रेण भवेद्दधव्यभंजनं॥ अस्ति यस्य पितुर्भक्तिर्मातुर्वचनगोस्वं॥ स प्रयातु स ह स्व
 स्रा सोममानयितुं द्रुतं॥ पुत्र उचुः॥ ज्ञातं मातः स्तवस्वातं पुत्रस्मेहवशं वदं॥ यात देशांतरं

मां

मिति

प्राच्यापयसिदुर्गमं॥ अंतरादुस्तसिंधुः शतयोजनविस्तरः॥ अशक्यं गमनं तत्र न क्षमागमने वयं॥
 देवस्वायुवाच॥ अपुत्रः सप्तभिः पुत्रैरहं यास्यामि सिंहलं॥ आनयिष्यामि तां सोमां पुत्रीं वैधव्यनाशनीं॥
 एवं वादिनिसक्रोधं देवस्वामि नितल्लसणे॥ शिवस्वामी कनिष्ठसुपुत्रः प्रोवाच संमतः॥ मैवं वद महाभाग
 राषावेश वसंगतः॥ मयि तिष्ठति कः शक्तो गंतुं द्वीपं हि सिंहलं॥ इत्युत्का सह सोथाय प्रणम्य त्रिरसा
 मुद॥ प्रतस्थे सहितस्वस्वा द्वीपं सिंहलं संज्ञितं॥ सक्रियद्विदिनैर्गत्वा तीरं प्राप सरित्पतेः॥ तं तर्तुमं
 बुधितत्र प्रकारमकरो द्विजः॥ ददर्श सुविस्तीर्णं न्यग्रोधदुममंतिके॥ तत्कोटरसुरवासीनां यध्वराजसु
 ताय॥ तत्पादपतले स्थित्वा ताभ्यां नीतं तु तद्दिनं॥ शावकानां कृते गृध्रो गृहीत्वा शिशुभोजनं॥ भो
 जनं दत्तमपि ते भुंजते स्म न शावकाः॥ प्रपृच्छ चागतो गृध्रः शावकं रत्नं हि विद्वलं॥ गृध्र उवाच॥
 कथं न भुंजते पुत्रा भवंतः क्षुधिता अपि॥ आनीतं कोमलं मांसं भवद्योग्यमिदं मया॥ शावका उ
 चुः॥ एतद्द्रव्यं तले तात मानवा वन्न तिष्ठतः॥ अस्वीकृते तयोस्तात कथं भुंजामहे वयं॥ एतच्छ्रुत्वा संगृ

आगत इति शेषः॥

न

२०८

धस्तु करुणा हतचेतन ॥ तयोरंतिकमागत्य वचनं समभाषत ॥ ॥ गृध्र उवाच ॥ जातस्तु युवयोः कामोभे
जनं क्रियतामिदं ॥ पारमुतारयिष्यामि जलधेः प्रातरे वतु ॥ ततो रात्र्यां व्यतीतायां उदिते तु दिवा करे ॥
पारमुतारितौ तौ तु गृध्रराजेन वेगिना ॥ सिंहलादीपमागत्य रक्षितौ सोमाग्रहं गतौ ॥ ततः प्रत्यूष
समये संमुख्यांगपामंडले ॥ लेपनं च कुतुस्तत्र तदा वासे दिनं प्रति ॥ सेवां विदधतोस्तत्र पूर्णः संवत्सरे
ययौ ॥ सुषाः पुत्रान्समाहूय सोमाग्रहं प्रच्छविस्मिता ॥ मार्जनं लेपनं कौवा करोति मम कथ्यतां ॥ एकदैवाय
जगदुःसर्वाः कार्यमिदं ॥ एकदारजकी सोमाग्रहं निश्चिता संस्थितानि शि ॥ ददर्श ब्राह्मणी कन्यां मार्जयती ॥
गृहगणं ॥ लिपंतं मंगलं प्राप्तं भ्रातरं च सुदुर्गतं ॥ सोमाग्रहं तौ गत्वा कौयवां कथ्यतां मम ॥ उच्यते तौ
तदाष्टौ वा ब्राह्मणपुत्रकौ ॥ ॥ सोमोवाच ॥ दग्धास्मि बत नष्टास्मि ब्राह्मणौ गृहमार्जकौ ॥ कां
तिं बत यास्यामि पापाद्दस्मादसंशयं ॥ पापजातिरहं रव्यातारजकी सर्वतो द्विज ॥ कथं त्वं ब्राह्म
णो भूत्वा विरुद्धं मे चि कीर्षसि ॥ ॥ शिवश्चाभ्युवाच ॥ एषा गुणवती नाम स्वसाममसुमध्यम ॥

अस्याः सप्तपदीमध्ये वैधव्यं संप्रपत्स्यते ॥ तवसान्निध्यमात्रेण भवेद्वैधव्यभंजनं ॥ अतो ह्यतो सहस्वसा
 दासकर्मकरोमिहे ॥ ॥ सोवाच ॥ ॥ अतः परं न कर्तव्यं यास्यामितवशासनात् ॥ इत्युत्का गृहमागत्य
 स्नुषाभ्यः प्रत्युवाच ह ॥ यः कस्मिन्ममराज्ये स्मिन्म्रियते मानवः क्वचित् ॥ तथैव रक्षणीयो सोयावरा
 गम्यते मया ॥ कस्यचिद्ददनात्कोपिनदग्धव्यः कथंचन ॥ तथैत्युत्का स्नुषाभिः सा सोमाया तं महोबु
 धिं ॥ पारसुतारयामास क्षणेन द्विजपुत्रकौ ॥ स्वयमाकाशायानेन सोततारमहार्णवं ॥ प्राप्ताः को
 चीपुरीसैर्वनिमेषा तत्प्रभावतः ॥ सदृशं वरमानेतुं जगामोज्जयिनीं प्रति ॥ आनीय च वरं तत्र देवश
 र्मसुतं सुधीः ॥ ब्राह्मणं रुद्रशर्माणं गुणेन सदृशं स्वसुः ॥ ततः सारजकी सोमावैवाहिकमकारयत् ॥
 सुलग्ने च सुनक्षत्रे देवस्वामी तु कन्यकां ॥ बद्धौ ते स्मै गुणवती गुणिने रुद्रशर्मणे ॥ ततो वैवाहिकैर्मन्त्रैर्हूय
 माने ऊक्ताशने ॥ ततः सप्तपदीमध्ये रुद्रशर्माणं तत्तदा ॥ रुरुदुर्बोधवाः सर्वे स्थिता सोमानिराकुला ॥
 आक्रंदः सुमहानासीत् लोकानां तत्र पश्यतां ॥ धनवत्यै च सा तूष्णीं ब्रतराजप्रभावजं ॥ पुण्यं संकल्प्य

विधिवद्दौमत्योर्विनाशनं॥ रुद्रशर्मापितस्माच्च व्रतराजप्रभावतः॥ आससा दत्तदाजीवंसुप्तवत्सहसोयि
तः॥ एवंविवाहंनिर्वर्त्यव्रतराजंनिवेद्यच॥ आभ्यर्च्यतां धनवतीसोमाप्रायां हंप्रति॥ एवंसारजकीसोमा
जीवयित्वा मृतं द्विजं॥ अवाप्सवर्षेसंपूर्णैर्पूर्णकामास्वमंदिरं॥ आत्रांतरेगृहेतस्याप्रथमंतनयामृता॥ पु
नस्वामीमृतस्तस्याजामातृत्वततोमृतः॥ आगच्छत्येनदात्रासोमवारान्वितातिथिः॥ सादृदर्शितो
यांतीवृद्धांकोचित्त्रियंतदा॥ तूलभारभराक्रांतां कंदमानां सुदुःखितां॥ ॥ वृद्धोवाच॥ अवतारयमेष्टु
त्रितूलभारंशिरःस्थितं॥ एतद्भारभराक्रांतां कंदमानां सुदुःखितां॥ ॥ सोमोवाच॥ ॥ अमावास्याद्य
हे वृद्धे सोमवारयुतातिथिः॥ तूलकंनस्पृशाम्यद्यनियमोयंमया कृतः॥ पुनर्ददर्शयांतीसां भारवतींस्त्रि
यं॥ साप्पुवाचततः पुत्रितूलभारोमहानिति॥ अवतीर्यक्षणांतिष्ठसंगेयस्याम्यहंतव॥ सोमोवाच॥ अ
द्यमूलंतथातूलंनस्पृशामिकथंचन॥ ततोऽब्युत्तरुप्राप्यनदीतीरेषुवंपथि॥ स्नात्वाविष्टुंसमभ्यर्च्य
शर्कराभिःप्रदक्षिणं॥ साचकारमहाभागातदेवाष्टोत्तरंशतं॥ ॥ भीष्मउवाच॥ यदाप्रदक्षिणावर्त

३

४

कृतं शर्कराहस्तया ॥ तदा जीवितं तस्ते जा मातृपतिपुत्रकाः ॥ नगरं श्रीसमाकीर्णं तद्गृहं च विशेषतः ॥ अथा
या ॥ अतामहाभाग सोमास्वभावनं प्रति ॥ जीवितं वीक्ष्य भर्तारं पुत्री जा मातरं तथा ॥ अतुलांस्तं दमासाद्य
जगाम कृतकृत्यतां ॥ प्रणिपत्य स्नुषाः सर्वा पप्रबुस्तां तपस्विनी ॥ ॥ स्नुषा उचुः ॥ मृतास्ते तनया देवि
पतिजामातृबांधवाः ॥ जीवितास्ते कथं देवि मृतास्ते न कथं वद ॥ ॥ सोमोवाच ॥ गुणवत्यै मया दत्तं
व्रतराजस्य पुण्यकं ॥ मृतास्ते तद्विपाके न पतिजामातृपुत्रकाः ॥ तूलकं नमयास्त्वष्टं मूलकं च तथा अपि ॥
अश्वथे विष्णुमभ्यर्च्य तदा तत्र प्रदक्षिणं ॥ शर्कराहस्तया तत्र कृतं मृष्टं तत्र शतं ॥ जीवितास्तत्प्रभावेन
पतिजामातृपुत्रकाः ॥ सर्वाभिः क्रियतामद्य व्रतराजो विधानतः ॥ भविष्यति नैवेद्यं सोभाग्यं संभविष्य
ति ॥ स्नुषास्ताः कारयामास तथा सोमा व्रतेश्वरं ॥ भुक्ता भोगान् बहूस्तत्र पुत्रपौत्रादिभिः सह ॥ तेऽत्र
सर्वेः परिहृता विष्णुलोकं मवायसा ॥ इत्येतत्कथितं पार्थ विस्तरेण मया तव ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
माहात्म्यं व्रतराजस्य को विधिर्वद विस्तरात् ॥ कर्तव्यं केन भीष्मे दनारीभिः पुरुषेण वा ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥

अमावास्यातिथिः पार्थसोमवारावितायदा ॥ तदा पुण्यतमः कालो देवानामपि दुर्लभः ॥ प्रातरुत्थाय व्रतिना
स्नानं कार्यं जलाशये ॥ स्नात्वा मौनेन कोशेयं परिधाय व्रती ततः ॥ प्राप्ता दश्चात्य रक्षस्य समीपं कुरु नं
दन ॥ अश्वत्थमूले कर्तव्या विष्णु पूजा समंत्रकं व्यक्ता व्यक्तरूपाय सृष्टि स्थित्यंतकारिणे ॥ आदि मध्यांत
हीनाय विष्टरश्रवसे नमः ॥ विष्णु मंत्रः ॥ एवं संपूज्य गोविंदं पीतवस्त्राक्षतैः फलैः ॥ कुसुमैर्विविधैश्चैव स
क्षमोज्यैस्तथा विधैः ॥ अश्वत्थ पूजनं कार्यं प्रोक्ता मंत्रेण पांडव ॥ अश्वत्थं कुतः भुक्त्वा स गोविंदस्य सदा श्र
यः ॥ अत्रोषं हरमेशोकं रक्षराजनमोस्तुते ॥ अश्वत्थ पूजा मंत्रः ॥ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे ॥
अग्रतो रुद्ररूपाय रक्षाराजाय ते नमः ॥ प्रदक्षिणा मंत्रः ॥ अमावास्याये नमः ॥ सोमवाराय नमः ॥ सोमाये नमः
एवं पूजा विधिं कृत्वा ततो कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥ मौक्तिकैः कां वनैरप्यैर्हरिकैर्मणिभिस्तथा ॥ कांस्य पात्रैः स्तोत्र
पात्रैः भक्ष्य पूषैः पृथक् पृथक् ॥ गृहीत्वा भ्रमणं कार्यं प्रादक्षिण्येन पिप्पले ॥ तावत्प्रदक्षिणं कार्यं या
वदष्टोत्तरं शतं ॥ तद्वस्त्रजातं विप्राय पुरंध्रीभिः प्रदीयते ॥ ततो निरामिषा हारं कुर्यान्नारीजनैः सह

एषते कथितो भूपवत्तराजविधर्मया ॥ द्रौपदी च सुभद्रा च कारयस्व तयोत्तरां ॥ उत्तरागर्भसंस्तु जी
वितं लक्ष्यते चिरात् ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ या स्वल्पवित्तव नारी कांचनाद्यैर्विना कृता ॥ सा कथं लक्ष्यते पू
र्णव्रतराजफलं वेद ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ फलैः पुण्यैस्तथा भक्ष्यैश्चाद्यैरपि पांडव ॥ कुर्यात्प्रदक्षिणावर्त
सपिष्टं लभेत्फलं ॥ व्रतमिदमखिलं नरेन्द्रविष्णो ॥ कृतमनया द्विपराक्रम त्वयापि ॥ पतिसुतधनमिच्छ
ती पुरंध्री सपदि करोतु न चास्मात्तु मस्ति ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि उद्यापनविधिं शु
भं ॥ यं विना पूर्णतानस्या व्रतस्य न फलं लभेत् ॥ सर्वतोभद्रमध्ये तु स्थापयेत्कुंभमुत्तमं ॥ तत्र च प्रतिमां
विप्रसोवपांच चतुर्भुजां ॥ लक्ष्म्या वाहनसंयुक्ता मामाषाञ्च पलावधिं ॥ उपचारैरनेकैश्च यथावि
भवविस्तारैः ॥ नैवेद्यैः पुष्पधूपैश्च दीपैश्च परितः स्थितैः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभाते होममाचरेत् ॥ स
मिद्धिः पिप्यं लभेत्सुपायसे न तिलैस्तथा ॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयात्तद्वा तपयस्विनीं ॥ द्वादशब्रा
ह्मणाभोज्या घृतपायसलडुकैः ॥ उपवीतानि वस्त्राणि तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ॥ प्रणम्य दंडवद्रूपेण

प्रथयित्वा विसर्जयेत् ॥ इति भविष्ये सोद्यापनं सोमवत्यमावास्याव्रतं ॥ महानिबन्धेषु दर्शनेपिशिष्टा
चार एवैह मूलं ॥ ॥ इति श्रीभट्टनीलकण्ठमजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्कः ॥ मावास्याव्रतानि ॥ ॥ अथवा
तुर्मास्यादिव्रतानि ॥ तत्राषाढादिआश्विनोत्तस्वस्तिकव्रतं ॥ कर्नाटकेषु प्रसिद्धं ॥ लोकानामोदकं देवंप्रा
कुरेवं मनीषिणः ॥ गोपालमदनारव्यां तु नस्त्वोस्वार्थस्य सिद्धये ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ व्रतानि सर्व
सिद्धानां कथितानि त्वया विभो ॥ तथापि स्वस्तिकं नाम कथितं यत् त्वया विभो ॥ नैव तद्विविधानंतु क
थितं ते सुरेश्वर ॥ काचेयं देवता तत्र किं दानं कोविधिर्भवेत् ॥ केन चेदपुराचीर्णा किं फलं किंच देवते ॥ किं
दानं विधिर्वत्सोक्तं तद्दस्वसुरेश्वर ॥ ॥ श्रीमदनगोपाल उवाच ॥ साधुष्टं महाभाग लोकानां
हितकाम्यया ॥ यस्माच्चीर्णं न राजेन्द्र नरिषु र्जायते भुवि ॥ स्वस्तिकानुक्तिरेस्त्वा तस्वस्तिकं विष्णवेर्पय
त् ॥ स्वस्तिकायां नुविधायां नुविष्णवे यदि चार्चयेत् ॥ शतजन्मार्जितपापं तस्य नश्यति तत्क्षणात् ॥
गोमूत्रगोमये राजन स्त्रुण्डिलं सविधापयेत् ॥ तद्देवाधिकं ध्यात्वा पूजा कर्म समा रभेत् ॥ रमयासहि

तदेवंप्रजयेत्प्रत्यहंपुनः॥ इति संकल्प्य मेधावी स्वस्तिकं कर्मका॥ रवेत॥ अष्टौ तरे स्वस्तिकानि प्रत्यहं वि
रुवे पुनः॥ रंगवल्या कृतराजं यदि भक्त्या समर्पयेत्॥ तदा तज्जन्मार्जितं पापं तत्क्षणो देव नश्यति॥ नील
पीतसितैरक्तै रंगैः स्वस्तिकधारणं॥ यदि कुर्याद्द्विभुद्वात्मा विष्णु लोकं सगच्छति॥ पंचवर्णैस्तु नीला
द्यैर्यदि स्वस्तिकमंडलं॥ नारी वा पुरुषो वापि यदि भक्त्या समन्वितः॥ विष्णु प्रीतिं करं कुर्यात्तस्य पु
ण्यमनंतकं॥ विश्वा लये विष्णु पूजा प्रकर्तव्या स्तुते वापि वा॥ पंचरंगकवर्णैस्तु कोटियज्ञफलं लभेत्॥
एवं यदि रंगवल्या विष्णोस्तु पुरुषो न्यसेत्॥ स्वस्तिकेऽंशो भयित्वा तु विष्णु रक्षणं समंगलं॥ अशुभांत
कुले नैव स्याद्देविष्णु प्रभावतः॥ सहस्रं स्वस्तिकानां तु ये न भक्त्या समर्पितं॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तौ मे
दमानः पुनः पुनः॥ स्वर्गलोके वसेच्छीघ्रं धनवान् भूमिपो मवेत्॥ तत्कुले पि दरिद्रत्वं नैव नैव अस्ति
पार्थिव॥ आयुतं स्वस्तिकानां तु विष्णवे ह्यर्पयेद्यदि॥ पुत्रपौत्रादिकं तस्य स्वस्ति मान्जयते भ्र
वं॥ नरोगादि भवत्येवं गोपालस्य प्रसादतः॥ नारी चिद्धि वानैव पुरुषो विधवान हि॥ विजयति

भवेनैवनात्रकार्याविचारणा॥ नारीयोभिभवत्येवंस्वस्तिकैः पूजकं नरं॥ अथस्वस्तिकलक्ष्यंतु यदिकुर्याद्वि
चक्षणः॥ तस्याः पुष्पफलवत्कुंकः शक्तो दिवि वा भुवि॥ आषाढे मासिराजेन्द्रप्रथमचरणं भवेत्॥ अश्विने
तुसमाप्तिर्वै कार्तव्यास्वस्तिकारणं॥ धनिना तु कृतं विप्रगोदानादि पुरःसरं॥ कर्तव्यफलसिद्ध्यर्थं नात्र
कार्याविचारणा॥ दरिद्रेण तु कर्तव्यं यद्विस्वस्तिकलक्षणं॥ कंबलाधारसनं दद्याद्भ्रतं साद्रुण्यसिद्धये॥
विभवे सति राजेन्द्रमहद्रजतकारणं॥ स्वस्तिकं त्वासनं दद्याद्भ्रतं संपूर्तिसिद्धये॥ आहिताग्नेतु होमस्या
तद्भावे द्विजार्चनं॥ द्विजसंतर्पणादेव व्रतपूर्तिर्भविष्यति॥ शुभाकारिणिराजेन्द्रस्वस्तिकानि विधाप
येत्॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रदेयानि व्रतसंपूर्तिहेतवे॥ यथावर्तिविधानेन गदिते पुण्यमुत्तमं॥ तथैव स्वस्तिका
पुण्यामित्याहुर्वेदवादिनः॥ अथ होमं प्रवक्ष्यामि लक्षस्वस्तिकसिद्धये॥ पायसे न कुने द्विद्वान् स्वस्त्यो
क्तं रुचा बुधः॥ घृताज्येन तु होमस्याद्दश॥ द्रोनैव सादरं॥ स्वस्त्ययनं तादृश्यं मरिष्टनेमिं इति मंत्रतः॥ हो
मे मंत्रोयं विधिवत्कुर्याणः साधुसाधकाः॥ आहितग्निर्वैदिकास्तु मे जास्युर्होमसिद्धये॥ अनाहि

ताग्निना विद्वातं त्रिमार्गं भवेत्क्रवं ॥ तन्मंत्रं कथयिष्यामि फलानां तस्य सिद्धये ॥ स्वस्ति नाम परं देवं स्वस्तिका
 रणा कारणं ॥ स्वस्तये पायसं घृतसंयुक्तं मग्नये स्वाहायुतं ॥ तुभ्यं महादेव तप्तो भव महामते ॥ स्वस्तिं कर
 महादेव स्वाहाया संयुतः सरवीनः ॥ एवं दशोऽंशतो होमः कुर्याद्विष्णे च तुष्टये ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्प
 श्चात्तद्दशोऽंशे नैवेद्यः ॥ अथासनानि देयानि पंचरंगयुतानि तु ॥ ब्राह्मणेष्वपि विशिष्टेष्वपि फलानां त
 स्य सिद्धये ॥ और्णानि वापि देयानि दर्यजाप्यथवा पुनः ॥ तत्सृजा विधिं बुध्यर्थाचार्यं वरयेत्सुधीः ॥
 गोपालेन तु मंत्रेण तमेव पूजयेत्तद्बुधः ॥ पंचामृतैस्त्रापयित्वा पूजयेद्भक्ति संयुतः ॥ आयुर्वैभक्त्यभो
 ज्यैश्च नैवेद्यं परितर्पयेत् ॥ तां हृल्लेधूपदीपैश्च कुसुमैः चंपकैः सुमैः ॥ शतपत्रैश्च कल्हारैश्च रचय
 त्पुरुषोत्तमं ॥ नमस्कारैस्तथा दिव्यैस्तोत्रपाठैर्विशोषतः ॥ प्रदक्षिणामधो कृत्वा वाग्यतः संयतैर्द्वयः ॥
 ततो गेगि मथुनं दत्वा ब्रतं संपूर्णं हेतवे ॥ तदभावे पाठकानां तु द्रोपामात्रं प्रदीयते ॥ अथवा ह्यादकानां तु
 यादके परिकीर्तितं ॥ पुरीकामौदकाद्यैश्च भोजयेद्द्विजसत्तमानः ॥ आचार्यायितुतां शुद्धां प्रतिमा

दापयेत्सुधीः॥ हस्तमात्राकर्णमात्राकटिस्तत्रादिभिः पुनः॥ पीतो वरैश्च संशयकोटियज्ञफलं लभेत्॥ यथा
शक्त्यापि कर्तव्यं व्रतमेतत् शुभा वहं॥ वित्तशालामकृत्वा तु कोटियज्ञफलं प्रदं॥ य एवं कुरुते स तस्या विष्णुं
भक्तिपुरःसरः॥ तस्यानंतफलं राजनृगदितवेदपारगे॥ स्वस्तिकव्रतमेतत्तु गंगास्नानफलं प्रदं॥ तस्मा
दादौ प्रकर्तव्यं धर्मकार्यं सिद्धये॥ राजानो मित्रतां यांति शत्रवो यांति दासतां॥ नरोगाभिर्भवंत्येन
स्वस्तिकव्रतचारणं॥ स्त्रीणामपि च कर्तव्यं सर्वसौभाग्यसिद्धये॥ श्राद्धं उल्ल्या कृतमेवं व्रतं विष्णुवत्तु
ष्टये॥ सागरे दिलीपेन दमयंत्या तथैव च॥ आदौ भासे प्रकर्तव्यं अंतरे चापि विशुद्धये॥ मासत्रये समाप्ति
स्याच्चतुर्भिवतिथ्या पुनः॥ एकसीपान्नपि मासे तु समाप्तिः कोटिपुण्यदा॥ य इदं शृणुया भक्त्या तस्यैव
फलदं भवेत्॥ नैव कस्यापि व्याख्येयं यदि ह्येदं पुलं धनं॥ न देयं यस्य कस्यापि विकल्पो यद्दत्तात्मने॥
भक्तिप्रदा विहीना य यज्ञसामान्यदर्शिने॥ विकल्पहतवित्ताय नास्तिकाय शतानि च॥ देयं पुत्रा
यश्चाप्याय फलानंतस्य सिद्धये॥ अपि ज्ञात्वा तु तत्सर्वं च कारेवं युधिष्ठिरः॥ ॥ इति श्रीभविष्यो

तेरस्यास्तिकप्रतं॥ अत्रमूलं चित्यं॥ ॥ अथ श्रावणस्यात्यशु वारे करलक्ष्मीव्रतं॥ ॥ तत्रष्टजविधिः॥
 क्षीरसागरसंभृताक्षीरार्णवसमप्रभा॥ क्षीरवर्णसमं वस्त्रं दधान हरिवल्लभा॥ ध्यानं॥ बाल्मीकिहंससमारु-
 द्धाधारिणीक्षकमंडलुं॥ विष्णुतेजोधिकोदेवीसामांपादुवरप्रद॥ आवाहनं॥ महेश्वरिमहादेवि आसनंते
 ददाम्यहं॥ महेश्वर्यसमायुक्ते ब्राह्मणी ब्राह्मणप्रिये॥ आसनं॥ तीर्थोदकैर्महोदिव्यैः पापसंहारकार-
 कैः॥ अर्घ्यगृहाण देवि त्रिदेवानामुपकारिणी॥ अर्घ्यं॥ कुमारशक्तिसंपन्ना कौमारी शिखिवाह-
 ना॥ पाद्यं ददाम्यहं देविवरदेवरलक्षणे॥ पाद्यं॥ वैष्णवी विष्णुसंयुक्ता असंख्यायुधधारिणी॥ ओ-
 चम्यां देवपूज्ये वरदे सुरमर्दिनि॥ आचमनं॥ स्नानं पंचामृतैश्चुद्धैः स्नपयिष्ये हरिप्रिये॥ वरदेश-
 क्तिसंभृते वरदे विवरप्रिये॥ पंचामृतस्नानं॥ आप्याय स्वदधिक्रावः क्षृतां ममिक्षे॥ मधुवाताः स्वा-
 दुःप्रवस्य॥ गगाजलसमानीतं सुगंधिद्रव्यसंयुतं॥ स्नानार्थं ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वरि॥ बुद्धो-
 दकस्नानं॥ रजताद्रिसमं दिव्यं क्षीरसागरसन्निभं॥ चंद्रप्रभासमं दिव्यं वस्त्रांते प्रददाम्यहं॥ वस्त्रं॥

न्नादिसंयुतं॥ नैवेद्यं। कर्पूरं नागवल्ली चक्रमुक्तं चर्पणसंयुतं॥ वररुक्ष्मी गृहाणा त्वं तां ब्रूलं प्रददास्य हं॥
 तां ब्रूलं॥ सुवर्णं सर्वधातुमांशेषु देवि परं सरा॥ भक्त्या ददामि वरदे स्वर्णं वृष्टिं प्रदेहि मे॥ सुवर्णं॥ निरा
 जन सुमांगल्यं कर्पूरेण समन्वितं॥ चंद्रार्कवह्नि सदृश प्रसेदं देवि नमोस्तुते॥ नीराजने॥ सर्वमंग
 लमांगल्ये सर्वपापप्रणाशिनी॥ दोरकं प्रतिगृह्णामि सुप्रीता हरिवल्लभे॥ दोरकग्रहणे॥ करिष्या
 मि व्रतं देवि तद्भक्तिस्त्वत्परायणा॥ श्रियं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शिवे॥ दोरकबंधने॥ क्षीरा
 र्णवसुता लक्ष्मीचंद्रेणैव सहोदरि॥ गृहाणार्घ्यं महा लक्ष्मी देवि तुभ्यं नमोस्तुते॥ पुनरर्घ्यं॥ श्री
 वृक्षस्य दलं देवि महा देवि प्रियं सरा॥ बिल्वपत्रं प्रयच्छामि पवित्रं ते सुनिर्मितं॥ बिल्वपत्रं॥ इह
 जन्मनियत्पापं मम जन्मांतरेषु॥ निवारय महा देवि लक्ष्मी नारायण प्रिये॥ प्रदक्षिणा॥ दो मोद
 रि नमस्तेस्तु नमस्त्रैलोक्यनायके॥ हरिकान्त नमस्तेस्तु त्राहि मां परमेश्वरि॥ नमस्कारः॥ क्षीरा र्णवि
 समुद्रते कमले कमलालये॥ प्रयच्छ सर्वकामांश्च विष्णुयक्षस्तु लालये॥ व्रतसमर्पणं॥ छत्रचामर

२२३

मंदोलव्यजनदर्पणंतया॥ गीतवाद्यादि नृत्यैश्च राजसन्माननैस्तथा॥ सप्तचौरैः समभ्यर्च्य क्षमाप्य
 प्य च महेश्वरि॥ वर लक्ष्मी महा देवि सर्वकामप्रदायिनी॥ क्षमापणं॥ प्रयच्छ पुत्रकामांश्च विष्णु वक्षस्तु
 लेनघे॥ पुत्रां देहि यशो देहि सौख्यं सौभाग्यमेव च॥ त्रैलोक्यजननी त्राहि वर दे मत्कवठले॥ प्रार्थना॥
 अथ वायनं॥ एकविंशति पक्वान् घृतशर्करासंयुतं॥ इंदिरा प्रियतां देवि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ वा
 यनं॥ इंदिरा प्रतिगृह्णाति इंदिरा वेददाति च॥ इंदिरा तारको भाष्या इंदिरा ये नमो नमः॥ इति प्रति
 ग्रहमंत्रः॥ इति पूजाविधिः॥ अथ कथा॥ सूत उवाच॥ कैलासशिखरे रम्ये सर्वदेवि
 षे विते॥ गौर्या सह महा देवो दिव्या ह्यैश्वर्यविनोदितः॥ जितो सित्वा जितेत्याह पार्वती परमेश्वरं॥ सोऽपि
 त्वं च जितेत्याह सुविवादस्तयोरभूत्॥ चित्रनेमिस्तदाष्टमृषावा दमभाषता॥ तदा कोपमभाविष्य
 गौरी शपददौ ततः॥ कुष्ठी वमृषावादिन् चित्रनेमि हतक्रियः॥ नानृतत हि समं पापं कापि दृष्टुं ताव
 पि॥ चित्रनेमिर्महाप्राज्ञ सत्यं वदति नो मृषा॥ प्रसादः क्रियतां देवि माह वृषध्वज॥ प्रसादसु मुखी

भ

तस्मैविशाषं जगादसा॥ यदासरोवरेदिव्येकरिष्यति लपश्चुवि॥ ततस्वर्गणिकाः सर्ववक्ष्यन्ति त्वां स
 माहिताः॥ तदाभावाविशापः स्यादिल्लक्तः सपपातह॥ ततोदिनैश्च कतिभिश्चित्रनेमिः सशोवे॥ कु
 ष्ठीभूत्वा वसंतत्र ददर्श स्वर्विलासिनीः॥ देवता पूजनेद्युक्ताः प्रप्रच्छप्रणिपत्यताः॥ किमेतद्दोमहाभागा
 किंप्रजायांतु वांछितं॥ किंचास्माभिरनुष्ठेयमिहामुत्रसुरवाप्तये॥ इति व्रतं चित्रनेमिश्चक्रेऽथ च सु
 लोचनाः॥ येनास्माद्गिरिजा शापान्मोक्ष्यामि चिरदुःखिताः॥ तद्बुधुः कियमोस्याने व्रतमे
 तदनुत्तमं॥ वरलक्ष्मी व्रतदिव्यं सर्वकामसमृद्धिदं॥ यदारवौकुलीरस्ते मासे च श्रावणे तथा॥ गं
 गागमनयो गंतुं गभद्रा समस्तदा॥ तस्मिन्नेव श्रावणे मासि शुक्लांते तु भृगोर्दिने॥ प्रारब्धव्यं व्रतं
 तत्र महालक्ष्म्या यतात्मभिः॥ सुवर्णं प्रतिमां कुर्याच्चतुर्भुजसमन्वितं॥ पूर्वगृहमलं कृत्य तोरणे
 रंगवल्लिजैः॥ गृहस्य पूर्वदिग्भागे ईशान्यां च विशेषतः॥ तंदुलान्प्रस्थसंख्याकान् भूतमौ निक्षिप्य
 जयेत्॥ संस्थाप्य कलशं तत्र तीर्थतोयैः प्रक्षरेत्॥ फलानि च विनिक्षिप्य सुवर्णं प्राक्षिपेत्ततः॥ प

२९४

मांगल्यमणि संयुक्तं मुक्ताफलसंमन्वितं॥ दत्तं मंगलसूत्रं च गृहाण सुरवल्लभे॥ मंगलसूत्रं॥ यज्ञोपवीतं
 परमं पवित्रं उपवीतं॥ सुवर्णभूषणं दिव्यं नानारत्नसुशोभितं॥ त्रैलोक्यभूषणे देवि गृहाणा मरणं
 शुभं॥ आभरणं॥ रक्तगंधसुगंधाद्युपलब्धगंधसमन्वितं॥ दास्यामि देवि वरदे लक्ष्मी देवि प्रसीद मे
 गंधं॥ महाप्रीतिं समुद्रतानक्षतानपि षोडशमुक्ताविशेषजप्रख्यान् गृहाण परमेश्वरि॥ अक्षतं
 नानाविधानि पुष्पाणि नानावर्णयुतानि च॥ पुष्पाणि ते पयसा मिश्रत्वा देवि वरप्रेद॥ पुष्पं॥ अथाग
 पूजा॥ वरलक्ष्म्ये नमः॥ पादौ पूजयामि॥ कमलवासिन्यै गुल्फौ॥ पद्मालयायै० जंघौ॥ श्रियै० जानु
 नी॥ इंदिरायै० कुरु० हरिप्रियायै० कटि० लोकमात्रे नमः॥ नाभिं शंखनिधौ० हस्तौ० त्रैलोक्यपाव
 न्यै० कंठं० धात्र्यै० नासां॥ पद्मनिधौ० नयने० भार्गव्यै० कर्णौ० शीरसागरजायै० ललाटं॥ श्रीवरलक्ष्म्ये
 नमः॥ शिरः॥ श्रीमहालक्ष्म्ये नमः॥ सर्वांगपूजयामि॥ धूपं दारचाम्यहं देवि गोधूतेन प्रक्षरितं॥ प्रयक्षामि
 महादेवि भक्तानां वरदप्रिये॥ दीपं॥ नैवेद्यं परमं शुभं दृष्टिप्रीतिकरं शुभं॥ भक्षामोज्यादिसंयुक्तं परमं

११
 स्तादेकं पूजयन्तथा ॥ पर्पाकं चूर्णरहितं चर्वणीयं प्रयत्नतः ॥ भक्षयित्वा तु वैलांते बंधयित्वा द्युततः ॥ त
 तः प्रभाते उथाय दर्शनीयं प्रयत्नतः ॥ आरक्ते सति संजाते कुर्याद्ब्रतमनुत्तमं ॥ नेचेन्न तद्ब्रतं कुर्यात्स
 र्वदा भूतिमिच्छता ॥ अनेनैव क्रमेणैव तं संगृहीतयत्नतः ॥ अहंतस्यां करिष्यामि ब्रतं सर्वसमृद्धिदं
 इत्युक्त्वा सर्वदेव्यास्तु कारयामास तत्क्षणात् ॥ सुवर्णनिर्मितां देवीं वस्त्रालंकारसंयुतां ॥ शर्वाक्तेन वि
 धानेन पूजां कृत्वा प्रयत्नतः ॥ पंचवायनं कुरुत्वा दत्त्वा ते भ्यो यथाक्रमे ॥ विप्राय वाथ पतये देव्यै व ब्र
 ह्मचारिणे ॥ सुवासिन्यै ततस्त्वेकं अर्पितं चित्रनेमिना ॥ एवं सम्यक् क्रमेणैतां नृत्वा वायनपंचकं ॥ ततो गृ
 हं गतं तेन देवीं नत्वा यथाक्रमे ॥ ततो ह्यनुज्ञां संप्राप्य भक्षयित्वा ततो ब्रती ॥ नागवल्ली दलं त्वेकं कमुकं
 चूर्णवर्जितं ॥ भक्षयित्वा तु वैलांते प्रभाते तं निरीक्ष्य च ॥ आरक्ते च ततो जातो ब्रतस्यास्य प्रभावतः ॥
 अधाहं गतथा पोस्मि देवी दर्शनयोगतः ॥ एतत्सम्यग्ब्रतं चीर्णं ब्रतं यन्मे मया कृतं ॥ चित्रनेमि ब्रतं
 कृत्वा कैलासं शंकरालयं ॥ गत्वा प्रणम्य देवेशं देवीं सादरपूर्वकं ॥ पार्वती च तदा प्राह चित्रनेमि स्वपु

१२५

त्रवत् ॥ पालनीयो मया त्वं वै सत्यमित्यवधार्यतां ॥ चित्रनेमिस्तदा प्राह पार्वती हरवल्लभा ॥ तव पादांबु
 जं दृष्टं वरलक्ष्मीः प्रसादतः ॥ महादेवस्ततः प्राह चित्रनेमिं शुचिब्रतं ॥ अद्य प्रभृति कैलासेषु स्वभोगा
 न्यथेप्सितं ॥ पश्चाद्भूतासि वैकुण्ठं ब्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ पार्वत्यापि कृतं पूर्वं पुत्रलाभार्थं यातया ॥ दृष्ट
 श्वषण्मुखस्तेन ब्रतेन सुमहाब्रतः ॥ नंदिश्च विक्रमादित्यो राज्ञ्यं प्राप्तं तदाज्ञया ॥ नंदिश्च कांतया हीनो का
 तालब्ध्या प्रसादतः ॥ तया वत्तद्ब्रतं कृतं कृतं वै पुत्रहेतुतः ॥ पुत्रं प्रसूयुं वेसात्रं त्रिलोकभरणक्षमं ॥ इह
 मानुषलोकेषु हि ब्रतं चीर्णं सुविस्तरं ॥ तदा प्रभृति येनैव वरलक्ष्मी ब्रतं शुभे ॥ ब्रतं पुण्यं नरो वापि कुर्या
 चैतत्तथागना ॥ सत्कथा करोति विकुलाक्ष भोगान् प्राप्य श्रियं ब्रजेत् ॥ ब्रतानां मुत्तमं पुण्यं वरलक्ष्मी ब्र
 तं शुभं ॥ तत्कृती च नरो नारी द्वौ परौ स्वर्णसंश्रयः ॥ यद्दंष्ट्रं पुन्या नित्यं श्रावयेद्दासमाहितः ॥ धनधा
 न्यमवाप्नोति वरलक्ष्मी प्रसादतः ॥ ॥ इति श्री भविष्योत्तरपुराणे वरलक्ष्मी ब्रतं ॥ ॥ आश्विन शुक्ल
 त्रयोविंशतौ ॥ तत्र पूजा ॥ ध्येयः सदा सवित्तमः

लमध्यवर्तिनारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ॥ केयुरवान्मकरकुंडलवान्किरीटीहारी हिरण्मय
 वपुर्धृतशरवचक्रः ॥ इति ध्यानं ॥ जगन्नाथाय नमः ॥ आवाहनं ॥ पद्मासनाय नमः ॥ आसनं ॥ गृह
 पतये नमः ॥ पाद्यं ॥ तमोहर्त्रे नमः ॥ अर्घ्यं ॥ मित्राय नमः ॥ आत्मनं ॥ विश्वतेजसे नमः ॥ पंचामृतस्नानं ॥
 जगत्पतये नमः ॥ वस्त्रं ॥ त्रिमूर्तये नमः ॥ यज्ञोपवीतं ॥ हरये नमः ॥ गंधं ॥ स्त्रियां ॥ अक्षतां ॥ भास्करां ॥ पुष्पं ॥ अहस्पतये ॥
 धूपं ॥ अज्ञाननाशिने ॥ दीपं ॥ लोकेशाय ॥ नैवेद्यं ॥ विश्वतेजसे ॥ तांबूलं ॥ स्त्रियां ॥ सुवर्णपुष्पं ॥ विश्वतेजसे ॥ नी
 राजने ॥ भास्कराय ॥ मंत्रपुष्पं ॥ नमस्ते देव देवेश नमस्ते सर्वकामदा नमस्ते पद्महस्ताय नमस्ते देवमूर्त्यै ॥
 नमस्कारः ॥ सर्वात्मने नमः ॥ प्रदक्षिणं ॥ दिवाकर नमस्तुभ्यं पापनाशाय भास्कर ॥ त्रयीमयार्कविष्वात्मन
 ग्रहाणां ध्ये नमोऽस्तुते ॥ द्वादशं वा त्रयमर्घ्यं ॥ ततो ब्राह्मणपूजा ॥ यस्य स्मृत्यामि ॥ ॥ इति पूजा वि
 धानं ॥ पितृगृहे वर्तमाना कुलीव्यासं ददर्श ह ॥ नमस्कृत्वा सकृद्रुत्या पाद्यार्घ्याचमनीयकं ॥ ८
 त्वासं प्रार्थितं व्यासं कुलीमुकुलिताजलिः ॥ पतिपुत्रा त्वमो सार्थव्रतबृद्धिमुहामुने ॥ ॥ व्यासोवाच ॥

छवांश्च विनिक्षिप्य वस्त्रेणाच्छादयेत् ॥ प्रतिमां रक्षापयेत्तत्र पूजयेच्च यथाविधि ॥ अग्न्युत्तारणं पूर्वतु शुद्धं
 नयथाक्रमं ॥ पंचामृतेन स्नपनं कारयेत्तत्र तः सुधीः ॥ शुद्धं दक्षिणं ॥ ततः कृत्वा देवीं स्तुते नैवेदतः ॥ अष्ट
 गंधैः समभ्यर्च्य पल्लवैश्च समर्पयेत् ॥ अश्वत्थवटबिल्वादिचूतदांडिं बभालती ॥ अस्तेषां पत्रमादाय
 एकविंशतिसंख्यया ॥ नानाविधानि पुष्पाणि मालत्यादीनि वैततः ॥ धूपदीपैर्महालक्ष्मीपूजयेत्स
 र्वकामदां ॥ पापसंसर्वमंत्रच सर्वभक्षैश्च संयुतं ॥ एकविंशतिसंख्याकैरूपैः पूजयेच्चिद्यं ॥ देव्यै सर्व
 समार्प्यथ वरं सरणुयात्ततः ॥ एवं पूजयित्वा तां तांबूलाद्यैश्च षोडशैः ॥ उपचारैर्वर्द्धयित्वा नाना सं
 मानेनैस्तथा ॥ नृत्यगीतादिसहितं देवीं संप्रार्थयेच्चिद्यं ॥ उमासरस्वतीमायाशचीचप्रियवादिनी ॥
 एताभिश्च कृतं सम्यग्व्रतं सर्वसमृद्धिदं ॥ पूजावसानपर्यंतं चित्रनेमिरभूत्ततः ॥ होमधूपसमाधाय पृष्ट
 तदीपप्रभावतः ॥ गतकुष्ठः स्वर्णतेजोऽशुचिस्तद्गतमानसः ॥ तस्मिन्नेव व्रते सम्यक् मनः संधाय सर्वदा ॥
 पंचायनकं दत्वा कथाशृण्वीत्यतनतः ॥ तथा मोनं गृहीत्वा तु अरतीभिः प्रपूजयेत् ॥ व्रतं च कुर्वतां ह

दत्तयेनकेनध्रुवंतुमे॥ महादेवफलं दत्तं पार्वत्या रूपयामम॥ ततः त्रिवपुरं प्राप्य भार्यया सममब्रवी
 त्॥ नमस्कृत्यातु सद्गत्या पप्रच्छे दं दिवं द्विजः॥ तत्फलं कथ्यतां देवी वरं प्राप्य द्विजोत्तमः॥ तदारभ्य
 कृतं सर्वकर्णदाता फलं महत्॥ सुपुत्रं लभते कुंतित्वं कुरुव्रतमुत्तमं॥ यः पठतीदमारव्यानं शृणो
 ति श्रद्धया चितः॥ ते सर्वपापनिर्मुक्ता यास्यंति परमां गतिं॥ ॥ इति स्कंदे दाना फला व्रतं॥ अ
 थ चातुर्मास्ये कादशी मारभ्य धारणा पारणा व्रतं॥ ॥ भविष्योत्तरपुराणे॥ ॥ कृष्ण उवाच॥
 शृणु कौंतेय वक्ष्यामि व्रतं धारणा पारणं॥ बांधवादिबन्धदोषं सर्वं द्रियनियामकं॥ चातुर्मास्ये तिथा
 वादौ मासिकौंतेय सुव्रतं॥ पुण्याहं कारयेत्पूर्वं मेकादश्यां शुभे दिने॥ पश्चात्संकल्पराजेन्द्रतारा
 मव्रतं चरेत्॥ आदौ मासितथा चांते चातुर्मास्यमथापि वा॥ एकस्मिन् धारणं कार्यं पारणं च तथा
 परं॥ उपवासो धारणं स्यात्पारणं भोजनं भवेत्॥ अष्टोत्तरशतं दद्यादर्थं देवाय तन्मनाः॥ समा
 से मासिराजेन्द्रकुर्यादुद्यापनं बुधः॥ चातुर्मास्यव्रती चापि मासे मासे तु कारयेत्॥ उपवासदिने
 प्राप्ते पुण्याहं कारयेत्पुरा॥ आचार्यं वरयेत्पश्चात् ब्राह्मणं तु ततः परं॥ कुर्यात्प्रतिमां पश्चात्

शेषेण फलप्रदं॥ नीवार ध्यादनिवविशेषः सद्रहः स्मृतः॥ एवं कुर्याद्रतं सम्यक् प्रत्येकं भातु वसरे॥ माघ
मासे शुक्लपक्षे सप्तम्याया वदतिके॥ षष्ठ्यामुपोष्य विधिवत्सम्यामुदये कुचिः॥ पूर्ववद्रविमभ्यर्च्य प्रति
मां वस्त्रसंयुतां॥ आचार्येणाग्निमादाय गोमयेनोपलिप्य च॥ सघृतं परमान्नं च होमयेत्सौरमंत्रकं॥ पा
यसं प्रतिमां वस्त्रं ब्रह्मिण्या निवेदयेत्॥ एवं कुर्यात्पंचवर्षं पंचधान्यं समर्पयेत्॥ पंचप्रस्थं प्रमाणं च प्र
थमं व्रीहिमेव च॥ गोधूमाश्च द्वितीयं च तृतीयं लवणं तथा॥ चतुर्थं तिलदानं च पंचमं माषमेव च॥ स
फलं दक्षिणं दद्याद्विप्रान् द्वादशभोजयेत्॥ एवं कुर्याद्रतं सम्यक् सर्वं संपूर्णं तामियात् तच्छृत्वा तौ
गृहीत्वाथ सर्वं तत्र चकार च॥ पद्मावतीपतिं प्राप्य दमयंतीं तथानलं॥ सुमित्रपुत्रपिंडार्थं तत्प्रा
ह्यद्विजोत्तमं॥ सर्वभाग्ययुता गौरी स्वर्णमाधूरफलं तथा॥ तद्गृहीत्वा गते मार्गे ददर्श ब्राह्म
णस्त्रियं॥ तादृष्ट्वा तत्फलं दत्त्वा ततः शिवपुरं ययौ॥ ततः सफलविप्रेश्च गृहं गत्वा सविस्मया॥ धू
नधान्यसमृद्धिस्तु बङ्गगोधनसंकुलं॥ सर्वरत्नमायो भूत्वा भार्याया सममब्रवीत्॥ सुविष्णुर्वि
स्मितो भार्यां पृष्ट्वा न किं वदतं मया॥ सा ब्रवीद्गंगान्त्वा भिन्नभवद्भिः प्रलयंगतं॥ स्वर्णमाधूरफलं

वी

कव्रतं॥ सर्वदानफलं चैकंतस्मादानाफलव्रतं॥ सागंव्रतंव्रतं बृहिकालद्रव्यविशेषतः॥ ॥ स्त्रियाउचुः॥
 अकाहयेजगन्ताथं भास्करं वेदरूपिणं॥ यन्नासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः॥ सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च द्विभुजः
 स्यात्तदारविः॥ ध्येयः सदा सवितुर्मंडलमध्यवर्ति॥ एवं ध्यात्वा द्विजः सम्यक् भास्करं वेदरूपिणं॥ नमः पद्मा
 सनायेति दद्यादासमुत्तमं॥ पादुगृहपते तुभ्यं मित्राद्या च मनंतथा॥ त्रैलोक्यां धतमो हं त्रैलोक्यं दद्यात्प्रयत्न
 तः॥ पंचामृतविधानेन स्नापयेद्दिश्वतेजसा॥ जगत्पतये तु वस्त्रं च उपवीतं त्रिभूतये॥ रक्तगंधाक्षतं पुष्पं र
 वे दद्यात्समंत्रकं॥ अहस्यतये तु वैष्णवं दीपमज्ञानाशने॥ नैवेद्यं परमान्नं च सफलं चाज्यं शार्क
 रं॥ गृहापासर्वलोके पशुसर्वकामफलप्रदं॥ तौ बूलं च सकर्षरं प्रदद्याद्दिश्वतेजसे॥ नमस्ते देवदेवेश
 नमस्ते देवभूतये॥ नमः कमलहस्ताय आदिताय नमो नमः॥ नमस्कुर्यादनेनैव प्रार्थयेद्दिश्वतेजसं॥ कृ
 त्वा प्रदक्षिणां देवमर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नतः॥ रक्तगंधाक्षतैः स्नांन्नापात्रेणार्घ्यं समंत्रकं॥ दिवाकरं नमस्ते तृतीयं पा
 पनाशाय भास्कर॥ त्रयां मयार्कं विश्वात्मन गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते॥ द्वादशवारं च व्रती दद्यात्समंत्रकं॥ तैल
 म्रलवणक्षारं वर्जयित्वा तु भोजयेत्॥ बहुबीजफलं वर्जयेत् शेषद्रव्यं तु भोजयेत्॥ कंदमूलफलाहारं वि

१
शृणु दाना फलं नाम वक्ष्ये व्रतमनुत्तमं ॥ कैलासशिखरे न्ये पार्वती परमेश्वरं ॥ दानानां सर्वदानानामुत्तमं ब्रू-
हितत्वं तः ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ साधुदेवित्वयाष्टमुमे मे सर्वतः श्रुतं ॥ भूमौ तु भारते वर्षे पुण्ये च यमुना त-
रे ॥ ऋषिपत्निसमूहश्च व्रतांगेन सुसंस्थितः ॥ तत्र गत्वा तु हे देवि शृणु सर्वव्रतोत्तमं ॥ शंभोरनुज्ञया दे-
वी कैलासादागता भुवि ॥ आगच्छ माना मार्गेण ददर्श किमुमावती ॥ किं वने किं शयते बालेता भुवा चाथ
पार्वती ॥ हे देवि वरसे त्वं हि पतिं त्रिष्टास्मिदुःखिता ॥ आगच्छ त्वं मया सांक्ष्णिकं रिष्यामि वयं व्रतं ॥ भविष्य-
ति पतेर्योगः सुपुत्रो धनवान्यरः ॥ तथा सह ब्रज त्वं मे दर्शयंती ददर्श ह ॥ तथैव च पतिं त्रिष्टाशु तर्हि
नास्मिदुःखिता ॥ तावत्वातो गृहीत्वा तु ताभ्यां सांक्ष्णिकं जगाम ह ॥ पुण्यां च यमुनां गत्वा पूर्वाह्णे भानुवासे ॥
तत्र दृष्ट्वा तु सादेवी पप्रच्छ स्त्री कदंबकं ॥ इदं व्रतं किमेतन्मे वक्तव्यं तु ऋषिस्त्रियः ॥ ॥ स्त्रिया उचुः ॥
पुण्यं व्रतमिदं देविसौ रं पापप्रणाशनं ॥ सर्वसंपत्करं स्त्रीणां पतिपुत्रान्नमो ह्यहं ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
सिद्धये तद्गुणं नृणां ॥ कन्यादानसहस्रकैतुगोदानं च त्रिलोककं ॥ भूरि रण्यतिलादीनां सर्वेषामधि-

पांकुर्योद्धतानामुत्तमं व्रतं ॥ सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलं ॥ तत्फलं समवाप्नोति कृत्वा धारणापारणं ॥
 इदं व्रतं महापुण्यं तपसा मुत्तमं तपः ॥ यज्ञानां च तथा यज्ञव्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुर्विदं
 विधिपूर्वकं ॥ बांधवादि व्रते दोषैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ इति तं प्रमाण्याथ विष्णुस्वां च पुरीययो ॥
 दृश्यमानः पौरुषेणैः समस्तैः पांडुपुत्रकैः ॥ युधिष्ठिरोऽपिराजर्षिश्चकारेदमहाव्रतं ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो
 वंशयश्च ततो भवेत् ॥ ॥ इति भविष्योत्तरपुराणोधारणापारणव्रतं ॥ ॥ अथाश्विन उक्तेकादश्या
 दिसा सपर्यंतमासोपवासव्रतं हेमाद्रौ विष्णु रहस्ये ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गगनश्चोत्तमिहा
 मि व्रतानामुत्तमस्य च ॥ विधिमासोपवासस्य फलं चास्य यथोदितं ॥ यथाविधानैः कार्या व्रतं चर्या
 यथा भवेत् ॥ आरभ्यते यथा पूर्वसमाप्यं हियथाविधि ॥ यावत्संख्यं हि कर्तव्यं तत्तद्ब्रूहि प्रपितामह ॥
 व्रतमेतत्सुरश्रेष्ठ विस्तरणममानघ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु नारद सच्चैतत्पृष्ट्वरतपोधन ॥ या
 दृश्यति मतांश्रेष्ठ तबृणुष्वब्रवीमि ते ॥ सुराणां च यथाविष्णुः तपतां च यथा रविः ॥ मेरुं शिखरिणोऽप्यह
 त्रैवो न ते यस्तु पक्षिणां ॥ तीर्थानां तु यथा गंगा प्रजानां तु यथा वणिक् ॥ श्रेष्ठं सर्वव्रतानां तु तद्वन्मासोपवा

२९९

सनं ॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यद्भवेत् ॥ सर्वदानौ द्वं वापि लभेन्मासोपवासकृत् ॥ अग्निष्टोमादिभि
 र्यज्ञैर्विधिबद्धैरिदक्षिणैः ॥ न तत्पुण्यमवाप्नोति यन्मासपरिलंघनात् ॥ तेन दत्तं कुतस्तं स्तप्तं स्वधाकृतं ॥
 यः करोति विधानैर्नरो मासमुपोषणं ॥ प्रविश्य वैष्णवं यज्ञं येनाभ्यर्च्य जनार्दन ॥ गुरोराज्ञां ततो लब्धा कुर्या
 न्मासोपवासनं ॥ वैष्णवानिययोक्ता निरुत्वा सर्वव्रतानि तु ॥ द्वादश्यादीनि पुण्यानि ततो मासमुपावसेत् ॥
 अतिरुद्धं पराकंचरुद्धं चांद्रायणं ततः ॥ मासोपवासं कुर्वीत ज्ञात्वा देहबलाबलं ॥ वानप्रस्थायतिर्वापि ना
 रीवाविधवा मुने ॥ मासोपवासं कुर्वीत गुरुविप्राज्ञया ततः ॥ आश्विनस्या मले पक्षे एकादश्यामुपोषितः ॥ व्रतमे
 तत्तुष्टहीयाद्यावात्रिंशद्दिनानि तु ॥ वासुदेवं समुद्दिश्य कार्तिके सकलं नरः ॥ मासं चोपवसेद्यस्तु समुक्तिः
 फलभाग भवेत् ॥ अन्यत्तस्यालये भक्त्या त्रिकालं कुसुमैः शुभैः ॥ मालती दीवरेः पद्मैः कमलैस्तु सुगंधिभिः ॥
 कुंकुमोशीरकईरैर्विलिप्प वरचंदनैः ॥ नैवेद्यं रूपदीपाद्यैरर्चयेत्तज नार्दन ॥ मनसा कर्मणा वाचा पूजयेद्
 रुद्धं ध्वजं ॥ कुर्यान्निरस्त्रिषवणं ब्रह्म जितेंद्रियः ॥ नाम्नमिव तथा लपं विष्णो कुर्यादहनिशं ॥ भक्त्या
 विष्णोस्तुतिर्वाच्या मृषावाद् विवर्जयेत् ॥ सर्वसत्त्वं दयायुक्तः शांतवृत्तिरहिंसकः ॥ सुप्तावा आसनस्थो वा वासुदे

वप्रकीर्तयेत्॥ स्मृत्या लो कन गंधादिस्वादनं परिकीर्तनं॥ अन्तस्थवर्जयेत्सर्वयासानां चाभिकोक्षिणं॥
गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तां लसविलेपनं॥ व्रतस्थो वर्जयेत्सर्वयंचान्यत्र निराकृतं॥ व्रतस्थो न स्पृहे कि
चिद्विकर्म स्नानं बालयेत्॥ देवतायतने तिष्ठेन्न गृहस्थश्चरद्भ्रतं॥ कृत्वा मासो वा संतु यथा कविधि
नानरः॥ नारी वा विधवा साध्वी वा सुदेवं समर्चयेत्॥ अन्यथा अधिकमेवं तु व्रतं त्रिंशद्दिने रिरदं॥ कृत्वा मा
सोपवासं तु संयतात्मा जितेंद्रियः॥ ततो र्वये न्महद्भक्त्या तीर्थवन्दनवारिभिः॥ चंदनेनानुलिप्तांगं पुष्पा
धूपैरलं कृतं॥ वसुदानादिभिश्चैव भोजयेत्तद्विजोत्तमान्॥ दद्याच्च दक्षिणां तेभ्यः प्रणिपत्य क्षमापयेत्॥
क्षमापयित्वा विप्रांश्च विसर्ज्याभ्यर्चयेत्पूजयेत्॥ एवं वित्तानुसारेण भक्तियुक्तेव शक्तितः॥ एवं मासोपवासं
तु कृत्वाभ्यर्च्य जनार्दनं॥ भोजयित्वा द्विजांश्चैव विष्णुलोके महीयते॥ एवं मासोपवासानि सम्यक् कृत्वा
त्रयोदश॥ निर्वापयेत्तत्तत्तद्देविधिनायेत तच्छृणु॥ कारयेद्देवसंयज्ञमेकादश्यामुपोषितः॥ पूजयि
त्वा च देवेशमाचार्यं निजया हरिं॥ अर्चयित्वा हरिं भक्त्या अभिवाद्य गुरुं तथा॥ ततो तु भोजयेद्द्विप्रा
न् भोजयितयथाविधि॥ विशुद्धकुलवारिजान् विष्णुपूजनतत्परान्॥ पूजयि त्रयोदश॥ ताव

स्मी नारायणस्य वै॥ पूर्णकुंभे तु तां स्नाप्य पूजयेन्निशि भूमिप॥ पंचामृतैस्तथा पुष्पैः सुलसीदलसंयुतैः॥ माल
तीकेतकीभिश्च मल्लिकाकुसुमैस्तथा॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुण्यपठनादिभिः॥ प्रातः काले समयात्ते ब्राह्मण
स्तुतिमंत्रयेत्॥ मासे विप्रान्पंचदश द्विमासे द्विगुणं भवेत्॥ चातुर्मास्ये तथाराजन्तथा विंशतभूसुरान्॥ आ
नीय संख्ययारजन् ब्राह्मणांश्च निमंत्रयेत्॥ पश्चात्स्नानादिकं कृत्वा देवपूजां समाचरेत्॥ पश्चादग्निं समाधा
य होमं कुर्याद्यथाविधि॥ निषुसीदेति मंत्रेण जुहुयाच्च तिलोदनं॥ अरायिकाणे मंत्रेण जुहुयाच्च तोदनं॥ अ
ष्टाश्लोका मंत्रेण पापाय संजुहुयात्ततः॥ तस्मी नारायणे देवस्नानत्रयेपि देवताः॥ पूर्णदुर्गं ततो हुत्वा होमं
पंचमापयेत्॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चादाचार्यं पूजयेत्ततः॥ एवं कृत्वा महाभाग ब्रह्महत्यादिपातकैः॥
मुख्येनात्र संदेहस्तस्मात्कुरु महाव्रतं॥ सुयीवस्तु पुरारजन् हत्वा वालिनमाहवे॥ रामादिषु ततो भूत्वा
कृत्वा धारणपारणं॥ विमुक्तस्तद्गता दोषा तथा न्येः पातकैरपि॥ नारदोपितथाराजन् पूर्वजन्मनि शूद्र
कः॥ द्विजेभ्य उपदेशं सुलसकृद्धारणपारणं॥ होमादिकं विना वापितस्य पुण्यप्रसावतः॥ जितेंद्रियस्ततो
भूत्वा ब्रह्मणो भूवर्शिनां वरः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याद्धारणपारणं॥ इन्द्रियाणां वशांथयि सर्वपापा
युत्तये॥ तस्मात्त्वमपिराजेद्रुद्रकृत्स्नव्रतमुत्तमं॥ किं दानैस्तपसा किं वा किं मन्ये श्वव्रतैर्यमैः॥ धारणपार

वत्तिवस्त्रयुग्मानिभाजानान्यसनानिच॥योगपदानिशुभ्राणिब्रह्मस्त्राणिचैवहि॥दद्याच्चैवद्विजाग्रेभ्यःपूज
यित्वाप्रणम्यच॥ततोनुकल्पयेद्द्वैयांशस्तारत्तरणसंस्थितं॥सच्छादनशुभांशेषांसोपधानामलंकृतां॥कार
यित्वान्मनोमूर्तिकांचनीतुस्वशक्तितः॥न्यसेतस्यांतुशय्यायामर्चयित्वास्त्रगादिभिः॥आसनंपादुकेषु
त्रवस्त्रयुग्ममुपानहौ॥पवित्रानिचपुष्पाणिशय्यायामुपकल्पयेत्॥एवंशय्यांतुसंकल्पप्रणिपत्यच
तान्द्विजान्॥प्रार्थयेच्चानुमोदार्थंविष्णुलोकंब्रजाम्यहं॥एवमभ्यर्चिताविप्रावरेषुब्रतनतदा॥ब्रजनरत
नूश्रेष्ठविष्णोःस्थानमनामयं॥ततोविसर्जयेद्विप्रान्प्रणिप्रत्यानुगम्यच॥ततस्तुष्टुहजयेद्भक्त्यागुरुज्ञान
प्रदायकं॥तांशय्यांकल्पितांसम्यग्गुरुब्रतसमापकं॥प्रणम्यद्विरसांशतो गुरवेप्रतिपादयेत्॥एवंष्ट
ज्यहरिंविप्रान्गुरुज्ञानप्रकाशकं॥कृत्वा मासोपवासांश्चनरोविष्णुतनुंविशेत्॥कृत्वा मासोपवासश्चवि
ष्णुहजनतत्परः॥नयेच्छांतमनःकलंस्वर्गस्थोविजितेंद्रियं॥कृत्वा मासोपवासोश्चनिर्वाण्यविधिवन्मुने॥
कुलानांशतमुद्धृतविष्णुलोकंब्रजेन्नरः॥यस्मिन्जातोमहापुण्यकुलमासोपवासकृत्॥सर्वपा
पविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंमहीयते॥नरोमासोपवासानांकर्तापुण्यकृतांवरः॥पितृमातृकुला

न्याच समं विष्णुपुरी व्रजेत् ॥ नारीवासुमहाभाग यथोक्तव्रतमास्थिता ॥ कृत्वा मासोपवासांश्च व्रजे
 द्विष्टु सनातनं ॥ ॥ नारद उवाच ॥ सुदुःकरमिदं देवमूर्च्छाया निःकरं परं ॥ व्रतं मासोपवासाय भक्ति
 जनयतेषु ॥ पीडितस्य भृशं देवमुमुर्षा व्रतिनस्तथा ॥ त्यागो वानुग्रहो वा यत्किंचित्कार्यं पितामह
 ब्रह्मोवाच ॥ व्रतस्त्वं कर्षितं दृष्ट्वा मुमुर्षुर्वा तपोधन ॥ दृष्ट्वा तु ब्राह्मणास्तस्य कुरु संम्यगनुग्रहं ॥ अ
 मृतं वापयो क्षीरमिच्छमानं सकृन्निशी ॥ यथेह न वियुज्येत प्राणोऽप्युत्पीडितो व्रती ॥ अभिमूर्च्छा विनश्ये
 पां मुमुर्षुस्तुत्यत्पीडितं ॥ पाययित्वा भृतं क्षीरं रक्षेदुत्वा फलानि च ॥ अहोरात्रवयोनित्यं व्रतस्त्वं परि
 पालयेत् ॥ पयोमूलं फलं दत्त्वा विष्णुलोकं व्रजेतु सः ॥ एवं मासोपवासस्त्वं मारुदं प्राणं संशये ॥ अत्र
 तद्गुणैर्दिव्यैः परिसे ब्राह्मणा ज्ञया ॥ नैते व्रतं विनिघ्नन्ति हवि विप्रानुन्नोति पुन व्रतं ॥ अथाविष्णुर्व
 नं विष्णुर्दाता विवर्ततीत्यथा ॥ सर्वविष्णुमयं यज्ञात्वा व्रतस्त्वं क्षीणमुद्धरेत् ॥ पदामुमुष निश्चि
 परिम्लानोति मूर्च्छितः ॥ तदा समुद्धरेत् क्षीणमिच्छितं विमुरवं स्थितं ॥ परिपाल्य व्रती देहं व्रतेशं
 समापयेत् ॥ यथोक्तं द्विगुणं तस्य फलं विप्रमुरवोदितं ॥ इन्द्रियार्थे च स सत्तासा देवविमलामतिः ॥

परितोषयेते विष्णुं नोपवासोयतात्मवान्॥ किं तस्य बद्धमिस्तीर्थैः स्नान होम जपैर्व्रतैः॥ जितेन्द्रियगणोघो
रो निर्जितो दुष्टचेतसा॥ जितेन्द्रियः सदाशान्त सर्वभूतहिते रतः॥ वासुदेवपरो नित्यं न क्लेशं कर्तुमर्हसि॥ कृ
त्वानृतं यथोक्तं तु वैलंबं पदमव्ययं॥ प्राप्नोति पुरुषो नित्यं पुनराद्यं दुर्लभं॥ ये स्मरन्ति सदा विष्णुवि
शुद्धेनांतरात्मना॥ ते प्रयांति कथं त्युक्त्वा विष्णुलोकमनामयं॥ प्रभाते वा द्धरात्रे वामध्यान्हे दिवस
क्षये॥ अच्युतं ये कीर्तयन्ति ते तरन्ति भवार्णवं॥ आनंदितो यदुःखात्ते क्रुद्धः शान्तो यवाद्हरिः॥ यो नुकी
र्तयते भक्त्या स गच्छेद्द्वैलंबपुरी॥ गर्भजन्मजरारोगो दुःखसंसारबंधनैः॥ न बाध्यते नरो नित्यं वा
सुदेवमनुस्मरन्॥ स्थावरे जंगमे सत्त्वे स्खले सस्मिन्नुभाशुभे॥ विष्णुपश्यति सर्वत्रैयः स विष्णुस्य
नरः॥ सर्वं विष्णुमयं ज्ञात्वा त्रैलोक्यं सचराचरं॥ यस्य शान्ता मतिस्तेन पूजितो गरुडध्वजः॥ इति
कल्पानुकल्पानां व्रतानां मुक्तस्य च॥ स विष्णुलोकमाप्नोति प्रसादाच्च कृपापि नः॥ विधिर्मासे
पवासस्य यथावत्परिकीर्तितः॥ सुतस्नेहान्मुनिश्रेष्ठ सर्वलोकहिताय च॥ कृत्वा श्रुत्वा च यो

भक्त्या नरो विष्णुपुरी व्रजेत् ॥ नामक्ताय प्रदातव्यं न देयं दुष्टचेतसा ॥ ॥ इति विष्णुरहस्योक्तं मासि
 पवासव्रतं ॥ ॥ अथ मलमासव्रतं ॥ ॥ हेमाद्रौ पादौ ॥ देवेशं शंकरं शंभुं सर्वदेवनमस्कृतं ॥ ष
 डाननो महातेजा प्रणम्य पर्यृच्छता ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ देवे देव महादेव सर्वधर्मप्रवर्तक ॥
 व्रतानि बह्विधं पुण्यानि श्रुतानि त्वत्प्रसादतः ॥ न तृप्तिमधिगच्छामि धर्मतत्त्वे सुरेश्वर ॥ व्रतांतरमहा
 पुण्यं कथयस्व महाप्रभो ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि व्रतपापहरं शुभं ॥ यस्या
 नुष्ठानमात्रेण तुष्टो भवति भास्कर ॥ दुःखं हरति यः क्षिप्रं प्रदद्यात्सौख्यमुत्तमं ॥ स्कंद उवाच ॥
 मलमासं व्रतं रक्षां सर्वपापहरं नृणां ॥ सकांस्थमन्नदानं च पूजनं भास्करस्य च ॥ यस्यानुष्ठान
 मात्रेण पुत्रदौहित्रवान्नसः ॥ धनधान्यसमायुक्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ आसीत्पुरा महाराजान्
 ऊषुः पृथिवीतले ॥ धर्मप्रियस्तपोनिष्ठो देवपूजनतत्परः ॥ प्रजानां पालको नित्यमतिथीनां च
 पूजकः ॥ गंतुं शक्रपदं सोऽथ ब्राह्मणो नरवाहने ॥ भोक्तुमाकारस्य देवा दगरस्य मुनिपुंगव ॥ युक्ता

समारुहत्सोथतदानीं मिंद्रमायया ॥ मोहितेनैव -- मुक्तो ब्रह्मविदांवरः ॥ सपदायातिभूदेन ता
डितश्च मुनिस्तदा ॥ भूदेन मुनितातेन शापितः कुंभयोनिना ॥ सर्पो भवति हे पापमहाशूरा
भवत् ॥ राजा प्राप्तस्तदा स्कंदसर्पत्वमिति दारुणं ॥ महारण्ये महाप्राज्ञसर्वसत्त्ववर्जितः ॥ देहभा
वेन तेनापि कृतास्तु पापराशयः ॥ एकदा तु महारण्ये कृष्णं दृष्ट्वा यनो मुनिः ॥ आजगाम महाभाग तस्य
भाग्येन नोदितः ॥ तयोस्तु संगतमभूदरण्ये तरुसंकुले ॥ तद्दर्शनात्स सस्मार पूर्वजन्मनि चेष्टितं ॥
ततश्च विह्वलीभूतः प्रणम्य शिरसा मुनिं ॥ पतितो दंडवत् शोभन् उवाच वचनं रुदन् ॥ पपात च म
हीष्टे पापि दंडाय त प्रभो ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य समुनिः करुणायुतः ॥ उवाच वचनं सर्वशृणु
धमने सशितं ॥ ॥ सर्प उवाच ॥ तात केन विमुच्येयं अनन्तादुःखसागरात् ॥ मुक्तिर्न वै स्माकं
कस्येदं कर्मणः फलं ॥ व्यास उवाच ॥ श्वर्जन्म निराजेन्द्रमलमासे समागते ॥ नार्चि

तोभास्करोविष्णुविधिना न कृतं व्रते॥ तत्कर्मपरिपाकेन बुद्धिस्तेविप्रयोजने॥ त्रिविकायां समभवत्
 शक्रमाया सहायतः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नृपत्वं व्रतमाचर॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण स्वपदं प्रस्य
 सेध्रवं॥ सर्प उवाच॥ ॥ विष्णुरूपं सहस्रांशुमलिने मासि पूजयेत्॥ पूजिते च सहस्रांशौ वि
 ष्णुर्भवति पूजितः॥ मलमासस्तु मासानां मलिनः पापसंभवः॥ तस्य पापविशुद्ध्यर्थं मलमासव्र
 तं चरेत्॥ दिने दिने देयानि विविधान् नानि भक्तितः॥ दक्षिणाघृतयुक्तानि कोस्य पात्रयुता
 नि च॥ विष्णुरूपी सहस्रांशुः सर्वपापप्रणाशनः॥ अष्टपान्नप्रदानेन मम पापं व्यपोहंतु॥ अ
 धिमासे तु संप्राप्ते गुडसर्पिः समायुतान्॥ दद्याद्दानेन मंत्रेण त्रयस्त्रिंशदक्षपकान्॥ त्रयस्त्रिं
 शदक्षपानि दातव्यानि दिने दिने॥ साज्यानि गुडमिश्राणि अधिमासे नृपोत्तम॥ यावन्ति तत्र हि
 द्राणि अष्टपस्य च पार्थिव॥ तावद्द्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते॥ चंद्राशुनिर्मलाष्टपाः शालि

तंडुलमिश्रिताः॥ आहारः सर्वदेवानां ते प्रकुर्वेति मंगलं॥ सहिरं पृथुताभ्यस्तात्रयस्त्रिंशदष्टपकान्॥
अधिमासे तु संप्राप्ते त्रयस्त्रिंशत्तु देवताः॥ उद्दिष्ट्याष्टपदानेन पृथ्वीदानफलं लभेत्॥ मासाधि
केतुसंप्राप्ते यावत्सर्वानष्टपकान्॥ तावद्वर्षमवाप्नोति विलुक्तो कंसनाशनं॥ त्रयस्त्रिंशदष्टपान्नं का
स्यपात्रे विधाय च॥ सघृतं सहिरण्यं च ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ नारायणजगद्धीजभास्करप्रतिरूप
क॥ ब्रेत नानेन पुत्राश्च सपदं चाभिवर्द्धये॥ प्रार्थना मंत्रः॥ अधिमासे यदाराजन्द्वादशी वाथ पो
र्णिमा॥ व्यतीपात्तादने वापि दद्यादन्नं च वाक्त्रितः॥ साज्यपात्रं हि सगुडं त्रयस्त्रिंशदष्टपकान्॥
कांस्यपात्रे विनिक्षिप्य हिरण्येन समन्वितान्॥ उपानष्टत्रसंयुक्तां चिप्राय विनिवेदयेत्॥ इदं
मशक्तपरं॥ तत्र मंत्रः॥ यस्य हस्ते गदा चक्रं गरुडो यस्य बाहनं॥ शंखः करतले यस्य समे विलुः
प्रसीदतु॥ कलाकाष्ठदिरूपेणानि मेघघटिकादिना॥ ये चिंतयति भक्तानि तस्मै कालात्मने
नमः॥ कुरुक्षेत्रमयो देशः कालः पार्थद्विजो हरिः॥ पृथ्वीसममिदं दानं गृहाण पुरुषोत्तम॥ मला

नां च विशुद्ध्यर्थं पापप्रशमनाय च ॥ पुत्रपौत्राभि वृद्ध्यर्थं तव दास्यामि भास्कर ॥ मंत्रेणानेन
 वेदद्यात्र यस्त्रिंशद्वर्षकान् ॥ अन्नदानात्परं दानं मलमासेन विद्यते ॥ गृहे तस्य स्थिरालक्ष्मी
 र्यदीस्यात्सूर्यसंनिधौ ॥ दारिद्र्यं न भवेत्तस्य रोगशोकविवर्जितः ॥ व्याधिभ्यो मुच्यते रोगी
 मुको वाचस्पतिर्भवेत् ॥ एतु विधिना राजन् मलमासव्रतं चरेत् ॥ पुत्रपौत्रैः समायुक्तो मो
 दते पालयन्मही ॥ इत्युक्त्वा समुनि स्कंद तत्रैवांतरधीयत ॥ ननु षोडशसं व्रतमेतच्च कार
 ह ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन सर्पो मानुषतां ययौ ॥ पुनर्व्रतं च कारेदमुनि सर्पपिदेशितं ॥ विमान
 वरमारुह्य जगामेंद्रस्य मंदिरं ॥ तस्मात्स्कंदनरः कार्यं व्रतमेतदनुत्तमं ॥ व्रतेन तोषितो दे
 वो भास्करो भक्तवत्सलः ॥ ददाति विपुलां लक्ष्मीं पुत्रपौत्रादिसंपदः ॥ ॥ इति व्रतार्कमल
 मासव्रतं ॥ ॥ अथ मलमासे व्रतान्तरं ॥ ॥ असंभवः ॥ श्रीरुवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ
 श्रुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ कथयस्व प्रसादेन लोकानां हितकाम्यया ॥ मुनीश्वराः प्रवदन्ति क

कृष्णद्वैपायनादयः॥ अदत्तं नैव लभ्येत दत्तं चैवोपनिष्ठते॥ यथा बंध्या गृहस्थस्य पतिवंशस्य ना
शनी॥ तथा दानविहीनं तु जन्म सर्वनिरर्थकं॥ तथापि कथयंती ह देवज्ञाः शास्त्रकोविदाः॥ म
लिम्बुचे सदा प्राप्ते क्रियाकार्याः कथं प्रभो॥ क्षौरमौजीविहाय श्रवतं काम्योपवासिकं॥ मलिम्बु
चे सदा त्याज्यं गृहस्थेन विशेषतः॥ श्रीरुवाच॥ अधिमासे च संप्राप्ते किं कार्यं ब्रूहि मे प्रभो॥
कस्योद्देशेन दातव्यं परत्र कप्रदायकं॥ कल्लउवाच॥ शृणु देवि महाभागे सर्वलोकस्य हेतवे॥
स्वयं दाता स्वयं भोक्ता यो ददाति द्विजातये॥ नान्यो दातान भोक्ता च इह लोके परत्र च॥ असंक्रां
तेऽपि संसंप्राप्ते मामुद्दिश्य व्रतं चरेत्॥ अधिमासस्याधिपत्ये अहं वै पुरुषोत्तम॥ स्नानं दानं
जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणं॥ देवार्चनमथान्यञ्चैवे कुर्वेति मनुष्यजाः॥ अक्षयं तद्भवेत्स
र्वं भो देव नयत्कृतं॥ मालमासो गतः इत्युक्तं येषां देवि प्रमादतः॥ दरिद्रं पुत्रशोकं च पापपं
कविगर्हणं॥ मर्त्यलोके भवेज्जन्म तेषां देवि भवेत्सदा॥ सुषप्रदासि देवि त्वं येऽर्चयेति द्वि

जौतमाः॥ यदा मालिन्नुचो मासः प्राप्यते मानवैः प्रिये॥ महोत्सवस्तदा कार्य आत्मनो हितकं हि
 मिः॥ क्लृप्तपक्षे चतुर्दश्यां नवम्यां वा सुरेश्वरि॥ अष्टम्यां वा यत्कर्तव्यं तत्र शोकविनाशनं॥ य
 था लाभो पहारेषामसयास्मिन्मलिन्नुचे॥ पुण्यं हि प्रातरुत्थाय कृतं त्वा पूजा हि कीर्तयामि॥
 गृहीयान्नियं मपश्चाद्वासुदेवं हृदि स्मरन्॥ उषवासस्थानं कस्य एकमस्तस्य भासिनि॥ एकस्य
 निश्चयं कृत्वा ततो विप्रान्निमंत्रयेत्॥ सपत्नी कान् सदाचारान् सूरूपान् सुखवेषकान्॥ श्र
 ताध्ययनसंपन्ना त्रकुलीनां ज्ञाति संभवान्॥ ततो मध्याह्नसमये लक्ष्मीयुक्तं सनातनं॥ स्ना
 पयेद्ब्रह्मकुंभे वेदमंत्रैः द्विजौतमैः॥ पूजेयेत्परया भक्त्या गोत्रिभिः सपितामहं॥ गंधतोयनसं
 स्नाप्य पंचामृतशुभेन च॥ चंदनेन सुगंधेन पुष्पैर्नानाविधैः प्रिये॥ मिष्टान्नैर्न चयैर्न वैद्यैर्द
 पदीयैर्गंधैर्भिरंजितः॥ आच्छादय सवस्त्रैश्च पीतवस्त्रैर्विशेषतः॥ घंटामृदंगनिर्घाषैश्च शरवध्वनि
 समन्वितः॥ आरात्रिकं व्रती कुर्यात्कर्पूरागरुचंदनैः॥ अलाभे इत्येकेनापि फलमानं

त्यहेत्तेवे॥ ताम्रपात्रस्थिते तोये चंदनाक्षतपुष्पके॥ अर्घ्यं दत्त्वा सपत्नीकं प्रहृष्टेनांतरात्मना॥ मंत्रे
णानेन देवेरी ब्राह्मणैः सह मास्मरन्॥ नारिगैर्नारिकैरेव फलैर्नीना विधैः शुभैः॥ पंचरत्नसमायु
क्ते जातु नीकृतभूतले॥ आरोप्य भोलेहस्ताभ्यां श्रद्धाभक्तिसमन्वितः॥ अर्घ्यदानमंत्रः॥ देवदे
वमहाभाग प्रलयात्पत्तिकारक॥ रूपा सर्वस्य भूते राजगदानंदकारक॥ गृहाणार्घ्यं मिदं दे
वदयां कृत्वा ममोपरि॥ अथ प्रार्थनामंत्रः॥ स्वयं भुवनमस्तु भ्यं ब्रह्मणे मिततेजसे॥ नमोस्तु ते
श्रियानंददयां कृत्वा ममोपरि॥ एवं प्रार्थ्य प्रार्थ्य च गोविंदं पूजयेद्ब्राह्मणैः सह॥ सपत्नीकान् शु
चीन्नातान् लक्ष्मीनारायणोस्मरन्॥ पूजयित्वा विधानेन भोजयेद्भूतपायसः॥ भोजयित्वा
विधानेन सपत्नीकं स्मरन्विभुं॥ स्मर्तव्यो द्विजरूपेण पत्नी चैव मनुस्मरन्॥ परिधापयथाशक्त्या
वस्त्रालंकारकुंकुमैः॥ दास्यान्मैश्च कपित्थैश्च पनसः कदलीफलैः॥ नारिकैरेव नारिगैः कृष्ण
डैर्दाडिमैः प्रियैः घृतपक्वान्नगोधूमैः शुभैः स्तेतान् लिखैव च॥ शर्करैर्घृतपूरैश्च फणितैः षड्

मंडकैः॥ हंताकिकर्कटीशकैः शृंगवैः समूलकैः॥ अन्यैश्च विविधैः शकैः रम्यपाकैः पृथक् पृथक्
महाभोज्यैश्च लह्यादिकंदुलानि विशेषतः॥ गोरसानां विचित्राणि वासितानि द्रव्ये दिप्तिः॥ अन्यान्य
पिचदेयानि दानानि विविधानि च॥ वित्तशोधनकुरित आत्मनः श्रेय इच्छता॥ यथा च सरसं प्राप्य
परिवेष्य मृदुब्रुवनं॥ इदं स्वादु इदं भोज्यं भवदर्थं विचिंतयेत्॥ याच्यतां रोच्यते यच्च यन्मया पावितं
प्रभो॥ धन्योऽस्म्यनुमृहीतोऽस्मि सार्थकं तं च मंदिरं॥ विसर्जयंततो विप्रान् दत्त्वा तां बूलदक्षिणं॥
पात्राणि ह्यग्निरवंडानि चूर्णचरवहिरं शुभं॥ एलाकर्पूरलवंगानि जातीफलतज्जत्वं॥ मृगनाभि
मरीचीनि मुरमांसनरवस्तथा॥ चतुर्भिर्मिलितैर्देवितां बूलं मम वल्लभं॥ यो ददाति द्विजां ग्या
पांसभवेत्सुभगो नरः॥ सुभगा च सदा चारा वल्लभा रक्जने शुभे॥ पुत्राः सौभाग्यसंयुक्ताः
हृलाऽजायते बला॥ पत्रैः सुकेशवः प्रीतः पूगेरीशः सहो बया॥ चूर्णानि न लब्धं स्वशक्त्या
रवदिरेणुमन्मथ॥ चतुर्भिर्विश्वरूपोऽसौ यः पुण्यातिजगत्रयं॥ परितोष्य सपत्नीकान् हस्ते द

धाञ्चमोदकान्॥ आसीमांतमनुव्रज्यभुंजीतबंधुभिः सह॥ असंक्रांतं व्रतं नारीया करोति हरिप्रि
ये॥ दारिद्र्यपुत्रशोकं च वैधव्यं न भवेत्सदा॥ उरुषोष्ये विधादेवियदिकुर्यान्मल्लिम्बुचे॥ मलि
म्बुचं प्राप्य नष्टजितोयैः श्रीनाथः देवः परयेह भक्त्या॥ कथं भवेत्तेषु सुरवंचसंपत्तुं त्रुहत्स्वजन
जाचभार्या॥ ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे मलमासव्रतं॥ व्रतांतरं देवीपुराणे॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ शृ
णु देवि महात्म्यं च मलमासस्य पार्वति॥ ये च मासाः संक्रांतास्तेषां स्वामी रविस्मृतः॥ असंक्रांतास्त
ये मासास्तेषां स्वामी जनार्दनः॥ तमुद्दिश्य च यत्किंचित्स्वल्पं चायद्विवाबद्ध॥ अक्षयं तद्रवेत्कृतं
जन्मनाययुतं ध्रुवं॥ मलिम्बुचेतुसंप्राप्त्यो न कुर्यात्स्वशक्तितः॥ दानं वाथ व्रतं वापि विप्रभोजनमेव
च॥ मलिम्बुचेन देहेन सयाति निरयनरः॥ एकभक्तेन न त्तेन तथैवायाचितं न च॥ उपवासं न कुर्व
ति मनसा संप्रयत्नतः॥ दाने वाथ व्रते वापि यस्वशक्तिर्न विद्यते शरीरतोषणं तेन कर्तव्यं तीर्थ
सेवनं॥ वचनाद्विजमुरव्याणां सर्वव्रतफलं लभेत्॥ सर्वव्यापियथाविष्टुः सर्वभूतकृपाकरः॥

मलिनमुच्येयथादानंलोकद्वयसुखावहं॥॥श्रीदेव्युवाच॥भाग्यहीनास्तुयेमर्त्यपुत्र॥वद्विचरंति
हि॥विवेकोनास्तिद्येयेषांकिंकार्यतेमलिनमुच्ये॥निर्दुनाश्चदुराचारापरभाग्यायजीविनः॥इ
रुवाच॥॥हनेव्रतेतथानतेआयासेकायशोषणे॥सर्वथानास्तिसामर्थ्यकर्तव्यंविप्रसेवने॥
साधनंसेवनंदेविसर्वतीर्थफलप्रदं॥कालेनलभतेतीर्थसद्योवैसाधुसेवनात्॥साधूनांदरीनं
चैवकीर्तनंश्रवणंतथा॥मलमासेतथादेविकर्तव्यंश्रयइच्छता॥पुण्यव्ययनसंप्राप्तेसंपदाविवि
धागृहे॥तामिःपुनःप्रकर्तव्यःसंचयःपुण्यकर्मभिः॥अन्यायेनमहादेवियःप्राप्तेधनसंचयः॥पुण्य
कर्मक्षयान्नेहप्राप्यतेपुण्यसंचयः॥तस्मात्पर्वणिसंप्राप्तेद्रव्यंप्राप्तेप्रकल्पयेत्॥यथाबीजांकुरु
न्यायोविद्वद्भिर्धर्मतैरे॥विचार्यनिश्चयःप्राप्तोधर्मादर्थेनसंशयः॥धर्मबीजंअर्थबलंफलाद्दी
जंसुरक्षितं॥कर्तव्यंतत्प्रयत्नेनप्ररोहार्थंभवेभवं॥बीजांकुरुतेतोभक्षेत्योनदद्याद्धनंद्विजे
लक्ष्मीनारायणपूज्यभोजयेच्चद्विजोत्तमान्॥इतिश्रीदेवीपुराणमलमासव्रतं॥॥अथवि

विशेषपूजा॥-मस्तुयायनमः॥ कर्मायनमः॥ सहस्रशीर्षेनमः॥ देवायनमः॥ सहस्राक्षपदेनमः॥ हरयेनमः॥
पुरुषोत्तमायनमः॥ महादेवायनमः॥ सृष्टिस्थित्यंतकारिणेनमः॥ कृष्णायनमः॥ वासुदेवाय॥ लक्ष्मीकांता
यनमः॥ सुरेश्वरायनमः॥ स्वयंभुवेनमः॥ लक्ष्म्यमिततेजसेनमः॥ ब्रह्मप्रियायनमः॥ देवायनमः॥ ब्रह्म
गोत्रेनमः॥ लक्ष्म्येनमः॥ कमलायै नमः॥ पद्मायै नमः॥ श्रियै नमः॥ पद्मवासोयै नमः॥ हरिवल्लभायै
नमः॥ क्षीराब्धितनयायै नमः॥ श्रियै नमः॥ इंदिरायै नमः॥ श्रीसूक्तेन पूजा॥ अर्घ्यमंत्रः॥ पुराणा
पुरुषेशानसर्वशोकनिहंतन॥ अधिमासेव्रतप्रीतौ गृहाणार्घ्यश्रिया सह॥ पुराणापुरुषेशान
जगद्धतासनातन॥ सपत्नीको ददाम्यर्घ्यं सृष्टिस्थित्यंतकारिणे॥ देवदेवमहाभागप्रलयोत्प
तिकारक॥ कृपा सर्वस्य भूतस्य जगदानंदकारक॥ गृहाणार्घ्यमिमं देवदयां कृत्वा ममोपरि॥
इति श्रीभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्कमासव्रतानि॥ ॥ अथ चारव्रतानि॥ तत्र रविवार
व्रतं मदनरत्ने सौरधर्मे॥ यस्यादयस्याज्जगतः प्रबोधोयः कर्मसाक्षी भुवनस्य गोप्ता॥ कुशादि

कव्याधि विनाश नोयः सभास्करोने दुरितं निह न्यात् ॥ मां धाता उवाच ॥ भगवन् ज्ञानिनां श्रेष्ठ कथं
 यस्व प्रसादतः ॥ त्वद् दत्ता द्रोतु मिच्छामि व्रतं पाप प्रणाशनं ॥ सर्व काम प्रदं चैव सर्व मल विनाशनं ॥
 जार्घ्य दान सहितं नैवेद्यं प्राशनान्वितं ॥ एतत् कथय सर्वस्वं प्रसन्नो यदि मे प्रपन्नो ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥
 शृणु राजन प्रवक्ष्यामि यद्ब्रह्म व्रतमुत्तमं ॥ सर्व काम प्रदं पुंसां कुप्यादिव्याधि नाशनं ॥ भानास्तुष्टि क
 रं राजन् भुक्ति मुक्ति प्रदायकं ॥ यस्या दये सुर गणा मुनि संधा सुवारणाः ॥ दैत्य दान वयक्षाश्च कुर्व
 तिसततार्चनं ॥ यस्या दये तु सर्वेषां प्रबोधो नृप सत्तम ॥ तस्य देवस्य वक्ष्यामि व्रतं राजन् सविस्तरं ॥
 श्रजार्घ्य प्राशनं दानं नैवेद्यं शृणु तत्त्वतः ॥ सर्व तीर्थेषु यत्पुण्यं सर्व यज्ञेषु यत्फलं ॥ सर्व दानेन तपसा
 यत्पुण्यं समवाप्यते ॥ प्रातस्नानेन यत्पुण्यं यत्पुण्यं रवि चासरे ॥ मार्गशीर्षादि मासेषु द्वादश स्व
 पिभूषते ॥ सूर्य व्रतं करिष्यामि यावद्द्वर्षं दिवाकर ॥ व्रतं संपूर्णं तां यातु तत्पसा दात्प्रभाकर ॥ नि
 यम मंत्रः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय नद्यादौ विमले जले ॥ स्नात्वा संतप्य देवान् पितॄंश्च वसुधाधि

॥ घ ॥ उपलिप्य शुचौ देशे सूर्यं तत्र समं शुचौ देशे सूर्यं तत्र समं चयेत् ॥ संलिखेत् तत्र पद्मं तु द्वादशारं सकर्णिकं ॥ तत्रोपपात्रे तथा पद्मं रक्तचंदनवारिणा ॥ ततः संपूजयेद्देवं ही नानाथं सुरेश्वरं ॥ मासे मासे च ये राजा न विशेषास्तान् शृणुष्वैव ॥ मार्गशीर्षे यजेन्मित्रं नारिकेरार्घ्यं मुक्तमं ॥ नैवेद्यं तं दुग्धादेयासाज्याश्च सगुडास्मृताः ॥ पत्रत्रयं तु लस्यास्तु प्राश्यतिष्ठेज्जितेंद्रियः ॥ दद्याद्द्विप्राय भोज्यं तु दक्षिणा सहितं नृप ॥ पौषे विष्णुं समभ्यर्च्य नैवेद्यं कृशरं तथा ॥ बीजपरेण वै चार्घ्यं प्राश्यं घृतपलत्रयं ॥ दद्याद्घृतं तु विप्राय भोजनेन समन्वितं ॥ माघे वरुणं नामानं संपूज्याज्यां तिलान्गुडं ॥ भोजनं दक्षिणां दद्यान् नैवेद्यं तत्तत्ती फलं ॥ अर्घ्यं ते नैव दत्त्वा तु प्राश्य मुष्टिं त्रयं तिळाः ॥ फाल्गुने सूर्यं मभ्यर्च्य जंबीराघ्यं निवेद्येत् ॥ पलत्रयं दधि प्राश्य नैवेद्यं सघृतं दधि ॥ दधितं दुग्धदानं च भोज्यं तस्मिन्मुदाहतं ॥ चैत्रे भानुं तु संपूज्य नैवेद्यं घृतपूरिका ॥ फल्गु तु द्वादशमं प्रोक्तं प्राश्य दुग्धपलत्रयं ॥ विप्राय भोजनं दद्यान्मिष्टान्नं तु सदक्षिणं ॥ वैशाखे तपनं प्रोक्तं माषान्नं सघृतं स्मृतं ॥ अर्घ्यं दद्यात्तु द्वाक्षाभिः प्राशयेत् ॥

मयं स्मृतं ॥ कुर्यान्माषान्न दानं तु सद्युतं वै सदक्षिणं ॥ इन्द्रज्येष्ठे यजेद्राजनैवेद्यं तु करं भक्तं ॥ अर्धश्च सह
कारेणाप्राश्यांजलांजलित्रयं ॥ दध्योदनसमायुक्तं भोजनं ब्राह्मणाय तु ॥ आषाढे रविमभ्यर्च्य पूजा
विर्पिकं तथा ॥ विप्राय भोजनं दद्यात्प्राशयेन्मरिचत्रयं ॥ गभस्तिमान्श्रावणार्धे त्रपुशीफलमेव च ॥
मुष्टित्रयं च सक्तूनां प्राशने समुदाहृतं ॥ विप्राय भोजनं दद्याद्दक्षिणा सहितं नृप ॥ यमोभाद्रपदे पूज्यं कृष्ण
डंतं दुलज्यकं ॥ गोमूत्रं प्राशनं युक्तं ब्राह्मणे भोजनं तथा ॥ हिरण्यरेताश्चियुनैवेद्यं शर्करा स्मृतं ॥ द
डिमेनार्घ्यं दानं तु प्राशयेत्संवत्सलत्रयं ॥ विप्राय परयापत्त्या भोजने शालिशर्करा ॥ विद्वाकरः कार्ति
केचरं भायाः फलमेव च ॥ पायसं चैव नैवेद्यं पायसं प्राशने स्मृतं ॥ एवं व्रतं समाप्येत्तत्तत्तदुद्यापनं च
रेत् ॥ ततो गुरुग्रहं गत्वा ग्रहीयाच्चरणेषु भौ ॥ उद्यापनं करिष्येह मागच्छ मम वैश्वमनि ॥ माषकेन सु
वर्णस्य तु प्रतिमां कारयेद्देवः ॥ रथोरुष्यमयः कार्यः सर्वोपस्करसंयुतः ॥ कृत्वा द्वादश पत्रं तु कम
लं रक्ततंडुलैः ॥ स्थापयेद्व्रणं कुम्भं पंचरत्न समन्वितं ॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं तांश्रुतं तुल्यहरितं ॥

णांश्चविसर्जयेत्॥ मंत्रहीनक्रियाहीनभक्तिहीनतुयत्कृतं॥ तत्सर्वं पूर्णतां यातुमिदं देवप्रसादतः॥ अ-
 नुब्रज्य गुरुं विप्रान् भोजनं तु समाचरेत्॥ वृद्धैश्च बंधुभिः सार्द्धं नत्वा देवं दिवाकरं॥ एवं यः कुरुते मर्त्या वि-
 त्तशायं विवर्जितः॥ सूर्यव्रतं महाराजतस्य पुण्यफलं शृणु॥ ब्राह्मणो लभ्यते विद्यां क्षत्रियो राज्य मा-
 न्नुयात्॥ वैश्या समृद्धिं विपुलां शुद्धः सुरवमवाप्नुयात्॥ अपुत्रो लभते पुत्रं कुमारी लभते पतिः॥ रा-
 गा र्ता मुच्यते रोगी द्वंद्वो मुच्येत बधनात्॥ यं यं चिंतयते कामं स तस्य भवति भवं॥ द्रुतया यद्दं-
 शृणुयाद्देकचित्तो न वेन्नृपः॥ सर्वकामनवो मोति प्रसादाद्भास्वतो नृपः॥ ॥ इति सौरधर्मोक्तं सूर्यव्र-
 तं॥ आश्विनादिरविवोरष्वाशादित्यव्रतं॥ स्कंद उवाच॥ शृणु दिव्यं परं पुण्यं आदित्याराधनं परं॥
 यत्कृत्वा सर्वकामानां सकलं फलमाप्नुयात्॥ समुद्रतीरे विप्रे शपुरी द्वारवती शुभा॥ वासुदेवय-
 दुवरे पुरा राज्यं प्रशासति॥ दूर्वासाः शंकरस्यांश आजगामावलोककः॥ कृत्स्नेन पूजितस्तत्र अ-
 र्घ्यपाद्यासनादिभिः॥ भोनंतस्य यद्दत्तं यथा मिलिषितं मुने॥ संपूजितः सकृत्सेनया वदन्नृपसो

३९०

मुनिः॥ सांबेन हसितस्वस्य सुतेन सह सा किल॥ कुब्जेऽपि मुनिशार्दूलः कोपं सहति बान्धव्यं॥ पूजितो
 नमया दानी मन्यत्कर्तुं कथं क्षमं॥ स गत्वा नारदः प्राह सांबेन हसि नोस्मि मे॥ प्रभासं च रतः कार्यं त-
 स्य शिक्षाय नत्वया॥ इत्युक्तो नारदः प्रायात् द्वारकां कृष्णसन्निधौ॥ स्वकं सैन्यं दर्शय स्वमम देव-
 किं न दनं॥ देवमात्राभिषं कृत्वा हस्त्यश्वरथसंकुलं॥ नारदेनैव मुक्तस्तु तथैव कृतं न विभुः॥ इति
 ते तु बले प्राह नात्र शांवा प्रहृश्यते॥ मेयै वानीयते शीघ्रं द्वारवत्यास्तवांतिकं॥ गत्वा वमुक्ते मुनि-
 ना श्रेष्ठे जांबवती सुतः॥ संश्रृंगारस्तथानीतो मकरध्वजदर्शनः॥ गत्वा लिंग्य चुबुंबस्तंगोप्य-
 कृष्णपरिग्रहाः॥ नारदः प्राह भगवान् दुश्चरितं तथानघ॥ कुब्जेन शौरिणा शसः कुष्ठी भवनरा-
 धिपः॥ एवमुक्ते तथा पुत्रकुष्ठरोगातुरो भवेत्॥ शांबः प्रणम्या हपितः किमर्थं शपितस्त्वया॥ स्व-
 शक्तिज्ञानदृष्ट्वा तु विचार्य सुविनिश्चितं॥ ध्यानादुर्वीससो ज्ञाता विक्रियात्स्वत्रकारणं॥ अत्र
 होमया पुत्रकार्यस्तस्य पते शुचौ॥ आदित्यस्य व्रतं चैव कुरु कुष्ठविनाशने॥ शांब उवाच॥

कथं तातमया कार्यं व्रतं सर्वफलप्रदं ॥ किं विधानं तु के मंत्रा किं दानं किंच शृजने ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 मासमाश्वयुजं प्राथयदारविदिनं भवेत् ॥ तदा व्रतमिदं ग्राह्यं नरेस्त्रीभिर्विशेषतः ॥ यावत्संवत्सरं
 तावद्विधिना तेन पुत्रक ॥ गोमयेनाक्षितौ कुर्यान्मंडलं चतुर्लपुनः ॥ रक्तपुष्पैरक्षताभिरर्घ्यं
 तत्र प्रक्षपयेत् ॥ मंत्रेणानेन भास्वंतमाचार्यं प्रतिवासरं ॥ यथा शाविमला शर्वाः सूर्यभास्कर
 भानुभिः ॥ तथा शासफलामहं कुरु नित्यं मयार्धतः ॥ अर्घ्यमंत्राः ॥ एवमर्चयेद्दत्तावध्याचार्यस
 माप्सते ॥ समाप्ते तु व्रते वत्स कुर्यात्तथाप्येन विधिं ॥ गोमये चानुलिप्तायां भूमौ मंडलमालिखेत्
 रक्तचंदनरेखाभिः कुंकुमेन विशेषतः ॥ तन्मध्ये द्वादशदलं पद्माकारयेद्बुधः ॥ सिंदूरपूरित
 दलं जपाकुसुमपूजितं ॥ तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं प्रवालं कुरसन्निभं ॥ शालितंदुलसंपूर्णं शिर्ष
 राचंदनार्चितं ॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं तांश्रुशक्त्यादिनिर्मितं ॥ सौवर्णभास्करं कृत्वा पद्मह
 स्तं च शक्तितः ॥ रक्तवस्त्रयुगोपे तं पात्रोपरि निवेशयेत् ॥ अथ पंचामृतेनाक्षौ जपकुंकुमलेपितं ॥

३११

रक्तवस्त्रसमाछन्नं पुष्पमालाभिवेष्टितं ॥ पंचामृतेन स्नपनमग्न्युत्तारणपूर्वकं ॥ प्रतिष्ठां च ततः कृत्वा
 पूजां देवस्य कारयेत् ॥ चंदनैः कुसुमैरन्यैर्विविधैः कालसंभवैः ॥ अखंडपट्टवस्त्रे च कमंडलुमुपावहेत्
 वर्द्धनी त्रितयं तत्र स्थापयेच्छिवसंनिधौ ॥ संज्ञाया वस्त्रयुग्मे तु कौसुमे तु महीपते ॥ प्रतिपात्रेषु संपू
 ज्यं सूर्यो द्वादशनामभिः ॥ मित्रो विलुः सवरुणः सूर्यो भानुस्तथैव च ॥ तपने द्रौरविंशत्योगभक्ति
 शमनस्तथा ॥ हिरण्यरेतादिन कृत्स्न्या एते प्रयत्नतः ॥ मध्ये सहस्रकिरणः संपूज्यः संज्ञया स
 ह ॥ शर्गी फलेर्धूपदीपैर्वस्त्रनैवेद्यसंयुतैः ॥ नारिकेरेण चैवार्घ्यं दद्याद्देवस्य भक्तितः ॥ मंत्रेणानेन रा
 जैर्द्रव्यतस्य परिहृतये ॥ नमः सहस्रकिरणसर्वव्याधिविनाशन ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संज्ञया सहि
 तोरवे ॥ अरात्रिकं ततः कुर्यात्पूजासंकल्पमेव च ॥ संकल्पं च ततः कुर्याद्ब्राह्म्यैः सूर्यदेवतं ॥ ब्राह्म
 णान् भोजयेद्भक्त्या मिष्टान्नैर्द्वादशप्रभैः ॥ दंपत्योर्भोजनं देयं परमान्नं समन्वितं ॥ ततस्तु दक्षिणा
 देया समभ्यर्च्य स्वगादिभिः ॥ उपहारादितत्सर्वं गुरुवे प्रतिपादयेत् ॥ गुरुं तत्रैव संतोष्य ब्राह्म

रणा द्वस्त कुरुष्व व्रतमुत्तमं ॥ एतद्ब्रुत्वा वचः सांबः पित्रा कृष्णेन भाषितं ॥ व्रतं चरित्वा संप्राप्तः सर्वसि
 द्धिसु दुर्लभः ॥ इदं यः शृणुयाद् दत्तया श्रावयेद्वापि मानवः ॥ तावुभौ पुण्य कर्माणौ रविलोकमवा
 मृतः ॥ ॥ इति स्कान्द आशादित्य व्रतं ॥ अथ सोमवारव्रतं ॥ देशकालैस्मृत्वा अमुकं कामं
 दं करिष्ये इति संकल्प्य महाकालाय शूलिने शंभवे इति मंत्रेण षोडशोपचारान्कृत्वा परिवारे दे
 वतां पूजयेत् ॥ प्रागादि क्रमेण ब्राह्मणं विष्णुस्कंदं महाकलं शूलिने उमा महेश्वरो नंदिकेश्वर
 आवाहनाद्युपचारैः चंडाय नम इति मंत्रेण शान्त्या पंचोपचारैः श्वेदं प्रपूजयेत् ॥ ततः प्रार्थनां ॥
 दशभुजाय त्रिनेत्राय पंचवक्त्राय शूलिने श्वेतवृषारूढाय सुश्वेताभरणाय वै उमा सहिताय
 नमः ॥ त्राहि मां रूपया देवशरणां तं महेश्वर ॥ नंदिकेश्वराय नम इत्यग्रे नंदिकेश्वरं पूजयेत् ॥ ततः पु
 ष्याणि गृहीत्वा गण्डाकार्यात् तत्प्रकारः ॥ देवाधिदेवाय नमः पादयोः ॥ शंकराय नम इति जंघयोः
 शिवाय इति जंघयोः ॥ शूलपाणये नम इति गुल्फयोः ॥ शंभवे नम इति कक्षे ॥ स्वयंभुवे नम गुह्ये ॥

३१२

महादेवाय नम इति नाभौ विश्वकर्त्रे नमः उदरे ॥ सर्वतो मुखाय नमः पाश्वयोः ॥ स्त्राणवे नमः स्तनयो
 नीलकंठाय नमः कंठे ॥ श्रीकंठाय शिवाय नमः मुखे ॥ त्रिनेत्राय नमो नेत्रयोः ॥ दशभुजाय नमः मु
 कुटे ॥ देवाधिदेवाय नमः सर्वांगे ॥ ॥ इति पूजाविधिः ॥ अथ कथा ॥ नारद उवाच ॥ अन्यातदपि
 मे ब्रूहि येनाहं प्राप्नुयामि पदं ॥ अयत्नाच्च शिवे भक्तिः पुत्रसौभाग्यसंपदः ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ सो
 मवारव्रतं पुण्यं कथ्यमानं निबोध मे ॥ श्रावणे चैत्र वैशाखे ज्येष्ठे वामार्गशीर्षके ॥ प्रथमे सोमव
 रे च गृहीत्या द्रवमुत्तमं ॥ यदा श्रद्धा भवेत्कर्तुं सोमवारव्रतं प्रति ॥ तदा चापि पुरस्कृत्य श्रद्धा भ
 क्तिः समन्वितः ॥ सुस्नात्वा शुचिर्भूत्वा शुक्लांबरधरो नरः ॥ कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशून्यव
 र्जितः ॥ आहरे चैत पुष्पाणि मालतीमल्लिकादिकं ॥ श्वेतपद्मानि दिव्यानि चंपकानि तथै
 व च ॥ कुंदमंदारजैः पुष्पैः पद्मैश्च शतपत्रकैः ॥ आचार्याणमया सार्द्धं शंकरं लेकं शंकरं ॥ म
 लयजेन धूपेन धूपयेत्पार्वतीपतिं ॥ अन्यानि यान्यभीष्टानि तानि सर्वाणि दापयेत् ॥ पुनर्ग

पुष्पैश्च पूजयेत्पार्वतीपतिं ॥ कामिनेन तु मंत्रेण व्यापकेन महेश्वरं ॥ पूजयेन्मूलमंत्रेण च त्र्यंबकेन ततः
 परं ॥ भवाय भवनाशाय महादेवाय धीमहि ॥ उग्राय यशनाथाय शर्वाय शशिमौलिने ॥ रुद्राय नील
 कंठाय शिवाय भयहारिणे ॥ शंकराय नमो जयेशिवायैति च जानुनी ॥ इह लपाणये नमो गुल्फक
 द्यां शंभुं प्रहय जयेत् ॥ गुह्यस्वयं भुनामानं पूजयेत्पार्वतीपतिं ॥ महादेवाय इति पूजयेन्ममो मुखे
 सिमंडले ॥ उदरे विश्वकर्त्रे दिपाश्वर्योः सर्वतो मुखं ॥ स्थाणुस्तनौ च संपूज्य नीलकंठाय कंठ
 तः ॥ मुखे संपूजयेद्देवं श्रीकंठाय शिवाय च ॥ त्रिनेत्राय नमो नेत्रे मुकुटे शिशिभूषणं ॥ नमो देवधि
 देवाय सर्वांगे पूजयेद्दिशुः ॥ एवं संपूज्य देवेशं मुपहोरे मनोहरैः ॥ यथा विभवसारेण तस्य पुण्यफलं
 शृणु ॥ सोमवारयजंते ये पार्वत्या सह शंकरं ॥ तेलभक्त्यस्त्यालोकात्पुनरावृत्तिदुर्लभात् ॥ एकभ
 क्तस्य यत्पुण्यं कथयामि समासतः ॥ सप्तजन्मार्जितं पापमभेद्यं देवदानैवैः ॥ नश्यते चैकभक्तेन ना
 त्र कार्या विचारणा ॥ मासे कस्य तु यत्पुण्यं शृणुयत्नेन सुव्रत ॥ अभाग्यो जातभाग्यस्यादुर्भगः

३१३

रक्तपुष्पैस्तु नैवेद्यैः फलैः कालोद्भवैः स्तथा ॥ पूजयेज्जपते मीशं शृंगपदीपैस्तथोत्तमैः ॥ सूर्याय नमः ॥ वरुणा
 य नमः ॥ माधवाय नमः ॥ धात्रे नमः ॥ हयाय नमः ॥ भार्गीय नमः ॥ सुवर्णरेतसे ॥ अत्रये नमः ॥ दिवाकराय नमः ॥
 तपनाय नमः ॥ भानवे नमः ॥ हंसाय नमः ॥ इति द्वादशानामभिः पूजाकार्यं ॥ नमो नमः पापविनाशनाय
 विश्वात्मने सप्ततुरंगभाय ॥ साभाग्यं जुनिधे व्रतिभिः सदा वैर्षाब्धिपोताय नमः सवित्रे ॥ प्रार्थनमंत्रः
 अनेन मंत्रेणार्घ्यं ॥ एवं संपूज्य भानुं तु नक्तं मुञ्जीत वाग्यतः ॥ आचार्य पूजयित्वा तु वस्त्रैराभरणैः पुष्पैः ॥
 तस्मै तो प्रतिमां कुंभं सहिरण्यं प्रदापयेत् ॥ प्रीयतां भगवान् देवो मम संसारतारकः ॥ ब्राह्मणान् भो
 जयेत्सश्चाद्वादशानां दिवि स्तरैः ॥ तेभ्यस्तु कलशान् दद्याद्यथा शक्त्या तु दक्षिणां ॥ एवं यः कुरुते सम्य
 ग्ब्रते भूतदत्तमं ॥ आशादित्येति विख्यातं तस्य पुण्यफलं महत् ॥ निर्व्याधिनिपुणो जस्वी पुत्रपौ
 त्रसमन्वितः ॥ भुक्त्वा च भोगान् मलान् मरैरपि दुर्लभान् ॥ देहांतरे विसायुज्यं प्राप्नुयाद्दुर्लभोत्तमं ॥
 प्राश्य संपरमावृद्धिमुक्तः कुष्ठरोगतः ॥ आशाभंगो न तस्यास्तिकलाचिदपि जन्मनि ॥ एतस्मात्का

पूर्वाक्षरेषु मंत्रैस्तु पूजयेत्सर्वतीपतिं ॥ नाना पुष्पैः फलेर्द्विज्यैर्नाना रत्नैः समर्चयेत् ॥ श्वेत वस्त्र युगेन
 वनानां मंत्रैर्महेश्वरं ॥ उपवीतं सोत्तरीयं भक्ष्याणि विविधानि च ॥ न्यानियान्यभीष्टानि तानि
 चान्यानि कल्पयेत् ॥ पुष्पमंडपिका कार्या वित्तानं तत्र शोभितं ॥ शय्या तली तथा दर्श देवस्या
 ग्रे प्रकल्पयेत् ॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिखने ॥ स्वगृह्योक्त विधानेन कृत्वा मिच्छा
 पनंततः ॥ ततो होमं च पूर्वाद्यैर्मंत्रकायेर्भिन्नस्तदा ॥ पालाशत्रामी समिद्धि जुहुयाद्यधि
 कं शतं ॥ आप्यायस्विति मंत्रेण पृथक् दद्यात्तदा ॥ यवव्रीहिति लाज्येन पूर्णं पूर्णं पृथक्
 पृथक् ॥ पूर्णाहुतिं ततो दद्यात्कृत्वा सिद्धि कदादिकं ॥ होमांतैश्च गुरु पूज्य संपत्नीकं समा
 हितः ॥ वस्त्रैराभरणैः श्रेष्ठैर्गृहोपकरणादिभिः ॥ श्वेतावाकपिलावापिसुशीलाचपयस्विनी ॥
 संवत्सारत्न पुष्पाचघटा वस्त्रविभूषिता ॥ दक्षिणा सहिता देया शिवो मे प्रीयतामिति धे
 नुर्वै जगता मातानित्यं विष्णुयदे स्थिता ॥ सर्वत्सा चमया दत्ता प्रीयता मे सदा शिवः ॥ ब्रह्म

३१४

णान् भोजयेद्द्विद्वंस्त्रयोदशसुशोभनात् ॥ वस्त्रालंकारं च तेभ्यो देयं सदक्षिणं ॥ त्रयोदशघ
 टा देया वंशपात्र समन्विताः ॥ पक्वान्नफल संयुक्ता नाना भक्ष्य समन्विताः ॥ पूजितं तु ततो दे
 वं देवोपकरणानि च ॥ आचार्या यततो दद्यात्प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ इमं देवं गृहाण त्वं सर्वं पस्का
 रसंयुतं ॥ परिपूर्णं व्रतं मे स्याद्विकृतं फलं ॥ यद्भक्त्या देवदेवे शमया व्रतमिदं कृतं ॥ न्यूनं वाथ
 क्रिया हीनं परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ इति संप्रार्थयेद्देवं द्विजं चैव पुनः पुनः ॥ भुजीयांस्तं ह धर्मा
 त्मा शिष्टैरिष्टैश्च बंधुभिः ॥ अनेनैव विधानेन यद्द्वंद्वतमाचरेत् ॥ ययं वित्तयेत कामं ततः प्रप्नो
 ति मानः ॥ दाता सुरवीचो जस्वी त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ विमानवरमारुह्य सोमलोके म
 हीयेत ॥ मनूनां वंशतं यावत्तावत्तत्रैव मोदते ॥ शिवलोकं ततो गत्वा शिवेन सह मोदते ॥
 कीडते शंभुरूपेण पुनरावृत्ति दुर्लभं ॥ कृत्स्नं चरितं तं शर्व सोमवारं व्रतं शुभं ॥ नृपैः श्रेष्ठैः पुरा
 पुराचीर्णं मास्ति कै धर्मतत्परैः ॥ इति पठति रहस्यं यः शृणोतीह नित्यं तनुवदति इति श्रद्धा

यान्यस्ययो वै। सकल कलुषहानौ वंद्यमानौ गणयैः शिवविमलविमानैर्यातिशेवपुरंसः॥ ॥ इति
 श्रीस्कांदे सोमवारव्रतसंपूर्णः॥ ॥ अथ सोमवारव्रतः॥ तत्र तद्यंत्रप्रकार उक्तः संग्रहे। त्रिकोणं
 र्वमुधृत्य पंचधा विभजेत्ततः॥ तृतीयरेखा चिन्हाभ्यां लोछयेत्समभागतः। आधरेखा प्रयु
 गलं तृतीयं चिन्हयोन्यसेत्॥ द्वितीयाग्रं समाकृष्य तृतीयं चिन्हयोन्यसेत्॥ युतारेखा
 तृतीयांतु समांभज्यां समांशतः। तुर्यां चिन्हद्वये नाथ त्रिभिश्चिन्हैस्तु पंचमी॥ तृतीयां
 कुर्वित पंचम्या मध्यचिन्हे। तुर्यां प्रयोजयेत्सम्यक् पंचम्या चिन्हयो द्वयोः। अथ मानद्वये
 दद्यात्सूत्रयुग्मं विवर्णः। --- धिका साम्य कोणानां विंशतिर्भवेत्॥ तृतीया तुर्ययोर्मध्यस्थि
 त्तिचिन्हे गृहे च येत्॥ दवंतदग्रतो मंत्री त्रिकोणे दक्षिणा क्रमात्॥ मंगलाद्या नूतार पूर्वानमो
 तानेकविंशतिः॥ एकविंशतिकोष्ठेषु नाना मंत्रान् समालिखेत्॥ ततः पूजा प्रकर्तव्या पुत्रसंपत्ति
 हेतवे॥ पूजा प्रकारमाह॥ सहिमे भगवन् भोम अंगारक मेहा प्रभो॥ त्वयि सर्वसमायातं

३१५

सुभवा भवेत्॥ पुत्रार्थं लभते पुत्रान् धनार्थं लभते धनं॥ कन्यार्थं लभते कन्या रूपलावण्यशालिनी॥
 यं यं चित्तयते कामं तं प्राप्नोति मानवः॥ गृहे तस्य वसेत्सु क्ष्मी सौख्यानि विविधानि च॥ रुद्रांशो धर्म
 मार्गस्थो विघ्नहीन स्थितिं चरेत्॥ अश्वमेध सहस्राणि फलं प्राप्नोति मानवः॥ इह लोके चिरे स्थित्वा पु
 त्राभोगान् मनोरमान्॥ विमानवरमारुह्य रुद्रलोके महीयते॥ यथात्मानं तथा देवं यथा देवं त
 था गुरुं॥ तौषियं च परं भक्त्या तेन पूर्णं भवेद्भूतं॥ नंदिकेश्वर उवाच॥ उपवासेन वै देवं समाचरति
 मानवः॥ यदा चित्तं च वित्तं च जायते पुरुषस्य वै। तदेवाद्यापनं कुर्याद्भूतसंपूर्णहेतवे॥ चलवित्त
 चलं वित्तं चलं जीवितुमेव च॥ एवं ज्ञात्वा प्रयत्नेन व्रतस्योद्यापनं चरेत्॥ उमामहेश्वरो हेमा
 दृषभेण समन्वितो॥ यथाशक्त्या प्रकर्तव्यो वित्तशाब्दं न कारयेत्॥ मंडलं कारयेद्व्यलिगो
 द्रवकृतं शुभं॥ कलशं पूय सा पूर्णं चेतवस्त्रयुगान्वितं॥ ताम्रपात्रं वेणुमयं कुंभयोरुपरि न्यसे
 त्॥ स्थापयेन्मंडले दिव्ये कलशं कुंभकोज्ज्वलं॥ तस्योपरि न्यसेद्देवमुमया सहितं शिवं॥

गारकाय० चरणान्मस्तकावधिरुष्यपहर्त्रेनमः॥ नमो आराय० वससि वत्काय० मूर्धनि भूमिजाय
 नम इति न्यासान्कृत्वा हृदयादिन्यासं कुर्यात्॥ यथा हां हृदयाय नमः॥ हां शिरसे स्वाहा॥ हां शि
 रवाये वषट्॥ हां हां हां कवचाय हुं॥ हंसः नेत्रत्रयाय वौषट्॥ रवं रवः अस्त्राय फट्॥ करं न्यासः॥ ॐ हुं
 कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ हुं मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ हां हां हां तर्जनीभ्यां नमः॥ ॐ हंसः अंगुष्ठाभ्यां
 नमः॥ ॐ रवं रवः करतलकरपृष्ठाभ्यां मिति न्यासान्कृत्वा आवाहयेत्॥ रक्तमाल्यांबरधरः श
 क्रिश्नलङ्गराधरः॥ चतुर्भुजो मेषगमो वरदस्याधरा सुत इति ध्यानं॥ एह हि भगवन् व्याकुलं भगवत्
 महाप्रभो त्वयि सर्वसमायातं त्रैलोक्यं सत्त्वाचरं॥ भौममावाहयिष्यामि ते जोमूर्तिदुरासदं॥ इ
 दं रूपमनिर्देश्य वत्सलं नरपि प्रियमिति॥ ततो अग्निमूर्धेति मंत्रेण सर्वाक्त भौवगायत्र्यावाहनादि
 पुण्यांतां पूजां कृत्वा यंत्रस्थं कविं शतकोष्टेष्वंगानि पूजयेद्देवं विंशतिनामसि॥ यथा मंगला
 यनमः॥ पादो पूजयामि॥ भूमिपुत्राय० जानुनी० ऋणहर्त्रे० उरु० धनप्रदाय० कटिं स्थिरासनाय०

316

गुह्यं० महाकायाय० उरुः० सर्वकर्मावरोधकाय० वामबाहुं० लोहिताय० दक्षिणबाहुं० लोहिताक्ष
 य० कंठपू० सामगानां कृपाकराय० मुखं० धरात्मजाय० नासिकां० कुजाय० अक्षिणे० भौमाय० लला
 टं० शक्तिदाय० मध्यं० भूमिनेदनाय० मस्तकं० अंगारकाय० शिरवो० यमाय० सर्वांगं० सर्वर
 गहारकाय० बाहूदयं० दृष्टिकर्त्रेनमः० मूर्धादिपादपर्यंतं पूजयामि॥ वृष्यपहर्त्रेनमः० चरणादिमस्त
 कपर्यंतं० वृष्यपहर्त्रेनमः० दिशं पू० अत्र मूलमंत्रमहोदधिमात्रे॥ अन्यत्र कश्चिदन्त्यस्य प्रका
 रः सच यथा॥ शिरवायामंगलपातु भूमिपुत्रश्च मूर्धनि॥ ललाटे ऋणहर्ता च चक्षुषोश्च धनप्रदः॥ स्थि
 रासनः श्रोत्रयोश्च महाकायश्च नासिके॥ आस्यदंतोऽष्टजिह्वासु सर्वकर्मावरोधकः॥ हन्त मे लोहितः
 तु लोहिताक्षश्च कंठके॥ स्कंधयो रूपायोरक्षे त्सां गानां कृपाकरः॥ धरात्मजो भुजो पातु कुजो रक्ष
 करद्वयं॥ भौमे मे हृदयं पातु भूमिदस्तु तथोदरे॥ भूमिनेदनश्च नाभौ ग्रहे त्वगारकं न्यसेत्॥ उ
 रूमयमोरक्षे ज्ञान्वारोगापहारकः॥ जंघयो दृष्टिकर्ता च अपहर्ता च गुल्फयोः॥ पादौ गुप्ते वपा

दौचसर्वकामफलप्रदः॥ शक्तिर्मे पूर्वतो रक्षेत्तु शूलं रक्षेच्च दक्षिणे॥ पश्चिमे धनुषः पातु उत्तरे वशर
 स्तथा॥ उर्ध्वं वज्रं नः पातु अधस्तात् नृथिवीमम॥ एवं न्यस्त शरीरं सोचितेयं इमिनेन्दनं॥ अथ
 कथा॥ ॥ स्तुत उवाच॥ पूजयेद्देवदेत्यस्तु मंगलमंगलप्रदः॥ गौतमेन पुरा दृष्टो लोहितो गोमहाग्र
 हः॥ ॥ गौतम उवाच॥ ॥ कथं यस्व महा भाग गुह्यं पूजनं मुत्तमं॥ मंत्रमासधनं दानं सर्वपाप
 प्रणाशनं॥ रूपं सुवर्णं संकाशं वाहनायुधसंयुतं॥ यिन पूजितमात्रेण जायेत सुखमुत्तमं॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां कालेनैव फलप्रदं॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वव्याधिविनाशनं सर्वसौभ
 भाग्यदेवदेवत्वापातकनाशनं॥ सर्वयज्ञफलं प्रोक्तं सर्वकामफलप्रदं॥ तपसा जयदानानां फल
 चैव तुल्यभ्यते॥ तद्व्रतं ब्रूहि मे देव लोहितो गोमहाग्रहः॥ यस्मिन्नाराधिते मर्त्यः सर्वसौभाग्यवान्
 भवेत्॥ मंगल उवाच॥ शृणु विप्र महाभाग सर्वज्ञ ऋषिगौतम॥ व्रतं च पूजनं दानं यद्व्रतं भुवनत्र
 ये॥ असीत् पूर्व हि सर्वज्ञो ब्रह्मणो वेदपारगः॥ तस्य भार्या सुनंदा च नाम्नाख्याता सुलोचना॥

३१७

त्रैलोक्यं सचराचरं॥ भौममावाहरिष्यामि ते जोमूर्तिदुरासदं॥ रूद्ररूपमनिर्देश्य वत्सं च सरप्रियं॥
 अग्निमूर्धेति मंत्रेण गायत्र्या नंगलस्य वा॥ गायत्री च अंगारकाय विद्महे शक्तिहस्ताय धीमहि॥
 तन्मो भौमः प्रचोदयात्॥ ॥ अथ पूजाविधिः॥ मंत्रमहोदधौ॥ मार्गशीर्षे वैशाखे वा शुक्लपक्षे
 सुवारे अरुणोदयकाले अपामार्गकाष्ठेन दंतधावनविधाय नद्यादौ स्नात्वा रक्तवस्त्रं परिधाय र
 क्तोत्तरीयं च धत्वा मासपक्षाद्युल्लिख्य करुण छेदाय पुत्रावाप्त्यर्थं वा भौमव्रतं करिष्ये इति संक
 ल्प्य प्रार्थयेत्॥ अथ देवेश ते भक्त्या करिष्ये व्रतमुत्तमं॥ ऋणव्याधिविनाशाय धनसंतान
 हेतवे इति॥ ततः कर्ता स्वदेहं न्यासान् कुर्याद्यथा॥ अंग्रौ मंगलाय नमः॥ जानुनीभूमिपुत्रा
 य नमः॥ उर्वारुणहर्त्रे० कटिदेशे धनप्रदाय० गुह्ये स्थिरासनाय० उरसे महाकायाय० वामबा
 हो सर्वकर्मविरोधकाय० दक्षिणबाहौ लोहिताय० गले लोहिताक्षाय० मुखे॥ सामगानां रुपाकराय
 य नमो धरात्मजाय० कुक्षौ कुजाय० ललाटे भौमाय० भ्रुवोर्मध्ये भूतिनेत्राय० शिरसाय अंगा

नारीपतिमानसा ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ यदितुषोसिमेदेवतदाजीवतुमेपतिः ॥ मंगलउवाच
 देववत्तुजरा मरस्तवभर्ता भविष्यति ॥ अन्यं ब्रह्मिमाख्यानं वरं त्रिभुवनोत्तमं ॥ ब्राह्मण्युवाच
 यदितुषोसिमेदेवग्रहाणामधिपेश्वर ॥ प्येतास्मरति देवेश रक्तचंदनाचर्चितं ॥ रक्तपुष्पैश्च संपू
 जः प्रत्यक्षमौमवासरे ॥ बंधनं व्याधिरोधं च कदाचिन्नोपजायतां ॥ न सर्पाग्निशत्रुभयं वियोगं तु
 विषस्यैव ॥ मां कुरुष्व महीपुत्र भक्तानां सौख्यदोभव ॥ मंगलउवाच ॥ एकविंशतिभोमाश्च मद्र
 क्तश्च जितेन्द्रियः ॥ एका नेनासितानेन चतुर्दश पातरे गृहे ॥ अर्घ्यं च मंगले मंत्रैर्वेदपौष्पैश्चैस्तथा ॥
 युवारक्तमनो हं सर्वोपरकरसंयुतं ॥ स्वशक्त्या भोजयेद्विप्रान् दातव्यं च हिरण्यकं ॥ तेषां वैग्रह
 पीडाथ न भवेत्तु कदाचन ॥ भूतवेतालशाकिन्यो न भवंति हि हिंसकः ॥ एवमुक्त्वा तु वनं तत्र मंगलोपि
 दिवंगतः ॥ मंगलउवाच ॥ ॥ इदं व्रतं तवारख्या तं सर्वसौख्यप्रदायकं ॥ इदं व्रतं करिष्यति तेषां पीडा न
 जायेत ॥ स्त्रीभिर्व्रतं प्रकर्त्तव्यं पुरुषैश्च विशेषतः ॥ तेषां मुक्तिर्न संदेहो स्वर्गवासो न संशयः ॥ इति
 भविष्योत्तरपुराणे भौमव्रतं ॥ ॥ अथोद्यापनविधिर्भविष्यो सौवर्णमंगलं कृत्वा स्वर्णपुष्पैः प्रहजि

तं ॥ रक्तो वरधरं विप्ररक्तचंदनचर्चितं ॥ रक्तपुष्पैश्च संपूज्य मंडलं च विधानतः ॥ अष्टांगैरष्टपुष्पैश्च फले
 रर्घ्यं प्रदापयेत् ॥ नारिकेरादिभिश्चैव कुंभावेचनियोजयेत् ॥ एकविंशतिकुंभाश्च रक्तचंदनचर्चितान् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु ततः कुंभान् प्रदापयेत् ॥ रक्तधेनुं वृषं चैकमेव दद्याद्यथाविधि ॥ शय्यासोपस्क
 रान् दद्याद्भूतीनियममेव च ॥ भौमं तत्र प्रदातव्यं विप्रव्रतसमाप्तये ॥ उभामहेश्वरं तत्र परिधाय स्वशक्ति
 तः ॥ आचार्यं च सपत्नीकं वित्तशाल्यं विवर्जितं ॥ तस्य जन्मकृतं पापं विलयं यांति तत्क्षणतः ॥ सदा च
 नियमारूढप्रत्यक्षे सुसमाहितः ॥ याज्जीवं प्रकर्त्तव्यं व्रतमेतद्विधानतः ॥ समूहाश्च भविष्यंति पु
 त्रपौत्रधनादिभिः ॥ यश्च कश्चन विप्रेन्द्रं करोति मानवो भुवि ॥ धनं सर्वमवाप्नोति व्रतस्यास्य प्रभा
 वतः ॥ अतएव परमं स्थानं यत्र स्त्रिया दयो ग्रहाः ॥ गच्छंतीति शेषः ॥ यः शृणोति व्रतं विप्रभौ न व्रतपरायणः ॥
 तस्य मासकृपतं पापं विलयं यांति तत्क्षणतः ॥ नवकनकशरीरस्तेजसा दुर्बिरीक्ष्यो दुतबहसम
 कांतिमान् बलव्यजन्मा ॥ अवनितनय एष स्त्रियतः पारते सोयतः तु तव विभूतिं भूमिजः सुप्र
 भाते ॥ एवम्यः कुरुते विप्रसंहरणं कलभा गमवेत् ॥ इति व्रतार्कसोद्यापनं भौमव्रतं संश्रुष्य ॥ ॥ इ

त्रिशीमीमांसकं भट्टनीलकंठं तमजं भट्टशंकरं कृतौ प्रताको वासरं व्रतानि ॥ अथ संक्रांति व्रतानि
 हेमाद्रौ स्क्रांति नंदिकेश्वर उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि धान्य व्रतं मनुत्तमं ॥ यत्कृत्वा हि नरो रा
 जा सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ अयने विपुवे च वस्नानं कृत्वा विचक्षणः ॥ व्रतस्य नियमं कुर्यादध्य
 त्वा देवं दिवा करं ॥ करिष्यामि व्रतं देवत्व इत्तस्तत्परायणः ॥ तद्विघ्नेन मे पालुतव देव प्रसादतः ॥ इ
 त्युच्चार्य लिखेत्पद्मं कुंकुमेनाष्टपत्रकं ॥ भास्करं सर्वपत्रे तु आग्नेये च तथारविं ॥ विवस्वतं तथा
 याम्येनै रेत्येष्टुषां तथा ॥ आदित्यं वारुणं पत्रे वायुं व्यातपनं तथा ॥ मार्तण्डमिति कोत्वे रेण
 ने भानुमेव च ॥ एवं चक्रमशो भ्यर्च्य विश्वात्मं मध्यदेशतः ॥ कृतां जलि पुरो मूत्वा अर्घ्यं दद्यात्स
 मंत्रकं ॥ कालात्मा सर्वदेवात्मा वेदात्मा विश्वतो मुखः ॥ व्याधि मृत्युजराशोक संसारभयना
 शनः ॥ इत्यर्घ्यं मंत्रः ॥ पुष्पैर्धूपैः समभ्यर्च्य शिरसा प्रणिपत्य च ॥ रविं ध्यात्वा ततो दद्याद्धान्या
 प्रच्छिदि जातये ॥ एवं संवत्सरं पूर्णं कुर्यादुद्यापनक्रियां ॥ अर्घ्यपात्रं हि सो वपां कारयेन्मंडलं शुभं ॥ ३१९
 द्विभुजं हजयेद्भानुरक्तवस्त्रं युगान्वितं ॥ धान्यद्रोणेन सहितं तदर्थं न स्वशक्तितः ॥ स्वर्णशृंगीरे

तस्य पत्युन संजातं वृक्षत्वं न कदा वनं ॥ तेनान्यस्य सुता पुण्या गृहीत्वा पोषिता भ्रवं ॥ ब्राह्मणस्य कु
 ले जाता सुरूपारूप संयुता ॥ सर्वलक्षणं संपन्ना प्रयत्नेनैव गौतम ॥ पुरा जन्मतथा बाहमेकभावेन प्र
 जितः ॥ तां पुत्रीं स्वगृहे नीत्वा ब्राह्मणेनैव पालिता ॥ नित्यं हि पुष्पिते तस्या अष्टांगकनकं द्युतिः ॥ तत्सुव
 र्णमविप्रो सोधनाढ्यो बलगर्वितः ॥ कोटिकोटीश्वरो जातो राजते भुवि मंडले ॥ दृष्ट्वा नंदकविप्रेण
 दशवर्षा वरार्थिना ॥ विवाहार्थं च विप्रस्य दत्ता सोमेश्वरस्य च ॥ वेदोक्तविधिना तेन विप्रः स्वमकरं रा
 तदा ॥ वर्षेः कतिपये विप्रसाकं न्यापौढ्यौ वना ॥ ततस्वदेशं मार्गेण ब्रजन् विप्रोऽप्यहर्निशं ॥ निशंति
 अध्वरे घोरे अरण्ये पर्वतोत्तमं ॥ सर्वद्रव्यं व्रतं तस्मिन् महालोभेन भावितः ॥ मार्गं चलति विप्रो स
 चौरैश्च विनिपातितः ॥ तं पतिं मृतमालोक्य सानारीशो कपीडितः ॥ पतिना सह विप्रेण मरणे कृत
 निश्चया ॥ स्वपतिं तन्मयं विश्वं वित्तयति पदे पदे ॥ पतिप्रदक्षिणी कृत्य चिंतायाश्च समीपतः ॥ तस्मि
 न्नक्षणे लुप्तं शोहं वरार्थं च प्रवेदिता ॥ वरं ब्रूहि माहाभाग ये स्ते मनसि वर्तते ॥ इत्यवाच ततो वब्रूवा

तिलवणसंक्रांतिव्रतं ॥ अथ भोगसंक्रांतिव्रतं ॥ तत्रैव संक्रांतिदिवसं प्राप्य योषितस्तु समाहूयेत् ॥ कुंकु
मंकज्जलचैव सिंहकुसुमानि च ॥ सुगंधीनि च द्रव्याणि तांबूलशालिसंयुतं ॥ तंदुलान्फलसंयुक्तास्तथा
दद्याद्विचक्षणाः ॥ दद्यात्प्रहृष्टमनसामिथुनेभ्यः प्रयत्नतः ॥ भोजयित्वा यथाशक्ति वस्त्रयुग्मं प्रदाप
येत् ॥ एवं संवत्सरस्यांतरे विसंपूज्य पूर्ववत् ॥ धेनुं सदक्षिणां दद्यात्सपत्नीं कृद्धिजातये ॥ स्यात्सुखी
सर्वमर्त्येषु भोगी जन्मनि जन्मनि ॥ ॥ इति भोगसंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ अथ रूपसंक्रांतिव्रतं तत्रैव
संक्रांतिवासरे स्नानं तैलं कृत्वा विचक्षणाः ॥ हेमापात्रे घृतं कृत्वा हरण्येन समन्वितं ॥ स्वरूपं वी
क्ष्य तत्पात्रं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ एकमक्षतं ततः कृत्वा भक्त्या चैव समन्वितं ॥ व्रतांतं कांचनं दद्यात्
घृतधेनुं समन्वितं ॥ इति रूपसंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ अथ तेजसंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ शालितंदुलसंयुक्तं कर
कंकारयेत् ॥ तन्मध्ये दीपकं स्थाप्य प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥ तन्मुखे मोदकं स्थाप्य ब्राह्मणाय नि
वेदयेत् ॥ अर्घ्यं च पूर्ववत् कायमेकमक्षतं च पूर्ववत् ॥ संवत्सरे तु संपूर्णं कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ शोष

३२०

नं दीपकं कार्यं सुवर्णेन तु नारद ॥ ताम्रेण करकं कार्यं तन्मध्ये दीपकं त्यजेत् ॥ कपिलासहस्रं तव्याकरके
पाद्विजातये ॥ ॥ अथ सोभाग्यसंक्रांतिः ॥ पूर्ववद्धानुमभ्यर्च्य तथा चैव सुवासिनी ॥ सोभाग्य एकसंयु
क्तं वस्त्रयुग्मं सयोषिते ॥ विप्राय वेदविदुषे भक्त्या तत्प्रतिपादयेत् ॥ एवं संवत्सरे पूर्णं कृत्वा ब्राह्मणो
जनं ॥ पर्वतं लवणं कृत्वा यथाविभवसारतः ॥ कांचनं कमलं कृत्वा भारकरं चैव कारयेत् ॥ गंधपुष्पादि
नाष्टं विप्राय प्रतिपादयेत् सोभाग्याष्टकं तु ऐश्वर्यराजिका तद्विषया वाच्यं सुशोभना ॥ धान्यकं जी
रकं चैव कौसुमं कुंकुमं तथा ॥ लवणं चाष्टमंतं हस्तौ भाग्याष्टकमुच्यते ॥ ॥ अथ तांबूलसंक्रांतिः ॥
तांबूलचंदनाभ्यां च दद्यात्तांश्च द्विजोत्तमे ॥ एवं संवत्सरे पूर्णं रात्रौ ततः परं ॥ तांबूलमक्षये द्विपैः
काये देवनांतरं ॥ संवत्सरांतं कमलं कृत्वा चैव तु कांचनं ॥ पर्णकोशं च कुर्वीत तथा पूगफलालयं ॥
चूर्णं भांडं प्रकुर्वीत पूगप्रस्फोटनं तथा ॥ मुखवासादिचूर्णं नाभांडा निचद्विजर्षभ ॥ द्विजदीपस्य
मावाद्यं सर्वापरकरसंयुतं ॥ द्वयैस्तु पूजयेद्भक्त्या षड्रसैर्भोजयेद्विजान् ॥ उपकल्पितं तु यकिं

चिद्ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ एवं करोति यानारीतां ब्रूलारयं ब्रतोत्तमं ॥ भर्ता पुत्रैश्च पौत्रैश्च मोदते स्व
 गृहे सदा ॥ अथ मनोस्थसंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ गुडेन घृणं कुसुमं च वत्सरं दुस्वशक्तितः ॥ संक्रांतिवासे
 दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ एवं संवत्सरे घृणं स्वशक्तौ द्यापनं मुने ॥ गुडेन पर्वतं कृत्वा वत्सरतैश्च
 षष्ठितः ॥ अयेन चोत्तरे दद्याद्विंशत्यं न कारयेत् ॥ ययं कामयते कामं तं तं प्राप्नोति पुष्कलं ॥ शे
 षंधान्यसंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ अथ विशोकसंक्रांतिः ॥ ॥ तत्रैव ॥ अयेन विषुवे चैव व्यतीपातो भवेद्यदि
 एकमक्षतुयः कुर्यात्तिलदानं प्रह्वकं ॥ कांचनं भास्करं कृत्वा यथाविभवशक्तितः ॥ स्नापयेत्
 च गव्येन गंधपुष्पैस्तु पूजयेत् ॥ संछाद्य रक्तवस्त्राभ्यां ताम्रपात्रे निधापयेत् ॥ भास्कराय नमः
 पादौ रवे जंघेति वैनमः ॥ अनदित्याय नमोजानुतुरुचैव दिवाकरः ॥ अर्यमोति कटिं पूज्य भानु
 चैवोदरे तथा ॥ नमः पूष्णे तिबाङ्गभ्यां अर्बमोति पुनस्तनौ ॥ विवस्वते नमः कंठे सहस्रं त्रैमुरं सु
 तं ॥ प्रभाकरं नमो नेत्रे तेजोराशे नमः शिरः ॥ वरुणाय नमः केशान्पादादौ पूजयेद्द्रविः ॥ अथ

प्पखुरां कांस्यदोहां पयस्विनी ॥ रवि सूर्यद्विजं ध्यात्वा तत्सर्वं विनिवेदयेत् ॥ अग्निशेमसहस्राणां फलं प्राप्नो
 ति मानवः ॥ सप्तजन्मसहस्राणि धनधान्यसमन्वितः ॥ निर्याधिर्निरुजो धीमान् रूपवानभिजायते ॥
 इति धानासंक्रांतिव्रतं ॥ ॥ अथ लवणसंक्रांतिव्रतं तत्रैव ॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि लवणसंक्रांतिमु
 त्तमं ॥ संक्रांतिवासे प्राप्य स्नानं कृत्वा शुभैर्जलेः ॥ वस्त्रालंकारसंवीतैर्भक्तिभावसमन्वितः ॥ कुं
 मेन लिखेत्पद्मपत्रं सकर्णिकं ॥ भास्करं पूजयेद्भक्त्या सप्तधान्यसमन्वितः ॥ तदग्रे लवणपात्रे
 सगुडं स्थापयेद्बुधः ॥ रजितस्त्वयथा शक्त्या प्रसीद मम भास्कर ॥ लवणं सगुडं पात्रं ब्राह्मण्याय नि
 वेदयेत् ॥ एवं संवत्सरे घृणं भानुं कुर्याद्विष्णुमयं ॥ रक्तवस्त्रयुगलं रक्तचंदनचर्चितं ॥ कमलं लव
 णपात्रे धेन्वासाधं द्विजायते ॥ प्रदद्याद्भानुमुद्दिश्य विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥ एवं कृत्वा तु यत्पुण्यं प्राप्य
 ते भुवि मानवेः ॥ तलेन गदितुं शक्यं वर्षकोटिशतैरपि ॥ लवणाचलदानस्य फलमाप्नोति मान
 वः ॥ सर्वकामसमृद्ध्यात्मा विमानवरमध्यगः ॥ सूर्यलोके वस्ते कल्पं पूज्यमानः सुरासुरैः ॥ इ

लश्मश्रुवे शांतोलंबभ्रूसकशोदर॥ शिरालोदीर्घजिह्वाश्वस्यग्नियमसंनिभ॥ सभालुकाम
स्त्रैलोक्यं रवीदुभ्यानिवारितः॥ सोपृष्ठदथसूर्यइ सुधितोभक्षयामिकं॥ त्रैलोक्यं भोक्तुकामो
हभक्ष्याविनिवारितः॥ क्रोधक्षुधौमांवाधेतेयात्येते कुत्रतेमया॥ ॥ सूर्यसोमावचतुः॥ को
पदष्टैर्नविविधादपि पाताद्भवानभ्रतः॥ व्यतीपातस्ततो नामभवान्भुविभविष्यति॥ यस्मिन्का
लेत्त्वदुत्पत्तिस्तदा कल्याणकारिणः॥ व्यतीपाताय भद्रं ते त्वयि पापकारक॥ नदत्तं सुधितोभुंक्षु
तत्रकोपोनिपात्यतां॥ ॥ व्यतीपात उवाच॥ ॥ नमोवापित्तरो मेस्तु क्रोधपातः स भोजनः॥ दत्तो
भवद्भ्यामधुना प्रसादक्रियतां मम॥ ॥ रवीद्वु उवाच॥ ॥ स्नानदानजपहोमपर्वकं यत्त्वदीय
समये समाचरेत्॥ तस्य पुण्यमिह ते प्रसादतो न न मस्तु सुतमावतु ग्रहात्॥ तत्काले तव विदधा
पूजनं यस्तस्यैवं भवतु भवेत्स भद्रं तपः॥ पुत्रायुर्धनसुरवकीर्तिपुष्टिरूपां रोगाद्यंगुणिजनयस्तं
भेच्च श्रुवी॥ ॥ वराह उवाच॥ एतस्मात्कारणाद्भूमौ व्यतीपातो व्यतेनरः॥ अर्चिते च फलं य

३२४

ल्यात्तदुक्तं च समासतः॥ विस्तरेणार्चितं फलं गदितं केन शक्यते॥ यथा च व्यतीपातः सविधिः श्रूयता
मिह॥ शुभे व्यतीपातदिने व्यगाहयेत्संसेव्यमानेन महान् दीजलं॥ उपावसेद्देवपमानजापको जपे
च्च मंत्रं व्यतीपाततेन म॥ छादिते ताम्रपात्रे छाशार्कं रापूरिते घटे॥ कांचनाब्जे प्रतिष्ठाप्य हेममश्रु
जं नरं॥ अष्टभुजमष्टादशभुजं असति वाक्ये व्यतीपातमूर्तेरष्टादशभुजत्वश्रवणात्॥ उत्पत्ति
वाक्यानुसारित्वाच्च विनियोगवाक्यस्य॥ तथा भगवद्गीतासु च त्वारो मनवस्तथेति च त्वारश्चतु
र्दशेत्यर्थः॥ गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपवस्त्रनिवेदनैः॥ भक्ष्यैर्भोज्यैः फलैश्चित्रैर्मार्गमार्गत्रिरेचयेत्॥ नम
स्तेस्तु व्यतीपातसोमसूर्यसुतप्रभो॥ यद्यद्दानादि कृतं किंचित्तदनंतमिहास्तु मे॥ इत्युक्त्वा पंच
रत्नाद्यसु पुष्पाक्षतमंजलिं॥ प्रक्षिप्य तत्क्षणादेव सर्वपापक्षयो भवेत्॥ यदि द्वितीये च दिने व्य
तीपातो भवेन्महि॥ तदा पूर्णपवासस्तु दद्यात्तत्सकलं गुरोः॥ पारणं च व्यतीपाते कुर्यात्संप्राश्य
गोमयं॥ अथैकस्मिन्दिने धात्रि व्यतीपातो भवेद्यदि॥ तत्रैव नितदादत्त्वा उपचारात्समाचरेत्॥

कुर्यादेवंमासिमासिव्यतीपातस्त्रयोदश॥चतुर्दशेतुसंप्राप्तेकुर्यादुद्यापनंबुध॥व्यतीपातायत्वा
 हतिक्षीरवृक्षसमिद्युत॥आज्यक्षीरफलानांचहोतव्यवैशतंत्रात्॥शर्कराघटपर्णनसहासोप
 स्करनर॥श्राव्याचोपस्करैर्युक्ताप्रदद्याद्वतदेशिने॥वेदेव्यतीपातमहेमहांतरविंदुसूनुंसकले
 ष्टलब्धयोसमस्तपापस्यममक्षयोस्तुपुण्यस्यचानंतफलसमास्तु॥इतिसमीर्यगुरुपरिपश्यतेक
 टकुंडलकंठविभूषणैः॥सकलमेवसमर्पयथोचितंतद्वत्फलमभ्यमिहश्रुणुतन्महिगांचपय
 स्विनी॥दद्यात्सुवर्णवरदक्षिणां॥तस्मैश्राव्यासमादायसारदारुमयीददा॥दत्तपत्रसितारम्यां
 हेमपट्टैरलंकृतं॥हेममालीप्रतिष्ठन्नांशुभगंदूषधानकी॥प्रच्छादनपटीयुक्तांध्रपगंधादिवासि
 तां॥तांबूलकुंकुमक्षोदकधरागरुचंदनं॥दीपिकोपानहृत्त्रंप्रदद्याच्चांमरासन॥देहानेस्त्र
 यलोकायविमानैरत्नसप्रभैः॥अक्षरोगणसंभोगैर्गार्तनृत्यविलासिभिः॥गताकल्पोबुध
 शतसादरत्रिदशार्चितः॥तदंतराजस्यारोजेद्रूपसौभाग्यजागमवेत्॥कीर्त्याद्योगुणपुत्रायुगारे

३२५

ततोनीराजनंदत्तादेयपुण्यांजलिस्ततः॥प्रदक्षिणनमस्कारान्कृत्वाचतदनंतरं॥शैवंपंचोत्तरंज-शिवायसं
 निवेदयेत्॥ततोजागरणंकार्यंशिवस्मरणपूर्वकं॥ततःप्रातःसमुत्थायकृत्वास्नानादिकंपुनः॥पूजनीयाम
 हादेवोद्यतसेचनपूर्वकं॥भोजनीयास्ततःशैवाभक्ष्यैर्भोज्यैश्चयत्नतः॥ततःस्वयंचभोक्तव्यंबंधुभिस
 हसादरं॥अनेनतवदारिद्र्यांनशामेष्यतिसर्वथा॥भोगांश्चविपुलान्भुत्वाशिवलोकंगमिष्यसि॥
 इतिघृतकंबलविधिः॥इतिश्रीभट्टनी०संक्रांतिव्रतानि॥॥अथव्यतीपातयोगव्रतं॥हेमाद्रिम
 दनरत्नेचवाराहे॥धरिण्युवाच॥यस्त्वयोक्तोव्यतीपातस्तस्यकर्मवदस्वतत्॥कदापुनःकथंश्रज्यंरजि
 तेवात्रकंपल॥॥वराहउवाच॥यदाबृहस्पतेभार्यात्वरजुग्राहशीतगुः॥मित्रत्वात्प्राहतस्तस्य
 स्यजभार्याबृहस्पते॥चक्रचंद्रेनतदाकथंहितंशीक्षापितस्तदा॥रुष्टस्तदाकिलादित्योदीप्तद
 श्याभ्युदेक्षत॥तावत्सोमोपिरुष्टास्यस्ततो न्या न्यमेवेक्षत॥उभयोर्दृष्टिसंपातेक्रुधयोःसोम
 सूर्ययोःउद्यतास्योभबद्धघोरःपुरुषःपिंगलक्ष्णः॥दृष्टोष्टदीर्घदशनोभृकुटीकुटिलाननः॥कपि

कृत्वा प्रतिमासं तु दापयेत् ॥ विधिना तेन वर्षाति प्रीयतां मे दिवाकर ॥ पूजाविधानं सर्वतु धान्यसं
 कांतिवद्भवेत् ॥ सोवर्णकलत्रं कृत्वा स्तूर्यचोपरि विन्यसेत् ॥ हस्ते सुवर्णघटितं पंकजं वेनिव
 शयेत् ॥ गोदानं तत्र दातव्यमेवं संपूर्णतां व्रजेत् ॥ जन्मतांशो तसहस्रधनयुक्तो भवेन्नरः ॥
 आयुरारोग्यसंपन्नः स्तूर्यलोकमहीयते ॥ ॥ अथ संक्रात्युद्यापनं ॥ हेमाद्रौ मातस्य नंदि
 कश्चरयुवाच ॥ अथान्यदपि वक्ष्यामि संक्रात्युद्यापनं फलं ॥ विष्णुवे वायवे चैव संक्रातिव्रतमा
 चरेत् ॥ पूर्वद्युरेकभक्तेन दंतधावनपूर्वकं ॥ संक्रांतिवासरे प्रातस्तिलैः स्नानं विधीयते ॥ रवि
 संक्रमणोत्तमो चंदनेनाष्टपत्रकं ॥ पद्मसकृर्षिकं कुर्यात्स्मिन्नावाहयेद्रविं ॥ कर्णिकायोन्य
 सेत्स्तूर्यमादित्यं पूर्वतस्ततः ॥ नमः सोमार्चिषे याम्ये नमोऽङ्गुष्ठं लघुयतु ॥ नमः सवित्रे नैऋ
 त्ये वारुण्यांतपनंबुधः ॥ मातृमुत्तरे विष्णुमीशाने विन्यसेत्सदा ॥ हिजाय सोढकं कुंभंतिल
 पात्रं हिरण्यं ॥ कमलं तु यथाज्ञात्वा कारयित्वा निवेदयेत् ॥ चंदनेऽङ्गुष्ठं लघुयतु देवायाच्य

३२२

न्यसेद्भुवि ॥ विश्वाय विश्वरूपाय विश्वधाम्ने स्वयं भुवे ॥ नमो नंत नमो धात्रे ऋक्सामयजुषां पते ॥ अनेन वि
 धिना सर्वमासि मासि समाचरेत् ॥ वत्सरांते तथा कुर्यात्सर्वं द्वादशधानरः ॥ संवत्सरांते घृतपायसे
 न संतर्प्य वन्हिं द्विजपुंगवांश्च ॥ कुम्भान्पुनर्द्वादशधेनुयुक्तान् सदत्नैर्हरण्यपद्मगन्धान् ॥ पय
 स्विनी शीलवतीश्च दद्यात्तास्तास्वरूप्यारवुरवस्त्रयुक्ताः ॥ गोवाथवासत्यलकां स्यदोहोमा
 ल्यावरावाचतुरोप्यशक्तः ॥ देवाप्यशक्तः कपिलामथैकां निवेदयेन्ब्राह्मणपुंगवाय ॥
 हेमो च दद्यात्पार्थिवीं सशेषं कृत्वा धरोप्यामथ वापिताम्री ॥ पैष्ठीमशक्तो प्यतिलैर्विधाय सोव
 र्णस्तूर्येण समं प्रदद्यात् ॥ न वित्तशक्त्यः पुरुषोत्रकुर्यात्कुर्वन् न धोयाति न संशयोत्र ॥ यावन्मह
 द्रप्रभुखानगोद्राष्टवीचसप्ताब्धियुते हतिष्ठेत् ॥ तावत्सगंधर्वगणे रक्षोषैः संपूज्यते नारदनाकु
 ष्ठे ॥ ततस्तु कर्मक्षयमाप्य सोम्यदीपाधिपस्यात्कुलशीलयुक्तः ॥ स्पष्टं मुखं वेद्यं गवयुः सभायः
 प्रभूतपुत्रान्वयवर्दितांघ्रिः ॥ इति संक्रात्युद्यापनं ॥ अथ घृतस्नपनं

हेमाद्रौ भविष्ये। उत्तरे त्वयने प्राप्ते घृतप्रस्ते नयो हरिः॥ स्नापयित्वा ब्राह्मणाय उपवासं प्रयच्छति॥ स
वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके तिष्ठेत् वसेत्॥ ततो भवति भूपालः प्रजानंदविवर्धनः॥ ॥ इति खेचरस्त
पनं॥ ॥ अथ शिवरहस्ये घृतकंबलः॥ माघे मासि महादेवयः कुर्याद्घृतकंबलं। समुत्कासकला
न भोगानंतमोक्षं विदति॥ मेरोः पतयोजाता घृतकंबलदानतः॥ जातिस्मराश्च ते जाता मुक्ताश्च
ते शिवार्चकाः॥ पुरा सुनागसंविप्रं जाबालं श्रुतिपारगं॥ पप्रक्ष्वपट कर्णा गोधर्मदारिद्र्यनाश
कं॥ ॥ सुनाग उवाच॥ असितायाः सितानां चाधेनोर्घृतं मनुत्तमं॥ संपादनीयं यत्नेन
धनी भूतं च शोधितं॥ संपादनीयं यत्नेन धनी भूतं च शोधितं॥ तद्घृतं तु लयातीर्णं प्रसूसाध
शतत्रयं॥ महाकंबलं तद्धि घृतस्य परिकीर्तितं॥ तदर्थं वातदर्थं वासाय नैव शिवालये॥ धृतेनान्ये
न देवेश भविष्य महेश्वरः॥ धनी भूतं घृतं द्वेयं ततः शर्करास्तके॥ ततः सिलैः मर्षयेच्च बिल्व
पत्रैश्च कोमलैः॥ हेमपद्मैश्च देवेशः पूजनीयो महेश्वरः॥ धूपदीपादिकं देयं महानैवेद्यमादरात्॥

३२३

च पूर्ववत् कार्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ एवं संवत्सरे पूर्णकांचनेन दिवाकरं॥ सपद्महस्तं संपूज्य यथा
विभवशक्तितः॥ कारयेत् पूजयेद्भक्त्यारक्तवस्त्रेषु वेष्टयेत्॥ ततो होमं प्रकुर्वित सर्वमेतैस्तु नारद॥
द्वादशकपिलादद्याद्द्वस्त्रालंकारसंयुतः॥ अशक्तः कपिलामेकां वित्तशालं विवर्जितः॥ आयुः
रोग्यमैश्वर्यं भार्या पुत्रसमन्वितः॥ ॥ आयुः संक्रांतिव्रतं॥ अथान्यां च प्रवक्ष्यामि आयुः सं
क्रांतिमुत्तमं॥ संक्रांतिदिवसे पूज्य पूर्ववद्दिवाकरं॥ कारयेत् क्षीरघृतं दद्यात्सहिरण्यं स्वशक्तितः॥
मंत्राः पृथक् दाने पूजासंघे प्रकीर्तितः॥ सुक्षीरं सुरभीजान् पीयूषसमर्पितं युक्तं॥ आयुः
रोग्यमैश्वर्यं मतो देहिद्विजार्पितः॥ अनेन विधिना वर्षं सर्वं दद्यात्तद्वितः॥ उद्यापनादिकं सर्वं द्या
न्यं संक्रांतिवद्भवेत्॥ निर्व्याधिश्चैव दीर्घायुस्तो जस्वी कीर्तिमांस्तथा॥ अपमृत्युभयं नास्ति
जीवच्च शरदांशतः॥ ॥ इत्यायुः संक्रांतिः॥ अथ धनसंक्रांतिः॥ हेमाद्रौ स्कान्दे॥ संक्रांतिदि
वसे पूज्य भास्करं विधानतः॥ कलशं निर्ब्रणं गृह्यवारि पूर्णं निधापयेत्॥ सुवर्णयुक्तं

तत्रैव नारदीयपुराणोक्तं व्यतीपातव्रतं ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ केन व्रतेन चोर्णेन पश्येद्यमशासनं ॥
 परिष्टम्यहं विप्रव्रतानां व्रतमुत्तमं ॥ तद्व्रतं ब्रूहि देवर्षे कृत्वा जयति विप्रयं ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥
 पुराजन्त्रतं ~~मिदं हर्यश्चैव न पुराकृतं~~ ॥ तेनैव ज्ञातं दत्तं इत्थं कराय च दुःखिते
 एकदा तु मृगित्वा सहर्षं श्वोराजसत्तम ॥ अतोश्चरन् वने राजन् दृष्ट्वा तत्रैव शूकरं ॥ दग्धपादकटिचैव
 दग्धग्रीवमुखो वाह ॥ दृष्ट्वा तथा विधत्तं तुरुपां च केदया परः ॥ केन कर्मविशेन केन ह्यवस्थां प्राप्तवान्
 यं ॥ अहो कष्टमहो कष्टं इत्थं करेणोपभुज्यते ॥ अथ श्रममुत्सर्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभं ॥ इत्युक्त्वा
 तत्स्वरूपं पाराजातं प्राह शूकरः ॥ इयती किमवस्थाते तन्मम ब्रूहि शूकरा ॥ तच्छ्रुत्वा नृपते वाक्यं निश्च
 सन्न ठकरो मुहुः ॥ स्मृत्वा पुराकृतं कर्म प्रत्युवाच कथं नृप ॥ ॥ पुराजन्म हर्षवैश्यो विश्वसखो भव ॥
 आशाकृद्भ्यो न हाता ह माश्रित म्यश्च किं वन ॥ श्रुताश्चिब हवो धर्माः पुराणश्रुतिचोदिताः ॥ तथापि पाप
 बुद्ध्या हनकारो म्यात्मनो हितं ॥ आशापाशमनुप्राप्तो भगवांश्चास्त्रे विनिर्गताः ॥ कृतं चान्यायमेवाहं

३२६

न किंचित्सुकृतं कृतं ॥ एकदा तु द्विजः कश्चिद्यतीपाते गृहे मम ॥ आगतो याचते मां तु न किंचिद्व्रतवानहं ॥ म
 यानिराकृतो त्वं तं वचोभिनिष्ठुरैस्तथा ॥ व्यतीपातो घरे वैश्य किंचिदेत्यर्थिने खलु ॥ तन्मे रुरूपं भ
 वतितवैवैवान्यजन्मनि ॥ कुपितेन मया तस्मै निष्ठुराकसमीरिता ॥ ततश्च कुपितो विप्रो मम शापमथा
 ददत् ॥ आशाग्निर्दहते यद्वत्समांगरिष्ठ्यकृष्ट्यक ॥ तथैव तु तवांगानि दावाग्निः पुरुषाधमः ॥ अ
 रण्ये निर्जले देशे निर्जने द्रुतविस्ते ॥ तत्र शूकरयो नो त्वं प्रसूतिसमवाप्नुहि ॥ प्रसादितो
 मया पुत्रपुनरप्युक्तवास्तथा ॥ ज्ञानित्वं शूकरत्वे पिड्युक्त्वा थजगाम सः ॥ तेन शापेन राजन्वै शूकर
 त्वमवाप्नुयात् ॥ अहं दुःखी हसजातो निर्जने निर्जले वने ॥ ॥ राजा उवाच ॥ ॥ केन त्वमुच्यते पापान्ममा
 चक्षे न शूकर ॥ येन शक्यो मया कर्तुं तव शापस्य संक्षयः ॥ ॥ वाराह उवाच ॥ श्रूयतां मम राजेन्द्र मु
 क्तिस्थाघो न कर्मणा ॥ व्यतीपातव्रतं नाम कृतं राजस्त्वया पुरा ॥ यथा माता सुतस्येह सर्वत्र सुख
 कारिणी ॥ तथा व्रतमिदं राजन् इह लोके परव्रत ॥ तथैवाभ्युदितः सूर्याग्निः शेषं च तमादरात् ॥ इदं

व्रतं तथैवेह सर्वपापं व्यपोहति ॥ यथा विलुट् ददातीह नृणां परमनिर्दति ॥ ददात्येव न संदेहः स्तथा व्र-
 तं मिदं शुभं ॥ शतमिंदु सयैदानं सहस्रं तु इनस्ये ॥ विष्णवे शतसाहस्रं व्यतीपाते हने तं ॥ व्यती-
 पातव्रतस्यास्य विधानं शृणु तत्त्वतः ॥ माघे वा फाल्गुने वापि अन्यस्मिन् मासि वा भवेत् ॥ व्यतीपाते
 दिने यस्मिन् प्रारभे द्रुतमुत्तमं ॥ तिलैः पूजा शरा वत्सगुडं गुडवर्षयेत् ॥ शंखचक्रगदापाणिपद्म-
 हस्तहिरण्यमयं ॥ वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य पूजयेद्गुरुद्वजः ॥ गोक्षीरेणैव संपूर्णं कांस्यभाजनमुत्त-
 मं ॥ स्थापयेद्देवदेवशस्त्रानंतत्रैव कल्पयेत् ॥ शय्या च सन्निधौ तस्य स्थाप्य देवमनुस्मरेत् ॥
 अनंतशायिने देवं मनंत फलदं शुभं ॥ लक्ष्म्या सहान्वितं विष्णुभक्त्या संपूजयेद्गुरुं ॥ वैदिकेनैवमं-
 त्रेण जाती पुष्पैः समर्चयेत् ॥ पायसैर्नैव नैवैद्यं शर्करासंयुतेन वै ॥ दत्त्वानि वेद्यदेवस्य प्रार्थनां प्रय-
 येद्ब्रूती ॥ व्यतीपातदिने देवतव सर्वसमर्पितं ॥ भवत्वनंत फलदं मम जन्म निजन्मनि ॥ देवदेवं
 हृषीकेशं प्रार्थयित्वा ततो व्रती ॥ तत्सर्वं गुरवे ह्यद्याहोत्रियाय कुटुंबिने ॥ व्रतोपदेष्टे विप्राय वा

३३७

मयधनधान्यवान् ॥ प्रतापाद्यो महैश्वर्ययुक्तो भोगी बहुश्रुतः ॥ जनसौभाग्यसंपन्नैर्यावज्जन्मा षकं युतं ॥
 दर्शदशगुणं दानं तच्छतं घ्नं रविश्ये ॥ शतघ्नं तच्च संक्रांतौ शतघ्नं विष्णवे ततः ॥ युगादौ तद्दशगुणम-
 यने तच्छताहृतं ॥ सोमयहेतुं तच्छतं घ्नं तच्छतं घ्नं रविश्ये ॥ असंख्यं व्यतीपाते दानं वेदविदो विदुः ॥ उ-
 तौ लक्षगुणं कौटिल्यं भ्रमणनाडिकायां तु ॥ अर्बुदगुणितं पतने जपदानाद्यक्षयं पातिते ॥ जन्म-
 द्वाविंशतिनाडी भ्रमणं त्वेकविंशति ॥ व्यतीपातस्य पतनं दद्रासमस्ति त्रिविदुः ॥ संप्रार्थितं य-
 द्यतिपातकाले पुनः पुनस्तद्विशीतरश्मी ॥ प्रयच्छतः कल्पशतार्बुदानि विवर्धमानं न हि ही-
 यते ततः ॥ तस्मान्महितं व्यतिपातपूजां कुरु च त्वत्पुण्यमनंतमिष्टं ॥ यदि स्थिरत्वं सततं तवेष्टे स-
 मत्वरित्वं पदमीक्षितं तव ॥ गणयित्वा व्यतिपातकालं चार्चयित्वा नरः ॥ सर्वपापहरो तस्य भव-
 तो भानुसीतगे ॥ पटतिलिखतियः शृणोति वेतत्कथयति पश्यति कारयत्यवश्यं ॥ रविशशिदि-
 वमाप्य सापि देवैश्चिरसमयं परिपूज्यमान आस्ते ॥ ॥ इति वाराहोक्तं व्यतीपातव्रतं ॥ ॥ अथ

यद्दृष्टुं यादृक्त्या विलुलोके महीयते ॥ इति व्यतीपातव्रत ॥ ॥ अथ लक्ष्मपूजाविधिः ॥ ॥ ई
 श्वर उवाच ॥ लक्ष्मपूजाविधिं देविकथयामि समासतः ॥ यां कृत्वा प्राणिनः सर्वे मम सन्निधिभाणिनः
 शिवरात्रौ तथाष्टम्यां सोमवारं समासेत् ॥ शुभेन्यस्मिन्दिने वापि शिवभक्तं द्विजोत्तमं ॥ सपत्नीं
 कंसपुत्रं तमनूचानमनिन्दकं ॥ धर्मज्ञं दोषरहितं संतुष्टं परिपूज्य च ॥ आचार्यं वरयेत्प्राज्ञः सु
 स्नातो भूषितो व्रती ॥ कृत्वा च वृषलं दीनमति दीर्घजडं तथा ॥ देवतानां सत्त्वं च बधिरं
 धर्मेण ॥ वेदहीनं दुराचारं मलिनं बहुभाषिणं ॥ निन्दकं पिशुनं दुष्टमंधकं च विवर्जयेत् ॥
 नित्यं विवर्त्य संकल्पं संकल्प्य मनसे स्मृतं ॥ चंपकैर्मल्लिकापुष्पैर्जातीकिंशुकपाटलैः ॥ न
 द्यावर्तैश्चित्रावर्तैश्चोपापुष्पैः कदंबकैः ॥ अन्यैः शिवागमप्रोक्तैर्विल्वशारवादलैस्तथा ॥ ना
 गवल्लीदलैर्वापिरत्नैर्नानाविधैरपि ॥ धान्यैश्च विविधैः सुद्वैरवडैर्ब्रीहितंडुलैः ॥ लक्ष्मपूजां
 प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण शोभयेत् ॥ स्वर्णपुष्पं प्रत्ययुतं कर्पूरावर्तितं भवेत् ॥ इत्येकस्मिन्दिने वापि द्वयो

३३८

र्वादिदिने वापि ॥ पुष्पलाभानुसारेण बहुभिर्वादिनैर्यजेत् ॥ समाप्तौ श्रीशिवायैकं सौवर्णपुष्पमर्पये
 त ॥ पुष्पांजलित्रये स्वर्णविल्वशारवासमन्वितं ॥ भक्तैर्वास्तथा रुद्रस्ततः पशुपतिः स्मृतः ॥ उग्रो
 महातपो भीमईशानश्चाष्टनामभिः ॥ पुष्पांजलित्रये दत्त्वा स्तुत्वा स्तुत्वा पुनः पुनः ॥ क्षमाप्य च म
 हेशानं प्रार्थयेत्तदनंतरं ॥ विरूपाक्षमहेशानविश्वरूपमहेश्वर ॥ मयां कृतां लक्ष्मपूजां गृहीत्वा
 वरदा भव ॥ इति प्रार्थनमंत्रः ॥ मृत्युं जयाय यज्ञाय देवदेवाय शोभवे ॥ अमृतं शाय शर्वय महा
 देवाय तनमः ॥ इति नमस्कारमंत्रः ॥ ॥ इति लक्ष्मपूजाविधिः ॥ अथोद्यापनं ॥ शिवस्य शतप
 लेन पंचामृतं न स्नापनं ॥ नारिकेलार्घ्यदानं च ध्वजपताकेशिवोपरि ॥ श्वेतवस्त्रद्वयं देयं ह
 जाय च शिवस्य च ॥ पूजांते च तथा होमं तिलद्रव्येण कारयेत् ॥ ततस्त्वनंतरं पूजामाचार्य
 णैव कारयेत् ॥ ततः प्रार्थनामंत्रः ॥ नमः शिवाय शोभाय सगणाय सस्तु नमः ॥ सर्वेश्वराय देवाय
 कारणत्रयहेतवे ॥ निवेदयामि चात्मनस्त्वं गतिपरमेश्वर ॥ समोऽस्वलितपादानां भूमिरेव चलं वनं ॥

लयिजातापराधानां त्वमेव शरणं प्रभो ॥ ततो विप्रामो जनीयाः शक्त्या वा हि दंशाय वा ॥ आचार्यं हि
 जयेत्पश्चाच्छक्त्या दद्याच्च दक्षिणं ॥ पूर्णतद्वचनात्कृत्वा मम संनिधिभागमेवेत् ॥ यद्वारं मत्तमात्मनः
 वायुवेगास्तुरंगमाः ॥ पूर्णदुवदनानार्यो लक्षपूजाविधेः फलं ॥ ॥ इति ब्रह्मांडपुराणे लक्षपूजा
 तदुद्यापनविधिः ॥ ॥ लक्षपूजाविधिर्भूयः शृणु नान्यमनाः क्वचित् ॥ यां कृत्वा मुच्यते पापे
 नारी वायनरोपि वा ॥ ब्रह्महा गुरुगायी च मद्यपो वा धनापहः ॥ सकृत्पूजनमात्रेण मुच्यते किमु
 नान्यतः ॥ नातः परतरं किं विचित्रं लोकेषु विद्यते ॥ किंकुलेन किमाचारैः किं शीलैर्न गुणैर्न तु ॥ यो
 हरिं पूजयेत्सम्यक् सकुलीनः स बुद्धिमान् ॥ जंबुद्वीप महापुण्ये जन्मयः प्राप्तमानवः ॥ इमा
 म कृत्वा मृदात्मा को न्यस्तस्मादधोगतिः ॥ धर्महीनस्य मर्त्यस्य विनायां त्यक्त्यांति वा ॥ स
 लोहकारमस्येव तस्य जन्म निरर्थकं ॥ पूजयेत्पूजयेद्दिक्षु भूयो भूयोऽपि पूजयेत् ॥ माघ
 वा ॥ कार्तिके चैत्रे आषाढे श्रावणेऽपि वा ॥ अन्येषु पुण्यमासेषु व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ प्रातस्त्या

३२९

स्नपय विशेषतः ॥ भूमिर्वाथ सुवर्णं वा दक्षिणा तु विधीयते ॥ ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु व्रतमेतत्समापये
 त् ॥ इदं व्रतं त्वया देव गृहीतं पूर्वजन्मनि ॥ स्वर्गाय वर्गं हन्तृणां फलं तव ददाम्यहं ॥ एवमुक्त्वा नृपश्चेष्ट
 कराय फलं ददौ ॥ तत्क्षणात्तेन पुण्येन शकरो मुक्तिं किल्बिषः ॥ मुक्तः शरकरदहाच्च सर्वाभरणभूषि
 तः ॥ दिव्यं विमानं संस्थाप्य वास्यं चेदमुवाच ह ॥ हे नराकिन् न जानीध्वं व्यतीपातं व्रतोत्तमं ॥ इहैव सुरवदं
 नृणां परत्र च परांगतिः ॥ दृष्ट्वा माया विनिर्मुक्तो व्रतस्थास्य प्रभावतः ॥ विश्वासः क्रियतां मस्मिन्
 व्यतीपातं व्रतोत्तमं ॥ इत्युक्त्वा स्वर्गहोराजो वै पश्य तत्तदा ॥ तं दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा देवदेव देवस्य च
 क्रिणः ॥ हर्यश्च प्राप्तवास्तेन विह्वलस्तत्परमं पदं ॥ अतस्त्वं कुरु राजेंद्र व्यतीपातं व्रतोत्तमं सर्व
 पापक्षयकरं नृणां इह सुरवप्रदं ॥ इदं यः कुरुते मर्त्यः श्रद्धया भावसंमितः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो वि
 सुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ यया तु पुत्रकामिन्या कृतं सालभते सुतान् ॥ स्त्रीकामे निहिते वत्सलभेन
 रीमनुत्तमं ॥ व्यतीपातं व्रतमिदं व्यतीपातदिने पठेत् ॥ ज्ञानवान् धनवान् श्रीमान् इहैव सुखी भवेत् ॥

अर्पयेत्तदुशांशो न तदुशांशो न तपलेः ॥ तदुशांशो न मां जं नुं तदुशांशो न भोजनं ॥ तच्छतांशो
 न वा कुर्याद्वि त्तशाब्दं विवर्जितः ॥ १ ॥
 मिवर्जितैः ॥ होमसरया विधानेन लक्ष संख्या यदा भवेत् ॥ र्णाकुतिततः कृत्वा प्रणिपत्य समाप
 येत् ॥ लक्ष्मी नारायणं देवं शरवचक्रगदाधरं ॥ सुवर्णप्रतिमां कृत्वा चित्तपूर्व विचक्षणः ॥ ब्राह्म
 णाय सुशांताय स्वदारनिरताय च ॥ पत्नी पुत्र व्रते दानमक्षयफलमश्रुते ॥ जलशायी ब्रह्मवि
 ता ब्रह्मगर्भः सनातनः ॥ अनंतभोगशायनः प्रियता परमः पिता ॥ ॥ इति दानमंत्रः ॥ ॥ तुल्य
 भावपुष्पैर्वा बिल्वैर्वा व्रणवर्जितैः ॥ सुगंधैः क्रतुसंभूतैः शस्त्रैः पादपपल्लवैः ॥ सहस्रं द्विसहस्रं
 वा त्रिसहस्रं यथाविधि ॥ उपक्रमदिने यावत्प्रत्यहं तावती भवेत् ॥ उमक्रमदिने वापि ह्यवसा
 मेऽपि वा व्रती ॥ उद्यापनं प्रकुर्वीत पूर्वोक्तेनैव मार्गतः ॥ अन्यथा दोषमाप्नोति हीनो गेजं यते भु
 वि ॥ एवं यः कुरुते मर्त्ये नारी वागतमर्त्तका ॥ देहांते ज्ञानवान् भूत्वा विलुलोक्य मवाप्नुयात् ॥ ब्रा
 ह्मणान् सोऽजयेत् क्षत्र्यास्वयं भुजीत वाग्यतः ॥ तुच्छसी दृशं न स्पृशेत् न मस्कारः पदक्षिणा ॥ दा
 नं च हरिश्चा चधारणं तज्जलं च यत् ॥ भक्षणं हर्षं चैव विष्णुलोकप्रदायकं ॥ महापातकयुक्तो
 वायुक्तो वाः सर्वपातकैः ॥ विलुप्य विधानेन जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ॥ इत्यग्निपुराणे लक्ष्मण

३३०

विधिः ॥ ॥ अथ लक्षनमस्कारविधिः ॥ ॥ अं वरीष उवाच ॥ ॥ इदं वा कृणां कुलगुरोर्भो ब्रह्म नृधर्म
 विस्तारं ॥ ब्रह्मि पापक्षयकरं व्रतं सर्वं तत्तमव्रतं ॥ ब्रह्मघ्नस्य सुरायस्य गुरुदाराभिर्मर्षिणः ॥ सुव
 र्णास्तेयिनश्चैव पेष्टी संपेषिणान्यपि ॥ संकीर्णपापिनश्चैव संकलीकारिणापि वा ॥ गुरोर्विश्वा
 सहीनस्य व्रतश्चष्टस्य पापिनः ॥ संध्याकर्मविहीनस्य जगत्पुन्यादवर्तिनः ॥ दासीवेश्यासं
 गमिनश्चंडाली गामिनस्तथा ॥ परस्वहारिणश्चैव देवद्रव्यापहारिणः ॥ ब्राह्मणेभ्योऽपि दस्यैव वृत्ति
 छेदकरस्य वा ॥ परस्य लोलुपस्याथ रहस्यकृतपापिनः ॥ पंचयज्ञविहीनस्य दुःशास्त्रनिरतस्य च ॥
 गुरुनिंदादिसंश्रातुर्गुरुर्द्रव्यापहारिणः ॥ नारीणां च विशेषणं प्रायश्चित्तं महाव्रतं ॥ वृद्धैर्द
 पुराणैश्च स्मृतिभिश्चैव निश्चितं ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं महाव्रतं ॥ ब्र
 ह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं यदीच्छति ॥ तदालक्षनमस्कारव्रतं कुरु महीपते ॥ संकीर्णकानां पा
 पानां प्रायश्चित्तं यदीच्छति ॥ तदा ० पते ॥ संकलीकरणानां च मलिनीकरणस्य वा ॥ अपात्रीकरणानां च

प्रायश्चित्तं यदीच्छसि ॥ तदा ० पते ॥ श्वात्पत्नीसुतानां च गामिनः कामिनस्तथा ॥ स्वसृस्वमातव
 धर्नामिच्छयागमनस्य च ॥ दासीवेश्यासंगजस्य संक्षयं यदि वांछसि ॥ तदा ० पते ॥ परस्वहारिणस्यापि
 देवस्वहरणस्य च ॥ रहस्यमेदकस्यापि रदस्य कृतपापिनः ॥ त्यागस्वपंचयज्ञानां दुःशास्त्राभिरत्तेस्तथा
 गुरुनिंदाश्रुतश्चापि गुरुस्वहरणस्य च ॥ लेह्यानां चैव चोष्याणां संक्षयं यदि वांछसि ॥ तदा ० पते ॥ कृ
 तस्य जातस्य संक्षयं यदि वांछसि ॥ तदा ० पते ॥ शृणु भूपविधिं वक्ष्ये संकल्पनियमादिकं ॥ चातुर्मा
 स्ये तु संप्राप्ते केशवेशयनं गते ॥ आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यां समाहिता ॥ संकल्प देवदेवस्य पु
 रतश्च कृपाणिनः ॥ मम लक्ष्मणमस्कार व्रतस्य पुरुषोत्तम ॥ निर्विघ्नेन व्रतं सांगं कुरु त्वं कृपया हरे ॥
 पापपंकनिमग्नमापापकोशस्य भाजनं ॥ व्रतेनोतनसुप्रीतसद्य एव जगत्पते ॥ इति संकल्पमनसा का
 र्तिक्यां तु समापयेत् ॥ प्रातस्नात्वा व्रतं कुर्यादामध्याह्ने सदा मुनिः ॥ यद्वा तद्वा नभुंजी नभुंजी
 तल्लघुभाजनं ॥ अन्यै नृतनं न वदेत्कापि नायेध्यायेत्कथंचन ॥ देवतानां जपं होमं न त्यजेत् कथं

३३१

न विधायात्तदंतधावन पूर्वकं ॥ धृतवस्त्रधरो भूत्वा नित्यकर्म समाचरेत् ॥ देवपूजाग्रहं वापि देवालयमया
 पि वा ॥ गोमयेनानुलिप्या शुधातुना मृन्मयेन वा ॥ चतुर्भिर्ब्रह्मिणोः सार्द्धं कृत्वा च स्वस्ति वाचने ॥ नो
 दीश्राद्धं प्रकुर्वीत लक्ष्मणविधौ द्विज ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा देशकाले वदेत्सुधीः ॥ संकल्प
 यथाशक्त्या प्रत्यहं पूजयाम्यहं ॥ एवं संकल्पविधिवन्मंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ गृहीतस्मिन् व्रते देवप
 चत्वं यदि मे भवेत् ॥ तदा भवतु संपूर्णत्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो ॥ एवं संप्रार्थ्य देवेशं नियमा तुलसीदले ॥
 जे चामृतैः स्नापयित्वा शालग्रामशिलां शुभ्रा ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्भक्ष्या पूजयेत्प्रथमं बुधः ॥ प्रह
 त्यहं यावती पूजा तावत्यावर्तिभिर्व्रती ॥ पद्मान्यापि च तावंतिलिखेत्संचामिधातुभिः ॥ महाव्रत
 मिदं ब्रह्म न देवानामपि दुर्लभं ॥ तुलसीदले शुभैः स्वस्तै रब्रणै रतिशोभनैः ॥ कृम्यं देवर्जितं
 देवपूजयेत्तस्य नामभिः ॥ विष्णुनामसहस्राणि ह्यथा वा सतनामभिः ॥ संख्या पूर्णफला पूजा
 संख्या हीना तु निःफला ॥ तच्चितो मो न वान्मत्वा विष्णुलोकपरायणः ॥ एवं संपूज्य विधिवत्पूजा
 ते होममाचरेत् ॥ सहस्रनामभिर्होमं स्वाहाकारसमन्वितं ॥ मधुमिश्रैस्तिलैर्लज्जिमिश्रितैः क

रपुराणेवसिष्ठांबरीषसंवादे लक्ष्मणमस्कारविधाने ॥ अथ कार्तिके मासे वैशाखे वालक्षवर्तिविधिः ॥ मा
 सपक्षद्युल्लिरया मुककामौ लक्ष्मीसहितं विष्णुं सावित्रीसहितं ब्राह्मणं उमया सहितं शिवं यथा मि
 लितोपचारैः पूजयिष्ये इति संकल्प्य षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् ॥ अथ सोद्यापनकथा ॥ ॥ स्तुतुः ॥
 आसीद्वैतपुराकाचिद्देश्या भल्लक्षणाभिधा ॥ तस्या भुजंगः शूद्रो भूदा सो नाम महाबली ॥ एकदा लक्ष
 णासा तु प्राप्ता गोदावरी तटे ॥ ददर्श कां विप्रैर्वैव प्राप्तां स्वच्छंदचारिणी ॥ तालक्षणा तु सुस्मातां स्त्रि
 तां गोदवरी तटे ॥ बालां वैधव्यदोषपातदती कुर्यादिति ॥ मृतपतिं पुरस्तात् बंधुभिः परिवारितं ॥ अ
 कंदती ततो वीक्ष्य शनैस्तां प्रत्यपद्यता ॥ लुठंती मुवि कायेन मुकुर्ध्नी मुरो बद्ध ॥ जडानामपि कारु
 ण्यं जायते तां तु पश्यतां ॥ तदा सालक्षणा वाक्यं स्वभुजंगमुवाच ह ॥ कुलजानां तु नारीणां दशेयमतिद
 रुणा ॥ अवस्थात्रयमेतासां तत्रेयं तु सदा रुणा ॥ केन्या त्वं जीव भर्तृत्वं विधत्वा तमिति त्रिधा ॥ पार
 वश्यं च नारीणां दुःखमाप्तरणां तिक ॥ मृतापत्यत्वं वैधव्ये तथैवाडपुत्रता स्त्रियः ॥ असत्यमे

३३२

तत्रितयं वैधव्यं तत्र चोत्तरं ॥ शोच्यंती जांच नारीणां कस्येदं कर्मणः फलं ॥ निवर्तते थ केनैवं पृच्छंती मि
 तिता मथ ॥ उवाच दासनामा सो भुजंगः सूनृतं वचः ॥ शृणु मेदं प्रवक्ष्यामि तश्चास्पृष्टः पुरा हि जाः ॥ देवा
 नां चैव लोकानां हितार्थं मंत्रकोविदाः ॥ शास्त्रज्ञानात्स्वभावाच्च जीवानां यत्पुरा कृतं ॥ जानंतिकर्म
 जफलं ते प्रष्टव्या धर्तव्रताः ॥ भुजंग वचनं श्रुत्वा तथैव मितिसा पुनः ॥ तत्रागते महावृद्धं याचकं नाम
 वैद्विजं ॥ पप्रच्छ तं तदा दीना प्रश्रया वनतानसा ॥ मुने त्वहं दुराचारा वेश्या स्मिन् लक्षणा ह्वया ॥ त
 थापिते दयापात्री पृच्छंती मे सुबोधया ॥ साधूनां समचितानां जनाः सर्वसमाप्नुवि दुर्गंधो वा सुगंधो
 वा यथा वायोऽसमो भवेत् ॥ मुने दशेयं नारीणां तृतीयाती वदुःसहा ॥ कर्मणा जायते केन केन वाथ निव
 र्तते ॥ एतद्दिस्तार्य मे ब्रह्मरूपया वदस्व व्रतं ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा याजको वाक्यं मब्रवीत् ॥ देव
 कर्मणि पित्रे च नार्यः पाके व्यवस्थिताः ॥ अकस्माच्च रजदृष्ट्वा स्पृष्ट्वा भोडाद्युपकरणान् ॥ अज्ञानाद्वा
 भयद्वापि कामालोभात् क्वचित् स्त्रियः ॥ अवेदयित्वा गच्छंति तेन दुष्प्रतिपत्तिरिति ॥ क्रियालोपगता

ह्येताः पापान्स्मादुरत्यजात् ॥ दशामिमां प्राप्नुवन्ति सर्वा अपि न संशयः ॥ बाल्ये वा यौवने वापि वा र्द्ध
 के वा कदाचन ॥ तत्रायाति दुराचारापरा ने वाभि कां क्षतिः ॥ स्वस्त्रे श्रवणं बंधूनां नित्यं चारादुरसहा ॥ ए
 तस्मादायतो नारीया बाधयति सक्रियाः ॥ बाल्ये वैधव्य माप्नोति सानारी नात्र संशयः ॥ एतत्कर्म सा
 हायमो मे न रजः ॥ सा दूषिता च यः ॥ मृतापत्यात्त
 था भूत्वा वैधव्यं यौवने व्रजेत् ॥ यानारीति रजो दृष्ट्वा सर्व भाजादिसंकरं ॥ कुरुते यदि सानारी वैध
 व्यं सार्द्धं के व्रजेत् ॥ याचातु कूव्यरहि तापति धर्मे पुंसर्वदा ॥ बाल्ये वैधव्य मापन्ना गतिहीना भव
 त्यलं ॥ सर्वासामपि वैधव्ये निदानेषु तत्त्व ॥ शांतिं तस्य प्रवक्ष्यामि कर्मणो रचापिलक्षणे ॥ कृते
 तु मुनिपंचम्या व्रते पापं च योषितां ॥ पापं गच्छति नारीणां मिति वेदविदो विदुः ॥ इत्थं सवायने द
 त्वा कृते लक्ष्मी व्रतादिके ॥ मूला वशेषं व्रजति रजो दोषान संशयः ॥ निर्मलं तु व्रजत्या शुद्ध स्ववर्त
 व्रते कृते ॥ रजसोऽयं महापापं नारीणां नात्र संशयः ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्रपठ लक्षणा ॥ मन

३३३

चन ॥ अतिथिं पूजयेन्नित्यं यथाशक्त्यानुसारतः ॥ कार्तिके मासि संप्रोप्ते पौर्णमास्यां ततः परं ॥ सं
 स्थाप्य कलशं पूर्णं सवस्त्रं सपिधानकं ॥ विष्णोश्च प्रतिमां तत्र पूजयेद्द्विष्टु नमिकं ॥ नामाभिः केशवाद्यैश्च
 अंगापूजा विधीयते ॥ नैवेद्यां ते समभ्यर्च्य कुर्यात्पश्चाच्च तर्पणं ॥ पौरुषेण सुक्तेन गोधूम तंडुलैः ॥ देव
 देवजगन्नाथ सर्वव्रत फल प्रदा ॥ व्रते नानेन सुप्रीतो गृहाणा धर्मं यार्पितं ॥ इति चार्घ्यं त्रयं दत्त्वा पश्चा
 द्दामसमाचरेत् ॥ पौरुषेयेण सुक्तेन इति मष्टोत्तरं सदा ॥ होमशेषं समाप्याथ पूर्णं कृत्वा ततः परं ॥
 आचार्यं पूजयेत्पश्चाद् दद्याद्गोमिथुनं गुरोः ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तं विंशति पंचया ॥ दक्षिणं
 च यथाशक्त्या वाचयेद्दशिषस्तथः ॥ अनुज्ञातश्चेत्तस्यैव स्वयं भुंजीत वृभिः ॥ इदं व्रतं महापुण्यं पा
 पारण्यदवानलं ॥ पापपर्वतकुलिशं पापाब्धितरणं रुपं ॥ सर्वपापहरं स्त्रीणां सयो विष्णोः प्रसादतः ॥
 नानेन सदृशं किंचिद्विष्णुलोकेषु विद्यते ॥ सर्वेषां माश्रमा पांचविहितं श्रुतिबोद्धितं ॥ नारीणां सध
 ५ वा वानां च विधवानां विशेषतः ॥ सर्वेषां मपि पापानां प्रायश्चित्तमिदं भवेत् ॥ ॥ इति श्री भविष्योत्त

तिल

वत्यादिशोशतः कुर्यात्तर्पणं तु विचक्षणः ॥ तर्पणस्य दशोशेन होमं कुर्याद्विचक्षणः ॥ तर्पणोक्तेन मंत्रे
 पापाय संचयतां विंते ॥ पालाशसमिधश्चैव मंत्रेणानेन वैल्लवैः ॥ घृतं च विष्णुगान्ध्याहोमस्यायं विधिः
 स्मृतः ॥ कलशेषुस्तथा स्थाप्य विधानं च सवस्त्रकं ॥ प्रतिमां तत्र संस्थाप्य वेदारणपूर्वकं ॥ प्राणप्रति
 ष्ठया स्थाप्य प्राणांस्तस्यां समाहितः ॥ आवाहनादिपुण्यांतं पूजां कुर्याद्यथाविधि ॥ तत्त्वमासादेव
 स्यात्प्रतिमाः कारयेत्ततः ॥ श्रियो च सहितं देवमध्यगं पूजयेद्दरिं ॥ तद्दक्षिणे चतुर्वक्त्रं सावित्र्या स
 हितथा ॥ उत्तरवामया शंभुपुरतागरुडतथा ॥ ब्रह्मा विष्णुः तथा वन्हीरविदे प्रोनिशाकरः ॥ रुद्रः
 शेषे जगद्ध्यापी तेजोरूपी महेश्वरः ॥ निरंजनः कलाध्यक्षो विश्वरूपी जगत्प्रभुः ॥ स्वः प्रकाशः
 स्वयं ज्योतिश्चतुर्बुहो जलाशयः ॥ परब्रह्मेति द्विदशानामभि पूजयेद्दरिं ॥ शिरे ललाटके नेत्रे
 कर्णे नसि मुखे तथा ॥ कंठे स्कंधे तथा बाह्वोस्तेन वक्षस्थले च ॥ नाभौ कथां च जघने उरो जानौ च
 गुह्यके ॥ पादौ तदप्रक्रमशो अंगान्येवं तु पूजयेत् ॥ धूपदीपततो दत्त्वा नैवेद्यं च निवेदयेत् ॥ य

३३४

द्रव्यं लक्षपूजायास्तद्रव्यं कनस्य च ॥ कृत्वा निवेदयेत्तस्मै पश्चात्पूजां समाचरेत् ॥ भक्त्या च जगदात्मा
 ने अथ देवं समापयेत् ॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तानां कार्यकारकः ॥ त्रिसाहासं हं याचं शीघ्रं कार्यं प्र
 दोषवः ॥ अनेनैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः ॥ पुत्रैः पौत्रैः प्रपौत्रैश्च सुखमाप्नोति निश्चितं ॥ आचा
 र्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्राह्मणान् त्विजस्तथा ॥ गौर्देव्या च सवत्सा ये सालंकारगुणान्विताः ॥ त्रिंशत्पलं का
 स्य पात्रं घृतेन परिपूरितं ॥ सुवर्णवर्तिसंयुक्तं आचार्याय निवेदयेत् ॥ अथ वा तद्द्रव्यं पले तथा घृ
 तसमन्वितं ॥ अथ वा तु यथा शक्तिं दद्यादावश्यकं त्विदं ॥ व्रताभिवित्तु वेदद्यात्कास्यं वेद्यं तत्परितं ॥
 यावज्जीवं जीवयती भवत्येव न संशयः ॥ राजा दोषविमुक्तिः स्यात्पौर्णमास्यो ददाति या ॥ ब्राह्मणा
 न्नभोजयेत्पश्चाद्विद्वान् कारयेत् ॥ एवं करोति यानारीतस्याः पुण्यफलं शृणु ॥ अथ सर्वाणि पापानि
 रहस्यानि कृत्वा निवे ॥ नश्यंति तानि सर्वाणि व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ चंडालगामिनी वापि तथा शू
 द्राभिर्गामिनी ॥ कारुकरजकादीनां गामिनी चारिणी ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट् वैश्यप्रतिलोभाभिर्गा

त

मिनी॥ मातुजेयपितृव्यादीन् भ्रातृपुत्राभिगामिनी॥ बालघ्नीवापतिघ्नीवामातापित्रोर्वधेरता॥
 गोघ्नीवातस्करीवापिरजःसंकरकारिणी॥ एवमादिमहापापैराचृतापिकुलांगना॥ वृत्ताचे
 तद्वत्तसम्यक्मुच्यतेनात्रसंशयः॥ ब्रतानामुत्तमंचैतत्स्त्रीणावावश्यकंत्विदं॥ एवंवर्तिप्रदाने
 नविस्तोरमिततेजसः॥ कोटयोब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः॥ तथैवात्युग्रपापानिको
 ट्योथसहस्रशः॥ नश्यंतिनात्रसंदेहो नारीणां वानरस्यवा॥ किंलक्षवर्तिभिर्विस्तोरोते चारार्ति
 कार्पणो॥ किमत्रबहुनोक्तेन नानेन सदृशं व्रतं॥ पुरुषोपि व्रतं कृत्वा पूर्वोक्तेः पापसंचये॥ मुच्यते
 नात्रसंदेहो मधुशंसनशासनात्॥ एतत्सर्वमयारव्यांष्ट्रतस्तवमानद॥ व्रतं कुरु सुखंतिष्ठय
 थाहरोचते मनः॥ इतितद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्रललक्षणा॥ अज्ञानादुष्टतावाह न विश्वासो मे
 वहि॥ प्रत्ययार्थं मम ब्रह्म प्रत्यक्षं कुरु मे धुना॥ इतितस्यावचः श्रुत्वा याजे को वाक्यमब्रवीत्॥
 कथं तत्प्रत्योक्तत्वाया च तां करुणानिधिः॥ साप्युवाच पुनर्विप्रविस्मयोत्फुल्ललोचना॥ नचैव

334

साशंकितामृतासादरं मुनिपुंगवं॥ साधुसाधु महाभाग चित्रमेभयविक्रलं॥ लक्षवर्तव्रतस्यास्यविधा
 नं कीदृशं वद॥ कस्मिन्मासे तु कर्तव्यं कस्य वा तत्समर्पणं॥ उद्यापनं कथं कार्यं किं फलं तस्य वा मुने॥
 तथाष्टशो याजे कोपिलोकानां हितकाम्यया॥ फलं विधानं तत्सर्वमवददत्तां वरः॥ ॥ मुनिस्वाच
 लोमशस्य मुनीनां च संवादं कथयामिते॥ कालो हि कार्तिको मासो वैशाखमाघ एव च॥ सहस्रगु
 णितं धत्ते व्रतमेतद्धि कार्तिके॥ तस्मात्कोटिगुणं धत्ते माघमासे व्रतोत्तमं॥ दस्मादनंतगुणितं फलं
 वैशाखमासके॥ एतस्मिन्मासे तथेयस्मिन्मासे समाप्यते॥ तस्मान्मासद्वयात्पूर्वप्रारब्धव्यमिदं
 व्रतं॥ अंतमासि प्रकुर्वीत समासि च विचक्षणः॥ सहस्रवर्तिभिः कुर्यादारातिं विस्तरेण च॥ गोघृते
 नाथैतेन सम्यगुक्तं मनोहरं॥ यस्मिन्मासे समाप्तिः स्यात्पौर्णिमा यांतु कारयेत्॥ उद्यापनं विधाने
 न व्रतसंपूर्णकारकं॥ प्रातः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा पंचगव्यंतु प्राशयेत्॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा आचार्यवर
 येत्ततः॥ त्रयोदशार्तिजो भद्रसाग्निकानूरुणायाततः॥ स तिलैश्च यवैः कुर्यादग्ने नयकृत्वा हिजः॥

धव्यमापन्नारोदितेयाकुमारिका॥ अस्याः पतिः कथं जीवेद्दधव्यं नैव गच्छति॥ तथा कुस्मुनिश्चेष्ट दयाश
मवतांधनं॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा विस्मितो वाक्यमब्रवीत्॥ अद्य वै मकरं प्राप्तो भास्करो लोकाभास्करः॥
माघायं च वरो मासः सर्वं कृतुफलाधिकः॥ तत्र गत्वा कुरु स्नानं गंगायामद्य हारिणि॥ स्नानं कृत्वा प
पीकृत्वा देहि तस्मै ह्येतायै वै॥ तेन जीवेदयं नूनं ब्रह्मघ्नोऽयं सुरापि च॥ तस्मादयं राजयस्म श्रयेण तु म
तिंगतः॥ तथापि माघमासस्य पुण्यं बुज्जीवितो ध्रुवं॥ दापयित्वा तथा वर्तिकां स्य पात्रं विधान
तः॥ जीवयती भवेदा सुयावदा मरणातिकं॥ लक्षणा तद्वचः श्रुत्वा जलं स्पृष्ट्वा यवाग्यतः॥ स्नानं कृ
त्वा र्घ्यं कृत्वा ददौ तस्मै फलं तदा॥ तत्पुण्यस्य प्रभावेन तत्क्षणादेव बोधितः॥ स्वप्नुजंगं प्रेषयित्वा
पात्रं च कोस्यकं॥ कुमाया दापयामास वै धव्या स्यापनुतये॥ एतत्पुण्यं प्रभावेन कुमारी सापिशोभ
न्तः॥ तदा भवज्जीवपती बभूव बह्वुत्रिका॥ कुमारी शोभनानाम तत्पतिः कणभोजकः॥ त
दा धवाः स्तदा सर्वे तुष्टुवुः स्तो सुलक्षणां॥ याजकं वापि संप्रीत्यंजमुत्तस्वनि केतने॥ लक्षणा

णापि च दोषेण भुजंगेन च संयुता ॥ प्रातस्नानं तदा कृत्वा ब्रह्मेतच्च कारसा ॥ ततस्तु मरणं प्राप्ता दासस्त
 स्याः सहाप कृत्वा ॥ गयोनाम महाराजाचक्रवर्तिश्च भूवर्ह ॥ सालक्षणा च तत्पत्नी सर्वलक्षणसंयु
 ता ॥ बभूव लोकविरव्याता जीवभर्त्री सुपुत्रिका ॥ तस्माद्योमाघमासस्य साहायं वा करिष्यति ॥
 धर्मस्य तत्फलं प्राप्य मुच्यते नात्र संशयः ॥ नित्यं स्नातुमशक्तश्चेत्कुर्यात्स तु दिनत्रयं ॥ द्वादश्यां
 रथसप्तम्यां पौर्णमास्यां तथैव च सोऽपि पूर्णफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ तदेव कर्म जफलं
 महापातकनाशनं ॥ यो न स्नाति नरो माघे मकरस्थे दिवाकरे ॥ ब्रह्महासतु विज्ञेयो विवर्तकर्म
 सुगर्हितः ॥ नरीवापि नरो वापि न स्नायादरुणोदये ॥ रौरवं नरकं प्राप्य यावदाश्रतसं प्लव ॥ रोगा
 युतहतो यस्तु पाहो प्रक्षाल्य वाग्यतः ॥ धौतवस्त्रं परीधाय त्रिरात्रं मय्य चचारिणा ॥ गायत्र्या मन्त्रितं
 चाभः प्रोक्षयेन्मूर्ध्नि सद्विलः ॥ सोऽपि स्नानफलं प्राप्य मोदते विष्णुमंदिरे ॥ यच्चैव शृण्वंति सततं ये पठं
 तिनरोत्तमाः ॥ ते सर्वपापनिर्मुक्तो यास्यंति पद्मव्ययं ॥ ॥ इति वायुपुराणे लक्षवर्तिका काथा ॥

अथ लक्ष्मणद्रवर्तिविधिः ॥ तत्रादौ रुद्रपूजा ॥ देवे देवजगन्नाथ प्रार्थय हं जगत्पते ॥ तवाहं प्री
तिभावेन लिङ्गे स्मिन् संनिधौ भव ॥ अवाहनं ॥ कर्तस्व रमये दिव्यं नानामणि विभूषितं ॥ अनेकशक्ति
संयुक्तमासनं प्रतिगृह्यतां ॥ आसनं ॥ गंगादि सर्वतीर्थेष्वयं मया प्रार्थनया हतं ॥ तोयमेतत्सुखं स्पृ
शं पादार्थं प्रतिगृह्यतां ॥ वेरण्यं यज्ञपुरुषं प्रजापालनतत्परं ॥ नमो महात्म्य देवाय गृहाणार्घ्यं त
मोस्तुते ॥ अर्घ्यं ॥ पोटली शीरकर्पूरसुरभिः स्वादु शीतलैः ॥ तोषमाचमनीयार्थं शिखारं प्रति
गृह्यतां ॥ आचमनीयं ॥ पंचामृतं मयानीतं पयोदधिघृतमधु ॥ कर्पूरशर्करायुक्तं गृहाणा त्रिषु
रांतकं ॥ पंचामृतं ॥ मंदाकिन्याः समानीतं हे मां भोरुहवासितं ॥ स्वानायते मया भक्त्या नीरखी
क्रियता शिवं ॥ स्नानं ॥ सर्वभूताधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारके ॥ मयोपपादिते तुभ्यं वाससी
प्रतिगृह्यतां ॥ गंधं ॥ रंजिताः कुंकुमेनैव अक्षतास्तु सुशोभनाः ॥ त्राहि मां सर्वपापेभ्यो गृहाण वृ
षभध्वज ॥ अक्षतान् ॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥ कौतूहलं सर्वकं वै किंचि

तृश्नं करोम्यहं॥ श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि नियमस्तथा॥ तीर्थानि च मया देवयज्ञदानान्यनेकशः॥
 नास्ति मे निश्चयो देवभ्रामितो हं त्वया पुनः॥ कथयस्व महादेव यज्ञोपव्रतमुत्तमं॥ शिव उवाच
 शृणु नारद यत्नेन व्रतानामुत्तमं व्रतं॥ रुद्रवर्त्य महापुण्यसर्वापद् वनाशनं॥ सुरवसं स्पर्श किंच
 वपुत्रराज्यसमृद्धिदं॥ शंकर प्रीतिजनकं शिवलोकप्रदं शिवं॥ स्वभर्ता सहबन्धमहास्नेहकरं परं॥
 शृणु नारद यत्नेन गिरिशायत्र तुष्यति॥ दीपानां लक्षकं यस्तु कुर्यात्परमधार्मिकः॥ यावत्काल
 लप्रज्वलति दीपास्ते लिंगसन्निधौ॥ ब्राह्मणो युगसाहस्रं दाता स्वर्गं महीपते॥ कौस्तुभेन समायु
 क्ता दीपा दत्ताः शिवालये॥ शिवलोके च कैलासे तिष्ठंति शिवभर्तयः॥ एवं हि बहवः संति दी
 पाश्च द्विजसन्ति म॥ अधुना संप्रवक्ष्यामि सर्वं कथितं तव॥ यत्कृत्वा कृतकृत्यास्युः देवा सुर नरेश्वराः॥
 ये वै शास्त्राप्रकुर्वन्ति तेषां त्वा दुःखभागिनः॥ रुद्रवर्तिसमन्नास्ति त्रिषु लोकेषु सुव्रतः॥ अतएव स
 दाकार्यव्रतमेतत्सुमे॥ मया ह्येतानि पूजार्थं पुण्याणि प्रतिगृह्यतां॥ पुण्याणि॥ वनस्पत्युद्भवा

हिउद्यापनविधिं वद ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु नारद महाभाग यत्वं श्रोतुमिहा हं सि ॥ तदहं ते प्र
 वक्ष्यामि विस्तरेण महामते ॥ क्षिप्रायास्ततदरम्ये उज्जनीतिपुरा शुभा ॥ तस्यामात्यास्तु गंधा
 च वारस्वी सा तिसुंदरा ॥ तथा शुक्लं व्रतं देवमंदः श्वसुदुःसह ॥ सुवर्णानां शतं शतं प्रतिज्ञां क
 तवत्यथा ॥ युवानश्च तथा विप्रश्च सितास्तु सुगंधया ॥ राजानो राजपुत्राश्च न ग्राह्यं पुनः पुनः
 तेषां मृगा गृहीत्वा वधित्वा च सुगंधया ॥ एव हि बहवो लोकालुप्ताश्च सुगंधया ॥ कदाचि
 त्सागता क्षिप्रां कौतुका विष्टमानसा ॥ दृष्ट्वा मनसारम्या मृषिभिः परितो ॥ केचि ध्यानपरा
 विप्राः केचि जयपरायणाः ॥ केचि लिखी च यो विप्रः केचि द्विष्टोः प्रहजने ॥ तेषां मध्ये वसिष्ठो
 हितया दृष्टमहामुने ॥ उपादृष्टा तु सर्वत्र कुशला नीतिमार्गवित् ॥ तस्याहर्मभवच्छुद्धिर्भावि
 पुण्यबलात्तदा ॥ विगता द्रगजीवने हि विषयेषु विशेषितः ॥ विनम्रकंधरा भूत्वा प्राणिपत्य
 पुनः पुनः ॥ स्वकर्मपरिहाराय प्रपद्युनिपुंगवं ॥ ॥ सुगंधोवाच ॥ श्रन्यथ नाथ विप्रेन्द्र सर्वदे

३३८

दविशारद ॥ प्रसीदया हि मां देव शरणागतवत्सल ॥ मया कृतानि विप्रेन्द्र पापानि सुबहूनि च ॥
 तस्य पापस्य नाशाय कारणं ब्रूमि मे प्रभो ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवमुक्तस्तथा विप्रो वसिष्ठो मु
 निराहरा ॥ तथा ज्ञात्वाथ तत्सर्वं तस्याः कर्म पुरातनं ॥ ततश्चाब्रवीत्समुनिर्वचः स्तां सत्यसं
 गरः ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु सुश्रोणि सुभग तव पापस्य संक्षयः ॥ येन जातेन पुण्येन सर्वं तत्स
 यामिते ॥ कुरु सुतीर्थगमनं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ॥ प्रयागमिति चारव्या तं सर्वं देवाभिरक्षितं ॥ त
 त्वातत्र कुरु क्षेत्रव्रतं त्रैलोक्यदुर्लभ ॥ रुद्रवर्त्या मदा पुण्यं शिवप्रीतिकरं परं ॥ कर्तव्यमिति शेष
 कार्यासतीतुभिः कार्यैरुद्रवर्ति शिवप्रिया ॥ लक्षसंख्या च कर्तव्या गव्या जेन धरि कृता ॥ देया
 शिवालये नित्यं भक्तियुक्तेन वेत्तसां ॥ कृत्वा व्रतमिदं भद्रं प्राप्स्यसि त्वं परांगतिं ॥ ॥ शिव उवाच
 ततः सा केशमादाय भृत्यं च वसुमित्रकं ॥ आगच्छ तीर्थं राजं वैदत्वा दानानि भरि शः ॥ व्रतं कृत्वा यया
 काशी सुमित्रेण समन्विता ॥ कृत्वा सर्वाणि तीर्थानि विश्वेशं प्राणिपत्य च ॥ उपोषित्वारात्रिमं का

जागरं च तथा कृतं ॥ ज्ञात्वा चोत्तरवाहिन्यां दत्त्वा दानानि भूरिशः ॥ ततश्चैकैव तत्र तत्र वसिष्ठेनोदितं तु
 यत् ॥ यथोक्तविधिना सर्वं तथा चानुष्ठितं व्रतं ॥ ततः सा सरीरेण तस्मिन् लिंगे लुगं गता ॥ एव
 या कुरुते नारी व्रतमेतत्सु दुर्लभं ॥ ययं चिंतयते कामं व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ पुत्रपौत्रधने चैव जा
 यते नात्र संशयः ॥ प्रसंगेनापि वक्ष्यामि माणि क्यवर्तिसंज्ञिकं ॥ व्रतमिति शेषः ॥ तस्या दानेन वि
 प्रेन्द्रमदं सितभा गिनी ॥ जायते मत्प्रिया सा हि यावदाभूत संसृजं ॥ अथ उद्यापनं वक्ष्ये व्रत
 संश्रुतिं हतवे ॥ प्रारभः कार्तिके माघे वैशाखे कार्तिके तथा ॥ तिथिनाद्यापनं कार्यं यथोक्तविधि
 ताततः ॥ कलशं ताम्रमयं चैव वस्त्रयुग्मेन वेषयेत् ॥ तस्योपरि न्यसे देवं उमया सहितं शिवं ॥ सु
 वर्णनिमित्तं देवं वृषवृषभेण समन्वितं ॥ पूर्वोक्तेन विधानेन पूजा कृत्वा विधानतः ॥ रात्रौ जागरणं
 कार्यं कथाश्रवणपूर्वकं ॥ ततः प्रभाते विमले स्नात्वा नद्या विधानतः ॥ आचार्यवरये नमः ॥ इत्युवाच
 जेरेकादशैः सह ॥ हिमश्चैव तदा कार्यं दृष्टपायसविल्वकैः ॥ रुद्रस्तुतं पठन् विप्रमूलमंत्रेण

३३२

दिव्यो गंधाद्युः सुमनोहरः ॥ आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां ॥ धूपः ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं
 वह्निना योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यनिमिरापहं ॥ दीपः ॥ अन्नं च तुर्विधं स्वादुरसेषु
 द्विसमन्वितं ॥ भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ नैवेद्यं ॥ कर्पूरे वासितं तोयं मंदाकिन्याः स
 माहृतं ॥ आचमनं जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः ॥ आचमनीयं ॥ पूगीफलमहद्विभं नागवल्या
 दलैर्युतं ॥ कर्पूरे लालवंगादितांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ हिरण्यगर्भगर्भमिति दक्षिणा ॥ मं
 दारचंपकजुषाशतपत्रजातीकल्हारकिंशुकसरारुहबंधुकानि ॥ धत्तूरकर्पूरशिरीषकुरंगुषा
 णविल्वदिदेवममभक्तियुता गृहाण ॥ मंत्रपुष्पं ॥ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते धरणीधर ॥ नमस्ते
 विश्वरूपाय नमस्ते पुरुषोत्तम ॥ नमस्कारः ॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं ॥ इति प्रार्थना ॥ ॥ अथ क
 था ॥ नारद उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ जगदानंद कारक ॥ दुर्लभं ॥ मयाख्यातं व्रतमिदं किम
 न्यद्वा तु महं सि ॥ ॥ नारद उवाच ॥ केन वीर्या व्रतमिदं कथं प्रसादतः ॥ पूजाविधिचमनं

वापुनः॥ ततः शर्णाङ्गुतिं कृत्वा ब्राह्मणैस्त्वस्तिवाचनं॥ आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः॥
तस्मै देवाय वत्साय गौरकाक्षि जसत्तम॥ ऋत्विजस्तोषयेत्पश्चाद् वस्त्रालंकारभूषणैः॥ तत्रैव भो
जनायाश्वासपत्नीकाः प्रत्यक्षतः॥ एवं विधिया कुरुते सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ कथां श्रुत्वा विधाने
न स्थाप्य सर्वं निवेदयेत्॥ अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च॥ कथाश्रवणमात्रेण फलं तल्ल
भते नरः॥ ॥ इति भविष्योत्तरपुराणेरुद्रलक्षवर्तिकथाद्यापनं समाप्तं॥ ॥ अथ गन्धस्थार्घ्य-
हेमाद्रौ मदनरत्ने च पाद्ममाक्षयोः कथ्यमर्घ्यप्रदानादिकर्तव्यं तस्यैव मुने॥ विधानं यद्ग
स्त्यस्य पूजनं तद्दत्तमे॥ ॥ पुलस्त्य उवाच॥ प्रत्यक्षं समये विद्वान् कथां दस्योदने निशि॥ स्ना
नं शुक्लतिलैः स्नद्विष्णुमाल्यांबरमही॥ निशुदये दिनमुरवे स्नानं कुर्यादिति हेमाद्रिः॥ स्ना
पयेद्ब्रह्मणं कुंभं माल्यवस्त्रविभूषितं॥ पंचरत्नसमायुक्तं घृतपात्रेण संयुतं॥ नानाभक्ष्यफलै
र्युक्तं ताम्रपात्रं समन्वितं॥ अगुष्टमात्रं पुराणं तथैव सोवर्णमलयाय तवाङ्गदण्डं॥ चतुर्भि

जंकुमसुरवेनिधायधान्यानि सप्तांकुरसंयुतानि॥ सकाशपुष्पास्तत्राक्तियुक्तं मेत्रेणार्घ्यं द्विजपुं
वाय॥ उल्लिख्य लंबोदरदीर्घबाहुन न्यवेत्तायमदिशुवस्तुः॥ श्वेतां च दद्याद्यदिशक्तिरस्ति रौप्यः
खुरैर्हमसुरवीसवत्सो॥ हेमसुरवी हेमशृंगी॥ धेनुबद्धक्षीरवती प्रणम्य सवस्त्रघंटाभरणं द्विजोय
आसन्नरात्रा उदयायमस्य दातव्यमेतत्सकलं नरेणायममस्य॥ अगस्त्यस्य उदयादूर्ध्वमासप्तात्रि
मवधीकृत्यैकस्मिन्दिनेऽर्घ्यं दातव्य इत्यर्थः॥ यावत्समासप्तदशाथवाथवास्तुरप्योर्ध्वमप्यत्रव
दंति केचित्॥ प्रत्यहं च फलत्यागमेवं कुर्वन्मुच्यति॥ होमं कुर्यात्ततः पश्चाद्भोजयेन्मानवफलं॥
होमश्च वक्ष्यमाणार्धमेत्रेणार्ज्येन॥ अनेन विधिनायस्तु पुमानर्घ्यं निवेदयेत्॥ चक्रवर्तित्वमाप्नोति
रूपा रोग्यसमन्वितः॥ स तैवल्लोकानां प्रोति सप्तधान्यः प्रयच्छति॥ यावदायुश्चयः कुर्यात्स परं ब्रह्म
गच्छति॥ प्रकारान्तरं न विष्ये॥ कन्यायामागतसूर्ये अर्घ्यं निवेदयेत्सप्तमे दिने॥ कांचनं कारयित्वा च यथाश
क्त्या सुशोभनं॥ पुरुषाकृतिं सुशोभनं च जटामंडलधारिणं॥ कमंडलुकरं शिष्यैस्वर्गश्च परिवारितं॥

मृत्युतं विषहं तारं दक्षिणतः धरं मुनिं ॥ तस्मिन्कुंभे समालम्ब्य वंदनेन ततो न्यसेत् ॥ स्नापितं चानुलिप्तं
च चंदनेन सुगंधिना ॥ पूजिते जाति कुसुमैर्दद्याद्द्वैपैः सुधूपितं ॥ ततश्चार्धप्रसातव्यं यैर्द्रव्यैस्तानुभू-
ष्य मे ॥ रक्ज्जरे नालिकैरेश्च कूष्माण्डैश्च पुंसैरपि ॥ कर्कोटैकारवेष्टैश्च कर्मरैश्चिप्रैश्चैः ॥ दंतैर्कै-
डिभैश्चैव नारिङ्गकदलीफलैः ॥ दूर्वाकुरैः कुशैः पद्मे नीलोत्पलैस्तथा ॥ नाना प्रकारैर्भक्षैश्च
गोभिर्वस्त्रैरसैः शुभैः ॥ विरूढसप्तधान्यैश्च वंशपात्रे निधापितैः ॥ सौवर्पारौप्यपात्रेण ताभ्रवंशमयेन
च ॥ मृद्धिस्थितेन नम्रे पाजानुभ्यामवनीगतः ॥ दक्षिणाभिमुखो भूत्वा ध्यायेत्तस्य क्षणं नृप ॥ दद्या-
दर्थं प्रयत्नेन च तस्त्रः कुरु नंदन ॥ श्रुत्वया कारमर्घपात्रं सकाशं पुण्याक्षतं ॥ काशपुष्पप्रतीकाशं वद्वि-
मारुतसंभव ॥ मित्रावरुणयोः पुत्रकुंभयोर्नमोस्तुते ॥ विंध्यवृद्धिस्त्यकरमेधतोयविषापह ॥ रत्नव-
ल्लभदेवेश लोकावासिनमोस्तुते ॥ वातापिर्मक्षितो येन समुद्रः शोषितः पुरा ॥ लोपामुद्रापतिः श्री-
मान्यासो तस्मै नमो नमः ॥ येनोदितानि पापानि विलयंति व्याधयः ॥ तस्मै नमो स्वर्गस्त्याय सति

ध्यायसपुत्रिणे॥ ब्राह्मणो वेदमंत्रेण दद्यादर्थं नृपोत्तम॥ अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमि
 क्रुमानः॥ उपौवर्णाद्यैरुग्रपुषोषसत्यादेवेषां शिषोजगामा॥ दैवमर्घ्यं कौस्त्यप्रणिपत्य विसर्जयेत्॥ अ
 र्चितस्त्वं यथा शक्त्या नमो गस्त्यमहर्षये॥ ऐहिकसुखिनीं दत्त्वा कार्यसिद्धिं व्रजस्व मे॥ विसर्जनमंत्रः
 विसर्जयित्वा गस्त्यं तं विप्राय प्रतिपादयेत्॥ दैवज्ञव्यासरूपाय वेदवेदांगवेदिने॥ अगस्त्यो मे नमः
 स्यात्तु अगस्त्योऽस्मिन्धने स्थितः॥ अगस्त्यो द्विजरूपेण प्रतिगृह्णतु सत्कृतः॥ अगस्त्यसप्तजन्मोऽयं
 नाशयित्वा त्वयो वरे॥ अमलं विमलं सौख्यं प्रयच्छ त्वं महासुने॥ प्रतिग्रहमंत्रः॥ एवं यः कुरुते सत्कृत्या गस्त्य
 व्रतमादरात्॥ फलमेकं तथा धान्यरसमेकं परित्यजेत्॥ संपूर्णे च तथा वर्षे पुनरन्यमुपक्रमेत्॥ त
 था॥ दत्तार्घ्यं सप्तवर्षाणि क्रमेणानेन पांडव॥ पुमान्फलमवाप्नोति तमेकाग्रमनाः शृणु॥ ब्राह्मणस्याच्च
 तुर्वेदः सर्वज्ञास्त्रविशारदः॥ क्षत्रियः पृथिवीं सर्वं प्राप्नोत्यर्षिर्विमेखलां॥ वैश्यानां धान्यनिष्पत्तिर्गो
 धनं चापि विंदति॥ शूद्राणां धनमारोग्यं सत्र्यं न बाधिकां भवेत्॥ स्त्रीणां पुत्रः प्रजायते सोभाग्यं गृ

द्विजायेत॥ अगस्त्यः स्वनमानेति पठन्मंत्रमिमं मुने॥ यथा लाभं कृतार्थेन सर्वेषां च स्वशक्तिः॥ अर्घ्यं
 दद्याद्गस्त्याय शूद्रमंत्रविधिः स्वयं॥ काशपुष्पप्रतीकाशबन्धिमारुतसंभव॥ मित्रावरुणयोः पुत्र
 कुंभयोनेन मोस्तुते॥ तथा॥ दत्वा ध्यंतु विधानेन नमः कुंभोद्भवाय च॥ सत्यजेद्गस्त्यमुद्दिश्य धान्यमे
 कफलं समिति॥ तथा द्विजोलाभमुपाहृतार्थः प्राप्नोति वेदान् नृषदाश्च पुत्रान्॥ क्षत्रं महीभरिधनं
 च वैश्यः शूद्रं सुरबंधर्मफलं च सर्वं॥ अगस्त्यमर्घ्यं सर्वे ये पूजयिष्यति मानवाः॥ तेषां संवत्सरं पुण्यं
 मन्त्रियोगाद्भविष्यति॥ पुराणसमुच्चये॥ अत्रापि भास्करे कन्यां शेषसप्तदिनेषु च॥ अर्घ्यं दद्याद्
 गस्त्याय यावत्कन्यां रविर्ब्रजेत॥ प्रार्थनामंत्रः॥ येनोदितेन पापानि यांति स्वर्ग्याधयो लयं॥ त
 स्मै नमोस्त्वगस्त्याय सशिष्याय सपुत्रिण इति॥ ॥ इति व्रतार्के गस्त्यार्घ्यविधिः॥ ॥ अथाद्भु
 तसोरोक्तोऽश्वत्थप्रदक्षिणोद्यापनविधिः॥ मासपक्षाद्युद्धिरव्यासुककामो विष्णुस्वरूपमश्वत्थ
 रुममुकसंख्ययोः प्रदक्षणाभिः सेवयिष्ये इति संकल्प्य ततोऽश्वत्थतरुप्रोडशोपचारैः संपूज्य ल

३४२

क्षसंख्याप्रदक्षिणा कुर्यात्॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद॥ स्त्रीणां पुत्रविहीनानां नराणां
 सुरवसंपदा॥ उपायं वैवस्वो ब्रूहि सुरवसिद्धिः कथं भवेत्॥ ॥ अथर्वण उवाच॥ पुरा ब्रह्मादयो देवाः सर्वे
 विष्णुसमाश्रिताः॥ अष्टछंदे देवेशं राक्षसैः पीडितास्त्वयं॥ कथं रक्षोपशमनमस्कां भूहि मे प्रभो॥
 श्रीविष्णुरुवाच॥ ॥ अहमश्वत्थरूपेण संभवामि च भूतले॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुरु ध्वं तरुसेवनं॥
 तेन सर्वाणि भद्राणि भविष्यन्ति न संशयः॥ विष्णुर्यदुक्तं वांस्तेभ्यस्तद्व्रतं ते वदाम्यहं॥ नदानैर्न तपो
 मिश्रनाध्वैर्भरिदक्षिणैः॥ अश्वत्थसेवनादन्यत्कलौ नास्ति पराक्रिया॥ तद्विधानं निमित्तानि
 संख्या कृत्वा च पूजने॥ हवनं तर्पणं विप्रभोजनं नियमं तथा॥ व्रताधिकारिणस्तत्र विधानं च विशेषतः
 एतत्सर्वं पिप्पलादीन् वक्ष्यामि तव सुव्रत॥ दारुणे विविधोत्पाते दिव्यभौमांतरिक्षजे॥ परचक्रभये
 देशविघ्नवे देशविग्रहे॥ स्वप्ने दुर्निमित्ते च संग्रामोद्भूतदर्शने॥ मारीभये राजभये तथा चोराग्निजे
 भये॥ क्षयापस्मारकुष्ठादिप्रमेहे विविधे ज्वरे॥ उदरे भूतकृच्छ्रे च ग्रहग्रस्ततथैव च॥ अशक्तेष्वनु

रोगेषु व्रणारोगे तथैव च ॥ एतेषां रोगनाशाय कुर्यादश्वत्थसेवनं ॥ प्रातरुत्थाय नद्यादौ स्नात्वा सम्यक्
 तक्रियः ॥ अश्वत्थदेशमाश्रित्य गोमयेनोपलेपयेत् ॥ तमश्वत्थमलंकृत्य शुद्धायां गैरिकेन च ॥ पूजा
 द्रव्यापि संपाद्य पुण्याहं वाचयेत्ततः ॥ ऋत्विजां वरपां कृत्वा ततः पूजां समाचरेत् ॥ अग्राधये दादौ विष्णुं ध्या
 नावाहनपूर्वकं ॥ तथैव पिप्पलत्तरुं नारायणमयद्विजं ॥ श्वेतगंधाक्षतैः पुष्पैर्धूपदीपनिवेदनैः ॥ अर्च
 नयेत्पुरुषस्त्रेन तथैव ध्यानपूर्वकं ॥ श्वेतवर्णसिलक्ष्मीं कंचित्तयेत्पुरुषोत्तमं ॥ इति ध्यात्वा वाहना
 द्यैरुपचारैश्च षोडशैः ॥ ततः प्रदक्षिणं कुर्यात्सर्वसफलं भवेत् ॥ लक्ष्मे कंदिलक्षं वाचि चतुः
 पंचलक्षकं ॥ कार्यस्य गौरवज्ञेयं द्वादशां तं समाचरेत् ॥ ब्रह्मचारी हविष्या शीघ्रधः शायी जितेन्द्रि
 यः ॥ मैत्री ध्यानपरो भूत्वा पिप्पलस्य स्तुतिं पठेत् ॥ विष्णोर्नामसहस्रं च पौरुषं वैष्णवं तथा ॥ वि
 दत्रयस्य पुण्यानि सूक्तानि च पठेत्पुनः ॥ ततो लक्षदशां द्रोणसंघृतं पायसं चरुं ॥ जुहुयात्प्रत्यहं
 वन्हौ स्वर्गद्वयोक्तविधानतः ॥ तत्संख्यया तर्पणं च कुर्यादेतेन वारिणी ॥ तर्पणस्य दशां द्रोणमिष्टानं

३ ४३

हर्महि मत् ॥ विधवनां महत्पुण्यं वर्द्धते पांडुनंदन ॥ कन्याभर्तारमाप्नोति व्याघेर्मुच्येतदुरिव न ॥ येषु दश
 श्वगस्त्येषे पूजेयं क्रियते जनैः ॥ तेषु दशेषु पर्जन्यः कामा वर्षि प्रजायते ॥ इत्ययः प्रशमयंति नयंति व्या
 धयस्तथा ॥ पठंति ये स्त्वगस्त्ये ब्रतं श्रण्वंति वापरे ॥ ते सर्वे पापनिमुक्ताश्चिरं स्थित्वा महीतले ॥ हं
 सयुक्ता विमानेन स्वर्गायाति नरोत्तमाः ॥ मर्त्ये यदि लुप्तसिंघं परमर्द्धियुक्तं भोगान् शरीरमरुजै पं
 शुपुत्रपुष्टिं ॥ तद्वत्तु वल्लभमुने रुदये महाधर्ममध्यं प्रयच्छ फलवत्त्रयैः सधान्यैः ॥ विष्णुरहस्येपि ॥
 काशा पुष्पमयी रम्या कृत्वा मूर्ध्नि तु वारुणैः ॥ प्रदोषे विन्यसेतां तु पूर्णकुंभे स्वलंकृते ॥ कुंभस्तु पूजं
 येत्तत्तु पुष्पधूपविलेपनैः ॥ दध्यक्षतबलिं दद्याद्रात्रौ कुर्यात्प्रजागरं ॥ प्रभाते तं समादाय पायात्पु
 ण्यं जलाशयं ॥ निशावसाने तां पश्यन् जलांते प्रतिमां मुने ॥ अर्घ्यं दद्याद्दगस्त्याय भक्त्या सम्यगुपा
 षितः ॥ पुष्पैर्मूले फले गंधैर्धूपैरथ सुगंधिभिः ॥ द्वाक्षारवर्जै रकर्कचुनालिकेरादिभिः ॥ पुष्पैः ॥ पंचरत्न
 समायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ॥ सप्तधान्यभृतं पात्रं वदनेन समायुतं ॥ तदुत्तां भ्रम्यं कृत्वा दद्याद्दध्यं

भोजयेद्विजान् ॥ ब्राह्मणानां स्वयंकुर्याद्यथोक्तनियमंतथा ॥ असमर्थश्च यत्कर्तुं सर्वमन्येन कारयेत् ॥
उक्तप्रमाणादधिकं फलं दशगुणं भवेत् ॥ ततश्चतुर्गुणं पीठं रक्तत्वात्तुरजस्कं ॥ द्रोणमर्द्धतर्द्धं वा
तिलोपरिविनिक्षिपेत् ॥ श्वेतवस्त्रेण संछाद्य पूर्ववत् पूजयेत्तरं ॥ दरिद्राय सुशीलाय श्रोत्रियाय
कुटुंबिने ॥ उदङ्मुखाय विप्राय स्वयं पूर्वमुखं स्थितः ॥ सुवर्णावृक्षराजं च मंत्रेण प्रतिपादयेत् ॥ इह
जन्मनि वान्यस्मिन् बाल्ये यो वनवार्धके ॥ मनोवाक्कायजे दोषे त्ययमेव विधेः स्मृतः ॥ आचार्याणां
माधिकारो सर्वविप्रेण कारयेत् ॥ कृत्यं कृतं व्रतस्यांते व्रतस्य परिपूर्तये ॥ हेमाश्च तसं देयाशु
क्लागाचपयस्विनी ॥ स्वर्णाश्रं गीरोप्यरुचि वस्त्रादिभिरलंकृतं ॥ पलमेकं तर्द्धं वा तर्द्धं द्विं नवापु
नः ॥ हेमाश्च तसं कुर्यात्तं धं शारवासमन्वितः ॥ उत्तमः प्रथमः कल्पो द्वितीयो मध्यमः स्मृतः ॥
तृतीयं स्वधर्मोक्तो दरिद्राणां चान्यथा ॥ पिप्पलो वृक्षराजं द्रोह्यग्निगर्भस्त्वमेव हि ॥ प्र
भुवं न स्पतीनां च सर्वजन्मनियत्कृतं ॥ अघौघं नाशयेत्क्षिप्रं त्वरूपं प्रदानतः ॥ दानमंत्रः ॥ अ

मुंतरुं गृहापातं विलुपद्विजोत्तमः ॥ स्वीकृत्य दुष्कृतं घोरं क्षिप्रं शांतिं प्रयच्छे ॥ विप्रप्रार्थनां
 क्रु ॥ एवं व्रतं कुरुते तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ पुत्रार्थं हिलभते पुत्रं धनार्थं हिलभते धनं ॥ राज्यार्थं हिल
 भते राज्यं बद्धे मुच्येत बंधनात् ॥ क्षयापस्मारकुष्ठादिसर्वरोगः प्रमुच्यते ॥ मनसा वाचुपीडांचनचरा
 जारयंतया ॥ इह जन्मनि वान्यास्मिन्कृतैः पापैः प्रमुच्यते ॥ यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति त्यसंश
 यं ॥ इहैव भोगानाप्नोति विलोसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ॥ इति व्रतार्कसोद्यापनं अश्वत्थव्रतं ॥
 अथ लिंगोद्यापनं ॥ लिंगेरुद्रयामले ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि प्रतिष्ठां लैंगिकस्य च ॥ प्रतिष्ठां मु
 द्यायनपरं ॥ येन यस्य विधानेन व्रतं संपूर्णतामियात् ॥ सहस्रं वाथलं स्रं वा प्रजयित्वा यथाविधि
 कोटिं वा यायुतेनेन कामना वा प्रपूर्यते ॥ समाप्ते तु व्रते राजन् विनिर्मय मेहेश्वरं ॥ स्थापयित्वा तु
 कलशं संपूज्या वादिभिः क्रमात् ॥ गंधैः माल्यैस्तथा दीपैः नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ॥ हिरण्यं गाराव
 सो सिद्धिवाय विनिवेदयेत् ॥ दंडवत्प्रणतो भूत्वा स्तुत्वा चैव विशेषतः ॥ एकाग्रमनो भूत्वा ततो मं

दशकद्वाभ्यामधिकाविंशतिः परा॥ चत्वारिंशच्चतुर्भिश्च ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः॥ आचार्यप्रथमं
 पुज्यब्राह्मणे च ततः परं॥ गणेशं च दिगीशं च पूजयेच्च विधानतः॥ वस्त्रैश्च दक्षिणाभिश्च पूजयेत्तत्र
 तत्परान्॥ मृत्युं जयेन्मंत्रेण अग्नौ कुत्वाथ पायसं॥ अग्नौ कुत्वा शक्तित इत्यपि क्वचित् पाठः॥ तदा
 तुष्टतमे वद्रव्यं॥ रुद्रपाप्यथ वा कुत्वा नमो मंत्रेण वा पुनः॥ नमो मंत्रो नमो भवयित्ति शंभवाय च
 यदारुद्रपातत्प्रतिमंत्रेण यदा मृत्युं जय मंत्रो नमो मंत्रो वा तदा ह्यतल्लिंगस्त द्दशं शोन तर्पणं तद्
 शंशोन मार्जनं॥ लिंगं प्रपूजयत्युक्तमाचार्यायिने वेदयेत्॥ शिवशक्त्यात्मानं यस्याज्जगदेतच्चरा
 चरं॥ स्यादेतेन च मे सर्वं करोतु भगवान् शिवं॥ केऽस्य वासी गौरीशो भगवान् भगनेत्रजित्॥ चरा
 चरात्मकालिङ्गरूपी दिशतु वाञ्छितं॥ ततश्च दक्षिणा कानानमस्कुर्यात्पुनः पुनः॥ सोद्यापनं व्रतं कृ
 त्वा प्राप्नुयात्परमं पदं॥ शिवलोकं समासाद्य तत्रैव वसते ध्रुवं॥ ॥ इति व्रतार्कपार्थिवलिंगोद्यापनं॥
 अथ तुलसीविवाहविधिः॥ ॥ विष्णुयामले॥ अदावेवाथ तुलसीवने वा स्वर्गहेपि वा॥ मासत्रयेण

३४५

संबध्या ततो यजनमारभेत्॥ सौम्यायने प्रकर्तव्यं गुरुशुक्रौ दयेत्तथा॥ अथवा कार्तिके मासि भीष्म
 पंचदिनेषु च॥ वैवाहिकेषु ऋक्षेषु पोर्णमायां विशेषतः॥ मंडपं कारयेत्तत्र कुंडे वदी विवाहवत्॥ ब्राह्म
 णांश्च शुचिस्नात्वा वेदवेदांगपारगात्॥ ब्राह्मणं देविकं चैव चतुरश्रं तर्थात् त्वजः॥ ग्रहयज्ञं पुरस्कृ
 त्वा मातृपां यजनस्वया॥ कृत्वा नां दीमुखश्चाद्दसौवर्णं स्थापयेद्दरिं॥ कृत्वा वरोन्य तुलसीलमे स्था
 स्तमितेरवौ॥ ज्योतिःशारत्रप्रसिद्धगोलिकलग्ने इत्यर्थः॥ संपूज्या लंकृतानां च प्रदद्याद्विधिना ह
 रेः॥ यष्टी चतुर्थवाससूक्तेन मंत्रेण वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत्॥ यदा बध्नोति मंत्रेण कंकणपाणिपल्लवे॥
 को अदादिति मंत्रेण करग्रे हो विधीयते॥ कर्तव्यं च ततो होमो विशेषाद्विधिपूर्वकं॥ आचार्यं वि
 दिकां कुंडं जुहुयाच्च न वाहुतीः॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय स्वाहा॥ ॐ नारायणाय स्वाहा॥
 माधवाय स्वाहा॥ गोविंदाय स्वाहा॥ विष्णवे० मधुसूदनाय० वामनाय० श्रीधराय० हृषीकेश
 य० पद्मनाभाय० दामोदराय० उपेन्द्राय० वासुदेवाय० अनिरुद्धाय० अच्युताय० अनंताय० गदि

नेसाहा॥ चक्रिणे० विश्वकर्माणाय० वैकुण्ठाय० जनार्जनाय० मुकुन्दाय० अधोक्षजाय० यजमा
 नसपत्नीक॥ महामात्यैश्च गोत्रिजैः प्रदक्षिणाः धत्तवीतचतस्रो विलुनासह॥ मविष्णु तुलस्या इ
 त्यर्थः॥ पेरुयुः शान्तिकाध्यायात्स्तथावेष्टावसंहितान्॥ गायन्ति मंगलानां ये भिरीतुयदिभिः स्व
 नैः॥ गोपदं च तथा शक्त्या माचार्याय प्रदापयेत्॥ ऋत्विग्यो दापयेद्वस्त्रं न्येषां चैव दक्षिणाः
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् सर्पिः क्षीरैः सरकैः॥ एवं प्रतिष्ठितां देवीं विष्णुना च समर्पयेत्॥ अज
 न्मोर्पुर्जितं पापं दर्शनेन प्रणश्यति॥ ॥३॥॥ ॥ इति व्रतार्क तुलस्यां विवाहः॥ ॥ इति श्रीमन्म
 मांसकयोरारवारणीयधुरीणभट्टशंकरसूरिसंनुभट्टनीलकंठात्मजशंकरकृतो व्रतार्कस्य समा
 प्तिगमत्॥ ॥ व्रतार्कं वितथं यथेष्टमुग्रहार्थं विपश्चितः॥ - हून्मयं च वितानर्थान् शयामियथा
 क्रमं॥ व्रतस्य लक्षणं चादौ कालं दर्शयितुं परं॥ व्रताधिकारिणः पश्चात् व्रतं धर्मं॥ उपवासस्य धर्माश्च
 हविष्याणि व्रतं तथा॥ पंचरत्नस्वरूपं च पल्लवानां ततः परं॥ पंचगव्यस्वरूपं च मंत्रास्तस्य यथाक्रमं॥

३४६

व्रमुदीरेयेत्॥ अंगहीनं विहीनं च क्रियाहीनं महेश्वर॥ पूजितो सिमया देवतत्समस्वमयाक्षमे॥ यद्वा
 यपहते पुष्पे प्रशस्ते भविदूषिते॥ केशकीटादिभिर्विद्धे पूजितो सिमया प्रभो॥ मंत्रेणाक्षरहीनेन प्र
 थणविकलेन च॥ पूजितो सिमहा देवतत्सर्वक्षम्यतां मम॥ व्रतं संपूर्णं तां यातु फलं चाक्षेप्यमस्तु
 मे॥ ब्राह्मणान् भोजयित्वाथ दद्यात्तस्यैव दक्षिणा॥ यथा शक्त्या धेनुवस्त्रं हिरण्यं व्रतदक्षिणा॥ अ
 थान्यप्रकारं भविष्ये॥ नारद उवाच॥ कथमुद्यापनं चास्य किंप्रकारं महाफलं॥ कथयाशुमहा
 देवलाकुनामुपकारकं॥ ॥ इति उवाच॥ ये शिवं समुपास्ये वलिंगे प्राप्सो मनोखः॥ तत्प्रमाणं
 तु सौवर्ण्यं यथा शक्त्याथ वामुह॥ रौप्यं ताम्रमथापि स्यादष्टम्यां च यथाक्रमं॥ चतुर्दश्यामभ
 द्रायां सोमवारप्रयोजयेत्॥ मंडले लिंगे ते भद्रकलशं तत्र विन्यसेत्॥ उपोष्य प्रथमं वह्निं संपू
 ज्य च महेश्वरं॥ गीतवादित्रनिर्घोषैर्जागरतत्र कारयेत्॥ स्तोत्रैश्च विविधैः स्तुतेः पूजयेत्परम
 श्वरं॥ चतुर्दशी दर्शयुक्ता अष्टमी नवमी युता॥ पुराणोक्तं कर्तव्यं रोद्रयुक्ते पुनर्वसौ॥ पंचकं

यायामथोच्यते॥ सौभाग्यशयनं च^{२७}दौर्गौरी^{२८}हिला^{२९}सवस्तुतः॥ अरुंधतीव्रतं पश्चादक्षया
 रव्यतृतीयकं॥ सर्वांगौरीव्रतं पश्चाद्द्वैतान्याव्रतं ततः॥ हेस्तगौरीव्रतं चाथ कौंटीश्वरव्रतं
 तथा॥ बृहद्गौरीव्रतं पश्चात्ततः सौभाग्यसुंदरी॥ चतुर्थ्या कथ्यते गणेशस्य व्रतानि
 संकेतारव्यचतुर्थ्याश्च दूर्वागणपतेस्तुतः॥ कपेदी चतुर्थः पश्चाद्गौरीव्रतं नतः पुरं॥ पंचम्या
 थ कथ्यते व्रतानि च यथाक्रमं॥ व्रतं च कृष्णपंचम्या उद्यापनसमन्वितं॥ व्रतं च नौगपंचम्याना
 गदुष्टव्रतं तथा॥ उपांगललितायाश्च व्रतं सम्यक् प्रकीर्तितं॥ षष्ठ्या व्रतान्यथोच्येते आय
 तुल्लिताव्रतं॥ कपिलाव्रतमन्यतु स्कंदषष्ठीव्रतं ततः॥ सप्तम्यामथ कथ्यते व्रतं गंगारव्य
 मादिमं॥ शीतलारव्यव्रतं पश्चादमुक्ताभरणव्रतं॥ व्रतं वैरथसप्तम्यास्तस्यास्नानविधिस्तथा॥
 अचलावो व्रतं तस्यामयोष्टम्या व्रतानि वै॥ कथ्यते प्रथमं तत्र बुधयुक्ताष्टमीव्रतं॥ दशापठ
 व्रतं पश्चात्ततो जन्माष्टमीव्रतं॥ ज्येष्ठाव्रतं ततः प्रोक्तं ततो दूर्वाष्टमीव्रतं॥ महालक्ष्मीव्रतं प्रोक्तं

पंचामृतस्वरूपं च षड्रसानां तथैव तु ॥ समं सर्वगंधयक्षकर्मकौतथा ॥ पंचवर्णास्ततः प्रोक्ताः कौतुका
 रव्यमतः परं ॥ मृदसप्तमिता प्रोक्ता धातवस्तत्समास्मृतः ॥ सप्तधान्यं ततः प्रोक्तं तथाष्टादशसंख्यकं ॥
 कुम्भस्य लवणं पश्चात्प्रतिमाद्रव्यतन्मिति ॥ अतो देवैश्च संख्याया अष्टोत्तरशतादिका ॥ होमद्रव्य
 प्रतिनिधिर्मंत्रदेवतयोस्तथा ॥ कथनं वा यनां देशद्रव्यप्रतिनिधेस्तथा ॥ पवित्रलक्षणं पश्चादि
 धौ धांसिततः परं ॥ धूपाश्चापि ततः प्रोक्ता होमयोग्या ग्नयोपि च ॥ हेमरूप्यादिधातूनां धान्याना
 मानमीरितं ॥ होमद्रव्यस्य मानं च ऋत्विजां वरणं तथा ॥ सर्वतो भद्रसंज्ञं च लिंगतो भद्रमेव च ॥ अ
 थमंडलदेवाश्च मुद्राणां लक्षणानि च ॥ षोडशाद्युपचाराणां कथनं च पृथक् पृथक् ॥ विधिश्च
 द्यापनानुक्तो व्रतभोगस्तथाविधिः ॥ उपयुक्तपदार्थानामित्येवं परिभाषणं ॥ ॥ अथ व्रतानि
 कथ्यंते प्रतिपद्यति क्रमात् ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदि संवत्सरविधिः स्मृतः ॥ आरोग्यप्रतिपत्यश्च
 द्विधा प्रतिपद्यते ॥ तिलैकं व्रतं प्रोक्तं बिल्वरोधैरव्यक्तं तथा ॥ विधिर्यमो द्वितीयाया तृती

ततोदूर्वाष्टमीव्रतं॥ महोत्तरीव्रतं प्रोक्तमशौकारव्यमतः परं॥ नवम्यामथ कथ्यंते श्रीरामनव
मीव्रतं॥ देव्यांस्तु पूजनं पश्चान्नवम्यां सद्युगीरितं॥ दशम्यामथ कथ्यंते व्रतमाशौकरव्यमा
दिमं॥ पश्चाद्दशाहरारव्यायाविधिस्नानादिकोमतः॥ दशावतारसंज्ञं च विजुयादशमीव्रतं॥ ए
कादश्यामथोच्यंते सामान्यव्रतमादिशं॥ निर्जलारव्यव्रतं पश्चाच्छुयन्येकादशीव्रतं॥ ग
पञ्चारव्यव्रतं पश्चात्सर्वबोधनविधिस्तुतः॥ भीष्मपंचकसंज्ञं च ततोवैतरणीव्रतं॥ सोद्यापनं च
शुक्लायां कृष्णाया च प्रकीर्तितं॥ उभयेकादशीपश्चात्तद्देवप्रकीर्तिता॥ द्वादश्यामथ कृ
थ्यंते श्रवणद्वादशीव्रतं॥ वामनारव्यजयंत्याश्च सुरारव्यमतः परं॥ त्रयोदश्यामथोच्यंते जूय
पार्वतिसंज्ञकं॥ गौत्रिरात्रिव्रतं पश्चाद्देशोकारव्यमतः परं॥ प्रदोषारव्यव्रतं पश्चात्तातो नगत्र
योदशी॥ चतुर्दश्यामथोच्यंते नृसिंहारव्यव्रतं शुभं॥ अनंतस्युव्रतं पश्चादुद्यापनसमन्वितं
कंदलीसंज्ञकं पश्चात्तद्वैकुण्ठारव्यचतुर्दशी॥ शिवरात्रिव्रतं पश्चादुद्यापनसमन्वितं॥ पूर्णिमाया

मयोच्यंतेसौवित्रीव्रतमादिमं॥ गोपध्वारव्यव्रतंचान्यत्कोकिलारव्यमत्रःपरं॥ रुक्मबंधविधिः
 प्रोक्तः पूर्णमियांततः शुभः॥ उमाभेहेश्वरव्याचततः कोजागराभिधं॥ अमाव्रतान्यथोच्यं
 तेतत्रगौरीतपोव्रतं॥ अर्धोदयव्रतंपश्चात्सोमवत्याततःपरं॥ मासव्रतानिकथ्यंतेतत्रादौस्व
 स्तिकव्रतं॥ वरलक्ष्मीव्रतंपश्चाद्दानाफलव्रतंततः॥ धारणापारणारव्यंचव्रतमासोपवासकं॥
 मलमासव्रतंपश्चाद्वासरस्यव्रतान्यथा॥ रविवारव्रतंचाद्यंमासादित्यव्रतंततः॥ सोमवार
 व्रतंपश्चाद्गोमवारव्रतंततः॥ संक्रांतेरथकथ्यंतेव्रतानिविविधानिच॥ उपायनंततः प्रोक्तं
 घृतेनस्नपयेततः॥ घृतकंबलकः प्रोक्तोव्यतीपातव्रतंततः॥ लक्ष्मणविधिः प्रोक्तो नमस्कारविधिः
 स्ततः॥ लक्षवत्तुविधिः पश्चाद्गस्त्यार्घ्यविधिस्ततः॥ अश्वत्थस्यविधिः प्रोक्तो लिंगस्त्याद्या
 पनंततः॥ तुलस्यास्तुविवाहश्च इत्येवंकर्तितःक्रमः॥ सनिर्णयानियानीहकथितानिव्रतानि
 तु॥ तेषाद्रुतास्तयेमहशंकरोनुक्रमंव्यधात्॥ संपूर्णं॥ ४॥ ४॥ शके १६७४ आगिरना

नमस्याद्यतिथौ शुक्लेष्वाढ्यां भानुवासरे ॥ लिखितं जीवशर्मणवतार्कस्य च पुस्तकं ॥ श्रीकृष्णार्पणं ॥
इदं पुस्तकवतार्कनरगुणमध्य उडचापरमेश्वरसन्निधौ जीवणपाठकलिखितं ॥ ४॥ ४॥ ४॥ ४॥ ४॥

९८

इति
व्रतांकः

X

समाप्तः

१४ X

इति विरक्त- समयः - १८७४ ई. के भाद्रपद शु. १ तिथि मंगल

नीलकण्ठालय शंकरप्रणीतः

३४२

श्रीगणेशायनमः॥ अथ व्रताकार्मुकमणिकारं सः॥
 १ आरौमंगलाचरणं
 व्रतकालनिर्णयः
 उद्यानिकाव्रतविशेषः
 सामान्यधर्मविचारः
 व्रतहविथानि०
 व्रताद्युपयुक्तवस्तुनि०
 पंचपल्लवनिर्णयः
 पंचगव्यस्यच
 पंचामृतादिनि०
 होमइत्यमानं
 कौतुकसंज्ञादि
 कृत्विर्णनं
 व्रतानांमधुपर्कः
 कृत्विजां संख्या
 सर्वतोभद्रमंडलं

लिंगतोभद्रमंडलानि
 मंडलदेवताः
 मुद्रालक्षणानि
 अष्टत्रिंशत्वेऽंशौद्युपचा
 रादिवि०
 व्रतोद्यापनानुक्तोविधिः
 सर्वव्रतेषु सामान्यपूजावि
 दिति व्रतार्कपरिभाषाप्रक०
 रणं समाप्तं॥
 आरौप्रतिपदुत्तरवि०
 विष्णुधर्मोक्तप्रोग्यप्र
 तिपदुत्तरं।
 विद्याप्रतिपदुत्तरं
 तिलकव्रतं
 आचरणशुद्धप्रतिपदा

द्विसोमवारमारुह्यवारमाप्त
 राटकव्रतकथादि
 यमद्वितीतीयाविधिः
 प्रातद्वितीयावि०
 इति श्रीनी० द्वितीयाव्रता०